MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İSTANBUL GÜNLERİ (1927-1938)

Can ÜNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI
TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI
2023
Her Hakkı Saklıdır.

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

CAN ÜNAL

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İSTANBUL GÜNLERİ (1927-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI

ERZURUM-2023

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP
TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.S.Esin DAYI danışmanlığında, Can ÜNAL tarafından hazırlanan bu çalışma 07/07/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :	Prof.Dr.S.Esin DAYI	İmza:	ASLI ISLAK iMZALIDIR
Jüri Üyesi :	Prof.Dr.Erkan CEVİZLİLER	İmza:	ASLI ISLAK iMZALIDIR
Jüri Üyesi :	Doç.Dr. Mehmed Gökhan POLATOĞLU	İmza:	ASLI ISLAK iMZALIDIR

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 07/07/2023

Prof. Dr. S.Esin DAYI
Enstitü Müdürü

ASLI ISLAK iMZALIDIR

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönteme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Adı ve Soyadı: Can Ünal

İmza: ASLI ISLAK iMZALIDIR

Tarih: 25.07.2023

ÖZET

Millî Mücadele Dönemi'nin başarılı olması sonucu 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Böylece, 1918 yılından beri işgal altında olan İstanbul, 4 Ekim 1923 tarihinde tamamen yabancı askerlerden arındırıldı. 6 Ekim 1923 tarihinde de Türk askerleri şehre girdi. 16 Mayıs 1919 yılında IX. Ordu Müfettişi olarak İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, uzun bir süre boyunca İstanbul'a gitmedi. Millî Mücadele Dönemi sonrası Gazi Mustafa Kemal Paşa, ilk şehir ziyaretini Bursa'ya yaptı. Mustafa Kemal Paşa, aynı yıl Bursa ziyareti sonrası İzmir'i de ziyaret etti. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle yeni bir dönem başladı. Aynı gün mecliste gerçekleşen seçim sonrası Mustafa Kemal Paşa, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. 1923 yılından 1938 yılına kadarki süreçte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ülkenin her tarafını ziyaret etti.

1923 yılında İstanbul'un işgalden arındırılmasından sonra hem İstanbul halkı hem de gazeteciler Cumhurbaşkanı'nın ne zaman İstanbul'a geleceğini sormaktaydılar. Bu sorular 1927 yılına kadar devam etti. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, askerlikten emekli olduktan sonra 1 Temmuz 1927 tarihinde İstanbul'a geleceğini açıkladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz-30 Eylül 1927 tarihleri arasında gerçekleştirdiği ilk ziyaretten sonra her sene İstanbul'u ziyaret etmeye başladı. Öyle ki Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1927 yılından itibaren geldiği İstanbul'a 27 Mayıs 1938'de son kez geldi ve 10 Kasım 1938 tarihinde ölümüne kadarki süreçte tam otuz bir kez İstanbul kentini ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bütün ziyaretler boyunca hep Dolmabahçe Sarayı'nda konakladı.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanı, İstanbul, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul'daki faaliyetler.

ABSTRACT

As a result of the success of the National Struggle Period, the Lausanne Peace Treaty was signed on July 24, 1923. Thus, Istanbul, which had been under occupation since 1918, was completely cleared of foreign soldiers on October 4, 1923. On October 6, 1923, Turkish soldiers entered the city. On May 16, 1919, IX. Mustafa Kemal (Ataturk) Pasha, who left Istanbul as an Army Inspector, did not go to Istanbul for a long time. After the War of Independence, Gazi Mustafa Kemal Pasha made his first city visit to Bursa. Mustafa Kemal Pasha also visited Izmir after his visit to Bursa in the same year. With the proclamation of the Republic on October 29, 1923, a new era began. After the election that took place in the parliament on the same day, Mustafa Kemal Pasha was elected the first President of the country. In the period from 1923 to 1938, President Mustafa Kemal Ataturk visited all parts of the country.

After the liberation of Istanbul from occupation in 1923, both the people of Istanbul and journalists were asking when the President would come to Istanbul. These questions continued until 1927. President Gazi Mustafa Kemal Pasha announced that he would come to Istanbul on July 1, 1927, after his retirement from military service. President Mustafa Kemal Pasha started to visit Istanbul every year after his first visit between 1 July and 30 September 1927. So much so that President Gazi Mustafa Kemal Pasha came to Istanbul for the last time on May 27, 1938, where he had been since July 1, 1927, and visited the city of Istanbul thirty-one times until his death on November 10, 1938. President Mustafa Kemal Ataturk always stayed in Dolmabahçe Palace during all his visits.

Key Words: Mustafa Kemal Ataturk, President, Istanbul, Dolmabahce Palace, Activities in Istanbul.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI ……... I
YEMİN METNİ …… II
ÖZET …… III
ABSTRACT ……..... IV
ÖNSÖZ VIII
KISALTMALAR ……..... X
KAYNAKÇA …… XI
GİRİŞ ……... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN İŞGALDEN KURTARILMASINDAN REİS-İ CUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GELİŞİNE KADARKİ SÜREÇTE İSTANBUL (6 EKİM 1923-1 TEMMUZ 1927)

A-1923-1927 ARASINDA İSTANBULDA YAŞANAN GELİŞMELER … 21
I-Siyasi Gelişmeler …… 21
II-Eğitim Alanındaki Gelişmeler ……... 25
1-Okul Öncesi Eğitim ……... 25
2-İlköğretim…….. 25
3-Ortaöğretim …….. 26
4-Yükseköğretim …… 26
III-Ulaşım Alanındaki Gelişmeler …… 27
1-Deniz Ulaşımındaki Gelişmeler …… 28
2-Raylı ve Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler ……..28
I-Raylı Ulaşımdaki Gelişmeler …… 28
II-Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler …… 29
3-Havayolu Ulaşımındaki Gelişmeler …….. 29
IV-Basındaki Gelişmeler ……... 30
V-Demografik Gelişmeler ……..... 33
B-GAZİ PAŞA'NIN 1927 YILI İSTANBUL ZİYARETİ ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER ……..... 34
I-Gazi Paşa'nın 1922-1927 Arasında Gerçekleştirdiği Yurtiçi Geziler …….. 34
II-1923-1927 Arasında Ülkelerin Ankara-İstanbul İkilemi …….. 44

III- Gazi Paşa'nın 1923-1927 Arasında İstanbul'a Gelmesini Engelleyen Ülke İçi Olaylar …….. 49

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İSTANBUL GÜNLERİ (1927-1938)

A- 1927 ZİYARETİ ÖNCESİ İSTANBUL'DA DURUM VE YAPILAN HAZIRLIKLAR ……... 58
B- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1927 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……..... 63
I- Birinci Gelişi (1 Temmuz-30 Eylül 1927) ……..... 63
C- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1928 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……..... 76
I- İkinci Gelişi (5 Haziran-14 Eylül 1928) ……. 76
D- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1929 YILI İSTANBUL GÜNLERİ …… 89
I- Üçüncü Gelişi (6 Ağustos-30 Eylül 1929) ……..... 89
II- Dördüncü Gelişi (8-15 Aralık 1929) ……..... 95
E- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1930 VE 1931 YILI İSTANBUL GÜNLERİ …… 95
I- Beşinci Gelişi (11 Haziran-19 Eylül 1930) …… 95
II- Altıncı Gelişi (1 Aralık 1930-3 Ocak 1931) …… 106
III- Yedinci Gelişi (21 Temmuz-25 Eylül 1931) …….. 113
F- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1932 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……..... 118
I- Sekizinci Gelişi (12 Ocak-4 Mart 1932) ……... 118
II- Dokuzuncu Gelişi (16 Temmuz-21 Ekim 1932) …….. 122
G- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1933 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……..... 129
I- Onuncu Gelişi (6-26 Şubat 1933) ……. 129
II- On Birinci Gelişi (30 Haziran-7 Eylül 1933) ……..... 133
III- On İkinci Gelişi (12 Eylül-9 Ekim 1933) ……..... 138
H- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 1934 YILI İSTANBUL GÜNLERİ …… 142

I- On Üçüncü Gelişi (1-5 Mayıs 1934) …….. 142
II- On Dördüncü Gelişi (26 Haziran-7 Temmuz 1934) ……. 143
III- On Beşinci Gelişi (19 Temmuz-20 Eylül 1934) ……..... 146
I- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1935 YILI İSTANBUL GÜNLERİ …… 151
I- On Altıncı Gelişi (22 Ocak-16 Şubat 1935) ……..... 151
II- On Yedinci Gelişi (25-27 Şubat 1935) …… 156
III- On Sekizinci Gelişi (18 Mayıs-3 Haziran 1935) …… 157
IV- On Dokuzuncu Gelişi (28 Haziran-21 Eylül 1935) …… 161
J- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1936 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……..... 167
I- Yirminci Gelişi (9 Şubat-10 Mart 1936) ……... 167
II- Yirmi Birinci Gelişi (17 Mayıs-6 Haziran 1936) …….. …….. 169
III-Yirmi İkinci Gelişi (16 Haziran-28 Temmuz 1936) …… 171
IV- Yirmi Üçüncü Gelişi (3 Ağustos-6 Ekim 1936) ……. 176
K- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1937 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……... 187
I- Yirmi Dördüncü Gelişi (31 Aralık 1936-5 Ocak 1937) …… 187
II- Yirmi Beşinci Gelişi (10 Ocak-9 Mart 1937) …….. 189
III- Yirmi Altıncı Gelişi (5-8 Haziran 1937) …… 197
IV- Yirmi Yedinci Gelişi (13 Haziran-16 Eylül 1937) …… 198
V- Yirmi Sekizinci Gelişi (19 Eylül-3 Ekim 1937) ……..…… 205
L- CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1938 YILI İSTANBUL GÜNLERİ ……... 207
I- Yirmi Dokuzuncu Gelişi (22 Ocak-1 Şubat 1938) ……... 207
II- Otuzuncu Gelişi (3-24 Şubat 1938) ……. 209
III- Otuz Birinci ve Son Gelişi (27 Mayıs-10 Kasım 1938) …….. 210
1- Yerli ve Yabancı Basında Atatürk'ün Vefat Haberleri …… 235
SONUÇ ……..... 240
ATATÜRK VE İSTANBUL KRONOLOJİSİ …… 244
EKLER ……... 260

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezi çalışması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Temmuz 1927'den 10 Kasım 1938 tarihine kadarki süreç boyunca İstanbul'a gerçekleştirdiği toplam 31 ziyareti ve İstanbul'da bulunduğu süre boyunca devlet görevlilerini kabulü, yakın bölgelere yaptığı ziyaretleri, şehir içi gezileri ve şehirde kaldığı zaman boyunca verdiği beyan, telgraf ve mesajları tarihsel akış içerisinde kronolojik olarak içermektedir.

Hazırlanan bu eser için; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Ankara Milli Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi'nde araştırma yapıldı. Bu çalışmalara ek olarak yerli ve yabancı araştırma eserler, dönemin milli basını, yabancı basın, lisansüstü tezler ve makaleler de bu eserde kullanıldı.

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü'nde; çalışmanın merkezi olan İstanbul'un ilkçağdan 13 Ekim 1923 tarihine kadarki tarihsel süreci siyasi, demografik, kültürel ve toplumsal açılardan anlatıldı.

"*Birinci Bölüm*"de; ilk olarak İstanbul'un, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi, eğitim, ulaşım, basın ve demografi alanında yaşadığı gelişmelerden bahsedildi. Daha sonra, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1923-1927 yılları arasında gerçekleştirdiği yurtiçi geziler anlatıldı. Ayrıca 1923-1930 yılları arasında yabancı ülkelerin konsolosluklarını İstanbul'dan Ankara'ya taşımasından bahsedildi. Son olarak, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişini engelleyen eski ittihatçıların başrolde olduğu olaylar anlatıldı.

"*İkinci Bölüm"*de ise; Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi için yapılan hazırlıklar ve 1 Temmuz 1927'den 10 Kasım 1938 tarihine kadarki süreç boyunca Gazi Paşa'nın İstanbul'daki şehir içi gezileri, yerli ve yabancı devlet görevlileri ile görüşmeleri, yakın şehirlere gerçekleştirdiği gezileri, bu tarihler arasında İstanbul'da ve yakın bölgelerde gerçekleşen askeri manevralara katılması, dil ve tarih alanında gerçekleşen kurultaylara katılması ve 12 yılda İstanbul'da bulunduğu süre zarfında verdiği beyanlar, demeçler, gazete haberleri ve gönderdiği mektuplar kronolojik olarak ele alındı ve incelendi.

Çalışmanın sonunda yer alan "*Ekler Bölümü"*nde Belgeler, Fotoğraflar ve Resimler, Gazete kupürleri ve kroki yer almaktadır. Çalışmanın içerdiği dönem boyunca Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ziyaretlerinin Türk basınına yansıyan haberleri, fotoğrafları, belgeleri ve vefatı sonrası Ankara Gençlik Parkı'nda düzenlenen cenaze merasimi geçit töreninin krokisi bulunmaktadır.

Bu çalışmanın her safhasında bilgi ve önerileriyle rehberlik eden ve kaynak önerilerinde bulunan kıymetli Danışman Hocam Prof. Dr. Sinever Esin DERİNSU DAYI'ya saygılarımı sunar, teşekkür ederim. Ayrıca Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün hem akademik hem de idari kadrosuna teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte araştırma yaptığım Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi ve Kütüphanesi, Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi ve Milli Kütüphane görevlilerine teşekkür ederim. Son olarak hayatım boyunca bana yol gösteren ve her zaman sabırla çalışmamı destekleyen aileme şükranlarımı sunarım.

Can ÜNAL

Erzurum-2023

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BCA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Bkz : Bakınız

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

Çev : Çeviren

Ed : Editör

Haz : Hazırlayan

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

s : Sayfa

S : Sayı

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TİCİ : Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı

TİTEA : Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Arşivi

Milli Kütüphane Arşivi

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I/23, Ankara, 1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I/24, Ankara, 1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I/1, Ankara, 1923.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I/28, Ankara, 1923.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/2, Ankara, 1923.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/3, Ankara, 1923.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/7, Ankara, 1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/19, Ankara, 1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/14, Ankara, 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/15, Ankara, 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), II/18, Ankara, 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), III/5, Ankara, 1928.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), III/14, Ankara, 1929.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), III/20, Ankara, 1930.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), IV/4, Ankara, 1934.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), IV/23, Ankara, 1934.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), IV/7, Ankara, 1935.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/3, Ankara, 1935.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/15, Ankara, 1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/16, Ankara, 1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/19, Ankara, 1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/22, Ankara, 1938.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), V/27, Ankara, 1938.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), VI/4, Ankara, 1939.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), IX/9, Ankara, 1951.

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Açıksöz

Akşam

Anadolu

Ayın Tarihi

Ce Soir

Chicago Tribune
Cumhuriyet
Excelsior
Haber
Hâkimiyet-i Milliye
İkdam
Kurun
Le Figaro
Milliyet
Neue Freie Presse
Paris Soir
Resmî Gazete
Son Posta
Son Saat
Son Telgraf
Tan
Tanin
The New York Times
The Sunday Times
Ulus
Vakit
Vatan
Volkischer Beobachter
Yarın
Yeni Sabah

D- SÖZLÜK KILAVUZ VE ANSİKLOPEDİLER

1- Sözlükler

Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 1990.

2- Ansiklopediler

Meydan Larousse Ansiklopedisi, **X**, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **I**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **II**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **III**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **V**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **VI**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **VII**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **VIII**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **IX**, İstanbul, 2015.

Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi, **X**, İstanbul, 2015.

Atatürk Ansiklopedisi

TDV İslam Ansiklopedisi, **I**, İstanbul, 1988.

TDV İslam Ansiklopedisi, **V**, İstanbul, 1992.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXIII**, İstanbul, 2001.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXIV**, İstanbul, 2001.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXX**, Ankara, 2020.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXXI**, Ankara, 2020.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXXIII**, İstanbul, 2007.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XXXVIII**, İstanbul, 2010.

TDV İslam Ansiklopedisi, **XLII**, İstanbul, 2012.

E- KİTAPLAR

1- Hatıralar

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, **II**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Bateş Yayınevi, İstanbul, 1980.

BORAK, Sadi, **Bilinmeyen Yönleri ile Atatürk**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1966.

BOZOK, Salih ve Cemil Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, **I**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, **II**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

GÖKÇEN, Sabiha, **Atatürk'le Bir Ömür**, Haz: Oktay Verel, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

GREW, John, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev: Muzaffer Aşkın, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜRER, Turgut, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

GÜRKAN, Turhan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

İNÖNÜ, İsmet, **Cumhuriyet'in İlk Yılları II**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, **I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

KARABEKİR, Kazım, **Günlükler (1906-1948)**, **II**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

KILIÇ, Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.

KILIÇ, Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

OKYAR, Ali Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, Kendi Yayını, İstanbul, 1987.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar C I**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

US, Asım, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım**, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim 1922-1971**, **II**, Pera Turizm ve Ticaret AŞ Yayınları, İstanbul, 1997.

2- Araştırma Eserler

AĞANOĞLU, Yıldırım, **Göç Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2007)**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007.

ARAR, İsmail, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1997.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1997.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, **II**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Vatandaş için Medeni Bilgiler**, Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Ankara, 2012.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, **I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, **II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, **III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, **IV**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

ATEŞ, Nevin Yurtsever, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, **III**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

BAĞMAN, Latif ve Oral Onur, **Atatürk'ün Yaşamında Edirne**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Edirne, 1982.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899-1919/1927-1938)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.

BAYTOK, Taner, **İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı**, Başnur Matbaası, Ankara, 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Güven Basımevi, Ankara, 1963.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, **III**, Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik ve Tevfik Ercan, **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

BİLGEHAN, Gülsün, **Mevhibe**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1994.

CEMAL, Behçet, **Şeyh Sait İsyanı**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

ÇAĞLAR, Haluk, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2019.

ÇETİNKAYA, Hikmet, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇEVİK, Hikmet, **Tekirdağ Tarihi Araştırmaları**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1949.

DAYI, Sinever Esin, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938-Aralık 1938)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2003.

DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

DEMİRKENT, Işın, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.

ELİBAL, Gültekin, **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

ERGİL, Doğu, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.

ERGİN, Osman Nuri, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

ERMAN, Azmi Nihat, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, Temel Yayınları, İstanbul, 1971.

Fotoğraflarla Atatürk, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2019.

GIBBONS, Herbert Adams, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, Çev: Ragıp Hulusi Özden, Altınordu Yayınları, Ankara, 2017.

GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Başnur Matbaası, Ankara, 1972.

GOLOĞLU, Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.

İĞDEMİR, Uluğ, **Atatürk'ün Yaşamı**, **I (1881-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

İNAN, Afet, **Medeni Bilgiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

KAHRAMAN, Cengiz, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2019.

KANDEMİR, Feridun, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, **I**, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Sohbetleri**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971.

KOCATÜRK, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

KORALTÜRK, Murat, **Kayıklardan Vapurlara İstanbul'da Deniz Ulaşımı**, Librairie de Pera Yayınları, İstanbul, 2008.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

KUTAY, Cemal, **Atatürk'ün Son Günleri**, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2006.

LEVENTOĞLU, Mazhar, **Atatürk Göçüp Giderken**, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1971.

LEVENTOĞLU, Mazhar, **Atatürk Yürür Dururken**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1971.

LEVENTOĞLU, Mazhar, **Atatürk'ün Vasiyeti**, Leventoğlu Yayınevi, İstanbul, 1968.

METEL, Raşit, **Atatürk ve Donanma**, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1966.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara, 2012.

MUMCU, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1982.

MÜTERCİMLER, Erol, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

NICOL, Donald M., **Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453**, Çev: Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

OY, Aydın, **Tekirdağ'da Atatürk**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk Evleri-Atatürk Müzeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

ÖRGEEVREN, Ahmet Süreyya, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

SAN, Haluk, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Türk Spor Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981.

SANER, Nejat, **Atatürk Dönemi, 19 Yılın Altın Öyküsü**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, **I**, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982.

SELÇUK, Hamdi, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, **I**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, **II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.

ŞAHİNGİRAY, Özel, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1955.

ŞAHİNGİRAY, Özel, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, Alaca Yayınları, İstanbul, 2008.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2006.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, **IV**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974.

TBMM ALBÜMÜ 1920-2010, **I (1920-1950)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

TBMM ALBÜMÜ 1920-2010, **IV (1960-1983)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

TEKELİ, İlhan, **İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1978.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

TURGUT, Hulusi, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Ed: Baskın Oran, **I (1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, **I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ÜÇOK, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, **Atatürk'ün Hastalığı, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'le Mülakat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

YEŞİL, Ahmet, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.

ZURCHER, Erick Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

3- Lisansüstü Tezler

a) Yüksek Lisans Tezleri

AKYÜREKLİ, Mahmut, **Dersim Sorunu (1937–1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan), Ankara, 2010.

BUDAK, Nihal Kurt, **Evliya Çelebi ve Eremya Çelebi'ye Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Hayatı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mahmut Ak), İstanbul, 2011.

CEBECİ, Fatih, **Mütareke Döneminde Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve Anadolu'da Görevlendirilmesi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Seydi), Isparta, 2013.

ÇOLAK, Hikmet, **1930 Belediye Seçimleri**,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan), Ankara, 2007.

GÜRSES, Özgür, **Atatürk'ün Halkçılık Politikasında Halkevlerinin Yeri ve Önemi (1932-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Bakan), Çorum, 2018.

HACIMUSTAFAOĞLU, Zeynel, **Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesini Değiştirme Çabaları ve Türkiye'nin Geçişi Düzenleme Çalışmaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Ürekli), İstanbul, 2008.

KARAKUŞ, Cansu, **Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884-1962)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu), İstanbul, 2019.

KARTAL, Serdar, **Atatürk Döneminde Türkiye-İran İlişkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahri Sakal), Samsun, 2017.

KAZEL, Ercan, **Yalova Şehir Coğrafyası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bayartan), İstanbul, 2014.

KOSTAK, Ercan, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar**,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Necdet Aysal), Ankara, 2016.

OKAN, Aysel, **Misak-ı Milli**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlker Alp), Edirne, 2007.

OKUMUŞ, Zerrin, **Türk Tayyare Cemiyeti**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ömer Erden), Ordu, 2017.

ÖPÖZ, Funda, **İsmet Paşa İle Lozan'a Gidenler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Zeki Arıkan), İzmir, 1998.

SAVRAN, Gülten Savaşal, **1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ergün Aybars), İzmir, 2006.

SAYGI, Tarık, **İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul, 2003.

TAŞKIN, Hüseyin, **Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınındaki Yansımaları (1930-1932)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mesut Aydın), Ankara, 2006.

TEMİZHAN, Oğuz, **Halkevleri ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şakir Berber), Ankara, 2006.

ÜSTÜN, Emine, **Ahmet Refik Altınay'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Eğitimindeki Yeri**,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mesut Çapa), Trabzon, 2004.

b) Doktora Tezleri

AKÇİÇEK, Eren, **Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nil Sarı), İstanbul, 2000.

BULUT, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Fatma Acun), Ankara, 2008.

DAĞLI, Erkan, **Darülfünun'dan Üniversite Sürecine; Türkiye'ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2020.

ENGİN, Vahdettin, **Rumeli Demiryolları**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Özcan Mert), İstanbul, 1992.

MALKOÇ, Emin Alp, **Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul, 2012.

TATAR, Cengiz, **Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sadık Sarısaman), Afyon, 2018.

ÜNAL, Suzan, **1923 ve 1927 Seçimleri**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu), İstanbul, 2012.

F- MAKALELER

ACAR, Bahriye, "*İzmir Basınında Menemen Olayı*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, III/8, (1998), s. 137-146.

AKAN, Erkin, *"Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma"*, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, CXXV/247, (Temmuz-Ağustos 2020), s. 313-328.

ARMAOĞLU, Fahir, *"İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)"*, **Belleten**, LXII/234, (1998), s. 467-494.

ASLAN, Betül, *"Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları"*, **Belleten**, LXVI/245, (2002), s. 95-122.

ATABAY, Mithat, *"Başarılı Bir İdareci Süleyman Sami Kepenek"*, **Türk İdareciler Derneği İdarecinin Sesi Dergisi**, S: 192, (Kasım-Aralık 2019), s. 41-43.

ATABEY, Figen, "*Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci*", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, IV/7, (2015), s. 193-209.

ATUK, Volkan, "*İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XVII/35, (2017), s. 219-247.

AVCI, Cemal, "*İzmir Suikastı*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X/28, (1994), s. 89-103.

AYDIN, Nurhan ve Elif Ergün, "*1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa*", **Tarih ve Günce**, I/2, (2018), s. 145-168.

AYDIN, Suavi, "*Türk Tarih Tezi ve Halkevleri"*, **Kebikeç**, S: 3, (1996), s. 107-130.

AYDOĞAN, Erdal ve Tansu Barış Mahmutoğlu, "*Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri*", **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 10, (2013), s. 113-142.

AYÖNÜ, Yusuf, "*IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu*", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, I/1, (2015), s. 9-25.

AYSAL, Necdet, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler* "*Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, (2009), s. 581-625.

AYTEPE, Oğuz, "*Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, VIII/29-30, (2002), s. 15-29.

BAKAR, Bülent, *"Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927)"*, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 188, (2010), s. 9-36.

BAKAR, Bülent, *"Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi"*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 23, (2009), s. 13-58.

BALCI, Meral ve Yeşim Karadeniz, "*Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen*", **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, II/1, (2018), s. 1-7.

BAYARTAN, Hatice, *Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus*, **Coğrafya Dergisi**, S: 11, (2003), s. 5-20.

BORAN, Tunç, "*Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 47, (2011), s. 487-520.

ÇAPAN, Fatma ve Baran Güvenç, "*Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VI/18, (2017), s. 629-640.

ÇOBAN, İbrahim, "*Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi'nin Hayatı*", **Atatürk Üniversitesi Tarih ve Tarihçi Dergisi**, I/2, (2022), s. 18-40.

ÇOLAK, Filiz ve Banu Yücel, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk İktisat Bakanı Hasan Saka ve TBMM'deki Faaliyetleri (1923-1926)*", **Yeni Fikir Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi**, XIII/26, (2021), s. 1-17.

DAYI, Sinever Esin, "*Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 19, Erzurum, (2002), s. 331-340.

DEMİR, İsmail, "*Kabotaj Kanunu Üzerine Bazı Düşünceler*", **Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi**, VI/1, (2020), s. 60-74.

DOĞAN, Tuğba, "*Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı*", **History Studies International Journal of History**, IV/1, (2012), s. 157-169.

ERDAL, İbrahim, "*Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920–1938) Türk - Irak İlişkileri ve Sadabad Paktı*", **The Journal of Academic Social Science Studies**, V/5, (2012), s. 77-88.

ERDAŞ, Sadık, "*Muhalefeti Yıldırma Aracı Olarak İstiklâl Mahkemeleri Lütfi Fikri Bey'in Yargılanması Örneği*", **İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu 10-11 Aralık 2015/Adıyaman**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (2016), s. 171-196.

ERDEM, Ümit Baki ve Murat Hanilçe, "*Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre*", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII, Ek Sayı: 1, (2019), s. 1367-1390.

EROĞLU, Haldun, *"Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları"*, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIII/35, (2004), s. 89-101.

ERSAYDI, Alper, *"Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin Hukuksal Yetkinliği"*, **Tarih Okulu Dergisi**, S: 6, (Ocak-Nisan 2010), s. 33-43.

ERTAN, Temuçin Faik, "*Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu*", **Kebikeç**, S: 10, (2000), s. 255-272.

ERTEM, Barış, "*Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*", **ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, I/2, (2010), s. 71-92.

EZER, Feyzullah, *"ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi"*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XXII/2, (2012), s. 93-99.

GÖKÇEN, Salim, *"Atatürk Döneminde Türkiye -Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'in Türkiye Ziyareti"*, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, IX/42, (2016), s. 667-682.

GÜNEŞ, Songül, "*Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)*", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 40, (2021), s. 279-312.

HALICI, Şaduman, *Vagon Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi*, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 11, (2007), s. 63-77.

HÜLAGÜ, Orhan, *"Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII/39, (1997), s. 759-785.

İMAMHOCAYEV, Rahmanhoca ve Osman Mert, "*Afgan Aydını ve Yazarı Mahmut Tarzi ve Osmanlı-Türkiye*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, IX/20, (2002), s. 347-352.

İNALCIK, Halil ve Fahri Unan, *"Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası"*, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, **III**, (1988), s. 215-225.

İNAN, Afet, "*Atatürk'ü Dinlerken Vatan ve Hürriyet*", **Belleten**, I/2, (1937), s. 289-298.

KANSU, Şevket Aziz, "*Eugene Pittard 1867-1962*", **Belleten**, XXVII/105, (1963), s. 105-108.

KAYPAK, Şafak ve Mehmet Kahraman, *Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması*, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XIII/33, (2016), s. 298-315.

KILIÇ, Sezen, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XXIV/70, (2008), s. 149-194.

KURTARAN, Uğur, *"Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi"*, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, S: 5, (2012), s. 244-265.

KUŞÇİ, Ahmet, "*Arşiv Belgelerine Göre İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)*", **Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, III/2, (2021), s. 177-191.

KÜÇÜK, Serhat, *"Cumhuriyetin Biyografik Temellerinden: Mehmet Sabri Toprak"*, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, V/18, (2018), s. 121-150.

KÜRKÇÜOĞLU, Erol, "*1923 Seçimleri*", **Atatürk Dergisi**, I/3, (1989), s. 121-145.

ÖZDEMİRCİ, İlbey, "*Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Muhalefet; Bursa Olayı*", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LXXVII/1, (2022), s. 151-177.

ÖZLÜ, Hüsnü, *"Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Anlaşması" Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış"* , **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, S: 8, (2012), s. 31-46.

ÖZMADEN, Murat, "*Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ) Dönemi Milli Ruh ve Milli Temsil, Siyasi ve Milli Propaganda ile Ülkeyi Tanıma-Tanıtma Çabaları*", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, VII/11, (2010), s. 1439-1457.

ÖZYÜREK, Mustafa, "*Sosyolog ve Gazeteci Yönüyle Necmettin Sadık Sadak*", **Atatürk Dergisi**, IV/2, (2015), s. 82-97.

PEHLİVANLI, Hamit, "*Üsküdar Vâlide-i Âtik Yangını: 23 Ağustos 1927*", **Uluslararası VII. Üsküdar Sempozyumu, I**, (2-4 Kasım 2012), s. 296-309.

SAYLAN, Gürkan Fırat, *"İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)"*, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, XI/41, (2014), s. 17-40.

SEZER, Ayten, "*Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV/42, (1998), s. 889-905.

SONYEL, Salahi, "*İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Atatürk'ün Son Günleri*", **Belleten**, XXXV/140, (1971), s. 541-586.

ŞİMŞİR, Bilal N., "*Ankara'nın Başkent Oluşu*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VII/20, (1991), s. 189-222.

TAŞPINAR, İsmail, "*I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri*", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 26, (2004), s. 23-44.

TEKELİ, İlhan, "*Modernleşme Sürecinde İstanbul Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?*", **IV. Aydınlanma Sempozyumu, Osmanlı Bankası Müzesi, (10-11 Nisan 2009)**, s. 172-206.

TONGUL, Neriman, *Türk Harf İnkılâbı*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 33-34, (2004), s. 103-130.

TUNA, Yunus, *"Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)"*, **Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, I/2, (2019), s. 1-10.

TÜRKMEN, Zekeriya, *"İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XVIII/53, (2002), s. 319-372.

UZUN, Hakan, "*Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları*", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, VI/3, (2009), s. 57-81.

UZUN, Hakan, *"Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XIV/53, (2013), s. 329-350.

ÜREKLİ, Fatma, *"Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür"*, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, VIII/16, (2010), s. 101-130.

YALÇIN, Edip Semih, "*Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs' 1919)*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII/28, (1995), s. 173-206.

YAŞAR, Hakan, "*Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 45, (2010), s. 177-215.

YEŞİLÇAYIR, Neşe, "*Atatürk'ün Yazdırdığı Bazı Notlar*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV/11, (1988), s. 495-502.

YILDIRIM, Seyfi, *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:8, S: 16, (2012), s. 75-92.

YURTSEVER, Serdar, "*Mustafa Kemal Atatürk'ün Devlet Başkanı Sıfatıyla Yurt Dışı Gezisine Çıkmama Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, X/53, (2017), s. 318-337.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/ Erişim Tarihi: 10.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-naci-karacan-1896-1955/ ErişimTarihi:03.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-manevi-cocuklari/ Erişim Tarihi: 05.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ferit-ibrahim-ozgurar-1882-1953/ Erişim Tarihi: 05.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-celalettin-uner-1889-1890-1945/ Erişim Tarihi: 22.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/savarona-yati/?pdf=3382/ Erişim Tarihi: 06.03.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/serbest-cumhuriyet-firkasi/ Erişim Tarihi: 07.02.2023.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yunus-nadi-abalioglu-1879-1945/ Erişim Tarihi: 03.02.2023.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685/ Erişim Tarihi: 20.01.2023.

https://isteataturk.com/g/icerik/Silifke-Tekir-Ciftligi-Tarim-Kredi Kooperatifinin-1-sira-nolu-uyesi-M-Kemal-Ataturk-30061936/1490/ Erişim Tarihi: 25.02.2023.

https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html/ Erişim Tarihi: 28.02.2023.

https://www.chpbelediyeleri.com/2019/11/10/dunya-basini-ataturkun-olumunu-boyle-duyurmustu/ Erişim Tarihi: 12.03.2023.

https://journo.com.tr/10-kasim-mansetleri-haberler/ E.T.: 12.03.2023.

https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/milli-egitim-temel-kanunu-14574-1739/ Erişim Tarihi: 21.01.2023.

https://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa/ Erişim Tarihi: 01.02.2023.

https://www.milliyet.com.tr/siyaset/karanlikta-kalan-suikast-girisimi-5342440/
Erişim Tarihi: 01.02.2023.
https://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-eserleri/
Erişim Tarihi: 18.01.2023.
https://paintmaps.com/tr/harita-grafikleri/217/Turkiye-harita-grafigi/ Erişim Tarihi: 21.07.2023.
http://selanik.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/249477/
Erişim Tarihi: 02.03.2023.
https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/112/105/Tarihce/ Erişim Tarihi: 01.02.2023.
https://www.tdi.gov.tr/tarihce/ Erişim Tarihi: 21.01.2023.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Atatürk_çiçeği/ Erişim Tarihi: 22.02.2023.
https://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_kuşatmaları_listesi/
Erişim Tarihi: 18.01.2023.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Traklar#Kabileler Erişim Tarihi: 17.01.2023.

GİRİŞ

İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti topraklarının Kuzeybatı Bölgesi'nde yer alan ve nüfus olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan 81 şehir içerisinde en kalabalık olan şehirdir. İstanbul şehri, Karadeniz, Marmara Denizi, Kocaeli, Edirne ve Kırklareli şehirlerinin arasındaki bölgede konumlanan bir şehirdir. İstanbul, coğrafi yapı itibariyle kıtalararası bir şehirdir. İki kara parçasından oluşan bu şehrin batıdaki parçasına "*Avrupa Yakası (Rumeli Yakası)"*, doğudaki parçasına da "*Anadolu Yakası (Asya Yakası)*" adı verilmektedir. İl, 41° 0' 44" Kuzey Enlemleri ile 28° 58' 34" Doğu boylamları arasında yer almaktadır.

İstanbul, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti devletinin ticaret, kültür, spor, sanayi, sanat ve ekonomi merkezidir, ayrı zamanda tarihsel açıdan da dünyadaki en eski yerleşik birimlerden biri olarak bilinmektedir. İstanbul kenti tarihsel süreç boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarında yer aldı. İstanbul, M.S. 4. Yüzyıl'dan 1922 yılına kadar sırayla Roma İmparatorluğu, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yaptı.

Şehrin ilk adı tarihi kaynaklarda "*Byzantion*" olarak anılmaktadır.[1] Kentin bu isimle nasıl kurulduğu hakkındaki efsaneye göre, Trak[2] kralı Byzas, şehrin yakınlarındaki bir bölgede hâkimiyet süren hükümdarın kızı ile evlendi ve evlendiği kadın Byzantion adında bir şehir kurdu.[3] Başka bir efsaneye göre ise, Byzantion adında bir şehir zaten vardı ve kurucusu da Byzas idi. Byzas'ın kökleri Yunan Mitolojisindeki Zeus ve Poseidon'a dayanmaktadır. Byzas, dünyaya geldiği bu bölgede bir şehir kurdu ve ismini de bu şehre verdi.[4] Bu şehir hem coğrafi konumu hem de stratejik açıdan önemi dolayısıyla M.Ö. 5. Yüzyılda Pers saldırılarına maruz kaldı.[5]

---

[1] **"Meydan Larousse"**, **X**, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 75.
[2] Antik dönemde günümüzde Doğu Trakya diye adlandırılan bölgede (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İstanbul'un Avrupa Yakası, Gökçeada ve Çanakkale), Bulgaristan'da ve Yunanistan'ın kuzey bölgelerinde yaşamını sürdüren kavim. Bu kavmin toprakları Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından M.Ö. 4.Yüzyılda ele geçirildi ve bu hamle ile Traklar asimile oldu. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Traklar#Kabileler Erişim Tarihi: 17.01.2023.).
[3] **"Meydan Larousse"**, **X**, s. 76.
[4] Işın Demirkent, "*İstanbul"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXIII**, İstanbul, 2001, s. 205.
[5] Işın Demirkent, "*İstanbul"*, s. 205.

Atina-Sparta çatışmaları döneminde şehir, M.Ö. 478 yılında Sparta hâkimiyetine girdi.[6] Fakat Sparta hâkimiyeti bu bölgede uzun sürmedi. Byzantion ilk başta serbest şehir olarak konumunu sürdürse de M.S. 73 tarihinde şehir Roma İmparatorluğu'nun nüfuzuna girdi.[7]

M.S. 323 yılında Roma İmparatorluğu'nun başına geçen İmparator I. Konstantin, Byzantion'u imparatorluğun başkenti olarak ilan etti ve şehri imar ettirmeye başladı. Yeniden düzenlenen şehre yapılan başlıca binalar ise, hipodrom, imparatorluk sarayı ve senato binası idi.[8] 7 yıl süren çalışmalar sonucu şehir 11 Mayıs 330 tarihinde büyük şenlikler ile açıldı. İmparator I. Konstantin şehre "*Yeni Roma*" (Latince çevirisi Nova Roma) adını verdi. Ancak şehrin adı halk arasında "*Konstantinopolis*" adı ile anılmaya başlandı ve bu durum Bizans İmparatorluğu döneminde de devam etti.[9]

Konstantinopolis kentinin Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olması ile Roma Tarihi'nin ekseni Batı'dan Doğu'ya doğru yöneldi. Bu duruma ek olarak İmparator I. Konstantin döneminde İznik'te (Nikea) M.S. 325 tarihinde düzenlenen I. Genel Konsil[10] ile hem şehrin stratejik konumu hem de imparatorluğun statüsü pekişti.

M.S. 4. Yüzyıl'ın üçüncü çeyreğinde Avrupa Kıta'sını demografik açıdan etkileyen Kavimler Göçleri başladı. Orta Asya'dan Karadeniz'in doğusuna gelen Türk kavimlerinden Hunlar, Kuzey Doğu Avrupa'da ilerlemeye başladılar. O bölgelerde bulunan Alan ve Got kavimleri Orta Avrupa'ya doğru harekete geçti. Bu akınlar sonucunda Roma İmparatorluğu'nun batı kolu M.S. 395 yılında yıkıldı.[11] M.S. 476 yılında Germen kavmi lideri Odoaker, Batı Roma

---

[6] Murat Arslan, *"Byzantion'dan Konstantinopolis'e"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 25.
[7] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 205.
[8] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 206.
[9] Halil İnalcık, "*İstanbul*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXIII**, İstanbul, 2001, s. 220.
[10] M.S. 313 tarihinde deklare edilen Milano Fermanı ile İmparator I. Konstantin, Hıristiyanlık dinine mensup kişilere dinlerini özgürce yaşayabilmelerine izin verdi. Daha sonraki süreçte de imparatorluk tarafından resmi din olarak ilan edilmesi sonrasında M.S. 325 tarihinde İmparator I. Konstantin, Hıristiyanlık dinini benimsememesine rağmen ülke birliğini sağlamak açısından bu konsili toplattı. Üç yüzden fazla piskoposun katılımıyla gerçekleşen bu konsil, Hıristiyanlık tarihinde hem doğu hem de batı kiliselerinin ortaklığı ile gerçekleşen 7 konsilin ilki olarak tarihte yerini almıştır. (İsmail Taşpınar, "*I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri*", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 26, (2004), s. 25-26.).
[11] Fatma Çapan ve Baran Güvenç, "*Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VI/18, (2017), s. 633-634.

İmparatorluğu'nun hükümdarı Augustus'u tahttan indirdi ve kendi egemenliğini ilan etti.[12] Böylece Konstantinopolis kenti, yaklaşık 1000 yıl sürecek Bizans egemenliği altına girdi.

M.S. 6. Yüzyılda İstanbul'a hakim olan I. Lustinianos (Justinianus) döneminde iki büyük gelişme yaşandı. İlk gelişme, hukuk alanında gerçekleşti. M.S. 529 yılında İmparator, kendi adını taşıyan bir kodeks ilan etti.[13] Diğer bir gelişme ise Bizans Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan "*Nika İsyanı*" hareketidir. Bu isyan, halkın ağır vergilere maruz kalmasından dolayı ortaya çıktı ve İstanbul'da başta Ayasofya olmak üzere bazı binalar tahrip edildi.[14] Bu isyan, güçlükle bastırıldıktan sonra ortaya çıkan yıkım sonrası I. Justinianus, şehri yeniden imar ettirdi.[15]

M.S. 7. Yüzyıl'ın başında Bizans İmparatorluğu'nun başında Fokas bulunmaktaydı. Ancak baskıcı bir yönetim benimsemesi ve İran'la yapılan mücadelelerde başarısızlıklar gibi etmenler, dönemin Kartaca Genel Valisi Herakleios'un İstanbul'a gelmesi ve yönetimi ele alması ile sonuçlandı.[16] Bunun sonucunda M.S. 8. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar imparatorluğa hakim olacak Herakleios Hanedanlığı dönemi başladı.

M.S. 711 yılında Herakleios Hanedanlığının son üyesi olan II. Justinianus, askeri isyan sonrası tahttan indirildi ve öldürüldü.[17] İmparatorluk, birkaç yıl geçici hükümdarlar tarafından yönetilse de 717 yılında III. Leon'un hükümdar olmasıyla İsaurya Hanedanlığı dönemi başladı ve 802 yılına kadar devam etti.[18]

M.S. 802'den 867 yılına kadarki süreçte sırayla Nikiforos ve Frigya Hanedanlıkları İmparatorluğun yönetiminde yer aldı. Frigya Hanedanlığının son üyesi olan III. Mihail döneminde İstanbul'da 862 ve 866 yıllarında iki etkili deprem yaşandı[19] 867 yılında İmparator III. Mihail'in hakimiyeti sona erdi ve başa Makedon Hanedanlığından I. Basileos geçti. Böylelikle 11. Yüzyılın ortalarına

[12] F. Çapan ve B. Güvenç, *Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*, s. 637.
[13] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 208.
[14] Mustafa Daş, *"Bizans İstanbul'unda Siyasi Gelişmeler"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 38.
[15] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 208.
[16] Mustafa Daş, *"Bizans İstanbul'unda Siyasi Gelişmeler"*, s. 39.
[17] Mustafa Daş, *"Bizans İstanbul'unda Siyasi Gelişmeler"*, s. 41.
[18] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 209.
[19] Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 209.

kadar sürecek olan Makedon Hanedanlığı hakimiyeti başladı.[20]

11. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa Kıtasındaki mevcut iktisadi yetersizlikler sonucu Avrupalılar, Doğu'nun zenginliklerini elde etmek amacıyla Haçlı Seferlerine başladı.[21] 1202 yılında Venedik'te toplanan haçlı ordusunun amacı Üçüncü Haçlı Seferi sonrası kaybedilen Kudüs'ü geri almaktı. Ancak Bizans tahtı üzerinde oynanan oyunlara alet olan bu ordu, hedefinden saparak İstanbul'a yöneldi.[22] Haçlı ordusunun desteklediği İmparator II. Isaakios'a karşı ayaklanan halk, imparatoru öldürdü. Bunun üzerine haçlılar, 13 Nisan 1204 tarihinde İstanbul'a saldırdı.[23]Böylelikle İslam Devletlerine karşı bir hareket için oluşturulan haçlı seferi, aynı dine mensup fakat farklı mezhebi benimseyen ülkenin başkentinin yağmalanmasına ve halkının zarar görmesiyle sonuçlandı. İstanbul'da oluşan Latin egemenliği sonrası Bizans soyluları İznik, Epir[24] ve Trabzon'da hâkimiyetlerini tekrardan sağladılar.[25]

Bu dönemde İznik ve Epir bölgelerinin amacı İstanbul'u geri almaktı. 57 yıl boyunca Latinlerin egemen olduğu İstanbul kenti 1261 tarihinde VIII. Mikhail Palaiologos döneminde Latinlerden kurtarıldı.[26]

13. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu, hem Anadolu topraklarını hem de İstanbul'u korumak için 1299 yılında beylik olarak bağımsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti ile rekabete girişti. 1302 yılında Osman

---

[20] Mustafa Daş, *"Bizans İstanbul'unda Siyasi Gelişmeler"*, s. 42.

[21] 1097-1270 tarihleri arasında tam 8 tane Haçlı Seferi düzenlendi. Birinci ve ikinci Haçlı Seferinde haçlı ordusu İstanbul'dan geçerek Kudüs'e giderken dördüncü Haçlı Seferinde ise hedeflerinin dışına çıkan haçlı orduları İstanbul'a geldi ve şehri yağmalayarak hakimiyeti altına aldı. Diğer haçlı seferlerinde ağırlıklı olarak deniz yolu vasıtasıyla Kudüs ve Mısır'a seferler düzenlendi. Düzenlenen 8 haçlı seferi ile ilgili detaylıca bilgi almak için Bkz: (Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.).

[22] Yusuf Ayönü, "*IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu*", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, I/1, (2015), s. 10-12.

[23] Işın Demirkent, *Bizans*, s. 239; Yusuf Ayönü, "*IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu*", s. 13.

[24] Yunanistan topraklarının batısında yer alan ve Adriyatik Denizi'ne kıyısı olan bölge.

[25] Yusuf Ayönü, "*IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu*", s. 14.

[26] İstanbul'u Latin egemenliğinden kurtaran kişilerde ihtilaflı bir durum göze çarpmaktadır. Yusuf Ayönü, makalesinde İstanbul'u geri alan kişinin VIII. Mikhail Palaiologos olduğunu yazmıştır. Bkz: (Yusuf Ayönü, "*IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu*", s. 21.). Diğer taraftan Işın Demirkent'in makalesinde ise İstanbul'u kurtaran hükümdarın Laskaris Hanedanlığının son üyesi olan IV. Ioannis olduğu yazmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: (Işın Demirkent, "*Bizans*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, **VI**, İstanbul, 1992, s. 239.).

Bey, Bizans İmparatorluğu'nun ordusu ile ilk kez karşı karşıya geldi. İznik ve Bursa'ya sefer düzenlemek isteyen Osman Bey'e karşı Bizans ordusu Türk birlikleri ile karşı karşıya geldi. 27 Temmuz 1302 tarihinde gerçekleşen Koyunhisar Savaşını Osman Bey kazandı ve bu savaşla düzenli Bizans birliklerine karşı ilk zafer kazanıldı.[27]

Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu ile olan mücadeleleri Osman Bey'in 1324 yılında vefat etmesi sonrası başa geçen oğlu Orhan Bey döneminde de devam etti. Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti, 1329 yılında Bizans İmparatorluğu ile yaptığı Maltepe (Palekanon) Savaşını kazandı. Savaş sonunda İstanbul'un Anadolu Yakası'nda bulunan Üsküdar dahil Batı Karadeniz'de Osmanlı hakimiyeti başladı.[28] Ayrıca Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti, Bizans İmparatorluğu içinde yaşanan taht mücadelesinden yararlanarak Rumeli Yarımadası yönünde topraklarını genişletti.[29]

Osmanlı Devleti-Bizans ilişkileri 1362 yılında vefat eden Orhan Bey yerine başa geçen oğlu Sultan I. Murad döneminde de devam etti. Bizans İmparatorluğu'ndaki taht mücadelesinde I. Murad'ın desteklediği IV. Andronikos'un başa geçmesi karşılığında Bizans ile Osmanlı Devleti arasında 1376 yılında tabiiyet antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, İstanbul'da ikamet eden Müslümanların haklarını korumak ve bu Müslüman halkın davalarına bakmak için de bir kadının tayin edilmesini dönemin Bizans Hükümdarı IV. Andronikos Palaiologos kabul etti.[30] Böylelikle Sultan I. Murad döneminden itibaren Osmanlı Devleti, İstanbul'da yaşayan Müslüman halk üstünden İstanbul ve Bizans İmparatorluğu'na müdahalede bulunma yetkisini elde etti.

1389 yılında I. Murad'ın Kosova'da şehit edilmesi sonrası devletin başına

---

[27] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, **I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 109; Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 103; Herbert Adams Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, Çev: Ragıp Hulusi Özden, Altınordu Yayınları, Ankara, 2017, s. 27; Uğur Kurtaran, *"Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi"*, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, S: 5, (2012), s. 251-252.

[28] Halil İnalcık, "*Orhan"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXXIII**, İstanbul, 2007, s. 376.

[29] Palaiologos Hanedanlığı mensubu dönemin hükümdarı Kantakuzenos döneminde Çimpe Kalesi, 1352 yılında Bizanslılara yardım etme karşılığında Osmanlı Devleti'ne verildi. (Halil İnalcık, "*Orhan*", s. 379.).

[30] Casim Avcı, *"Bizans İstanbul'unda Müslümanlar"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **V**, İstanbul, 2015, s. 202.

geçen I. Bayezid döneminde Osmanlı-Bizans ilişkileri yeni bir boyut almaya başladı. Anadolu'daki toprak birliğini sağladıktan sonra ülkenin batısına yönelen I. Bayezid, 1390 yılında tahta çıkan VII. Johannes'i destekledi. VII. Johannes'in hükümdarlığı kısa sürdü ve yerine 1391 yılında II. Manuel geçti. I. Bayezid, VII. Johannes'i desteklediği gibi II. Manuel'i de destekledi. Bu gelişmeye ek olarak İstanbul'da Müslüman tüccarların da ticaret yapması amacıyla kentte bir mahalle kuruldu ve bu tüccarların faaliyetleri için de bir kadı atandı.[31]

Osmanlı-Bizans ilişkileri olumlu şekilde birkaç yıl devam etti. Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki ilerleyişinden dolayı oluşturulan haçlı birliklerine Bizans İmparatorluğu'nun casusluk yaptığı anlaşılınca ilişkiler bozuldu ve I. Bayezid 1395 yılında İstanbul'u kuşatmak üzere harekete geçti.[32] Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez gerçekleşen İstanbul kuşatması, iklim şartlarından dolayı kaldırıldı. 1396 yılında tekrardan kuşatma yapan I. Bayezid, istediği sonucu elde edemedi.[33] Ayrıca 1400 yılından itibaren Doğu'da ortaya çıkan Timur Devleti tehlikesinden dolayı İstanbul'u alma çabası bir süre ertelendi.

1402 yılında I. Bayezid ile Timur arasında gerçekleşen Ankara Savaşı sonrası Osmanlı Devleti bozguna uğradı ve fetret dönemine girdi.[34] 11 yıllık süre zarfında Osmanlı Devleti baskısından kurtulan Bizans İmparatorluğu, I. Bayezid'in oğulları arasındaki mücadelelerde de etkin rol oynadı. 1413 yılına kadar süren bu mücadeleler sonunda tahta Çelebi Mehmet çıktı ve fetret devri sona erdi.[35] Çelebi Mehmet döneminde devletin eski gücüne tekrardan dönmesi amacıyla ağırlıklı olarak Anadolu'da ve Balkanlar'da ilerlemeler yapıldı. Taht mücadelesinde Bizans İmparatorluğu'nun kendisi ile ortak hareket etmesinden dolayı Çelebi Mehmet döneminde Bizans-Osmanlı ilişkilerinde olumsuz bir gelişme yaşanmadı.[36] Ancak 1421 yılında devletin yeni hükümdarı II. Murad

---

[31] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **X**, İstanbul, 2015, s. 243.
[32] Haldun Eroğlu, *"Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları"*, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIII/35, (2004), s. 94.
[33] Haldun Eroğlu, *"Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları"*, s. 97.
[34] Halil İnalcık, "*Bayezid I"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **V**, İstanbul, 1992, s. 233.
[35] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, **I**, s. 348; Herbert Adams Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, s. 214. 1412 yılında Musa Çelebi'nin İstanbul'u üçüncü kez kuşatmasından dolayı Bizans İmparatorluğu, Çelebi Mehmet ile ittifak kurdu. (Haldun Eroğlu, *"Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları"*, s. 97-98.).
[36] Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453**, Çev: Bilge Umar, Türkiye İş BankasıKültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 401-402.

itibariyle Bizans-Osmanlı ilişkileri tekrardan bozulmaya başladı. Bizans İmparatorluğu, II. Murad'a karşı şehzade Mustafa'yı desteklemesinden dolayı Osmanlı Devleti, 1423 yılında dördüncü kez İstanbul'u kuşattı. Bizans İmparatoru VIII. Johannes, kuşatmanın sona erdirilmesi karşılığında, Karadeniz kıyısında bulunan toprakları ve ek olarak da her yıl 300 bin akçe haraç vermeyi kabul etti. Bu gelişmeler üzerine II. Murad kuşatmayı kaldırdı.[37]

1451 yılında Sultan II. Murad'ın vefatı sonrası Osmanlı Devleti'nin başına geçen II. Mehmet ile yeni bir dönem başladı. Tahta çıktığı ilk günden bu yana öncelikli hedefin İstanbul olduğunu söyleyen padişah, hazırlıklarını tamamladı ve İstanbul seferine çıktı. 6 Nisan-29 Mayıs 1453 tarihleri arasında gerçekleşen sefer[38] sonucu İstanbul kenti Osmanlı Devleti'ne katıldı.[39]

Fetih gerçekleştirildikten sonra kentin imarına yönelik girişimler de başladı. İslami fetih kuralları çerçevesi gereği fethedilen yer 3 günlüğüne yağma edilirdi. Padişah II. Mehmet'te bunu uyguladı.[40] 30 Mayıs 1453 günü yağmanın bittiğini ilan eden Padişah II. Mehmet, şehre girdi. Şehri inceledikten sonra Ayasofya'ya giden Padişah, bu kutsal mekânı *Cami-i Kebir* (Büyük Cami) olarak duyurdu ve İstanbul'u da devletin merkezi ilan etti.[41] Böylece, Bizans İmparatorluğu'na 1000 yıldan fazla süre başkentlik yapan İstanbul, bu tarihten itibaren Müslüman ve Türk bir devlet olan Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmaya başladı.

Fetih sonrası şehrin imarı ve iskanına yönelik çalışmalara başlanılmasını isteyen Padişah II. Mehmet, Anadolu ve Rumeli topraklarında yaşayan 5.000 hanenin İstanbul'a nakledilmesini emretti.[42] II. Mehmet, İstanbul kuşatması

---

[37] Haldun Eroğlu, *"Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları"*, s. 99.

[38] Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in kuşattığı ve aldığı İstanbul kenti, M.Ö. 510 yılından M.S. 1453 yılına kadar tam 32 kere kuşatıldı. Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul'u kuşatan ilk Türk devleti olan Avarlar 626 yılında ve yine ilk kez kuşatan Müslüman devlet olarak da Emeviler, 669, 674 ve 717 yıllarında olmak üzere 3 kere kuşatma gerçekleştirdi. Osmanlı Devleti ise, kurulduğu günden 1453 yılına kadar tam 6 kere kuşatma gerçekleştirdi. İstanbul kuşatma listesini detaylıca incelemek için Bkz: (https://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_kuşatmaları_listesi/ Erişim Tarihi: 18.01.2023.).

[39] Işın Demirkent, "*Bizans*", s. 242-243. Işın Demirkent, "*İstanbul*", s. 212. Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 244.

[40] Halil İnalcık, "*İstanbul*", s. 220.

[41] Halil İnalcık, "*İstanbul*", s. 220.

[42] Halil İnalcık ve Fahri Unan, *"Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası"*, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, **III**, (1988), s. 217; Halil İnalcık, *"Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **I**, İstanbul, 2015, s. 44.

öncesi şehirden kaçan Rum vatandaşları hem geri döndürmek hem de Latinlere karşı tutumundan dolayı 1454 yılının ocak ayında II. Gennadios'u patrik olarak İstanbul'a atadı.[43] 1454 yılında Padişah Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'dan ayrılmadan önce bir takım imar planlarının gerçekleştirilmesinin emrini vermişti. Padişah, Sırbistan seferi sonrası İstanbul'a döndüğünde İstanbul'da hem Beyazıt'ta yapımı tamamlanan sarayı hem de Yedikule'deki kalenin inşasının tamamlandığını gördü.[44] Padişah İstanbul'da iken 1455 yılında tüm şehri kapsayan bir tahrir yapılmasını emretti.[45]

1456 yılında ise Padişah Fatih Sultan Mehmet, şehrin ticaret merkezi olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla günümüzde de faaliyetini sürdüren Bedesten'in (Kapalıçarşı'nın) imarına onay verdi.[46] 1460 yılından itibaren İstanbul'da ticaretin merkezi olan Kapalıçarşı, günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in 1481 yılında vefatına kadarki süreçte, 1459 yılında Eyüp Sultan Külliyesi, 1470 yılında Fatih Camii ve 1479 yılında da Topkapı Sarayı'nın inşası tamamlandı ve hizmete açıldı.[47] 1481 yılında hükümdar olan II. Bayezid döneminde İstanbul'da 1500 yılında yapımı başlanan ve 1505 yılında hizmete açılan Beyazıt Camii, bu dönemde imar açısından yaşanmış en önemli gelişmedir.[48] II. Bayezid döneminde İstanbul'da yaşanmış en büyük olay ise 1509 İstanbul Depremidir. Kaynaklarda *"Küçük Kıyamet"* olarak da anılan bu deprem, 10 Eylül 1509 tarihinde gerçekleşti. Yaklaşık 1 dakika boyunca süren depremin sonunda 5 bine yakın kişi öldü ve 10-15 bin civarı kişi de yaralandı.[49]

---

[43] Halil İnalcık ve Fahri Unan, *"Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası"*, s. 217. Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 244.

[44] Halil İnalcık ve Fahri Unan, *"Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası"*, s. 218.

[45] 1455 İstanbul tahririnde, şehrin mahallelerinde yaşayan hane halklarının hangi milletten olduğu, şehirdeki mahallelerin isimleri, kaydedilmiş kiliseler ve camiye dönüştürülmüş kiliseler ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alınmıştır. 1455 İstanbul tahriri hakkında alınana kayıtları incelemek için Bkz: (Halil İnalcık, *"Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u"*, s. 44-50.).

[46] Halil İnalcık ve Fahri Unan, *"Fâtih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası"*, s. 218.

[47] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 244.

[48] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 246.

[49] Elizabeth Angell, *"Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **I**, İstanbul, 2015, s. 513; Fatma Ürekli, *"Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür"*, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, VIII/16, (2010), s. 104. Elizabeth Angell'in çalışmasında deprem zamanındaki İstanbul nüfusuna ilişkin şöyle bir cümle yer almaktadır: *"Eğer o dönemdeki şehir nüfusu tahminleri doğruysa bu her kırk kişiden birinin hayatını kaybettiği anlamına gelir"*.

1512 yılında II. Bayezid'in vefatı sonrası tahta I. Selim (Yavuz) çıktı. 8 yıllık hükümdarlığı döneminde ağırlıklı olarak imparatorluğun doğusundaki ülkelere seferler yapan I. Selim, Mısır Seferi sonucunda elde edilen kutsal emanetleri 15 Temmuz 1517 yılında İstanbul'a getirdi.[50]

1520 yılında hastalığı sonucu vefat eden I. Selim'den sonra devletin başına I. Süleyman (Kanuni) geçti. 46 yıllık hükümdarlığı boyunca seferlerde bulunan Kanuni Sultan Süleyman döneminde tıpkı kendisinden önceki hükümdarlar gibi ülkenin sınırları hem doğu hem de batı ekseninde genişledi. İstanbul kenti, bu fetihler sonrasında dünyanın siyasi, dini ve ekonomik anlamda önemli merkezlerinden biri oldu.

Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde İstanbul'da yaşanan siyasi ve mimari gelişmeleri kısaca özetlersek; 1521 yılında temeli atılan Yavuz Sultan Selim Camisi, 1522 yılında hizmete açıldı. 25 Mart 1525'te yeniçeriler, sefere çıkılmaması ve bundan dolayı elde edilebilecek ganimetlerden mahrum kalmalarını gerekçe göstererek bir ayaklanma başlattılar. Ayaklanmada önemli kişilerin evleri yağmalandı. Ayaklanmayı başlatan kişiler şiddetli bir biçimde cezalandırıldı, askerlere de bu ayaklanmayı sonlandırmaları için de paralar verildi.[51] Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa seferlerinde yer alan Mimar Sinan, 1539'da mimarbaşı görevine atandı ve yaklaşık 50 yıl boyunca vefatına kadar bu görevi üstlendi. Mimar Sinan dönemi Osmanlı Mimarisine 300'den fazla eser kazandırdı.[52] 1540 Haseki Hürrem Sultan Külliyesi, 1548 yılında Mihrimah Sultan Cami ve 1557 Süleymaniye Cami Kanuni döneminde hizmete açılmış başlıca eserlerdir.[53]

(Elizabeth Angell, *"Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler"*, **s.**513.). Buradan da o dönemde İstanbul'un nüfusunun 200 bin civarı olduğu çıkarımı yapılabilir. O dönem insan nüfusuna oranla kaybın çok büyük olduğu göze çarpmaktadır.

[50] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 246. Kutsal emanetler günümüzde Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda yer alan Enderun Meydanının kuzeyinde yer alan *"Mukaddes Emanetler Dairesi"* bölmesinde sergilenmektedir. (Mustafa Sabri Küçükaşcı, *"İstanbul'daki Mukaddes Emanetler"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **V**, İstanbul, 2015, s. 402-403.).

[51] Fikret Yılmaz, *"İstanbul'da Siyasi Olaylar Kronolojisi"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 69-70.

[52] Eser listesi için Bkz: https://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-eserleri/ Erişim Tarihi: 18.01.2023.

[53] Halil İbrahim Düzenli, *"XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Mimarisi"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **VIII**, İstanbul, 2015, s. 180-183; Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 246-248.

Yeniçağ ve Yakınçağ dönemlerinin dikkate değer şehirlerden biri olan, hatta başında gelen İstanbul kentine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, Kanuni Sultan Süleyman dönemi sonrası duraklama dönemine girdi. Özellikle 15. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren Avrupa Kıta'sında görünen toplumsal, iktisadi, askeri, bürokratik ve eğitim alanlarındaki gelişme ve güncellemeleri takip edemeyen imparatorluk, zamanla çözülme ve dağılma dönemine doğru ilerledi. İlk olarak Coğrafi Keşifler[54] ile iktisadi anlamda zarara uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, 17. Yüzyıl'ın başından itibaren ülke içinde meydana gelen ayaklanmalar ile hem Doğu'da Safeviler ile mücadele hem de Batı'da Avusturya ile olan mücadeleler sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasi ve mali anlamda yıprattı.

Mali alandaki yıpranmalar neticesinde 17. Yüzyıl'ın başından sonuna kadar İstanbul'da ayaklanmalar gerçekleşti. Bu ayaklanmaların bazıları, 1622 yılında Sultan II. Osman'ın katledilmesi, 1648 Sultanahmet Vakası ve Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi, 1651'de Valide Kösem Sultan'ın öldürülmesi ve 1656 Çınar Vakası ayaklanmalarıdır.[55] Maddi sorunlar sadece şehirde ayaklanmalara sebebiyet vermedi, mimari alandaki gelişmelere de engel oldu. 17. Yüzyılda İstanbul'da yapımı tamamlanan eserler ise, 1617 yılında ibadete açılan Sultanahmet Cami ve 1664 yılında ibadete açılan Yeni (Valide) Cami'dir.[56]

1683-1699 yılları arasında gerçekleşen başarısız Viyana Kuşatması sonucunda 26 Ocak 1699 tarihinde Karlofça Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi başladı.[57] Bu kötü gidişatı engellemek için devletin 19. Yüzyıldaki hükümdarları bir dizi reformlar gerçekleştirme

---

[54] 15. Yüzyılda başlayıp 17. Yüzyıla kadarki geçen sürede Güneybatı Avrupa ülkelerinin denizcilerinin ön planda olduğu, ağırlıklı planın Asya Kıta'sındaki maden ve baharatların Avrupa'ya daha hesaplı bir şekilde getirilmesi ile başlayan ama daha sonra yeni bölgelerin ve suyollarının keşfedilmesi ile sonuçlanan keşifler dönemi.

[55] Nihal Kurt Budak, Evliya Çelebi ve Eremya Çelebi'ye Göre XVII. Yüzyıl İstanbul Hayatı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mahmut Ak), İstanbul, 2011, s. 40.

[56] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 248-250.

[57] Karlofça Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti, Temeşvar dışında bütün Macaristan topraklarını Avusturya'ya bıraktı. Osmanlı Devleti, Lehistan'a da Ukrayna ve Podolya Bölgelerini bıraktı. Venedikliler ile yapılan müzakereler neticesinde de Mora ve Dalmaçya Kıyıları bırakıldı. (Abdülkadir Özcan, "*Karlofça Antlaşması"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXIV**, İstanbul, 2001, s. 506-507.).

çabasına girdi. Devletin yapmayı planladığı yeniliklerin karşısında olan Yeniçeri Ocağı, II. Mahmut'un önderliğiyle ve İstanbul halkının da desteğiyle 17 Haziran 1826 yılında kaldırıldı.[58]

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası, İstanbul'da asayişi temin etme ve güvenliği sağlama amacıyla 1826 yılının Eylül ayında "*İhtisab Nezareti*" (Zabıta) kuruldu.[59] İhtisab Nezareti'nin amacı, şehirde asayişi temin etme, şehir esnafını denetleme ve şehirde yaşayan vatandaşlara iaşe temin etmedir. Tanzimat Dönemi'nde İstanbul'un yönetim yapısında görev alan kadı, subaşı gibi görevliler, yenilik faaliyetlerinden dolayı ya geri plana alındı ya da görevlerine son verildi.[60] İstanbul'un imarı ile ilgili 1831 yılında bir düzenleme yapıldı. Bu düzenleme ile, mimarbaşı ve şehremini birleştirildi ve "*Ebniye-i Hassa Müdürlüğü*" kuruldu. Bu müdürlük, İstanbul'un yönetimi, imarı ve şehir planlamasına yönelik çalışmalarda bulundu.[61] İlerleyen yıllarda yerel yönetimlerde yaşanan aksaklıklardan ötürü 16 Ağustos 1855 yılında İhtisab Nezareti kaldırıldı ve "*Şehremaneti*" kuruldu.[62] Böylelikle yerel yönetimlerden sorumlu olan tek merkezli bir yönetim modeline geçildi.

19. Yüzyılın sonlarına doğru Anayasal rejime geçen Osmanlı Devleti'nde dönemin hükümdarı Sultan II. Abdülhamit, 1877 yılında Rusya ile yapılan savaşı bir fırsat olarak gördü ve anayasada kendisine tanınan hak gereğince meclisi fesih etti ve ayrıca anayasanın uygulanmasını da askıya aldı.[63] Böylelikle 1876-1908 yıllarını kapsayan *"İstibdat"* devri başladı.

1877 yılında savaş başladığında Osmanlı Devleti, ülkenin iki tarafından Ruslar ile mücadele etti. Doğu'da Kars'ı ve Batı'da Edirne'yi kaybeden Osmanlı Devleti çekilmeye başladı ve Ruslar İstanbul'u ele geçirmek amacıyla harekete

---

[58] Gültekin Yıldız, *"Payitaht İstanbul'un Son Yüzyılı"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 184-185.
[59] Nurettin Van, *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Güvenlik (1839-1918)"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **III**, İstanbul, 2015, s. 118.
[60] Tarkan Oktay, *"Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla İstanbul'un Yönetimi"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **III**, İstanbul, 2015, s. 138.
[61] Tarkan Oktay, *"Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla İstanbul'un Yönetimi"*, s. 138.
[62] Tarkan Oktay, *"Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla İstanbul'un Yönetimi"*, s. 140.
[63] Kadri Unat, *On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi*, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 33.

geçti. Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez başkent İstanbul, bu savaşla ele geçirilme tehdidi yaşadı. Çatalca yakınlarına gelen Rus birliklerine karşı barış teklifinde bulunan Osmanlı Devleti, Rusya ile 1878 yılında "*Ayastefanos (Yeşilköy)*" Antlaşmasını imzaladı.[64] Antlaşma sonrasında Balkanlar'dan İstanbul'a muhacir akınları başladı.[65] Bu akınların sonucunda İstanbul'un 1897 yılındaki nüfusu 1 Milyonu geçti.[66]

XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde II. Abülhamit sonrası Padişah V. Mehmet, İttihat ve Terakki'nin gözetiminde devletin başına geçti. V. Mehmet dönemi Osmanlı Devleti, devletin sonunu hazırlayan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nı yaşadı. 1911 yılındaki Trablusgarp Savaşı ile Osmanlı Devleti Kuzey Avrupa'daki hakimiyetini tamamen kaybetti.[67] 1912 yılındaki I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Ordusu bozguna uğradı ve düşman kuvvetleri Çatalca bölgesine kadar ilerledi. İstanbul Osmanlı Devleti bünyesinde ikinci defa işgal edilme tehdidi yaşadı.[68] İstanbul'un işgal edilme tehdidi, 17 Kasım 1912 yılında Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'da durdurulması ile son buldu.[69] I. Balkan Savaşı sonrası sınırlarını büyük ölçüde genişleten Bulgaristan'a karşı Balkan Savaşları'nın ikincisi düzenlendi. Osmanlı Devleti de bu durumdan yararlanarak I. Balkan Savaşı'nda kaybettiği Edirne'yi tekrardan ele geçirdi.[70]

II. Balkan Savaşı, 10 Ağustos 1913 yılında Bulgaristan'ın savaşın diğer tarafında bulunan Karadağ, Yunanistan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmalar sona erdi. Balkan Savaşlarının sonucunda Anadolu'ya göçler hız kazandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası başlayan Müslüman Türklerin ilk göç dalgası, 1913 yılı itibariyle ikinci dalgayı başlattı. İkinci dalga sonucunda Anadolu'ya gelen Müslüman Türklerin sayısı yarım milyona yakındı.[71] 1914 yılında yapılan çalışmalar sonucunda Anadolu'da yaşayan insanların sayısı 16

---

[64] Yunus Tuna, *"Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)"*, **Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, I/2, (2019), s. 5.
[65] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 262.
[66] Kemal Karpat, *"İstanbul Nüfusu: XVIII. Yüzyılın Sonundan XX. Yüzyılın Başına"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **III**, İstanbul, 2015, s. 496.
[67] Alper Bakacak, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti*, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 50.
[68] Cevdet Küçük, "*Balkan Savaşı"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **V**, İstanbul, 1992, s. 24.
[69] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 269.
[70] Alper Bakacak, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti*, s. 52.
[71] Yıldırım Ağanoğlu, **Göç Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 95.

Milyonu aşarken bu nüfusun yüzde 80'i Müslümanlardan oluşmaktaydı.[72] Trakya'dan Anadolu'ya göç eden kişilerin ilk duraklarından biri olan İstanbul'da da bu dönem nüfus artışı yaşandı. 1914 yılında İstanbul'un nüfusu 909 bin oldu. Bu nüfusun 560 bini Müslümanlardan, geri kalanı da Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.[73]

Balkan Savaşları sonrası başta Avrupa Kıta'sındaki ülkeler arasında yeni bir savaşın ayak sesleri duyulmaya başlandı. 1914 yılında başlayan ilk büyük savaşın başlıca nedenlerinden biri, 18. Yüzyıldan itibaren başlayan taraflar arasındaki silahlanma yarışı idi. İlk başta İngiltere'de başlayan, ardından bütün Avrupa'ya yayılan Sanayi Devrimi sonrası tetiklenen silahlanma mücadeleleri dünyanın o dönemde gördüğü en kanlı savaşın ayak seslerini oluşturdu. 1914'te savaşın başlamasıyla İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri Çanakkale yakınlarından İstanbul'u bombalamaya başladı. Bu saldırıların yarattığı etki sonucunda Osmanlı Devleti'nde Padişah V. Mehmet, yanında yer alan kişiler tarafından ikna edilerek Eskişehir'e tedbir amacıyla nakil edilmesi konusunda karar aldı.

Bu bir nevi başkent İstanbul'u terk etmekti. Tasarlanan plana göre eğer ki İtilaf Devletleri askeri birlikleri Çanakkale ve İstanbul Boğaz'larından geçerse hem Padişah hem de hükümet üyeleri Eskişehir'e nakil edilecekti.[74] Hatta Padişah V. Mehmet, kendisinden önceki Padişah II. Abdülhamit'e de bu teklifte bulundu, ancak II. Abdülhamit'ten bu konu hakkında sert bir cevap alınca kendisi de Eskişehir'e gitme fikrinden vazgeçti.[75] Ayrıca Çanakkale Cephesi'nde başta Mustafa Kemal Paşa'nın Anafartalar'daki başarıları ve diğer çatışmalardaki Osmanlı kuvvetlerinin başarıları sonucunda İtilaf Devletleri askeri unsurları boğazlardan geçemedi ve bundan dolayı da hükümetin de Eskişehir'e gitme fikri son buldu.[76]

---

[72] Seyfi Yıldırım, "*Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*", **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:8, S: 16, (2012), s. 87.
[73] Seyfi Yıldırım, *Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri*, s. 87.
[74] Cezmi Eraslan, *"I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 236.
[75] Ali Fuat Türkgeldi'nin *"Görüp İşittiklerim"* adlı eserinde bu olay şöyle anlatılmaktadır: *"Eski hükümdarı yalnız bırakmak istemediklerinden o da birlikte götürülecekti. Sultan Reşat, baş görevli Tevfik Bey'i Beylerbeyi Sarayı'na gönderdi. Eski hükümdar gitmek istemeyip Padişahın da İstanbul'dan ayrılmamasını tavsiye etti ve bir kere İstanbul'dan çıkacak olursa da bir daha İstanbul'a geri dönemeyeceğini de uyardı."* Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 117.
[76] Cezmi Eraslan, *"I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul"*, s. 236.

1914-1918 yılları arasında cereyan eden bu savaşın sonunda İtilaf unsurları, İttifak unsurlarını yenilgiye uğrattı. Savaşı kazana devletler, savaşı kaybeden her devletle ayrı ayrı ateşkes ve barış antlaşmaları imzaladı. İtilaf Devletleri temsilcileri ile Osmanlı Devleti arasında imzalan mütareke ise, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi idi. İmzalanan bu ateşkes antlaşması[77] ile devletin toprakları işgal edilmeye başlandı. Mondros Mütarekesi'nin İstanbul'u bizzat ilgilendiren maddeleri ise ilk 4 maddedir. Birinci maddede, Ege'den Karadeniz'e geçmek için her iki boğaz'da açılacak ve bu boğazlar müttefikler tarafından işgal edilecekti. İkinci ve üçüncü maddelerde Osmanlı Devleti'nin sınırlarında yer alan denizlerdeki mayınların yerleri söylenecek ve temizlenmesine yardım edilecekti. Dördüncü maddede ise Osmanlı' Devleti'nin ele geçirdiği savaş esirleri ve tutukluları İstanbul'da bir araya getirilecek ve ilgili görevlilere teslim edilecekti.[78] Antlaşma imzalandıktan sonra 13 Kasım 1918 Çarşamba günü Osmanlı Devleti başkenti İstanbul, 50'den fazla gemiden oluşan İtilaf Devletleri donanması tarafından denizden işgal edildi.[79]

13 Kasım 1918 günü Boğaz'dan karaya inen 3000'nden fazla İtilaf Devletleri askeri kuvvetleri, ağırlıklı olarak Beyoğlu, Büyükdere ve Bebek'te bulunan askeri karakollara yerleşti.[80] İstanbul, 13 Kasım 1918 itibariyle işgal edilirken aynı gün İstanbul'a gelen bir kişi daha vardı. Bu kişi, Mustafa Kemal Paşa idi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldiğinde başkenti işgal eden donanmaları gördüğünde yanındaki yaverine kendinden emin bir ifadeyle

[77] 30 Ekim 1918 tarihinde İngiltere'yi temsilen Amiral Calthorpe ve Osmanlı Devleti'ni temsilen de Rauf Bey'in imzaladığı Mondros Mütarekesi 25 maddeden oluşmaktadır. Mütareke maddelerini incelemek için Bkz: (İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 12-14; Hasan Dinçer, *Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler*, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Editör: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 69; Tevfik Bıyıklıoğlu ve Tevfik Ercan, **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 47-49; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, **I**, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987, s. 45-47; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, **I**, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982, s. 15.).

[78] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 12; Cezmi Eraslan, *"I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul"*, s. 240-241.

[79] Zekeriya Türkmen, *"İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XVIII/53, (2002), s. 332.

[80] Zekeriya Türkmen, *"İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)*, s. 333-334.

"Geldikleri gibi giderler" dedi.[81] Ancak bu sözü söyleyen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kendisini karşılayan arkadaşı Rasim Ferit (Talay) Bey'e de *"Hata ettim; İstanbul'a gelmemeliydim. Ne yapıp edip Anadolu'ya dönmenin çaresine bakmalı"* diyerek İstanbul'a geldiğinden dolayı pişman olduğunu da belirtmiştir.[82]

İstanbul'a geldiği andan beri ülkenin kurtuluşu için çareler arayan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi sonrası sadrazam olan Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa ve Sultan Vahdettin ile görüşmelerde bulundu.[83] Görüşmeler sonrasında istediğini elde edemeyen Mustafa Kemal Paşa artık yeni bir yöne yönelmişti. Ülkenin kurtuluşunun başlayacağı nokta İstanbul değildi, Anadolu idi. Anadolu'ya geçişi sağlayacak olay ise Karadeniz'de patlak verdi. O bölgede yaşayan Rumların Türk halkına karşı yaptığı eylemler izleniyordu ve İtilaf Devletleri unsurları da Mondros'a dayanarak bölgeyi işgal etmeyi planlıyordu. Bölgedeki huzuru bozan kişileri tespit etme amacıyla Osmanlı Devleti tarafından müfettişlikler oluşturuldu.[84] 30 Nisan 1919 tarihinde oluşturulmuş olan IX. Ordu Müfettişliğine de Mustafa Kemal Paşa getirildi.[85]

Karadeniz'de yaşanan olaylar neticesinde Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik görevi ile 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Samsun'a hareket etti. 1 yıl boyunca ülkenin kuzeyinde, doğusunda ve iç bölgelerinde yaptığı çalışmalar ile halkı örgütleyen Mustafa Kemal[86] büyük bir direnişin temellerini atmaktaydı.

Anadolu'da 1919 yılının ortalarından başlayan mücadele hazırlıkları

---

[81] Edip Semih Yalçın, "*Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs' 1919)*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII/28, (1995), s. 182; Mehmet Fatih Cebeci, Mütareke Döneminde Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve Anadolu'da Görevlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Seydi), Isparta, 2013, s. 33.

[82] Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Güven Basımevi, Ankara, 1963, s. 189.

[83] M. Fatih Cebeci, Mütareke Döneminde Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve Anadolu'da Görevlendirilmesi, s. 32-40.

[84] M. Fatih Cebeci, Mütareke Döneminde Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri ve Anadolu'da Görevlendirilmesi, s. 62-64.

[85] Hasan Dinçer, *Genelgeler ve Kongreler Dönemi*, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Editör: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 89; Mete Tunçay, *"Mütareke İstanbul'u (1918-1923)"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 244.

[86] Karadeniz'de Samsun, Amasya ve Havza faaliyetleri Erzurum'a geçen Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin kontrolünde olan Osmanlı Hükümetinin geri dön baskılarına 9 Temmuz 1919 tarihinde ordudaki görevinden istifa ederek sivil bir vatandaş şeklinde mücadeleye devam etti. Bu durum Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Başkomutanlık yasası ile son buldu.

devam ederken İstanbul'da durum farklıydı. Ülkenin işgallerini protesto eden mitingler sonrası durum daha da şiddetlendi ve başta İngilizler olmak üzere İtilaf kuvvetleri bazı Osmanlı devlet adamlarını tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermeye başladı.[87] 13 Kasım 1918'de İstanbul'un denizden işgalinden 1920 yılına kadarki süreç boyunca sekiz hükümet kuruldu.[88] Bu kurulan hükümetlerin bir kısmı Anadolu'daki faaliyetlere karşı çıkarken bir kısmı da destek vermekteydi.

1920 yılının mart ayında toplanan ve Misak-ı Millînin[89] de kabul edildiği son Osmanlı Mebusan Meclisi toplantısı sonrası İtilaf Devletleri askeri unsurları, denizden abluka altına aldığı kenti kara unsurları ile de işgal etmeye başladı. Böylece 13 Kasım 1918'de fiilen işgal edilen İstanbul, 16 Mart 1920 tarihinde ise resmen işgal edildi.[90]

Sabahın erken saatlerinde Şehzadebaşı Karakoluna yapılan baskın ile şehrin işgal edilmesi resmen başladı.[91] İtilaf Devletleri, hem Osmanlı Hükümetini kendi tarafında tutmak hem de vatandaşların ayaklanmalarına engel olmak istemesinden dolayı bu işgalin geçici olduğunu ve padişahlık makamına asla

---

[87] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 272.

[88] 1918-1922 yılları arasında Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Hulusi Paşa 1'er hükümet kurdu. Ahmet Tevfik Paşa iki hükümet ve Damat Ferit Paşa'da üç hükümet kurdu. (Mete Tunçay, *"Mütareke İstanbul'u (1918-1923)"*, s. 242.).

[89] Erzurum ve Sivas Kongrelerinde hazırlanmaya başlayan ve Milli Ant olarak da anılan Misak-ı Millîde amaçlanan unsurlar şu altı madde ile sıralanmıştır:
1. Madde: Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı anda Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerlerin millî sınırlarımız içinde kalması ve bu yerlerin dışında kalan bölgelerdeki Osmanlı-İslâm çoğunluğunun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi
2. Madde: Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum) halklarının önceki dönemde de halkoyu ile devlet topraklarına katıldığı için gerektiğinde de tekrardan halkoyuna başvurulması
3. Madde: Batı Trakya'nın hukukî durumunun tespiti ile orada yaşayanların serbestçe beyan edecekleri oylara göre belirlenmesi
4. Madde: İstanbul şehri, Marmara Denizi ve Boğazlar üzerinde Türk hâkimiyetinin sağlanması ve Boğazlardaki geçişlerin Türk Devleti'nin onaylayacağı tarzda düzenlenmesi
5. Madde: Esaret altında kalan soydaşlarımıza azınlık haklarının temin edilmesi ve azınlıklara (milletlerarası antlaşmalarda öngörülen hakların dışında) imtiyazların verilmemesi
6. Madde: Osmanlı Devleti'nin siyasî, adlî ve iktisadi alanlarda tam bağımsızlığa kavuşması. (Cevdet Küçük, "*Misak-ı Milli"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXX**, Ankara, 2020, s. 174-175; Aysel Okan, Misak-ı Milli, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlker Alp), Edirne, 2007, s. 51-53.).

[90] Zekeriya Türkmen, *"İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)*, s. 360; Fahir Armaoğlu, *"İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)"*, **Belleten**, LXII/234, (1998), s. 493.

[91] Gürkan Fırat Saylan, *"İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)"*, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, XI/41, (2014), s. 24; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, **I**, s. 333.

saldırılmayacağına dair bir bildiride bulundular.[92]

Şehzadebaşı Karakolu baskını sonrası İtilaf Devletleri unsurları, şehrin Beyoğlu, Şişli, Kadıköy, Üsküdar ve Galata semtlerini de trafiğe kapatarak kontrol altına aldı.[93] Buna ek olarak İtilaf Devletleri silahlı kuvvetleri, hem karada belli bölgelerde garnizonlar kurdu hem de denizde savaş gemileri ile İstanbul'un Anadolu ve Rumeli Yakasını kontrol altına aldı.[94]

İstanbul'da işgalin başlamasından iki gün sonra Mebusan Meclisi çalışmalarına ara vermek durumunda kaldı.[95] İstanbul'un devre dışı kaldığını gören Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul'la olan haberleşmenin kesilmesi, işgal kuvvetlerinin Anadolu içlerine gelmesini engellemek için lojistik bağlantıların tahrip edilmesi, İstanbul'daki tutuklamalara karşılık Anadolu'da da İtilaf Devletleri subaylarının tutuklanması ve meclis çalışmaları için acilen Ankara'da meclisin toplanmasına dair beyanlarda bulundu.[96]

Artık İstanbul Millî Mücadele için faaliyetlerde bulunulacak bir şehir olmaktan uzaklaştı ve yerini Ankara'ya bıraktı. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde vücut bulan ulusal direniş, ülkenin bütün kesimlerinde kazanılan zaferler ile taçlanmaktaydı. 9 Ekim 1922 tarihinde İzmir'in düşman kuvvetlerinden arınması sonucunda Millî Mücadele döneminin askeri safhası sona erdi ve ateşkes görüşmelerine geçildi.

1922 yılının ekim ayının ilk günlerinde başlayan mütareke görüşmelerinde Türkiye'yi İsmet Paşa, İngiltere'yi ise General Harrington temsil ediyordu.[97] Mudanya'da yapılan müzakereler sonucunda adını görüşmelerin yapıldığı yerden alan mütareke, 11 Ekim 1922 günü imzalandı.[98] Mütareke sonucunda silahlı

---

[92] Fahir Armaoğlu, *"İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)"*, s. 485; Hasan Dinçer, *Genelgeler ve Kongreler Dönemi*, s. 102.
[93] Gürkan Fırat Saylan, *"İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)"*, s. 29.
[94] Gürkan Fırat Saylan, *"İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)"*, s. 30.
[95] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 272.
[96] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 269-276; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, **I**, s. 335-336; Hasan Dinçer, *Genelgeler ve Kongreler Dönemi*, s. 102.
[97] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, **IV**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s. 212.
[98] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 71-74; Orhan Hülagü, *"Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII/39, (1997), s. 780-785.

çatışmalar tamamen sona erdirildi ve barış antlaşması görüşmelerine geçildi. Barış Antlaşması görüşmelerinde İtilaf Devletleri, konferansa hem Osmanlı hem de Türkiye Devleti temsilcilerini davet ederek ortaya çıkacak uyuşmazlıklardan yararlanmak istiyorlardı. Artık Türk Milletini temsil eden devletin Osmanlı Devleti olmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, bu problemin ortadan kalkması amacıyla çalışmalara hız verdi. Çalışmalar sonucunda 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı Devleti sona erdi. Böylelikle Türk Milleti'nin temsilciliğini görevini bundan sonra Türkiye Devleti üstlenmeye başladı.[99]

1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması ile stratejik bir hamle yapan Türkiye Devletinin sonraki adımı ise uluslararası arenada Millî Mücadele döneminde elde ettiklerini tescil ettirmek için Lozan'da düzenlenecek barış konferansındaki heyetini seçme adımı idi. Heyetin başkanlığı için birden çok kişinin adı geçti fakat hem Millî Mücadele dönemi Batı Cephesi'ndeki başarıları hem de Mudanya Mütarekesi'ndeki başarılı faaliyetlerinden dolayı baş delege olarak İsmet Paşa seçildi. İsmet Paşa'nın başkanlığında Lozan'a giden heyet, toplamda 40 kişiden oluşmaktadır. [100]

İsmet Paşa'nın başında olduğu heyet, 5 Kasım 1922 Pazar günü Ankara'dan İstanbul'a doğru yola koyuldu.[101] 7 Kasım 1922 günü Lozan Heyeti İstanbul'a ulaştı. İsmet Paşa, İstanbul'da bulunduğu sürede İsveç'in İstanbul Büyükelçisi Wallenberg ile görüştü ve Darülfünuna bir ziyaret düzenledi.[102] Türk heyeti, İstanbul'da iki gün kaldı ve 9 Kasım 1922 Perşembe günü trenle İsviçre'ye doğru hareket etti.[103] 11 Kasım 1922 günü heyet Lozan'a ulaştı ve çalışmalar

---

[99] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** I/24, Ankara, 1922, s. 313-314; Betül Aslan, *"Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları"*, **Belleten**, LXVI/245, (2002), s. 97; Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 273.

[100] Funda Öpöz, İsmet Paşa İle Lozan'a Gidenler, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Zeki Arıkan), İzmir, 1998, s. 19. Lozan Barış Antlaşmasında Türk Devleti'ni temsil eden heyette bulunan kişileri incelemek için Bkz: F. Öpöz, İsmet Paşa İle Lozan'a Gidenler, s. 140-166.

[101] Hakan Uzun, *"Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XIV/53, (2013), s. 332.

[102] Hakan Uzun, *"Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)"*, s. 333-334.

[103] F. Öpöz, İsmet Paşa İle Lozan'a Gidenler, s. 23; Hakan Uzun, *"Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)"*, s. 334.

başladı. 1922 yılının kasım ayında başlayan görüşmeler, yer yer kesintilere uğramış olsa da yapılan görüşmeler 24 Temmuz 1923 tarihinde sonuca bağlandı ve barış antlaşması imzalandı.[104]

İmzalanan barış Antlaşmasının İstanbul'u ilgilendiren kısımları ise; İstanbul'da yaşayan Rumlar yerlerinde kalacak ve karşılığında Batı Trakya'da yaşayan Türkler de bölgelerinde kalacaktır. İşgal altındaki İstanbul ve Boğazlar bölgesi 6 hafta içinde tahliye edilecektir. Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar ile ilgilenecek kurulun çalışmaları İstanbul'da gerçekleşecektir. İstanbul'da 12.000 kişilik bir asker gücü, bir tersane ve bir deniz üssü bulunacaktır. Boğazların statüsü ile ilgili bir komisyon kurulacaktır.[105]

Adını imzalandığı Lozan kentinden alan bu barış antlaşması sonucunda Türk Milleti büyük bir zafer elde etti ve topraklarındaki işgallerde bu antlaşma ile son bulmaya başladı. 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barışı Ankara'da Meclis'te onaylandı[106] ve aynı tarihte İsmet Paşa'dan İstanbul'un tahliyesi için bir nota gönderildi.[107]23 Ağustos 1923 tarihinde İtilaf Devletleri'nin boşaltmaya başladığı İstanbul, 4 Ekim 1923 tarihinde tamamen düşman unsurlardan arındırıldı ve iki gün sonra şehirde Türk hakimiyeti başladı.[108]

2000 yılı aşkın tarihi süreç boyunca önemli devletlere ve imparatorluklara başkentlik yapan İstanbul kenti, yeni devletin başkenti olmadı. 13 Ekim 1923 tarihinde Malatya Milletvekili İsmet (İnönü) Paşa'nın kanun teklifi ile devletin başkenti Ankara oldu.[109] İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olma statüsünü elde edememiş olsa da ülkenin ekonomi, ticari, kültürel, endüstriyel, sanat ve spor alanlarında merkezi konumunu üstlendi.

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da sanayi kuruluşlarının

---

[104] Lozan Barış Antlaşmasının tüm maddelerini incelemek için Bkz: (İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 92-147; F. Öpöz, İsmet Paşa İle Lozan'a Gidenler, s. 139; Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 586; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, **II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 356.).

[105] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 84-157.

[106] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** I/1, Ankara, 1923, s. 264-285.

[107] Bülent Bakar, *"Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi"*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 23, (2009), s. 35-36.

[108] Kemalettin Kuzucu, *"İstanbul Kronolojisi"*, s. 273. 23 Ağustos 1923-4 Ekim 1923 tarihleri arasındaki tahliyeleri detaylıca incelemek için Bkz: Bülent Bakar, *"Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi"*, s. 35-49.

[109] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/2, Ankara, 1923, s. 665-666.

sayısı ülkedeki toplam sanayi kuruluşların yarısını oluşturmaktadır.[110] İstanbul kentinin ticaret hacmi, tüm ülkenin %40'ını oluşturmaktadır.[111] Turizm alanında ülkeye gelen turistlerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'dan ülkeye giriş yapmaktadır, bundan dolayı turizm geliri olarak da şehir ek gelir elde etmektedir. Hem coğrafi hem de stratejik konumu itibariyle İstanbul, kara, hava ve deniz ulaşımı trafiğinde de ülkenin bir numaralı şehridir. Şehir nüfusu sayımı tarihçesine bakarsak eğer, 1927 yılında alınan nüfus sayımı kararı ile şehirde yapılan nüfus sayımında şehirdeki kişilerin sayısı 699.607 kişi idi.[112] 2022 tarihinde adrese dayalı kayıt sistemi ile yapılan nüfus sayımında ise bu sayı 15.907.951 kişi olarak kayıtlara alındı.[113]

[110] Metin Tuncel, "*İstanbul"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXIII**, İstanbul, 2001, s. 242.
[111] Metin Tuncel, *İstanbul*, s. 242.
[112] Hatice Bayartan, *Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus*, **Coğrafya Dergisi**, S: 11, (2003), s. 11.
[113]https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685/ Erişim Tarihi: 20.01.2023.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSTANBUL'UN İŞGALDEN KURTARILMASINDAN REİS-İ CUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GELİŞİNE KADARKİ SÜREÇTE İSTANBUL
(6 EKİM 1923-1 TEMMUZ 1927)
A-1923-1927 ARASINDA İSTANBULDA YAŞANAN GELİŞMELER
I-Siyasi Gelişmeler

1919 yılında başlayan Millî Mücadele Dönemi, 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da kurulan bir Meclis ile sistemli bir yapıya kavuştu. Ancak Ankara'da açılmış olan bu Meclis, çok farklı görüşlerden sahip insanları barındırmaktaydı ve bu yüzden Meclis'te sert tartışmaların yaşanmasının önüne geçilememekteydi.[114] Savaş sürecinin bitmesi sonrası diplomatik gelişmelerde İtilaf Devletlerinin ikilik çıkarma amacıyla hem İstanbul hem de Ankara Hükümetlerini çağırma girişimleri Saltanatın kaldırılması hamlesi ile başarısızlığa uğradı. Fakat Saltanatın kaldırılması hamlesi Ankara'daki Meclis'te bulunan bazı milletvekillerini de rahatsız etti.[115]

Lozan Barış Antlaşması'nın görüşmelerinin kesildiği dönemde Meclis'te birinci ve ikinci gruplar arasında yaşanan tartışmalar sonucunda birinci grup, seçimlerin yenilenmesini istedi. 1 Nisan 1923 tarihinde seçim yenileme teklifi yapıldı ve aynı gün kabul edildi.[116] 28 Haziran 1923 tarihinde yapılan seçim

---

[114] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 132-133.

[115] Bu milletvekilleri, Büyük Millet Meclisi'nde "*İkinci Grup*" olarak anılmaktaydı. 1922 yılının temmuz ayında oluşturulmuş olan ikinci grup, Erzurum mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in önderliğinde, Canik mebusu Emin (Gevelioğlu), Erzurum mebusu Süleyman Necati (Güneri), Kastamonu mebusu Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Kayseri mebusu Rifat (Çalıka), Sivas mebusu Vasıf (Karakol) ve Mersin mebusu Salahattin (Köseoğlu) Beylerden oluşmaktadır. (Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 379-380.). Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın liderliğini yaptığı grubun adı da "*Birinci Grup*" olarak anılmaktadır. Bu grup, ikinci grubun aksine Osmanlı Devleti'nden kalan bütün kurum ve kuruluşları tamamen ortadan kaldırıp demokratik bir yapının gelmesini ve Ankara'nın siyasi merkez olduğunu savunuyordu. İkinci grup ise Saltanat ve Hilafet makamlarının makamının saklı tutulmasını ve Ankara'nın geçici merkez olduğunu, yani İstanbul'un her dönemde ve her ülkede merkez olmasını savunuyorlardı. (Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup**, s. 15-16.).

[116] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** I/28, Ankara, 1923, s. 283-295.

sonucunda muhalif grup olan ikinci gruptan sadece Gümüşhane Milletvekili Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey meclise girebildi. Meclisin üyelerinin neredeyse tamamı birinci grubun üyelerinden oluşmaktaydı.[117] İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, ilk toplantısını 11 Ağustos 1923 Cumartesi günü gerçekleştirdi. II. Yasama döneminin gerçekleştirdiği ilk icraat, 24 Temmuz 1923 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda oluşturulan barış antlaşmasını imzalamaktı.[118] Bu yasama döneminin bir diğer faaliyeti ise 13 Ekim 1923 tarihli Ankara'nın başkent olma teklifini onaylamasıdır.[119] Artık Türkiye Devleti, Anadolu merkezlidir, Osmanlı Devleti'ne ve İstanbul'a dönüş mümkün değildir.

1922 yılında saltanatın kaldırılması sonrası yeni devletin yönetim biçimi şeklinin nasıl olacağına dair bir sorun meydana çıktı. 27 Ekim 1923'te Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Fethi (Okyar) Bey'in istifa etmesi sonucu Meclis'in çalışmaları sekteye uğramaya başladı. Mevcut yönetim şekli olan Meclis Hükümeti Sistemi[120], zor zamanlarda acil karar alma konusunda faydalı bir sistemdi. Ancak olağanüstü dönem sona ermişti ve bu sistem şimdiki dönemin taleplerini karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 tarihinde İsmet Paşa'nın da içinde oluğu bir heyeti Çankaya'ya davet etti ve o akşam orada bulunanlara "*Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz.*" Beyanını verdi. O günün ilerleyen saatlerinde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, mevcut Anayasa'da bulunan yeni devlet rejimine yönelik değişiklikler için bir tasarı hazırladılar. Anayasa'da devlet biçimini belirleyen maddeler şöyle değiştirildi. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, eserinde bu hazırlığı şöyle anlatmaktadır:[121]

---

[117] Erol Kürkçüoğlu, "*1923 Seçimleri*", **Atatürk Dergisi**, I/3, (1989), s. 145; Necdet Aysal, *Atatürk Döneminde İç Politika*, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 157.

[118] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 367.

[119] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/2, Ankara, 1923, s. 665-666. Malatya Milletvekili İsmet (İnönü) Paşa'nın Ankara'nın başkent olması için meclise verdiği önerge için Bkz: (İsmet İnönü, **Cumhuriyet'in İlk Yılları II**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 91-92.).

[120] Cumhuriyetin İlanına kadarki süreçte yasama, yürütme ve yargı organları tek bir elde toplanmaktaydı. Bu sisteme meclis hükümeti sistemi denilmektedir. 29 Ekim 1923 sonrası yasama ve yürütmenin ayrılması sonucu kabine hükümeti sistemine geçildi. (Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 372.).

[121] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 373.

" ... O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir yasa tasarısı hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın devlet biçimini saptayan maddelerini şöyle değiştirmiştim: Birinci maddenin sonuna "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir" cümlesini ekledim. Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir. Meclis, hükümetin türlü yönetim kollarını bakanlar aracılığıyla yönetir." Bundan başka Anayasa'nın temel maddelerinden sekizinci ve dokuzuncu maddeleri de değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı: "Madde: Türkiye Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine kadar devam eder. Eski başkan yeniden seçilebilir." "Madde: Türkiye Cumhurbaşkanı, Devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder. " "Madde: Cumhurbaşkanı, Başbakan'ı meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da Başbakan, yine meclis üyeleri arasından seçer; sonra hepsini Cumhurbaşkanı Meclis'in onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclis'in toplantısına bırakılır..."

Hazırlanan tasarı, ertesi gün Meclise sunuldu ve 158 oy ile Meclis'te kabul edildi.[122] Bu karardan sonra Cumhurbaşkanlığı için bir seçim gerçekleştirildi. Yapılan seçim sonucunda Mustafa Kemal Paşa, 158 oyun tamamını alarak Cumhurbaşkanı seçildi.[123]

Yeni devlet biçiminin açıklanması İstanbul basınında yerini aldı. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin haberi İstanbul'a 29 Ekim 1923'ün son dakikalarında bildirildi. Vakit Gazetesi, "*Cumhuriyet dün resmen ilan edildi. Birinci Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleridir*" manşetini kullandı.[124] İstanbul halkı, Cumhuriyet'in İlanı haberi sonrası tüm şehirde sevinç gösterileri düzenledi.

Cumhuriyet'in İlanı sonrası İkdam gazetesi, 31 Ekim 1923 tarihli yazısında, Cumhuriyet rejiminin yeni kabul edilmediği, saltanatın kaldırılması sonrası kurulan yeni devlet şeklinin isminin ilan edildiği ifade edilmektedir.[125] Diğer taraftan Tanin Gazetesi ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi, İkdam Gazetesi'nin görüşlerini benimsememektedir. Her ne kadar şehir basınında ilk zamanlarda bu fikir ayrılıkları olmuş olsa da İstanbul halkının bu konudaki yaklaşımı tamamen

[122] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/3, Ankara, 1923, s.96.
[123] **TBMMZC,** II/3, s. 99.
[124] **Vakit,** 30 Teşrinievvel/Ekim 1923, S. 2097, s. 1.
[125] **İkdam,** 31 Teşrinievvel/Ekim 1923, S. 9547, s. 1.

olumlu bir şekilde oldu. Nitekim zamanla şehir basını da bu tartışmaları sona erdirdi.[126]

Millî Mücadele yıllarında ülkenin işgalden kurtarılmasına yönelik çalışmalara katılmayan taraf, hilafet makamı idi. Saltanatın kaldırılması döneminde halifelik kurumuna karşı bir hareket yapılmadı, fakat Cumhuriyet'in ilanı sonrası demokratik ve laik bir toplumla devlet düzeni oluşturmada hilafet makamı ciddi bir engel oluşturuyordu. 1922 yılının kasım ayından beri Büyük Millet Meclisi tarafından halife olarak tayin edilen Abdülmecit Efendi, 1924 yılında sadece kendisinin kullanabileceği bir bütçe talep etti.[127] Halifenin bağımsız bütçesi olması demek, Ankara'ya danışmadan dış ülkelere temsilci göndermek ve elçi kabul etmek gibi uygulamaları uygulamak demekti. Bunun önüne geçmek üzere 2 Mart 1924 tarihinde "*Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanoğulları Soyundan Olanların Türkiye Dışına Çıkarılması*" adıyla bir tasarı hazırlandı. Tasarının bütün maddeleri, 3 Mart 1924 Pazartesi günü Meclis'te onaylandı.[128]

Bu tasarı kabul edildikten sonra İçişleri Bakanlığı İstanbul Valiliği'ne mevcut durumu aktardı. Dönemin İstanbul Valisi Ali Haydar (Yuluğ) Bey başkanlığında yetkililer bir strateji belirledi. Hazırlanan stratejiye göre 3 Mart 1924 Pazartesi akşamı kentin iletişim hatları kesildi ve Dolmabahçe Sarayı'nın önü emniyet görevlileri tarafından çevrildi. Alınan karar Abdülmecid Efendi'ye bildirildi. 4 Mart 1924 sabahı Halife Abdülmecit Efendi ve ailesi Türkiye'den ayrıldı ve trenle İsviçre'ye gitti.[129]

Halifeliğin kaldırılması ile Türkiye, Osmanlı monarşisinden tamamen arındırıldı ve demokratik ve laik gelişmelere açık hale geldi. Bütün hanedan mensuplarının ülkeden çıkarılması yabancı devletlerin iç işlerine karışma ihtimalini de sona erdirdi. Bundan sonraki süreçte İstanbul'da siyasi anlamda yaşanacak en önemli gelişme, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın

---

[126] Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Siyasi Olaylar"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **II**, İstanbul, 2015, s. 258.

[127] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 389-390; Oğuz Aytepe, "*Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, VIII/29-30, (2002), s. 22.

[128] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/7, Ankara, 1924, s. 27-69; Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 84-87.

[129] Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Siyasi Olaylar"*, s. 258-259; **Vatan,** 6 Mart 1924, S. 326, s. 1.

İstanbul'a 1927 yılında gelmesi olacaktır.

II-Eğitim Alanındaki Gelişmeler

1-Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, 5 yaşın altındaki çocukların isteğe bağlı eğitim alması şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye topraklarında okul öncesi eğitime yönelik ilk gelişmeler İstanbul'da başladı. XIX. Yüzyıl'ın son çeyreğinde kadınların çalışma hayatına girmesiyle beraber okul öncesi eğitim kurumlarına da talep arttı. Bu durum da Eğitim Bakanlığı'nı anaokulu öğretmeni yetiştirmeye yöneltti. 1914 yılında İstanbul'daki Darülmuallimat-ı Aliye'ye[130] bağlı bir Ana Muallim Mektebi açıldı. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın devletin yenilgisiyle sonlanması, okul öncesi eğitimdeki büyümeyi durma noktasına getirdi ve bunun sonucunda okul kapandı. Mütareke döneminde süren ekonomik sıkıntılar, mevcut devam eden okulların da kapanmasını engelleyemedi. Özetle, Osmanlı Devleti'ndeki eğitim kurumları, Türkiye Cumhuriyeti'ne gelemedi. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti, kendi çabaları ile kendi eğitim sistemini düzenledi.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası başlayan ilk öğretim yılında Türkiye'de 80 tane anaokulu vardı ve bu okullarda 6.000'e yakın öğrenci öğrenim görüyordu. İstanbul'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında 8 tane okul öncesi eğitim kurumu vardı ve toplamda 741 öğrenci öğrenim görmekteydi.[131]

2-İlköğretim

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde okul öncesi eğitim kademesinde yer alan ilköğretim kademesi 6-13 yaşlarındaki çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olan eğitim kademesi olarak tanımlanmaktadır. 1923 yılında Türkiye'de 5.000'den fazla ilköğretim okulu bulunmaktaydı.[132] Bu okullarda 350.000'den fazla öğrenci öğrenim görüyor ve 12.000'e yakın öğretmen de görev yapıyordu.[133]

---

[130] Kız öğretmen okulu olarak bilinen Darülmuallimat-ı Aliye, Osmanlı Eğitim sistemini düzene koymayı hedefleyen ve ayrıca kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirme amacı da güden bir öğretmen okulu olarak belirtildi. (Cemil Öztürk, "*Darülmuallimat",* **TDV İslam Ansiklopedisi**, **VIII**, İstanbul, 1993, s. 549.).

[131] C. Öztürk ve M. Gündüz, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Eğitim*", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **IX**, İstanbul, 2015, s. 207-208.

[132] 1973 yılında 1739 sayılı "*Milli Eğitim Temel Kanunu*" kabul edildi ve 24-30 maddelerde ortaokulun yapısı belirtildi. (https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/milli-egitim-temel-kanunu-14574-1739/ Erişim Tarihi: 21.01.2023.).

[133] C. Öztürk ve M. Gündüz, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Eğitim*", s. 210.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde İstanbul'da ise ilkokul sayısı toplamda 222'tü. Bu okullarda 26.820 öğrenci eğitim-öğretim görüyor ve 1.136 öğretmen de ders veriyordu.[134]

3-Ortaöğretim

Ortaöğretim sistemi; ilköğretime dayanan, en az dört yıl süren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tamamını kapsayan öğretim kademesidir. 1973 yılında ilköğretime dâhil edildi. Ortaöğretim süresi 6 yıldır. Yüksek eğitim yapmak isteyen öğrenciler, üç yıl orta okulu ve ardından üç yılda liseyi okuyup başarı ile tamamlamak durumundadır.[135]

1923 yılında düzenlenen Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında, Ortaöğretim kurumlarının güncel adı olan "*Sultaniye*" ibaresi lise kavramına çevrildi.[136] 1924 yılında liselerde din dersleri ile din eğitimi veren okullar kapatıldı.[137] Cumhuriyet'in ilk yıllarında liselerin büyük bir kısmı İstanbul'da bulunmaktaydı. 1926-1927 eğitim-öğretim yılında İstanbul'da bulunan 34 lisenin 28'i özel eğitim kurumu idi. Atatürk'ün vefat ettiği 1938 yılında İstanbul'da 15 erkek orta okulu, 11 kız orta okulu ve 9 tane de karma yapılı orta okul bulunmaktadır. Aynı yıl İstanbul'da bulunan lise sayıları ise 6'şar adet kız ve erkek lisesi olarak toplamda 12 adet lise vardı. Karma yapılı lise İstanbul'da yoktu.[138]

4-Yükseköğretim

Yükseköğretim basamağı; günümüz yükseköğretim sisteminin akademik birimlerinden olan üniversite, fakülte, enstitü gibi birimlerden meydana gelmektedir. Cumhuriyet'in ilanının sonra eğitim alanını hem doğrudan hem de dolaylı açıdan etkileyen inkılaplar gerçekleştirildi. Gerçekleştirilen inkılaplar arasındaki en önemli inkılap kuşkusuz 3 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilen inkılaplardır. Bu tarihte üç kanun bir arada kabul edildi. Bu üç yasa: Tevhid-i Tedrisat olarak bilinen eğitim ve öğretim birliği yasası, Halifeliğin kaldırılması ve Şeriye ve Evkaf Vekâletinin de kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın oluşturulmasıdır.[139]

---

[134] C. Öztürk ve M. Gündüz, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Eğitim*", s. 210-211.
[135] Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 2066.
[136] Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 2005.
[137] C. Öztürk ve M. Gündüz, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Eğitim*", s. 218-219; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2007)**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 352.
[138] Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 2073-2075.
[139] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/7, s. 17-19.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Darülfünun, 1923 yılında kendisine tahsis edilen Dışişleri Bakanlığı binasına geçti. 1924'ten itibaren Darülfünunla ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. Ancak yapılan düzenlemelerde istenilen hedeflere ulaşılamayınca 1933 yılında Darülfünun, üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülecektir.[140]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim kurumlarında düzenlemeler olduğu gibi kütüphanecilikte de gelişmeler yaşandı. Osmanlı Devleti'nden kalan kütüphanelerin elden geçirilip düzenlenmesi işlemine ek olarak Türkiye'nin yeni yönetim sistemini temsil eden ve bu sistemin ilerlemesine ve gelişmesine fayda sağlayacak kütüphaneler de faaliyete geçmeye başladı. Kütüphanecilik yapısını etkileyen gelişme ise, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında Evkaf Nezareti'ne bağlı olan vakıf kütüphaneleriyle cami ve medrese kütüphanelerinin tek bir elde toplanması kararı idi.[141]

Daha sonra 1924 yılında çıkartılan kanun bünyesinde yer almayan kütüphaneler de 31 Kasım 1925 tarihli Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddine, Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun ile Eğitim Bakanlığı bünyesine aktarıldı.[142] 1924 ve 1925 tarihlerinde çıkarılan kanunlar sonucunda yazma eserler, Osmanlı Devleti hükümdarlarından I. Süleyman tarafından kurdurulan, Cumhuriyet döneminde de 1927 yılında hizmete giren Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne nakledildi.[143] 1923-1927 yılları arasında İstanbul'da açılan kütüphane ise; 1924 yılında açılan ve günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olan Atatürk Kitaplığıdır.[144]

III-Ulaşım Alanındaki Gelişmeler

İstanbul kenti, sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle yüzyıllar boyunca ulaşım yollarının merkezinde olan kentlerden biridir. Dünyanın farklı merkezlerinden yolculuk yapan insanlar, gidecekleri konuma göre gerek kara gerekse deniz ulaşımı ile İstanbul'a uğramaktaydı. Benzer şekilde, tüccarlar içinde

---

[140] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2007)**, s. 359; Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s.2161.
[141] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/7, s. 25-26.
[142] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/19, Ankara, 1924, s. 283-286.
[143] Nevzat Kaya, "*Süleymaniye Kütüphanesi"*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXXVIII**, İstanbul, 2010, s. 121-122.
[144] Hatice Aynur, "*Cumhuriyet Dönemi İstanbul Kütüphaneleri*", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **VII**, İstanbul, 2015, s. 606.

İstanbul, ticarette merkez konumlardan biri olarak kullanılırdı. 1923 yılından itibaren ülke yönetimi konusunda geri planda olmasına rağmen İstanbul, zamanla ekonomi, finans, kültür vb. alanlarda ön planda olmayı başardı. İstanbul'un bu gelişmelerden dolayı her alanda olduğu gibi ulaşım hatlarında da merkezi noktalardan biri olması gerekmektedir.

1-Deniz Ulaşımındaki Gelişmeler

Deniz ulaşımı teknoloji ile içli dışlı olan ve ayrıca ekonomik de olan bir ulaşım yöntemidir. Osmanlı Devleti Dönemi'nde İstanbul'da deniz ulaşımı kayıkçılar tarafından sağlanır ve kayıkçılar bir bedel karşılığında yolcu ve yük taşırlardı. Buharlı gemilerin yapılması ve zamanla tercih edilmesinin artması sonucunda ücretli vapur seferleri başladı. 1844 yılında Anadolu topraklarının sınırlarında olan denizlere seferler düzenlenmesi amacıyla Bahriye Nezareti'ne bağlı Hazine-i Hassa Vapurları dairesi kuruldu.[145] Bu işletme, 1910 yılında Osmanlı Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi adını aldı.[146] Bu işletme, 1925 yılında Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi adını aldı ve Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandı.[147] 1927 yılında 17 gemisi bu işletme, İstanbul'un ilçeleri arasında taşıma yapma hakkını elinde bulunduruyordu. Bu işletme, çalıştığı rotalarda günde ortalama 33.500 yolcu taşıyordu.[148]

2-Raylı ve Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler

I-Raylı Ulaşımdaki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehir içi ulaşımında tramvaylar kullanılmaya başlandı. İstanbul'da 1869 yılında İstanbul Tramvay Şirketi kuruldu.[149] 1914 yılında Elektrikli tramvay kullanımı başladı.[150]

Birinci Dünya Savaşı, mütareke ve işgal yılları İstanbul'da ulaştırma hizmetleri üzerinde olumsuz sonuçlar yarattı. Bunun temel nedeni kent nüfusunun azalmasıdır. Denizyolu ve demiryolu ulaştırma işletmelerinde taşınan yolcu

---

[145] Murat Koraltürk, **Kayıklardan Vapurlara İstanbul'da Deniz Ulaşımı**, Librairie de Pera Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65.
[146] Ercan Karakoç, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Ulaşım*", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **VI**, İstanbul, 2015, s. 502.
[147] https://www.tdi.gov.tr/tarihce/ Erişim Tarihi: 21.01.2023.
[148] İlhan Tekeli, **İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 25.
[149] Ercan Karakoç, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Ulaşım*", s. 507.
[150] Murat Koraltürk, **Kayıklardan Vapurlara İstanbul'da Deniz Ulaşımı**, s. 25.

sayısında azalma görülürken dönemde tramvayla taşınan yolcu sayısında da bir artış kaydedildi. 1915'te tramvaylarla taşınan yolcu sayısı 30.805.523 iken 1924'te 58.665.024'tü. 1914'te Tünel'de taşınan yolcu sayısı 8.224.047 iken 1924'te 10.893.609 olarak kayıt edildi.[151] Bu durum, savaş dönemindeki maddi imkansızlıkların ulaşımı kullanmaya engel olması şeklinde açıklanabilir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak kalan ve hâlen İstanbul'da ulaşım alanında tercih edilen diğer raylı toplu taşıma sistemi, günümüzde Karaköy Tüneli olarak da bilinen tüneldir. Galata ile Beyoğlu arasında yeraltında faaliyet gösterecek olan Tünel, 1875 yılında faaliyetlere başladı.[152] Cumhuriyetin ilk yıllarında da oldukça kullanılan Tünel, ilerleyen yıllarda gelişen raylı sistemlerden dolayı geri plana atıldı.

İstanbul'da tramvay sistemine destek veren bir diğer ulaşım ağı ise demiryolu ağı idi. 1871 yılında Yedikule-Bakırköy-Yeşilköy-Küçükçekmece hattında ilk yolcu taşımacılığı yapıldı. Halkın talepleri doğrultusunda demiryolu hattı Yeşilköy'den Sirkeci Tren Garı'na kadar uzatılması kararı alındı.[153] 1871-1873 yılları arasında 91 km'lik Haydarpaşa-İzmit hattı yapıldı. Anadolu demiryolları imtiyazı 1888 yılında Anadolu Demiryolu Şirketi'ne satıldı. Anadolu Demiryolu Şirketi 1928 yılında demiryollarını devletleştirme kapsamında satın alındı.[154]

II-Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler

İstanbul'da 1908 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlayan otomobil sayısı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1.000'i geçti. 1928 yılında Amerikan Şirketi Ford'la yapılan anlaşma gereği Tophane'de bir fabrika kurulacaktı. Ancak 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde patlayan ve hızla dünyaya yayılan ekonomik buhran nedeniyle bu teşebbüs teoride kaldı.[155]

III-Havayolu Ulaşımındaki Gelişmeler

Dünya Tarihi'nde ilk kez Trablusgarp Savaşı zamanında keşif amacıyla

[151] Murat Koraltürk, **Kayıklardan Vapurlara İstanbul'da Deniz Ulaşımı**, s. 136.
[152] Ercan Karakoç, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Ulaşım*", s. 512.
[153] Vahdettin Engin, Rumeli Demiryolları, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Özcan Mert), İstanbul, 1992, s. 81-84.
[154] İlhan Tekeli, **İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları**, s. 39.
[155] İlhan Tekeli, **İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları**, s. 40.

ve I. Dünya Savaşı'nda da saldırı amacı ile kullanılan uçaklar, ilerleyen dönemlerde ulaşım çeşitliliği açısından son derece önemli bir noktaya yükseldi. Trablusgarp Savaşı sonrası Osmanlı Devleti, Genelkurmay Başkanlığının II. Şubesi'nde görevli Kaymakam Yarbay Süreyya (İlmen) Bey'e Türk havacılığının teşkilatlandırılması görevi verildi. Süreyya Bey'in önderliğindeki Tayyare Komisyonu, Yeşilköy yakınlarında bir tayyare mektebi açılmasına yönelik bir karar aldı.[156] 1924 yılının haziran ayında Türkiye'de sivil havacılık hizmetlerini sunacak bir komisyon oluşturuldu ve bu komisyon, 7 Aralık 1924'te Tayyarecilik Tetkikat T.A.Ş.'nin kurulmasını kararlaştırdı.[157] 16 Şubat 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti kuruldu ve başına Cevat Abbas (Gürer) Bey getirildi.[158]

Yapılan hazırlıklar sonunda İstanbul'a uçuşlar başladı. İlk uçuşu 14 Şubat 1924 tarihinde Alman uçak şirketi Junkers, İstanbul-Ankara arasında ilk tarifeli hava postası uçuşu şeklinde gerçekleştirdi. Türkiye Cumhuriyeti, 1924 yılının Eylül ayında Fransız-Romen Hava Taşımacılığı Şirketi ile anlaştı ve İstanbul-Ankara arası uçuşları başlatma yetkisi verdi. Daha sonra bu şirket, Türkiye Posta Telgraf Müdürlüğü adına hava postacılığı taşımasını üstlendi. 1926 yılında, İtalyan Aero Espresso Italiana (AEI) şirketi, İstanbul-Atina-Brindisi ve İstanbul-Atina-Rodos arasında deniz uçaklarıyla yolcu taşımak için yurt dışı sivil havacılık seferlerini başlattı.[159]

IV-Basındaki Gelişmeler

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması sonrası, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u tahliye süreci de başladı ve 6 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'a Türk ordusu girdi. İstanbul'un işgali süresinde şehirde uygulanan basın sansürleri de böylelikle son buldu. Ancak bu yeni bir süreci başlattı. Eski başkent İstanbul ile Türkiye'nin yeni başkenti Ankara arasında basın rekabeti başladı.

---

[156] Cengiz Tatar, Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sadık Sarısaman), Afyon, 2018, s. 15.
[157] Ercan Karakoç, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Ulaşım*", s. 528.
[158] C. Tatar, Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı, s. 216.
[159] Ercan Karakoç, "*Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Ulaşım*", s. 529.

Ankara hükümetini destekleyen ve İstanbul'da çıkartılan gazeteler şunlardır:[160]

"*1-)1918'de İstanbul'da Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey tarafından yayın hayatına başlayan ama İstanbul'un işgali sonrası Ankara'ya taşınan "Yeni Gün" Gazetesi.*

2-)1924'te Yunus Nadi Bey'in matbaasını İstanbul'a taşıması ile Yeni Gün Gazetesi yerine yayın hayatına başlayan "Cumhuriyet" Gazetesi.

3-)1918 yılında Celal Nuri (İleri) Bey ve kardeşi Suphi Nuri (İleri) Bey tarafından çıkartılan "İleri" Gazetesi.

4-)1918 yılında Necmettin (Sadak) Bey tarafından çıkartılan "Akşam" Gazetesi.

5-)1875 yılında gayrimüslimlerin kurduğu ve 1917 yılında Ahmet Emin (Yalman) Bey'in önderliğinde çıkartılan "Vakit" Gazetesi."

Ankara hükümeti karşıtı olan ve İstanbul'da çıkartılan gazeteler ise şunlardır:

"*1-)1908'de Ebuziyya Tevfik tarafından çıkartılmaya başlanan "Tevhid-i Efkâr" Gazetesi.*

2-)1908'de Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey tarafından çıkartılmaya başlana "Tanin" Gazetesi.

3-)Ahmet Emin Bey'in Vakit gazetesinden ayrıldıktan sonra 1923'te kurduğu "Vatan" Gazetesi.

4-)Fevzi Lütfi (Karaosmanoğlu) Bey tarafından 1924'te yayına başlayan "Son Telgraf" Gazetesi.

5-) Ahmet Cevdet (Oran) Bey tarafından 1894'te çıkartılmaya başlanan "İkdam" Gazetesi."[161]

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi sonrası Ebuzziya Tevfik ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın sahibi oldukları gazetelerde eleştiriler başladı. Hüseyin Cahit Bey, hilafet ve şeriatı savunurken Ahmet Emin Bey'de Mustafa Kemal Paşa'nın

---

160 Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, **s.** 143-145; Sezen Kılıç, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXIV/70, (2008), s. 150-152.30

161 Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, s. 143-146; S. Kılıç, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)*", s. 153-155. Ankara hükümeti karşıtı gazetelerden İkdam Gazetesi hariç diğer dört gazete, Takrir-i Sükun Kanunu sonrası kapatıldı. İkdam Gazetesi, Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükümeti destekli yazılar yazarken, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliğin kaldırılması konularında eleştirel bir tutum takınmıştır. Bu da bize bu gazetenin ortada olduğunu göstermektedir.

politikadan uzaklaşmasını öneriyordu. Bu dönemde Rauf (Orbay) Bey'in Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyareti ile İstanbul Eski Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in Halife'ye görevinden asla istifa etmemesi yolundaki mektubu Ankara'da 8 Aralık 1923 tarihinde bir İstiklal Mahkemesinin kurulmasına neden oldu. Hüseyin Cahit Bey ve Ahmet Emin Bey'in de aralarında olduğu gazeteciler yargılandı ve dava 2 Ocak 1924'te gazetecilerin beraati ile sonlandı.[162]

3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin kaldırılması sonrası İstanbul'daki muhalif basının çalışmaları bir süre etkisiz kaldı gibi gözükse de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk çok partili hayatın girişimi olan "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*"[163] kurulunca muhalif kanat, meclisin içinde çalışmalara başladı.

1925 yılında Şeyh Said İsyanının patlak vermesi ve ardından Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkartılması, Cumhuriyet rejimini eleştiren basın organlarının tasfiyesine ön ayak oldu. Gazeteler yalnız kapatılmakla kalmadı sorumluları da tutuklandı.[164]

Takrir-i Sükûn Kanunu sonrası İstanbul basını, hükümet yanlısı Cumhuriyet, Akşam, İkdam, Son Saat ve Vakit gazetelerinden oluşuyordu. Bu gazetelere 1926 yılında Türkiye İş Bankası'nın da katkılarıyla kurulan Milliyet gazetesi katıldı.[165]

---

[162] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988, s. 239; Sadık Erdaş, "*Muhalefeti Yıldırma Aracı Olarak İstiklâl Mahkemeleri Lütfi Fikri Bey'in Yargılanması Örneği*", **İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu (10-11 Aralık 2015/Adıyaman)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. 176-177.

[163] Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924 tarihinde Kazım (Karabekir) Ali Fuat (Cebesoy) Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) Beylerin öncülüğünde kuruldu. İlk etapta hükümeti denetlemesi açısından olumlu bir hamle olarak görülse de rejim karşıtlarının bir araya gelmesi ve dini duyguların siyasete alet edilmesi gibi nedenler 1925 yılında Şeyh Sait ayaklanmasına sebebiyet verdi. 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu ile partinin kapanma süreci hızlandı ve 5 Haziran 1925'te parti fesh edildi. (Erick Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 79-120.).

[164] 4 Mart 1925 tarihinde çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu için Bkz: **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/15, Ankara, 1925, s. 129; Erol Üyepazarcı, "*Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını*", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **VII**, İstanbul, 2015, s. 225; S. Kılıç, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)*", s. 187-188; Erick Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 194; Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, s. 149-150.

[165] Erol Üyepazarcı, "*Cumhuriyet Dönemi İstanbul Basını*", s. 225.

V-Demografik Gelişmeler

Bir şehirdeki nüfus sayısı, o şehrin toplumsal tarihini yansıttığı gibi, şehrin geleceğinin planlanmasında gerekecek kaynakları da göstermektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde İstanbul'un nüfusu hakkında bilgi almamız için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerdeki demografik hareketleri de incelememiz gerekmektedir.

19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, artan toprak kayıpları sonucunda yeni bir problemle yüz yüze geldi. Bu sorun, başkent İstanbul da dahil Anadolu kentlerine gerçekleşen göç ve iskân sorunu idi. Bu sorun şehrin nüfusunun artmasına da vesile oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) sonrası 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması sonrası Balkan Coğrafyasından İstanbul'a göçler başladı. Bu göç hareketinin ana varış noktalarından biri de İstanbul'du. Öyle ki Balkanlar'dan gelen göçler sonucunda İstanbul nüfusu1897 yılında 1 Milyonu geçti.[166]

93 Harbi sonrası 1912 yılında sonlanan Balkan Savaşlarının sonucunda yine göç eden kişilerin ilk duraklarından biri olan İstanbul'da da bu dönem nüfus artışı yaşandı. 1914 yılında İstanbul'un nüfusu 909 bin oldu. Bu nüfusun 560 bini Müslümanlardan, geri kalanı da Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.[167] I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden üç yıl sonra 1921 yılında İstanbul'a 50.000'den fazla göçmen ve mülteci geldi.[168] Ancak Millî Mücadele Dönemi'ndeki başarılar ve göçmenlerin ilgili ve gerekli bölgelere nakli sonrası İstanbul'un nüfusunda azalma yaşandı.[169] 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında İstanbul Belediyesi sınırları içinde 699.607 kişi yaşıyordu. İstanbul nüfusu, Balkan Savaşları sonrası yaklaşık 1 Milyon civarı iken 13 yıl sonra yaklaşık yüzde 33'lük bir düşüş yaşadı.[170] Bu düşüşün faktörleri arasında yabancı göçmenlerin kendi ülkelerine dönmesi, İtilaf

---

[166] Kemal Karpat, *" İstanbul Nüfusu: XVIII. Yüzyılın Sonundan XX. Yüzyılın Başına"*, s. 496.
[167] Seyfi Yıldırım, "*Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri"*, s. 87.
[168] Nedim İpek, "*Fetihten Cumhuriyete İstanbul'a Yönelik Göçler*", **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **III**, İstanbul, 2015, s. 528.
[169] 1921-1922 yılları arasında İstanbul'da bulunan göçmen sayısı 30.000'in altına düştü. Ayrıca ülkelerine kendi isteği ile dönenler sayesinde İstanbul başta olmak üzere ülkenin her tarafında nüfusta azalma yaşandı. (Nedim İpek, "*Fetihten Cumhuriyete İstanbul'a Yönelik Göçler*", s. 528-529.).
[170] İlhan Tekeli, "*Modernleşme Sürecinde İstanbul Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirilmeli?*", **IV. Aydınlanma Sempozyumu, Osmanlı Bankası Müzesi, (10-11 Nisan 2009)**, s. 193.

Devletleri unsurlarının 6 Ekim 1923 tarihinde tamamıyla mevcut garnizonları boşaltması ve 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olarak kabulü sonrası ilgili kişilerin İstanbul'dan Ankara'ya gitmesi sayılabilir.[171]

B-GAZİ PAŞA'NIN 1927 YILI İSTANBUL ZİYARETİ ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER

I-Gazi Paşa'nın1922-1927 Arasında Gerçekleştirdiği Yurtiçi Geziler

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele Döneminin savaş sürecini tamamlayan 11 Ekim 1922'de imzalanan ve 15 Ekim 1922 tarihinde yürürlüğe giren Mudanya Mütarekesi[172]sonrası ülke içindeki gezilerine başladı. Gazi Paşa, Cumhurbaşkanı olduğu 29 Ekim 1923 tarihinden hayatını kaybettiği 10 Kasım 1938 tarihine kadar hep yurtiçi ziyaretler düzenledi, hiç ülke dışına çıkmadı.

Bunun nedeninin altında birden fazla sebep bulunmaktadır. Birincisi, Gazi Paşa, Cumhuriyet'in devrimlerini Türk Milleti'ne tanıtmak ve anlatmak amacıyla Anadolu'nun her bölgesine geziler düzenledi. İkinci nedeni, İki dünya savaşı arası dönemde herhangi bir ülkeye yapılacak devlet adamları statüsündeki bir gezi, Türkiye'yi bir tarafa çekmek anlamına gelebilirdi. Dış politikada "*Yurtta Barış Dünyada Barış*" ilkesi ile çalışmalarını sürdüren Gazi Paşa, bu ilkeye aykırı bir hamle yapmak niyetinde hiçbir zaman bulunmadı. Üçüncü nedeni ise, 1923-1938 yılları arasında ülke içinde saltanat yanlısı ve eski ittihatçı kesimlerin Cumhuriyet rejimi ve inkılaplarına karşı isyanı ve Gazi Paşa'ya İzmir'de yapılması planlanan suikast girişimi de yurt dışına gitmeyi engelleyen sebeplerden oldu. Dördüncü ve son neden ise, ilerleyen yıllarda Gazi Paşa'nın sağlığının bozulmaya başlaması ve

---

[171] Hatice Bayartan, "*Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus*", s. 10.

[172] 26-30 Ağustos 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Yunan kuvvetlerinin ülkeden tamamen çıkartılması ile sonuçlandı. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtarılması sonrası, Türk ordusu İstanbul'a doğru harekete geçti. İstanbul'da olası bir Türk-İngiliz çatışmasının önüne geçilmek adına İngiltere hükümeti, Doğu Trakya Bölgesi'ni tahliye etmeye başladı ve ateşkes görüşmesi teklifinde bulundu. Ateşkes görüşmelerinin yapılacağı yer olarak Mudanya seçildi ve 3 Ekim 1922 tarihinde görüşmeler başladı. Mütareke görüşmelerinde, Türkiye'yi İsmet (İnönü) Paşa, İngiltere'yi General Harington, Fransa'yı General Charpy ve İtalya'yı da General Monbelli temsil etti. Görüşmelerde Yunanistan temsilci bulundurmadı ve kendisini İngiltere'nin temsil etmesini istedi. Bir haftayı aşkın süren görüşmeler sonucunda Mudanya Mütarekesi, 11 Ekim 1922 tarihinde imzalandı. (Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 331; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV**, s. 216; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, **I (1920-1945)**, s. 69-74; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** I/23, Ankara, 1922, s. 350-352.).

sırayla siroz ve zatürre teşhisleri sonrası istirahat ve tedavilerden dolayı hiçbir yere gidememiş olmasıdır.[173]

Mustafa Kemal Paşa'nın yurtiçi gezilerindeki ilk durağı Bursa idi. Bursa'yı seçmesinin nedeni, mütareke sürecinde yaşanan gelişmeleri Bursa'da bulunan komutanlara anlatmak ve Bursa halkına gelecekte gerçekleşmesi planlanan olayları açıklamak idi.[174] Mustafa Kemal Paşa, 15 Ekim 1922 Pazar günü Ankara'dan trenle yola çıktı ve 16 Ekim 1922 Pazartesi günü sabah saatlerinde Bursa'ya gitti.[175]

Bursa'da Mustafa Kemal Paşa, karşılama törenine katılan şehir valisi, subaylar, milletvekilleri ve belediye temsilcileri ile görüştükten sonra belediye önünde bir konuşma yaptı. Konuşma metni şöyledir:[176]

"*Muhterem Bursa halkının hakkımızda göstermiş olduğu içten gösterilerden olağanüstü duygulandım. Bugün mutluluğunu yaşadığımız zaferi, yalnız milletimizin kararlılığı, imanı, gücü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının süngüleri kazanmıştır. Bunların Üzerinde hiçbir güç yoktur ve olmamıştır. Milletin ve ordularımızın yeteneği bütün emellerimizi gerçekleştirmeye ve elde etmeye yeterlidir. Üç buçuk yıl süren bu mücadeleden sonra ilim, eğitim ve iktisadi hayat alanında mücadelemize devam edeceğiz ve eminim ki, bunda da başarılı olacağız. Fabrikacı olacağız. Sanatkâr olacağız. Bundan sonra düşüncelerimizi hep buna ayıracağız buna vereceğiz.*"

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmasının ardından orada bulunan çocuklara da şu sözleri söyledi:[177]

"Sizler hepiniz geleceğimizin bir gülü, yıldızı ve kaderimizin nurusunuz. Memleketi asıl aydınlığa ulaştıracak sizsiniz. Kendinizin ne kadar önemli, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; kızlar, çocuklar!"

Mustafa Kemal Paşa, bu sözleri sonrası dinlenmeye çekildi. Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da on iki gün kaldı. Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bulunduğu

---

[173] Serdar Yurtsever, "*Mustafa Kemal Atatürk'ün Devlet Başkanı Sıfatıyla Yurt Dışı Gezisine Çıkmama Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, X/53, (2017), s. 324-334.

[174] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 34.

[175] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 35; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 216; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 93; **Hakimiyet-i Milliye,** 17 Ekim 1922, S. 636, s. 1.; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, **I**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 122.

[176] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 45.

[177] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 45.

sırada 24 Ekim 1922 Salı günü Amerikan gazetelerini temsilen United Press muhabiri Edward King ile telgraf yolu ile bir röportaj gerçekleştirdi. Röportajda Edward King'in Amerika ve Avrupa'nın Türkiye siyasetine karşı neler söylersiniz sorusuna Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi:[178]

"*Amerika, Avrupa ve bütün medeni dünya bilmelidir ki, Türkiye halkı her medenî ve yetenekli millet gibi, kayıtsız şartsız hür ve müstakil yaşamaya kesin karar vermiştir. Bu haklı kararı bozmaya yönelen her kuvvet, Türkiye'nin sonsuza dek düşmanı kalır. Bu hususta insanlık ve medeniyet dünyasının temiz vicdanı, kesinlikle Türkiye ile beraberdir. Memleketimizin zulümle uğradığı yıkımları imar ve yıllardan beri türlü engeller altında baskıya uğrayan iktisadi hayatımızın kanuni gelişmesini sağlamak, teknik, kültür ve bilgi içinde çalışkan bir hayata kavuşmak barış ilkemizdir*."

Mustafa Kemal Paşa, 27 Ekim 1922 Cuma günü Bursa'daki Şark Sineması'nda öğretmenler ile buluştu ve öğretmenlere şu sözleri söyledi:[179]

"*İstanbul'dan geliyorsunuz. Safa geldiniz. İstanbul'un nur ocaklarını temsil eden yüce heyetiniz karşısında duyduğum zevk sonsuzdur. Kalplerinizdeki duyguları, dimağlarınızdaki fikirleri doğrudan doğruya gözlerinizde ve alınlarınızda okumak benim için olağanüstü bir mutluluktur. Bu dakika içerisinde hissettiğim en içten duyguyu müsaadenizle söyleyeyim: İsterdim ki çocuk olayım ve sizin nur saçan eğitiminiz içerisinde bulunayım. Sizden ilim alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için, daha faydalı olurdum; fakat maalesef elde edilmesi mümkün olmayan bir arzu karşısında bulunuyorum. Bu arzunun yerine başka bir talepte bulunacağım. Bugünün evlâtlarını yetiştiriniz. Onları memlekete ve millete yararlı organlar yapınız. Bunu sizden talep ve rica ediyorum…*"

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1922 Pazar günü Bursa'dan kalkan özel trenle Ankara'ya doğru yol aldı.[180] Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Döneminin savaş periyodunun sona ermesinden sonra ilk kez yaptığı yurtiçi gezisi sona erdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci yurt içi gezisi, toplamda otuz sekiz gün süren ve Batı Anadolu illerini kapsayan bir gezidir. Mustafa Kemal Paşa, 14 Ocak 1923 Pazar günü trenle

---

[178] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 69.
[179] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 46-50.
[180] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 45; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 217; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 94; **Hakimiyet-i Milliye,** 30 Ekim 1922, S. 647, s. 1.

Ankara'dan ayrıldı.[181] Bu gezide Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir, Bilecik, İzmit, Bursa, Manisa, İzmir, Balıkesir ve tekrar İzmir'i ziyaret edecektir.[182]

Mustafa Kemal Paşa, 14 Ocak 1923 Pazar günü Ankara'dan Eskişehir'e giderken annesi Zübeyde Hanım'ın vefat ettiği haberini aldı.[183] 15 Ocak 1923 Pazartesi günü Eskişehir'e geldiğinde annesi Zübeyde Hanım'ın cenaze töreni için başyaveri Salih (Bozok) Bey'e şu telgrafı gönderdi:[184]

"*Verdiğiniz elim haber, beni çok müteessir etti. Merhumenin uygun bir şekilde cenaze törenini yaptırınız. Cenab-ı Hak, millete hayat ve selamet versin.*"

Mustafa Kemal Paşa, 16-17 Ocak 1923 tarihleri arasında İzmit'te bulundu ve burada İstanbul'dan gelen gazetecilerle bir görüşme gerçekleştirdi.[185] 19 Ocak 1923 Cuma günü Mustafa Kemal Paşa, İzmit'ten ayrıldı ve Bilecik'e gitti.[186] Bilecik'te bir gün kalan Mustafa Kemal Paşa, 20 Ocak 1923 Cumartesi günü otomobille Bilecik'ten Bursa'ya geldi.[187] Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1923 Pazartesi günü Bursa Şark Sineması'nda vatandaşlarla sohbet etti ve şu sözleri söyledi:[188]

"*... Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki erdeme sahiptir. Bu erdemleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz, insanlar olgun olmak için bazı şeylere muhtaçtır. İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, gerçek niteliğiyle medenileşmiş ve ilerlemiş olmaya layıktır ve olacaktır ...*"

27 Ocak 1923 Cumartesi günü İzmir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, annesinin mezarını ziyaret etti.[189] 29 Ocak 1923 günü Mustafa Kemal Paşa,

---

[181] İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1997, s. 11.
[182] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 47.
[183] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 222.
[184] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s. 140.
[185] İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, s. 31-74.
[186] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 74.
[187] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 95; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 223.
[188] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II**, s. 69-74.
[189] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 83-85; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 191-192.

İzmir'de Latife (Uşşaki) Hanım ile evlendi.[190] Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya hareketinden önceki gün 17 Şubat 1923 Cumartesi günü İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nin açılışına katıldı ve burada bir beyan verdi. Mustafa Kemal Paşa'nın beyanı şöyledir:[191]

"*Aziz Türkiye'mizin iktisadi yükselmesinin sebeplerini aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir kutsal gaye için bugün burada toplanmış, olan sizlerin, muhterem halk temsilcilerinin huzurunda bulunmakla çok şanslı ve mutluyum. Efendiler, uzun ihmallerle ve derin ilgisizliklerle geçen asırların iktisadi yapımızda açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi bayındırlığa, millî bir refaha, mutluluğa ve servete ulaştıracak yolları bulmak için yapacağınız çalışmaların çok değerli ve başarılı sonuçlara ulaşmasını dilerim…*"

18 Şubat 1923 Pazar günü İzmir'den trenle hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 19 Şubat 1923 Pazartesi günü Ankara'ya geldi.[192] Böylelikle Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci yurt içi gezisi son buldu.

Mustafa Kemal Paşa, üçüncü yurtiçi gezisini 13-25 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Bu gezide sırayla Adana, Mersin, Tarsus, Karaman, Konya, Akşehir, Afyon ve Kütahya'ya gidildi.[193] 13 Mart 1923 Salı günü eşi Latife Hanım ile beraber trenle Ankara'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir ve Konya'dan geçerek 15 Mart 1923 Çarşamba günü Adana'ya geldi.[194]

Mustafa Kemal Paşa, 15 Mart 1923 Çarşamba akşamı Adana Türk Ocağı'nda bir konuşma gerçekleştirdi. Konuşmanın metni şöyledir:[195]

"Muhterem arkadaşlar, Genç kardeşimizin gençlik namına söylediği sözler bende çok büyük hisler, rikkatler ve azîm emniyet ve itimatlar hasıl etti… Efendiler, bende bu vakayiin ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Suriye felâketini müteakip Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile buraya gelmiştim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat için derhal teşebbüsatta bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir kılmak mümkün olamadı. Efendiler,

---

[190] Salih Bozok ve Cemil Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 123. Mustafa Kemal Paşa'nın şahitliğini Fevzi (Çakmak) Paşa, Latife Hanım'ın şahitliğini ise İzmir Valisi Abdülhalik (Renda) Bey yaptı. Bu evlilik 1925 yılına kadar sürdü. (Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, Leventoğlu Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 62-63.).

[191] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 103-117; Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 107-115.

[192] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 227; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 156.

[193] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 119.

[194] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 14.

[195] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 117-119.

memleketiniz, güzel Adana'nız bilirsiniz ki, tarihin malûm devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın aksamı dairesinden daha az sademeler, felâketler, inkılâplar geçirmemiş değildir. Lâkin bu memleketin güzide evlâtları daima o felâketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş, muhafazayı mevcudiyet için çalışmışlardır. Bana milletin halâsı yolunda ilk teşebbüs hissinin bu mukaddes topraklardan geçmiş olması hasebiyle, hemşerisi olmakla mübahi olduğum bu toprakları tebcil ederim…"

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmayı yaptıktan sonraki gün yine aynı yerde Adanalı çiftçilere de bir söylevde bulundu. Söylev metni şöyledir:[196]

"… Arkadaşlar, dünyada fütuhatın iki vasıtası vardır. Biri kılıç, diğeri sapan. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılıçtan ibaret kalan bir millet, bir gün girdiği yerden kovulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur. öyle milletlerin sefaleti, perişaniyeti o kadar azîm ve elim olur ki, kendi memleketinde bile mahkûm ve esir bir halde kalabilir. Onun için hakikî fütuhat yalnız kılıçla değil, sapanla yapılandır…"

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmaların ardından 17 Mart 1923 Cuma günü Adana'dan Mersin'e geldi.[197] Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün Tarsus Çiftçiler Yurdu'nda bir konuşma yaptı. Konuşmanın metni şöyledir:[198]

"… Hepinizin malûmudur ki, milletin ekseriyeti sizlersiniz ve yine malûmunuzdur ki, memleketimiz şu iki şeyin memleketidir: biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik: çünkü topraklarımız çoktur, iyi asker yetiştirdik: çünkü o topraklara kasteden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan hep sizlersiniz. Bundan sonra da daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lâkin bundan sonra' asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil; yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir…"

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1923 Pazar günü Tarsus'tan yola koyuldu ve 20 Mart 1923 Pazartesi günü Konya'ya geldi.[199] Mustafa Kemal Paşa, 22 Mart 1923 tarihinde Konya'da bulunduğu sırada Mevlâna Türbesi'ni ziyaret etti.[200] 24 Mart 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, trenle Kütahya'dan ayrıldı ve 25 Mart 1923 Pazar günü Ankara'ya geldi.[201] Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü yurtiçi gezisi 25 Mart 1923 tarihinde tamamlandı.

---

[196] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 120-129.
[197] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 229-230.
[198] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 134-137.
[199] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 230
[200] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 248.
[201] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 31; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 257; **Hakimiyet-i Milliye,** 26 Mart 1923, S. 773, s. 1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanı öncesi düzenlediği dördüncü yurt içi gezisini İzmir'e yaptı. Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım, İçişleri Bakanı Fethi (Okyar) Bey ve Bayındırlık Bakanı Fevzi (Çakmak) Bey ile birlikte 23 Temmuz 1923 Pazartesi günü trenle Ankara'dan ayrıldı ve 24 Temmuz 1923 Salı günü İzmir'e geldi.[202]

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e geldiği gün, Türkiye'nin Millî Mücadele Dönemi başarısını uluslararası alanda onaylayan Lozan Barış Antlaşması[203] imzalandı. Mustafa Kemal Paşa, Lozan'daki barış görüşmelerini sürdüren heyet başkanı İsmet Paşa'yı şu telgraf ile tebrik etti:[204]

"*Ulusun ve hükümetin yüksek kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Yurda yararlı sıra sıra işlerle örülü olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla yücelttiniz. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bu günde parlak başarılarınız dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün delegeler kurulu üyelerini içten duygularla kutlarım.*"

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafından sonra hem Türk ordusuna hem de Müdafaa-i Hukuk ve Belediye başkanlarına da birer kutlama telgrafı gönderdi. Türk ordusuna gönderilen telgrafın metni şöyledir:[205]

"*Bayramı idrak ettiğimiz bu günde heyeti murahhasımızla İtilaf Devletleri arasında Lozan'da sulh imza ediliyor. Sayısız müşkülatla dolu bir yolun nihayetine muvaffakiyetle ve şerefle vasıl olduk. Harp sahasında olduğu kadar siyasi sahada da Türk milletinin hakları, metanetle ve ehliyetle müdafaa edilmiştir. Şimdiye kadar hiç bir ordunun tahammül etmediği derecede ağır bir vazifeyi büyük mazinin şöhretine lâyık bir surette ifa etmiş olan kahraman ordumuz bugün kurtulan vatanın ufuklarında bayram ve sulh güneşinin beraber doğduğunu görüyor. Dünya ve tarih karşısında Türk milletine karşı taahhüt ettikleri vazifeyi muvaffakiyetle başarmaktan dolayı şimdi pek haklı olarak mesut ve müftehir olan aziz silâh arkadaşlarıma ayni hissi saadet ve iftihar ile bayramlarını tebrik ediyorum. Bilumum ordulara ve cephelere tebliğ buyurulmasını rica ederim.*"

---

[202] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 193; Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 198; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 236.

[203] 11 Kasım 1922 tarihinden görüşmelere başlayan heyetler, uzunca süren çalışmalar sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde antlaşmayı imzaladı. Bu barış antlaşması ile zafer tescillendi. Modern devletin sınırları tanımlandı ve İtilaf Devletleri, bu antlaşma ile Türkiye'nin egemenliğini tanıdı. (Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 364; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 75-252. Taner Baytok, **İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı**, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 206; Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1982, s. 99.).

[204] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **II**, s. 364.

[205] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 547.

Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk ve Belediye başkanlarına gönderdiği telgrafın metni de şöyledir:[206]

"*Bilumum Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Riyasetlerine; idrak ettiğimiz bayram, Lozan'da sulhun imza edildiği güne tesadüf ediyor. Memleketin felâkette bunaldığı bir zamanda milleti halâs ve istiklâle eriştirmek için giriştiğimiz mücadele silâhlarımızın ve siyasetimizin kazandığı muvaffakiyetlerle ilk büyük merhalesine vasıl olmuştur. Türk milletinin, hür olduğu kadar hakiki bir nizamı içtimai içinde zengin, müreffeh, sahibi irfan ve sanat olarak yaşamasını kendisine gaye ittihaz eden cemiyetimiz ve fırkamız sulhun tamamen akdinden sonra ifa edeceği yeni vazifelere hazırlanırken, intihabatta milletin aynı fikirler etrafında toplanmış zevata reyini vermek suretiyle gösterdiği vahdet ve tesanüdün, sulhun imzasını mühim bir nispette tacil etmiş olduğunu beyan ve aziz vatandaşlarımızı milli tarihimizin büyük bir merhalesi olan bu mesut bayramdan dolayı bütün kalbimle tebrik ederim.*"

Mustafa Kemal Paşa, 24 Temmuz-1 Ağustos 1923 tarihleri arasında eşi Latife Hanım ile İzmir'de bulundu. Mustafa Kemal Paşa, 2 Ağustos 1923 Perşembe günü Ankara'ya döndü.[207]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal[208] Paşa, beşinci yurt içi gezisini İzmir'e düzenledi. 31 Aralık 1923-23 Şubat 1924 tarihleri arasında düzenlenen bu gezide Gazi Paşa, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Cumhurbaşkanı olarak ilk kez bir geziye çıktı, İzmir'de yaşayan seçmenler ile görüştü ve 15-22 Şubat 1924 tarihinde İzmir'de düzenlenen Harp oyunlarına katıldı.[209]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanı sonrası ikinci, 1922 yılından itibaren de toplamda altıncı yurtiçi gezisini 29 Ağustos-18 Ekim 1924 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Gezinin amacı, Dumlupınar'da yapılacak olan askeri abidenin temelinin atılması, gidilen şehirlerde Cumhuriyet rejimini, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek inkılaplar hakkında vatandaşları bilgilendirme, ziyaret edilen şehirlerde yaşayan vatandaşların sorunları ile ilgilenme ve bu sorunlara uygun çözümler sağlamaktı. Gezide gidilecek şehirler

---

[206] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 547.

[207] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 194; Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 201; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 237.

[208] 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'nin devlet rejiminin Cumhuriyet olduğu ve Cumhurbaşkanı'nın da Mustafa Kemal Paşa olduğu ilan edildi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanı sonrası ilk, toplamda beşinci yurtiçi gezisine Cumhurbaşkanı unvanı ile çıkacaktır.

[209] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 222-234; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 194; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 242-245.

ise Eskişehir, Dumlupınar, Bursa, İstanbul Boğazı'ndan geçiş[210], Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan ve Erzurum'dur.[211]

Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, 29 Ağustos 1924 Cuma günü eşi Latife Hanım ile beraber trenle Ankara'dan ayrıldı ve Dumlupınar'a gitti.[212] 30 Ağustos 1924 Cumartesi günü Gazi Paşa, Dumlupınar Şehit Asker Anıtı'nın temel atma töreninde bulundu ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin ikinci yıl dönümünde şu konuşmayı yaptı:[213]

"*Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar "Afyonkarahisar-Dumlupınar" Meydan Muharebesinin ve kesin sonuç veren 30 Ağustos muharebesinin olma biçimi hakkında bir fikri icmal edinmişlerdir. Beş gün aralıksız geceli gündüzlü devam eden en büyük meydan muharebesinin gerçek niteliği bugün verilen ayrıntılardan ziyade, yarın tarihin hakemleri erbabı tetebbuun tetkik ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha şümullü bir surette anlaşılacaktır. Beni, milletim, Türk milleti, emniyet ve itimadına layık görerek bu harekatın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hâtırasını milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin arzuyu vicdanisine, ihtiyacı hakikisine, yalnız onun irade-i aliyesine tevfikan yapmış olanlara mahsus bir istirahat! vicdan ile bugün muvacehinizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem… Efendiler, son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum. Gençler! Cesaretimizi güçlendiren ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ila ve idame edecek sizsiniz. Arkadaşlar, bu gaza ve şehadet diyarını terk ederken "Şehit Asker'i" hep beraber hürmet ve tazimle selamlayalım.*"

Gazi Paşa, 31 Ağustos 1924 Pazar günü Dumlupınar'dan ayrıldı ve Bursa'ya geldi.[214] Bursa'da on günden fazla bulunan Gazi Paşa, 11 Eylül 1924 Perşembe günü Mudanya'ya geldi ve ertesi gün "*Hamidiye Zırhlısı*" ile Mudanya'dan ayrıldı ve Trabzon'a doğru yola koyuldu.[215]

---

[210] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 tarihinden bu yana İstanbul yakınlarında olduğu gün, 12 Eylül 1924 Pazar günüdür. 12 Eylül 1924 tarihinde Gazi Paşa, Mudanya'dan Trabzon'a giderken "*Hamidiye Zırhlısı*" ile İstanbul Boğazı'ndan geçti.

[211] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 235.

[212] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1966, s. 45; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 33.

[213] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 45-51; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 179-188.

[214] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 96; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 51.

[215] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 268-269; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 248.

Gazi Paşa, 15 Eylül 1924 Pazartesi günü sabah saatlerinde Trabzon'a geldi.[216] Gazi Paşa, 15-27 Eylül tarihleri arasında Karadeniz Bölgesi'nde incelemelerde bulunarak gezisinin Karadeniz Bölgesi etabını tamamladı.[217] Gazi Paşa, 27 Eylül 1924 Cumartesi günü ikindi saatlerinde otomobille Sivas'a geldi.[218] Sivas'ta bir gün kalan Gazi Paşa, 29 Eylül 1924 Pazartesi günü Erzincan'a, 30 Eylül 1924 Salı günü de Erzurum'a gitti.[219] Gazi Paşa, 13 Eylül 1924 tarihinde Pasinler merkezli depremin gerçekleşmesi sonrası 30 Eylül'de bizzat incelemelerde bulunmak üzere Erzurum'a geldi.[220]

30 Eylül 1924 Salı günü Gazi Paşa Erzurum'a geldiğinde ilk olarak şehir merkezindeki caddenin açılış törenine katıldı. Şehir halkı tarafından caddenin ismi "*Gazi Mustafa Kemal*" olsun diye Gazi Paşaya bir teklifte bulundular. Gazi Paşa ise, "*Ben faniyim, ama Cumhuriyetimiz ebediyen yaşayacaktır. Caddeye Cumhuriyet adının verilmesi daha uygun olur*" dedi ve caddeni ismi "*Cumhuriyet Caddesi*" oldu.[221] Gazi Paşa, 1-4 Ekim 1924 tarihleri arasında depremde zarar gören Pasinler ve civarını ziyaret ederek incelemelerde bulundu.[222] 4 Ekim 1924 Cumartesi günü Erzurum'dan ayrılan Gazi Paşa, 4-8 Ekim tarihleri arasında Kars ve Sarıkamış'ı ziyaret etti.[223]

8 Ekim 1924 tarihinde Kars'tan Erzurum'a dönen Gazi Paşa, 10 Ekim 1924 Cuma günü Ankara'ya gitmek üzere otomobile bindi ve yola koyuldu.[224] 18 Ekim 1924 Cumartesi günü Gazi Paşa Ankara'ya geldi.[225] Böylelikle Gazi

---

[216] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 341.
[217] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 248-252.
[218] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 323.
[219] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 294-295.
[220] 13 Eylül 1924 tarihinde olan bu deprem, Erzurum şehir merkezi Pasinler, Narman, Hınıs, Tortum ve Horasan ilçeleri ile Sarıkamış ve Ardahan'da da hissedildi. Depremin şiddeti, 6,8 olarak belirlendi. (Nurhan Aydın ve Elif Ergün, "*1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa*", **Tarih ve Günce**, I/2, (2018), s. 150.).
[221] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 149; Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 295.
[222] 1 Ekim 1924 tarihinde Gazi Paşa ve eşi Latife Hanım, deprem sonrası kurulan komisyonun çalışmalarına destek olmak amacıyla onar bin lira yardımda bulundular. (Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 150.).
[223] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 253-254.
[224] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 86.
[225] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 156; **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Teşrinievvel/Ekim 1924, S. 1247, s. 1.

Paşa'nın 1922 yılından bu yana yaptığı altıncı yurtiçi gezisi sona erdi.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1925 yılında üç tane yurtiçi gezisi düzenledi. Bu ziyaretler, 1 Ocak-2 Şubat 1925 tarihleri arasında yapılan Konya-Adana gezisi, 23 Ağustos-1 Eylül 1925 tarihleri arasında düzenlenen Kastamonu-İnebolu gezisi ve 20 Eylül-22 Ekim 1925 tarihleri arasında gerçekleşen Bursa-İzmir-Konya gezisidir. Bu gezilerin amaçları, bölge halklarının sorunlarını dinlemek ve yardımcı olmak ve ayrıca ülkede gerçekleşen yenilik ve inkılapları Anadolu halkına tanıtmaktır.[226]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1927 tarihinde gerçekleştireceği İstanbul ziyareti öncesi düzenlediği son yurt içi gezisini, 7 Mayıs-10 Temmuz 1926 tarihileri arasında gerçekleştirdi. Gezide Eskişehir, Afyon, Konya, Mersin, Adana, Bilecik, Bursa, Balıkesir ve İzmir şehirleri ziyaret edildi. Bu gezini amacı tıpkı bundan önce yapılan geziler gibi inkılaplar konusunda vatandaşı bilgilendirme, özellikle güney kentlerindeki tarımsal gelişmeleri inceleme ve bölge halklarının problemlerini dinlemek ve yardımcı olmaktır.[227]

Özetle, Gazi Paşa'nın 15 Ekim 1922'den İstanbul'a geleceği 1 Temmuz 1927 tarihleri arasında gerçekleştirdiği yurt içi gezilerinin temel amacı, yeni devlet rejimini, yenilikleri ve inkılapları vatandaşlara anlatmak ve açıklamak ve bölge halklarının dertlerini dinleyip onlara çözüm sunmak için alanda çalışmalarda bulunmaktır.

II- 1923-1927 Arasında Ülkelerin Ankara-İstanbul İkilemi

Bir ülkenin başkenti, devletin yönetim merkezidir. Kuvvetler ayrılığının öğeleri olan yasama, yürütme ve yargı organlarının merkezi başkentte bulunur. Bir ülkenin başkenti içişlerinde merkez olduğu kadar dışişlerinde de merkezde bulunur. Yabancı ülkelerin temsilcilikleri ve elçileri başkentte bulunur. Yabancı devlet adamları, yurtdışı gezilerinin büyük bir kısmını diğer ülkelerin başkentlerine düzenler. Kısacası bir başkent, ülkenin hem beyni hem kalbidir. Bundan dolayı başkent değiştirmek büyük bir reform hareketidir.

Osmanlı Devleti'nin başkenti, 1453 yılından beri İstanbul'du. Ancak 1918

[226] 23 Ağustos-1 Eylül 1925 tarihleri arasında gerçekleşen Kastamonu gezisinin nihai amacı halkın içinde şapka inkılabını gerçekleştirmektir. (Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 216.).
[227] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 403.

yılında imzalanan Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul fiilen ve 1920 yılında da resmen işgal edildi. Millî Mücadele Dönemi'nde ana merkez olarak Ankara seçilmişti. Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile tamamlanması ve 1923 yılında İmzalanan Lozan Barış Antlaşması sonrası 6 Ekim 1923 tarihinde İstanbul düşman işgalinden kurtarıldı. Artık yeni bir soru gündemdeydi; kurulan yeni devlet, Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olarak devam edip İstanbul'u başkent olarak yeniden seçecek miydi, yoksa yeni bir yapı yeni bir sistem olarak Ankara'yı mı başkent seçecekti. Bu ikilem, 13 Ekim 1923 tarihinde sonuçlandı.[228] Ülke içinde merkezi otorite Ankara olarak kabul edildi. Bundan sonra yabancı devletlerin Ankara'yı elçilik merkezi olarak kabul etme süreci başladı.

İstanbul'dan Ankara'ya elçiliklerin taşınması fikrine en başta İngiltere karşı çıktı. İngiltere, Ankara'nın başkent olmasını ilk etapta tanımak istemedi, bunun nedenleri ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı mirasçısı olarak görmesi ve Ankara'nın başkent olmasının geçici bir hamle olduğu, eninde sonunda İstanbul'a dönüş yapılacağını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İngilizler, İstanbul'un o dönemki Ankara'ya kıyasla daha modern ve konforlu bir şehir olduğu ve tabiri caizse köye gitmenin yanlış olduğunu düşünüyordu.[229]

İngiltere'nin bu hamlesi apaçık bir şekilde Ankara'yı ve dolaylı yoldan da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tanımamak anlamına geliyordu. Ankara'ya elçilik açma karşıtlığı sadece İngiltere'de yoktu. Fransa, İtalya ve Japonya'da İngiltere'nin düşüncelerine benzer düşünceler taşıyordu. İngiltere, bu ülkelerin düşüncelerini fırsat bilip 1923 yılının yaz aylarında bu üç ülke ile görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonucunda İtalya ve Fransa, İngiltere'nin tavrından yana oldu, Japonya ise, İngiltere'nin hamlesinin sonuçlanmasını bekliyordu. İngiltere'nin Ankara'ya karşı bu sert tavrı görülürken Amerika Birleşik Devletleri, ilk etapta nötr bir tavır sergiliyordu. Ancak Amerikan Dışişlerine göre de Ankara'nın başkentliği geçici idi, eninde sonunda İstanbul'a dönüş yapılacaktı.[230]Bu

[228] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/2, s. 665-666.
[229] Bilal N. Şimşir, "*Ankara'nın Başkent Oluşu*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VII/20, (1991), s. 209; Emin Alp Malkoç, Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul, 2012, s. 43.
[230] E. Alp Malkoç, Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927), s. 45.

devletlerin düşüncelerini desteklemeyen ülkeler de bulunmaktaydı. Sovyet Rusya ve Afganistan, Ankara'da elçilik faaliyetlerini sürdürüyordu.[231]

1923 yılı, İngiltere başta olmak üzere bir kısım yabancı devletlerin Ankara'ya karşı soğuk bir tavır takınması ile geçti. 1924 yılında İngiltere, Lozan Antlaşması'nın tam birinci yıldönümünde Antlaşmanın 25 Temmuz 1924 itibariyle yürürlüğe gireceğini ve Türkiye ile normal diplomatik ilişkiler başlayacağını göz önünde tutarak, Ankara'nın statüsüne karşı ortak bir cephe oluşturma yoluna gitti.

İngiltere'den Paris, Roma, Tokyo ve Washington Büyükelçiliklerine gönderilen telgraflarda, İngiltere'nin, Ankara'ya asla bir büyükelçi atamayacağı ve İngiliz büyükelçisinin Ankara'da oturmasına kesinlikle izin vermeyeceği, Ankara'ya Türkiye Cumhuriyeti ile görüşmeler yapmak üzere sadece bir sekreter tayin edileceği, Ankara'da geçici bir İngiliz resmi binası yapılacağı ve bu binanın da Türk yetkililerinin belirlediği ve hibe ettiği arsada yapılacağı yazmaktadır.[232] Eğer ki Türk hükümeti, elçiliğin Ankara'ya gelmesi konusunda ısrar ederse, Türkiye'deki İngiltere Büyükelçisi geri çekilecek yerine elçi gelecektir.[233]

Başrolde İngiltere'nin olduğu yabancı devletlerin bu tutumlarına karşılık Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu devlet temsilciliklerini Ankara'ya getirmek üzere siyasi manevralara başladı. İlk olarak elçiliklere arazi verilmesi kapsamında 19 Ocak 1925 tarihinde bir kararname çıkartıldı.[234] Bu hamleye karşı hamle olarak İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye Cumhuriyeti'ne Türkiye'deki büyükelçilerinin İstanbul'da bulunacağını ve gerektiğinde Ankara'ya gideceklerine dair bir nota ilettiler.[235]

Bu nota teatileri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenliğini tanımamak anlamına geliyordu. Ankara'nın 14 Nisan 1925 tarihli düzenlemesi sonrası Türkiye'deki elçilikler iki gruba ayrıldı: İstanbul'da bulunup mevcut başkenti reddedenler ve Ankara'da bulunup başkenti kabul edenler. Elçiliklerini

---

[231] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2006, s. 262-263.
[232] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 284.
[233] Bilal N. Şimşir, "*Ankara'nın Başkent Oluşu*", s. 211.
[234] Bu kararname, 14 Nisan 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen Bütçe Kanunu'nun 53. Maddesi hükümlerine eklenerek kanunlaştı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/18, Ankara, 1925, s. 11-12.).
[235] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 306-307.

İstanbul'da bulunduran ülkeler şunlardır:[236]

"Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, Mısır, İngiltere, İran, İspanya, İsveç İtalya, Japonya, Yugoslavya, Hollanda ve Vatikan."

Ankara'da elçilik bulunduran ülkeler ise şunlardır:

"Afganistan, Polonya, Sovyetler Birliği ve Yunanistan."

İstanbul'da elçilik bulunduranların hepsi, Ankara karşıtı değildir. İngiltere'nin tepkisini çekmemek için Ankara'ya elçilik açmak istemeyen ülkeler vardı. Bu ülkeler Bulgaristan ve Yugoslavya idi. Ankara'da kendilerine uygun bina bulamadıkları için gelemeyen ülkelerde vardı, Almanya ve İran gibi. Ankara karşıtı ülkeler ise sabitti, İngiltere, Fransa ve İtalya idi.[237]

Öte yandan İstanbul'un da bir cazibesi diplomasi anlamında kalmamıştı. Osmanlı Devleti'nin izleri tamamen silinmiş, hiçbir şey kalmamıştı. İstanbul'daki elçiler, sadece bir Türk yetkilisi ile görüşebiliyordu. O da 1922 yılından Ankara'dan talimatlarını alan Dışişleri Bakanlığı Delegesi Adnan Bey idi.[238] 1926 yılında Ankara'daki elçilik sayısı sekize yükseldi. Arnavutluk, Çekoslovakya, Belçika ve Mısır, elçilik binalarını Ankara'ya getirdi.[239]

1927 yılında İstanbul sempatizanı ülkeler arasında çözülmeler devam etti. Mısır, Bulgaristan ve Amerika Birleşik Devletleri büyükelçileri, Ankara'da göreve başlamak için gereken güven mektuplarını sundular ve görevlerine başladılar. 1928 yılında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında elçilik meselesinden dolayı çözülmeler başladı. İlk hamle İtalya'dan geldi. Gerekli binayı ayarlayan İtalya, yüz yüze diplomasi faaliyetlerinden uzak kalmamak adına Ankara'ya elçilik binası açma kararı aldı.[240]

İstanbul'da kalmayı tercih eden iki ülke kaldı: İngiltere ve Fransa. Fransa'nın İngiltere'den kopmasına neden olan gelişmenin başrolünde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa bulunmaktadır. 1928 yazında tatil için İstanbul'a gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Fransa'nın büyükelçisi Kont de

[236] E. Alp Malkoç, Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927), s. 64-65.
[237] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 342.
[238] E. Alp Malkoç, Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927), s. 44.
[239] Bilal N. Şimşir, "*Ankara'nın Başkent Oluşu*", s. 218.
[240] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 348-349.

Chambrun, güven mektubunu sunmak amacıyla ziyaret etmek istedi. Ancak bu girişimi Gazi Paşa reddetti. Bu hamle Fransa'da adeta soğuk bir duş etkisi yarattı. Türkiye'nin başkenti Ankara idi ve güven mektupları başkentte bizzat Gazi Paşaya sunulurdu. Bir güven mektubu için de Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, tatilini kesip Ankara'ya dönmezdi. Bu yüzden Kont de Chambrun, 1928 yılının sonbahar aylarına kadar güven mektubunu teslim etmek için bekledi.[241]

Bu doğrudan Fransa'ya, dolaylı yoldan da İngiltere'ye bir mesajdı. Nitekim Fransa, 1928 yılında İngiltere'nin düşüncesinden ayrıldı ve Ankara'ya elçiliğini taşıdı.[242] Artık İngiltere yalnızdı. Gazi Paşa, İngiltere'nin inadını kırmak üzere 1929 yılında adeta ölümcül bir darbe vurdu.

Her yıl 3 Haziran tarihinde İngiltere Kralı'nın doğum günü nedeniyle elçilik binasında bir resepsiyon düzenlenirdi. Gazi Paşa da bu resepsiyonun düzenlenmesine karşılık 1 Haziran 1929 tarihinde Ankara'da bulunan yabancı devlet görevlilerine Çankaya Köşkü'nde bir organizasyon düzenledi. Bu organizasyona İngiltere Büyükelçisi George Clerk'de davet edildi. Büyükelçi tabiri caizse Kral ile Gazi Paşa arasında kaldı. Artık bu inadın bitmesi gerektiğini savunan Büyükelçi Clerck, İngiltere Kralı'nın doğum günü kutlama resepsiyonunu da Ankara'da düzenledi.[243] İngiltere'de bu durum karşısında yapacağı tek makul hamle olarak, 1930 yılında elçilik binasını Ankara'ya taşıdı.[244]

Sonuç olarak Ankara'nın 1923 yılından itibaren ülkenin başkenti olmasından 1930 yılına kadarki süreçte yabancı ülkeler, ilk etapta elçilik merkezlerini Ankara'ya getirmeye yanaşmasalar da zamanla diplomasinin temel ögelerinden biri olan iletişimin eksikliğinin belirmesi ve bu konuda Türk makamlarının Ankara'daki ciddi ısrarı ve hamleleri, diğer ülkelerin de inadının kırılmasına yardımcı oldu. Artık İstanbul, diplomasi merkezi görevini Ankara'ya tamamen devretti. Böylelikle Ankara, bir kere daha zafer kazandı.

---

[241] Bilal N. Şimşir, "*Ankara'nın Başkent Oluşu*", s. 219; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 293.
[242] E. Alp Malkoç, Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927), s. 75-76.
[243] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 352.
[244] Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara… Bir Başkentin Doğuşu**, s. 351-355.

III- Gazi Paşa'nın 1923-1927 Arasında İstanbul'a Gelmesini Engelleyen Ülke İçi Olaylar

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren İstanbul merkezli eleştirilere, davranışlara ve hatta saldırılara maruz kaldı. Bu saldırıların merkezinde saltanat ve hilafet yanlısı muhafazakârlar olsa da aslında Gazi Paşaya karşı yapılan her türlü adımda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü vardı.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Gazi Paşa ile olan ilişkisi 20. Yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Mustafa Kemal, Sultan II. Abdülhamit'in İstibdat döneminde Şam'a sürgün edilmiş bir subaydı. Şam'da görev yaptığı sırada burada bulunan diğer subaylarla beraber "*Vatan ve Hürriyet*"[245] adıyla bir cemiyet kurdu. Bu cemiyet, daha sonra Selanik'te bir şube açtı. O sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de Selanik'te çalışmalarda bulunuyordu. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik kolu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dahil olunca Şam'daki görevi sonrası Selanik'e tayin olan Mustafa Kemal'de, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu.[246]

Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'ye katılması, ilerleyen yıllarda ülkenin yönetiminde pay sahibi olacak Enver Paşa'yı tedirgin etmekteydi. 22 Eylül 1909 tarihinde Selanik'te düzenlenen cemiyet kongresinde Mustafa Kemal, şu sözleri ile dikkat çekti:[247]

"Huzurunuzda, şimdi ifade edeceğim kanaatime göre, ben, bugün burada bulunmamalıydım. Fakat aziz vatanımızın maruz bulunduğu büyük tehlikeyi düşünerek, ordu içindeki teşkilatıyla ordumuzu, milletvekilleri ile Meclis'i, Hükümeti elinde tutan Cemiyet'in en salahiyetli makamı olup, en büyük mesuliyeti taşıması lazım gelen bu kongreye, gerçeği anlatmak için geldim. İnkılabı ordumuzun yardımı ile yaptık. Ondan sonrasını getiremedik. Cemiyetimiz hala orduya dayanıyor. Bu sebeple, ordumuzda disiplin sakatlanmış talim, terbiye aksamıştır. Halbuki etrafımızı çeviren düşmanlarımız, durmadan ordularını kuvvetlendirmektedirler. Tehlike, büyüktür. Ordumuzun içinde bulunan Cemiyet arkadaşlarımız, politikada devam etmek

---

[245] 1906 yılının Ekim ayında kuruldu. Bu cemiyet, Sultan II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı reform taraftarı subaylar tarafından Şam'da kuruldu. (Afet İnan, "*Atatürk'ü Dinlerken Vatan ve Hürriyet*", **Belleten**, I/2, (1937), s. 298.).

[246] Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X/28, (1994), s. 90; Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, s. 19-21.

[247] Erol Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 183-184; Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, s. 44.

istiyorlarsa, ordudan çıkmalı ve Cemiyetimizin halk içindeki teşkilatı arasına girmelidirler. Bu suretle gün kaybına bile meydan vermeyerek, ordumuz, politikadan uzaklaşmalıdır. Ve ordu içinde kalacak olan dostlarımız da artık politika ile meşgul olmamalı ve bütün gayretlerini, ordumuzun kuvvetlenmesine çevirmelidir. Cemiyetimiz de bir an önce, teşkilatımızı, halkın içinde genişleterek, milletimize dayanan siyasi bir parti haline gelmelidir."

Bu sözlerin sonucunda iki taraf arasında fikir ayrılığı başladı. 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen dünya savaşı sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri ülkeden ayrıldı. Mustafa Kemal ise, IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gitti ve Millî Mücadele Dönemini başlattı. Mustafa Kemal, Anadolu'da bulunduğu süre zarfında İttihat ve Terakki'nin teşkilatlanmasından oldukça yararlandı. Ayrıca yurt dışına kaçamayan eski ittihatçılar da Anadolu'ya gelip mücadeleye destek veriyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti eski liderleri Talat ve Cemal Paşalar ise İsviçre'de örgütlenirken Enver Paşa, Sovyetler Birliği'nde bulunuyordu.[248]

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ittihatçıların savunduğu fikir ise çoğunlukla manda rejimi idi. 23 Nisan 1920'de açılan Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde de etkin faaliyetlerde bulunan ittihatçılara karşı Mustafa Kemal de halen daha etkin olan ittihatçı önderlerini pasif hale getirmek gibi bir takım hamlelerde de bulunuyordu.[249]

10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Kütahya-Eskişehir Muharebesi sonrası ordunun geri çekilmesi, ittihatçılara bir cesaret verdi. Bu sırada Enver Paşa'da Mustafa Kemal'e içeriğinin büyük bir kısmı tehdit dolu olan bir mektup gönderdi. Tehdit mektubunda şu sözler yer almaktadır:[250]

"... Yurt dışında kalmanın genel amacı olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam alemi için faydasız ve belki de tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete gireceğiz. İşte o kadar."

Ancak ittihatçıların ve Enver Paşa'nın hayalleri, 23 Ağustos- 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Zaferi ve ardından 26 Ağustos-18 Eylül 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebeleri sonrası suya düştü. Anadolu kurtarılmıştı ve bu mücadeleyi Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Milleti gerçekleştirmişti.

---

[248] Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 91.
[249] Doğu Ergil, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 133.
[250] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 125.

İttihatçılar, Talat Paşa'nın 1921'de Berlin'de Ermeniler tarafından, Cemal Paşa'nın 1922'de Tiflis'te Ermeniler tarafından ve Enver Paşa'nın da 1922 yılında Ruslar tarafından öldürülmesine rağmen her zaman akıllarında olan devlet yönetimini ele almak için planlar yaptılar. Lozan Barış Antlaşması sürecinde Meclis seçimlerinin yenilenmesine yönelik karar alındı. Burada kendilerine "*Kara Çete*" ismini veren Cavit, Kara Kemal ve İsmail Canbolat Beyler icraatlarına başladı.

Kara Çete'nin bir ana iki alternatif projesi vardı. Birinci proje, o dönem Meclis'te bulunan iki grubun (birinci ve ikinci gruplar) içindeki ittihatçılar birleşecek ve o dönem Meclis İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) Bey'in destekleriyle de Meclis'te önemli bir konuma yükselecekti. Eğer bu gerçekleşmezse tekrardan İttihat ve Terakki Fırkası kurulacak ve Meclis'in ikinci devre seçimlerine girecekti. Eğer bu düşünce de gerçekleşmezse, kendileri dahil iyice güvendikleri ittihatçıları Halk Fırkası listesinden Meclis'e gireceklerdi.[251] Kara Çete olarak bilinen bu ekip, planladıkları maddelerden üçüncüsünü gerçekleştirebildi ve 20 milletvekilini Halk Fırkası listesinden Meclis'e yerleştirdi.[252]

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde çok partili sistemin ilk adımı olarak 1924 yılında "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*" kuruldu.[253] Partinin başkanı Kazım (Karabekir) Paşa idi. Halk Fırkası listesinden Meclis'te bulunan eski ittihatçılar, yeni partinin kurulmasından sonra Halk Fırkasından ayrılıp Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına geçtiler.[254] Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin temel unsurlarından biri olan çok partili hayat başlamıştı. Muhalefetin asli görevi, hükümeti ve çalışmalarını denetlemektir. Fakat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, asli vazifesinden uzaklaşıp eski ittihatçıların

---

[251] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar C I**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 287-288.
[252] Detaylı bilgi için Bkz: Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 94.
[253] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 606; Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002, s. 180; Nevin Yurtsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 115-116; Erick Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 79.
[254] Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 94-95.

ve hilafet yanlılarının içinde olmasıyla farklı bir boyuta geçti. Behçet Cemal, eserinde parti içindeki oluşumu şöyle anlatmaktadır:[255]

"Doğrusu şu ki, normal demokratik bir gelişmeden ibaret olan bu olay, ne yazık ki muhalif partinin başına geçen samimi düşünceli şeflerin hemen istismar edilmelerine sebep oldu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının safları, ihtilal ve inkılap düşmanı zümrelere perde olmaya başladı. Yeni partinin teşkilatı, Türkiye'nin hemen her tarafında Halk Fırkasına yani Mustafa Kemal ve arkadaşlarına ne kadar padişahçı, şeriatçı ve mideci unsurlar varsa onların eline geçiverdi."

Eski ittihatçıların ve hilafet taraftarlarının Meclis'te birlikte hareket etmeye başlaması, birkaç ay sonra ülkenin doğu kısmında başlayan bir isyan hareketine de vesile oldu. Bu isyan, "*Şeyh Sait*" isyanıydı.[256] Diyarbakır'da 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan bu isyan hareketine yönelik olarak 21 Şubat 1925 tarihinde düzenlenen Cumhurbaşkanı Gazi Paşa başkanlığındaki bakanlar kurulu toplantısında doğu illerine yönelik sıkıyönetim kararı alındı.[257]

Gelişen olaylar karşısında Başbakan Ali Fethi (Okyar) Bey, istifa etti ve yerine İsmet (İnönü) Paşa geldi ve hükümeti kurdu. Yeni hükümetin teklifi ile 4 Nisan 1925 tarihinde Meclis'te "*Takrir-i Sükûn*" (Huzurun Sağlanması) Kanunu çıkartıldı.[258] 7 Nisan 1925 tarihinde de yargılamaların yapılması adına Diyarbakır ve Ankara İstiklal Mahkemeleri heyetlerinin oluşturulmasına da karar verildi.[259]

Hükümetin bu adımları karşısında yenilgiler yaşayan Şeyh Sait, İran'a kaçmaya çalışırken 15 Nisan 1925'te yakalandı. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi yargılamasında Şeyh Sait, bu isyanında dönemin muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile bu fırkanın yayın organlarından biri olan Tevhid-i Efkâr

---

[255] Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 10-11.
[256] Ahmet Süreyya Örgeevren, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 46; Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, s. 25.
[257] Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, s. 40-41; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 260. Sıkıyönetim kararı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 25 Şubat 1925 tarihinde onaylandı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/14, Ankara, 1925, s. 306-309.).
[258] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/15, s. 131-145. Takrir-i Sükûn Kanunu, o gün Meclis'te oylamaya katılan 144 milletvekilin 122'sinin oyu ile onaylandı. (Ahmet Süreyya Örgeevren, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, s. 67-85.).
[259] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** II/15, s. 225-226.

Gazetesi'nin fikirlerini desteklediğini belirtti.[260] Yargılamalar devam ederken 5 Haziran 1925 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanına ön ayak olmasından dolayı Takrir-i Sükun Kanunu kapsamında kapatıldı.[261] Gerçekleşen yargılamalar sonucunda 29 Haziran 1925 tarihinde Şeyh Sait idam edildi.[262]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapanması sonucu eski ittihatçılar ve hilafet yanlısı kesimler, istediklerini elde edemediler. Kuruluşunda etkin rol oynayan ittihatçılar, bir kere daha parti teşkilatlanmasında başarısız oldular. Devlet yönetiminde tekrardan etkin rol oynamak isteyen ittihatçıların bundan sonraki hedefi, Cumhuriyet Rejiminin fikir babası Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa olacaktır.

Suikast teşebbüsü fikrinin ortaya çıkması ve planlanması kalabalık bir grup tarafından planlandı. Bu planın fikir babası, Osmanlı Devleti'nde 1913-1917 yılları arasında Maarif Bakanlığı görevi üstlenen Ahmet Şükrü Bey idi.[263] Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında da söz sahibi olan Şükrü Bey, partinin kapatılmasından sonra eski ittihatçıların oluşturduğu Kara Çete'nin kurucuları ile Gazi Paşa'nın öldürülmesi fikrinde bir araya geldi.[264] Bu grup, ateş edecek kişiyi ararken eski ittihatçılardan Abdülkadir Bey'in önerisi ile eski Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit Bey ile görüştü. Bu görüşme sonucunda Ziya Hurşit Bey, suikast teklifini kabul etti. Ziya Hurşit Bey, kendisinin de olduğu toplamda üç kişilik bir ekip belirledi.[265]

---

[260] Ahmet Süreyya Örgeevren, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, s. 247-251. Şeyh Sait'in savunmasında "*Vaktim olsaydı Terakkiperver Fırkasına başvururdum.*" diye bir söylemi vardır. Bunun nedeni, Terakkiperver Fırkasının parti programında yer "*Parti, dini fikir ve inançlara saygılıdır.*" şeklindeki 6. Maddedir. (Erick Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 131.).

[261] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s. 614; Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 385; Nevin Yurtsever Ateş, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 171; Erick Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, s. 120.

[262] Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, s. 117; Ahmet Süreyya Örgeevren, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi**, s. 279-280. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 327.

[263] Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 96.

[264] Gülten Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ergün Aybars), İzmir, 2006, s. 22-23.

[265] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 402-403.

Böylelikle suikast girişimi için oluşturulan ekip tamamlandı. Bu ekip, toplamda on dört kişiden oluşmaktadır.[266] Suikastın nerede gerçekleşeceği konusunda uzunca araştırmalar yapıldı. İlk etapta Ankara'da Meclis'in içi ve Çankaya Köşkü yolu fikri olsa da o dönemde yurtiçi gezisine çıkacak olan Gazi Paşa'nın İzmir'i de ziyaret edeceği haberi alınınca olayın İzmir'de yapılması kararlaştırıldı.[267]

Gazi Paşa, planlanan programa göre 15 Haziran 1926 tarihinde İzmir'e gelecekti. Ancak bu ziyaret bir gün ertelendi, ayrıca suikast ekibinde bulunan Sarı Efe Edip Bey, İstanbul'a döndü. Plan gerçekleşirse ekibi deniz yolu ile kaçıracak olan motorcu Giritli Şevki, Sarı Efe Edip Bey'in İzmir'den ayrılmasından ötürü paniğe kapıldı ve İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa'ya giderek suikastı deşifre etti. İzmir Valisi Kazım Paşa, Balıkesir'de bulunan Gazi Paşaya kendisine karşı yapılacak olan suikast teşebbüsünün ortaya çıkarıldığını ve bundan dolayı İzmir ziyaretinin ertelenmesine yönelik bir talep içeren telgraf gönderdi.[268] Suikast teşebbüsünde bulunan Ziya Hurşit, Laz Cemal, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi Beyler İzmir'de; Sarı Efe Edip Bey'de İstanbul'da 15 Haziran 1926'da tutuklandı.[269]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşaya düzenlenecek olan suikast teşebbüsün haberi, ilk kez 18 Haziran 1926 tarihinde Hakimiyet-i Milliye

---

[266] On dört kişinin isimleri ve meslekleri şöyledir: 1-)Ziya Hurşit (Lazistan eski milletvekili). 2-) Sarı Efe Edip (Jandarma Binbaşılığından emekli ve suikast olayı planlayıcılarından). 3-) Miralay Arif. 4-) Şükrü (Eski ittihatçı, eski Maarif Bakanı, İzmit Mebusu). 5-) Abidin (Saruhan Mebusu). 6-) Rasim (Emekli Veteriner Albay). 7-) Lâz İsmail (Suikastçılardan). 8-) Gürcü Yusuf (Suikastçılardan). 9-) Cavit (Eski Maliye Bakanı, eski ittihatçı ve İttihat ve Terakki Fırkasını diriltmeye çalışanlardan). 10-)Çopur Hilmi (Emekli Teğmen, Sarı Efe Edip'in adamı ve üzerinde bomba ve tabancayla yakalanan kişi). 11-)Abdülkadir (Ankara Valisi, Suikast olayından sonra tevkifine karar verilen ve Bulgaristan'a kaçmaya çalışırken yakalanan Komplocu). 12-) İsmail Canbolat (Eski İttihatçılardan). 13-) Kara Kemal (İttihatçılardan. Birinci Dünya Savaşı'nda İaşe Bakanı, yakalanacağı sırada İstanbul'daki evinde gizlenirken teslim olmayıp yanında bulundurduğu tabancayla intihar etti). 14-) Hilmi (Ardahan Mebusu). (Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, Temel Yayınları, İstanbul, 1971, s. 11-14.).

[267] G. Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, s. 23-24; Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 98-99.

[268] Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, **I**, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955, s. 4; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 276.

[269] Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, s. 14-15; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, **II**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 211; Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, **I**, s. 17.

Gazetesi'nde yer aldı. Hükümet tebliği olarak gazetede yayınlanan metin şöyledir:[270]

"İzmir'de melun bir suikast keşfedilerek bütün mürettipleri delail-i cürmiyeleriyle tevkif olunmuşlardır. Reisicumhur Paşa'nın seyahatleri esnasında, İzmir'de tatbik olunmak üzere bir suikast tertip edildiği tezahür etmiştir. Mürettipler silâhları ve bombaları ve hazırlıkları ile, Reisicumhur Paşa'nın İzmir'e muvasalatından bir gün evvel tevkif edilmişler ve mevkuflar suikast teşebbüslerini itiraf etmişlerdir. Mesele İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edilmiş ve mahkeme heyeti dâvayı yerinde takip ve rüyet eylemek üzere İzmir'e hareket etmiştir."

16 Haziran 1926 Çarşamba günü Gazi Paşa Balıkesir'den İzmir'e geldi.[271] Aynı tarihte Ankara'dan hareket eden Mahkeme Heyeti, 17 Haziran 1926 Perşembe günü İzmir'e geldi. Mahkeme heyeti beş kişiden oluşmaktadır. Mahkeme başkanı Afyonkarahisar Milletvekili Ali (Çetinkaya) Bey, üyeler Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Bey, Aydın Milletvekili Dr. Reşit (Galip) Bey ve yedek üye Rize Milletvekili Laz Ali (Zırh) Bey ve savcı Denizli Milletvekili Necip Ali (Küçüka) Beyden oluşan bu heyete "*Aliler Mahkemesi*" de denilmektedir.[272]

18 Haziran 1926 Cuma günü Gazi Paşa, İzmir'de Anadolu Ajansı'na şu demeci verdi:[273]

" Akim bıraktırılan suikast teşebbüsü münasebetiyle cemiyetlerden, müessesattan, memurlardan, kumandanlardan, zabitlerden, mebuslardan, bilumum arkadaş ve vatandaşlarımdan samimî teessürlerini muhtevi aldığım mektup ve telgrafnamelerden dolayı pek mütehassis ve minnettarım. Teşebbüs-i leîmin benim Şahsımdan ziyade mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği âli prensiplerimize müteveccih bulunduğuna Şüphe yoktur. Bu sebeple, umumen izhar olunan hissiyatla Cumhuriyet ve prensiplerimize olan fart-ı merbutiyetin ne derece lâyezal olduğuna bir kere daha kaani oldum. Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlâtlarından mürekkep büyük ordumuzun vicdanında akıl ve şuurunda teessüs etmiş olan Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesi ile haleldar olabileceği zehabında bulunanlar, çok zayıf dimağlı bedbahtlardır. Bu gibi betbahtların, Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde müstahak oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasibeleri olamaz. Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadetini zâmin prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeğe devam edecektir."

---

[270] **Hakimiyet-i Milliye,** 18 Haziran 1926, S. 1778, s. 1.
[271] Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, **I**, s. 17-18.
[272] Cemal Avcı, "*İzmir Suikastı*", s. 100; G. Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, s. 30.
[273] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 119; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, **II**, s. 210; **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Haziran 1926, S. 1779, s. 1.

Suikast teşebbüsü ile ilgili iki yargılama gerçekleştirildi. Birinci yargılama, İzmir'de 26 Haziran 1926 tarihinde başladı. İzmir'de gerçekleştirilen yargılamalarda, yapılan sorgular sonucuna mahkeme heyetinin yaptığı değerlendirme şöyledir:[274]

"Bu bir İttihatçı meselesidir. Evvelden beri İttihatçılar iktidara gelmek istemişlerdir. Bunların yanında bütün eski İttihatçılar, onların yanında bütün eski Terakkiperverler ve onların arasında da bütün kötü niyetliler vardır. Bunların hepsi İsmet Paşa Hükümetini devirmek ve İttihatçıları iktidara getirmek istemişlerdir. Bu hedeflerine varabilmek için özellikle, Doğu ayaklanmasını kışkırtmışlar, hatta buna önayak olmuşlar fakat başarıya ulaşamamışlardır. Sonra da Gazi'yi ortadan kaldırarak hedeflerine ulaşmak için yani hükümeti devirip ele geçirmek istemişlerdir."

13 Temmuz 1926 Salı günü İzmir'deki yargılamalar tamamlandı ve karar açıklandı. Karara göre, suikastın fiilen gerçekleştirilmesi için faaliyette bulunan 13 kişi hakkında Ceza Kanunu'nun 55. Maddesi gereğince idam kararı verildi.[275] İdam cezasının uygulanması sonrası mahkeme heyeti, İzmir'den ayrıldı ve Ankara'ya gitti.

2 Ağustos 1926 Pazartesi günü Ankara'daki yargılamalar başladı. Bu yargılamada suikast teşebbüsünün arka planında olan eski ittihatçılar sorgulanıyordu. 26 Ağustos 1926 Perşembe günü açıklanan mahkeme kararı ile dört eski ittihatçı eski Maliye Bakanı Cavit, Nazım, Hilmi ve Nail Beyler hakkında idam kararı verildi.[276]

Hem İzmir'de hem de Ankara'da gerçekleştirilen yargılamalar sonucunda, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1909 yılından itibaren fikirleri ile ters düştüğü, Milli Mücadele Dönemi'nde gerçekleştirilen kongrelerde Amerikan Mandasını savunan, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrası Enver Paşa'nın faaliyetlerini destekleyen ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yer yer Gazi Paşa'nın

[274] Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s. 197.
[275] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, s. 453. G. Savaşal Savran, 1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, s. 63. Kara Kemal Bey, suikast teşebbüsünün açığa çıkması sonrası saklandığı yerden güvenlik güçleri tarafından alınmak üzere iken teslim olmayıp intihar etti. (Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, s. 169.).
[276] Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, **I**, s. 118-119.

yanında gibi olsalar da aslında kendi çıkarları için çalışmalar gerçekleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kalanlar tamamıyla tasfiye edildi.[277]

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in İlanı ile başlayan ve 26 Ağustos 1926 tarihinde açıklanan mahkeme kararları ile biten süreçte, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce ve eylemlerine karşı hareket eden hem eski ittihatçılar hem de hilafet yanlıları, yönetim ve basın alanlarında tamamen tasfiye edildi. Artık tek bir şey kalmıştı. O da Gazi Paşa'nın İstanbul'u ziyareti idi. Nitekim, gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra bu ziyaret de 1 Temmuz 1927 tarihinde gerçekleşecekti.

[277] M. Şükrü Hanioğlu, "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXIII**, İstanbul, 2001, s. 483.

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İSTANBUL GÜNLERİ (1927-1938)

A-1927 ZİYARETİ ÖNCESİ İSTANBUL'DA DURUM VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan Millî Mücadele dönemi, Türk Milleti'nin topyekûn mücadeleyi kazanması sonucu 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile sona erdi. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi sonrası Türkiye Cumhuriyet Devleti'nde yeni bir dönem başladı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal yurt içi gezileri tertipleyerek ülkenin her kısmını ziyaret etmeyi planlamaktaydı. Burada ki en önemli soru ise ziyaret rotalarının içinde İstanbul bulunmakta mıydı? Cumhurbaşkanı ne zaman İstanbul'a gelecekti?

Gazi Paşa, İstanbul'dan ayrıldığı 16 Temmuz 1919'dan Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleştirdiği ilk ziyaretin başladığı 1 Temmuz 1927 tarihine kadar İstanbul ile olan ilgisini hiçbir zaman kaybetmedi. Millî Mücadele Dönemi'nin savaş süreci sonrası Mustafa Kemal Paşa, 4 Ekim 1922 tarihinde İzmir'den ayrılmadan önce, Vakit Gazetesi'ne İstanbul ve İstanbullularla ilgili şu demeci verdi:[278]

"İstanbul'a benden çok çok selâm. Yakında birbirimizi kucaklayacağız. Ulusal emellerimiz çerçevesinde barış sağlanacaktır. Sağlanması yakındır. Her şeyde orduyu kullanmaya gerek yoktur. Artık bütün dünya bizimle birliktedir. İnsanlık bizimle birliktedir. İngiliz milletinin sağduyusu bizim tarafımızdadır. Hatta şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı Batı devlet adamları bile sonunda gerçeği görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır."

12 Aralık 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Ankara'ya gelen Vakit Gazetesi muhabiri Hakkı Tarık (Us) Bey ile bir görüşme gerçekleştirdi.[279] Bu görüşmede Hakkı Tarık Bey, İstanbul halkı, şehirde çalışan memurlar ve gazeteciler hakkında Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ne düşündüğünü sorduğunda Gazi Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi:[280]

"Bunların hepsi başlangıçtan beri çok fedakârca ve vatanseverce çalışmışlardır. Son

[278] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 67; **Vakit,** S. 1727, 4 Teşrinievvel/Ekim 1922.
[279] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 62.
[280] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 76; **Vakit,** 12 Kanunuevvel/Aralık 1922, S. 1796, s. 1.

zamanlardaki edimsel görünüşleri de eski hareketlerini taçlandırmıştır. İstanbul halkı ve memur ve gazetecilerini başlı başına güvenilecek bir güç sayabiliriz."

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'u ziyaret etmediği halde İstanbul'da yaşanan gelişmeleri anbean takip ediyordu. 11 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Şükrü (Esmer) Bey'e İstanbul seçimleri ile alakalı şu sözleri söyledi:[281]

"Seçim başlıyor. Birkaç güne kadar her tarafta defterlerin düzenlenmesi tamamlanacak ve vatandaşlar oylarını vermeye davet edileceklerdir. Seçimde İstanbul da vazifesini yapmak için hazırlanmalıdır. İstanbul'un özel niteliği vardır. Dolayısıyla ona göre vazifesini hakkıyla yerine getirmelidir. Halk, son günlerde yayımladığım ilkeler etrafında toplanarak, vatana bağlılığını göstermelidir. İlkelerimize sadık olmaya azmetmiş kimseleri seçerek kendilerini kurtarmaya hizmet etmelidir. İstanbul'un seçiminde entrikalar çevrildiğini biliyorum. Fakat İstanbullular, İstanbul'un henüz işgal altında bulunduğunu hatırlarından çıkarmamalıdırlar. İstanbul henüz kurtarılmış değildir; kurtarılmak için dayanışmaya ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar kazandığımız zaferleri ancak birlik ve dayanışma sayesinde elde ettik. Zaferin meyvesini toplamak için de bu yolda devam etmek lazımdır. Düşman elinde iken düşmana yardım etmemeliyiz. Basının ilkelerimizi çözümleyerek halka anlatması gerekir. Ben peyderpey beyannameler yayınlayarak halkı aydınlatmaya gayret edeceğim. Seçimde adaylıkların konulması için müracaat edenler çoğalmaktadır. Bunların aralarından seçilerek isimler tespit edilmektedir. Adayların tamamı henüz kararlaştırılmamıştır. İncelemeye devam edilmektedir."

Gazi Paşa'nın uzaktan da olsa İstanbul'la ilgilenmesi, bu şehri ne kadar önemsediğini göstermektedir. İstanbul Belediyesi de Gazi Paşa'nın bu çalışmalarında dolayı kendisine minnet ve şükran sunmak amacıyla İstanbul hemşehrilik belgesi verme kararı aldı ve Belediye Meclisi üyeleri İsa ve Mazlum Beyler, bu belgeyi 14 Haziran 1923 tarihinde Ankara'da bulunan Gazi Paşa'ya götürdü.[282]

Mustafa Kemal Paşa, 14 Haziran 1923 tarihinde kendisine hemşehrilik belgesi veren İstanbul Belediyesine şu beyanı gönderdi:[283]

"Bugün İstanbul'un soylu halkının yeni bir güven ve teveccühüne mazhar olmakla bahtiyar bulunuyorum. Üyeleri ve başkanları İstanbul halkı tarafından seçilmiş olan Belediye, sahip olduğu temsil yetkisine dayanarak 28 Şubat 1923 tarihindeki toplantısında alınmış bir kararla bana İstanbul'un tabii hemşehriliğini vermiştir. Türk ve Müslüman İstanbul'un ruhunun irfan ve inceliğine yaraşan tezhipleriyle de bir sanat ve marifet eseri olan Belediye Meclisi'nin

[281] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 84-85.
[282] **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Haziran 1923, S. 840, s. 1.
[283] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 538.

mazbatasını, bu teveccüh ve muhabbeti büyük bir saygı ve duygulanmayla özel heyetin elinden aldım. Bu vesile ile güzel İstanbul'u, onun temiz ve duyarlı halkını verim ve erdemini bütün genişliği ile bir daha andım…"

İstanbul'da bulunan düşman unsurlarının şehri tahliye etmesinden hemen sonra İstanbul Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'a bir davet telgrafı geldi. Telgraf metni şöyledir:[284]

"İstanbul'un gerçek kurtuluş gününde ulusumuzun göz bebeği olan ordumuz şehre girerken o muazzam orduyu zaferden zafere götüren başkomutanımızı beraber görmek emel ve özlemindeyiz."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1923 tarihinde gönderilen telgrafa 4 Ekim 1923 tarihinde şu telgraf ile cevap verdi:[285]

"Hakkımda gösterilen içten duygulara teşekkür ederim. Özgürlüğüne kavuşan sevgili İstanbul'u ortaya çıkacak ilk fırsatta ziyaret edeceğim efendim."

Gazi Paşa'nın İstanbul ile alakalı sözlerinin hemen hepsinde "*en uygun zamanda, çok yakında ve ilk fırsatta şehre geleceğim.*" gibi ifadeler yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilanı sonrası Cumhurbaşkanı olarak yurtiçi gezilerini sürdüren Gazi Paşa, 29 Ağustos-18 Ekim 1924 tarihleri arasında Dumlupınar ve Anadolu gezisi düzenledi.

Gezinin içeriğinde Gazi Paşa, trenle Ankara'dan Kütahya'ya geçecek ve oradan otomobille Dumlupınar'a gidip anıt açılışına katılacaktır. Buradaki törenden sonra trenle Bursa yakınlarına gidilecek ve Bursa'da yaklaşık on gün kalınacaktır. Buradan "*Hamidiye Zırhlısı*" ile İstanbul Boğazı'ndan geçilecek ve Karadeniz'deki şehirler ziyaret edilecektir. Karadeniz'de incelemeler yapılırken 13 Eylül 1924 tarihinde Erzurum'un Pasinler ilçesi merkezli deprem sonrası Gazi Paşa, gezi rotasını güncelleyerek Tokat'tan otomobille sırayla Sivas ve Erzincan'dan geçerek Erzurum'a ulaşacak ve deprem sonrası bölge halkı ile ilgilenecektir. Bir hafta Erzurum'da kalan Gazi Paşa, 8 Ekim 1924 tarihinde otomobille Erzurum'dan ayrılacak ve 18 Ekim 1924 tarihinde Ankara'ya dönecektir.[286]

---

[284] **Vatan,** 3 Teşrinievvel/Ekim 1923, S. 171, s. 1.
[285] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 239.
[286] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 235.

Gazi Paşa,11 Eylül 1924 Perşembe akşamı Mudanya'dan Karadeniz Bölgesi'ne gitmek üzere "*Hamidiye Zırhlısı*" ile yola koyuldu. Hamidiye Zırhlısı boğaza girdiğinde Selimiye Kışlasından Gazi Mustafa Kemal'i selamlamak için toplar atıldı ve Gazi Paşa'nın İstanbul'dan geçmekte olduğu duyuruldu. Ancak Hamidiye Zırhlısı İstanbul'da durmadı ve rotasını takip etti.[287]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in İstanbul'a ayak basmadan yol alması şehir içinde birçok fikre neden olmuştu. Millî Mücadele Dönemi'nin savaş süreci bittikten sonra gittiği şehirlerde kendisine eşlik eden İstanbul gazetelerinin muhabirlerine "*En yakın zamanda İstanbul'a geleceğim.*" diyen Gazi Paşa, acaba İstanbul'a gelme konusunda isteksiz miydi, gazetelerde böyle cevaplar vererek İstanbul halkını geçiştiriyor muydu? gibi sorular ortaya çıkmaya başlamıştı.

Bu düşüncelerin ve soruların aksine Gazi Paşa'nın aklında her zaman İstanbul bulunmaktadır. Eğer öyle olmasaydı, 1923 yılı İstanbul seçimleri[288] ile ilgili gazetelere demeçler vermez, İstanbul Belediyesi tarafından kendisine sunulan fahri hemşehrilik unvanını kabul etmezdi. Hayatı boyunca her şeyi belli bir strateji ile gerçekleştiren Gazi Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için tamamlanması gereken belli başlı olaylar bulunmaktadır. Bu olaylardan ilki, Ankara'nın 13 Ekim 1923 tarihinde yeni ülkenin yeni başkenti olarak ilanı ile başladı. Bu olaydan sonra İstanbul'da bulunan eski ittihatçılar, saltanat ve hilafet yanlıları ve yabancı ülke temsilcileri Gazi Paşa'nın karşısında oldular. Yabancı ülke temsilcileri, gelişmemiş bir kent olan Ankara'ya gelmeyi istemiyordu. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın bu konu hakkında propagandaları 1927 yılına kadar devam etti. 1927 yılında İtalya'nın, 1928 yılında Fransa'nın ve 1930 yılında da İngiltere'nin temsilciliklerini Ankara'ya taşıması sonucunda İstanbul'un dış ülkeler nezdinde tanınması sona erdi.

---

[287] Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927)"*, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 188, (2010), s. 12; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, **III**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 273-274.

[288] 28 Haziran 1923 tarihinde Meclis'te İstanbul'u temsil edecek milletvekillerinin seçilmesine yönelik bir seçim gerçekleştirildi. Toplamda 15 milletvekili seçildi. Seçilen milletvekillerinin isimleri şöyledir: Adnan (Adıvar) Bey, Ahmet Muhtar Bey, Ali Fethi (Okyar) Bey, Ali Rıza Bey, Abdurrahman (Şeref) Efendi, Yusuf (Akçura) Bey, İbrahim Refet (Bele) Bey, İsmail Hakkı (Canbolat) Bey, Mareşal Mustafa Fevzi (Çakmak) Bey, Ahmet Hamdi (Denizmen) Bey, Kâzım (Karabekir) Bey, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, İbrahim Refik (Saydam) Bey, Süleyman (Sırrı) Bey ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey. (Kenan Olgun ve Cezmi Eraslan, *"1876'dan 1950'ye İstanbul'un Seçim Tarihi"*, **Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıl'a Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi**, **III**, İstanbul, 2015, s. 336.).

Yabancı ülkeler Ankara'yı benimsiyordu, ancak ittihatçılar ile saltanat ve hilafet yanlıları halen daha İstanbul'u merkez olarak görüyordu. Bu grupları destekleyen bölge gazeteleri de Ankara'ya ve Ankara basınına karşı cephe takınıyordu. Nitekim ilk çok partili dönemin başlangıcı olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile parti içinde Gazi Paşa karşıtları bir araya geldi ve bunun sonucunda ülkenin Doğu ve Güney Doğu bölgesinde Şeyh Sait İsyanı başladı. Devletin hem siyasi hem de basın alanındaki tedbirler ile Ankara ve Gazi Paşa karşıtlığı bir nebze de olsa sindirildi.

Bu yenilgi sonrası Gazi Paşaya karşı suikast düzenlemek isteyen hilafet yanlıları ile eski ittihatçılar, 1926 yılında amaçlarına ulaşamadı ve kesin yenilgiye uğradılar. 1926 yılının yaz aylarında gerçekleşen İzmir ve Ankara İstiklal Mahkemesi yargılamaları ile Gazi Paşa ve kendisinin yenilikleri ile inkılaplarına karşı duranlar tasfiye edildi.

1922-1927 arasında yaşanan bu gelişmeleri, Şevket Süreyya Aydemir, "*Tek Adam*" adlı eserinde kısaca anlatmaktadır. Aydemir'e göre; "*Ankara'nın başkent olması İstanbul-Ankara arasında bir gerilim yaratmıştı. İstanbul'da ikamet eden Osmanlı Devleti temsilcileri ve saltanat yanlıları Ankara aleyhinde davranışlar sergilemekteydi. Ayrıca, yabancı ülkelerin elçilik merkezleri Ankara'da temsilcilik yaptırmak istemiyorlardı. Bu gelişmeler ışığında Ankara ve İstanbul arasında alenen bir rekabet görülmekteydi*".[289]

Şevket Süreyya Aydemir'in bu açıklamalarını destekleyen bir diğer kişi de bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşadır. Gazi Paşa, 22 Eylül 1925 tarihinde İzmit'ten Mudanya'ya giderken kendisi ile beraber olan Heyet'e şu sözleri söyledi:[290]

"İstanbul'u ziyaret etmeyi çok isterim. Bu arzumun gerçekleşmesinde doğrusu bugüne kadar çok gecikmeler oldu. Bunun sebepleri kolaylıkla izah edilebilir. İnşallah bu sebeplerin ortadan kalkmasıyla İstanbul ve İstanbulluları da ziyaret etmek bahtiyarlığına kavuşacağım."

Özetle, İstanbul'un Gazi Paşa'nın kurduğu devlet rejimini, devletin başkentini, ülkede gerçekleşen yenilikleri ve inkılapları benimseyip kabul etmesi ve Osmanlı Devleti'nden arta kalan fikirleri geride bırakması gerekmektedir.

[289] Konu ile ilgili detaylara ulaşmak için Bkz: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, **III**, s. 275-276.
[290] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 37.

Nitekim bu süreç 1926 yılının sonlarına kadar devam etti.

1923-1927 yılları arasında süregelen İstanbul ziyareti tartışmaları 1927 yılının haziran ayında sona erdi. 2 Haziran 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Temmuz 1927 tarihinde İstanbul'a geleceği haberi şehir yöneticilerine tebliğ edildi.[291] 16 Haziran 1927 tarihinde Ankara'da olan İstanbul Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ) Bey[292] Ankara'da bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşayı İstanbul'a davet etti.[293] Gazi Paşa, Belediye Başkanı Muhittin Bey'in bu talebine olumlu cevap verdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 16 Mayıs 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişi olarak ayrıldığı kente, uzun bir aradan sonra ilk defa 1 Temmuz 1927 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı olarak gelecekti.

B-Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 Yılı İstanbul Günleri

I-Birinci Gelişi (1 Temmuz-30 Eylül 1927)

Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın İstanbul'a geliş tarihi olarak 1 Temmuz 1927 günü belirlenmişti. Cumhurbaşkanı'nın İstanbul gezisi ile ilgili yapılan haberlere göre; Cumhurbaşkanı, trenle Ankara'dan İzmit'e gelecek ve İzmit'ten de yatla İstanbul'a gelecekti. Cumhurbaşkanı'nın İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet edeceği öğrenildi. Ankara'dan İstanbul'a dönen Belediye Başkanı Muhittin Bey, İstanbul Valisi Süleyman Sami (Kepenek) Bey[294] ile toplantı düzenledi ve Dolmabahçe Sarayı'nda tespit edilen eksiklikler üzerine

---

[291] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 281; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 177. Utkan Kocatürk'ün kitabında şehre gelişin bildirildiği tarih 2 Haziran iken, Mehmet Önder'in kitabında ise bu tarih 20 Haziran olarak yer almaktadır.

[292] Muhittin Memduh Üstündağ, 20 Ekim 1884 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Sakız Adası'nda dünyaya geldi. 1902 yılında İstanbul Mülkiye Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünun Hukuk Şubesi'nde eğitimine devam etti ve 1909 yılında mezun oldu. 6 Şubat 1926 günü başladığı İstanbul Şehreminliği görevini 14 Ağustos 1928 tarihinde atandığı İstanbul Vali Vekilliği göreviyle birlikte yürüttü. 14 Şubat 1939 tarihinde kamu görevinden emekliye sevk edilen Muhittin Üstündağ, 30 Nisan 1953' tarihinde kalp krizi sonucu vefat etti. (Songül Güneş, "*Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)*", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 40, (2021), s. 284-286.).

[293] **Cumhuriyet,** 17 Haziran 1927, S. 1114, s. 1.

[294] Süleyman Sami Kepenek (1881-1955) İstanbul eski valisi. 1924 yılında Kars Valisi iken İstanbul'a atandı ve 1927 yılının aralık ayına kadar bu görevi üstlendi. (Mithat Atabay, *"Başarılı Bir İdareci Süleyman Sami Kepenek"*, **Türk İdareciler Derneği İdarecinin Sesi Dergisi**, S: 192, (Kasım-Aralık 2019), s. 41-43.).

çalışmalara başlandı. Dolmabahçe Sarayı düzenlenirken herhangi bir olumsuzluğun yaşanması durumunda alternatif ikamet yeri olarak Beylerbeyi Sarayı da incelemeye alındı ve tespit edilen eksiklikler giderilmeye çalışıldı.[295]

Gazi Paşa'nın, İzmit'ten İstanbul'a gelişini sağlamak amacıyla her ihtimale karşın iki adet deniz yatının hazırlanması kararı alındı. Haliç Boğazı'nda bulundurulan Ertuğrul ve Söğütlü[296] Yatları Kadıköy'e getirildi ve bakımları yapıldı.[297]

Bu arada Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul programı da belli olmuştu. Programa göre Gazi Paşa, 30 Haziran 1927 Perşembe günü Ankara'dan trenle yola çıkacak ve İzmit'e gelecekti. Gazi Paşa, 1 Temmuz Cuma günü İzmit'te kendisi için hazırlanan Ertuğrul Yatı'na binecek ve aynı günün ikindi saatlerinde İstanbul'a gelecekti. Gazi Paşayı taşıyan Ertuğrul Yatı, adalar bölgesine yaklaştığında kendisi için hazırlanmış olan vapurlar tarafından karşılanacaktı. Gazi Paşa'nın gelişi nedeniyle kentte şenlikler düzenlenecekti.[298]

İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İstanbul'a geleceği üzerine İstanbul halkına hitaben 28 Haziran 1927 tarihinde bir beyanname yayınladı. Beyannamenin metni şöyledir:[299]

Büyük Gazinin Teşrifleri Münasebetiyle İstanbul Halkına Beyanname

"Senelerden beri mütehassiri bulunduğumuz aziz ve büyük halâskârımız Reis-i Cumhur Gazi Paşa Hazretlerinin Temmuz'un birinci cuma günü şehrimizi teşrif buyuracaklarını İstanbul halkına tebşir ederim. İstanbul halkının müşârün-ileyh hazretlerine karşı perverde ettiği yüksek hissiyyâtın tezahüratını tanzim etmek üzere teşekkül eden komisyonca tertîb edilen programı neşr ediyorum: Bilcümle resmî ve gayri resmî müesseselerin programda kendilerine âid mevâddı vaktinde intizam-ı tâmm dairesinde ifa edecekleri tabiidir. Halk da mesken veya mahalli meşguliyetini istediği gibi tezyîn ve tenvîr ve bu târihî âlî ziyaretten duyduğu sevinci dilediği gibi izhar ve ilân-ı şâdmânî eder."

Şehirde hazırlıklar tamamlandı. Gerek vatandaşların gerek yöneticilerin

---

[295] **Cumhuriyet,** 19 Haziran 1927, S. 1116, s. 1.
[296] Cumhuriyet'in ilk yıllarında donanma envanterinde bulunan bu iki yattan Ertuğrul Yatı, 18 Eylül 1926 tarihinde, Söğütlü Yatı ise 5 Ekim 1926 tarihinde alınan kararlarla Deniz Kuvvetleri Komutanlığı envanterinden çıkarılarak İstanbul Deniz Komutanlığı'na özel yat olarak verildi. (Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 38.).
[297] **Cumhuriyet,** 21 Haziran 1927, S. 1118, s. 1.
[298] **Cumhuriyet,** 27 Haziran 1927, S. 1124, s. 1.
[299] **Milliyet,** 28 Haziran 1927, S. 492, s. 1.

heyecanı her geçen gün artıyordu. Neticede Gazi Paşa, sekiz yıl sonra İstanbul'a geliyordu. 30 Haziran 1927 tarihinde Ankara'dan trenle hareket eden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 1 Temmuz 1927 günü İzmit'e ulaştı.[300] İzmit'e gelen Gazi Paşa, burada kendisi için hazırlanmış olan Ertuğrul Yatı'na bindi ve İstanbul'a doğru yol aldı.[301] Gazi Paşa, 1 Temmuz 1927 Cuma günü ikindi saatlerinde İstanbul'a gelmiş olsa da Boğaz'daki kutlamalar ve sevinç gösterilerinden dolayı Ertuğrul Yatı, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nın önüne gelebildi.[302]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ertuğrul Yatı'nın Dolmabahçe Sarayı'na demir atmasından sonra saray içinde yer alan Muayede Salonu'na geçti. Bu salonda Belediye Başkanı Muhittin Bey Cumhurbaşkanı'na İstanbul'a gelişi karşısında hoş geldiniz mesajı içeren bir nutuk okudu. Belediye Başkanı Muhittin Bey'in nutku şöyledir:[303]

"En derin ve en içten bir özlemle onurlandırmanızı senelerden beri bekleyen İstanbul halkına taşkın bir mutluluk neşesi ve pek coşkun bir sevinç coşkusu getiren büyük Gazi! Hoş Geldiniz. Anafartalar'ın ve Dumlupınar'ın büyük kahramanına, Türk ihtilal ve devriminin kurtarıcı kudretine, Türk uygarlık, gelişme hamlesinin dahi önderine bir milyon halkın kurtuluş şükranını ve güven duygusunu bütün kapsamı ile sunacak, dile getirecek kelime bulmaktan acizim. Bu görevi ancak her gün yeni ve diriltici uyarılarınıza karşılık düşen Türk tarihinin gururlu sayfaları yerine getirebilecektir.

İstanbul'un şimdiye kadar tanımadığı bu derece onur verici ve tarihsel yüksek ziyaretten halkın duyduğu benzersiz sevinç ve mutluluğun en etkili anlatımı ise, dehanızın bakışları önündeki durumlarının dili ve şükranlarıdır. İstanbul halkının aziz kurtarıcısını bağrına bastığı gün, İstanbul şehrinin en büyük bayram günü olarak kalacaktır. Yüksek katınızda kendilerini temsil onuru ile övündüğüm şehir halkının lütfedip onurlandırmanızdan doğan sonsuz minnet ve şükranlarını sunuyor ve kalplerinin ve vicdanlarının duygularına tercüman olarak bir kere daha

---

[300] **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Temmuz 1927, S. 2146, s. 1.
[301] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 177-178.
[302] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 108; Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 5; **Vakit,** 2 Temmuz 1927, S.3409, s. 1.; Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927)"*, s. 9.
[303] **Milliyet,** 2 Temmuz 1927, S. 496, s. 1.

sağlık ve mutluluğunuz dileklerini belirtmeme izin buyurmalarını istirham ediyorum.

Kurtardığın ve mutlu ettiğin milletin başında çok yaşa büyük Gazi."

Gazi Paşa, İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey'in okuduğu nutka cevaben İstanbul ve İstanbul halkına bir söylevde bulundu. Söylevin metni şöyledir:[304]

"İstanbul halkını, İstanbul'daki cemiyetleri ve muhtelif teşekküllerin yüksek kurullarını selamlamakla bahtiyarım. Aziz vatandaşlarımın bana karşı olan teveccüh ve muhabbetlerinin bugünkü parlak tezahüratından, çok duygulandım. Samimi kalbimden teşekkür ederim, İstanbul'dan çıktığım günden bugüne kadar sekiz sene geçti. Ayrılık ve özlemle geçen dakikaların bile ne kadar uzun geldiği düşünülürse sekiz senelik hasretin, İstanbul'un muhterem ahalisi için ruhumda ateşlediği güçlü isteğin büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur. İki büyük cihanın kavuşmasında Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti Türk milletinin gözbebeği İstanbul, bütün vatandaşlarının kalbinde yeri olan bir şehirdir. Bu şehir, uğursuz hadiselerle mustarip bulunduğu zamanlar, bütün vatandaşların kalplerinde kanayan yaralar açılmıştı. Kalbi yaralı olanlardan biri de bendim. Bugün görüyoruz ki, geçirdiğimiz karanlık gecelerin meşiminden kalplerimizi sevinçle dolduran nurlu seherler doğdu.

Vatandaşlarım, Sekiz sene önce acı çeken, ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlayarak çıktım. Uğurlayanım yoktu. Sekiz sene sonra kalbim rahat olarak gülen ve güzelleşen İstanbul'a geldim. İki büyük cihanın birleştiği noktada Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin gözbebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde olan bir şehirdir. Sekiz sene önce buradan ayrılırken kalbi yaralı olanlardan biri de bendim. Sekiz sene toplumumuzun yeni girdiği devrim tarihi, içine aldığı ihtilallerin, inkılâpların neticeleriyle doludur. Aziz İstanbul halkına sekiz sene evvelki kadar, içinde yedi evliya kuvvetinde bir hayalet tasavvur ettirilmek istenen bu sarayın içinde konuşuyorum. Yalnız artık bu saray Allah'ın gölgelerinin değil, gölge olmayan gerçek olan ulusun sarayıdır ve ben burada ulusun bir bireyi, bir konuğu olarak bulunmakla mutluyum. İstanbul'un gözü okşayan güzellikleri, İstanbul halkının içten iltifatları içinde geçireceğim günlerin bende yeniden unutulmaz anılar bırakacağına, verimli esinler yaratacağına kuşkum yoktur. Bunun için çok seviniyorum. Bu sevincimi halka iletmenizi rica eder ve yüksek kurulunuzu tekrardan selamlarım."

Gazi Paşa'nın bu söylevinde, geçmişte yaşanan savaşlara, işgallere ve zulümlere karşı gerçekleştirilen mücadelenin sonunda başarıya ulaşmış bir kişinin gururla evine dönmesi anlatılmaktadır. Ayrıca Dolmabahçe Sarayı'nın sahibinin bir kişi olmadığını tüm millete ait olduğunu ve kendisinin de bu milletin misafiri olarak burada kalacağını belirtmektedir. Kısacası Gazi Paşa, her zaman gücünü

[304] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 264-266; **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Temmuz 1927, S. 2147, s. 1.; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, **III**, s. 284-285.

halkından alan bir liderdir. 8 yıl sonra geldiği İstanbul'da tam 92 gün kalacak olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in İstanbul'daki ilk günü bu söylev ile son buldu.

İstanbul ziyaretinin ikinci gününde Cumhurbaşkanı, İstanbul'a gelen Balıkesir ve Kırklareli şehirleri heyetlerini kabul etti.[305] Ayrıca Gazi Paşa, o günün akşamında düzenlenen kabul töreninde Fransa'nın İstanbul Elçisi Émile Nosky Daescher, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ile tanıştı.[306] Fransa Elçisi ile görüşme sonrasında İngiltere Elçisi George Clerk, Almanya Elçisi Rudolf Radolny ve Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmut Tarzi Han[307] Dolmabahçe Sarayı'nda yer alan özel defteri imzaladılar.[308]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, ziyaret süreci boyunca hep Dolmabahçe Sarayı'nda kalmadı. Şehir içi gezintilerde gerçekleştirdi. 5 Temmuz 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Yeniköy'de oturan kardeşi Makbule (Atadan) Hanım'ı[309] ziyaret etti.[310] 6 Temmuz 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Beylerbeyi Sarayı'nı ve Göksu Kasrı'nı gezdi.[311]

7 Temmuz 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı, Öğretmenler Birliği'ni temsil

---

[305] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 282.
[306] **Son Saat,** 3 Temmuz 1927, S. 820, s. 1.
[307] Mahmud Tarzi (1865-1933) Afganistan Dışişleri Bakanlığı ve Paris Elçiliği görevlerini üstlenmiş devlet adamı. Afganistan'ın modernleşmesini savunan ve bunun için Türkiye Modernleşmesini takip eden devlet adamı ve gazetecidir. 1929 yılında ülkesindeki Beççe-i Saka darbesi sonucu Türkiye'ye yerleşti ve ölene kadar Türkiye'de yaşadı. Mezarı İstanbul'dadır. (Rahmanhoca İmamhocayev ve Osman Mert, "*Afgan Aydını ve Yazarı Mahmut Tarzi ve Osmanlı-Türkiye*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, IX/20, (2002), s. 347-351.).
[308] **Son Saat,** 3 Temmuz 1927, S. 820, s. 1.
[309] Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım, 1885 yılında Selanik'te doğdu. Eğitimini yaşadığı bölgedeki sıkıntılardan dolayı özel dersler alarak tamamladı. 1915 yılında İstanbul Akaretler'de Atatürk tarafından kiralanan eve annesi Zübeyde Hanım ile beraber geldi. Savaş döneminin sona ermesinden sonra Makbule Hanım bazen Ankara'da bazen de İstanbul'da ikamet etmekteydi. 1930 yılında kardeşi Mustafa Kemal Paşa'nın teşviki ile Serbest Cumhuriyet Fırkasına katıldı. İki kere evlilik yapan ve ikisinde de boşanan Makbule Atadan, 4 kişiyi evlat edinmiştir. Yaşamının son yıllarında kanserle mücadele etmeye çalışan Makbule Atadan, 18 Ocak 1956 tarihinde vefat etti ve Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedildi. (İbrahim Çoban, "*Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi'nin Hayatı*", **Atatürk Üniversitesi Tarih ve Tarihçi Dergisi**, I/2, (2022), s. 19-36.).
[310] Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927)"*, s. 22-23.
[311] Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 14.

eden heyeti Dolmabahçe Saray'ında kabul etti. Öğretmenler Kongresi Başkanı ve Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us) Bey'in başkanlığındaki bu heyet de İstanbul Darülfünun Rektörü Nurettin Ali (Berkol) Bey ve tıp fakültesi başkanı Dr. Neşet Ömer (İrdelp) de yer almaktaydı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, bu tarihte öğretmenler adına ithafen bir söylevde bulundu. Söylev'in tam metni şu şekildedir:[312]

"Mektepler talim ve terbiye kadar, mektep haricindeki neslin mütemadi bir tenvir huzmesi altında tutulması lâzımdır. Meslek ve yardım teşkilâtının kendi mensuplarından ve kendi aralarından başlayarak harice yayılmak suretiyle halk için umumileştirilmesi lâzım gelen fikir ve his cereyanlarına bir mecra olabilir. Eski hocalar nasıl dinî esastan hâkim olmuşlarsa muallimler de ilim esasından kazanmaya başladıkları hâkimiyeti nihayete erdirmelidirler. Bununla muallimlik mesleği hakikî inkişaf devrine dâhil olacaktır. Muallimler her vesileden istifade ederek halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk, muallimin çocuğa yalnız alfabe okutur bir varlıktan ibaret olamayacağını anlamalıdır."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Temmuz 1927 tarihinde ise yoğun bir gezi programı vardı. Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, ilk olarak Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrıldı ve Sarıyer'de bulunan İstanbul 3. Kolordu Komutanlığını ve Korgeneral İzzettin (Çalışlar) Paşa'yı[313] ziyaret etti. Daha sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, sırayla İstanbul Valisi Muhittin Bey'i ve İstanbul Belediye Başkanı Süleyman Sami Bey'i makamında ziyaret etti.[314]

2 Temmuz 1927 günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü[315] (Aras) ile temaslarda bulunan Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmud Tarzi Han, 10 Temmuz 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kabul edildi ve

---

[312] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 46.

[313] Orgeneral İzzettin Çalışlar, 1882 yılında Yanya'da doğdu. 1906 yılında Harp Okulu'ndan mezun oldu. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde cephede görev yaptı. 1925 yılında İstanbul 3. Kolordu Komutanı oldu. 1930 yılında orgeneral oldu. 1939 yılında ordudan emekli oldu. 1940 yılında Muğla'dan ve 1947 yılında Balıkesir'den milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1951 yılında vefat etti. (**Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 220-222.).

[314] **Cumhuriyet,** 10 Temmuz 1927, S. 1137, s. 1.

[315] Tevfik Rüştü Aras (1883-1972) Türk siyasetçi. Beyrut Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. 6 Kasım 1923'de Sağlık Bakanı, 15 Nisan 1923'de ikinci defa Sağlık Bakanı ve 4 Mart 1925'te e Dışişleri Bakanlığı görevlerine atandı. 11 Kasım 1938'de Bakanlar Kurulunun istifası üzerine Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrıldı. (https://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa/ Erişim Tarihi: 01.02.2023.).

ağırlandı. Bu görüşme Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu ziyaret, Dışişleri Bakanları düzeyinde Türkiye'ye yapılan ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır.[316] Görüşmede Türkiye heyetinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey de bulunurken; Afgan heyetinde ise Mahmud Tarzi Han'ın yanında Afganistan'ın Paris Elçisi Nebi ve İstanbul Elçisi Gulam Geylani de yer almaktaydı. Afganistan'ın hem İngiltere hem de Rusya tarafından yıpratıldığı mevcut konjonktürde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile olan ilişkilerin güçlendirilmesi açısından bu görüşme son derece kıymetlidir.

Gazi Paşa, Afganistan yetkilileri ile yaptığı bu görüşme sonrası Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Cağaloğlu semtinde bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası[317] binasını ziyaret etti. Gazi Paşa, buradan ayrıldıktan sonra Türk Tayyare Cemiyeti'ni[318] ziyaret etti.[319]

15 Temmuz 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Mudanya'ya günübirlik bir ziyarette bulundu ve Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, tekrardan İstanbul'a döndü.[320]

26 Temmuz 1927 tarihinde ise İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi Başkanı Tahir (Taner) Bey başkanlığında bir heyet, Dolmabahçe Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Gazi Paşayı ziyaret etti. Cumhurbaşkanı, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış olan Lozan Barış Antlaşması'na değinerek bu heyete bir konuşma gerçekleştirdi.[321] Gazi Paşa'nın konuşması şöyledir:[322]

---

[316] Hüsnü Özlü, *"Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Anlaşması" Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış"* , **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, S: 8, (2012), s. 37.

[317] 1935 yılının mayıs ayında yapılan kurultayda Dil Devrimi'nin getirdiği yeniliklerden olayı Fırka yerine Parti denilmeye başlandı ve parti CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) adını aldı.

[318] 16 Şubat 1925 tarihinde kurulan bu cemiyet ile Türkiye'de sivil havacılık alanında ilk kez bir oluşum gerçekleştirildi. 24 Mayıs 1935 Tarihinde Yapılan 6. Büyük Kongre'de, Türk Tayyare Cemiyeti, Türk Hava Kurumu ismini aldı. (Zerrin Okumuş, Türk Tayyare Cemiyeti, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ömer Erden), Ordu, 2017, s. 30-40.).

[319] **Cumhuriyet,** 11 Temmuz 1927, S. 1138, s. 1.

[320] **Cumhuriyet,** 16 Temmuz 1927, S. 1143, s. 1 ve 2.

[321] Bu konuşmanın tarihi arasında kaynaklarda çelişki vardır. Utkan Kocatürk, konuşmanın tarihimi 24 Temmuz olarak verirken Bkz: (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 283.). Niyazi Ahmet Banoğlu ise konuşmanın tarihi 26 Temmuz olarak belirtmektedir. Bkz: (Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899-1919/1927-1938)**, s. 108-109.).

[322] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 47; **Cumhuriyet,** 28 Temmuz 1927, S. 1155, s. 1 ve 2.

"Gençliğin tezahürat-ı vakıasından pek mütehassis oldum. Lozan Muahedesi imzası gününün milli bayram ittihazında isabet vardır. Lozan Sulhu Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Türk Milleti için siyasî bir zafer teşkil eden bu muahedenin Osmanlı tarihinde emsali yoktur. Milletimiz bununla bilhakkın iftihar edebilir ve Türk Milletinin yüksek bir eseri olan bu muahedenin yüksek kıymetini takdir etmesi lâzım gelen gençliğin bunu mazide akdedilmiş muahedelerle mukayese etmesi icap eder."

1927 yılının temmuz ayının sonlarına doğru Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan İsmet (İnönü) Paşa arasında bir görüşme gerçekleşti. Cumhurbaşkanı, 26 Temmuz 1927 tarihinde gönderdiği telgrafta; Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey'in 1 Ağustos tarihinde Mudanya'ya gideceğini ve İsmet Paşa'nın da Tevfik Bey ile beraber İstanbul'a gelmesini ve İstanbul'da ülke meselelerinin birlikte görüşülmesini istedi.[323] Başbakan İsmet Paşa bunun üzerine Mudanya'dan İstanbul'a geldi. 1-2 Ağustos tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda kalarak Cumhurbaşkanı ile ülke sorunları hakkında değerlendirmelerde bulundu.[324] 3 Ağustos tarihinde ise Cumhurbaşkanı bu kez Dolmabahçe Sarayı'nda üç kişiyi kabul etti. Bu kişiler, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Kahire Elçisi Muhittin (Akyüz) Paşa[325] ve Tarım Bakanı Mehmet Sabri (Toprak) Bey[326] idi. Bu görüşmelerde Eylül ayında yapılacak olan milletvekili seçiminde Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından listeye alınacak adaylar görüşüldü.[327]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1927 tarihinde, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı[328] Denizcilik Kurulu tarafından Moda semtinde

---

[323] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.12.72.15

[324] **Cumhuriyet,** 3 Ağustos 1927, S. 1161, s. 1.

[325] Tümgeneral Muhittin Akyüz, 1870 yılında İstanbul'da doğdu. 1888 yılında Harp Okulu'ndan mezun oldu. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde cephede görev yaptı. 1928 yılında askerlikten emekli oldu ve Dışişleri Bakanlığı'na geçti. 1925-1931 yılları arasında Kahire Büyükelçiliği görevini yaptı. 1940 yılında vefat etti. (**Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, s. 16-17.).

[326] Mehmet Sabri Toprak (1877-1938) Türk bürokrat, Tarım Bakanı ve Fenerbahçe Spor Kulübü 10. Başkanı. 4 Mart 1925'ten 1 Kasım 1927 tarihine kadarki süreçte Tarım Bakanlığı görevini üstlenmiştir. (Serhat Küçük, *"Cumhuriyetin Biyografik Temellerinden: Mehmet Sabri Toprak"*, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, V/18, (2018), s. 121-150.).

[327] **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1927, S. 1162, s. 1.

[328] 1922 yılında İstanbul'da geçici olarak, 1923 yılında ise merkezi Ankara'ya alınan Türk sporunun ilk yönetim örgütüdür. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ), sporu bir çalışma alanı amacı taşıyan bir kurum olarak kurulmuştur. İlk kurulduğunda başkanı Ali Sami (Yen) Bey, yardımcısı ise Burhan (Felek) Bey'dir. (https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/112/105/Tarihce/ Erişim Tarihi: 01.02.2023.;Murat Özmaden, "*Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ) Dönemi Milli Ruh*

düzenlenen deniz yarışlarını izlemek üzere Moda semtine geldi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in yarış alanına gelmesinden sonra yarışlar başladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, yarışları Ertuğrul Yatı'ndan dürbünle takip etti.[329] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 10 Ağustos 1927 tarihinde ise tedavi amaçlı olarak yurtdışından dönen Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ile Dolmabahçe Sarayı'nda bir görüşme gerçekleştirdi.[330]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 11-22 Ağustos 1927 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek, şehir içinde ve Boğazda otomobille ve deniz motoru ile gezintiler yaparak geçirdi.[331] Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanından sonra yaptığı İstanbul ziyaretinde üzücü bir olay yaşandı. Bu olay, 23 Ağustos 1927 tarihinde gerçekleşen Üsküdar Yangınıdır. Bu yangın, 23 Ağustos 1927 Salı günü öğle saatlerinde Üsküdar Valide Atik Mahallesi'nde başladı. Üsküdar'da başlayan yangını Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Dolmabahçe Sarayı'ndan gördü ve olaya el attı. Gazi Paşa, olay yerine Başyaveri İbrahim Rusuhi (Savaşçı) Bey'i ve yaverlerinden Naşit Bey'i gönderdi. Cumhurbaşkanı, yangının başlamasından söndürülmesine kadarki süreci takip etti ve sonuna kadar ilgilendi.[332] Gazi Paşa, ilk etapta maddi kayba karşılık 5000 lira yardımda bulundu ve Kızılay Cemiyetinin de bölgede aktif bir rol oynamasına yönelik bir talimat verdi.[333] Bu yangın her ne kadar aynı günün öğlen saatlerinde söndürülmüş ve söndürme sonucu can kaybı yaşanmamış olsa da tarihimizde üzücü bir olay olarak yer aldı.[334]

28 Ağustos 1927 tarihinde ise İstanbul'da bir ilk gerçekleşiyordu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında ilk kez bir Bakanlar Kurulu toplantısı başkent Ankara'nın dışında gerçekleşiyordu. Toplantıya Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın)

---

ve Milli Temsil, Siyasi ve Milli Propaganda ile Ülkeyi Tanıma-Tanıtma Çabaları", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, VII/11, (2010), s. 1441.).

[329] **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 1927, S. 1164, s. 2; **Vakit,** 6 Ağustos 1927, S. 3444, s. 1.

[330] **Cumhuriyet,** 11 Ağustos 1927, S. 1169, s. 1.

[331] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 19-21.

[332] **İkdam,** 24 Ağustos 1927, S. 10896, s. 2; **Vakit,** 24 Ağustos 1927, S. 3462, s. 1.

[333] **Milliyet,** 25 Ağustos 1927, S. 550, s. 1.

[334] Hamit Pehlivanlı, "*Üsküdar Vâlide-i Âtik Yangını: 23 Ağustos 1927*", **Uluslararası VII. Üsküdar Sempozyumu, I**, (2-4 Kasım 2012), s. 296-309.

Bey Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Denizcilik Bakanı İhsan (Eryavuz) Bey, Milli Savunma Bakanı Mehmet Recep (Peker) Bey, Ticaret Bakanı Mustafa Rahmi (Köken) Bey, Tarım Bakanı Mehmet Sabri Bey, Sağlık Bakanı Refik (Saydam) Bey ve Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati (Uğural) Bey toplantıya katıldı. Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey seyahatte ve Bayındırlık Bakanı Mehmet Behiç (Erkin) Bey ise rahatsızlığından dolayı bu toplantıya katılamamışlardı. Bakanlar Kurulu toplantısı ikindi saatlerinde başladı ve gece yarısına kadar devam etti. Bu toplantının yapılma amacı ise 1927 yılında yapılacak milletvekili seçimi ile ilgili seçim işlerinin görüşülmesi idi.[335]

29 Ağustos 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından Milletvekili Seçimi Beyannamesi hazırlandı. Bu beyannamede özetle, 1923-1927 arasında yapılan gelişmeler, 1927 seçimindeki yol haritası ve bizzat Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmiş milletvekillerinin seçilme şartları anlatılmaktadır.[336] Gazi Paşa, bu beyannameye ek olarak, Cumhuriyet Halkı Fırkasına üye olan milletvekillerinin uyması gereken beş maddelik bir bildirge hazırladı. Bu bildirge metni şu şekildedir:[337]

"Cumhuriyet Hak Fırkasına Mensup Olan ve Olacak Olan Milletvekillerinin Uymak Zorunda Oldukları Hususlardır:

1. Milletvekilleri özel hayatlarında ticaret, ziraat ve sanayi vs. iktisadi ve mali etkinlikleri devletin resmi yasalarına tabidir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup milletvekillerinin milletvekilliği sıfatını özel iktisadi hayatları için istismar edememelerine parti genel başkanlığı da özel bir özen gösterecektir.

2. Sermayesinin çoğunluğu devlete ait olan kurum ve şirketlerle genel çıkarlara ait özel sözleşmeye dayalı imtiyazlı şirketlerde ve inhisar idarelerinde hükümet tarafından yönetim kurumlarına atanan üyeler ve bu kurumları temsil durumunda bulunanlar partiye mensup milletvekillerinden olmayacaktır, kalan şirket veya kurumlarda yönetim kurulu üyeliği genel kurallara bağlıdır.

3. Büyük Millet Meclisi başkanı, başkan vekilleri ve bakanlar ile parti genel sekreteri ve parti grubunun başkan ve başkan vekilleri ve Cumhuriyet Halk Fırkasının müfettişleri gerek

[335] **Cumhuriyet,** 29 Ağustos 1927, S. 1187, s. 1.
[336] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.34.141.1. ; **Cumhuriyet,** 30 Ağustos 1927, S. 1188, s. 1.; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 577-581.
[337] **Cumhuriyet,** 30 Ağustos 1927, S. 1188, s. 1.; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 581.

devletin ilgili olduğu kuruluşlarda ve gerekse devletin ilgili olmadığı özel şirket ve kuruluşlarda müdürlük, yönetim kurulu üyeliği gibi yönetim ve temsil durumlarından gerçek biçimde feragat ederler, müdürlük ve yönetim kurulu üyeliği gibi bir yönetim durumu olmaksızın özel kuruluşlarda hissedar olmak devletin genel yasalarına bağlıdır.

4. Milletvekillerinin göreve devam noktasından durumları Büyük Millet Meclisi'nin özel kurallarına bağlıdır. Partiye mensup milletvekillerinin Büyük Millet Meclisi'nde devam bakımından bulunacakları durum partinin genel başkanlığınca özel bir önemi haiz olacaktır.

5. Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup olan milletvekilleri yukarıdaki maddelere uymayı partinin genel başkanlığına karşı taahhüt etmiş durumundadır."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos-10 Eylül 1927 tarihleri arasında günlerini şehirde gezintiler yaparak, milletvekilliğine önerilen kişilerle görüşerek ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[338] 6 Eylül 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5 Eylül'de gerçekleşen seçim[339] sonuçları sonrası bir beyan verdi. Beyan metni şöyledir:[340]

"*Aziz Vatandaşlarım! İntihabat neticelendi. Cumhuriyet Halk Fırkası namına takdim ettiğim namzetler memleketin her tarafında aziz vatandaşlarımın müttefikan umumi tasvip ve intihabına mazhar oldu. Aziz vatandaşlarımın tezahüratındaki asil manayı yüksek mesuliyet hissiyle ve layıkıyla ihata ediyorum. Vatandaşlarım, İntihap reyleriyle benim ve siyasi fırkamın geçen icraatımızı müttefikan tasvip ve teyit ettikleri ve gelecek devredeki mesaimizi itimat ve emniyet ile teşci eylediklerini izhar ettiler, intihabatın bu yüksek manası dikkati celp etmekten hali kalmayacaktır. Evlâtlarının serbest reyleriyle memleketin mukadderatını kalben emniyet beslediği ellere tevdi eden Türkiye milli mefkûresinde sebat ve milli mesaide sarsılmaz vahdetle muhterem ve kavi bir mevcudiyet olduğunu bir kere daha göstermiş oluyor, itimadımızı tarsin ve ilâ eden aziz vatandaşlarıma atiye ve yeni muvaffakiyetlere itimadımızın kavi bir halde bulunduğunu tezkâr ederim. Bu beyanatım aziz vatandaşlarıma hakiki ve samimi minnettarlıklarımın ifadesi Büyük Millet Meclisinin yeni devresinin arifesinde benim ve siyasi fırkamın mahmul olduğumuz derin vazife hissiyatının izharıdır.*"

11 Eylül 1927 Pazar günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, şehir içinde bir gezinti yaptı. Gazi Paşa, ilk olarak otomobille Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne[341] gitti ve burayı ziyaret etti. Daha sonra Cumhurbaşkanı Mustafa

---

[338] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 29-33.

[339] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3. Dönem milletvekilleri seçimi 5 Eylül 1927 tarihinde tamamlandı. 63 seçim bölgesinden 316 milletvekili meclise girdi. (Suzan Ünal, 1923 ve 1927 Seçimleri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu), İstanbul, 2012, s. 252.).

[340] **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1927, S. 1196, s. 1.

[341] Hürriyet-i Ebediye ya da Abide-i Hürriyet, İstanbul'da Kâğıthane vadisine hâkim bir tepenin üstünde inşa edilen ayrıca II. Meşrutiyet'in hatırası olarak da bir anıtın da bulunduğu bölgedir. Bu

Kemal, arabasına binmeyerek Bomonti tramvay durağına kadar yoluna yaya olarak devam etti. Cumhurbaşkanı, buradan tramvaya binerek vatandaşlarla beraber seyahat etti. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, tramvay yolculuğu sonrası Karaköy'de park edilmiş olan otomobiline yürüdü. Buradan otomobiline binen Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[342]

Gazi Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanı sonrası ilk kez gittiği İstanbul'da yaptığı son görüşme ise 18 Eylül 1927 tarihinde gerçekleşti. Bu tarihte Cumhurbaşkanı, iki bakanla görüştü. İlk olarak Hollanda'nın Lahey Şehri'nden Lotus-Bozkurt[343] davasını kazanarak gelen Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'i kabul etti. Daha sonra da Trakya'dan dönen Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) Bey ile Dolmabahçe Sarayı'nda görüştü.[344]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül 1927 tarihinde Türk Polisine ithafen bir bildirge yayınladı. Gazi Paşa bu bildirgeyi, İstanbul Zabıtası'nın 15 Eylül 1927 Perşembe günü Beyoğlu semtindeki Tiyatro Sokağı'nda bulunan Zürefa Apartmanı'nın birinci katındaki Yıldız Kumarhanesi'ni soyma hazırlığına girişen Mercan Altunyan ve çetesi ile çarpışması ve çarpışma sonucunda çetecilerin etkisiz hale getirilmesi sonucu

---

anıt 31 Mart Olayında ölenlerin anısını yaşatmak için yapıldı. Detaylı bilgi için Bkz: (Semavi Eyice, "*Abide-i Hürriyet*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, **I**, İstanbul, 1988, s. 309.).

[342] Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, s.18-19.

[343] 2 Ağustos 1926 günü Kuruçeşme'den Mersin'e doğru yola çıkan kömür yüklü Türk vapuru Bozkurt ile Lotus isimli Fransız ticaret gemisi Adalar Denizi'nde Midilli açıklarında çarpışması sonucunda Türk vapuru Bozkurt battı ve 8 Türk gemici öldü. Lotus gemisi kazadan sonra denizden kurtarabildiği Türk tayfalarını alarak İstanbul'a geldi. Bu aşamada ölenlerin yakınlarının şikâyette bulunmaları üzerine Bozkurt'un kaptanı Hasan Efendi ile Lotus gemisinin kaza sırasında vardiyada bulunan süvarisi Jan Demons, dikkatsizlik ve tedbirsizlik sebebiyle 8 kişinin ölümüne sebebiyet vermelerinden dolayı İstanbul Mahkemeleri'nce tutuklandı. Bu kararı Fransa Hükümeti protesto etti ve Türkiye'nin açık denizlerde meydana gelmiş olan bir kazadan dolayı Fransız vatandaşını yargılama hakkına sahip olmadığını iddia etti ve süvari Jan Demons'un derhal salıverilmesini talep etti. Bu talep Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından reddedildi ve konuyu çözmek için Lahey Uluslararası Daimî Adalet Divanı'na gidilmesi teklif edildi. Fransa Hükümeti'nin de bu adımı desteklemesi ile dava Lahey'e götürüldü. Bozkurt-Lotus Davası olarak anılan dava 29 Ağustos'ta İstanbul'da başladı. Lahey Adalet Divanı 7 Eylül 1927 tarihinde verdiği karar neticesinde Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in tezinin haklılığına karar verildi. Bu dava literatüre "*Lotus Prensibi*" olarak geçti ve "*açık denizlerin serbestliği ilkesi*" adı altında 1958 tarihli "Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nde sözleşmeye taraf tüm ülkeler için kural hâline getirildi. (Alper Ersaydı, *"Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin Hukuksal Yetkinliği"*, **Tarih Okulu Dergisi**, S: 6, (Ocak-Nisan 2010), s. 33-43.).

[344] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 284; **Cumhuriyet,** 19 Eylül 1927, S. 1208, s. 1.

yazdı.[345] Bu bildirgenin metni şöyledir:[346]

"İstanbul zabıtasının çok sağlam ve düzenli bir faaliyetle çalıştığını Cumhurbaşkanı Paşa burada ikamet ettiği sırada meydana gelen çeşitli olaylarla gözlemlemiştir. Bir dizi başarılarından birisini belgeleyen son önemli çetenin izlenmesi ve toplu halde yakalanmalarında gösterdikleri uyanıklık ve başarı özellikle memnuniyetlerine neden olarak selam ve özel takdirlerinin İstanbul'un bütün Zabıta örgütüne iletilmesini emir buyurmuşlardır."

Takvimler 30 Eylül 1927 gününü gösterdiğinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ilk İstanbul ziyareti sona eriyordu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Mudanya'ya götürecek olan Ankara motoru rıhtıma yanaştı. Saat 12.30'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, kendisini uğurlamaya gelenlerin arasından geçerek Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesine doğru ilerledi. Uğurlama alanında Belediye Başkanı Muhittin Bey ile tokalaşan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Belediye Başkanı Muhittin Bey'e İstanbul halkına hitaben duyurulmak üzere bir iltifatta bulundu:

"—İstanbul halkının ve değerli temsilcilerinin hakkımda gösterdikleri konukseverlikten çok memnun oldum, duygulandım. İçten teşekkürlerimi sunarım."[347]

Bu sözün ardından Belediye Başkanı Muhittin Bey'de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e şöyle bir cevap verdi:

"—Gerek İstanbul halkını ve gerek kendisini bu yüksek teveccüh ve sevgiye değer gördüğünüzden dolayı şükranlarımı sunarım."[348]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ise bu cevabın üzerine İstanbul hakkındaki iltifatına şöyle devam etti:

"—Fazla konukseverlik gösteriyorsunuz. Sonra beni İstanbul'a karşı sürekli bir tutkunlukla malul edersiniz."[349]

---

[345] Bu olay hakkında birden fazla iddia vardır. Utkan Kocatürk'ün "*Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü* " ve Niyazi Ahmet Banoğlu'nun "*Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899-1919/1927-1938)*" adlı eserlerinde söz konusu olay yukarıda anlatıldığı gibi yazılmıştır. Ancak 10 Kasım 1998 tarihinde o dönem Milliyet Gazetesi'nde yazar olan Önay Yılmaz'ın haberinde bu soygunu planlayan ekibin asıl planının 11 Eylül 1927 tarihinde Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Oteli'nde bir süre bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast teşebbüsünde bulunacağını ancak polisin bunu engelleyip çeteyi etkisiz hale getirdiği yazılmaktadır. (https://www.milliyet.com.tr/siyaset/karanlikta-kalan-suikast-girisimi-5342440/ Erişim Tarihi: 01.02.2023.). Bkz: B. 50.

[346] **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1927, S. 1209, s. 1 ve 2.

[347] Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, s. 19.

[348] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899-1919/1927-1938)**, s. 129.

[349] Bülent Bakar, *"Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün İlk İstanbul Ziyareti (1 Temmuz - 30 Eylül 1927)"*, s. 28.

Daha sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, rıhtımda bekleyen motora bindi ve Mudanya'ya doğru hareket etti.[350] Böylelikle 1 Temmuz 1927 tarihinden 30 Eylül 1927 tarihine kadarki süren Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ilk İstanbul ziyareti sona ermiş oldu. 92 günlük ziyaret boyunca Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal hem görüşmeler gerçekleştirdi hem de ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaret esnasında, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kaynakları arasında olan ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa tarafından yazılan Nutuk adlı eser, 1927 yılının eylül ayı ortalarında tamamlandı. İstanbul ziyareti sonrası Ankara'ya geçen Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1927'de Meclisin açılışında bu eserini okuyacaktır.

C- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1928 Yılı İstanbul Günleri

I-İkinci Gelişi (5 Haziran-14 Eylül 1928)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 4 Haziran 1928 tarihinde trenle Ankara'dan hareket etti ve 5 Haziran 1928 günü öğle saatlerinde İstanbul Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[351] Gazi Paşayı, İstanbul'da karşılamak amacıyla toplamda bir heyet oluşturuldu. Meclis Başkanı Kazım(Özalp) Paşa'nın başkanlığındaki heyette Belediye Başkanı Muhittin Bey, III. Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul Darülfünun Emini Neşet Ömer Bey ve vatandaşlar bulunmaktaydı.

Saat 15.00'de İstanbul'a gelen Cumhurbaşkanı Gazi Paşayı, Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda vatandaşlar karşıladı. Karşılama töreninin ardından Gazi Paşa, otomobille Haydarpaşa'dan ayrıldı ve Üsküdar'a gitti. Gazi Paşa, Üsküdar İskelesi'nde kendisini bekleyen Söğütlü Yatı'na geçti. Üsküdar'dan Dolmabahçe Sarayı'na yat ile hareket eden Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımında yattan indi ve Dolmabahçe Sarayı'na doğru ilerledi. Bu esnada, Gazi Paşayı karşılamak için Dolmabahçe Sarayı'na gelen vatandaşlar da Cumhurbaşkanı'na sevgi gösterilerinde bulunuyordu.

---

[350] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 284.
[351] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 484; Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 41; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 179; **Hakimiyet-i Milliye,** 6 Haziran 1928, S. 2480, s. 1.; **Cumhuriyet,** 6 Haziran 1928, S. 1463, s. 1.

Gazi Paşa, sarayın içinde bulunan Belediye Başkanı Muhittin Bey'e halkın gösterdiği sevgi selinden duyduğu mutluluğu ise şu cümleler ile ifade ediyordu:[352]

"Bugün gördüklerim, her zamanki gibi ulusumun duyarlılığını, büyüklüğünü ve kudretini gösteren bir tablodur."

Gazi Paşa, bu konuşma sonrası kendisini karşılamaya gelenlere teşekkürlerini sundu ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi. Böylece Gazi Paşa'nın, Cumhuriyet'in ilanı sonrası ikinci kez geldiği İstanbul ziyareti başladı.

Gazi Paşa, 6 Haziran 1928 Çarşamba günü öğle saatlerinde Şair Abdülhak Hamit Bey'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Bu görüşmeden sonra akşam saatlerinde de Boğaz'da tekne gezisi yaptı.[353]

9 Haziran 1928 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Kütahya Milletvekili Nuri (Conker) Bey ile birlikte otomobil ile şehir içinde gezintiye çıktı. Dolmabahçe Sarayı'ndan Galata Köprüsü'ne, oradan da Sultanahmet Parkı'na gelen Gazi Paşa, daha sonra ise Topkapı Sarayı'na bir ziyarette bulundu. Gazi Paşa, Topkapı Sarayı Müzesi ve Kasrı'nı gezdikten sonra akşam saatlerinde otomobil ile tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[354]

Gazi Paşa, 11 Haziran 1928 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda Celal (Bayar) Bey ile bir görüşme gerçekleştirdi.[355] Bu görüşmedeki ana gündem, birkaç gün sonra gerçekleştirilecek olan İş Bankası binası ziyaretidir.

16 Haziran 1928 Cumartesi günü ikindi saatlerinde Gazi Paşa, İş Bankası binasına bir ziyaret gerçekleştirdi. Saat 17.10'da Gazi Paşa'nın otomobili binanın önünde durdu. Cumhurbaşkanı'nı karşılama komitesinde bankanın Genel Müdürü Celal Bey, bankanın yönetim kurulu üyeleri, İstanbul Valisi Mithat Bey ve İstanbul Belediye Başkanı Şükrü Naili Bey bulunmaktaydı. 20 dakika süren bu ziyarette bankanın bulunduğu binada incelemelerde bulunan Gazi Paşa, sonrasında bankadan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[356]

---

[352] **Vakit,** 6 Haziran 1928, S. 3739, s. 1.
[353] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 42.
[354] **Cumhuriyet,** 10 Haziran 1928, S. 1467, s. 1 ve 2.
[355] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 147.
[356] **Cumhuriyet,** 17 Haziran 1928, S. 1474, s. 1 ve 3.

Gazi Paşa,17-20 Haziran 1928 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'ndan çalışmalarda bulundu.[357] Gazi Paşa, 20 Haziran 1928 tarihinde Paris'ten Türkiye'ye gelen Büyükelçi Fethi (Okyar) Bey'i sarayda kabul etti. Aynı gün akşam saatlerinde Gazi Paşa ve Fethi Bey, Dolmabahçe Sarayı'nda sahnelenen Süreyya Opereti'ni izledi.[358] 23 Haziran 1928 Cumartesi günü akşam saatlerinde Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Fethi Bey'i Ankara'ya uğurlamak üzere Haydarpaşa Tren Garı'na gitti. Tren garında Fethi Bey'i Ankara'ya uğurlayan Gazi Paşa, gece vaktinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[359]

Gazi Paşa, 24-28 Haziran 1928 tarihleri arasında yeni alfabe ile ilgili çalışmalar yapmak üzere vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi. 28 Haziran 1928 Perşembe günü akşam saatlerinde Gazi Paşa, Ankara Motoru ile Büyükada'daki Yat Kulübü'ne doğru yol aldı. Gazi Paşa'nın yanındaki heyette Başyaveri Rusuhi (Savaşçı) Bey, milletvekilleri Salih (Bozok) Bey, Kılıç Ali Bey ve Falih Rıfkı (Atay) Bey de yer almaktaydı. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar kulüpte kalan Gazi Paşa, orada bulunan ve kendisine saygılarını sunan tarihçi Ahmet Refik (Altınay) Bey[360] ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme

---

[357] Bu çalışmalar, yeni alfabenin hazırlanmasına yönelik yapılan çalışmalardır. Türk Milleti, tarih boyunca yaşadığı farklı coğrafyalarda farklı alfabeleri kullandı. Orta Asya'da Göktürk ve Uygur Alfabeleri kullanan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arap alfabesini kullanmaya başladı. (Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, **III**, Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 379-380.). Osmanlı Devleti döneminde ülke topraklarının sınırları doğu ekseninde genişleyince ülkede kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri ve alfabelerinin etkinliği arttı. Özellikle hilafet makamı İstanbul'a taşınınca İslam karakterine geçiş yaşandı ve Arapçaya verilen önemde arttı. (Neriman Tongul, *Türk Harf İnkılâbı*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 33-34, (2004), s. 104.). Yazışma dilinde ise Türkçe, Arapça ve Farsçadan karıştırılarak elde edilen Osmanlıca kullanılıyordu. Arap Alfabesinin okuma ve yazmadaki zorluğu yüzünden Osmanlı tebaasının okuma-yazma bilen oranı hep düşük seviyede kaldı. Bu durumun zorluğunun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'na hazırlık evresinde gelecekte Latin Alfabesine geçileceğini not aldırmıştı. (Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, 8 Temmuz 1919 gününün ilk saatlerinde Mazhar Müfit (Kansu) Bey ile arasında geçen not aldırtma olayı yaşandı. Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği beş maddeyi sırayla not almıştı. Beşinci madde Latin harflerinin kabul edilmesidir. (Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, **I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 131.). Savaş döneminden sonra yenileşme hareketleri başlamıştı. Bunun bir ayağı da alfabe ve harf devrimi olacaktı. Harf devrimi de Gazi Paşa'nın ikinci İstanbul ziyaretinde gerçekleşti.

[358] **Cumhuriyet,** 21 Haziran 1928, S. 1478, s. 1.

[359] **Cumhuriyet,** 24 Haziran 1928, S. 1481, s. 1.

[360] Tarihi sevdiren adam olarak anılan tarihçi ve yazar Ahmet Refik Altınay, 1880 yılında İstanbul'da doğdu. 1898 yılında Harp okulunu birincilikle tamamladı ve orduya katıldı. Askeri okullarda Coğrafya ve Fransızca dersleri verdi. 1909 yılında Türk Tarih Encümeni üyeliğine seçildi. 1919 yılında Türkiye Tarih Müderrisliğine atandı. 1925'te Tarih Encümeni başkanlığına

sonrasında Gazi Paşa Büyükada'dan ayrılarak Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[361]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başyaveri Rusuhi (Savaşçı) Bey, milletvekilleri Salih (Bozok) ve Kılıç Ali Beylerle birlikte 3 Temmuz 1928 Salı günü İstanbul'da bir gezinti yaptı. Akşam saat 19.00 sularında Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket eden Gazi Paşa, ilk olarak Tramvay hattına kadar yürüdü. Bu gezinti sonrası Gazi Paşa, Başyaveri Rusuhi Bey ile aynı otomobile bindi, Salih ve Kılıç Ali Beyler de diğer otomobile bindi. Gazi Paşa, Dolmabahçe-Taksim hattından Şişli'ye geçti ve oradan da Kurtuluş'a ulaştı. Bu noktadan sonra Gazi Paşa tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü ve yanındaki heyetle Boğazda tekne ile bir gezi yaptı.[362]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 3-7 Temmuz 1928 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve şehirde gezintiler yaparak geçirdi.[363] 8 Temmuz 1928 Pazar günü Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda Kabil Elçiliğine atanan Yusuf Hikmet (Bayur) Bey'i kabul etti.[364] Gazi Paşa, Yusuf Hikmet Bey'e bu ziyareti sonrasında üstünde *"Hikmet Bey'e Gazi Mustafa Kemal"* Latin Harfleri ile yazılan bir resim hediye etti.[365]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9 Temmuz-21 Temmuz 1928 tarihleri arasında yeni alfabe çalışmaları nedeniyle günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalar yaparak geçirdi.[366] Gazi Paşa, 22 Temmuz 1928 Pazar günü akşam saatlerinde yatla bir gezinti yaptı ve Büyük Ada'ya gitti. Bu gezintide, İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey, Giresun Milletvekili ve Vakit Gazetesi Başyazarı Hakkı Tarık (Us) Bey, Sivas Milletvekili ve Akşam Gazetesi yazarı

---

seçildi. 1918 yılında çalışmaya başladığı Darülfünunda, 1933 Üniversite Reformu sonrası görevinden ayrıldı. 10 Ekim 1937 tarihinde Haydarpaşa Hastanesi'nde öldü. (Emine Üstün, Ahmet Refik Altınay'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Eğitimindeki Yeri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Programı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mesut Çapa), Trabzon, 2004, s. 3-10.).

[361] **Hakimiyet-i Milliye,** 30 Haziran 1928, S. 2504, s. 1.

[362] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 153.

[363] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 48-49.

[364] Bu ziyaretin gününde kaynaklarda bir farklılık görülmektedir. Utkan Kocatürk'ün eserinde bu görüşmenin tarihi 10 Temmuz 1928'dir. (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 289.). Haluk Çağlar'ın eserinde ise görüşmenin tarihi 8 Temmuz 1928 olarak yer almaktadır. (Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 49.).

[365] **Hakimiyet-i Milliye,** 11 Temmuz 1928, S. 2515, s. 1.

[366] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 154-156.

Necmettin (Sadak) Bey[367] ve Başyaver Rusuhi Bey Gazi Paşaya refakat ediyordu.[368] Gazete yazarları, yeni alfabeye geçiş sürecinde Gazi Paşaya destek olmak için bu geziye katıldı.

24 Temmuz 1928 Salı günü Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu ve hiçbir yere çıkmadı. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının beşinci yıldönümü dolayısıyla İstanbul Darülfünunda yapılan kutlamalar sonrası Dolmabahçe Sarayı'na gelen Darülfünun Heyetini Gazi Paşa sarayda kabul etti.[369] Heyetle yapılan görüşmelerde, Gazi Paşa'nın üstünde durduğu ana gündem, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı günü her yıl ülkede kutlanması konusundaki isteğidir.[370] 24 Temmuz 1928 günü Gazi Paşa, bu görüşmeye ek olarak Ankara'daki Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarına da bir kutlama mesajı gönderdi. Gönderilen telgraf mesajının metni şöyledir:[371]

"Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarını ve profesörlerini tebrik ve mezun efendilerin memlekete hayırlı hizmetlerde bulunmalarını temenni ederim."

Gazi Paşa'nın 26 Temmuz 1928 Perşembe günü programında Çocuk Esirgeme Kurumu ile Maarif Cemiyeti'nin düzenleyeceği balolar yer almaktaydı. Gazi Paşa ilk önce gece saatlerinde motorla Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket etti ve Kalamış'ta bulunan Belvü Gazinosu'nda düzenlenen Çocuk Esirgeme Kurumu Balosu'na katıldı. Gazi Paşa, gece saatlerinde Adalar'a geçti ve burada düzenlenen Maarif Cemiyeti Balosu'na da katıldı. Baloda kısa bir süreliğine de olsa Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi[372] (Abalıoğlu) Bey ve İkdam

---

[367] Necmettin (Sadak) Bey, 1890 yılında Isparta'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya, Edirne ve İzmir'de tamamladı. 1910 yılında Mekteb-i Sultani'den (Galatasaray Lisesi) mezun oldu. Fransa'da Felsefe ve Sosyoloji alanlarında eğitim aldı. 1918 yılında Akşam Gazetesi'ni kurdu ve başyazarlık görevini üstlendi. 1927 yılında CHF Sivas Milletvekili olarak siyasete atıldı. 1947-1950 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini üstlendi. 21 Eylül 1953 Pazartesi günü Amerika'da kanser tedavisi görürken vefat etti. (Mustafa Özyürek, "*Sosyolog ve Gazeteci Yönüyle Necmettin Sadık Sadak*", **Atatürk Dergisi**, IV/2, (2015), s. 84-92.).

[368] **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1928, S. 1511, s. 1.

[369] **Cumhuriyet,** 25 Temmuz 1928, S. 1513, s. 1.

[370] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 490.

[371] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 160-16;. **Hakimiyet-i Milliye,** 25 Temmuz 1928, S. 2529, s. 1.

[372] Yunus Nadi Abalıoğlu 1879-1945 Türk Gazeteci. 1879 yılında Fethiye'de doğdu. 1910 yılında İttihat Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Rumeli Gazetesi'nde başyazar oldu. Yunus Nadi, daha sonra Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nden ayrılarak 2 Eylül 1918'de İstanbul'da Yeni Gün Gazetesi'ni kurdu. 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi'nde İzmir Milletvekili olarak yer aldı. Millî Mücadeleyi desteklemek ve halkı haberdar etmek amacıyla Halide Edip (Adıvar)

Gazetesi Yazarı Ali Naci[373] (Karacan) Bey ile yeni alfabeye yönelik görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonrasında sabahın ilk saatlerinde Gazi Paşa, balonun olduğu mekândan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.[374]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Ağustos 1928 Çarşamba günü Latin Harfleri Komisyonu[375] üyeleri Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre) ve Mehmet Emin (Erişirgil) Beyleri Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ederek alfabe ve gramer konuları üzerinde görüşmeler gerçekleştirdi.[376]

9 Ağustos 1928 Perşembe günü ise Türk harfleri ile oluşturulan Latin Alfabesinin oluşumunda önemli bir paya sahip olan Sarayburnu Parkı konuşması gerçekleşti. Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından Sarayburnu Parkı'nda düzenlenen bir etkinliğe katılan Gazi Paşa, burada sahnelenen Zeybek oyununu izledi ve daha sonra Eyüp Sultan Halk Fırkası'nın saz heyeti ile Mısırlı kadın şarkıcı Müniretül (Mehdiye) Hanım'ın müzik eserlerini dinledi.[377] Sarayburnu'na gelen vatandaşlar, Cumhurbaşkanı Gazi Paşadan bir konuşma yapmasını istedi, bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa da yeni Türk harflerinden bahsettiği söylevini verdi:[378]

---

ile birlikte 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansını kurdu. 7 Mayıs 1924'te Cumhuriyet Gazetesi'ni İstanbul'da yayın hayatına başlattı. Yunus Nadi, 1945 yılına kadar gazetenin başyazarlık görevini devam ettirdi. 1945 yılında tedavi amacıyla gittiği İsviçre'nin Cenevre Kentinde vefat etti. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yunus-nadi-abalioglu-1879-1945/ E.T.: 03.02.2023.).

[373] Ali Naci Karacan, 1896 yılında İstanbul'un Mercan semtinde dünyaya geldi. 1909'da Galatasaray Sultanisinde eğitim hayatına devam etti. Ali Naci, 1915 Mart'ında Yunus Nadi'den "*Tasvir-i Efkâr*" gazetesine davet aldı. I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul'da Akşam Gazetesini kurdu. Ali Naci, Lozan Konferansı'na *Akşam* gazetesini temsilen katıldı. Görüşmeler esnasında yaşananları gün gün *Akşam* aracılığıyla Türkiye'ye duyurdu. 1928 yılında İkdam Gazetesini satın aldı. 1930'lu yıllarda Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Balkanlar'da gazetecilik yapmaya başladı. 1933 yılında Bulgaristan'ın Razgrad şehrinde Türk mezarlığının tahrip edilmesinin fotoğraflarını Türkiye'ye servis etti. 7 Temmuz 1955 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etti. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-naci-karacan-1896-1955/ Erişim Tarihi: 03.02.2023.).

[374] Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, s. 25; **Cumhuriyet,** 28 Temmuz 1928, S. 1516, s. 1.

[375] Bu komisyon, 1928 yılının ortalarında Gazi Paşa'nın talimatı ile kuruldu. Komisyon, Latin harflerinden oluşan Türk Alfabesi taslağını 9-10 Ağustos 1928'de Gazi Paşaya sundu. Falih Rıfkı Atay "*Çankaya*" adlı eserinde bu komisyonda kimlerin olduğunu şöyle anlatmaktadır: *"Cumhurbaşkanı Atatürk Maarif (Eğitim) Bakanı Necati (Uğural) Bey'e verdiği talimatla oluşturulan komisyonda, Maarif Vekâleti Müsteşarı Mehmet Emin Erişirgil, Talim ve Terbiye Dairesi Reisi İhsan Sungu, Ruşen Eşref Ünaydın, Ragıp Hulusi, Ahmet Cevat Emre ve İbrahim Grandi yer alıyordu."* **(**Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 439.).

[376] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Ağustos 1928, S. 2537, s. 1.

[377] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 56.

[378] Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 1763-1765; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 272-274; **Milliyet,** 10 Ağustos 1929, S. 1254, s. 1.

"Sevgili kardeşlerim, varlığınızla ne kadar mutlu olduğumu açıklayamam. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim: Memnunum, müsterihim ve mutluyum. Bu durumun bana esinlediği duyguları önünüzde notlar halinde saptadım. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım. Arkadaşlar, benim bu notlarım asıl Türk Harfleriyle yazılmıştır."

(Gazi Paşa ellerindeki küçük notları orada bulunanlardan bir gence verdikten sonra tekrar alarak şu sözleri söyledi):

"Vatandaşlar, bu notlarım Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu hemen okumaya girişti ve okuyabilirdi de. Ancak henüz alışmamış olduğu görülüyor. İsterim ki bunu hepiniz 5-10 gün içinde öğreniniz. Arkadaşlar, bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna katiyetle eminim. Yeni Türk harfleriyle yazdığım bu notları bir arkadaşa okutacağım; dinleyiniz."

(Gazi Paşa notlarını Bolu Milletvekili Falih Rıfkı Bey'e vererek okuttu):

"İstanbul halkının bu geceki içtimaına beni iştirak ettirdiğiniz için çok teşekkür ederim. Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum. Bu kuvvet nedir? Türk halkının, Türk İçtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalp membalarından hislerin, arzuların, heyecanların, kastların, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar maşeri olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet muhakkak, en yüksek vasıflarla mütemayizdir. Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve bir hayatiyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir. Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye Hanım sanatkarlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahedem şudur ki, artık bu musiki, bu basit musiki, Türkün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medenî dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark Musikisi denilen terennümler karşısında cansız gibi görünen halk, derhâl harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyorlar. Bu pek tabiîdir. Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felaketli neticeleri vardır. Bunun farkında olmamak, kabahattir. İşte Türk milleti bunun için kımıldandı. Fakat artık millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir, artık Türk şendir: fıtratında olduğu gibi! Artık Türk şendir çünkü ona ilişmenin tehlikeli olduğu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir."

(Nutuk bitince halk arasından bir zat Reisicumhura heyecanlı bir sesle hitap etti. Gazi tekrar ayağa kalkarak şu hitapta bulundu):

"Vatandaşlar, arkadaşlar, Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir: hakikati anlamayanları hakikate getirmek için. Ben bu devirleri geçirdim. Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için hepiniz için çok söz söylemeye ihtiyaç kalmadı kanaatindeyim.

Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lazımdır. Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır: yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir toplum yapısının yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksam bilmezse bu, ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir; Türkün yapısını anlamayarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz.

Bu hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün alemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir."

Bu konuşmanın ardından Gazi Paşa, Sarayburnu'ndan ayrılırken Gazi Paşa ile vatandaşlar arasında şöyle bir diyalog yaşandı:[379]

"—Şimdi size veda etmek istiyorum. Fakat ne diyeyim? Bonsuvar yerine ne diyeyim? Hangi deyimi kullanayım?"

O sırada kalabalıkta bulunan Galatasaray Lisesi öğrencisi bir gencin sesi duyuldu:

"—Tekrar görüşelim."

Bunun üzerine Gazi Paşa, çocuğun sözlerini onaylayarak şu cümleyi söyledi:

"—Bravo küçük tekrar görüşelim."

Gazi Paşa, kendisini uğurlayan halka tekrar görüşelim diyerek veda etti ve gece saat 2.00 sularında Sarayburnu'ndan ayrıldı. Buradan Büyükada Yat Kulübü'ne geçen Gazi Paşa, bir süre de burada bulunduktan sonra sabaha karşı Dolmabahçe'ye döndü.[380]

11 Ağustos 1928 Cumartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi Paşa, Dil Encümenini kabul etti. Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in başkanlığındaki Dil

[379] Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, s. 26-27.
[380] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 59.

Encümenliği, Türk harfleri ve Türk Grameri konusundaki çalışmalarını Gazi Paşaya sundu.[381]

17 Ağustos 1928 Cuma günü ise Gazi Paşa, Moda'da düzenlenen deniz yarışlarını izlemek için Dolmabahçe Sarayı'ndan Moda'ya gitti. Gazi Paşaya yarışları izlemek için yanında katılanlar arasında Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım (Özalp) Paşa ve İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey de yer almaktaydı. Bu heyete daha sonradan sabahın erken saatlerinde Ankara'dan İstanbul'a gelen Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'da katıldı. Yarışları izleyen Gazi Paşa, akşam saatlerinde yanındaki heyetle Kalamış'a geçti ve orada düzenlenen baloya katıldı. Burada bir süre geçirdikten sonra Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[382]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1928 Perşembe günü sabah saatlerinde Tekirdağ'a bir gezi düzenledi.[383] Sabahın ilk ışıklarında Tekirdağ'a giden Gazi Paşa, bölge halkının yeni harfleri öğrenip öğrenmediğini tespit etmek amacıyla insanları imtihanlara tuttu. Bölgede yaşayan vatandaşların yeni harfleri öğrenme isteği ve azminden dolayı mutlu olan Gazi Paşa, aynı günün akşam saatlerinde İstanbul'a dönüşü sonrası bu mutluluğu şu cümlelerle açıklamaktadır:[384]

"İlk fırka kumandanı olduğum Tekirdağ'ı da 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve duyguluyum. Fakat daha çok memnun ve müsterih olduğum nokta şudur: Tekirdağlı vatandaşlarım daha şimdiden Türk harfleriyle yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların hepsini sınavdan geçirdim. Sokaklarda ve dükkanlarda halkla alıştırmalar yaptık. Arap harfleri ile hiç yazma bilmeyenlerin Türk harfleri ile çabucak tanıştığını gördüm. Henüz ortada yetkili makamın onayından geçmiş bir rehber olmadan, henüz okul öğretmenleri kılavuzluk faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa acele etmekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük, çok büyük saadettir. Bu husus elbette dost olmayanlar için hayret ettirecektir. Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk manevi inkişafının vasıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini gözlerimi kapayarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki; bu manzara beni kendimden geçiriyor. Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruh ve duygu durumuna yalnız buna dayanarak kesinlikle söyleyebilirim ki bütün Türk milleti bu konuda benim

[381] **Hakimiyet-i Milliye,** 14 Ağustos 1928, S. 2549, s. 1.
[382] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 164-165.
[383] Hikmet Çevik, **Tekirdağ Tarihi Araştırmaları**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1949, s. 208; Aydın Oy, **Tekirdağ'da Atatürk**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965, s. 17-18.
[384] Aydın Oy, **Tekirdağ'da Atatürk**, s. 25; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 121-122.

gördüğümü ve benim duyduğumu aynen görmekte ve duymaktadır. Bu kadar hassas ve şuurlu olan Türk milleti kendisinin refahına, itilâsına binlerce seneden beri engel olduğunu, artık temyiz eylediği bütün maddî ve manevi mânileri yıkacak, parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bunda artık şüpheye mahal yoktur. Dimağını, vicdanını bu kadar azim ve katiyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istikbalini tasavvur etmek hiç de güç değildir."

25 Ağustos 1928 Cumartesi günü ikindi saatlerinde Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda Başbakan ve bakanlar için düzenlenen alfabe konferansına katıldı. Akşam saat 20.00 sularına kadar konferansı izleyen Gazi Paşa, buradan ayrıldı ve dinlenmeye çekildi.[385]

26 Ağustos 1928 Pazar günü Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa ile Boğaz'da bir gezinti yaptı. Gezinti sırasında açılan radyoda 26 Ağustos 1922 büyük taarruzun yıl dönümü ile ilgili yayın yapılmaktaydı. Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa'ya *"26 Ağustos'tan sana kalan izlenim nedir?"* diye bir soru sordu. İsmet Paşa ise şu cevabı verdi:[386]

"Karanlık ve sarp dağlardan zafer ve şeref güneşinin nasıl ve ne vasıtalarla doğduğunu daima hatırlarım. Bu kuvvetli hatırama çok güvenerek söyleyebilirim ki bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücadelenin yarın ulus için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş mutluluk sonuçlarını vereceğini kesinlikle görüyorum."

27 Ağustos 1928 Pazartesi günü sabahın ilk ışıklarında Gazi Paşa, İstanbul'dan Mudanya'ya doğru hareket etti. Gazi Paşa'nın yanındaki heyette Başbakan İsmet Paşa ile İçişleri Bakanı Şükrü Bey'de yer alıyordu. Öğle saatlerinde Mudanya'dan otomobille Bursa'ya geçen Gazi Paşa, Bursa halkına yeni Türk harfleri hakkında sorular sorarak öğrenilme seviyesini öğrenmeye çalıştı. İkindi saatlerinde Mudanya'ya dönen Gazi Paşa, akşam saat 19.00 sularında Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.[387]

28 Ağustos 1928 Salı günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, ülkedeki öğretmenlerin Latin harflerinden oluşan yeni alfabeyi öğrenme ve

---

[385] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 504. Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 290-291.

[386] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 170.

[387] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, bir günlük bu ziyarette Bursalı vatandaşların yeni Türk harflerini öğrenme isteğini ve çabasını görmüş ve şu cümleler ile Bursa halkını övmüştür: *"Az zaman içinde ve kitaplar henüz elinize geçmeden yeni harfleri çok iyi öğrenmişsiniz, kutlarım. Bu ziyaretten ve Bursa halkını pek az zaman içinde yeni harflerimizi öğrenmiş görmekten pek memnun ve duyguluyum. Bu sorun işte bu kadardır. Şimdi bildiklerinizi herkese öğretiniz."* (**Hakimiyet-i Milliye,** 28 Ağustos 1928, S. 2563, s. 1.).

öğretmede gösterdikleri olağanüstü faaliyetlerinden ötürü Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati (Uğural) Bey'e bir kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[388]

"Yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek hususunda memleketin her tarafında sarf edilen hummalı faaliyet ve mesaiye derin bir haz ve memnuniyetle müşahede ediyorum. Bu işte herkesten büyük vazife ve mesuliyeti deruhte eden fedakâr ve çalışkan muallim arkadaşlarımızın işar buyurulan azimkar kararları ayrıca baisi memnuniyet oldu. Muvaffakiyetler temenni ve cümlesine teşekkürler ve selamlarımın iblağını rica ederim."

29 Ağustos 1928 Çarşamba günü Dolmabahçe Sarayı'nda milletvekillerine yeni harflerin öğretilmesi amacıyla üçüncü kez konferans verildi. Bu konferansa Mudanya gezisinden dönen Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa da katıldı. İkinci konferansın gerçekleştiği gün şehir dışında olan Gazi Paşa, önceki konferansın gündem maddeleri hakkında bilgiler aldı. Bu konferansa Başbakan İsmet Paşa da iştirak etti. Konferansın ilerleyen saatlerinde Başbakan İsmet Paşa, konferansın faaliyetleri hakkında bir konuşma gerçekleştirdi. İsmet Paşa'nın yaptığı konuşma şöyledir:[389]

"Saygıdeğer efendiler,

Latin harflerinden Türk harfleri alıyoruz. Sürekli bir çabayla kaç zamandır uzun uzadıya çalışıyoruz. İlk bakışta bir alfabe yapmak kolay bir şey sanılır. Oysa senelerden beri herhangi bir alfabenin var olmaması bunun sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermeye yeterlidir… Bu kadar zorluklar altında çalışan komisyonun kabul benimsediği harfler ne Alman ne Fransız ve ne de İngiliz harfleri sayılamaz. Hiçbir biçimde aralarında benzerlik ve yakınlık yoktur. Bizim alfabeyi gören herkes bu Türk alfabesidir diyecektir. Başka türlü söylemek olanağı yoktur. Çünkü sesleri ve biçimleri bütünüyle Türk ulusunun gereksinimlerine göredir. Bir noktayı daha arz edeyim, niçin Latin harflerini alıyoruz? Çünkü ötekileri bizim için kolay değildir ve ancak o (Latin harfleri) ulusların gereksinimlerine göredir…"

İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa'ya üç maddeden oluşan bir kâğıt uzattı. İsmet Paşa, bu maddeleri okudu. Konferanstaki ilgili görevliler bu maddeleri tahtaya yazarken katılımcılar da bu maddeleri kendileri için not aldı. Türk alfabesinin önemini ve özelliğini betimleyen üç madde ise şunlardır:[390]

---

[388] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 587.
[389] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 510-512.
[390] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 70.

"1-) Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini bırakıp Latin temelinden Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2-) Komisyonun önerdiği alfabe, gerçekten Türk alfabesidir ve kesindir. Türk ulusunun bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yeterlidir.

3-) Dilbilgisi ve yazım kuralları dilin iyileştirilmesini ve gelişmesini ulusal zevki izleyerek evirilecektir. Kesindir ki, yeni harflerle dile ve yazıma ilk biçimini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en pratiktir."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği bu üç madde, konferansta bulunan tüm katılımcılar tarafından oybirliği ile kabul edildi. Konferans, akşam saatlerine kadar devam etti. Gazi Paşa, konferansın bitmesi ile beraber istirahate çekildi.[391]

30 Ağustos 1928 Perşembe günü Gazi Paşa gün boyu Dolmabahçe Sarayı'nda işlerini sürdürdü. Akşam saatlerinde ise Boğaz'da tekne ile bir gezinti yaptı. 30 Ağustos zaferinin 6. yıl dönümü münasebeti ile Gazi Paşa bir demeç verdi. Demecin metni şöyledir:[392]

"30 Ağustos'ta yönettiğim muharebe, Türk milletinin yanımda bulunduğu halde idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendisini milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür."

31 Ağustos 1928'i 1 Eylül 1928'e bağlayan günün ilk saatlerinde Gazi Paşa, Ertuğrul Yatı'na binerek Çanakkale'ye gitti. Çanakkale ziyaretinde halkın yeni Türk harflerini öğrenip öğrenmediğini tespit etme amacıyla Gazi Paşa vatandaşlarla sohbet etti. Ardından Anafartalar'a giden Gazi Paşa, I. Dünya Savaşı zamanında Çanakkale Cephesi'nde vurulduğu ve saati sayesinde kurşundan kurtulduğu bölgeyi ziyaret etti.[393] 2 Eylül 1928 Pazar günü Gazi Paşa, Gelibolu'da deniz kuvvetlerinin tertip ettiği deniz manevrasını komuta etti.[394] Gazi Paşa,

---

[391] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 176.

[392] **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ağustos 1928, S. 2566, s. 1.; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 122.

[393] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 106.

[394] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanından itibaren hayata göz yumduğu 1938 yılına kadarki süreçte toplamda dokuz manevraya katıldı. Bu manevralar İzmir'de, Ankara'da, Çanakkale'de, Ege Denizi'nde, Trakya'da ve İstanbul'da yapıldı. Yapılan tüm dokuz manevrayı detaylıca inceleyebilmek için Bkz: (Ercan Kostak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Necdet Aysal), Ankara, 2016, s. 111-118.). 2 Eylül 1928 tarihinde Çanakkale Gelibolu'da gerçekleşen askeri manevra yaklaşık bir gün boyunca sürdü ve deniz kuvvetleri Gazi Paşa tarafından son derece takdir edildi. (E. Kostak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar, s. 116.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 121-122.).

düzenlenen manevra sonrası donanma komutanlığına bir telgraf çekti. Telgraf metni aynen şöyledir:[395]

"İstanbul'da bulunduğunuz andan başlayarak bile verdiğim biçimler ve durumlarda:

1-) İçinde bulunduğumuz koşullara göre İstanbul'dan hareket ettiğiniz zamanı çok bulmadım.

2-) Deniz ve Kara ile ilgili olarak donanmaya verdiğim görevleri başarıyla yönettiniz.

3-) Gece harekâtında gösterdiğiniz dikkat memnuniyet vericidir.

4-) Özellikle son verdiğim yeni varsayımlara göre çeşitli durum ve değişik önlemleri kapsayan tasavvurlarınızı ve kararlarınızı övgüye değer buldum.

5-) Donanmamızın bugün tanıklık ettiğim düzen ve yetkinliğinden çok memnun ve kıvançlıyım. Donanma komutanına ve donanmanın başkaca komutanlarıyla subaylarına ve tüm askerlere teşekkür ederim. Bu yolda himmet ve çabalarımızın ulusça her zaman takdirle karşılanacağına kuşku yoktur."

Gazi Paşa, deniz manevrasının tamamlanması ile 3 Eylül 1928 Pazartesi gününün ilk saatlerinde Çanakkale'den ayrıldı ve İstanbul'a döndü.[396]

31 Ağustos 1928 Cuma günü Fenerbahçe ve Galatasaray arasında düzenlenen ve kazananın Türk Tayyare Cemiyeti tarafından yaptırılmış olan Gazi Büstünü alacağı maçı Galatasaray kazandı. Galatasaray Beden Terbiyesi kulübü üyesi ve Sivas Milletvekili Necmettin (Sadak) Bey, sporcularının Gazi Paşaya olan sevgi, saygı ve bağlılık bildiren bir telgrafı 1 Eylül 1928'de göndermişti. 4 Eylül 1928 Salı günü de Gazi Paşa, Necmettin (Sadak) Bey'e Galatasaray'ın başarılarından dolayı şu tebrik telgrafını gönderdi:[397]

"Mektubunuzu aldım. Türk gençliğinin spor sahasında gösterdiği kabiliyet ve faydalı faaliyeti takdirle görüyor ve izliyorum. Hakkımda gösterilen sevgiyi yöneltmenizden çok duygulandım. Teşekkür ederim efendim."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5-13 Eylül 1928 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[398] 14 Eylül 1928 Cuma günü Gazi Paşa, Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.[399] Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı rıhtımında bekleyen Sakarya motoruna bindi ve açık denizde

---

[395] **Hakimiyet-i Milliye,** 4 Eylül 1928, S. 2570, s. 1.
[396] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 106.
[397] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Türk Spor Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 87.
[398] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 180-181.
[399] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 123; **Vakit,** 15 Eylül 1928, S. 3840, s. 1.

bekleyen İzmir Vapuru'na gitti. İzmir Vapuru ile Karadeniz'in açıklarına kadar kendisine eşlik eden donanma kuvvetlerine Karadeniz'e çıktıkları anda Gazi Paşa şu telsiz mesajını söyledi:[400]

"Karadeniz'in dalgaları içinde en çok mucib-i mahzuziyetim, kalbi hissim ve samimi hatıram siz olmaktasınız. Bunu size ve adreslerini bilmediğim bütün arkadaşlara ve evlatlara bildiriyorum."

Gazi Paşa, İstanbul'dan Sinop'a gemi ile gidecek, Sinop'tan da Karadeniz Bölgesi'ndeki şehirleri ziyaret edip Ankara'ya dönecektir.

D- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1929 Yılı İstanbul Günleri

I- Üçüncü Gelişi (6 Ağustos-30 Eylül 1929)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1929 Pazartesi günü akşam saatlerinde Ankara Tren İstasyonu'ndan kalkan trene bindi ve İstanbul'a doğru yola koyuldu. Gazi Paşayı taşıyan tren, Eskişehir'de durduğu sırada Gazi Paşa, kendisini karşılayan vatandaşlara bir beyan verdi. Bu beyanın metni şöyledir:[401]

"Türk milletinin toplumsal düzenini ihlale yönelik didinmeler boğulmaya mahkumdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen arabozucu, sefil, vatansız ve milliyetsiz yarım akıllıların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O Şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkumdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Bunda kimsenin Şüphesi olmasın. İstikbale gelmiş bulunan Temyiz Mahkemesi Heyetine hitap ederek: Hâkim Efendiler, siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın her türlü hak ve menfaatlerini koruyan kanunlar verilmiştir. İşaret ettiğimiz noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır."

Gazi Paşa, Eskişehir'deki beyanından sonra yola koyuldu ve 6 Ağustos 1929 Salı günü saat 11.00 sularında İstanbul Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[402] Gazi Paşa, burada kendisi için hazırlanan Söğütlü Yatı'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na gitti. Gazi Paşa, bir süre Dolmabahçe Sarayı'nda

---

[400] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 124; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s. 22.
[401] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 278; **Milliyet,** 7 Ağustos 1929, S. 1251, s. 1.
[402] **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 1929, S. 1883, s. 1.; **Milliyet,** 6 Ağustos 1929, S. 1250, s. 1.; **Son Saat,** 6 Ağustos 1929, S. 1573, s. 1.; **İkdam,** 6 Ağustos 1929, S. 11294, s. 1.

dinlendikten sonra Söğütlü Yatı ile Boğaz'da bir gezinti yaptı. Gezintiden sonra Gazi Paşa, tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü ve dinlenmeye çekildi.[403] Böylelikle Gazi Paşa'nın üçüncü İstanbul ziyareti başladı.

Gazi Paşa, 7-8 Ağustos 1929 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Boğaz'da tekne gezintileri yaparak geçirdi.[404] 9 Ağustos 1929 Cuma günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, öğle saatlerinde Boğaz'da gezinti yaptı. Akşam saatlerinde de Büyükdere'de evi olan Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'in Gazi Paşa adına düzenlediği davete Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey ile beraber katılan Gazi Paşa, orada bulunan vatandaşlara kısa bir söylevde bulundu:[405]

"Benim için zahmet ediyorsunuz. Buna mahcup oluyorum. Beni görmek demek, mutlaka yüzümü görmek değildir. Benim düşüncelerimi ve duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu yeterlidir. Ankara'dan buraya gelmeden evvel işittim ki hakkımda hastadır, eli ayağı tutmuyor ve ölüme mahkumdur demişler. İşte karşınızdayım. Sıhhatteyim. Elim ve ayağım tutuyor. Kendi gözlerinizle görüyorsunuz ki sapasağlamım, kuvvetim yerindedir. Siz bu akşam benim karşımda milletin bir kitlesi, bir timsalisiniz. Size hitap ederken bütün millete sesimi işittireceğime eminim. İşitiniz ve işittiriniz. Sizin menfaatiniz için sıhhatini, ömrünü vakf ve hasreden adam sıhhattedir ve sizin için çalışacaktır. O sizin için yaşıyor. Benim kuvvetim, benim size olan sevgim ve sizin bana olan sevginizdir. Bu ulus, bu ülke yeni rejimi üzerinde dünyanın en beğenilen bir varlığı olacaktır. Ben bunu kendi gözlerimle görmeden ölmeyeceğim."

Bu söylevi yaptıktan sonra Gazi Paşa, bir süre daha Büyükdere'de bulundu ve ardından Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 10-11 Ağustos 1929 tarihleri arasında çalışmalarını Dolmabahçe Sarayı'nda sürdürdü. 12 Ağustos 1929 günü ikindi saatlerinde Boğaz'da bir gezinti yapan Gazi Paşa, Millet Mekteplerinden yakın dönemde mezun olanlara 1924 Anayasası kitapçığını hediye etti. Hediye edilen kitapçıkta *"Türkiye Cumhurbaşkanı ve Millet Mektepleri Başöğretmeni"* cümlesi ile beraber Gazi Paşa'nın bir resmi de yer almaktadır.[406]

Gazi Paşa, 13 Ağustos 1929 Salı günü Marmara'da deniz motoru ile gezinti yaptı. Ardından Caddebostan'da bir süre gezinti yaptı. Akşam saatlerinde

[403] **Vakit,** 7 Ağustos 1929, S. 4157, s. 1.
[404] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 82.
[405] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 279; **Milliyet,** 11 Ağustos 1929, S. 1255, s. 1.
[406] **Cumhuriyet,** 13 Ağustos 1929, S. 1890, s. 1.

Büyükada Yat Kulübü'ne giden Gazi Paşa, bir süre burada istirahat etti ve gece saatlerinde tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[407]

16 Ağustos 1929 Cuma günü Adalar'da bir gezinti yapan Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda Ferit İbrahim (Özgürar)[408] Bey tarafından hazırlanan Gazi Çiftliği filmini izledi. Hazırlanan filmde, Gazi Çiftliğini detaylıca anlatmasından ötürü Gazi Paşa, Ferit İbrahim Bey'e takdirlerini sundu ve filmin ülkenin her yerinde gösterilmesi emrini verdi.[409] 16 Ağustos 1929 günü Seyrisefain (Denizcilik İşletmeleri) fabrikasından Gazi Paşaya özel olarak yaptırılan yüzer deniz hamamı da Dolmabahçe Sarayı kıyısına çekildi.[410] Yüzer deniz hamamı, Gazi Paşa'nın deniz ve su sevgisini her fırsatta yaşayabilmesi amacıyla tasarlandı. Bu yüzer deniz hamamının içi kumla döşendi ve akıntıya kapılmaması içinde altına tel kafes konuldu. Dört metre boyunda olan bu hamamda, giyinme kabini de bulunmaktadır.[411] Elektrik kaynağını yanında demirli halde bekleyen Ertuğrul Yatı'ndan alan bu seyyar kabin, Gazi Paşa tarafından sıkça kullanılmaya başlandı.

17 Ağustos 1929 gününü sarayda geçiren Gazi Paşa, sarayın önünde demirli olan seyyar deniz hamamını kullandı. Hamamdan sonra bir süre dinlenen Gazi Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey ile de bir görüşme gerçekleştirdi. Gazi Paşa, bütün gününü sarayda geçirdi.[412]

---

[407] **Vakit,** 15 Ağustos 1929, S. 4165, s. 1.
[408] Atatürk'ün fotoğrafçısı olarak bilinen ve Türkiye'de ilk "*foto muhabiri*" vesikasına sahip olan Ferit İbrahim Özgürar, 1882 yılında Üsküdar'da dünyaya geldi. Üsküdar İdadisini bitirdikten sonra sırasıyla Mülkiye Mektebi'nden ve Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Danıştay'da çalışırken, resim ve fotoğraf sanatlarına olan tutkusu nedeniyle memuriyetten ayrıldı. Cumhuriyet'in ilanı sonrası, yeni devletin ilk yıllarında Atatürk'ün fotoğrafçısı oldu. 1929 yılında Atatürk Orman Çiftliği Filminin çekilmesi görevini bizzat Gazi Paşadan aldı. Ferit İbrahim Bey 1953 yılında vefat etti. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ferit-ibrahim-ozgurar-1882-1953/ E.T.: 05.02.2023.)
[409] **Cumhuriyet,** 17 Ağustos 1929, S. 1894, s. 1.
[410] **İkdam,** 18 Ağustos 1929, S. 11305, s. 1.
[411] **Cumhuriyet,** 17 Ağustos 1929, S. 1894, s. 1.
[412] **Cumhuriyet,** 18 Ağustos 1929, S. 1895, s. 1.; **Milliyet,** 18 Ağustos 1929, S. 1262, s. 1.

19-20 Ağustos 1929 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, günübirlik Yalova'yı[413] ziyaret etti.[414]

21 Ağustos 1929 Çarşamba günü Gazi Paşa, Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey'in de aralarında olduğu heyet ile beraber Yalova'ya gitti. Yalova'dan da otomobil vasıtasıyla Bursa'ya geçen Gazi Paşa, 22 Ağustos akşamına kadar Bursa'da kaldı. 22 Ağustos günü akşam saatlerinde Gazi Paşa, Yalova üzerinden Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[415]

24-25 Ağustos 1929 tarihleri arasında İstanbul-Yalova arası günübirlik ziyaretlerde bulunan Gazi Paşa, 26 Ağustos 1929 Pazartesi günü yanındaki heyet ile İstanbul'da gezintiye çıktı. Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Oteli'nde[416] yemek yiyen Gazi Paşa, burada çalışan bir kişi ile kısa bir süre sohbet etti. Sohbet ettiği kişi, Gazi Paşa'nın Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı görevi zamanında bir arkadaşı ile burada yemek yerken yemek servisini yapan şef Metr Dotel idi. Şef garson, yıllar sonra tekrardan Gazi Paşaya yemek servisi yapıyordu.[417] Yemekten sonra Beyoğlu'ndan Tarabya'ya geçen Gazi Paşa, geceyi Tarabya'daki Tokatlıyan Otel'de geçirdi.[418]

---

[413] Günümüzde termal turizmin önemli merkezlerinden biri olan Yalova, M.Ö. VII. Yüzyılda Bitinyalılar tarafından kurulan yerleşik bir bölgedir. Bu bölgede yaklaşık 600 yıl boyunca hüküm süren Bitinyalılardan sonra bölgenin hakimiyeti M.Ö. 74 yılında Romalılara geçti. M.S. IV. Yüzyılda bölgede başlayan Bizans hakimiyeti ile bölgenin ve özellikle de kaplıcaların tanınması başladı. 1326 yılına kadar Bizans egemenliğinde bulunan bu bölge, Osmanlı Devleti tarafından ele geçirildi. Milli Mücadele dönemine kadar Osmanlı Devleti bünyesinde olan bu bölge, 7 Ağustos 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edildi. Şehir, Yunan işgalinden 19 Temmuz 1921 tarihinde kurtarıldı. Yalova kurtarıldıktan sonra bölgede imar faaliyetleri başladı. 1922 yılında bölgede belediye teşkilatı kuruldu. 1929 yılına kadar İstanbul'a bağlanmadan bir belediye statüsünde bulunan Yalova, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 1929 yılındaki ziyaretleri sonrası 2 Aralık 1929 tarihinde çıkartılan bir kanunla İstanbul'a bağlandı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** III/14, Ankara, 1929, s. 3. Ercan Kazel, Yalova Şehir Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bayartan), İstanbul, 2014, s. 19-28.).

[414] **Cumhuriyet,** 21 Ağustos 1929, S. 1898, s. 1.; **Vakit,** 21 Ağustos 1929, S. 4171, s. 1.

[415] **Milliyet,** 23 Ağustos 1929, S. 1267, s. 1.

[416] Adını kurucusu Mıgırdıç Tokatlıyan'dan alan bu otel, 1897 yılında Beyoğlu'nda kuruldu. Kurulduğu dönemde şehirdeki diğer otellere kıyasla konumundan dolayı daha çok tercih edilmekteydi. 1906 yılında otelin Tarabya şubesi açıldı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1927 ve 1929 yıllarında bu otelin Beyoğlu şubesine toplamda 8 kere gitti. 1945 yılında otel el değiştirdi ve ismi "*Konak Otel*" olarak değiştirildi. (Ümit Baki Erdem ve Murat Hanilçe, "*Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre*", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII, Ek Sayı: 1, (2019), s. 1369-1373.).

[417] **Vakit,** 28 Ağustos 1929, S. 4178, s. 1.

[418] **Vakit,** S. 4178, 28 Ağustos 1929, s. 2.

30 Ağustos 1929 Cuma günü işlerini Dolmabahçe Sarayı'nda sürdüren Gazi Paşa, Sabah saatlerinde Taksim-Beyazıt Meydanı arasında düzenlenen resmi geçit töreni, Yeşilköy Havaalanı'ndaki uçaklara isim verilme merasimi ve son olarak İstanbul Veliefendi Hipodromu'nda düzenlenen at yarışları ile tamamlanan Zafer Bayramı kutlamaları[419] sonrası Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'yı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[420] 29 Ağustos 1929 tarihinde Gazi Paşaya Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa'dan zaferin 7. Yıl dönümü dolayısıyla bir telgraf çekildi:[421]

"Yüksek dehalarının ve mucizeler yaratan isabetli ve kudretli irade ve idarelerinin bir yadigarı olan Zafer Bayramı'nı bütün silah arkadaşlarım namına tebrik eder, Cumhuriyet ordusunun sonsuz bağlılıklarını ve saygılarını arz ederim efendim."

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın bu telgrafına Gazi Paşa ise 31 Ağustos 1929 tarihinde şu telgrafla cevap verdi:[422]

"Zatı devletlerinin yüksek ve kıymetli başkanlığı altında bütün silah arkadaşlarımın fedakârlık ve kahramanlıkları ile elde edilen zaferin yıl dönümünde hakkımda izhar buyrulan muhabbetkarane hissiyattan dolayı en derin teşekkürlerimi arz eder, bu büyük günde kudretli ordumuzun zabitan ve efradı arkadaşlarıma hürmet ve muhabbetle tebrikatımın iblağına vesateti devletlerini rica ederim efendim."

1-6 Eylül 1929 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndan işlerini idare etmiş ve deniz motoru ile boğazda gezintiler yapmıştır.[423] 7 Eylül 1929 Cumartesi günü Gazi Paşa'nın programı ise yoğundu. Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille hareket eden Gazi Paşa, sırayla Sultanahmet Camii, Ayasofya Camii, Topkapı Sarayı'nı, Bağdat ve Revan Köşklerine ziyaretlerde bulundu. İlk önce Sultanahmet Camii'ne giden Gazi Paşa, camide yapılan onarım çalışmalarını takip etti. Ardından Ayasofya Camii'ne giden Gazi Paşa, camii içinde yapılan onarımlar ve Osmanlı Devleti döneminde camiye yapılan yenilikler hakkında Camii Kayyumu Mehmet Efendi tarafından bilgilendirildi. Buradan ayrılan Gazi Paşa, Topkapı Sarayı ile Bağdat ve Revan

[419] **Cumhuriyet,** 30 Ağustos 1929, S. 1907, s. 1 ve 3.
[420] **Vakit,** 31 Ağustos 1929, S. 4181, s. 1.
[421] **Cumhuriyet,** 1 Eylül 1929, S. 1909, s. 1.; **Vakit,** 1 Eylül 1929, S. 4182, s. 1.
[422] **Cumhuriyet,** 1 Eylül 1929, S. 1909, s. 1.
[423] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 92-93.

Köşklerini gezdikten sonra ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[424]

Gazi Paşa, 8 Eylül 1929'dan 11 Eylül 1929 tarihine kadar günlerini sarayda çalışmalarda bulunarak geçirdi. 12 Eylül 1929 Perşembe günü Gazi Paşa, yanındaki heyetle beraber Ertuğrul Yatı ile Yalova'ya geçti. Bir hafta boyunca Yalova'da bulunan Gazi Paşa, Yalova halkı ile sohbetlerde bulundu ve kaplıca otellerinin çalışmalarını takip etti. 17 Eylül 1929 tarihinde Gazi Paşa Yalova'dayken Ankara'da düzenlenen III. Milli Türk Tıp Kongresi'ne çalışmalarından dolayı şu telgrafı iletti:[425]

"Kongrenin muhterem üyelerine teşekkürlerimin ulaştırılmasında aracılığınızı rica eder, Kongre'ye takdire değer çalışmalarında başarılar dilerim."

18 Eylül 1929 Çarşamba günü Gazi Paşa, Yalova'dan İstanbul'a döndü.[426] 19-21 Eylül 1929 tarihleri arasında işlerini Dolmabahçe Sarayı'nda sürdüren Gazi Paşa, 22 Eylül 1929 Pazar günü akşam saatlerinde Şişli Çocuk Hastanesi'nde tedavi gören Yalovalı çoban Mustafa'yı (Sığırtmaç Mustafa)[427] ziyaret etti.[428]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 23 Eylül 1929'dan İstanbul'dan ayrılacağı tarih olan 30 Eylül 1929'a kadarki süreçte Dolmabahçe Sarayı'nda işlerini sürdürdü. 30 Eylül 1929 Pazartesi günü Gazi Paşa, 6 Ağustos 1929'dan bu yana 55 gün boyunca kaldığı İstanbul'dan Ankara'ya trenle döndü.[429]

---

[424] **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1929, S. 1916, s. 1.; Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 559-560; Erkin Akan, *"Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma"*, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, CXXV/247, (Temmuz-Ağustos 2020), s. 319.

[425] **Vakit,** 21 Eylül 1929, S. 4202, s. 4; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 23.

[426] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.9.28.

[427] Mustafa Demir, bilinen adıyla Yalovalı Sığırtmaç Mustafa. 1918 yılında Varna'da doğdu. Ailesi ile beraber Bulgaristan'dan Yalova'ya göç etti. Yalova'da çobanlık yaparken 1929 yılının yaz aylarında Yalova'da gezide olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, yolunu kaybettiğinde kendisine yol tarifi veren kişi Sığırtmaç Mustafa idi. Gazi Paşa ile ilk karşılaştığında onu tanımayan Mustafa, sorulan sorulara oldukça rahat cevaplar verdi. Sıtma hastalığına maruz kaldığından dolayı Gazi Paşa tarafından İstanbul'a getirilen Sığırtmaç Mustafa, burada tedavi oldu. 1941 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun olan Mustafa Demir, 1954 yılında Makbule Atadan tarafından manevi evlat olarak kabul edildi. 1960 yılında binbaşı rütbesinde iken, geçirdiği kalp rahatsızlığı nedeniyle ordudan emekli oldu. 1987 yılında vefat eden Mustafa Demir, Yalova'ya defnedildi. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-manevi-cocuklari/ Erişim Tarihi: 05.02.2023.).

[428] **Vakit,** 23 Eylül 1929, S. 4204, s. 1. Vakit gazetesinin 23 Eylül 1929 tarihli sayısında görevli muhabir, Gazi Paşaya Sığırtmaç Mustafa ile nasıl tanıştığını sorduğunda Gazi Paşa, bu tanışmayı detaylıca anlatmıştır. Tanışma metnini detaylıca incelemek için Bkz: **Vakit,** 23 Eylül 1929, S. 4204, s. 4.

[429] **Cumhuriyet,** 1 Teşrinievvel/Ekim 1929 S. 1939, s. 1.; **İkdam,** 1 Teşrinievvel/Ekim 1929, S. 11213, s. 1.; **Milliyet,** 1 Teşrinievvel/Ekim 1929, S. 1306, s. 1.

II- Dördüncü Gelişi (8-15 Aralık 1929)

7 Aralık 1929 Cumartesi günü Ankara'dan yola çıkan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 8 Aralık 1929 Pazar günü sabah saatlerinde Yalova'ya ulaştı.[430] Yalova'da 1 hafta boyunca kalan Gazi Paşa, bölgede bulunan çiftliklerde ve kaplıcalarda incelemelerde bulundu.

13 Aralık 1929 Cuma günü Gazi Paşa, Ankara'da bulunan Başbakan İsmet Paşa'ya 1929 Ekonomik Krizi[431] etkilerinden dolayı hükümetin aldığı tedbirleri tebrik etmek amacıyla şu telgrafı gönderdi:[432]

"Milli paramızın değerini koruma yolunda hükümetin aldığı önlemlerin iyi sonuçlar vermekte olmasından memnunum. Büyük Millet Meclisi'nin bu vesile ile de belirtilen itimadı ve bütün milletin fiili tasvibi, iktisadi mücadelemizde başarınız için pek kıymetli bir teşviktir."

15 Aralık 1929 Pazar günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 hafta önce geldiği Yalova'ya veda etti. Marmara Vapuru ile Derince Tren İstasyonu'na giden Gazi Paşa, oradan da trenle Ankara'ya hareket etti.[433] Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1929 yılında yaptığı İstanbul ziyaretleri, 16 Aralık 1929 Pazartesi günü Ankara'ya gelmesi ile sona erdi.

E- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1930 ve 1931 Yılı İstanbul Günleri

I- Beşinci Gelişi (11 Haziran-19 Eylül 1930)

Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, 9 Haziran 1930 Pazartesi günü Ankara'dan hareket eden trenle İstanbul'a doğru yola çıktı ve 11 Haziran 1930 Çarşamba günü saat 11 sularında Haydarpaşa Tren İstasyonu'na ulaştı.[434] Gazi Paşayı İstanbul'da

---

[430] **Cumhuriyet,**9 Kanunuevvel/Aralık 1929, S. 2007, s. 1.; **Vakit,** 9 Kanunuevvel 1929, S. 4280, s. 1.; **Yarın,** 9 Kanunuevvel 1929, S. 4, s. 1.

[431] I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iktisadi dengesizlikler, ülkelerin ekonomik önlemler almasına yol açtı. Bu ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyeti Devleti idi. Devletçi ekonomik modeli uygulamaya başlayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, devletin iktisadi hayatta müdahalesi hem düzenleyici hem de teşvik edici olduğundan sanayileşme alanında da devlete önemli bir rol biçilmiştir. Buna ek olarak ihracatın artması ve buna bağlı olarak dış ticarette kayıpların azalması ve sonunda da Türk Lirasının kıymetinin artması gibi sonuçlarla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu dönemden mümkün olan en az hasarla ayrılmayı hedeflemiştir.

[432] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 23; **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Kanunuevvel/Aralık 1929, S. 3028, s. 1.

[433] **Cumhuriyet,** 16 Kanunuevvel/Aralık 1929, S. 2014, s. 1.; **Vakit,** 16 Kanunuevvel 1929, S. 4287, s. 1.; **Yarın,** 16 Kanunuevvel 1929, S. 11, s. 1.

[434] **Cumhuriyet,** 12 Haziran 1930, S. 2189, s. 1.; **Milliyet,** 12 Haziran 1930, S. 1556, s. 1.; **Vakit,** 12 Haziran 1930, S. 4462, s. 1.; **Yarın,** 12 Haziran 1930, S. 173, s. 1.

İstanbul Valisi ve Kolordu Komutanı'nın başında olduğu bir heyet karşıladı.[435] Tren garındaki karşılama sonrası iskelede bekleyen Söğütlü Yatı'na geçen Gazi Paşa, buradan Dolmabahçe Sarayı'na hareket etti. Saat 12.00 sularında Dolmabahçe Sarayı'na geçen Gazi Paşa, kendisini burada karşılamak için bekleyenler ile görüştü ve onları uğurladıktan sonra da istirahate çekildi.[436]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geldiği günde, Türkiye Cumhuriyeti'nde iktisadi anlamda önemli bir gelişme yaşandı. Devletin para yönetme politikasını belirlemek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulmasına yönelik kanun, 11 Haziran 1930'da çıkartıldı.[437]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 12 Haziran Perşembe günü öğle saatlerinde Ertuğrul Yatı'na bindi ve Yalova'ya doğru hareket etti. Yalova'da yapımı devam eden köşkün inşaatı hakkında bilgiler alan Gazi Paşa, aynı günün akşam saatlerinde tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[438]

Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, 13-14 Haziran 1930 tarihleri arasında işlerini Dolmabahçe Sarayı'ndan sürdürdü ve akşamları Boğaz'a açılarak tekne ile geziler yaptı. 15 Haziran 1930 Pazar günü sabahın ilk saatlerinde Yalova'ya giden Gazi Paşa, kısa bir süre yaptığı incelemelerin ardından aynı günün öğle saatlerinde İstanbul'a döndü.[439]

16 Haziran 1930 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'ndan hiçbir yere ayrılmayan Gazi Paşa, işlerini saraydan sürdürdü. 22 Eylül 1929 tarihinde Şişli Çocuk Hastanesi'nde ziyaret ettiği Sığırtmaç Mustafa, 13 Haziran 1930 tarihinde hastaneden taburcu olmuştu. Sığırtmaç Mustafa, Gazi Paşa'nın İstanbul'a gelmesini fırsat bildi ve 16 Haziran 1930 günü Dolmabahçe Sarayı'na gelerek Gazi Paşayı ziyaret etti ve saygılarını sundu.[440]

---

[435] Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 624-626.
[436] **Vakit,** 12 Haziran 1930, S. 4462, s. 1.
[437] Necdet Aysal, *Atatürk Dönemi Türk Devrimi*, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 195; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 130-140; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** III/20, Ankara, 1930, s. 206-218.
[438] **Vakit,** 13 Haziran 1930, S. 4463, s. 1.
[439] **Vakit,** 16 Haziran 1930, S. 4466, s. 1.
[440] **Cumhuriyet,** 17 Haziran 1930, S. 2194, s. 1.; **Vakit,** 17 Haziran 1930, S. 4466, s. 1.

17-20 Haziran 1930 tarihleri arasında Yalova'da bulunan Gazi Paşa, üç gün boyunca işlerini Yalova'dan sürdürdü ve burada dinlendi. 20 Haziran 1930 Cuma günü İstanbul'a dönen Gazi Paşa, 20-25 Haziran 1930 tarihleri arasında vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi.[441]

26 Haziran 1930 Perşembe günü Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda manevi kızı Rukiye Hanım[442] ile Jandarma Teğmen Hüsnü Bey'in düğün törenine katıldı.[443] Gazi Paşa, evli çifti bu mutlu günlerinde hem yalnız bırakmamış hem de manevi kızı Rukiye Hanım ile de dans etmiştir.[444] Düğüne gelen diğer davetliler ile de kısa süreli sohbetlerde bulunan Gazi Paşa, gecenin ilerleyen saatlerinde evli çifti tebrik ederek saraydan ayrıldı.

27-30 Haziran 1930 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'ndan işlerini sürdüren Gazi Paşa, 30 Haziran-11 Temmuz ve 12-17 Temmuz tarihleri arasında Yalova'da istirahatte bulundu.[445]

17 Temmuz 1930 Çarşamba günü Gazi Paşa halen daha Yalova'da bulunurken Türkiye'ye Amerika'dan bir ziyaretçi gelmişti. Bu ziyaretçi, Amerika Birleşik Devletleri Kongre Üyesi Frank Bey idi. Gazi Paşa'nın Yalova'da olduğu dönemde İstanbul ve Ankara'yı ziyaret eden Frank Bey, 12 yıl önce geldiği ülkenin geçirdiği değişimi ve bu değişimin de baş mimarının Gazi Paşa olduğunu beyan eden demeci, Cumhuriyet Gazetesi'nin 17 Temmuz 1930 tarihli sayısında yayınlandı.[446]

---

[441] **Milliyet,** 21 Haziran 1930, S. 1565, s. 1.; **Milliyet,** 26 Haziran 1930, S. 1570, s. 1.

[442] Mustafa Kemal Atatürk'ün sekiz manevi çocuklarından biri olan Rukiye Erkin, 1911 yılında Konya'da doğdu. Gazi Paşa'nın Konya'ya yaptığı bir gezide tanıştığı Rukiye Hanım, daha sonradan bizzat Gazi Paşa'nın emri ile Ankara'ya getirildi ve eğitimini burada tamamladı. 1930 yılının mayıs ayında Jandarma Teğmen Hüsnü Bey ile Ankara'da nikahı kıyılan Rukiye-Hüsnü Erkin çiftine 26 Haziran 1930 günü Dolmabahçe Sarayı'nda bir düğün töreni yapıldı. Bu törene Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa da katıldı. Rukiye Erkin, 1995 yılında İstanbul'da vefat etti. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-manevi-cocuklari/ Erişim Tarihi: 06.02.2023.).

[443] **Cumhuriyet,** 27 Haziran 1930, S. 2204, s. 1.; **Milliyet,** 27 Haziran 1930, S. 1571, s. 1.; **Vakit,** 27 Haziran 1930, S. 4477, s. 1.

[444] Turhan Gürkan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 308.

[445] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 235.

[446] Frank Bey'in Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan demeci şöyledir*: "... Güzel İstanbul'a bu kere dördüncü defa geliyorum. Bundan 12 sene evvel vaki olan seyahatimle bu seferki gelişimde çok büyük terakkiler ve değişiklikler gördüm. O zaman sokaklarınız pisti, kadınlarınız tuhaf tuhaf kıyafetlerle geziyordu. Fakat bugün caddeler temiz, kadınlarınız o kıyafetleri bırakarak bütün dünya kadınları gibi giyiniyorlar… Bugün hiç tereddüt etmeden söyleyebilirim ki bizle beraber*

17 Temmuz 1930 Perşembe günü gece saatlerinde Yalova'dan hareket eden Gazi Paşa, Maarif Cemiyetinin düzenlediği baloya katılmak üzere Büyükada'ya geçti. Baloyu onurlandıran Gazi Paşa, bir süre orada bulunan tarihçi Ahmet Refik (Altınay) Bey ile sohbet etti. Gazi Paşa, bir süre daha baloda bulunduktan sonra Yalova'ya döndü.[447]

21 Temmuz 1930 Pazartesi günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile Türkiye'nin Tahran'a göndereceği yeni Elçi Hüsrev (Gerede) Bey[448] Yalova'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşayı ziyaret etti.[449] 25 Temmuz 1930 Cuma günü Yalova'dan İran'a gidecek olan Hüsrev Bey, Gazi Paşaya bir veda ziyaretinde bulundu. Gazi Paşa, Hüsrev Bey'e Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin size verdiği yeni görevi hakkındaki memnuniyetini sordu ve Hüsrev Bey'den de sizin verdiğiniz her görev çok önemlidir şeklinde bir cevap aldı.[450] Gazi Paşa da bu cevabın üzerine şu sözleri söyledi:[451]

"Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları, geçmişte yaşanmış olan manasız kör dövüşlerini bilmektedir. Bundan dolayı hiçbir sebep ve suretle tekrar etmek istemez. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, aksine aynı ırktan olduğuna ve özellikle yeni tarihi belgelerle inandığı İran'ın düzenli, düzgün ve kuvvetli bir devlet olmasını diler. Bugün İran Devletinin başında olan Rıza Han Paşa'nın bu hakikati bilenlerin başında bulunduğuna eminin; ortak sınırlar üzerine gerçekleşen olaylar beni Rıza Han hakkında asla şüpheye düşürecek nitelikte değildir. Zira hatırlatırım ki, Pehlevi Hazretleri bu gibi meselelerin ortak faaliyetimizle bertaraf edilmesinde kuvvetlerimizi birlikte ortak hareket edebileceğimizi de kabul eden samimi fikirlerle

---

yaşayan dünyanın en büyük adamları üçü geçmemektedir. Siz iftihar ediniz ki bu üç adamdan birine, belki de en kıymetlisi olan Gazi'ye sahipsiniz…" (**Cumhuriyet,** 17 Temmuz 1930, S. 2224, s. 1.).

[447] **Cumhuriyet,** 19 Temmuz 1930, S. 2226, s. 1.

[448] Hüsrev (Gerede) Bey, 1884 yılında Edirne'de doğdu. 1908 yılında Harp Akademisi'nden mezun oldu. Balkan Savaşları sonrası Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında düzenlenen sınır tespit komisyonunda görev aldı. 7 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki IX. Ordu Müfettişliğinde İstihbarat ve Politika Şube Müdürlüğü görevine atandı ve 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile beraber Samsun'a gitti. 1920 yılında Misak-ı Milli maddelerini İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde okudu. Cumhuriyet'in ilanından sonra sırayla Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin ve Rio de Jenairo Büyükelçilikleri görevini üstlendi. 1949 yılında yaş haddinden dolayı emekli oldu. 1962 yılında kalp krizi geçirdi ve vefat etti. Vefatının ardından Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi. (Cansu Karakuş, Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884-1962), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu), İstanbul, 2019, s. 131-134.).

[449] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1930, S. 2233, s. 1.

[450] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1930, S. 2233, s. 1.

[451] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1930, S. 2233, s. 1 ve 2; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.83.549.16.

bize gerçek dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir. Buna göre Tahran göreviniz Türk ve İran dostluğunun zaten var olan yüksek ve sağlam temelleri üzerine yüce bir yakınlık binası kuracaktır."

24 Temmuz 1930 Perşembe günü, 1923 yılında imzalanan barış antlaşması'nın yıldönümü nedeniyle Cumhurbaşkanı Gazi Paşa ile Başbakan İsmet Paşa Arasında karşılıklı tebrik telgrafları gönderildi. Gazi Paşa İsmet Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir:[452]

"Lozan Antlaşmasını imzaladığınız büyük günün şerefli hatırasını kutlar, bundan duyduğum iftiharlarımı takdim eder ve sevgi ile gözlerinizden öperim."

Başbakan İsmet Paşa'dan Gazi Paşadan aldığı kutlama telgrafına şu telgrafla teşekkür ederek cevap verdi:[453]

"Lozan Barış Antlaşması, Büyük Reisin yeni Türkiye siyasetinde tayin ettiği esas hattın bariz ve açık bir belirtisi olduğu için kıymetlidir. Bu esas hat, memleketin haysiyet ve mevcudiyetinin talep ettiği, elde ettiği koşullar için sonuna kadar sürdürme ve memleketin âli ve ameli menfaatlerine temas etmeyenleri tabii buldular. Realiteleri görmek yeteneğinde olmayanların tılsımlarından korundular. Esas hat, hal ve gelecek için bütün kıymetini koruyor. Bunu takip etmek şuurunda olanlara tesadüfen Lozan'da imza etmek mevkiinde bulunanlar için olduğu gibi daima iyi talih tecelli etmek mukadderdir. Lozan büyük bir eserin ancak bir aynasıdır. Eseri yaratana ve takip edene bağlılığımız ebedidir Aziz ve büyük Reisimiz."

26 Temmuz 1930 Cumartesi günü Gazi Paşa, ülkedeki ulaşım ağının genişlemesi sonucunda demiryollarının Sivas'a ulaştığını öğrendi ve Bayındırlık Bakanı Recep (Peker) Bey'e bir kutlama telgrafı çekti. Çekilen telgraf metni şu şekildedir:[454]

"Doğuya giden demiryolunun Sivas'a ulaşmasından pek memnun oldum. Zat-ı Devletleriyle kıymetli mühendislerimizin memleketin servet ve refahını yükseltecek bu mühim ve hayırlı işi başarmak hususundaki başarıları takdire şayandır ve tebrik ederim efendim."

28 Temmuz 1930 Pazartesi günü Gazi Paşa, Yalova'da bir yemek organize etti. Yemeğe Paris elçisi Fethi (Okyar) Bey'de katıldı. Yemekte Gazi Paşa ile Fethi Bey arasında muhalif bir fırkanın kurulması konusunda bir sohbet gerçekleşti.[455] Yalova'da gerçekleşen görüşmeler sonucunda Serbest Cumhuriyet

---

[452] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.1.1.6.13; **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1930, S. 2233, s. 3.
[453] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1930, S. 2233, s. 3.
[454] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 24.
[455] Ali Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, Kendi Yayını, İstanbul, 1987, s. 12. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunun ilk adımı Yalova'da

Fırkasının (SCF) kurulması kararı 7 Ağustos 1930 tarihinde alındı. Fethi Bey'in ideolojisini de yansıtan fırkanın ismi bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından bulundu. Ancak Fethi Bey fırkanın kuruluşu için bazı güvenceler istedi. Bu güvencelerin en önemlileri, Cumhurbaşkanının partiler arasında ayrım yapmadan tarafsız bir şekilde davranmasını ve bu fırkanın Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve izni ile kurulduğuna dair yazılı bir belgenin hazırlanması idi.[456]

Bu koşulların gerçekleşmesi sonrasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Serbest Fırka ile ilgili olarak kamuoyunun bilgisini almak istemesi amacıyla partinin kurulmasına ilişkin bir haberin basında yayınlanmasını uygun buldu. Bu amaçla Vakit gazetesinden Asım (Us) Bey Yalova'ya çağrıldı. 7 Ağustos 1930 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fethi Bey ve Asım Bey'in de yer aldığı masada şu beyanatı verdi:[457]

"Ben şimdi bir babayım. Siz ikiniz de benim evladımsınız. İkiniz arasında benim nazarımda hiçbir fark yoktur. Benim istediğim sadece memleket işlerinin Büyük Millet Meclisi'nde açıkça münakaşa edilmesidir. Büyük Millet Meclisi'nde Türk milletinin gözü önünde açıkça konuşulamayacak hiçbir iş yoktur..."

Gereken bütün hazırlıkların yapılmasından sonra Fethi Bey, 12 Ağustos 1930 tarihinde partinin kurulması için gereken dilekçeyi İstanbul Valiliği'ne

---

düzenlenen bu yemek oldu. Yeni kurulacak partinin kurulma evresi Yalova'da gerçekleşti. Dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Bey, yaz tatilini geçirme amacı ile Türkiye'ye geldi. O dönemde Yalova'da bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Fethi Bey'den ülkenin iktisadi durumu hakkında bir rapor istedi. Fethi Bey'in Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşaya ülke dışından Türkiye'nin durumunu şöyle anlatmaktadır: "*Dışarıdan mali ve iktisadi durumumuz kötü gözükmektedir. Dış borçlar üzerinden yapılan anlaşma üzerinden uzun bir zaman geçmemiş olmasına rağmen hükümetin borcumu ödemeyeceğim beyanatı mali itibarımızı sarsmıştır. Bu konuda yaşanacak güven kaybı başka alanlara da yayılacaktır. Ayrıca hükümetin bu duruma ek olarak masraflarının artması sonucunda da vergiler arttırıldı. Vatandaşların temel amacı geçinmek ve vergi ödemek olmuştur. Ülkede bir iş yapmak için gerekecek sermaye kimsede olmamaktadır. Parasızlık iyice yayılmıştır*." (Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 386. **Cumhuriyet,** 11 Ağustos 1930, S. 2249, s. 1.). Dönemin başbakanı İsmet (İnönü) Paşa hükümetine karşı eleştirisini Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşaya ileten Fethi Bey'e yeni bir parti kurulması görevi bizzat Gazi Paşadan geldi. İlk etapta Fethi Bey bu konuya sıcak bakmamaktaydı. Bunun nedeni ise geçmişte İsmet Paşa ile yaşanan Duyun-u Umumiye taksitleri ödenmesi konusundaki anlaşmazlıktır. (Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım**, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964, s. 134-135; Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 44, (2009), s. 587.).

[456] **Cumhuriyet,** 10 Ağustos 1930, S. 2248, s. 1.

[457] Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım**, s. 132; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Sohbetleri**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s. 27.

gönderdi ve valilik onayı ile Serbest Cumhuriyet Fırkası resmen kuruldu.[458] Fırkanın kurulduğu ilk günlerde özellikle basın kanadında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ülke yönetiminde muhalefetin de olduğu bir yapıyı son derece teşvik ettiği göze çarpmaktadır.[459] Hatta bu beyanlara ek olarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulan partiye verdiği güveni sözde bırakmayarak çocukluk arkadaşı Milletvekili Nuri (Conker) Bey, Tahsin (Uzer) Bey ve kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım'ın da bu yeni fırkada görev almalarını istedi.[460]

Serbest Cumhuriyet Fırkası, ilk şubesini İstanbul'un Taksim semtinde açtı. Partinin kuruluşunda 14 milletvekili bulunmaktaydı.[461] Partinin programı bizzat kurucusu Ali Fethi Bey tarafından oluşturuldu. 11 maddeden oluşan programın maddeleri şunlardır:[462]

"1. Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir.

2. Vergiler milletin bireylerinin iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede hafifletilecektir. Vergi koymada daha sağlıklı esaslara dayanılacak ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

3. Fırka, devlet gelirlerinin verimli şekilde harcamaya dikkat ve büyük bayındırlık teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle yüklemekten kaçınır.

4. Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

---

[458] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, s. 249; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s. 622.

[459] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın beyanlarında iki fırkanın mücadelesini sürekli gözlemleyeceğini ve bu tartışmaların yaşandığı sistemi hep beğendiğini belirtmiştir. (**Cumhuriyet,** 11 Ağustos 1930, S. 2249, s. 3 ve 4; **Cumhuriyet,** 12 Ağustos 1930, S. 2250, s. 1 ve 5.).

[460] Özellikle Nuri Bey'in katılımı Fethi Bey'i bir nebze rahatlatmıştır. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e kendisinden daha fazla yakın olan Nuri Bey'in Cumhurbaşkanı'na sürekli ilk adı ile hitap ettiği bilinmektedir. Nuri Bey'in muhalefet kanadında yer alması demek Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın de Serbest Cumhuriyet Fırkasına olan desteğini açıkça göstermektedir. (Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s. 330.).

[461] Fırkanın genel başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey, genel sekreter Nuri (Conker) Bey idi. Yönetim kadrosunda ise Ahmet (Ağaoğlu), Tahsin (Uzer), Mehmet Emin (Yurdakul), Nakiyüddin (Yücekök), Semih (Hızıroğlu), Ali Haydar (Yuluğ), Ali Galip, Refik İsmail (Kakmacı), İbrahim (Dalkılıç), Rasim (Öztekin), Reşit Galip beyler ile Makbule (Atadan) hanım yer almaktaydı. (Necdet Aysal, *Atatürk Döneminde İç Politika*, s. 172; Barış Ertem, "*Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*", **ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, I/2, (2010), s. 76-77; Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı"*, s. 590.).

[462] **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1930, S. 2251, s. 1 ve 4.

5. Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının gelişiminde her türlü teşebbüs erbabının destekçisidir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi gereken iktisadi işlerde kişilerin gücü yetersiz görülürse, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman tekeli kaldırılacaktır.

6. Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve engelsiz usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren mürabahacılıktan (bir malı aşırı kârla satmak) kurtarılması fırkanın en önemli amaçlarındandır. Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması ilkedir.

7. Dâhili sanatların canlanması ve kolaylıkla gelişmesi fırkanın ulaşmak istediği önemli hedefidir. Teşviki Sanayi Kanunu hakkıyla uygulanacaktır. Bu kanunun sunduğu himaye ve kolaylıklar gerektiğinde genişletilecektir. Sanayi ve Maadin Bankası'nın kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır. Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

8. Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami hızla ve kolaylıkla gördürülecektir. Rüşvet ve suiistimallere karşı merhametsizce mücadele edilecektir.

9. Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilâtındaki eksiklikler bu amaca göre tamamlanacaktır.

10. Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bütün devletlerle ilişkilerinin dostluk ve samimiyet çerçevesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kurumuyla sıkı surette iş birliğine önem verilecektir.

11. Fırka bir dereceli seçim usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına içine almasını da savunacaktır."

Hazırlanan bu program Cumhurbaşkanı Gazi Paşaya sunuldu. Gazi Paşa bu programa bireylerin kendi çabaları ile girişemeyeceği ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından yapılmasını ve ayrıca kadınlara oy verme hakkının da eklenmesi gerektiğini belirtti.[463] Özetle bu program, kurulan partinin Cumhuriyetçilik, Laiklik ve Milliyetçilik esaslarına bağlı olduğu belirtilmektedir.

Parti programı ve partinin kemik kadrosu hazırdı, ancak önemli bir konu vardı. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) yanında güçlü bir basın desteği vardı. Bu desteğin başında Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in başyazarlığını yaptığı Cumhuriyet Gazetesi yer almaktaydı. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise Halk Fırkası destekli gazetelere güvenmiyordu. Bundan dolayı iktidar yanlısı olmayan "*Yarın*" ve "*Son Posta*"[464] gazeteleri ülkede çok sesliliği yayma görevini üstlenerek

[463] https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/serbest-cumhuriyet-firkasi/ Erişim Tarihi: 07.02.2023.
[464] Son Posta gazetesinin sahibi Zekeriya (Sertel) Bey, hatıralarında Serbest Cumhuriyet Fırkasının gazetesi ile olan ilişkisinden şöyle bahseder: *"... Ama Serbest Fırkanın kuruluşu, herkesten çok*

Serbest Cumhuriyet Fırkasının yayın organları oldular.[465]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılının ağustos ayını tamamen Yalova'da geçirdi. Paris Elçisi Fethi Bey'in muhalif fırka kurma çalışmalarını Gazi Paşa anbean Yalova'dan takip ediyordu. Bu süreç devam ederken, 1 Eylül 1930 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta hizmete giren demiryolu istasyonu için Ankara'da bulunan Başbakan İsmet Paşa'ya bir tebrik telgrafı çekti. Telgraf metni şöyledir:[466]

"Büyük zafer büyük milletimizin sönmez hürriyet ve istiklal aşkından ve başında zatı devletleri bulunmuş olan kahraman ordumuzun kendine has fedakarlıklarından doğmuştu. Demiryolu şebekemizin Sivas'a varması münasebeti ile bu sahada da elde edilen parlak başarı milletin yüksek idrak ve kabiliyetinin ve reisi bulunduğunuz hükümetin şayanı takdir mesaisinin eseridir. Hakkımda belirttiğiniz sevgi gösteren hislere teşekkür ve zatı devletleri ile mesai arkadaşlarınızı tebrik eylerim."

Serbest Cumhuriyet Fırkasının bundan sonraki adımı ülke içinde teşkilatlanmaya girişmesi oldu. Bunun içinde ülke içinde gezi düzenlendi. En dikkat çekici olayların yaşandığı gezi, 1930 yılının eylül ayında gerçekleşen ve on gün süren Batı Anadolu Gezisi idi. Gezi boyunca ziyaret edilecek şehirler sırayla İzmir, Aydın, Manisa ve Balıkesir şehirleri oldu. Fethi Bey ve yanındaki fırka heyetini taşıyan vapur, 4 Eylül 1930 tarihinde İzmir'e geldi ve İzmir'de 50 bine yakın vatandaş Fethi Bey'i karşıladı.[467]

Bu tarihten itibaren ülke içinde gerilimi arttıran olaylar başladı. CHF tarafından İzmir'de bulunan görevlilere SCF destekçisi olan ama Cumhuriyet rejimine karşı olan kişilere karşı gereken tedbirlerin alınması yönünde talimat iletildi.[468] Olayların başlangıcı olarak 4 Eylül 1930 tarihi verilebilir. O gün yani

---

bizi ilgilendiriyordu. Çünkü öteki gazeteler o vakte kadar Halk Partisi'nin avukatlığını yapmışlardı. Her meselede ondan yana olmuşlardı. Serbest Fırka, bu gazetelere güvenemezdi. Oysa Son Posta yeni çıkmıştı. Tarafsız bir politika güdüyordu. Serbest Fırka için ötekilere oranla daha yararlı olabilirdi. Zaten yeni partinin bir gazeteye ihtiyacı da vardı. Bu düşüncelerle Fethi Okyar bize yakınlık gösteriyor, Son Postayı kazanmaya çalışıyordu." **(**Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 170.).

[465] Necdet Aysal, *Atatürk Döneminde İç Politika*, s. 172; Barış Ertem, " *Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*", s. 76; Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı"*, s. 591.

[466] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Eylül 1930, S. 3283, s. 1.

[467] **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1930, S. 2274, s. 1; Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim 1922-1971**, **II**, Pera Turizm ve Ticaret AŞ Yayınları, İstanbul, 1997, s. 1052.

[468] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.1.4.14.

İzmir'deki ilk gün, bayrak asma meselesi sonucu polis ile halk arasında sözlü atışmalar gerçekleşti. Bu olayın sonunda güvenlik güçlerine hakaret suçlaması ile 300'e yakın kişi tutuklandı.[469]

Ege Bölgesi'nde bu gelişmeler yaşanıyorken, Cumhurbaşkanı Gazi Paşa da 5 Eylül 1930 Cuma günü Yalova'dan İstanbul'a geldi.[470] Takvimler 6 Eylül 1930 Cumartesi gününü gösterirken Serbest Cumhuriyet Fırkası, İzmir'de bir miting düzenledi. Miting yapıldığı sırada CHF destekçisi Anadolu Gazetesi'nin binasının taşlanması sonucu çıkan olaylarda biri öğrenci iki kişi öldü ve 10'dan fazla kişi yaralandı. Sesleniş konuşması bir sonraki güne ertelendi.[471]

Aynı gün Gazi Paşa, bir gün önce Yalova'dan İstanbul'a gelen Başbakan İsmet Paşa ile beraber İstanbul'da bir gezinti yaptı.[472] Gülhane Parkı'nda bir müddet oturan Gazi Paşa ve İsmet Paşa ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[473]

Fethi Bey, daha önceden planlanan ama bir gün ertelenen konuşmasını 7 Eylül 1930 Pazar günü gerçekleştirdi. Konuşma öncesi Başbakan İsmet Paşa, miting için şu talimatta bulundu:[474]

"Karşı fırka heyetinin fikirlerini tam bir serbestlikle ve emniyetle açıklayabilmek için bütün tedbirleri alınız."

Fethi Bey, 50 bin kişiye yaptığı konuşmada ağırlıklı olarak mevcut hükümete iktisadi ve demiryolu politikaları üzerinden eleştiriler yöneltti.[475] Bu mitingde çıkan olaylar nedeniyle dönemin Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, Cumhuriyet Gazetesi'nin 9 Eylül 1930 günkü sayısında Gazi Paşaya "*Açık Mektup*" adlı bir yazı yazdı.[476] Bu yazıda Yunus Nadi Bey,

---

[469] **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1930, S. 2274, s. 4.
[470] **Cumhuriyet,** 6 Eylül 1930, S. 2275, s. 1.
[471] **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1930, S. 2275, s. 1, 3 ve 4. Öğrenci Necati'nin ölümünden sorumlu olan komiser muavini tutuklandı. **Son Posta**, 8 Eylül 1930, S. 44, s. 1.
[472] **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1930, S. 2276, s. 1.
[473] **Milliyet,** 7 Eylül 1930, S. 1643, s. 1.
[474] **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1930, S. 2276, s. 1.1
[475] **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1930, S. 2277, s. 1, 3 ve 4. Nutkun tam metni için Bkz: **Son Posta,** 9 Eylül 1930, S. 45, s. 4 ve 7.
[476] Yunus Nadi Bey tarafından yazdırılan yazının tam metni şöyledir: *"İzmir'de bir matbaamıza taarruz edildiği ve Cumhuriyet Halk Fırkası binamız taşa tutulduğu günden beri memlekette sorumluluğumuza düşen yeni vazifelerin varlığını ve önemini takdir ediyoruz. Bu arada ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeye çalıştıklarını görerek öyle dahi olsa biz kendimizi yedi emanetimize bırakılan Cumhuriyetin korunması vazifesini tam yapmaya gücü yeterdir biliyoruz… bitmez hürmetlerimizi lütfen kabul buyurun aziz şefimiz."* (**Cumhuriyet,** 9 Eylül 1930, S. 2278, s. 1.).

Gazi Paşaya hangi fırkadan yana olduğuna dair bir soru yöneltilmişti. Gazi Paşa'nın cevabı ise 10 Eylül 1930 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandı. Yayınlanan bildiri şöyledir:[477]

"Cumhuriyet gazetesi bana hitaben yazılan açık mektubu okudum… Hakikati bir daha ifade edeyim ve açıkça anlatayım. Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren kurulup benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetinin doğan çocuğudur. Bu kuruluşa tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmem için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz…"

Kısaca Gazi Paşa, Yunus Nadi Bey'in hangi fırkadan yana olacağı sorusuna ben Cumhuriyet Halk Fırkasının genel başkanıyım diye cevap vererek bu konuyu kapattı.

Gazi Paşa, 11-18 Eylül 1930 tarihleri arasında Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndan çoğunlukla ayrılmadan işlerini sürdürdü ve Ankara'ya dönüş hazırlıklarını yaptı. 19 Eylül 1930 Cuma günü Gazi Paşa, ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan Haydarpaşa Tren garına gitti, oradan da hareket eden Trenle Ankara'ya doğru yola çıktı.[478] Böylece 11 Haziran 1930 yılında geldiği İstanbul ziyaretinde hem Yalova'da hem de İstanbul'da kalarak günlerini geçiren Gazi Paşa, 19 Eylül 1930 günü Ankara'ya dönerek sonlandırdı. 100 gün süren beşinci İstanbul ziyareti böylelikle son buldu.[479]

---

[477] **Cumhuriyet,** 10 Eylül 1930, S. 2279, s. 1.; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.1.4.17.

[478] **Cumhuriyet,** 20 Eylül 1930, S. 2289, s. 1.; **Milliyet,** 20 Eylül 1930, S. 1656, s. 1.; **Son Posta,** 21 Eylül 1930, S. 57, s. 1.; **Vakit,** 20 Eylül 1930, S. 4562, s. 1.

[479] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya döndükten sonra SCF'da seçim çalışmalarına başladı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, Batı Anadolu gezisinden hemen sonra 1930 yılında gerçekleşen Belediye Seçimlerine katıldı. Türk Siyasi Tarihinde kadın vatandaşların da ilk kez oy kullandığı bu seçim sonunda, SCF beklenenden daha büyük bir başarı gösterdi. Resmi açıklanan sonuçlara göre ülke genelinde oluşturulan 502 seçim bölgesinden 31'ini SCF kazandı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, İzmir'de 10, Aydın'da 8, Samsun'da 5, Kırklareli'nde 3, İstanbul'da 2, Bursa, Tekirdağ ve Çanakkale'de 1 bölgede seçimi kazandı. (Hikmet Çolak, 1930 Belediye Seçimleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan), Ankara, 2007, s. 158; Barış Ertem, "*Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası*", s. 83.). Belediye Seçimlerinde İstanbul'daki yarışma sonucu CHF 35.934 oy SCF ise 12.183 oy aldı. (**Vakit**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1930, S. 4592, s. 1. İstanbul ilçelerinin oy dağılımı için Bkz: **Vakit**, 20 Teşrinievvel/Ekim 1930, S. 4592, s. 7.). Seçim sonucunda başta Ahmet (Ağaoğlu) Bey'in seçimin kazananın aslında SCF olduğu yönündeki beyanları Meclis'te tartışmalara neden oldu. Kontrollü bir muhalefet partisi olması planlanan SCF'nın iktidarı alabilme ihtimali hiçbir kesim tarafından beklenmiyordu. Ali Fethi Bey, bu durumdan ilk başlarda şikâyetçi değildi. Ancak Cumhurbaşkanı

II- Altıncı Gelişi (1 Aralık 1930-3 Ocak 1931)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılında ikinci defa İstanbul'a geldi. 29 Kasım 1930 tarihinde Trabzon'dan[480] hareket eden Gazi Paşa, 1 Aralık 1930 Pazartesi gününün ilk saatlerinde İstanbul'a geldi.[481] İstanbul Valisi Muhittin Bey'in başında olduğu heyet, Gazi Paşayı karşılamak üzere Büyükdere'ye yol aldı. Kış ikliminin doğurduğu zorluklardan dolayı havada yoğun bir sis hakimiyeti vardı ve bundan dolayı Trabzon'dan İstanbul'a Gazi Paşayı taşıyan Ege Vapuru, Büyükdere'de demirlemek durumunda kaldı. Sabah saatlerinde güneşin yardımıyla sis dağılınca Ege Vapuru saat 9.40 sularında Dolmabahçe Sarayı'na demir attı.

Öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımına çıkan Gazi Paşa, burada kendisi karşılamak için bekleyenleri selamlayarak içeri girdi. Öğle yemeğini sarayda yiyen Gazi Paşa, günün geri kalanında da sarayda dinlenerek geçirdi.[482]

2 Aralık 1930 Salı günü Gazi Paşa İstanbul'da bir dizi ziyaretlerde bulundu. Dolmabahçe Sarayı'ndan öğle saatlerinde yanında İçişleri Bakanı Şükrü Bey'in de yer aldığı heyetle beraber hareket eden Gazi Paşa, ilk önce Yıldız'da bulunan Harp Akademisi'ni ziyaret etti. Ziyaret anında dersleri dinlemek için sınıflara da giren Gazi Paşa, Akademinin yakınlarında bulunan Mülkiye Mektebi'ne de bir ziyaret yaptı. Harp Akademisi ve Mülkiye Mektebi incelemeleri sonrası hareket eden Gazi Paşa, oradan Galatasaray Lisesi'ne geçti. Yaklaşık 1 saat boyunca burada bulunan Gazi Paşa, okulun içinde incelemelerde bulundu. İkindi saatlerinde buradan ayrılan Gazi Paşa, Beyoğlu tarafına geçerek gezinti yaptı. Akşam saatlerinde de Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[483]

Gazi Paşa'nın daha da karşısında olmaya başlaması kendisini tedirgin ediyordu. Nitekim bu süreç sonunda Fethi Bey, 16 Kasım 1930 günü fırkayı fesih ettiğine dair beyanı Gazi Paşaya sundu. Ali (Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, s. 81-82.). Bu fesih bildirgesi 17 Kasım 1930 tarihinde ilan edilecektir. (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 307.). Böylelikle ikinci defa çok partili siyasi yaşam adımı başarısızlıkla sonuçlandı.

[480] 17 Kasım 1930 Pazartesi günü Ankara'dan başladığı Orta Anadolu ve Karadeniz gezisini Trabzon'da tamamlayan Gazi Paşa, 27 Kasım'da geldiği Trabzon'dan 29 Kasım'da ayrıldı ve İstanbul'a geldi. (Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 651.).

[481] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.9.38; **Cumhuriyet,** 2 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2361, s. 1.; **Milliyet,** 2 Kanunuevvel 1930, S. 1728, s. 1.; **Son Posta,** 2 Kanunuevvel 1930, S. 128, s. 1.; **Vakit,** 2 Kanunuevvel 1930, S. 4634, s. 1.

[482] **Cumhuriyet,** 2 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2361, s. 1.

[483] **Cumhuriyet,** 3 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2362, s. 1.

3 Aralık 1930 Çarşamba Günü Gazi Paşa, öğleye kadarki süreç boyunca Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatte bulundu. Saat 14.30 sularında Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılan Gazi Paşa, Beyoğlu'nda bulunan Elhamra Sineması'na gitti. Burada saat 17.00'ye kadar sürecek olan özel film seansına katıldı. Sinemada gösterime sunulan film, Amerikan film şirketi olan Foks (Fox) şirketinin daha önce çektiği Gazi Numune Çiftliği filmidir. Filmde Gazi Paşa'nın Türkçe olarak Amerika vatandaşlarına seslenmesi, 17 Kasım-1 Aralık 1930 tarihleri arasında Gazi Paşa'nın Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgesi ziyaretleri ve Gazi Paşa'nın 1 Aralık 1930 günü Dolmabahçe Sarayı'na adım atması da gösterilmekteydi. Bu gösterim sonrası sinemada kısa metrajlı iki filmin de gösterimi ile film seansı sona erdi. Gazi Paşa, film gösteriminden sonra Dolmabahçe'ye geri döndü.[484]

4 Aralık 1930 Perşembe günü Gazi Paşa, öğle saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. Saat 13.00'te Gazi Paşa, yanında kız kardeşi Makbule Hanım, İçişleri Bakanı Şükrü Bey ve diğer kişilerle beraber Kadıköy Vapuru'na bindi ve Yalova'ya gitti. Yaklaşık 7 saat boyunca Yalova'da bulunan Gazi Paşa, bir dizi incelemeler yaptıktan sonra günün ilerleyen saatlerinde saraya döndü ve dinlenmeye çekildi.[485]

5-11 Aralık 1930 tarihleri arasında Gazi Paşa, diş tedavisi için doktorların verdiği istirahatten ötürü günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[486] 14 Aralık 1930 Pazar günü Gazi Paşa, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey ile beraber öğle vaktinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Cerrahpaşa Hastanesi ile Haseki Kadın Hastanesine ziyaretlerde bulundu. Gazi Paşa, Cerrahpaşa Hastanesi defterine hastanenin çalışma düzenine övgüde bulunarak birkaç cümlelik bir yazı yazdı.[487]İki hastanede de incelemelerde bulunan Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[488]

---

[484] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.9.39. **Vakit,** 4 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 4636, s. 1.
[485] **Milliyet,** 5 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1731, s. 1.
[486] Gazi Paşa, diş tedavisinden dolayı ziyaretlerini kısa bir süreliğine erteledi. (**Cumhuriyet,** 7 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2366, s. 1. Diş tedavisi 12 Aralık 1930'da tamamlandı. **Milliyet,** 13 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1739, s. 1.).
[487] Gazi Paşa şu sözleri yazdı: *"Gördüklerimden memnun oldum. Temizlik, düzen ve ciddi çalışma takdire değerdir."* (**Vakit,** 15 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 4647, s. 1.).
[488] **Vakit,** 15 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 4647, s. 1.

15 Aralık 1930 Pazartesi günü Gazi Paşa'nın gezi programında çok önemli bir kurum yer almaktaydı. Gazi Paşa, sabah saatlerinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey ile beraber İstanbul Darülfünunu ziyaret etti. Darülfünun hakkında bilgiler alan Gazi Paşa daha sonra sırayla Ceza Hukuku, Hukuk Muhakemeleri Usulü ve İktisat derslerini dinlemek amacıyla sınıflara ziyaretlerde bulundu. Öğle saatlerine gelindiğinde Gazi Paşa'nın ağzından şu cümleler dökülmekteydi:[489]

"—Darülfünunun bu sıcak ortamından insan kolay kolay ayrılamıyor. Biraz daha oturalım."

Darülfünun Emini Muammer Raşit Bey'de bu söze *"Onun içindir ki biz burada ölmek istiyoruz"* şeklinde cevap verdi. Gazi Paşa ise bu cevaba şöyle karşılık verdi:[490]

"—Hayır, burada ölmek değil, yaşamak isteyin. Şimdiki muharebelerde asker bile ölmeyerek savaşı kazanmak için çalışır."

Gazi Paşa, Darülfünun binasından ayrılmadan önce kendisine sunulan özel deftere yazdığı sözler ise şöyledir:[491]

"İstanbul Darülfünununda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığımdan çok memnun oldum, bilim sevgisi olan bu yüksek kurumun büyük hizmetleriyle övüneceğimize kuşku yoktur."

Gazi Paşa, saat 10.30'da geldiği Darülfünundan saat 14.00'te ayrıldı. Şehirde otomobil ile bir süre daha gezinti yapan Gazi Paşa saat 14.45'te Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[492]

16 Aralık 1930 Salı günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un belli muhitlerinde bulunan fabrikaları incelemek amacıyla şehir içinde bir gezinti yaptı. Gazi Paşa, ilk olarak Kazlıçeşme'de bulunan Türk Anonim Şirketi ziyaret etti. Ardından bu fabrikanın yakınlarında yer alan dokuma fabrikasında Gazi Paşa incelemelerde bulundu. Daha sonra Bakırköy'e giden Gazi Paşa, bez ve çimento fabrikalarını ziyaret etti. Akşam saatlerinde Sultanahmet'te bulunan trikotaj fabrikasını da ziyaret ettikten sonra Gazi Paşa buradan

[489] **Milliyet,** 16 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1742, s. 6.
[490] **Cumhuriyet,** 16 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2375, s. 2.
[491] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s. 12.
[492] **Cumhuriyet,** 16 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2375, s. 1 ve 2; **Milliyet,** 16 Kanunuevvel 1930, S. 1742, s. 1 ve 6.

Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[493]

17 Aralık 1930 Çarşamba günü Gazi Paşa ikindiye kadar sarayda bulundu ve 16 Aralık'ta Ankara'dan İstanbul'a gelen İçişleri Bakanı Şükrü Bey'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[494] Saat 15.00 sularında Şükrü Bey'in de yer aldığı heyetle beraber saraydan ayrılan Gazi Paşa, Taksim-Şişli üzerinden Karaağaç'a gitti ve orada bulunan mezbahayı ziyaret etti. Buradaki incelemelerini tamamlayan Gazi Paşa, daha sonra Şark Deri Fabrikası'na bir ziyarette bulundu. Mezbaha ve fabrika ziyaretleri sonrası saat 16.00'da fabrikadan ayrılan Gazi Paşa sırayla Darülaceze, Kağıthane Köyü Jandarma Karakol Komutanlığı, Kağıthane Köyü Halk Fırkası Ocağı ve Kızılay şubesini ziyaret etti. Bu ziyaretlerin ardından Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[495]

18 Aralık 1930 Perşembe günü Gazi Paşa'nın gezi programı oldukça yoğundu. İlk olarak öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılan Gazi Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey ile beraber İstanbul Kolordu Komutanlığı'nı ziyaret etti. Gazi Paşa, buradan ayrıldıktan sonra sırayla İstanbul Valiliği'nin binasını, İstanbul Belediye Meclisi'ni, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul il merkezini ve son olarak da Türk Ocağı binasını ziyaret etti. Gazi Paşa, Türk Ocağı binası çevresinde bulunan genç vatandaşlara şu demeci söyledi:[496]

"... Yolunda çalıştığımız büyük ülküyü halkın kalbinde bir düşünce haline, bir duygu haline getirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak, madde madde açıklamak gerekir. Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Onlara Cumhuriyet prensiplerini sevdiriniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayınız..."

Gazi Paşa, söylevden sonra orada bulunan ocak üyeleriyle ve çevredeki mekanlarda bulunan vatandaşlarla da bir süre daha sohbet etti. Daha sonra akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[497]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 19-25 Aralık 1930 tarihleri arasında Trakya'ya bir gezi düzenleme amacıyla 19 Aralık 1930 Cuma günü akşam saatlerinde trenle İstanbul'dan ayrıldı.[498] Gazi Paşa, Trakya'da

[493] **Milliyet,** 17 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1743, s. 1.
[494] **Cumhuriyet,** 18 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2377, s. 1.
[495] **Milliyet,** 18 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1744, s. 1.
[496] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 290-291; **Hakimiyet-i Milliye,** 20 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 3390, s. 1.
[497] **Cumhuriyet,** 19 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2378, s. 1.; **Milliyet,** 19 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1745, s. 1.
[498] **Cumhuriyet,** 20 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2379, s. 1.

incelemelerde bulunduğu sırada İzmir'in Menemen ilçesinde dini meseleleri bahane eden bir grubun saldırısı ortaya çıktı..

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1930 yılında kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılanlar, tıpkı 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılanlar gibi genellikle Cumhuriyet rejimi karşıtı ve şeriat destekçileri idi. Bu kişiler yeni yönetim biçiminin gerçekleştirdiği devrimlere tepki vermekteydi. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanması ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının halka olumsuz yansımasını fırsat bilen şeriat yanlısı gerici grup harekete geçti.

23 Aralık 1930 tarihinde gerçekleşen bu olay Nakşibendî tarikatına üye olan kişiler tarafından düzenlendi. Derviş Mehmet önderliğinde gericiler Menemen'de "*Şeriat isteriz*" diye ayaklandı.[499] Sabah namazı vaktinde Menemen'de bulunan Müftü Camii'ne silahıyla giren Derviş Mehmet, kendisini mehdi olarak tanıtarak dini korumaya geldiğini söyledi. Camii yakınlarındaki bölgede konuşan Derviş Mehmet, şapka giyenlerin kâfir olduğunu ve en yakın zamanda şapka yerine tekrardan fes giyileceğini söylüyordu. Kalabalığın büyümesi üzerine bölgeye jandarma birlikleri sevk edildi. Sevk edilen müfrezenin komutanı Asteğmen Kubilay'dı.[500] Asteğmen Kubilay, olay yerine gidip Derviş Mehmet'i teslim olması yönünde ikna etmeye çalıştı, ancak Derviş Mehmet buna silahla karşılık verdi ve Kubilay Asteğmeni yaraladı. Bir süre hayatta kalan Kubilay, yarasının etkisiyle şehit oldu. Derviş Mehmet bir kılıç ile şehidin başını gövdesinden ayırarak halkın arasında gövde gösterisi yaptı.

Bunu gören o mahallenin iki bekçisi Hasan ve Şevki Beyler silahlarını alarak gericilere ateş ettiler. O gruptan bir kişiyi öldürmüş olsalar da iki bekçi de çıkan çatışma sonrası şehit oldu. Bu gelişmeler üzerine daha kalabalık jandarma kuvvetleri bölgeye intikal etti. Jandarma ile gericiler arasındaki çatışmalarda Derviş Mehmet de dâhil bir sürü irticai faaliyette bulunan kişiler öldürüldü,

[499] Necdet Aysal, *Atatürk Döneminde İç Politika*, s. 173; Hikmet Çetinkaya, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

[500] Girit'ten göç eden bir ailenin çocuğu olan 1906 doğumlu Kubilay'ın asıl adı Mustafa Fehmi'dir. Terzi çıraklığı yaparken öğretmenlik sınavlarını kazanarak 1926'da Bursa Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Türk tarihinden ilham alarak isminin başına Kubilay'ı da ekledi ve yaşadığı çevrede Mustafa Fehmi Kubilay olarak bilindi. (Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı"*, s. 603.).

hayatta kalanlarda ara sokakları kullanarak kaçmaya çalıştı.

Bu olay laik sisteme ve Cumhuriyet yönetim biçimine karşı tarihimize bir kara leke olarak kazındı. Bölgedeki emniyet unsurları tarafından Menemen ve Manisa'da toplam 38 kişi tutuklandı.[501] Trakya Bölgesi'nde incelemelerde bulunan Gazi Paşa, bu olayın gerçekleşmesi üzerine 25 Aralık 1930 Perşembe günü gece saat 24.00 sularında İstanbul'a geri döndü.[502] 27 Aralık 1930 Cumartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda Menemen Olayı ile alakalı olağanüstü bir toplantı yapıldı. Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen bu toplantıda Meclis Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İçişleri Bakanı ve Ordu Müfettişi katıldı.[503]

Toplantı sonrası Gazi Paşa, akşam saatlerinde Ankara'ya dönen Genelkurmay Başkanı'na Türk Ordusuna taziye adıyla bir mektup iletti. Mektubun içinde yazanlar şöyledir:[504]

"Menemen'de son günlerde meydana gelen gericilik girişimi sırasında yedek subay Kubilay Bey'in görevini yaparken uğradığı akıbetten dolayı Cumhuriyet Ordusu'na başsağlığı dilerim.

Kubilay Bey'in şehit oluşunda gericilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki ahaliden bazılarının alkışla onaylar bulunmaları bütün Cumhuriyetçi ve vatanseverler için utanılacak bir olaydır. Vatanı savunmak için yetiştirilen, dahili her politika ve anlaşmazlığın dışında ve üstünde saygıdeğer bir vaziyette bulunan Türk subayının gericiler karşısındaki yüksek görevi vatandaşlar tarafından hürmetle karşılandığına şüphe yoktur. Menemen'de ahaliden bazılarının hataları bütün ulusu üzmüştür.

İstilanın acılığını tatmış bir çevrede genç kahraman yedek subayın uğradığı saldırıyı ulusun bizzat Cumhuriyet'e karşı bir suikast olarak algıladığı ve saldırganlar ile teşvikçilerini ona göre takip edeceği kesindir. Hepimizin hakikati, bu konudaki görevlerimizin gereklerini duyarlılıkla yerine getirmeye yöneliktir. Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyet'in ülkücü öğretmen topluluğunun değerli üyesi Kubilay Bey, temiz kanı ile Cumhuriyet'in hayatiyetini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır."

28 Aralık 1930 Pazar günü Gazi Paşa, ikindi saatlerinde yanındaki heyetle beraber Süleymaniye'de bulunan eski itfaiye alay binasına bir ziyaret gerçekleştirdi. Burada yapılan çalışmaları inceleyen Gazi Paşa, daha sonra

---

[501] **Cumhuriyet**, 25 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2384, s. 1 ve 4.
[502] Latif Bağman ve Oral Onur, **Atatürk'ün Yaşamında Edirne**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Edirne, 1982, s. 76-77; **Cumhuriyet**, 26 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 2385, s. 1.
[503] **Milliyet,** 28 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1754, s. 1.
[504] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 601-602; **Vakit,** 28 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 4660, s. 1.

merkezi Çarşıkapı'da olan Ayakkabıcılar Cemiyeti'nin düzenlediği sergiyi gezdi. Ayakkabıcılar Cemiyeti'nin hatıra defterine günün anlam ve önemi hakkında Gazi Paşa şu cümleleri yazdı:[505]

"Kunduracılar servisinde gördüğüm her türlü ayakkabı, sanatkarlarının çok ilerlemiş olduklarını kanıtlayan eserlerdir. Vatandaşlara yerli ayakkabılara ilgi göstermelerini tavsiye ederim. Yerli ayakkabıların dışardan gelmiş olduğunu göstererek fazla satış yapmak hevesine düşenler bulunduğunu söyleyenler oldu. Eğer bu doğru ise çok acı vericidir."

29 Aralık 1930 Pazartesi günü Gazi Paşa, gününü Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[506] 31 Aralık 1930 Çarşamba Başbakan İsmet Paşa başkanlığında Ankara'da Bakanlar Kurulu toplantısı yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 86. Maddesi "*suçun Cumhuriyete karşı geniş kapsamlı bir düzene dayandığı hakkında kesin belgeler olduğu*"[507] gereğince Balıkesir, Manisa ve Menemen bölgelerinde 1 aylığına sıkıyönetim ilan edildi.[508] Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise 2. Ordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, Divan-ı Harp (Askeri Mahkeme) Reisliğine 1. Kolordu Komutan Vekili Muğlalı Mustafa Paşa atandı. Divan-ı Harp yargılamaları içinde hâkim, savcı ve yardımcıları belirlendi.[509]

3 Ocak 1931 Cumartesi günü Gazi Paşa İstanbul'dan Bursa'ya hareket etti.[510] 3-5 Ocak 1931 tarihleri arasında Bursa'da incelemelerde bulunan Gazi Paşa, 5 Ocak 1931 Pazartesi günü ikindi saatlerinde Derince Tren İstasyonu'ndan trenle Ankara'ya doğru hareket etti.[511] Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1930 yılında geldiği ve 1931 yılının ilk birkaç gününü de içeren 6. İstanbul ziyareti sona erdi.

Gazi Paşa'nın Ankara'da olduğu dönemde Menemen Olayı ile ilgili

---

[505] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, s. 14; **Milliyet,** 29 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 1755, s. 1.
[506] **Vakit,** 30 Kanunuevvel/Aralık 1930, S. 4662, s. 1.
[507] https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/ E.T.: 10.02.2023.
[508] Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı"*, s. 606; Bahriye Acar, "*İzmir Basınında Menemen Olayı*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, III/8, (1998), s. 139.
[509] Divan-ı Harp yargılamaları için İzmir, İzmit, Adapazarı ve Eskişehir'den savcı, savcı yardımcısı ve tahkikat başlatan savcı görevlendirmeleri yapıldı. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.11.1.60.38.20.).
[510] **Hakimiyet-i Milliye,** 4 Kanunusani/Ocak 1931, S. 3405, s. 1.
[511] **Cumhuriyet,** 4 Kanunusani/Ocak 1931, S. 2394, s. 1.; **Milliyet,** 4 Kanunusani 1931, S. 1761, s. 1.; **Vakit,** 4 Kanunusani 1931, S. 4667, s. 1.; **Yarın,** 4 Kanunusani 1931, S. 378, s. 1.

düzenlenen duruşmalar 15 Ocak 1931 tarihinde başladı ve 24 Ocak 1931 tarihinde sonuçlandı. 105 sanıktan 37'sinin idamına ve 41'ninde hapsine karar verildi. Daha sonra yapılan düzenleme ile 37 kişiden 6 kişinin yaşlarından dolayı idam cezası uzun süreli hapis cezasına çevrildi. 27 kişinin ise beraat etmesine karar verildi.[512] Yargılamaların yapılmasından sonra bir süre daha sıkıyönetim devam etti. Balıkesir ve Manisa'da sıkıyönetim şubat ayının sonlarında ve Menemen'de ise sıkıyönetim mart ayının ilk haftasında kaldırıldı.

III- Yedinci Gelişi (21 Temmuz-25 Eylül 1931)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 20 Temmuz 1931 Pazartesi günü akşam saatlerinde trenle hareket ettiği Ankara'dan 21 Temmuz 1931 Salı günü sabah saatlerinde yedinci kez İstanbul'a geldi.[513] Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda Fethi Bey'in başkanlığındaki heyet tarafından karşılanan Gazi Paşa, kendisini karşılayanlarla birlikte Söğütlü Yatı ile yola koyularak öğle vaktinde Dolmabahçe Sarayı rıhtımına çıktı. Dolmabahçe Sarayı'nda Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey'in[514] önderliğindeki karşılama heyeti ile görüştükten sonra Gazi Paşa dinlenmeye çekildi.[515] 22 Temmuz 1931 Çarşamba günü Gazi Paşa, ikindi saatlerinde Ertuğrul Yatı'na binerek Yalova'ya gitti.[516] 22-31 Temmuz 1931 tarihleri arasında Gazi Paşa Yalova'daki köşkünde dinlenerek geçirdi.[517]

---

[512] Necdet Aysal, *Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler "Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı"*, s. 608-609.

[513] **Cumhuriyet,** 22 Temmuz 1931, S.2589, s. 1.; **Milliyet,** 22 Temmuz 1931, S.1955, s. 1.; **Vakit,** 22 Temmuz 1931, S.4860, s. 1.; **Yarın,** 22 Temmuz 1931, S.569, s. 1.

[514] Hasan Hüsnü (Saka) Bey, 1885 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. 1908 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den (Siyasal Bilgiler Fakültesi) mezun oldu ve aynı yıl Divan-ı Muhasebat'ta (Sayıştay) işe girdi. 1909 yılında İttihat ve Terakki yönetiminin Avrupa'ya gönderdiği ilk öğrenci kafilesinde yer aldı ve Fransa'da yüksek lisans eğitimini tamamladı. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon milletvekili olarak siyasete katıldı. I. TBMM'nde Trabzon milletvekili olarak 1921 yılında meclise giren Hasan Saka, 1954 yılına kadar mecliste milletvekilliği görevini sürdürdü. 19 Mayıs 1921 tarihinde Maliye Vekilliğine, 11 Mayıs 1922 tarihinde de İktisat Vekilliğine getirildi. Lozan Barış Antlaşması görüşmelerine giden heyette yer aldı. 1943 yılında II. Saraçoğlu kabinesinde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifası sonrası bu göreve getirildi. 10 Eylül 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Başbakanlık görevine getirildi ve 1949 yılında bu görevden çekildi. Hasan Saka, 29 Temmuz 1960 tarihinde vefat etti. (Filiz Çolak ve Banu Yücel, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk İktisat Bakanı Hasan Saka ve TBMM'deki Faaliyetleri (1923-1926)*", **Yeni Fikir Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi**, XIII/26, (2021), s. 6-7.).

[515] **Vakit,** 22 Temmuz 1931, S. 4860, s. 2.

[516] **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1931, S.2590, s. 1.

[517] Bu tarih aralığında Gazi Paşa ile alakalı kaynaklarda ve gazetelerde bir bilgi bulunmamaktadır.

1 Ağustos 1931 Cumartesi günü Gazi Paşa, Yalova'da üç yabancı misafiri huzuruna kabul etti. Bu kişilerin ikisi Amerikalı havacı Russel Boardman ve John Polando idi. Üçüncü kişi ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Joseph Grew[518] idi. Bu iki havacı, kendi imkanları ve Amerikan özel müteşebbislerin desteği sayesinde New York'tan İstanbul'a yaklaşık 8 bin kilometrelik uçuşta hiç duraksamadan yolculuk yaptı. Bu yolculuk yakıt ikmali olmadan yapılan en uzun yolculuk olarak o dönem kayıtlarında yerini aldı. 29 Temmuz 1931'de Yeşilköy Havaalanı'na inen bu iki havacıyı İstanbul'da bizzat büyükelçi Grew karşıladı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu yolculuğu öğrenince bu iki havacı ile görüşmek istedi.[519] Yalova'ya gelen üç kişilik heyeti ilk olarak Başbakan İsmet Paşa karşıladı. İsmet Paşa, Amerikalı iki havacıya Türk Tayyare Cemiyeti'nin en büyük başarıları için verilen madalyaları havacıların göğsüne taktı. Havacılar 1 Ağustos 1931 Cumartesi günü akşam saatlerinde Gazi Paşa'nın huzuruna çıktı.[520] Gazi Paşa, yaklaşık yarım saat boyunca havacılarla yolculuk hakkında konuştu ve havacılara şu sözleri söyledi:[521]

"Harikulade yolculuğunuzu Türk Milleti yüreklerden taşan takdir ve sevgi ile karşıladı… Gerçekten başarınız hem fennin ve tekniğin hem de özellikle ustalık ve cesaret bakımından insan

---

[518] Joseph Grew Amerikalı diplomat. 1904 yılında dışişleri bünyesinde çalışmaya başlamasından itibaren 1945 yılına kadar Kahire, Meksika, Petersburg, Berlin, Paris ve Kopenhag elçiliği görevlerini üstlendi. 1923 yılında Lozan Barış Antlaşmasının müzakerelerini İsviçre elçiliğine atandığında takip etti. 1927 yılında Ankara büyükelçiliği görevine atanan Grew, 1932 yılına kadar bu görevi sürdürdü. (John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev: Muzaffer Aşkın, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7-8.).

[519] John Grew'in eserinde bu görüşme kararı şöyle anlatılmaktadır: *"Mucizeler mucizesi bir olay: Gazi kahraman havacılarımızı Yalova'da kabul etmek istediğini bildirdi. Çok seçkin yabancılar, generaller, amiraller, bakanlar, hatta başkentte resmen konuşmak isteğinde bulunduklarında bileçoğunlukla bu kutsal divanın huzuruna çıkamazlar; en az günlerce bekletilirler. Fakat bu iki Amerikalı genci Gazi'nin hemen şereflendirmesi için derhal davet ettiler. Saat 14.15 'de Dolmabahçe 'de özel defteri imzaladıktan sonra Gazi'nin özel yatı Sakarya ile, vali, birçok resmi kişi, gazeteciler ve foto muhabirleri ile birlikte hareket ederek saat l 6.30'da Yalova'ya geldik. Resmi bir kurul ve büyük bir halk kalabalığı havacılarımızı derin bir coşkunluk, sevinç ve alkışlarla karşıladı. Genellikle durgun görünen Türk halkının bu kadar içten bir sevinçle coştuğunu hiç görmemiştim… Şampanya içip dans ettikten sonra Tevfik Bey bizi Gazi'nin huzuruna götürdü. Gazi, çok sıcak ve şahane bir hoş geldin konuşması yaptı. Söylediklerine göre havacılarımızın geldiklerinden beri Gazi başka hiçbir konuyu ne konuşuyor ne de düşünüyormuş. Kendisi Polando ve Boardman'a gezilerinin nasıl geçtiğini sorduktan ve bir süre konuştuktan sonra çok vakitlerini almak ve Yalova'yı görmelerine engel olmak istemediğini söyledi. Hep birlikte balkona çıkarak fotoğraf çektirdik. Ziyaret burada sona erdi."* **(**John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, s. 153-154.).

[520] **Son Posta,** 2 Ağustos 1931, S. 365, s. 1.; **Vakit,** 2 Ağustos 1931, S. 4871, s. 1.

[521] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 130-131.

kuvvetinin benzersiz bir zaferidir. Kıtaları birleştirirken ulusları yaklaştırıyorsunuz. Sizin gibi kahramanlar ulusları birbirinin mutlulukları ve kederleri ile ilgilenen bir aile bireyleri durumuna getirirler. Siz uygarlığını hayranlıkla izlediğimiz yeni dünyanın büyük diyarı ile eski dünya ve kıtaların kavşağında bulunan yeni Türkiye'yi böyle aracısız birleştirirken, Amerikalıların ve Türklerin de kalplerini birbirine daha fazla yaklaştırdınız… Ben Amerika'nın bu kahraman çocuklarını, kahramanlığın bütün niteliklerine sahip ve bu nitelikleri bütün dünya karşısında uygulamaya inatla girişmiş gördüm… Fakat kesindir ki her şeyin üstünde tapındığı bir şey varsa o da yüksek kahramanlıktır. Bu sözlerim kuşkusuz bugünkü uyanık Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve etkili yansımalar yapacaktır. Yüksek niteliklerine güvenle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 2-6 Ağustos tarihleri arasında günlerini Yalova'da geçirdi. 7 Ağustos 1931 Cuma günü Gazi Paşa Yalova'dan Bursa'ya hareket etti.[522] Bursa Uludağ'da inşası tamamlanan Uludağ Oteli ziyaret eden Gazi Paşa, aynı günün akşam saatlerinde İstanbul'a döndü ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[523] 8 Ağustos 1931 Cumartesi gününü İstanbul'da geçiren Gazi Paşa, akşam saatlerinde Yalova'ya geçti.[524]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 8-22 Ağustos 1931 tarihleri arasında günlerini Yalova'da dinlenerek geçirdi.[525] 23 Ağustos 1931 Pazar günü Gazi Paşa Yalova'da bulunurken, Ankara'da lise düzeyinde tarih dersi kitapları hazırlanıyordu. Gazi Paşa, Yalova'dan ders kitaplarını hazırlayan komisyona şu mektubu gönderdi:[526]

"… Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtacak bir nitelik alır. Her şeyden önce kendinizin dikkatle ve özenle seçeceğiniz belgelere dayanınız. Bu belgeler üzerinde yapacağınız incelemede her şeyden ve herkesten önce kendi karar gücünüzü ve ince milli süzgecinizi kullanınız…"

25 Ağustos 1931 Salı günü Gazi Paşa Yalova'da Sovyet Büyükelçisi Suriç Bey ile bir görüşme gerçekleştirdi.[527] İkili görüşmede Türkiye-Sovyetler Birliği arası ilişkiler yer aldı. Görüşme sonrası Gazi Paşa yanında Başbakan İsmet Paşa ile beraber Yalova'dan ayrıldı ve İstanbul'a doğru hareket etti. Gazi Paşa, 26

[522] **Cumhuriyet,** 8 Ağustos 1931, S.2605, s. 1.
[523] **Vakit,** 8 Ağustos 1931, S. 4877, s. 1.
[524] **Cumhuriyet,** 9 Ağustos 1931, S.2606, s. 1.
[525] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 302.
[526] Uluğ İğdemir, **Atatürk'ün Yaşamı**, **I (1881-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 26.
[527] **Hakimiyet-i Milliye,** 26 Ağustos 1931, S. 3633, s. 1.

Ağustos 1931 Çarşamba günü İstanbul'da durmadan Karadeniz'e doğru yol aldı ve Zonguldak'ı ziyaret etti. Bölgenin temel geçim kaynaklarından biri olan taşkömürü ocaklarında ve bölgenin geri kalan kısımlarında incelemelerde bulunan Gazi Paşa, ikindi saatlerinde Zonguldak'tan ayrıldı ve İstanbul'a döndü.[528] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos 1931 Perşembe günü vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[529] 30 Ağustos 1931 Pazar günü ise 30 Ağustos Zafer Bayramının yıl dönümü münasebetiyle Gazi Paşa'nın hem Başbakan İsmet Paşa hem de Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa ile telgraf yazışmaları gerçekleşti. Mareşal Fevzi Paşa'nın tebrik telgrafı şöyledir:[530]

"Türk Tarihinde yeni ve pek mesut devir açan ve yüksek dehalarının şaheser bir başarısı olan büyük zaferin yıldönümünü kendim bütün silah arkadaşlarım adına kutlarken, Cumhuriyet ordusunun sarsılmaz bağlılık ve saygılarını sunarım efendim."

Gazi Paşa'nın Mareşal Fevzi Paşaya gönderdiği telgraf ise şöyledir:[531]

"Bugün olduğu gibi o gün de değerli başkanlığınız altında bulunan kahraman ordumuzun eşsiz fedakarlıklarla kazandığı büyük bağımsızlık zaferinin yıldönümünde hakkımda açığa vurulan soylu duygulardan pek duygulandım, teşekkür ederim. Bu muazzam eserin kudretli yapıcısı ve asıl bekçisi olan büyük Türk Ordusu'nun saygıdeğer subayları ve erleri arkadaşlarımı sevgiyle selamlar ve kutlarken aziz şehitlerimizin kutsal anıları önünde saygıyla eğiliyorum efendim."

Başbakan İsmet Paşa'nın gönderdiği tebrik telgrafı ise şöyledir:[532]

"Cumhuriyet ordusunun Zafer Bayramı'nı büyük Cumhurbaşkanı ve zaferin yaratıcısı olan Gazi Başkomutanı minnet ve saygıyla kutlarım."

Gazi Paşa'nın İsmet Paşa'nın tebrik telgrafına cevabı ise şöyledir:[533]

"Başta yüksek kişiliğiniz olduğu halde subay ve er bütün silah arkadaşlarımın yüksek ve değerli kahramanlık ve özverileri ile kazanılan Büyük Zafer'in yıldönümünü kutlamanızdan pek duygulandım. Derin teşekkür ve sevgilerimi ve karşılık olarak kutlamalarımı sunarım efendim."

31 Ağustos 1931 Pazartesi günü İstanbul'dan Yalova'ya giden Gazi Paşa, Yalova'da 8 Eylül 1931 tarihine kadar kaldı ve günlerini dinlenerek geçirdi. Gazi Paşa, 8 Eylül 1931 Salı günü akşam saatlerinde Yalova'dan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[534] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9-16

[528] **Cumhuriyet,** 27 Ağustos 1931, S.2624, s. 1.
[529] **Vakit,** S. 4897, 28 Ağustos 1931. Gazi Paşa, 29 Ağustos 1931 Cumartesi gününe kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu.
[530] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Eylül 1931, S. 3640, s. 1.
[531] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Eylül 1931, S. 3640, s. 1.
[532] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Eylül 1931, S. 3640, s. 1.
[533] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Eylül 1931, S. 3640 s. 1.
[534] **Milliyet,** 9 Eylül 1931, S. 2004, s. 1.

Eylül 1931 tarihleri arasında vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda işlerini sürdürerek geçirdi ve Boğaz'da tekne ile gezintiler yaptı.[535] 17 Eylül 1931 Perşembe günü Gazi Paşa, akşam saatlerinde tekne ile gezinti yaparken dönüşte Suadiye Plajında düzenlenen bir baloyu onurlandırdı, ardından da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[536]

18 Eylül 1931 Cuma günü Gazi Paşa, Recep (Peker) Bey ile Afet (İnan) Hanım tarafından yazılan ve bizzat kendisi tarafından da düzenlemelerin yapıldığı "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*" adlı eserin incelenmesi ve gerektiği takdirde vatandaşların da bu kitaptan yararlanabilmesi amacıyla Başbakan İsmet Paşa'ya şu telgrafı gönderdi:[537]

"Vatan çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirmek için klasik öğretim programları arasında yer alan yurt bilgisinin önemi bilinmektedir… Her iki kitap, hiçbir şey karşılığı olmaksızın yazarları tarafından Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Kitaplar yazılırken ve yazıldıktan sonra bizzat ilgilendim… Bundan başka bu kitapların memlekette yurttaşlara okutulması için ilgi çekici her önlemin değerli olacağı kanaatinde bulunuyorum. Bu görüşlerimi hükümetin takdirine ve Eğitim Bakanlığı'nın usulü çerçevesinde yapacağı inceleme ve alacağı karara terk ediyorum efendim."

21 Eylül 1931[538] Pazartesi günü Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak şehir içinde bir gezintiye çıktı. Gazi Paşa, Eyüp ve Yeşilköy bölgelerini gezip alışveriş yaptıktan sonra Yeşilköy'den trene binip Sirkeci Tren İstasyonu'na gitti. Gazi Paşa, Sirkeci Tren İstasyonu'ndan otomobiline binerek Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[539]

22-25 Eylül 1931 tarihleri arasında Gazi Paşa, günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi. 25 Eylül 1931 Cuma günü Gazi Paşa, ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Derince Tren İstasyonu'na gitti. Gazi Paşa ve

---

[535] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 215-217.
[536] **Vakit,** 18 Eylül 1931, S. 4918, s. 1.
[537] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 319; Mustafa Kemal Atatürk, **Vatandaş için Medeni Bilgiler**, Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Ankara, 2012, s. 6-7.
[538] Bu gezinin başlangıç saati 20 Eylül'ü 21 Eylül'e bağlayan günün erken saatleri olduğundan gezinin başlangıç tarihi olarak kaynaklarda 20 ve 21 Eylül şeklinde yazmaktadır. (Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, I (1922-1931)**, s. 795.).
[539] Gazi Paşa, Eyüp'ten Yeşilköy'e giderken yolda bir yerde arabayı durdurdu. Araçtan inen Gazi Paşa, o bölgede bulunan ve ürünlerini satmak için yola koyulan köylülerden uzun süren pazarlıklar sonrası kavun ve üzüm aldı. (**Vakit,** 24 Eylül 1931, S. 4924, s. 1 ve 6.).

yanındaki heyet, buradan kalkan trenle İstanbul'dan ayrıldı ve Ankara'ya gitti.[540] Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yedinci İstanbul ziyareti sona erdi.

F- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1932 Yılı İstanbul Günleri

I- Sekizinci Gelişi (12 Ocak-4 Mart 1932)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 11 Ocak 1932 günü ikindi saatlerinde Ankara'dan trenle yola çıktı ve ertesi gün İstanbul'a geldi.[541] Haydarpaşa İstasyonu'ndan inen Gazi Paşa, kendisini karşılayan heyet ile görüştükten sonra Söğütlü Yatı'na geçti ve yatla Dolmabahçe Sarayı'na ulaştı. Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda kendisini karşılamak için bekleyen kız kardeşi Makbule Hanımla görüştükten sonra istirahate çekildi.[542] Böylece Gazi Paşa'nın sekizinci İstanbul ziyareti başladı.

Gazi Paşa, 13-15 Ocak 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasında işlerini sürdürdü ve saray dışına çıkmadı.[543] 16 Ocak 1932 Cumartesi günü Gazi Paşa, yanındaki heyetle beraber Dolmabahçe Sarayı'nda otomobille ayrıldı ve Aksaray, Edirnekapı, Fatih ve Şişli taraflarında gezinti yaptı ve akşam saat 18.00 sularında Dolmabahçe'ye döndü.[544]

17 Ocak 1932 Pazar günü Gazi Paşa ikindi vaktine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu. Saat 15.30'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey ile beraber önce Beşiktaş'taki Ihlamur Kasrı'na, ardından Ayazağa Kasrı'na bir ziyarette bulundu. Gazi Paşa, bu gezintinin ardından ikindi vaktinde saraya döndü ve dinlenmeye çekildi.[545]

19 Ocak 1932 Salı günü Gazi Paşa, 15 Ocak 1932 Cuma günü düzenlenen Öğretmenler Birliği Kongresi'ne bir tebrik telgrafı çekti. Gazi Paşa'nın Kongre Başkanı Köprülüzade Fuat Bey'e gönderdiği telgrafın metni şöyledir:[546]

---

[540] **Cumhuriyet,** 26 Eylül 1931, S. 2654, s. 1.; **Milliyet,** 26 Eylül 1931, S. 2021, s. 1.; **Son Posta,** 26 Eylül 1931, S. 421, s. 1.; **Vakit,** 26 Eylül 1931, S. 4926, s. 1.
[541] **Cumhuriyet,** 13 Kanunusani/Ocak 1932, S. 2762, s. 1.; **Milliyet,** 13 Kanunusani/Ocak 1932, S. 2129, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1955, s. 24-25.
[542] **Vakit,** 13 Kanunusani/Ocak 1932, S. 5034, s. 1.
[543] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 25-26.
[544] **Hakimiyet-i Milliye,** 17 Birinci Kanun/Aralık 1932, S. 3777, s. 1.
[545] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 26.
[546] **Vakit,** 20 Kanunusani/Ocak 1932, S. 5041, s. 1.

"Öğretmenlerimizin senelik toplantısı dolayısıyla hakkımda açığa vurdukları içten duyguları bildiren telgrafınızdan pek duygulandım. Teşekkür ve sevgilerimi saygıdeğer öğretmenlere iletilmesine aracılık etmenizi rica ederim."

20 Ocak 1932 Çarşamba günü ise Gazi Paşa, Ziraat Mezunları tarafından düzenlenen kongre sonrası gönderilmiş olan saygı ve bağlılık bildiren telgrafa şu sözlerle cevap verdi:[547]

"Ziraat Mezunları Kongresi münasebetiyle hakkımda gösterilen hislere teşekkür eder ve çalışmalarınızın hayırlı ve başarılı sonuçlarını beklerim."

20 Ocak 1932 Çarşamba günü Gazi Paşa gününü Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 21 Ocak 1932 Perşembe günü ise Gazi Paşa, ikindi saatlerine otomobille Fatih, Beyoğlu ve Şişli civarlarında bir gezinti yaptı ve akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[548]

22 Ocak 1932 Cuma günü Gazi Paşa gün boyunca işlerini Dolmabahçe Sarayı'ndan sürdürdü. Akşam saatlerinde ise Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve "*Çanakkale*" adlı filmi izlemek üzere Opera Sineması'na gitti. Film sonrasında Gazi Paşa gece saatlerine tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[549]

25 Ocak 1932 Pazartesi günü Gazi Paşa, 15 Ocak 1932 tarihinde Samsun'da düzenlenen heykel[550] töreninin açılışında vatandaşların kendisine duyduğu sevgi ve bağlılıktan dolayı şu telgrafı gönderdi:[551]

"Muhterem Samsun halkının şahsıma karşı besledikleri asil duyguların kıymetli bir belirtisini bildiren telgrafınızdan pek duygulandım. Teşekkür, sevgi ve selamlarımın muhterem halka sunulmasını rica ederim"

Gazi Paşa, aynı günün akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Şehir Tiyatrosu'na (Darülbedayi) giderek orada sahnelenen "*Yalova Türküsü*" adlı tiyatro oyununu izledi.[552]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 26-27 Ocak 1932 tarihleri arasında vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi. 28 Ocak

---

[547] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 25.
[548] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 27.
[549] **Milliyet,** 23 Kanunusani/Ocak 1932, S. 2139, s. 1.
[550] 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmanın Millî Mücadele dönemini başlatan ilk adım olmasından dolayı başlangıcı temsilen yapılan Gazi Paşa Heykeli, 1931 yılında yapımı tamamlanan heykelin açılışı 15 Ocak 1932 Cuma günü yapıldı. (Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s. 200.).
[551] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 26.
[552] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 28; **Vakit,** 26 Kanunusani/Ocak 1932, S. 5047, s. 1.

1932 Perşembe günü Gazi Paşa, ikindi saatlerinde Beyoğlu yakınlarında bir gezinti yaptı, ardından da Galatasaray Lisesi'nde düzenlenen müsamereyi izledi. Müsamere sonrasında Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[553]

Gazi Paşa, 29-30 Ocak tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 1 Şubat 1932 Pazartesi günü ise Gazi Paşa, ilk olarak Ankara'dan İstanbul'a gelen Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ve İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[554] 28 Ocak 1932 Perşembe günü İstanbul'da beşinci kez toplanan Balkan Konferansı Meclisi üyeleri adına Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen ziyafete katıldı. Ziyafet sonrasında yine üyeler için bir konser de düzenlendi.[555]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 2-10 Şubat 1932 tarihleri arasında günlerini şehir içinde ve boğazda gezintiler yaparak ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 11 Şubat 1932 Perşembe günü Gazi Paşa, Şehir Tiyatrosu'nda Faruk Nafiz (Çamlıbel) Bey tarafından yazılan "*Akın*" adlı tiyatro oyununu seyretti.[556]

Gazi Paşa, 12-22 Şubat tarihleri arasında şehir içinde kısa süreli otomobil gezintileri yapmış olsa da ağırlıklı olarak günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda hem işlerini sürdürerek hem de dinlenerek geçirdi.[557] Gazi Paşa, İstanbul'da bulunduğu sırada 19 Şubat 1932 Cuma günü Ankara'da Ankara Halkevi'nin açılışı yapıldı.1 Kasım 1928 tarihinde Latin Harfleri ile oluşturulan yeni alfabe, Meclis'te kabul edilmişti.[558] Alfabe değişikliği sonrası halka yeni alfabeyi öğretmek ve eğitim seviyesini arttırmak amacıyla "*Halkevleri*" kuruldu. 1932 yılında kurulan Halkevinin kuruluş amacı, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birlikte hareket edip ülkesi için mücadele eden ve vatan için aynı hisleri taşıyan bir grup

[553] **Milliyet,** 29 Kanunusani/Ocak 1932, S. 2145, s. 1.; **Vakit,** 29 Kanunusani 1932, S. 5050, s. 1.
[554] **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Şubat 1932, S. 3793, s. 1.
[555] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 31; **Milliyet,** 2 Şubat 1932, S. 2149, s. 1.
[556] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 35; **Milliyet,** 12 Şubat 1932, S. 2159, s. 1.; **Vakit,** 12 Şubat 1932, S. 5062, s. 1.; Turhan Gürkan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, s. 156-157.
[557] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 317-318.
[558] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** III/5, Ankara, 1928, s. 7-11.

oluşturmaktır.[559] Burada belirtilen amaçtan, Halkevlerinin, temelde Cumhuriyet Halk Fırkasının ilkelerini halka yayma amacı güttüğü görülmektedir.[560] 1932 yılında ilk kez Ankara'da açılan Halkevleri, 9 farklı alanda eğitim faaliyetleri vermekteydi.[561]

23 Şubat 1932 Salı günü Gazi Paşa, yanındaki heyetle beraber Elhamra Sineması'na gitti ve "*Kongre Eğleniyor*" adlı filmi izledi.[562]Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 23 Şubat-3 Mart 1932 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[563] 4 Mart 1932 Cuma günü Gazi Paşa,

---

[559] Oğuz Temizhan, Halkevleri ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şakir Berber), Ankara, 2006, s. 32.

[560] Suavi Aydın, "*Türk Tarih Tezi ve Halkevleri"*, **Kebikeç**, S: 3, (1996), s. 108-109.

[561] Özgür Gürses, Atatürk'ün Halkçılık Politikasında Halkevlerinin Yeri ve Önemi (1932-1938), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Bakan), Çorum, 2018, s. V-VI; O. Temizhan, Halkevleri ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, s. VI-VII. 1949 yılında aktif Halkevleri ve Halkodalarının toplam sayısı 4.780 olarak tespit edildi. Türkiye genelinde toplam 63 merkezde ve yurtdışında da İngiltere'nin başkenti Londra'daki Halkevi de dâhil edildiğinde 474 adet Halkevi 4306 adet de Halkodası faaliyetlerini sürdürmektedir. (O. Temizhan, Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, s. 53.). Bu Halkevleri içerisinde en dikkat çekeni ise Londra'da 19 Şubat 1942 tarihinde açılan halkevidir. Atatürk Devrimlerini ve yeniliklerini İngiltere'de temsil eden bu kurum sayesinde Türk-İngiliz ilişkileri yeni bir boyut kazandı. Londra'daki halkevinin kuruluş misyonu ise şöyledir: *"Londra'da açılacak halkevi Türkiye'yi İngilizlere tanıtmak ve İngiltere'yi Türklere tanıtmak için de lazım gelen materyali toplamak ve mübadele vazifesi ile mükellef bir merkez olacağı gibi, İngiltere'de Türkiye hakkında herhangi bir mevzu için yahut terakkiyat hakkında malumat edinmek isteyenlere bir vasıta olabilecektir. Londra Halkevi'nde aynı zamanda Türk kültürü ve sosyal hareketleri hakkında konferanslar vermek, sinemalar göstermek, Türk musiki konserleri vermek, buna mümasil çalışmalarda bulunmak suretiyle büyükfayda ve randıman temin edebileceğini; Türkiye'den İngiltere'ye gelen Türk seyyahlara lazım gelen suhuleti göstermek, İngiltere'de tahsilde bulunan Türklerin toplanma merkezi olmak, Türkleri İngiliz dostları ile bir araya toplamaya vasıta olacaktır… "* **(**Hakan Yaşar, "*Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 45, (2010), s. 185.). 3 Aralık 1946 tarihinde Londra Halkevi'ni incelemek üzere dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın talimatı üzerine bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, Londra Halkevi'nin bütçesini ve nasıl idare edileceği yönünde bir rapor sundu. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1117.817.20. s.3-6.). II. Dünya Savaşı döneminde Londra'ya yapılan hava saldırısı sonucu Londra Halkevi binası da zarar aldı. Olay ile detaylı bilgilere ulaşmak için Bkz: (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.1064.1084.1.). 1932 yılında kurulan Halkevleri, 19 yıl boyunca çalışmalarını sürdürdü. 1950 yılında gerçekleşen genel seçim sonucunda iktidar değişikliği yaşandı ve Demokrat Parti başa geçti. 8 Ağustos 1951 tarihinde Meclis'te kabul edilen kanun sonucunda Halkevlerinin faaliyetleri sona erdirildi ve malları hazineye aktarıldı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** IX/9, Ankara, 1951, s. 698-722.) Böylece Cumhuriyet Dönemi devrimlerini gerçekleştirme amacı güden bu kurumun faaliyetleri son buldu.

[562] **Milliyet,** 24 Şubat 1932, S. 2169, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 39.

[563] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 39-42.

akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. İstasyonda saat 19.00'da kalkacak olan özel trene binen Gazi Paşa Ankara'ya doğru hareket etti.[564] Böylelikle Gazi Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleştirdiği sekizinci İstanbul ziyareti sona erdi.

II- Dokuzuncu Gelişi (16 Temmuz-21 Ekim 1932)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Temmuz 1932 günü trenle hareket ettiği Ankara'dan 16 Temmuz 1932 Cumartesi günü sabah saatlerinde Derince Tren İstasyonu'na geldi. Derince İstasyonu'ndan inen Gazi Paşa, buraya gelen Ertuğrul Yatı'na bindi ve Yalova'ya doğru hareket etti. Öğle saatlerinde Gazi Paşa Yalova'ya ulaştı.[565]Böylelikle Gazi Paşa'nın dokuzuncu İstanbul ziyareti başlamış oldu.

18 Temmuz 1932 Pazartesi günü iki önemli gelişme yaşandı. İlk gelişme, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yalova'da İtalyan Amiral Mareno ile İtalya'nın İstanbul elçisi Aloizi'yi kabul etmesiydi.[566] İki devlet arası ilişkiler ve dostluklar bu görüşmede ele alındı. Bir diğer gelişme ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Cemiyet-i Akvam'a (Milletler Cemiyeti) kabul edildi.[567]

---

[564] **Cumhuriyet,** 5 Mart 1932, S. 2812, s. 1.; **Milliyet,** 5 Mart 1932, S. 2179, s. 1.; **Son Posta,** 5 Mart 1932, S. 579, s. 1.; **Vakit,** 5 Mart 1932, S. 5084, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 42.

[565] **Cumhuriyet,** 17 Temmuz 1932, S. 2943, s. 1.; **Milliyet,** 17 Temmuz 1932, S. 2310, s. 1.; **Vakit,** 17 Temmuz 1932, S. 5215, s. 1.; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.11.2.

[566] **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Temmuz 1932, S. 3954, s. 1.

[567] **Cumhuriyet,** 19 Temmuz 1932, S. 2945, s. 1.; **Milliyet,** 19 Temmuz 1932, S. 2312, s. 1. Cemiyet-i Akvam yani bilinen adıyla Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı sonrası yenilgiye uğrayan devletlerden biri olan Almanya ile imzalanan Versay Barış Antlaşması'nın 10 Ocak 1920 tarihinde yürürlüğe girmesi ile resmen kuruldu. (Hüseyin Taşkın, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınındaki Yansımaları (1930-1932), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mesut Aydın), Ankara, 2006, s. 23.). Milletler Cemiyeti belli başlı organlardan oluşmaktadır. Bütün üyelerin temsil edildiği genel kurul, İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya ve Almanya'nın oluşturduğu sürekli üye statüsü şeklinde kurulan konsey ve genel sekreterlik organları cemiyetin temel organları olarak nitelendirilmektedir. (İlhan Uzgel, **Milletler Cemiyetinin Örgütlenmesi, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed: Baskın Oran, **I (1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 311.). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dış politikanın temel unsurlarından biri olan bu cemiyete katılmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın prensibi gereği hem ülkede hem de dünyada barış için çabalayan Türkiye, bunun meyvelerini de zamanla topladı. Yunanistan ile olan olumlu ilişkiler sonrası Yunanistan hükümeti tarafından gelen bir önerge ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Milletler Cemiyeti'ne davet edildi. Bu uygulama cemiyetin tarihinde ilk kaz yaşanan bir uygulamaydı. 18 Temmuz 1932 tarihinde 43 ülkenin katılımı ile yapılan oylama sonucunda Türkiye Cumhuriyeti, oybirliği ile Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi. (İlhan Uzgel, **Milletler Cemiyetinin Örgütlenmesi**, s. 31; .H. Taşkın, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınındaki Yansımaları (1930-1932), s. 84.).

Gazi Paşa, 19-29 Temmuz 1932 tarihleri arasında Yalova'da ve Boğaz'da gezintiler düzenleyerek günlerini geçirdi. 29 Temmuz 1932 Cuma günü Gazi Paşa, İzmir'den İstanbul'a doğru hareket eden ve Yalova'ya ulaşan Başbakan İsmet Paşa'yı huzurunda kabul etti.[568]

30 Temmuz 1932 Cumartesi günü Gazi Paşa, 27 Temmuz 1932 Çarşamba günü Başbakan İsmet Paşa'nın da katıldığı İzmir'de açılışı yapılan Gazi Heykeli[569] nedeniyle İzmir Belediye Başkanı Behçet (Uz) Bey'in İzmir halkı namına gönderdiği sevgi ve sadakat mesajına şöyle cevap verdi:[570]

"Millî Mücadele ve heyecanımızın simgesi olan güzel İzmir'de heykelimin dikilmesi vesilesiyle saygıdeğer İzmirlilerin hakkımda gösterdikleri kadirbilirlikten ve çok soylu duygulardan pek heyecanlıyım. Saygıdeğer İzmirlilere teşekkürlerimin, selam ve sevgilerimin iletilmesini rica ederim."

Gazi Paşa, iki hafta boyunca kaldığı Yalova'dan 31 Temmuz 1932 Pazar günü ikindi saatlerinde ayrıldı ve İstanbul'a geçti.[571] 2 Ağustos 1932 Salı günü Gazi Paşa, 1 Ağustos 1932 Pazartesi günü Belçika'da düzenlenen yarışmada dünya güzeli olarak seçilen Keriman Halis (Ece) Hanım'a tebrik mesajı olarak şu cümleleri söyledi:[572]

"... Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için Türk kızlarından birinin dünya güzeli seçilmesini çok tabii buldum. Fakat Türk gençlerine bu münasebetle şunu hatırlatmayı gerekli görüyorum: Övündüğünüz tabii güzelliğinizi usulüne uygun şekilde korumasını biliniz ve bu yolda uyanık bir gelişmenin kesintisiz gerçekleşmesini ihmal etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmaya mecbur olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır.

4 Ağustos 1932 Perşembe günü Gazi Paşa, İstanbul'dan ayrılarak tekrardan Yalova'ya geçti.[573] Gazi Paşa, 5-9 Ağustos tarihleri arasında Yalova'da günlerini dinlenerek geçirdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos'ta Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Rudolf Nadolny'i Yalova'da kabul etti.[574] Gazi Paşa, 12 Ağustos 1932 Cuma günü Fransız arkeolog Profesör

---

[568] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 80-81.
[569] İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica tarafından yapılan Atatürk Anıtı, 27 Temmuz 1932 yılında İsmet Paşa'nın konuşması ile açıldı. (Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, s. 211.).
[570] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 26.
[571] **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1932, S. 2958, s. 1. Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 81.
[572] **Son Posta,** 3 Ağustos 1932, S. 727, s. 10.
[573] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 83. **Hakimiyet-i Milliye,** 5 Ağustos 1932, S. 3971, s. 1.
[574] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 84.

Delaporte'u ve 14 Ağustos 1932 Pazar günü Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Büyükelçisi Charles Sherrill'i Yalova'da kabul etti.[575]

18 Ağustos 1932 Perşembe günü iki önemli yazışma yaşandı. İlk yazışma, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Ağustos 1932 tarihinde dünya güzeli seçilen Keriman Halis Hanım için yaptığı kutlama sonrası Keriman Halis Hanım, Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçiliği'nden teşekkür mahiyetinde Gazi Paşaya şu telgrafı gönderdi:[576]

"On beş gündür memleketimden hiç haber almamıştım. Bugün Paris Büyükelçiliğimizde layık olmadığım değerli iltifatınızı gazetelerde gördüm. Sevincimden ağladım. Bu başarım sizin ülke kadınlığına aşıladığınız düşüncelerin eseridir. Cenabı Hakkın sizi üzerimizden eksik etmemesi dileğini yad etmekteyim. Saygımın kabulünü rica ederim efendim."

Diğer bir yazışma ise, Gazi Paşa ile Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Yunus Nadi Bey arasında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı ve faaliyetlerine ilişkin yapılan yazışmadır. Bu görüşmenin kısa bir bölümü şöyledir:[577]

"... Amaç, Türk Milletine kendi mazisinde mevcut ve miras kalmış, geleceğini de kapsayan kendi kültürünü ortaya çıkararak göstermektir... Türk Dili Cemiyeti, bugünden başlayarak gerilere gitmek ve yukarılara çıkmak suretiyle olduğu gibi işine uygun düşebilecek her yolda yürümek suretiyle de bu büyük Türk Milletinin dil namına yarattığı, kullandığı ve dünyanın her tarafına dağıttığı malzemeyi inceleyerek insanlık medeniyetinin bu sahadaki gelişme ve dönüşümlerini tespit edecektir..."

Gazi Paşa, Yalova'da bulunduğu 29 Ağustos 1932 Pazartesi günü Türk Dil Cemiyeti'nin çalışmalara başlamasından dolayı Milli Türk Talebe Birliği'ne şu sözleri söyledi:[578]

"Dilimiz çok zengin ve güzeldir. Bunu ortaya çıkaracaklar sizin gibi duygusu derin ve yorulmaz Türk gençleridir. Türkçemizi günün en ileri bilgi dili yapmak değerli araştırmalarınızdan beklenir. Sizlere uğurlar dilerim."

Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, 31 Ağustos 1932 Çarşamba günü öğle saatlerinde Ertuğrul Yatı'na bindi ve Yalova'dan İstanbul'a geçti.[579] Gazi Paşa, 1 Eylül'den 4 Eylül'e kadar günlerini dinlenerek geçirdi. 2 Eylül 1932 Cuma günü Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenirken, Keriman Halis Hanım tarafından

---

[575] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 85-86. Bu görüşmeler basına yansımamıştır.
[576] **Cumhuriyet,** 19 Ağustos 1932, S. 2976, s. 1.
[577] **Cumhuriyet,** 21 Ağustos 1932, S. 2978, s. 1.
[578] **Milliyet,** 30 Ağustos 1932, S. 2354, s. 2.
[579] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 91.

31 Ağustos 1932 tarihinde gönderilen saygı telgrafına cevap olarak şu telgrafı gönderdi:[580]

"Temiz duygularınızı bildiren tel yazınızı aldım. Mazhariyetiniz münasebetiyle memleketimiz ve Türk kadınlığı hakkındaki saygılı intibalarınızdan ve şahsıma dair kalbi sözlerinizden mütehassis oldum. Donanmış olduğunuz maddi ve manevi kıymet ve fazilet içinde mesut olmanızı dilerim kızım."

5 Eylül 1932 Pazartesi günü Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Beyoğlu'na gitti. İstiklal Caddesi'ndeki İpek-İş mağazasına bir ziyaret düzenleyen Gazi Paşa, mağazanın işleyişi ve üretilen ürünler hakkında incelemelerde bulundu ve bilgi aldı. Ziyaret sonunda Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.[581]

7 Eylül 1932 Çarşamba günü Gazi Paşa, bir şehir gezisi düzenledi. Gazi Paşa, yanındaki heyetle beraber otomobille Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı. İlk olarak Beyoğlu ve Edirnekapı yolundan Küçükçekmece'yi ziyaret eden Gazi Paşa, ardından Florya'ya gitti. Gazi Paşa, Florya'daki istasyondan, Edirne'den gelen trene bindi ve Sirkeci Tren İstasyonu'na gitti. Sirkeci Tren İstasyonu'ndan Ayazpaşa'ya geçen Gazi Paşa, bir süre burada bulunduktan sonra Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[582]

Gazi Paşa, 8-11 Eylül 1932 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe'de dinlenerek ve boğazda gezintiler yaparak geçirdi. 12 Eylül 1932 Pazartesi günü Gazi Paşaya dönemin İktisat Bakanı Mustafa Şeref Bey'in istifası sonrası göreve getirilen İzmir Milletvekili Celal Bey tarafından bir telgraf iletildi. Telgraf metni şu şekildedir:[583]

"... Halkın ve ülkenin ihtiyaçlarını en iyi sezen yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi ülkücü bir işçiniz sıfatıyla candan çalışacağım. Yeni görevimde muhtaç olduğum kuvvet ve direnci de teveccüh ve güveninizden alacağım... Derin bir saygı ile ellerinizden öperim Paşam."

Gazi Paşa'nın Celal Bey'e verdiği cevap telgrafı ise şöyledir:[584]

"Yıllardan beri büyük ve ciddi iktisat işleri içinde bizzat uğraştınız. Görgü ve deneyimlerinizi çoğalttınız. Bu kez İktisat Bakanlığı'nı daha yüksek pratik niteliklerle üstlenmiş

[580] **Cumhuriyet,** 3 Eylül 1932, S. 2991, s. 1.
[581] **Vakit,** 6 Eylül 1932, S. 5266, s. 1.
[582] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 93-94; **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1932, S. 2996, s. 1.
[583] **Milliyet,** 13 Eylül 1932, S. 2368, s. 1.
[584] **Milliyet,** 13 Eylül 1932, S. 2368, s. 1.

bulunuyorsunuz. Bundan çok memnun ve müsterihim. Gerek zatı devletiniz ve gerek zatı devletinizi büyük isabetle seçen başvekil hazretlerine teşekkür ederim. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de en başta bulunan önemli işimiz iktisat işidir… Başarınız için benimle birlikte bütün arkadaşlarımızın ve yurttaşlarımızın maddi ve manevi her türlü araçlarla yardımcınız olduğunu düşünerek gönül rahatlığıyla ve başarıdan emin olarak radikal biçimde çalışınız efendim."

15 Eylül 1932 Perşembe günü Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa'yı karşılamak için Yeşilköy Havaalanı'na gitti. Gazi Paşa ve İsmet Paşa, aynı günün akşam saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda fikir alışverişlerinde bulundular.[585]

Gazi Paşa, 16 Eylül 1932 Cuma günü akşam saatlerinde şehir içinde otomobille gezinti yapmak üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı. Beyoğlu ve Şişli'de gezinti yapan Gazi Paşa, Beyoğlu'nda bulunan bir sinemaya gitti ve gösterimde bulunan Fransız yapımı "*Demir Kapı*" filmini izledi. Filmin sonunda Gazi Paşa, 17 Eylül 1932 Cumartesi günü saat 00.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[586]

Gazi Paşa, 20-22 Eylül 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda 26 Eylül 1932 tarihinde başlayacak olan Dil Kurultayı hazırlıkları kapsamında girişimci kurul toplantılarına başkanlık ederek kurultay süresi boyunca konuşulacak tezleri inceledi.[587] Gazi Paşa, 23-25 Eylül 1932 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda hem dinlenerek hem de 26 Eylül 1932 Pazartesi günü başlayacak Dil Kurultayı'na hazırlanarak geçirdi.

26 Eylül 1932 Pazartesi günü Türk Dili adına yapılan gelişmelerde çok önemli bir pay sahibi olan Dil Kurultaylarından birincisi Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenmeye başlandı. Saat 14.00'te törenle başlayan Kurultay'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanı Kazım Paşa, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey, milletvekilleri, gazeteciler, kurultay üyeleri ve dinleyiciler de hazır bulundu. Gazi Paşa, saat 14.00'te başlayan ve 19.00'a kadar süren iki oturumu da bizzat yerinde takip etti. Kurultay'ın birinci günü sona erdikten sonra Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[588]

---

[585] **Cumhuriyet,** 16 Eylül 1932, S. 3004, s. 1.
[586] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 96; **Cumhuriyet,** 17 Eylül 1932, S. 3005, s. 1.
[587] **Cumhuriyet,** 22 Eylül 1932, S. 3010, s. 1 ve 3.
[588] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1932, S. 3015, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 100; Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 2024.

27 Eylül 1932 Salı günü Gazi Paşa, öğle saatlerinde Dil Kurultayı'nın ikinci günü oturumlarına katıldı. Saat 17.00'de ise Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda önemli bir görevliyi makamında kabul etti. Bu kişi, Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur idi. 1932 yılının Eylül ayında Doğu Avrupa ve Balkan Coğrafyasındaki ülkelere ziyaretlerde bulunan Mac Arthur, ziyaret rotasına Türkiye Cumhuriyeti'ni de eklemişti. 25 Eylül'de Romanya'dan Türkiye'ye gelen Mac Arthur, o gün İstanbul'da kısa bir süre bulundu ve Ankara'ya geçti. 26 Eylül'de Ankara'daki temaslarını tamamlayan Mac Arthur, ertesi gün tekrardan İstanbul'a geldi ve Cumhurbaşkanı Gazi Paşa ile görüşmelerde bulundu.[589]

Saat 17.00'de başlayan bu ikili görüşmenin İstanbul Tarihi açısından da önemi vardır. Gazi Paşa, elçiler dışında ilk kez yüksek bir mevkide bulunan yabancı bir devlet görevlisini İstanbul'da kabul etmektedir. 30 dakika süren ikili görüşmede ele alınan konular ise, ABD Başkanı ile Gazi Paşa arasında karşılıklı selam sunma, Mac Arthur'un Ankara'nın gelişimi hakkındaki övgü dolu açıklamaları, 1929 Ekonomik Krizinin iki devlet üzerinde bıraktığı etkiler, ABD'de yapılacak olan başkanlık seçimleri ve gelecekteki savaş tehlikesidir.[590]

Bu ikili görüşme sonrası Gazi Paşa ile Mac Arthur, Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan Dil Kurultayı'nın ikinci gününün devam eden oturumuna birlikte katıldılar.[591] Oturumun sonuna kadar kurultayda bulunan Mac Arthur, daha sonra Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı. Gazi Paşa da konferansın bitişi ile beraber Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.

---

[589] Semih Bulut, Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Fatma Acun), Ankara, 2008, s. 101-103; Feyzullah Ezer, *"ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi"*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XXII/2, (2012), s. 95-96. ABD Genelkurmay Başkanı Mac Arthur'un Ankara'daki görüşmeleri hakkında bilgi edinmek için Bkz: (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.3.1; **Cumhuriyet,** 28 Eylül 1932, S. 3016, s. 1.; **Milliyet**, 28 Eylül 1932, S. 2383, s. 1.).

[590] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.3.1; Feyzullah Ezer, *"ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi"*, s. 96-97; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **III**, s. 133-134.

[591] **Cumhuriyet,** 28 Eylül 1932, S. 3016, s. 1.; **Milliyet**, 28 Eylül 1932, S. 2383, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 100.

28 Eylül 1932 Çarşamba günü Gazi Paşa, Kurultay'ın üçüncü toplantısını yine yerinde takip etti. Toplantı sonrası Dolmabahçe'de dinlenmeye çekildi.[592] 25 Eylül'de Türkiye'ye ziyaret düzenleyen Douglas Mac Arthur ise bugün akşam saatlerinde trenle Türkiye'den ayrıldı.[593]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 29 Eylül 1932 Perşembe gününden Dil Kurultayının son toplantısının yapıldığı 5 Ekim 1932 Çarşamba gününe kadar bütün oturumları bizzat yerinde takip etti. 4 Ekim 1932 Salı günü Gazi Paşa, kurultay çalışması devam ederken İstanbul'da bulunan Diyarbakır Gazetesinin sahibini Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti ve Diyarbakırlı gazetecilere de şu sözleri söyledi:[594]

"—Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın çocukları, hep aynı özün damarlarıdır."

6 Ekim 1932 Perşembe günü Gazi Paşa, Dil Kurultayı'nda Türk Tarihi ile ilgili çalışmalara katılmış olan Macar Profesör Rajki Serengiz'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[595] Bu görüşme sonrası Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrılarak Şişli ve Tarabya bölgelerinde gezinti yaptı. Gezi dönüşünü deniz motoruyla yapan Gazi Paşa, Boğaz'da gezinti yaparak Dolmabahçe Sarayı'na geldi.[596]

7 Ekim 1932 Cuma günü Gazi Paşa, öğle saatlerinde Yalova'ya gitti. Günübirlik bir ziyaret gerçekleştiren Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[597] 8 Ekim 1932 Cumartesi günü Gazi Paşa gününü sarayda dinlenerek geçirdi. 9-10 Ekim 1932 tarihleri arasında Gazi Paşa şehir içinde kısa gezintiler yaparak günlerini geçirdi. 11 Ekim 1932 günü Gazi Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey ile Heybeliada'ya gitti ve rahatsızlıkları sonucu tedavi gören Başbakan İsmet Paşa'nın eşini ve oğlunu ziyaret etti.[598]

13 Ekim 1932 günü Gazi Paşa, gününü boğazda gezinti yaparak geçirdi.

---

[592] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s.100.
[593] Feyzullah Ezer, *"ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi"*, s. 97. S. Bulut, Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938), s. 106.
[594] **Cumhuriyet,** 5 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 3023, s. 1.
[595] **Cumhuriyet,** 7 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 3025, s. 1.
[596] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 103.
[597] **Milliyet,** 8 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 2393, s. 1.
[598] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 104-105.

Aynı gün Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesinden ötürü Gazi Paşa Irak Kralı Faysal'a şu telgrafı gönderdi:[599]

"Komşu ve dost Irak'ın tam bağımsızlığına sahip bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne girmesi beni ve Türk ulusunu pek memnun eden bir olay olmuştur. Hararetli kutlamalarımı sunar ve çok içten dostluk duygularımı bu mutlu vesile ile yinelerim."

Kral Faysal bu telgrafa cevap olarak aynı günde şu telgrafı gönderdi:[600]

"... Her zaman her türlü takdir ile hatırlayacağımız kuvvetli dostluk duygularını ifade buyurmanızdan dolayı kendi adıma ve Irak ulusu adına en içten şükranlarımı sunar, sizin için ululuk ve mutluluğun sürmesini, şanlı Türk ulusu için sonsuz bir baht açıklığı dilerim."

Gazi Paşa, 14-17 Ekim 1932 tarihleri arasında günlerinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi ve Boğaz'da gezintiler yaptı. 18 Ekim 1932 Salı günü Gazi Paşa, yanındaki heyet ile beraber Fransız Büyükelçi Kont dö Chambrun ve Fransa'nın Suriye Komiseri Ponsot'u Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Bu görüşmelerin ana başlığı ise Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye arasındaki komşuluk ilişkilerini olumlu anlamda ilerletmek isteğidir.[601]

Gazi Paşa, 19-21 Ekim 1932 tarihleri arasında kısa gezintiler yaparak günlerini geçirdi. 22 Ekim 1932 günü Gazi Paşa, öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak trene binmek üzere Derince Tren İstasyonu'na doğru yol aldı. Akşam saat 18.30'da hareket eden özel trene binen Gazi Paşa Ankara'ya hareket etti.[602] Böylelikle Gazi Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleştirdiği dokuzuncu İstanbul ziyareti sona erdi.

G- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1933 Yılı İstanbul Günleri

I-Onuncu Gelişi (6-26 Şubat 1933)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5 Şubat 1933 Pazar günü geldiği Bursa'da incelemelerini ve görüşmelerini yaptıktan sonra Mudanya'ya geçti. Mudanya'da kendisini bekleyen Gülcemal Vapuru'na binen Gazi Paşa, 6 Şubat 1933 Pazartesi günü İstanbul'a doğru yola çıktı ve aynı günün gece saatlerinde İstanbul'a vardı.[603] 1933 yılının şubat ayının başında Bursa'da

[599] **Cumhuriyet,** 14 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 3032, s. 1.
[600] **Cumhuriyet,** 14 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 3032, s. 1 ve 5.
[601] **Milliyet,** 19 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 2404, s. 1.
[602] **Milliyet,** 22 Teşrinievvel/Ekim 1932, S. 2407, s. 1.
[603] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.11.12; **Milliyet,** 7 Şubat 1933, S. 2512, s. 1.; **Vakit,** 7 Şubat 1933, S. 5417, s. 1.

meydana gelen olaydan[604] dolayı Gazi Paşa gezi planını değiştirerek Bursa'ya geçmişti. Gazi Paşa, Bursa'da incelemelerde bulunurken Anadolu Ajansına verdiği demeç ise İstanbul'a geldiği günün erken saatlerinde yayınlandı. Yayınlanan demeç şöyledir:[605]

"Bursa'ya geldim. Olay hakkında ilgililerden bilgi aldım. Olay aslında fazla önemli değildir… Sorunun niteliği temelde din değil dildir. Kesin olarak bilinmelidir ki Türk ulusunun ulusal dili ve ulusal benliği bütün hayatında onun hizmetinde bulunacak ve onun temeli olarak kalacaktır."

Gazi Paşa, 6 Şubat 1933 Pazartesi gecesi İstanbul'a geldi ve hemen Dolmabahçe Sarayı'na gitti ve dinlenmeye çekildi. 7 Şubat 1933 Salı günü Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenirken kendisine hoş geldin ziyaretinde bulunan Paris eski büyükelçi Fethi, İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin ve Emniyet Müdürü Fehmi Beyleri kabul etti.[606]

---

[604] Cumhuriyet'in ilanı sonrası dönemde ülkede yapılan yenilik ve inkılâpların temelinde yer alan ilkelerden birisi de laiklik ilkesidir. Laiklik ilkesindeki temel amaç, milliyetçi vatandaşları Batılı ülke medeniyetleri özellikleri ile entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bu konuya yönelik yapılan çalışmalar, her alanda olduğu gibi dinsel alanda da etkisini gösterdi. İlk gelişmeler, medreselerin kapatılması, eğitim birliği, bazı unvanların kaldırılması ve kıyafet düzenlemeleri idi. 1925 yılında ise Kuran-ı Kerim'in Türkçeye çevirisinin yapılması ile devletin Türk dili kullanarak İslam anlayışını benimsediği göze çarpmaktadır. Bu konu hakkında sonraki adım ise ibadetin Türkçeleştirilmesi olacaktı. İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi demek, iktidarın din konusunda Arap Coğrafyasından ve kültüründen uzaklaşarak Türk Kültürü ile yaşamayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Türkçe ibadet ve Türkçe ezan, resmi anlamda dini düzenlemenin en göze çarpan örneğidir. 1932 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan düzenleme ile ramazan ayında Türkçe ezan okunmasına karar verildi. (İlbey Özdemirci, "*Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Muhalefet; Bursa Olayı*", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LXXVII/1, (2022), s. 162; **Milliyet**, S. 2405, 20 Teşrinievvel/Ekim 1932, s. 1 ve 6.). Alınan bu kararlara karşı çıkan ilk şehir ise Bursa oldu. 1 Şubat 1933 tarihinde Bursa Ulu Camii müezzininin o gün görevine gelmemesi sonucu camii cemaatinden biri olan Topal Halil, ezanı Arapça okudu, yine cemaatten birisi de Arapça kamet getirdi. O sırada namaza gelen emniyet görevlisi olaya müdahale etmek istedi, bunun sonucunda Türkçe ezan okunmasını benimsemeyen bazı kişiler şehir valisine gitti. Emniyet güçleri valiyi bekleyen gruba müdahalede bulunarak kişileri tutukladı. (İlbey Özdemirci, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Muhalefet; Bursa Olayı*, s. 165.). Olayların yaşandığı günün üstünden birkaç gün geçti. O sırada yurtiçi gezisinde olan Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, programını değiştirdi ve 5 Şubat 1933 tarihinde Bilecik'ten Bursa'ya geçti. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.11.11.). 6 Şubat tarihinde Anadolu Ajansı'na konuşan Gazi Paşa, asıl konunun din değil dil olduğunu vurgulamıştır. (**Vakit**, 7 Şubat 1933, S. 5417, s. 1; İlbey Özdemirci, "*Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Muhalefet; Bursa Olayı*", s. 168.). Valiyi beklerken tutuklanan kişiler ilk başta serbest bırakılmış olsa da olayın büyümesine ön ayak olan kişiler bir kere daha tutuklandı. Olay sonrası hükümetin Türkçe ibadet politikasını sürdürmesine yönelik gelişmeler yaşanmaya devam etti. 18 yıl boyunca ülkede ezan Türkçe okundu. Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesi ile bu yöntemden 17 Haziran 1950 tarihinde vazgeçildi. Bu tarihten sonra ülke de bir daha Türkçe ezan duyulmadı.

[605] **Cumhuriyet,** 7 Şubat 1933, S. 3145, s. 1.

[606] **Cumhuriyet,** 8 Şubat 1933, S. 3146, s. 1.

8 Şubat 1932 Çarşamba günü Gazi Paşa, saat 16.00'ya kadar Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasında meşgul oldu. Saat 16.00'da Gazi Paşa, o günlerde İstanbul'da bulunmakta olan Mısır Veziri Abbas Paşa'yı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Aynı günün ilerleyen saatlerinde Gazi Paşa, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'yı ve İstanbul Milletvekili şair Abdülhak Hamit Bey'i sarayda kabul etti.[607]

10 Şubat 1933 Cuma günü Gazi Paşa şehir içinde bir gezi düzenledi. Dolmabahçe Sarayı'ndan İktisat Bakanı Celal Bey ile beraber ayrılan Gazi Paşa, Taksim, Eminönü, Sirkeci ve Gülhane Parkı'nı ziyaret ettikten sonra Topkapı Sarayı'na geçti ve sarayın belli bölümlerini, odalarını ve odalardaki resimleri, kıyafetleri ve silahları inceleyerek dönemin Müze Müdürü Tahsin (Öz) Bey'den bilgiler aldı. Topkapı Sarayı'ndan ayrılan Gazi Paşa, Sultanahmet Meydanı'nı ve Fatih Semtini gezdikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.[608]

Gazi Paşa, 11-13 Şubat 1933 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda özel dairesinde bulunan kitapları inceleyerek geçirdi.[609] 14 Şubat 1933 Salı günü Gazi Paşa, akşam saatlerinde Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ile birlikte deniz motoruna binerek Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Kemalettin Sami Paşa'nın Suadiye'deki evine gitti. Kemalettin Sami Paşa'nın evinde bir süre bulunan Gazi Paşa, Suadiye'den otomobille hareket ederek Kadıköy İskelesi'ne geçti. Burada sefer yapan akşam vapuruna binen Gazi Paşa, köprüye geldi. Köprüde kendisini bekleyen Belediye Başkanı Muhittin Bey ile beraber Tokatlıyan Oteli'ne giden Gazi Paşa, burada akşam yemeğini orada bulunan vatandaşlarla beraber yedi. Yemek sonrası İktisat Bakanı Celal Bey ile beraber otomobille Pera Palas'taki ziyafeti onurlandıran Gazi Paşa, oradan hareket ederek Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[610]

15 Şubat 1933 Çarşamba günü Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda devlet işleri ile ilgilenerek gününü geçirdi. 16 Şubat 1933 Perşembe günü Gazi Paşa, İstanbul Halkevi'nin Sosyal Yardım Şubesi tarafından Pera Palas'ta organize edilen Baloyu onurlandırdı. Baloda bir süre bulunan Gazi Paşa, gecenin ilerleyen

[607] **Milliyet,** 9 Şubat 1933, S. 2514, s. 1.
[608] **Cumhuriyet,** 11 Şubat 1933, S. 3149, s. 1.
[609] **Cumhuriyet,** 14 Şubat 1933, S. 3152, s. 1.
[610] **Milliyet,** 15 Şubat 1933, S. 2520, s. 1.

saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[611]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 18-23 Şubat 1933 tarihleri arasında günlerinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve özel odasındaki kitapları inceleyerek geçirdi.[612] Gazi Paşa, bu günlerde Dolmabahçe Sarayı'nın kütüphanesindeki kitapları incelerken, 22 Şubat 1933 Çarşamba günü Beyoğlu'nda bir olay patlak verdi.[613] 22 Şubat 1933 tarihinde yaşanan olaylar sonucunda ülkede faaliyet gösteren yabancı şirketler bünyelerine Türk çalışanları katmaya başladı.

24 Şubat 1933 Cuma günü Gazi Paşa, Ankara Halkevinde bir söylevde bulunan Başbakan İsmet Paşa'ya şu tebrik telgrafını çekti:[614]

---

[611] **Cumhuriyet,** 17 Şubat 1933, S. 3155, s. 1.

[612] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 361-362.

[613] Kaynaklarda "*Vagon-Li Olayı*" şeklinde geçen bu olay, 22 Şubat 1933 tarihinde Fransız Yataklı Vagonlar (Vagon-Li) Şirketinin Beyoğlu şubesinde görevli olan Türk memur Naci Bey ile şirket müdürü Gaetan Jannoui arasında geçen tartışmadır. Naci Bey, bilet satışı yaparken Türkçe konuşmasından ötürü müdür Jannoui, Naci Bey'i uyararak şirket bünyesinde konuşma dilinin Fransızca olduğunu belirtti. Naci Bey ise, "*Ülkemde resmi konuşma dili Türkçedir.*" diye cevap verdi. Bu cevap üzerine müdür Jannoui, Naci Bey'e uzaklaştırma cezası verdi. (**Vakit**, 27 Şubat 1933, S. 5438, s. 1.). Olaylar bundan sonra başladı. Öncelikle müdür Jannoui mevcut yasalara yani Türk Hukuk Sistemi'ne aykırı bir eylemde bulunmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa'sının 2. Maddesinde "*Devletin resmi dili Türkçedir*" ibaresi bulunmaktadır. 1923 yılında yapılan düzenleme hakkında 10 yıl sonra bir eylemin patlak vermesi başta Türk basını ve üniversite öğrencileri tarafından büyük bir protestoya evirilmesine imkân verdi. Ülke basını, bu konu hakkında gerek sert gerekse de itidalli bir şekilde haberler yaptı. (Şaduman Halıcı, *Vagon Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi*, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S: 11, (2007), s. 65-67; Hakan Uzun, "*Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları*", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, VI/3, (2009), s. 62.). Ama en yıkıcı etkiyi Darülfünun öğrencileri gösterdi. 25 Şubat 1933 tarihinde üniversitede örgütlenen öğrenciler, şirketin Beyoğlu şubesi önünde toplanarak protesto gösterilerinde bulundu. Emniyet güçlerinin bütün uyarılarına rağmen büroyu taş yağmuruna tuttular ve içeriden Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın resmini alıp "*bu resim buraya ait değildir*" diyerek bölgeden uzaklaştılar. (Şaduman Halıcı, *Vagon Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi*, s. 68.). Öğrencilerin bu tavrı büyük dikkat çekti. Öğrenci eyleminden iki gün sonra Darülfünun Tıp Fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu bir heyet, Vakit Gazetesi'ne bir mektup sundu. "*Dilimiz Şerefimizdir*" başlıklı bu mektupta kısaca, tarihi boyunca ülkesini korumaktan hiçbir zaman vazgeçmeyen Türk Milletinin gençliğinin Türk Dili içinde her türlü mücadeleye girişeceğini ve gerekirse kavgadan da kaçmayacaklarını da belirtmektedir. (**Vakit**, 27 Şubat 1933, S. 5438, s. 5.). Bu gelişmelerden sonra şirket müdürü hakkında Türklüğe hakaret ettiği iddiasıyla soruşturma başlatıldı. Şirketin Paris'teki merkezinden gönderilen müfettiş de incelemelerde bulundu. Yapılan inceleme ve soruşturma sonucunda müdür Jannoui'nin haksız olduğu belirtildi ve görevinden alındı. Yerine Türk bir idareci olan Talat Bey getirildi. 8Şaduman Halıcı, *Vagon Li Olayı: Türkçeye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi*, s. 72-74.). Vagon-Li şirketi de çalıştırdığı işçilerde değişiklikler yaparak Türk memurları işe aldı. Sonuç olarak, Türk görevlinin kendi dilini çalıştığı yerde kullanması ile başlayan, Türk gençliğinin kendi dilini müdafaa etmesi ile devam eden süreç Türkçenin zaferi ile sonuçlandı. Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın söylediği "*Bütün ümidim Türk gençliğindedir*" sözü ile Türk gençliği, kendisine emanet edilen ve edilecek devrimleri sonuna kadar muhafaza edeceğini de göstermiş oldu.

[614] **Milliyet,** 25 Şubat 1933, S. 2530, s. 1.

"Halkevinde söylediğiniz nutku zevkle dinledim. Kutlar ve teşekkür ederim. Necip Ali Bey'in (Halkevleri Genel Başkanı) açıklamalarından çok memnun oldum. Kendisini tarafımdan takdir ve taltif buyurmanızı rica ederim."

Başbakan İsmet Paşa'nın Gazi Paşaya cevap telgrafı ise şu şekildedir:[615]

"Halkevindeki konuşmalarımızı dinlediğinizi ve beğendiğinizi gösteren güzel yazılar bizi sevindiren ve teşvik eden yüksek alakanın, yüce ve milli reis alakasının ifadesidir. Minnet ve şükranlarımızı tazimle takdim ederim. Necip Ali Bey arkadaşım pahası bulunmaz taltifinizden heyecan duymuştur. Bunun derin minnetlerini ve şükranlarını söylemekle de bahtiyarım, Büyük Reisimiz."

1933 yılının şubat ayının ilk günlerinde gerçekleşen Bursa'daki olaylardan dolayı Ankara'dan Bursa'ya geçen ve oradan da İstanbul'a gelen Gazi Paşa, 20 gün kaldığı İstanbul'dan 26 Şubat 1933 Pazar günü ayrıldı. 26 Şubat 1933 günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılan Gazi Paşa, Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Oradan hareket edecek 18.25 trenine binen Gazi Paşa Ankara'ya doğru yol aldı.[616] Böylelikle Gazi Paşa'nın onuncu İstanbul gezisi sona erdi.

II- On Birinci Gelişi (30 Haziran-7 Eylül 1933)

Gazi Paşa, 29 Haziran 1933 Perşembe günü akşam saatlerinde İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı ve 30 Haziran 1933 Cuma günü ikindi saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[617] Kendisini karşılamak üzere bekleyenler ile selamlaşan Gazi Paşa, buradan Söğütlü Yatı'na binerek Dolmabahçe Sarayı'na gitti ve dinlenmeye çekildi. Böylelikle Gazi Paşa'nın on birinci İstanbul ziyareti başladı.

Gazi Paşa 1 Temmuz 1933 Cumartesi günü ikindi saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda meşgul oldu. Saat 15.30'da saraydan ayrılan Gazi Paşa hem incelemelerde bulunmak hem de öğrencilerin sınavlarını izlemek amacıyla Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etti. Saat 15.45'te Galatasaray Lisesi'ni ziyaret eden Gazi Paşa, bir öğrenciyi tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi alanında sözlü sınava tabi tuttu. Sözlü sınav sonrası okuldaki incelemelerini yapan Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[618]

---

[615] **Vakit,** 25 Şubat 1933, S. 5436, s. 8.
[616] **Cumhuriyet,** 27 Şubat 1933, S. 3165, s. 1.; **Milliyet,** 27 Şubat 1933, S. 2532, s. 1.; **Vakit**27 Şubat 1933, S. 5438, s. 1.
[617] **Cumhuriyet,** 1 Temmuz 1933, S. 3286, s. 1.; **Milliyet,** 1 Temmuz 1933, S. 2653, s. 1.; **Vakit,** 1 Temmuz 1933, S. 5558, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 177.
[618] **Cumhuriyet,** 2 Temmuz 1933, S. 3287, s. 1.

Gazi Paşa, 1 Temmuz 1933 yılında eğitim alanındaki çalışmaları incelemek amacıyla yaptığı ziyarete; 2 Temmuz 1933 Pazar günü de bir ziyaret daha ekledi. 2 Temmuz 1993 Pazar günü ikindi saatlerinde Gazi Paşa, Meclis Başkanı Kazım Paşa ile birlikte Darülfünunu ziyaret etti. Darülfünunun Hukuk Fakültesi'nde o gün gerçekleşen Devletler Hukuku sınavını izleyen Gazi Paşa, öğrencilere dersin konusunu içeren bazı sorular sorarak sözlü sınava tabi tuttu.[619] Sözlü sınav sonrası incelemelerini tamamlayan Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[620]

Gazi Paşa, 3-7 Temmuz 1933 tarihleri arasında ağırlıklı olarak Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu ve akşam saatlerinde boğazda motorla gezintiler yaptı.[621] 8 Temmuz 1933 Cumartesi günü şehir içinde otomobille bir gezinti yapan Gazi Paşa, Çekmece yakınlarını ziyaret etti ve ardından motorla boğazdan geçerek Dolmabahçe Sarayı'na döndü. 9-12 Temmuz 1933 tarihleri arasında günlerinin neredeyse tamamını Dolmabahçe Sarayı'nda geçiren Gazi Paşa hem devlet işleri ile ilgilendi hem de tarih ve dil alanında yazılmış eserleri inceledi.[622]

Gazi Paşa, 14 Temmuz 1933 Cuma günü Ertuğrul Yatı'na binerek Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Çanakkale'ye bir günlük ziyaret yaptı. Çanakkale'de yaptığı incelemeler sonrasında tekrardan yola çıkan Gazi Paşa, aynı günün akşamında Yalova'ya gitti. Geceyi Yalova'da geçiren Gazi Paşa, 15 Temmuz 1933 Cumartesi günü Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[623]

Gazi Paşa, 16-17 Temmuz 1933 tarihleri arasında günlerini boğazda motorla gezintiler yaparak ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 18 Temmuz 1933 Salı günü akşam saatlerinde Dolmabahçe'den ayrılan Gazi Paşa

---

[619] İstanbul'a gelmeden önce Ankara Lisesi'nin sınavlarına katılan Gazi Paşa, Darülfünun öğrencilerinin lise öğrencilerine kıyasla soruları cevaplamada yetersiz kaldığını bizzat gözleriyle gördü ve Darülfünun eğitim sisteminin düzenlenmesi noktasında bazı adımlar atılmasını istedi. (Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 132.). Ayrıca sözlü sınav sonrası Darülfünundan ayrılırken Gazi Paşa, Profesör Ahmet Reşit Bey'e *"Öğretim iyi fakat biraz daha çaba gösterilmeli"* şeklinde bir direktifi de bulunmaktadır. (Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 368.). Çok geçmeden 31 Temmuz 1933'te Darülfünun kapatılacak ve 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi açılarak üniversite eğitiminde reformlar başlayacaktı.

[620] **Cumhuriyet,** 3 Temmuz 1933, S. 3288, s. 1.; **Son Posta,** 3 Temmuz 1933, S. 1055, s. 1.

[621] Gazi Paşa, 4 Temmuz 1933 Salı günü günübirlik olarak Yalova'ya gitti. Bir süre Yalova'da bulunana ve dinlenen Gazi Paşa akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü. (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 178-180.).

[622] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 369.

[623] **Cumhuriyet,** 16 Temmuz 1933, S. 3301, s. 1.

Yalova'ya geldi.[624] Gazi Paşa, 18-23 Temmuz 1933 tarihleri arasında Yalova'da kaldığı sırada günlerini at binerek, evinde dinlenerek ve sağlık açısından faydalı olan kaplıcalara giderek geçirdi.[625]

24 Temmuz 1933 Pazartesi günü Lozan Antlaşmasının yıl dönümü münasebetiyle Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa'ya Yalova'dan bir kutlama telgrafı gönderdi. Bu kutlama telgrafı şöyledir:[626]

"Bugün Lozan günüdür. Bugünü Türk milletine kazandıran Zatı devletlerini bütün kalbimle tebrik eder ve gözlerinden öperim."

Gazi Paşa 24 Temmuz 1933 Pazartesi günü akşam saatlerinde Yalova'dan hareket ederek İstanbul'a döndü.[627]

25 Temmuz 1933 Salı günü Gazi Paşa, denizde tekne ile açıldığı anda bir kaza geçiren Maarif Vekili Reşit Galip Bey'i ziyaret etmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Moda'ya gitti. Reşit Galip Bey'in yanında bir süre bulunan Gazi Paşa, ziyaret sonrasında İstanbul'dan Yalova'ya geçti.[628]

27 Temmuz 1933 Perşembe günü Gazi Paşa Yalova'dan İstanbul'a döndüğü günde iki önemli gelişme yaşandı. İlk gelişme 1928 yılının mayıs ayında İstanbul'a ziyaret gerçekleştiren Afgan eski kralı Amanullah Han, Gazi Paşayı Dolmabahçe Sarayı'nda ziyaret etti.[629] Bu görüşme sonrasında Gazi Paşa, İstanbul'dan Yalova'ya gitmek için yolculuklarda kullanılan yatlar yerine Adatepe Savaş Gemisi'ne bindi. Bu geminin anı defterini dolduran Gazi Paşa yolculuğu şöyle anlatmaktadır:[630]

"Adatepe ile yaptığım kısa yolculuğun değerli hatırasını unutmayacağım. Yakından tanımak fırsatına sahip olduğum seçme deniz komutanlarımız, genç subaylarımız ve denizcilerimizle iftihar ettim."

Gazi Paşa, Adatepe Savaş Gemisi ile yaptığı bu yolculuğu Başbakan İsmet Paşa'ya da şu mesajı göndererek anlatmıştır:[631]

---

[624] **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Temmuz 1933, S. 4309, s. 1.
[625] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 184-185.
[626] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 619.
[627] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1933, S. 3311, s. 1.
[628] **Cumhuriyet,** 26 Temmuz 1933, S. 3311, s. 1.
[629] **Cumhuriyet,** 28 Temmuz 1933, S. 3313, s. 1.
[630] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 127; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, s. 16.
[631] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 130; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 620; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 28.

"Bugün (27.7.1933) saat 2.30'da Adatepe Torpidosuyla Dolmabahçe'ye gittik. Orada 3-4 saat kaldıktan sonra aynı vasıtayla Yalova'ya döndük. Harp filosu komutanı Şükrü Bey'de birlikteydi. Şükrü Bey'den torpido komutanı, subayları ve erlerinin dikkatinden yetişkinlikleri bakımından çok memnun oldum. Torpidonun son yolla yürüyüş deneyini yaptırdık. Komutan övgüye değer manzara göstermektedir. Zatı Devletlerinizi ve mareşali kutlarım. Zekai Bey'i yerinde kutlarım."

Gazi Paşa, 27 Temmuz 1933 günü akşam saatlerine Yalova'ya geldi ve dinlenmeye çekildi. 28 Temmuz-12 Ağustos 1933 tarihleri arasında Gazi Paşa, Türk Dil Kurumu toplantısı için hazırlıklarını Yalova'dan sürdürdü. 12 Ağustos 1933 Cumartesi günü Başbakan İsmet Paşa, Ankara'dan İstanbul'a geldi. İsmet Paşa, Pendik İskelesi'nden deniz motoruna bindi ve Ertuğrul Yatı ile Boğaz'da bulunan Gazi Paşa'nın yanına gitti. Gazi Paşa, İsmet Paşa ile beraber yola çıkarak Yalova'ya gitti.[632]

13-16 Ağustos 1933 tarihleri arasında Gazi Paşa, vaktini Yalova'da bulunarak geçirdi. 17 Ağustos 1933 günü Gazi Paşa, Türk Dil Kurumu'nun Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenecek toplantısına başkanlık etmek üzere Yalova'dan ayrıldı ve İstanbul'a gitti.[633] Gazi Paşa, 18 Ağustos 1933 Cuma gününü Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 19 Ağustos 1933 Cumartesi günü günübirlik Yalova'ya giden Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[634]

Gazi Paşa, 20 Ağustos 1933 Pazar günü Büyükada'ya bir ziyarette bulundu.[635] Gazi Paşa, Büyükada'da gezerken Rusya'dan ithalatla gelen malların Türkiye Cumhuriyeti Devleti ürünlerine karşı oluşturduğu rekabetin etkisi ve olası adımlar hakkında Başbakanlığa şu telgrafı gönderdi:[636]

"İstanbul'daki incelemelerim sırasında Rus ithalatının Türk ürünlerine yaptığı rekabetin etkileri dikkatimi çekti. Bu cümleden, Ruslar Türk çimentosunun satılabileceği fiyat ne olursa olsun her durumda bu fiyattan aşağı satmak suretiyle Karadeniz havzasını elde etmişlerdir. Sovyetlerle Ticaret Sözleşmesi görüşmesi sona ermeden yurt içinde ihtiyacımıza yetecek miktarda üretilen çimento, tütün, trikotaj, buğday gibi maddelerin Türk mallarından daha ucuz satılarak rekabete girişilmemesi hususunda Sovyetlerle uyuşulmasını zorunlu bulmaktayım. Aksi takdirde

[632] **Cumhuriyet,** 13 Ağustos 1933, S. 3329, s. 1.
[633] **Cumhuriyet,** 18 Ağustos 1933, S. 3334, s. 1.
[634] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 192.
[635] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 192.
[636] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 620.

Rusların Türk pazarlarından bir miktar mal satın almakla bize görünürde sağladıkları fayda gayrimeşru rekabetle tamamen hiçe indirilmiş olur."

21 Ağustos 1933 Pazartesi günü Gazi Paşa, Dolmabahçe'de Fransa eski Cumhurbaşkanı Mösyö Herriot'u saat 16.00'da kabul etti.[637] Bu görüşme 3 saate yakın sürdü. İkili arasında Cumhuriyet yönetim biçimi üzerine yapılan görüşme gerçekleşti. Görüşme sonucunda Mösyö Herriot, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken bu yönetim biçiminin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kusursuza yakın uygulandığı şeklinde bir demeci bulunmaktadır.[638] İstanbul, Ankara ve Çanakkale'de incelemelerde bulunan Mösyö Herriot, 24 Ağustos 1933 Perşembe günü Türkiye'den ayrılarak Odesa'ya gitti.[639]

Gazi Paşa, 25 Ağustos 1933 Cuma günü İstanbul'dan Yalova'ya geçti ve bu gününü dinlenerek geçirdi. 26 Ağustos 1933 Cumartesi günü Gazi Paşa, Türkiye İş Bankası'nın kuruluşunun 9. Yılı nedeniyle Yalova'da İş Bankası Heyeti'ni kabul etti ve şu demeci verdi:[640]

"İş Bankasının dokuzuncu yıl dönümünü bütün mensuplarına tebrik ederim. İş Bankası mütevazı bir sermaye ile işe başlamıştır. Mütevazı olan maddi sermayesi idi. Fakat manevi sermayesi çok büyüktü. Çünkü işin başında gayet kıymetli, iyi ahlaklı, sebatlı Celal Bey ve onun yanında birkaç kişiyi geçmeyen güzide arkadaşlar bulunuyordu. Bu maddi sermayenin yüzlerce misli ile işe başlamış ve hiçbir başarı göstermeden batmış nice kurumlar tanırız. Demek ki bir kurumun yaşaması, gelişmesi, başarı kazanması o kurumun başına geçenlerin ahlaklı, dürüst, imanlı kişiler olmasına bağlıdır. İş Bankası memleketimizin iktisadiyatına çok yararlı hizmetler yapmıştır. Bence bütün bu hizmetlerin üstünde daha mühim olan bir hizmeti de bankacılıkta gençlerimizi yetiştirmiş olmasıdır. En çok bununla iftihar ederim. Celal Bey'in İş Bankası'nı kurmasında ve gelişmesinde gösterdiği başarıyı şimdi başında bulunduğu İktisat Vekilliğinde de göstereceğine şüphem yoktur. Bankanın yıldönümü dolayısıyla Celal Bey adını anmayı bir borç bilirim. İş Bankasına yeni ve daha parlak başarılar dilerim. Bu duygularımı arkadaşlarınıza da lütfen söylersiniz."

Gazi Paşa, 26 Ağustos-1 Eylül 1933 tarihleri arasında günlerini Yalova'da hem devlet işleri ile ilgilenerek hem de dinlenerek geçirdi.[641] 1 Eylül 1933 Cuma günü Gazi Paşa, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı kutlayan Maarif Vekili Reşit Galip

[637] **Cumhuriyet,** 22 Ağustos 1933, S. 3338, s. 1.
[638] **Cumhuriyet,** 22 Ağustos 1933, S. 3338, s. 6.
[639] **Cumhuriyet,** 23 Ağustos 1933, S. 3339, s. 1.
[640] **Milliyet,** 27 Ağustos 1933, S. 2710, s. 1 ve 5.
[641] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 194-195.

Bey'e Yalova'dan şu telgraf ile karşılık verdi:[642]

"Büyük ordumuzun yarattığı büyük zaferin yıldönümü münasebetiyle hakkımdaki candan duygularınıza teşekkür ederim."

Gazi Paşa, 26 Ağustos 1933'te geldiği Yalova'dan 5 Eylül 1933 Salı gününü 6 Eylül 1933 Çarşamba gününe bağlayan saatlerde ayrıldı ve İstanbul'a geçti.[643] 6 Eylül 1933 Çarşamba günü öğle vaktine kadar dinlenen Gazi Paşa, akşam saatlerinde otomobille Dolmabahçe'den çıkarak Topkapı ve Yeşilköy'e bir gezinti yaptı. Gezinti sonrası Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[644]

7 Eylül 1933 Perşembe günü Gazi Paşa, Ankara'ya hareket etmek üzere akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Saat 19.15'te hareket edecek olan trene binen Gazi Paşa, İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya doğru yol aldı.[645] Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın on birinci İstanbul ziyareti sona erdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Yunanistan Başbakanı Çaldaris ile 11 Eylül 1933 Pazartesi günü görüştükten sonra 12 Eylül 1933 Salı günü İstanbul'a gelecektir.

III- On İkinci Gelişi (12 Eylül-9 Ekim 1933)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 11 Eylül 1933 Pazartesi akşamı Ankara'dan trenle yola çıktı ve 12 Eylül 1933 Salı günü ikindi saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[646] İstasyonda kendisini karşılamak için bekleyen kişiler ile görüştükten sonra Gazi Paşa, sahilde kendisini bekleyen Sakarya motoruna binerek oradan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na giderek dinlenmeye çekildi.

Gazi Paşa'nın İstanbul yolculuğundan önceki günlerde Ankara'da Türkiye ile Yunanistan arasında dostluk paktı görüşmeleri yapılmaktaydı.[647] Gazi Paşa, bu

---

[642] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 621; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 29.
[643] **Vakit,** 7 Eylül 1933, S. 5629, s. 2.
[644] **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Eylül 1933, S. 4359, s. 1.
[645] **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1933, S. 3355, s. 1.; **Milliyet,** 8 Eylül 1933, S. 2722, s. 1.; **Son Posta,** 8 Eylül 1933, S. 1122, s. 3; **Vakit,** 8 Eylül 1933, S. 5630, s. 1.
[646] **Cumhuriyet,** 13 Eylül 1933, S. 3360, s. 1.; **Milliyet,** 13 Eylül 1933, S. 2727, s. 1.; **Vakit,** 13 Eylül 1933, S. 5635, s. 1.
[647] 1930'lu yıllarda Avrupa'da özellikle İtalya ve Almanya'nın saldırgan tutumları nedeniyle Balkan Coğrafyasındaki ülkeler kendi aralarında ortak adımlar atmak üzerine görüşmeler yapmaktaydı. 1934 Balkan Antantına giden süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Balkanlardaki komşu devletler ile olan sınır güvenliğini sağlamak amacıyla bu görüşmeleri yapmıştır.

çalışma hakkında Başbakan İsmet Paşa'ya İstanbul'a giderken şu telgrafı çekmiştir:[648]

"... İnsanlığın huzur ve mutluluğu için bütün ulusların bizim gibi gerçek dost olmasını dilerim. Değerli konuklarımıza ve Ankara Türk dostluğunun ciddi ve gerçek duygularını göstermekte olduklarından emin olduğum bütün arkadaşlara selam."

13 Eylül 1933 Çarşamba günü Gazi Paşa, ikindi saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda kaldı. Saat 17.00 sularında saraydan ayrılan Gazi Paşa, motorla Boğaz'da bir gezinti yaptı ve akşam vakti Dolmabahçe'ye geri döndü. 14 Eylül 1933 Perşembe günü ise Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda Ordu Müfettişi İzzettin (Çalışlar) Paşa'yı, eşini ve subay olan müstakbel damadını kabul ederek bir yemek daveti düzenledi. Yemekten sonra Gazi Paşa, akşam saatlerinde sarayda Dinlenmeye çekildi.

15 Eylül 1933 Cuma günü Gazi Paşa, 14 Eylül 1933 Perşembe günü Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Dostluk Antlaşması[649] sonrasında Gazi Paşa hem Başbakan İsmet Paşa'ya hem de Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis'e birer kutlama telgrafı çekmiştir. Gazi Paşa'nın Başbakan İsmet Paşa'ya çektiği kutlama telgrafı şöyledir:[650]

"Elen ve Türk Cumhuriyetleri arasında Pacte d'entente Cordiale'ın (İçten Anlaşma Yasası) imza edilmiş olmasından çok memnun oldum. Bu Pacte iki milletin karşılıklı büyük çıkarlarını güçlendiren kardeşlik gelişme alanına enginlik veren kıymetli bir belgedir. İki taraf için kalpten arzu edilen feyzi vermesini diler ve hükümetimizi tebrik ederim."

Gazi Paşa'nın Yunanistan Cumhurbaşkanı Zaimis'e çektiği telgraf ise şöyledir:[651]

"Memleketlerimiz arasında yeni bir içten anlaşmaya yeni bir ışık vermek suretiyle Yakın Doğu'da barış davasına hizmet edecek olan bu tarihi olayın bütün önemini kavramış olan zatıalilerine en hararetli kutlamalarımı sunarım. Bu münasebetle gerek zatı devletlerine ve kahraman Elen ulusuna takdirlerimi ve derin sevgimi gösterebildiğimden dolayı mutluyum."

---

[648] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 29; **Hakimiyet-i Milliye,** 12 Eylül 1933, S. 4364, s. 1.

[649] İki devletin başbakanları ve dışişleri bakanlarının imzalarının yer aldığı beş maddelik İçten Anlaşma Yasasını incelemek için Bkz. (İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 443-444.).

[650] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 622; **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Eylül 1933, S. 4368, s. 1.

[651] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 382.

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Atina'daki devlet adamlarının Gazi Paşaya gönderdiği telgraflara cevap olarak da Gazi Paşa şu telgrafı gönderdi:[652]

"İçten Anlaşma Yasası'nı imza ederken lütfen güzel duygularla beni hatırladığınızdan dolayı özel olarak teşekkür eder ve bu dostluk eserini gerçekleştirmek konusundaki çalışmalarınızdan dolayı sizleri kutlarım. İki milletin sıkı ve içten bir şekilde yaklaşmasının ortak idealimiz olduğu kesindir. Bu ideali her münasebette ortaya koymak iki milletin gerçek dostluğunu göstermeye neden olur. İşaret buyurulduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti milletler arasında dostluk ve barış düşüncesinin gelişmesi ve doğrulanması bakımından kendine düşen görevi ciddi ve içten bir biçimde daima yerine getirmekten geri kalmayacaktır. Bu vesile ile de Yunanistan'ın kuvvet ve mutluluğu hakkında içten dileklerimi açığa vurmakla mutluyum."

Gazi Paşa, 15 Eylül 1933 Cuma ve 16 Eylül 1933 Cumartesi günlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu. 14 Eylül'de sarayda yemek daveti verdiği Ordu Müfettişi İzzettin Paşa'nın kızı ile Yüzbaşı Cevat Bey'in düğünü 15-16 Eylül 1933 tarihlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda yapıldı ve Gazi Paşa da düğüne katıldı. Düğün sonrasında Gazi Paşa dinlenmeye çekildi.

17 Eylül 1933 Pazar günü Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'i kabul etti. Gazi Paşa, görüşmede ülke içi yaşanan olaylar hakkında bilgi aldı.[653]

19 Eylül 1933 Salı günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan ile resmi temaslarda bulunmak üzere Ankara'dan hareket eden Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'i Derince İstasyonu'nda karşılamak üzere sabah saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı. Öğle saatlerinde Dolmabahçe'ye dönen Gazi Paşa, heyeti trenle Sofya'ya uğurlamak üzere akşam vakti saraydan ayrıldı ve Sirkeci İstasyonu'na yol aldı.[654] Gazi Paşa, heyeti uğurladıktan sonra Türk ve İtalyan güreşçilerin maçlarını izlemek üzere Maksim Salonuna gitti.[655] Burada düzenlenen güreş müsabakalarını izleyen Gazi Paşa gece vaktinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[656]

---

[652] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 622.

[653] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 201.
[654] **Hakimiyet-i Milliye,** 20 Eylül 1933, S. 4372, s. 1.
[655] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 107-109.
[656] **Milliyet,** 20 Eylül 1933, S. 2734, s. 6.

Gazi Paşa, 20-21 Eylül 1933 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Boğaz'da tekne gezintileri yaparak geçirdi.[657] 22 Eylül 1933 Cuma günü Gazi Paşa, akşam saatlerinde Suadiye'deki Plaj Gazinosuna gitti. Burada İstanbul Valisi Muhittin Bey, Milletvekili Nuri (Conker) Bey, Kılıç Ali Bey ve yanındaki diğer kişilerle otururken Gazi Paşa, o anda gazinoda bulunan bir Subay ve subayın nişanlısı ile karşılaştı. Çift ile tanışan Gazi Paşa, çiftin orada hemen nikahlarının kıyılması talimatını verdi. Yüzbaşı'ya üniformasını giymesini emreden Gazi Paşa, kızın da evine gidip hazırlanması ve annesini alması için de yaverlerinden Naşit (Mengü) Bey'i kızın yanında gönderdi. Çift hazırlıklarını yaptıktan sonra gazinoda hazır bulundular ve nikahları da bizzat Gazi Paşa tarafından kıyıldı. Damadın şahitleri Nuri Bey ve Kılıç Ali Bey oldu, gelinin şahitleri ise Behice (Köprülü) Hanım ve Seniha (Cemal) Hanım oldu. Sürpriz nikah töreni sonrası Gazi Paşa gece vakti gazinodan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[658]

Gazi Paşa, 23 Eylül Cumartesi ve 24 Eylül 1933 Pazar günlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkmadı ve dinlenerek günlerini geçirdi. 25 Eylül 1933 Pazartesi günü Gazi Paşa, Sofya'da ikili temasları tamamlayarak Türkiye'ye dönen heyeti Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Üçlü görüşmede Gazi Paşaya Sofya'da gerçekleşen görüşmeler hakkında bilgilendirilme yapıldı.[659]

26 Eylül 1933 Salı günü Gazi Paşa, 25 Eylül 1933 Pazartesi günü Türkiye'ye gelen Yunanistan eski Başbakanı Venizelos'u Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Yaklaşık 3 saat boyunca süren görüşme sonunda Venizelos, saraydan ayrılarak kaldığı Pera Palas Oteli'ne döndü.[660]

27 Eylül 1933 Çarşamba günü Gazi Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda İngiltere Büyükelçisi George Clerck'i kabul etti. Yeni görevi gereği Belçika'ya gitmeden önce İstanbul'a gelen Clerck, Gazi Paşaya bir veda ziyaretinde bulundu.[661]

28 Eylül 1933 Perşembe günü Gazi Paşa, Beylerbeyi Sarayı'nı ziyaret ederek gününü geçirdi. 29 Eylül 1933 Cuma günü Gazi Paşa, 30 Eylül 1933

[657] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 201-202.
[658] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 201-203.
[659] **Milliyet,** 26 Eylül 1933, S. 2740, s. 1.
[660] **Cumhuriyet,** 27 Eylül 1933, S. 3374, s. 1.; **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 222-224.
[661] **Cumhuriyet,** 28 Eylül 1933, S. 3375, s. 1.

Cumartesi gününün ilk saatlerine doğru İstanbul'dan ayrılarak Yalova'ya gitti. Yalova'ya günübirlik bir ziyaret yapan Gazi Paşa, 30 Eylül 1933 günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[662]

Gazi Paşa, 1-3 Ekim 1933 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve şehir içinde kısa süreli gezintiler yaparak geçirdi. 4 Ekim 1933 Çarşamba günü Gazi Paşa, aynı gün sabah saatlerinde Türkiye'ye gelen Yugoslavya Kralı Alexander ve Kraliçe Mari'yi saat 10.30 sularında Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[663] Yaklaşık 30 dakika süren görüşme sonrası Gazi Paşa, ikindi saatlerinde konukları için bir ziyafet düzenletti. Akşam saatlerine kadar süren ziyafet sonrası Kral ve Kraliçe 5 Ekim 1933 Perşembe günü saat 01.00'da Türkiye'den ayrıldı.[664]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5-8 Ekim 1933 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Boğaz'da motorla gezinti yaparak geçirdi.[665] 9 Ekim 1933 Pazartesi günü Gazi Paşa, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Burada kendisini uğurlamak için bekleyen kişilerle görüştükten sonra Gazi Paşa, saat 19.00 trenine bindi ve Ankara'ya doğru yol aldı.[666] Böylece Gazi Paşa'nın on ikinci İstanbul ziyareti 9 Ekim 1933 tarihinde sona erdi.

H- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1934 Yılı İstanbul Günleri

I- On Üçüncü Gelişi (1-5 Mayıs 1934)

Gazi Paşa, Başbakan İsmet Paşa ile beraber 30 Nisan 1934 Pazartesi akşamı trenle Ankara'dan hareket etti ve 1 Mayıs 1934 Salı günü saat 00.30'da

---

662 Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 204-205.

663 **Cumhuriyet,** 4 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 3381, s. 1.; **Milliyet,** 4 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 2748, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 134; Salim Gökçen, *"Atatürk Döneminde Türkiye -Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'in Türkiye Ziyareti"*, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, IX/42, (2016), s. 671.

664 **Cumhuriyet,** 5 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 3382, s. 1.; **Milliyet,** 5 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 2749, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 135. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, II, s. 225-227; Salim Gökçen, *"Atatürk Döneminde Türkiye -Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'in Türkiye Ziyareti"*, s. 672.

665 Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 207-208.

666 **Cumhuriyet,** 10 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 3387, s. 1.; **Milliyet,** 10 Teşrinievvel/Ekim 1933, S. 2754, s. 1.; **Vakit,** 10 Birinci Teşrin/Ekim 1933, S. 5660, s. 1.

Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[667] Haydarpaşa'dan Dolmabahçe Sarayı'na geçen Gazi Paşa, aynı günün ikindi saatlerine kadar sarayda dinlendi. Saat 17.30'da Gazi Paşa ve İsmet Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrıldılar ve sırayla Maçka ve Eyüp semtlerine gittiler. Maçka'da Milli Savunma eski müsteşarı Derviş Paşa'nın, Eyüp'te de Berlin eski büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın mezarlarını ziyaret eden Gazi Paşa ve İsmet Paşa, akşam saatlerinde tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[668]

Gazi Paşa ve İsmet Paşa, 2 Mayıs 1934 Çarşamba günü ikindi saatlerinde Dolmabahçe'den ayrıldılar ve Yalova'ya gittiler. Gazi Paşa ve İsmet Paşa, 5 Mayıs 1934 Cumartesi gününe kadar Yalova'da konakladılar ve günlerini Yalova'da geçirdiler.[669] Gazi Paşa, 5 Mayıs 1934 Cumartesi günü ikindi saatlerinde yanında İsmet Paşa ile beraber Yalova'dan Derince Tren İstasyonu'na gitti. Derince İstasyonu'ndan kalkacak olan 16.15 trenine binen Gazi Paşa, Ankara'ya doğru yol aldı.[670] Böylece Gazi Paşa'nın beş gün süren on üçüncü İstanbul ziyareti sona erdi.

II- On Dördüncü Gelişi (26 Haziran-7 Temmuz 1934)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın on dördüncü İstanbul ziyareti, 26 Haziran 1934 Salı günü İran Şahı Rıza Pehlevi ile beraber İstanbul'a gelmesi ile başladı. Rıza Pehlevi, Gazi Paşa'nın konuğu olarak 8 Haziran 1934 tarihinde Türkiye'ye geldi. Gazi Paşa, Gürbulak Sınır kapısından giriş yapan İran Şahı'nı ağırlama görevini Orgeneral Fahrettin (Altay) Paşa'ya verdi. Rıza Pehlevi, 8-16 Haziran 1934 tarihleri arasında sırayla Iğdır, Kars, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Samsun kentlerini ziyaret ettikten sonra 16 Haziran 1934 günü Samsun'dan trenle Ankara'ya geldi.[671] 16 Haziran 1934 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Paşa Tren İstasyonu'nda İran Şahı Rıza Pehlevi'yi karşıladı

---

[667] **Akşam,** 2 Mayıs 1934, S.5588, s. 2; **Cumhuriyet,** 2 Mayıs 1934, S.3586, s. 1.; **Milliyet,** 2 Mayıs 1934, S.2953, s. 1. Haber Gazetesinin 1 Mayıs 1934 tarihli sayısında Gazi Paşa'nın bu seferki İstanbul ziyaretinin kısa süreceği ve en yakın zamanda tekrardan Ankara'ya döneceği şeklinde bir haber yer almaktadır. (**Haber,** 1 Mayıs 1934, S.3719, s. 1.).

[668] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 345.

[669] **Ayın Tarihi,** 4 Mayıs 1934, S. 6, s. 2.

[670] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 277; **Ayın Tarihi,** 5 Mayıs 1934, S. 6, 3.; **Cumhuriyet,** 6 Mayıs 1934, S.3590, s. 1.; **Milliyet,** 6 Mayıs 1934, S.2957, s. 1.

[671] Volkan Atuk, "*İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XVII/35, (2017), s. 233.

ve iki devlet adamının Ankara'dan başlayan İstanbul ziyareti programı başladı.[672]

Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi, 20 Haziran 1934 tarihine kadar Ankara'da bulundu. 21 Haziran'da trenle yola çıkan devlet adamları sırayla Eskişehir, Afyon, Uşak, Manisa, İzmir, Balıkesir ve Çanakkale'ye ziyaret düzenledi.[673] Bu ziyaretlerden sonra 26 Haziran 1934 Salı günü Gazi Paşa ve Şah Rıza Pehlevi, Gülcemal Vapuru ile Çanakkale'den İstanbul'a öğle saatlerinde geldi.[674] Şehirdeki karşılamadan sonra Gazi Paşa dinlenmek üzere Beylerbeyi Sarayına geçti. Böylelikle Gazi Paşa'nın on dördüncü İstanbul ziyareti başladı.

27 Haziran 1934 Çarşamba günü İran Şahı Rıza Pehlevi, ikindi saatlerinde Beylerbeyi Sarayı'na giderek Gazi Paşa ile görüştü. Bir süre burada bulunan iki devlet lideri, daha sonra İstanbul Harp Akademisi'ni ziyaret ettiler. Okulda incelemelerde bulunan iki lider, o gün yapılan derslerin birine de katıldılar ve o derste Gazi Paşa da bir subaya sözlü sınav yaptı.[675] Sınavdan sonra saat akşam 19.00'da Harp Akademisi'nden ayrılan devlet liderleri, Dolmabahçe Sarayı'na bir ziyaret düzenledi.

28 Haziran 1934 Perşembe günü Gazi Paşa, ikindi vaktine kadar Beylerbeyi Sarayı'nda dinlendi ve Dolmabahçe Sarayı'na geçti. Şah Rıza Pehlevi ise ilk önce İstanbul'daki İran Konsolosluğuna bir ziyaret düzenledi ve ardından Gazi Paşa ile buluşmak üzere Dolmabahçe Sarayı'na geçti. İki lider saat 15.50'de Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrılarak şehir içinde gezinti yaptı ve ardından Metris'te eğitim yapan topçu atış okulunun tatbikatını birlikte izlediler. Buradaki incelemelerden sonra akşam saat 22.00 sularında Tarabya'dan Dolmabahçe'ye geçen liderler buradan ayrılarak dinlenmeye çekildiler.[676]

---

[672] **Hakimiyet-i Milliye,** 17 Haziran 1934, S. 4633, s. 1.

[673] İran Şahı Rıza Pehlevi, Cumhurbaşkanı Gazi Paşaya büyük bir sevgi ve saygı göstermekteydi. Rıza Pehlevi, Gazi Paşaya "*Menim Birader*" diye hitap etmektedir. Bu sesleniş ile ilgili Hulusi Turgut'un eserinde şöyle bir olay geçmiştir: *"... Birlikte İzmir'e gidiyorduk. Tren Alaşehir civarına gelmişti. Şah kalkmıştı, Atatürk ise henüz uykudaydı. Halk davul, zurna ve mızıkalarla istasyonları doldurmuştu. Şah, Atatürk rahatsız olmasın diye tren penceresinden eğilerek halka şöyle seslendi: "Menim birader uyuyor! Rahatsız etmeyesiz, susasız." Şah'ın bu isteği üzerine davullar, zurnalar ve mızıkalar sustu."* **(**Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 570.).

[674] **Ayın Tarihi,** 26 Haziran 1934, S. 7, s. 5; **Akşam,** 27 Haziran 1934, S. 5644, s. 1.; **Cumhuriyet,** 27 Haziran 1934, S. 3642, s. 1.

[675] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 136; **Cumhuriyet,** 28 Haziran 1934, S. 3643, s. 1.

[676] **Cumhuriyet**29 Haziran 1934, S. 3644, s. 1.

29 Haziran 1934 Cuma günü Gazi Paşa ve Şah Rıza Pehlevi, Suadiye ve Büyükada'ya ziyaretlerde bulundular.[677] 30 Haziran 1934 Cumartesi günü, Vakit Gazetesinin 1 Temmuz 1934 Pazar günü yayınlanacağı gazetenin manşetinde Gazi Paşa ve Şah Rıza Pehlevi'nin resimlerinin yer aldığı ve 4 yıl önce Gazi Paşa'nın yeni Tahran Elçisi Hüsrev (Gerede) Bey ile İran ile olan ilişkilerin ne kadar önemli olduğu ve dört yıl sonra iki devlet arasındaki ilişkilerin ne kadar ilerlediği belirtilirken ayrıca Şah Rıza Pehlevi ile Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın dostluklarının ne boyutta olduğu hakkında da bir yazı hazırlandı.[678]

1 Temmuz 1934 Pazar günü Gazi Paşa ve Şah Rıza Pehlevi, ilk olarak İstanbul Üniversitesini ziyaret etti. Ziyaretten sonra Maltepe'deki atış mektebine de bir ziyaret düzenleyen iki devlet lideri, buradan da ayrılıp Çamlıca'ya gittiler. Çamlıca'yı ziyaret ettikten sonra iki lider Dolmabahçe'ye geçtiler ve burada Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerdeki kesitlerden hazırlanan film gösterildi.[679]

2 Temmuz 1934 Pazartesi günü, on yedi gün boyunca Türkiye'de temaslarda bulunan İran Şahı Rıza Pehlevi, ülkesi İran'a gitmek üzere İstanbul'dan ikindi saatlerinde trenle Trabzon'a gitmek üzere yola çıktı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, saat 16.00'da yola çıkacak olan Şah Rıza Pehlevi'yi bizzat uğurladı.[680]

Gazi Paşa, Rıza Pehlevi'yi uğurladıktan sonra 3 Temmuz 1934 Salı günü Ertuğrul Yatı'na binerek Yalova'ya geçti ve 7 Temmuz 1934 Cumartesi günü İstanbul'dan ayrılana kadarki süre boyunca Yalova'da bulundu.[681] 6 Temmuz 1934 Cuma günü Gürbulak Sınır kapısından İran'a geçen Şah Rıza Pehlevi, Cumhurbaşkanı Gazi Paşaya teşekkür mahiyetinde bir telgraf gönderdi:[682]

"Bu mevkide veda ediyorum, fırsatı ganimet bildim. O büyük biraderimin muhabbet ve

---

[677] **Hakimiyet-i Milliye,** 30 Haziran 1934, S. 4646, s. 1.
[678] **Vakit,** 1 Temmuz 1934, S. 5919, s. 1 ve 7.
[679] **Vakit,** 2 Temmuz 1934, S. 5920, s. 1.
[680] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 294; **Ayın Tarihi,** 2 Temmuz 1934, S. 8, s. 2; **Vakit,** 3 Temmuz 1934, S. 5921, s. 1.
[681] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 347; **Son Posta,** 4 Temmuz 1934, S. 1416, s. 1.
[682] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 264.

samimi duygusu benim kalbimde unutulmayacak hatıralar icat edecektir. Bir defa daha teşekkürlerimi arz ile nihayetsiz hürmetimi takdim ediyorum. Orada misafirliğim esnasında İran ve Türkiye milletlerinin kalp ve ruh birliğini gözümle gördüm. Zaman, bu bağların mesut neticesini gösterecektir. Büyük kardeşime selamet uzun ömürler ve Türk Milletine saadetlerini dilerim."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafa cevap olarak gönderdiği telgraf ise şöyledir:[683]

"Türkiye'den kardeş memleket toprağına giderken göndermek lütfunda bulduğunuz yürekten gelen yüksek hislerle dolu telgrafınızı sevinçle aldım. Zatı şahinşahları ile birlikte geçirdiğim günler kudret ve fazilenize bir kere daha şahit olduğum muhavereler hatıramda silinmez surette işlenmiş kalacaktır. Milletlerimizin birbirine karşı pek tabii olan kuvvetli bağları şahinşahlarının ziyaretiyle görünmüş ve büsbütün kökleşmiştir. Bu kardeşlik hissiyatını Türk milleti namına ve kendi namıma arz ederken kardeş milletin büyük hükümdarı dostum ve kardeşime selamlar, uzun ve mesut ömürler ve İran Milletine devamlı refah ve saadetler dilerim."

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yalova kaplıcalarında bulunan köşkünde dört gün kaldıktan sonra 7 Temmuz 1934 Cumartesi günü Yalova'dan Derince Tren İstasyonu'na geçti. Orada bulunan özel trene binen Gazi Paşa Ankara'ya doğru yol aldı.[684] Böylelikle Gazi Paşa'nın on dördüncü İstanbul ziyareti sona erdi.

III- On Beşinci Gelişi (19 Temmuz-20 Eylül 1934)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz 1934 Pazar günü geldiği Ankara'dan bir hafta sonra yola çıkarak sırayla Bolu ve Adapazarı'nı ziyaret etti. 18 Temmuz 1934 Çarşamba akşamı Adapazarı'ndan trene binerek 19 Temmuz 1934 Perşembe gününün ilk saatlerinde İstanbul'a geldi.[685] Gazi Paşa, İstanbul'a gece yarısında gelmiş olmasına rağmen şehrin vatandaşları Gazi Paşayı karşılamak için yollarda büyük bir kalabalık yarattı. Vatandaşların sevgi gösterileri eşliğinde Dolmabahçe Sarayı'na giden Gazi Paşa, ikindi vaktine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda dinlendi. Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın 1927 yılından itibaren geldiği İstanbul şehrindeki on beşinci ziyareti başladı.

---

[683] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 264; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 632.
[684] **Akşam,** 8 Temmuz 1934, S. 5655, s. 1.; **Hakimiyeti Milliye,** 8 Temmuz 1934, S. 4654, s. 1.; **Milliyet,** 8 Temmuz 1934, S. 3020, s. 1.
[685] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 182; **Akşam,** 19 Temmuz 1934, S. 5666, s. 1.; **Haber,** 19 Temmuz 1934, S. 798, s. 1.; **Hakimiyeti Milliye,** 20 Temmuz 1934, S. 4666, s. 1.; **Milliyet,** 19 Temmuz 1934, S. 3031, s. 1.

Gazi Paşa, 20 Temmuz 1934 Cuma günü öğle saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda dinlendi. Aynı günün ikindi vaktinde İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey ile beraber Ertuğrul Yatı'na binerek Yalova'ya doğru hareket etti.[686] Gazi Paşa, 20-30 Temmuz 1934 tarihleri arasında Yalova'da bulundu ve 12 Ağustos 1934 Cuma günü düzenlenecek dil kurultayının hazırlıkları için 30 Temmuz 1934 Pazartesi günü İstanbul'a döndü.[687]

Gazi Paşa, 31 Temmuz 1934 Salı günü Dolmabahçe Sarayı'nda dil kurultayının hazırlık çalışmalarında bulundu.[688] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Ağustos 1934 Çarşamba günü Ertuğrul Yatı'na binerek Çanakkale'ye bir ziyarette bulundu. Çanakkale'deki ziyareti kısa tutan Gazi Paşa, aynı günün öğle saatlerinde Çanakkale'den ayrıldı ve ertesi günün ilk saatlerinde Yalova'ya gitti.[689]

Gazi Paşa, 2-11 Ağustos 1934 tarihleri arasında günlerini Yalova'da dinlenerek geçirdi. 8 Ağustos 1934 Çarşamba günü Gazi Paşa, Almanya Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'un ölümü dolayısıyla merhumun oğlu Albay Hindenburg'a ve Şansölye Adolf Hitler'e birer başsağlığı telgrafları göndermiştir.[690] Gazi Paşa'nın Albay von Hindenburg'a gönderdiği telgraf metni şöyledir:[691]

"Büyük Devlet Başkanı babanızın ölümünü acı bir üzüntüyle haber aldım. Yasınıza candan katılır ve size en içten başsağlığı dileklerimle derin sempatimin ifadesini sunarım, albayım efendim."

Gazi Paşa'nın Almanya Şansölyesi Adolf Hitler'e gönderdiği telgraf metni de şöyledir:[692]

"Büyük Devlet Başkanının ölümüyle pek üzüntülü olarak en içten başsağlığı dileklerimle, Türk ulusu ile birlikte Alman ulusunun bu yasına katıldığım teminatını zatıdevletlerine belirtir ve

---

[686] **Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1934, S. 3666, s. 1.
[687] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 295-296.
[688] **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1934, S. 3677, s. 1.
[689] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 296.
[690] Telgrafların gönderildiği tarihte Gazi Paşa'nın bulunduğu şehir hakkında kaynaklarda tutarsızlıklar görülmektedir. Niyazi Ahmet Banoğlu'nun eserinde Gazi Paşa bu telgrafları Dolmabahçe Sarayı'ndan gönderdiği yazmaktadır. (Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 425.). Özel Şahingiray'ın eserinde Gazi Paşa o gün Yalova'da bulunmaktadır. (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 297.).
[691] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 176-177.
[692] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 177; **Cumhuriyet,** 9 Ağustos 1934, S. 3685, s. 1 ve 3.

ifade ederim."

9 Ağustos 1934 Perşembe günü Gazi Paşa, Yalova'daki köşkünde Fransa'nın eski maliye bakanlarından George Bonnet'i kabul etti. Birkaç saat süren bu görüşmede, Fransa ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki karşılıklı işbirliği ve özelliklede Gazi Paşa'nın bizzat Fransa'nın demokrasisi hakkındaki fikirlerini içeren bir sohbet gerçekleşti.[693]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 11 Ağustos 1934 Cumartesi günü Yalova'dan ayrıldı ve İstanbul'a gitti.[694] Gazi Paşa, 12 Ağustos 1934 Pazar günü Türk dili kurultayının Dolmabahçe Sarayı'ndaki toplantısına katıldı.[695] Gazi Paşa, 18 Ağustos 1934 Cumartesi günü başlayacak olan İkinci Türk Dili Kurultayı için 12-18 Ağustos 1934 tarihleri arasında kurultay ile ilgili yapılan hazırlıklarla ilgilendi.[696]

18 Ağustos 1934 Cumartesi günü Gazi Paşa'nın de katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nda İkinci Türk Dili Kurultayı'nın açılışı yapıldı.[697] 6 gün boyunca çalışmalarını sürdüren İkinci Türk Dili Kurultayı'nda Türk dilinin dünyadaki konumu, dilimizin tarihsel evreleri ve dil inkılabının anlamı ve amaçları şeklinde üç başlık altında çalışmalar gerçekleşti.[698] İkinci Türk Dili Kurultayı, çalışmalarını 23 Ağustos 1934 tarihinde bitirdi ve kurultay dağıldı.[699]Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, kurultay boyunca her gün Dolmabahçe Sarayı'ndaki oturumlara katıldı ve o tarihler boyunca kurultay dışı vakitlerini de Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve motorla Boğaz'da gezintiler yaparak geçirdi[700]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 24-25 Ağustos 1934 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[701] 26 Ağustos 1934 Pazartesi gün Gazi Paşa, İş Bankası'nın kuruluşunun onuncu yıldönümü nedeniyle düzenlenen vapur gezisine katıldı. Gezide Gazi Paşa'nın yanında İktisat

---

693 **Vakit,** 13 Eylül 1934, S. 5993, s. 1.
694 Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 348.
695 **Haber,** 13 Ağustos 1934, S. 823, s. 2.
696 **Vakit,** 13 Ağustos 1934, S. 5962, s. 1.
697 **Cumhuriyet,** 19 Ağustos 1934, S. 3694, s. 1.; Cengiz Kahraman, **Hoş Geldin Gazi Atatürk'ün İstanbul Günleri (1927-1938)**, s. 75.
698 Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 2024.
699 **Ayın Tarihi,** 23 Ağustos 1934, S. 9, s. 10; **Vakit,** 24 Ağustos 1934, S. 5973, s. 1.
700 Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 298-301.
701 Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 301.

Bakanı Celal (Bayar) Bey ile Bayındırlık Bakanı Ali (Çetinkaya) Bey'de bulundu. İzmir Vapuru ile Marmara ve Boğaz'ı gezen heyet, 27 Ağustos 1934 Salı günü sabahın erken saatlerinde rıhtıma döndü.[702]

29 Ağustos 1934 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'de düzenlenen uluslararası fuarın açılışından dolayı Başbakan İsmet Paşa'ya şu telgrafı gönderdi:[703]

"İzmir'de açılan budunlar arası panayırın açılışı ve bunu açanın yüksek duygularını kavrayan tel yazısını seninle beraber üzerinde bulunduğum Kocatepe hatırasını anan yüzlerce Türk gençliği içinde okudum. 26 Ağustos Türk budunu için her yıl yepyeni kazançlar verimi olacaktır. Bu kısa sözün kendisi sen olacaksın. Bu inançla bu yazılar yazıldı. Namo İsmet."

30 Ağustos 1934 Cuma günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in kızı Emel Hanım ile Dışişleri Bakanlığı elçilik memurlarından Fatin Rüştü (Zorlu) Bey'in evlenmeleri münasebetiyle Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi Paşa tarafından bir tören düzenlendi.[704] Törenden sonra Gazi Paşa dinlenmeye çekildi.

Gazi Paşa, 1-3 Eylül tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Boğaz'da gezintiler yaparak geçirdi.[705] 4 Eylül 1934 Salı günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Almanya Cumhurbaşkanlığına seçilen Adolf Hitler'e bir kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[706]

"Alman Devleti'nin en yüksek makamına seçilmeniz dolayısıyla en içten tebriklerimi sunmakla mutluyum. Çok yüksek saygılarımın kabul buyrulmasını rica ederim."

Almanya Cumhurbaşkanı Adolf Hitler'in Gazi Paşa'nın telgrafına karşılık gönderdiği teşekkür telgrafı da şöyledir:[707]

"Vazifeme başlama vesilesiyle göndermek lütfunda bulunan tebrikten dolayı hararetli teşekkürlerimin kabul buyrulmasını Zatı Devletlerinden rica ederim."

Gazi Paşa, 5-7 Eylül tarihleri arasında Yalova'da bulundu. Yalova'daki kaplıcaları ve büyük gazinoyu ziyaret eden Gazi Paşa, 8 Eylül 1934 Cumartesi günü akşam saatlerinde İstanbul'a döndü.[708] 9 Eylül 1934 Pazartesi günü

---

[702] **Cumhuriyet,** 28 Ağustos 1934, S. 3703, s. 1.
[703] **Hakimiyeti Milliye,** 30 Ağustos 1934, S. 4706, s. 1.; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 634. Gazi Paşa'nın gönderdiği telgrafın sonunda yazan "*Namo*" kelimesinin anlamı ise inançla ve güvenle bağlı bir hürmettir.
[704] **Son Posta,** 31 Ağustos 1934, S. 1474, s. 3.
[705] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 303-304.
[706] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 178; **Hakimiyeti Milliye,** 5 Eylül 1934, S. 4713, s. 1.
[707] **Hakimiyeti Milliye,** 5 Eylül 1934, S. 4713, s. 1.
[708] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 304-305.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in kurtuluşunun yıl dönümü nedeniyle kendisine saygı ve bağlılık telgrafı çeken Cumhuriyet Halk Fırkasının İzmir İl Başkanı Avni Bey'e cevaben şu telgrafı gönderdi:[709]

"Kurtuluş gününün yıldönümünü kutlarken hakkımda gösterilen soylu duygulardan dolayı hepinize teşekkür eder, iyilikler dilerim."

Gazi Paşa, 11 Eylül 1934 Çarşamba günü akşam saatlerinde Başbakan İsmet Paşa'nın Heybeli'deki köşküne bir ziyaret düzenledi.[710] 12 Eylül 1934 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, yanındakiler ile beraber Galatasaray'da kurulmuş olan İş Bankası'nın sergisine katıldı.[711] Gazi Paşa, 13-20 Eylül 1934 tarihleri arasında vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Boğaz'da motorla geziler yaparak geçirdi.[712]

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 20 Eylül 1934 Perşembe günü İstanbul'dan Ankara'ya gitmek üzere akşam saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti ve 18:20 trenine binerek İstanbul'dan ayrıldı.[713] Böylelikle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1934 yılında gerçekleştirdiği üçüncü, 1927 yılından itibaren de toplamda on beşinci İstanbul ziyareti sona erdi.

[709] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 32; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 635.
[710] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 306.
[711] **Cumhuriyet,** 13 Eylül 1934, S. 3720, s. 1 ve 3.
[712] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 307-309.
[713] **Ayın Tarihi,** 21 Eylül 1934, S. 10, s. 8; **Haber,** 21 Eylül 1934, S. 862, s. 1.; **Hakimiyeti Milliye,** 21 Eylül 1934, S. 4729, s. 1.

I- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1935 Yılı İstanbul Günleri

I- On Altıncı Gelişi (22 Ocak-16 Şubat 1935)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk[714], 21 Ocak 1935 Pazartesi akşamı Başbakan İsmet İnönü ile beraber İstanbul'a doğru yola koyuldu ve ertesi gün sabah saat 8.30 sularında İstanbul'a geldi.[715] Vatandaşların Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndaki karşılaması sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, buradan Söğütlü Yatı'na binerek Dolmabahçe Sarayı'na geçti.[716] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on altıncı İstanbul ziyareti başlamış oldu.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 23-24 Ocak 1935 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dil alanında çalışmalar yaparak ve dinlenerek geçirdi.[717] 25 Ocak 1935 Cuma ve 26 Ocak 1935 Cumartesi günleri Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindi vaktine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda dil alanında çalışmalar yaptı ve bu çalışmalar sonrasında Beyoğlu'na otomobille giderek hem gezinti hem de alışveriş yaptı.[718] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ocak 1935 Pazar günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı makamında kabul etti. Görüşmede Dışişleri Bakanı Aras, Avrupa'da gerçekleştirdiği temas ve

---

[714] 20 Eylül 1934 tarihinde İstanbul'dan Gazi Paşa olarak ayrılan Mustafa Kemal Atatürk, 22 Ocak 1935 tarihinde İstanbul'a Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olarak döndü. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, sosyal, eğitim, hukuk ve askeri alanlarda devlet işlerinin yoğunluğuna ülke nüfusunun kalabalık olması da eklenince hangi insanın hangi meselesi olduğunu ve meseleye nasıl çözüm bulunacağı konusunda çeşitli aksaklıklar beliriyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, toplumsal anlamdaki bu aksaklıkları 21 Haziran 1934 tarihinde Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda çıkarılan Soyadı Kanunu ile sonlandırdı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** IV/23, Ankara, 1934, s. 245-259; Temuçin Faik Ertan, "*Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu*", **Kebikeç**, S: 10, (2000), s. 258-259.). Ülkenin kurucusu Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşaya da hangi soyadı verileceği konusunda yapılan görüşmeler sonucu meclis tarafından 24 Kasım 1934 tarihinde çıkarılan 2587 sayılı kanunla "*Atatürk*" soyadı verildi. (**Resmî Gazete,** S. 2865, (27 Kasım 1934), s. 4497; **Hâkimiyet-i Milliye,** 25 İkinci Teşrin/Kasım 1934, S. 4791, s. 1.). Ayrıca bu soyadının başkaları tarafından kullanılması da yasaklandı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e soyadı ile hitap edilmesi, ilk kez 26 Eylül 1934 tarihinde Dil Bayramı'nın açış nutkunda Milli Eğitim Bakanı Saffet (Arıkan) Bey tarafından söylendi. (Sadi Borak, **Bilinmeyen Yönleri ile Atatürk**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 116.). Başbakan İsmet Bey'e de Millî Mücadele Dönemi Batı Cephesi'ndeki başarılarından dolayı "*İnönü"* soyadı bizzat Atatürk tarafından verildi. (**Hâkimiyet-i Milliye,** 26 İkinci Teşrin/Kasım 1934, S. 4792, s. 1.).

[715] **Akşam,** 22 Kanunusani/Ocak 1935, S. 5841, s. 1.;**Kurun,** 23 İkinci Kanun 1935, S. 5123, s. 1.; **Ulus,** 23 Son Kanun/Ocak 1935, S. 4846, s. 1.

[716] **Ulus,** S. 4846, 23 Son Kanun/Ocak 1935, s. 1.

[717] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 349.

[718] **Ulus,** 27 Son Kanun/Ocak 1935, S. 4850, s. 1.

görüşmeler hakkında Cumhurbaşkanı Atatürk'e bilgiler verdi.[719]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 28 Ocak 1935 Pazartesi günü öğle vaktine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu. Saat 14.30'da Topkapı'ya bir gezinti yapmak için otomobille çıkan Atatürk, ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[720] Cumhurbaşkanı Atatürk 29 Ocak 1935 Salı günü vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[721]

30 Ocak 1935 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindi vaktine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu. Saat 16.30'da otomobille saraydan ayrılan Atatürk, Şişli'de bulunan Güneş Kulübüne bir ziyaret düzenledi. Bir saatten fazla süren ziyaret sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saat 18.00'de Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[722]

1 Şubat 1935 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'dan gelen Başbakan İsmet İnönü'yü Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti. Cumhuriyet Halk Fırkasının Başkanlık Divanı, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün başkanlığında milletvekili adaylarını belirlemek amacıyla çalışmalarına İstanbul'da başladı.[723] 2 Şubat 1935 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı, fırka teşkilatlarına ve seçmenlere bir bildiri yayınladı. Bildiri metni şöyledir:[724]

"Şubat'ın sekizinci günü yapılacak milletvekili seçimi işleri üzerinde çalışan Fırka Genel Başkanlık Divanı yeni Meclis'te de bağımsız üyelerin bulunmasına olanak vermek için Fırka aday listesinde 16 boş yer bırakmaya karar vermiştir. Aşağıda yazılı illerin her birinde birer milletvekillik yer için Fırkadan aday gösterilmeyecektir. Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber Fırkamız programından başka bir programla ve fırkalı olmanın doğal sınırlamaları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden yapacakları eleştiriler ve söyleyecekleri görüşlerle ulusal çalışmanın kuvvetleneceği kanısında bulunuyoruz. Bu yolda geçirdiğimiz dört yıllık deneyim fırka ilkelerimizin ve fırka hükümeti çalışmalarının ulus önünde yapılan eleştirilerle karşılaştırılmasına fırsat vermiş ve yurttaşların siyasal olgunluğunu artırmıştır. Her gün her vesile ile düşündüklerini ve yaptıklarını fırka içinde ve fırkalar arasında

[719] **Ulus,** 28 Son Kanun/Ocak 1935, S. 4851, s. 3.
[720] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 352-353. Gazetelerde bu gezi ile alakalı bir haber bulunmamaktadır.
[721] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 351.
[722] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 113-115.
[723] **Ulus,** 2 Şubat 1935, S. 4856, s. 1.
[724] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 640; **Ulus,** 3 Şubat 1935, S. 4857, s. 1.

olduğu kadar iyi ve temiz, bütün yurttaşların da denetimine sunmayı görev sayan fırkamızın bu kararını bildirirken fırka teşkilâtımızdan ve fırkalı ikinci seçmenlerden yukarıda yazılı nitelikteki bağımsız adaylara oy vermelerini isterim. Birer milletvekillik yeri boş bırakılacak olan yerler şunlardır: Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 3 Şubat 1935 Pazar günü Dolmabahçe Sarayı'nda seçim işleri ile ilgilendi.[725] 4 Şubat 1935 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Milletvekili seçimi dolayısıyla Türk Ulusuna hitaben bir bildiri yayımladı. Bildirinin tam metni şöyledir:[726]

"Sevgili yurttaşlarım, Büyük Millet Meclisinin yeni milletvekili seçimine girerken geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Böylece çetin yıllarda bana ve önderi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasına destek olan ve doğru yolu gösteren güveninizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılmış olacaktır.

1930 ve 1931 yıllarından beri dünya, hiç ayırt tanımayan genel bir sıkıntı içindedir. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcıları azalmış, ticaret dengeleri bozulmuş, iş hacimleri daralmış, en sağlam paralar sarsılarak düşmüş veya düşürülmeye mecbur kılınmıştır. Bizim yurdumuz bu sarsıntılara özellikle maruz bulunuyordu. Çünkü, ticaret ve ödeme dengesi öteden beri açık bulunduğu halde tarım maddelerinin fiyat düşkünlüğü ve yurdun geniş ölçüde sınai ürünlere olan ihtiyacı, alışveriş açığını daha fazla artıracaktı. Bu zorluklar ve olasılıklar yüzünden ülkede genel sıkıntı, mali olarak da ağır etkiler yapacağından, devletin hazinesi gittikçe daha fazla darlığa maruz bulunuyordu.

Bu çetin koşullar, her alanda, yeni kurumlar yapmaya mecbur olan yurdumuzda açılmayı ve ilerlemeyi durduracak nitelikte idi. Bütün bu çetin koşullara şu gayet önemli noktayı da katmak gerektir: Geçen dört yıl içinde, uluslararası durum yeni ve çetin bir bunalıma girmiş ve uluslararasında kuşku ve güvensizlik şiddetle kendisini hissettirmiştir. Geçen dört yıl içinde, ben ve fırkam, ulusun başlıca bu sorunlarını çözmek görevinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla çıkıyoruz. En nazik ulus davalarını en yerinde önlemlerle en doğru yollarda izleyebildiğimiz ve her alanda olumlu sonuçlar aldığımız kanısındayız.

Ekonomide, ticaret dengesini sağlayacak ve ulusun satın alma kabiliyetini koruyacak önlemler bulundu. Bu düzeyde ve iş değişme hacimlerinin daralması, oranla bir çok ülkelerden önce durdurulmuştur. Yurt için yeni kazanç yolları bulmaya verilen önem, fazla iyi ve hayırlı etkisini duyurmaya başladı. Geniş ölçüde sanayileşme hareketi, devletçe ve ulusça alınan yeni durumun en belli özelliğidir.

Bu gün tarım ve sanayi ürünlerimizin fiyatlarında düşkünlük durmuş, hatta genel olarak yükselme başlamıştır. Tarımsal ve sınai ürünlerimizin miktarları dahi, birçok ülkede azalmaya ve

---

[725] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 454; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 352.

[726] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 641-644; **Cumhuriyet,** 5 Şubat 1935, S. 3853, s. 1 ve 5; **Ulus,** 5 Şubat 1935, S. 4859, s. 1.

azaltılmaya mahkûm olduğu halde, bizde de bir artma göstermektedir. Yetiştiriciyi üzmeyecek, kanaatli bir fiyat ile ürün artımı yeni ekonomi düzenimizin sağlam temellerinden ve mutlu yardımlarından biri olmak yolundadır.

Ekonomik önlemlerin doğruluğu ve sağlamlığı ulusun genel yaşayışında ve her şeyden önce devletin maliyesinde olumlu etkisini hemen gösterdi. Şiddetli ve sert tasarruf önlemleriyle dengesi sağlanan devlet bütçesi 1931'den sonra her yıl denge içinde artmaya başlamıştır. Birçok vergiler düzeltilmiş, hatta indirilmiş olduğu halde, tahsilatta ve bütçe toplamında artma kabiliyeti görülmesi, sağlam bir mali bünyenin ve ekonomik durumun her yıl daha fazla iyileşmesinin en olumlu belgesidir.

Uluslararası güvensizlik ve kuşku döneminde biz, büyük Türk ulusunun yüksek çıkarlarına en uygun önlemleri büyük duyarlılıkla izledik. Barışı seven ve onu her türlü saldırı niyetlerinden uzak bir biçimde kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle insel tertiplerin meydana gelmesine çalıştık. Bu gün barışı ve uluslararasında iyi geçinmeyi amaç tutan ülkelerde, birleşik siyasamız ve karşılıklı türlü antlaşmalarımız vardır.

Bir yönden de ulusal koruma vasıtalarına özel bir değer verdik. Bugün Türk ulusu iki köklü nitelikle uluslararası ilişkilerde kendini göstermektedir. Bunlardan biri ulusumuzun kendini savunmak için sarsılmaz bir azim sahibi olarak hürmet edilmeye layık bir kudrette olması, diğeri, ulusumuzun dostluklarına ve ittifaklarına, durum ne olursa olsun, değişmez bir sadakatle bağlı olacağına inanılmasıdır. Türk vatanı ulusun bu yüksek nitelikli güvencine dayanarak ilerlemektedir.

Sevgili yurttaşlarım, Türk vatanını sürekli yükselten ve ilerleten ana siyasete devam etmek kararındayız. Eğer yüce güveninizi üzerimden ve önderi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasından esirgemezseniz, gelecek dört yıl içinde ortaya koyacağımız eserlerin de geçenlerden daha çok ve daha verimli olacağına kesin ve samimi inancımız vardır. Ekonomide, maliyede, bayındırlıkta, kültürde ve milli savunma ile iç ve dış siyasada doğruluğu denenmiş gidiş yollarında azimle yürüyeceğiz. Ekonomik sanayileşme programımızı gerçekleştirmek, ürünlerimizin niteliklerini ve standartlarını düzenlemek ve korumak, her türlü deniz ekonomisini genişletmek, her türlü maden ekonomisini büyültmek, küçük kredi kurumlarını meydana getirmek kararındayız.

Sanayileşme döneminde vurgunculuk biçiminde bir fiyat pahalılığına meydan vermemek için kontrol önlemleri genişlettirilecek ve pekleştirilecektir. Maliyede vergi reformuna devam olunacaktır. Bu reform, yurttaşın mali yükümlerini, yersiz sıkıntılara ön vermeyecek biçimde düzeninde ödemesini sağlamaya yöneliktir. Derece ve iktisadi gelişmeye uygun bir ilerleme ile devletin hazinesini çok kudretli bir duruma getirmek temel ilkemizdir.

Bayındırlık programımızı durmadan izleyeceğiz. Yüzyıllardan beri ihmal edilmiş olan vatan bayındırlığını şimdiye kadar büyük zorlukları yenerek nasıl izleyebildikse bundan sonra daha ziyade dikkat ve sebat ile izleyeceğiz. 1935 senesinin sonuna kadar demiryolları Diyarbakır'a varmış, kömür havzasına ve Antalya'ya doğru uzanmış olacaktır. Erzurum hatları faaliyetle ilerlemiş ve ilerleyecektir. Sağlık ve sosyal yardım faaliyetimiz önümüzdeki yıllarda daha fazla genişleyecektir.

Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri, Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme, çalışkanlık, duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir ulusun en yenilmez silahı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk ulusunun yönetiminde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu ve ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir.

Yüksek ve devrimci bir kültür düzeyine varmak için önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Pozitif bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, düşünce eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli ve kudretli bir kuşak yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir.

Yüce Türk ulusundan güven isterim. Yeniden üstleneceğimiz ağır görevleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza olumlu hesaplarını verebilmek içten kaygımızdır. Bu onurlu ve ağır görevli yolda, birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum.

Seçim kararınızdan sonra da başarımızın güvenci ve vasıtası, ancak yurttaşlarımızın aranısız yardımları ve esinleri olacaktır."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu bildiriyi yayınladıktan sonra aynı günün ikindi saatlerinde otomobille şehirde gezinti yaptı. Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam 17.30'da Şişli, Beyoğlu yolunu kullanarak Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[727]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 8 Şubat 1935 Cuma günü yapılan milletvekili seçimi[728]sonrası Dolmabahçe Sarayı'ndan ulusa ikinci bir bildiri

---

[727] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 353.

[728] 8 Şubat 1935 günü 5. Dönem milletvekillerini belirlemek için yapılan seçimlerde 383 erkek 18 kadın milletvekili seçildi. (**Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Yayınları, Ankara, 2012, s. X.). 5 Aralık 1934 tarihli milletvekili seçme ve seçilme hakkının yasalaşması ile Türk kadını milletvekili olarak milletini temsil etme hakkını elde etti. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** IV/4, Ankara, 1934, s. 85.). Yapılan düzenleme ile 20 yaşını dolduran kadınlar milletvekili seçme hakkına, 30 yaşını dolduran kadınlarda milletvekili seçilebilme hakkına sahip oldu. (Afet İnan, **Medeni Bilgiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 89-93; Şafak Kaypak ve Mehmet Kahraman, *Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması*, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XIII/33, 2016, s. 307.). Bazı kaynaklarda 18 milletvekili yazarken bazılarında da 17 milletvekili yazmaktadır. 17 milletvekili durumu ise şöyle açıklanmaktadır. İlk seçimlerde meclise 17 kadın milletvekili girdi. Daha sonra 1936'da yapılan ara seçimlerde Çankırı Milletvekili olarak seçilen Hatice Özgenel ile bu sayı 18'e çıktı. (Ayten Sezer, "*Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV/42, (1998), s. 896.). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5. Döneminde seçilen kadın milletvekillerinin isimleri ve seçildiği iller şöyledir: Mebrure Görenç (Afyonkarahisar), Hatı Çırpan (Satı Kadın) (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnsel (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediş Morova Aydilek (Konya), Mihri Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esma Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon) ve Benal Nevzad İstar Anman (İzmir). (Ayten Sezer, "*Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları*", s. 897-900.).

yayınladı. Bildirinin metni şöyledir:[729]

"Sevgili yurttaşlarım. Bana ve Partime inanınızı ve güveninizi gene gösterdiniz; milletvekili adayı olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülküye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu, 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü sorunlar önünde nasıl bir kararlılık ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha dünyaya bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu bildiriyi yayımladıktan sonra Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve şehir içinde otomobille bir gezinti yaptı. Cumhurbaşkanı Atatürk daha sonra Şişli'den Okmeydanı'na giderek burada bulunan Darülaceze kurumunu ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, buradaki incelemelerden sonra akşam saatlerinde Cumhuriyet Halk Fırkasının Pera Palas'ta düzenlediği baloyu onurlandırdı. Balodan 9 Şubat 1935 Çarşamba günü sabahın ilk saatlerinde ayrılan Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'na gitti ve dinlenmeye çekildi.[730]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 9-14 Şubat 1935 tarihleri arasında vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve küçük gezintiler yaparak geçirdi.[731] Cumhurbaşkanı Atatürk, 15 Şubat 1935 Cuma günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Güneş Kulübünün verdiği çay davetine katıldı. Burada iki saat bulunan Atatürk, saat 20.00 sularında Dolmabahçe'ye döndü.[732]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 16 Şubat 1935 günü saat 17.20'de Ege Vapuru'na bindi ve Ege Bölgesi'ndeki şehirleri gezmek amacıyla şehirden ayrıldı.[733] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on altıncı İstanbul ziyareti sona erdi.

II- On Yedinci Gelişi (25-27 Şubat 1935)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 16 Şubat 1935 günü İstanbul'dan hareket ederek Ege Denizi ve Akdeniz'in kıyısındaki yerleşkeleri ziyaret etti.

---

[729] **Ulus,** 9 Şubat 1935, S. 4863, s. 1.
[730] **Ulus,** 9 Şubat 1935, S. 4863, s. 1.
[731] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 354-356.
[732] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 114.
[733] **Ayın Tarihi,** 16 Şubat 1935, S. 15, s. 7; **Kurun,** 17 Şubat 1935, S. 6148, s. 1.; **Son Posta,** 17 Şubat 1935, S. 1632, s. 1.

Atatürk, 10 gün boyunca sırayla Alanya, Antalya, Fethiye, Mersin ve Marmaris'i ziyaret etti.[734] 24 Şubat 1935 Pazar günü Marmaris'ten hareket eden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 25 Şubat 1935 Pazartesi günü akşam saat 21.05'te İstanbul'a döndü.[735] Böylelikle, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki İstanbul ziyaretleri arasında en kısa süren ziyareti olan on yedinci ziyaret başladı.

Atatürk, 25 Şubat 1935 Pazartesi günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na gitti ve dinlenmeye çekildi. 26 Şubat 1935 Salı günü Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenen Atatürk, 27 Şubat 1935 Çarşamba günü akşam saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti ve trenle başkente doğru yola çıktı.[736] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on yedinci İstanbul ziyareti böylece sona erdi.

III- On Sekizinci Gelişi (18 Mayıs-3 Haziran 1935)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 17 Mayıs 1935 Cumartesi akşamı saat 20.15'te hareket eden trenle Ankara'dan ayrıldı ve 18 Mayıs 1935 Pazar günü sabah saat 11.30 sularında Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[737] Tren İstasyonu'nda İstanbul Komutanı Halis Bıyıktay[738] Paşa önderliğindeki heyet, Cumhurbaşkanı Atatürk'ü karşıladı. Karşılama seremonisi sonrası Atatürk, Haydarpaşa'dan Sakarya motoruna bindi ve öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na gitti. Böylece Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on sekizinci İstanbul ziyareti başladı.

---

[734] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 137-141.

[735] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.11.30; **Ulus,** 26 Şubat 1935, S. 4880, s. 1.

[736] **Ulus,** 28 Şubat 1935, S. 4882, s. 1.

[737] **Kurun,** 19 Mayıs 1935, S. 6234, s. 1.; **Tan,** 19 Mayıs 1935, S. 3330, s. 1.

[738] 1883 yılında Erzincan'da doğan Ömer Halis Bıyıktay, 1905 yılında Harp Okulu'nu bitirdi. 1908 yılında Üsteğmen rütbesine terfi etti. 1910 yılında Harp Akademisi'ne girdi. 1911 yılında ikinci sınıfta öğrenci iken akademinin tatil edilmesi nedeniyle Trablusgarp Savaşı'na katıldı. 1913 yılında Harp Akademisi'nde eğitime yeniden başladı ve 4 Ekim 1914 tarihinde mezun oldu. I. Dünya Savaşı'nda çeşitli kıta ve kurmay görevlerinde bulundu. 1 Mart 1918 tarihinde Binbaşı rütbesine terfi etti. Kurtuluş Savaşı'nda 23. Tümen Komutanı olarak tüm muharebelere katıldı. 31 Ağustos 1922 tarihinde Miralay rütbesine terfi etti. Savaş sonrasında başarılarından ötürü Kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. 10 Kasım 1924 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı Ordu Dairesi Başkanlığı görevine atandı. 27 Mayıs 1934 tarihinde İstanbul Komutanlığı görevine atandı 30 Ağustos 1934 tarihinde Korgeneral rütbesine terfi etti. 25 Aralık 1939 tarihinde vefat etti. (**Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, s. 242-244.).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 19-21 Mayıs 1935 tarihleri arasında vaktini dinlenerek ve küçük gezintiler yaparak geçirdi.[739] 22 Mayıs 1935 Perşembe günü Atatürk, sabah saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Kağıthane'deki Hürriyet Abidesi tepesine gitti ve o tepeden o günlerde gerçekleşen askeri tatbikatı takip etti.[740] 22-23 Mayıs 1935 tarihleri arasında tatbikatı yerinde takip eden Atatürk, tatbikatın tamamlanmasının ardından 23 Mayıs 1935 Cuma günü akşam saatlerinde Kalamış Vapuru'na bindi ve Yalova'ya gitti.[741]

23-25 Mayıs 1935 tarihleri arasında Yalova'da bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 25 Mayıs 1935 Pazar akşamı Yalova'dan ayrıldı ve Büyükada'daki Yat Kulübüne gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk,25-26 Mayıs 1935 tarihleri arasında Büyükada'da konakladı.[742] 26 Mayıs 1935 Pazartesi günü Atatürk, Büyükada'daki Yat Kulübünde bulunduğu sırada yaklaşık 10 gün önce Amerika Birleşik Devletleri'nden Ankara'ya gelen ve daha sonrada Ankara'dan da İstanbul'a geçen Amerikalı kadın gazeteciler[743] ile görüştü.[744] Bu görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, akşam saatlerinde Büyükada'dan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na döndü. Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı günde Türk Ticaret ve Endüstri Odaları adına sadakat telgrafı gönderen Ekonomi Bakanı Celal Bayar'a cevap olarak bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[745]

"Türk Tecim ve Endüstri Odaları Genel Kurultayı dolayısıyla hakkımda gösterilen candan duygulara teşekkür ederim."

27 Mayıs 1935 Salı günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün programı yoğundu. İlk olarak kendisine saygı ve bağlılıklarını sunan Türk Hava Kurumu'na ve Basın Kurultayı'na cevap olarak telgraflar gönderdi. Türk Hava Kurumu'na gönderilen telgraf metni şöyledir:

---

[739] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 385-386.
[740] **Cumhuriyet,** 24 Mayıs 1935, S. 3958, s. 1.
[741] **Akşam,** 26 Mayıs 1935, S. 5932, s. 1.
[742] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 387.
[743] Son Posta Gazetesi'nin 18 Mayıs 1935 tarihli sayısında gazeteci Gladis Baker ve şair Henderson Hey'in dün İstanbul'a geldiği yazmaktadır. (**Son Posta,** 18 Mayıs 1935, S. 1719, s. 3.).
[744] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 368.
[745] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 183; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 35.

"Hava Kurumu Kurultayı dolayısıyla bana karşı gösterilen temiz duygulara teşekkür ederim."[746]

Basın Kurultayına gönderilen telgraf metni ise şöyledir:

"Birinci Basın Kurultayı dolayısıyla bana karşı gösterilen temiz duygulara teşekkür eder, başarılar dilerim."[747]

Cumhurbaşkanı Atatürk, bu telgrafları gönderdikten sonra 26 Mayıs 1935 Pazartesi günü Büyükada'da görüştüğü Amerikalı gazeteci Gladis Baker ile bir röportaj yaptı.[748] Röportajda Gladis Baker tarafından sorulan sorular ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen cevaplar şöyledir:

"— Yakın bir gelecekte savaşın çıkmasının muhtemel olduğunu sanıyor musunuz?

"—Yakın gelecekten söz etmemeli. Savaş tehlikesi bulunduğumuz zamanda da vardır."

— Avrupa'daki durum birkaç ay öncesine göre daha da mı gergindir?

"—Daha fenadır, çok daha fenadır. Savaşın ciddiyetini göz önüne almayan bazı içtenliksiz önderler saldırının araçları olmuşlardır…Eğer savaş bir bombanın patlaması gibi birdenbire çıkarsa, uluslar savaşa engel olmak için silahlı direnişlerini ve mali kudretlerini saldırgana karşı birleştirmekte duraksamamalıdırlar. En çabuk ve en etkili önlem, olası bir saldırgana, saldırısının yanına kar kalmayacağını açıkça anlatacak uluslararası örgütün kurulmasıdır. Bununla birlikte var olan durumda en ivedilikli ihtiyaç, komşu ülkelerin birbirlerinin özel ihtiyaçlarını ve sorunlarını görüşmeleridir. Bundan başka bölgesel antlaşmalar, barışın korunması için değerlerini şimdiden kanıtlamışlardır."

— Savaş çıktığı takdirde Amerika tarafsızlık siyasetini sürdürebilir mi?

"—İmkânı yok. Eğer savaş çıkarsa Amerika'nın uluslar topluluğunda işgal ettiği yüksek mevki her halde etkilenecektir. Coğrafi durumları ne olursa olsun, uluslar birbirlerine birçok bağlarla bağlıdırlar. Birleşik Amerika Cumhuriyetleri bu apartmanın en lüks dairesinde oturmaktadır (Atatürk burada dünya milletlerini bir apartmanda oturan insanlara benzetmektedir). Eğer apartman, oturanlardan bazıları tarafından ateşe verilirse diğerlerinin yangının etkisinden kurtulmalarına imkân yoktur. Savaş içinde aynı şey söylenebilir. Birleşik Amerika Cumhuriyetleri'nin bundan uzak kalması mümkün değildir…"

—Fikrinizce Amerika, Adalet Divanı'na katılmalı mıdır?

---

[746] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 647; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 35.

[747] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 648; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 36.

[748] Bu röportaj Türkiye'deki basın kurumlarına 20 Haziran 1935 tarihinde servis edildi. Ulus Gazetesinin 21 Haziran 1935 tarihli sayısında röportaj yer almaktadır. İlk etapta bu röportajın Atatürk'ün 4 Haziran 1935 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya dönmesinden sonra yapıldığı fikri belirdi. Ancak gazeteci Gladis Baker'in 26 Mayıs 1935'te Atatürk ile görüşmesi ve bu görüşmeden sonra röportaj talep etmesinden dolayı röportajın 27 Mayıs 1935 günü yapıldığı tezi daha çok kabul edilebilir bir durumdur. Nitekim Utkan Kocatürk'te eserinde bu röportajın tarihini 27 Mayıs 1935 olarak yazmıştır. (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 355.).

"—Adalet Divanı'na katılmakla Birleşik Amerika Cumhuriyetleri, şüphesiz genel barışın sürdürülmesine yardım etmiş olacaktır. Nüfuzu ve insani idealleri o kadar büyük olan bir ulusun, uluslararası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözümlenmesinde aktif bir pay almayı reddetmesi doğru değildir."

—Öyleyse, Milletler Cemiyeti'nin barışın korunması için etkili bir araç olduğunu sanıyor musunuz?

"—Milletler Cemiyeti, kesin ve etkili bir araç olduğunu henüz kanıtlamamıştır. Diğer taraftan, Milletler Cemiyeti bugün, bütün ulusların ortak amaçlarının gerçekleşmesi için çalışabilecekleri biricik örgüttür. Buna da inanıyorum ki eğer sürekli barış isteniyorsa, toplumların durumlarını iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlığın bütün olarak refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir."

—Türkiye'de Bolşevikliğin yayılmasından korkuyor musunuz?

"—Türkiye'de Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk Hükümeti'nin ilk amacı, halka özgürlük ve mutluluk vermek; askerlerimize olduğu kadar sivil halkımıza da iyi bakmaktır. Türkiye'de işsizlik yoktur. Milletimiz boş zamanlarında sıhhi dinlenme olanaklarına sahiptir."

—Türkiye niçin Boğazlar'ı güçlendirmek istiyor?

"—Türkiye'nin Boğazlar'ı açık bırakmaya razı olduğu Lozan Antlaşması'ndan beri dünya durumu ve bazı koşullar değişmiştir. Boğazlar Türk topraklarını iki bölüme ayırır. Bu nedenle bu deniz geçidinin güçlendirilmesi Türkiye'nin güvenliği ve savunması için çok önemlidir. O, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin can alıcı bir unsurudur. Anahtar durumunda böyle bir yer, herhangi bir maceracı saldırganın keyfine ve merhametine bırakılamaz. Türkiye, muhtemel barış bozucularının, birbirleriyle savaşmak için Boğazlar'dan geçmesine engel olmak zorundadır. Türkiye buna asla izin vermeyecektir."

—Neden diktatör diye söz edilmekten hoşlanmıyorsunuz?

"—Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar; evet, bu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben, zoraki ve insafsızca hareket etmek istemem. Bence diktatör, başkalarını iradesine bağlayandır. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim."

—Mutlu musunuz?

"—Evet; çünkü başardım."[749]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile gazeteci Gladis Baker arasında gerçekleşen röportajın yapıldığı gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde batılı ülkeler ile olan ticari ilişkilerde ortak zaman diliminde hareket etmeye yönelik bir karar alındı. Batılı devletler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında hafta tatilinin gününde farklılık yer almaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nde hafta tatili cuma günü

[749] **Ulus,** 21 Haziran 1935, S. 4992, s. 1 ve 3.

iken, batılı devletlerde ise pazar günü idi. Bunun başlıca nedeni devletlerde yaşayan insanların çoğunluğunun mensup oldukları dinlerin kutsal günleri olmasıydı. Bu durum ticari ilişkilerde bazen aksaklıklar yaratıyordu. Bu konu üzerinde de çalışmalar gerçekleşti. Hem ülke içindeki her dinden mensup toplumların bütünlüğünü sağlamak hem de batılı devletlerle olan ilişkileri güçlendirmek adına 27 Mayıs 1935 tarihinde alınan karar gereği tatil günü Pazar oldu.[750]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 28 Mayıs 1935 Çarşamba günü Adalar mevkiinde motorla gezinti yaptı. Ardından Suadiye'ye geçti ve orada yaşayan Falih Rıfkı Atay'ı evinde ziyaret etti. Bir süre burada dinlenen Atatürk, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[751] 29 Mayıs 1935 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, ülke savunmasında hayati önem taşıyan hava kuvvetlerinin gelişimi için Türk Hava Kurumu'na 10.000 liralık bir bağış yaptı. Cumhurbaşkanı Atatürk, Türk Hava Kurumu'nun gelişimine yönelik şu sözleri söyledi:[752]

"Bu ulus, en zor zamanlarda memleket ödevlerinin canla, başla koşmuştur. İstediklerinden daha fazlasını başaracaklardır. Tuttukları yol doğrudur."

Cumhurbaşkanı, 30 Mayıs-2 Haziran 1935 tarihleri arasında şehir içinde küçük gezintiler yaptı.[753] 3 Haziran 1935 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'ya gitmek üzere akşam saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na hareket etti. Saat 19.00'da kalkacak olan trene binen Atatürk, Ankara'ya gitmek üzere yola koyuldu.[754] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on sekizinci İstanbul ziyareti sona erdi.

IV- On Dokuzuncu Gelişi (28 Haziran-31 Eylül 1935)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4 Haziran 1935 Salı günü geldiği Ankara'dan 27 Haziran 1935 Perşembe akşamı saat 20.00'de hareket eden özel trene binerek Ankara'dan ayrıldı ve 28 Haziran 1935 tarihinde Haydarpaşa Tren

[750] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/3, Ankara, 1935, s. 302-304.
[751] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 388.
[752] **Cumhuriyet,** 30 Mayıs 1935, S. 3964, s. 1.; **Ulus,** 30 Mayıs 1935, S. 4970, s. 1.
[753] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 389-390.
[754] **Cumhuriyet,** 4 Haziran 1935, S. 3969, s. 1.; **Kurun,** 4 Haziran 1935, S. 6250, s. 1.; **Tan,** 4 Haziran 1935, S. 3346, s. 1.

İstasyonu'na geldi.[755] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Haydarpaşa'da kendisini karşılamak için gelenlere veda ederek deniz motoruna bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na doğru yol aldı. Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'na giderken geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılan Florya bölgesindeki inşaat faaliyetlerini incelemek nedeniyle rıhtımına indiği Dolmabahçe Sarayı'ndan hemen Florya'ya doğru yol aldı. Florya'da inşaatı süren köşkü ve çevresini inceleyen Cumhurbaşkanı Atatürk, şu sözleri söyledi:[756]

"Sular sıcak. Buranın kumları da ne kadar ince, Florya herhalde çok güzel bir yer olacak."

Florya'daki incelemelerini tamamlayan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, tekrardan yola koyuldu saat 14.30'da Dolmabahçe Sarayı'na geri dönerek dinlenmeye çekildi.[757] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on dokuzuncu İstanbul ziyareti başlamış oldu.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1-2 Temmuz 1935 tarihleri arasında "*Deniz Bayramı*"[758] kutlamaları nedeniyle yoğun bir programı oldu. Cumhurbaşkanı Atatürk, ilk olarak Moda Yat Kulübü tarafından düzenlenen deniz yarışlarını izlemek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Moda'ya giderek deniz yarışlarını izledi.[759] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, deniz yarışlarını izledikten sonra saat 21.00'de Tophane Rıhtımı'ndan kalkan ve Dolmabahçe açıklarına demirleyen Ankara Vapuru'na saat 23.00'te gitti. Cumhurbaşkanı'na kardeşi Makbule Atadan, öğretmen Afet İnan, Ekonomi Bakanı Celal Bayar ve Donanma Komutanı Şükür Okan[760] eşlik etmektedir.[761]

---

[755] **Akşam,** 29 Haziran 1935, S. 5996, s. 1.; **Cumhuriyet,** 29 Haziran 1935, S. 3994, s. 1.; **Tan,** 29 Haziran 1935, S. 3371, s. 1.

[756] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 477.

[757] **Akşam,** 29 Haziran 1935, S. 5996, s. 1.

[758] 16 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen 815 sayılı Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dahilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkındaki Kanun'un 1 Temmuz'da yürürlüğe girmesinden dolayı her yıl 1 Temmuz günü "*Deniz Bayramı*" olarak kutlanmaktadır. (İsmail Demir, "*Kabotaj Kanunu Üzerine Bazı Düşünceler*", **Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi**, VI/1, (2020), s. 61.).

[759] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 118; **Ayın Tarihi,** S. 20, 1 Temmuz 1935, s. 1.

[760] Asıl adı Şükrü olan Koramiral Şükür Okan, 1931-1945 yılları arasında Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak görev yaptı. TBMM 7. Dönem ara seçiminde (1943-1946) Kocaeli'nden milletvekili oldu. 1957 yılında vefat etti. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından isminin Türkçe karşılığına gelen Şükür'e çevrildi. Soyadı da bizzat Atatürk tarafından verilen "*Okyanus*" anlamına gelen Okan oldu. (**TBMM ALBÜMÜ 1920-2010**, **I (1920-1950)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 409.).

[761] **Cumhuriyet,** 3 Temmuz 1935, S. 3998, s. 1.

Ankara Vapuru ile yapılan gezinti, 2 Temmuz 1935 Salı günü sabah saatlerine kadar devam etti. Vapur, Florya açıklarına geldiğinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Sakarya motoruna bindi ve Florya'ya doğru yol aldı.[762]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 4 Temmuz 1935 Perşembe günü hem incelemelerde bulunmak hem de denize girmek üzere Florya'ya gitti. Florya'da bir süre dinlenen Atatürk, daha sonra Kılıç Ali ve Salih Bozok ile birlikte denizde yüzdü.[763] Atatürk, yüzme ve incelemeler sonrasında 5 Temmuz 1935 Cuma günü saat 01.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[764]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 6-7 Temmuz 1935 tarihleri arasında Florya'da yapımı süren köşk inşaatını denetlemek üzere Florya'ya da bulundu.[765] 8 Temmuz 1935 Pazartesi günü Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan habere göre, Amerika'nın Chicago (Şikago) kentinde bulunan Vanderbild Üniversitesi'nde yapılan çalışmalar sonucunda kırmızı renkli bir çiçek elde edildi. Bu çiçek için bir isim aranırken bu çalışmalarda bulunan bir profesör, Türkiye'de bulunduğu sırada Atatürk ile karşılaştığından çiçeğin isminin "*Gazi Atatürk*" olmasına yönelik bir teklif sundu önerdi ve bu teklif kabul edildi.[766] Tescil işlemleri için bu isim önerisi daha sonra Nebatat (Botanik) Dairesi'ne sunuldu.[767]

9 Temmuz 1935 Salı günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Moda'da hazırlıkları tamamlanan ve açılışı yapılacak olan Deniz Kulübü'ne akşam saat 18.00 sularında gitti. Açılış töreninde Cumhurbaşkanı Atatürk'e Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Hasan Saka eşlik etmekteydi.[768] Cumhurbaşkanı Atatürk, açılış töreni sonrası bir süre daha Moda'da bulundu ve Akşam saat 20.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[769]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 10 Temmuz 1935 Çarşamba günü Ertuğrul Yatı'na binerek önce Florya'ya gitti. Florya'da bir süre bulunan

[762] **Cumhuriyet,** 3 Temmuz 1935, S. 3998, s. 1 ve 4.
[763] **Cumhuriyet,** 5 Temmuz 1935, S. 4000, s. 1 ve 7.
[764] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 400.
[765] **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1935, S. 4002, s. 1.
[766] Noel Yıldızı ve Ponsetya gibi isimleri de bulunan Atatürk Çiçeğinin anavatanı Orta Amerika'dır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Atatürk_çiçeği/ Erişim Tarihi: 22.02.2023.).
[767] **Cumhuriyet,** 8 Temmuz 1935, S. 4003, s. 1.
[768] **Haber,** 10 Temmuz 1935, S. 1259, s. 1.; **Kurun,** 10 Temmuz 1935, S. 6286, s. 1.
[769] **Cumhuriyet,** 10 Temmuz 1935, S. 4005, s. 3.

Atatürk, daha sonra Yalova'ya gitti.[770] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 10-15 Temmuz 1935 tarihleri arasında hem çalışmalarda bulunmak hem de dinlenmek amacıyla Yalova'da kaldı.[771]

12 Temmuz 1935 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşunun yıldönümü Yalova'dan bir kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[772]

"Türk Dili Araştırma Kurumu'nun üç sene içinde yaptığı işler çok büyüktür. Kurum içinde çalışan arkadaşlar bununla övünebilirler. Kurumunuzu kutlar, tam başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 15 Temmuz 1935 Pazartesi günü Yalova'dan ayrıldı ve Bursa'ya gitti.[773] Cumhurbaşkanı Atatürk, 16-17 Temmuz tarihleri arasında Bursa'da gezintiler yaptı ve 17 Temmuz 1935 Çarşamba günü ikindi saatlerinde İstanbul'a döndü.[774]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 17-24 Temmuz 1935 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek otomobille ve deniz motoru ile gezintiler yaparak geçirdi.[775] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 25 Temmuz 1935 Perşembe günü ikindi saatlerinde Florya'ya bir gezi düzenledi. Gezinin ardından Dolmabahçe Sarayı'na dönen Atatürk'ün dişinde bir ağrı olması üzerine Dolmabahçe Sarayı'ndan Şişli Hastanesi'ne saat 18.45'te geçildi. Burada diş tedavisini yaptıran Atatürk, Beyoğlu'ndan geçerek tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[776]

29 Temmuz 1935 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda çok önemli bir

---

[770] **Cumhuriyet,** 11 Temmuz 1935, S. 4006, s. 1.; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 357.
[771] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 402-404.
[772] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 185; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 37.
[773] **Cumhuriyet,** 16 Temmuz 1935, S. 4011, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s.100;
[774] **Tan,** 18 Temmuz 1935, S. 3390, s. 1.
[775] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 404-406.
[776] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 407. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün diş tedavisini yapan kişi, 1930'lu yıllarda Almanya'da Yahudi kimliğinden ötürü toplama kampına gönderilen ve 1933 yılında bizzat Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a verdiği talimat ile Almanya'ya verilen nota sonucunda Türkiye'ye getirilen ve yine Atatürk tarafından dünyanın en iyi diş hekimi olarak tanımladığı Alfred Kantorowicz'dir. Atatürk'ün dişçisi Sami Günzberg'in önerisi sonucu bu tedaviyi Alfred Kantorowicz gerçekleştirdi. (Erkan Dağlı, Darülfünun'dan Üniversite Sürecine; Türkiye'ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2020, s. 405-406.).

ödül töreni gerçekleşti. Avrupa'da düzenlenen binicilik yarışlarında önemli başarılar elde eden süvari subayları Cevat Gürkan, Cevdet Kula, Eyüp Öncü ve Saim Polatkan'a Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından başarılarına karşılık birer hediye hazırlandı. Bu hediye, kol saati idi. Hediyelerin üstüne subayların adları yazdırıldı. Başarılar elde eden subayların hediyelerinin takdimini Cumhurbaşkanı Başyaveri Mahmut Celalettin Üner[777] yaptı.[778]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 2 Ağustos 1935 Cuma günü Dolmabahçe Sarayı'ndan hiç ayrılmadı. Akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Sanat Mimarisi ve özellikle Mimar Sinan hakkında bir sohbet esnasında Cumhurbaşkanı Atatürk, sohbette bulunan tarih görevlilerine "*Sinan'ın heykelini yapınız.*"[779] beyanını verdi.[780]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 3-7 Ağustos 1935 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve Florya'ya gezintiler yaparak geçirdi.[781] 8 Ağustos 1935 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Doğu Anadolu

---

[777] 1889 yılında Edirne'de doğdu. 1932-1938 yılları arasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ve 1938-1941 yılları arasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün başyaverliği görevini yaptı. 1945 yılında vefat etti. (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-celalettin-uner-1889-1890-1945/ Erişim Tarihi: 22.02.2023.).

[778] **Ayın Tarihi,** 29 Temmuz 1935, S. 20, s. 13.

[779] Gültekin Elibal, **Atatürk ve Resim Heykel**, s. 371. Bu talimat ile çalışmalara başlanıldı. Cumhuriyet Gazetesi'nin 6 Ağustos 1935 tarihli sayısında bu konu ile alakalı yayınlanan haber metni de şöyledir: *"Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun verdiği bir karar üzerine Türk Sanatının evrensel ustası Mimar Sinan'ın hayatı şahsiyeti ve eserleri üzerine toplu bir eser hazırlanacaktır. Bu iş için Türk Tarihi Araştırma Kurumu şimdiden çalışmaktadır. Bu yüzden aynı zamanda bu büyük dahi Türk mimarının biyolojik ve morfolojik şahsiyeti de incelenmek ve bu dahi adamın büyük hususiyetlerini iskeletinde aramak icap etmiştir. Mezarının ufak bir kısmı Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun seçtiği bir heyet önünde büyük bir dikkatle 1 Ağustos 1935 tarihinde açıldı…"* (**Cumhuriyet,** 6 Ağustos 1935, S. 4032, s. 1 ve 7.).

[780] Afet İnan da bu konu ile alakalı olarak eserinde şu bilgiyi vermektedir: *"1935 yılında Türk Tarih Kurumu, Mimar Sinan'ın eserleri üzerinde bir çalışma programı hazırlamıştı. Bu Türk büyüğü için yazılacak eser, önce belgelere dayanan bir biyografisi, onun bizzat veya zamanında inşa edilen eserlerin rölöveleri (bir yapının veya yapıtın bütün boyutlarını ölçerek plan, kesit ve görünüşünü yeniden çıkarma), resimleri ve nihayet bu dünya çapında büyük mimarın yaşadığı yüzyıldaki dünya mimari eserleriyle karşılaştırma ve çözümleme yapan bir incelemesi olacaktı. Türk Tarih Kurumu, koruyucu başkanı Atatürk'e bu konuları anlatarak düşünce ve onayı almıştı… Heykelin dikilmesi gereken yer için çeşitli meydanlar ileri sürüldü. Benim aklıma, yeni gezdiğim Ayasofya ile Sultanahmet arasındaki park gelmişti… Atatürk bu parkı beğenmişti, fakat çeşitli düşünceleri dinlemekle birlikte, Sinan anıtının dikileceği yer üzerinde kesin bir şey söylemedi. Bu münasebetle Türk Tarih Kurumu'na hitaben "Sinan'ın Heykelini Yapınız" diye yazarak imzasını attı (2 Ağustos 1935)… Atatürk'ün vefat etmesinden sonra Türk Tarih Kurumu bu iş üzerinde durmuştur. Açık hava amfi tiyatro gerçekleşmeyince, sadece heykeli üzerinde çalışılmış ve yer olarak da Ankara'da Sağlık Bakanlığı'nın karşısında, Lozan Meydanı'ndaki çamlığın bittiği yere konulmak üzere hükümetçe karar verilmişti. "* **(**Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 247-249.).

[781] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 409-411.

Bölgesi'ndeki incelemelerini tamamlayıp İstanbul'a gelen Başbakan İsmet İnönü ve Başbakanla beraber gelen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı kabul etti.[782] Bu görüşme sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Florya'ya gitti. Birkaç saat Florya'da dinlenen Atatürk, saat 20.00 sularında Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[783]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 9-20 Ağustos 1935 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda ve Florya'da çalışarak, denize girerek, sandal gezileri yaparak ve dinlenerek geçirdi.[784] 21 Ağustos 1935 Çarşamba günü Florya'da yapımı süren köşkün inşası tamamlandı. Cumhurbaşkanı Atatürk, bu köşkü birinci derece ikametgâh yeri olarak belirledi ve Ankara'ya gideceği güne kadar bu köşkte kalarak devlet meseleleri ile alakalı konuları da buradan yürüttü. Aynı gün, Başbakan İsmet İnönü ve kabinesi de Florya'ya geldi ve Bakanlar Kurulu Toplantısı gerçekleştirildi.[785] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 22-26 Ağustos tarihleri arasında günlerini dinlenerek geçirdi.[786] 26 Ağustos 1935 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Macar Ulusal Bayramı nedeniyle Macar Kralı Horti'ye bir tebrik telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[787]

"Macar Ulusal Bayramı dolayısıyla altesinizden (prense ve prenseslere verilmiş unvan) candan tebriklerimin ve özel gönencemizle (sevincimizle) asil dost ulusun sevinci için beslediğim dileklerin kabulünü rica ederim.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ağustos-2 Eylül 1935 tarihleri arasında günlerini Florya'daki köşke dinlenerek, denize girerek ve sandalla gezintiler yaparak geçirdi.[788] Cumhurbaşkanı Atatürk, 3 Eylül 1935 Salı günü Florya'dan Heybeliada'ya geçti ve Başbakan İsmet İnönü'yü ziyaret etti.[789]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4-19 Eylül 1935 tarihleri arasında günlerini Florya'daki köşkte dinlenerek geçirdi.[790] 19 Eylül 1935 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saatlerinde Dolmabahçe

[782] **Cumhuriyet,** 9 Ağustos 1935, S. 4035, s. 1.
[783] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 411.
[784] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 411-415.
[785] **Ayın Tarihi,** 22 Ağustos 1935, S. 21, s. 7-8; **Ulus,** 23 Ağustos 1935, S. 5055, s. 1.
[786] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 415-417.
[787] **Tan,** 27 Ağustos 1935, S. 3430, s. 3.
[788] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 417-419.
[789] Bu ziyaret, gazetelerin 6 Eylül 1935 tarihli sayısında yer aldı. (**Cumhuriyet,** 6 Eylül 1935, S. 4063, s. 1.).
[790] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 420-423.

Sarayı'na döndü.[791] Cumhurbaşkanı Atatürk, 21 Eylül 1935 Cumartesi günü ilk olarak Dil Bayramı'nın yıldönümünden dolayı Türk Dil Kurumu'na şu kutlama telgrafını gönderdi:[792]

" Üçüncü Dil Bayramını kutlayan telgrafınızı aldım. Türk Dil Kurumunun verimli çalışmasını ve bütün yurttaşların dil işlerine gösterdiği büyük ilgiyi sevinçle anarım. Bayramınız kutlu olsun."

Cumhurbaşkanı Atatürk, tebrik telgrafını gönderdikten sonra saat 18.00'de Ekonomi Bakanı Celal Bayar ve Sovyet Ağır Sanayi Komiser Yardımcısı Piatakof ile Dolmabahçe Sarayı'nda bir görüşme yaptı.[793] Uzunca süren görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Burada saat 21.00'de hareket edecek olan trene binen Atatürk, Ankara'ya doğru hareket etti.[794] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün on dokuzuncu İstanbul ziyareti sona erdi.

J- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1936 Yılı İstanbul Günleri

I- Yirminci Gelişi (9 Şubat-10 Mart 1936)

Cumhurbaşkanı Atatürk, 8 Şubat 1936 Cumartesi akşamı Ankara'dan kalkan trene bindi ve İstanbul'a doğru hareket etti. 9 Şubat Pazar günü saat 11.40'ta Cumhurbaşkanı Atatürk ve yanındaki görevlilerin bulunduğu tren, Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[795] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ü ve birlikte geldiği görevlileri İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve şehir komutanı Halis Bıyıktay'ın bulunduğu heyet karşıladı. Trenden indikten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, sahilde bekleyen Akay Vapuru'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na doğru yol aldı. Böylelikle Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yirminci İstanbul ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 10 Şubat 1936 Pazartesi günü ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrıldı ve Topkapı Sarayı'nı ziyaret etti. Burada eski eserler müzesini gezen ve incelemelerde bulunan Cumhurbaşkanı

---

[791] **Kurun,** 20 Eylül 1935, S. 6356, s. 1.
[792] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 650; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 37.
[793] **Ulus,** 22 Eylül 1935, S. 5085, s. 1.
[794] **Ayın Tarihi,** 22 Eylül 1935, S. 22, s. 11; **Akşam,** 22 Eylül 1935, S. 6081, s. 1.; **Cumhuriyet,** 22 Eylül 1935, S. 4079, s. 1.; **Tan,** 22 Eylül 1935, S. 3456, s. 1.
[795] **Akşam,** 10 Şubat 1936, S. 6220, s. 1.; **Kurun,** 10 Şubat 1936, S. 6496, s. 1.

Atatürk, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[796]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 11-18 Şubat 1936 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarda bulunarak ve dinlenerek geçirdi.[797] 19 Şubat 1936 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Atatürk, öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille çıktı ve Maslak civarlarında bir gezinti yaptı. Maslak'tan Beyoğlu'ndaki Pera Palas Oteli'ne geçen Cumhurbaşkanı Atatürk, bir süre burada dinlenip yemek yedikten sonra ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[798]

20 Şubat 1936 Perşembe günü Başbakan İsmet İnönü ve Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu İstanbul'a geldi ve ikili Dolmabahçe'de Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüştü.[799] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 21 Şubat 1936'dan 2 Mart 1936'ya kadarki süreç boyunca vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve şehir içinde küçük gezintiler yaparak geçirdi.[800]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 2 Mart 1936 Pazartesi günü öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve vapurla Yalova'ya geçti. Yalova'da bir gün kalan Cumhurbaşkanı Atatürk, 3 Mart 1936 Salı günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[801]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 4-9 Mart 1936 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve otomobil ve deniz motoru ile küçük gezintiler yaparak geçirdi.[802]

10 Mart 1936 Salı günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'ya gitmek üzere ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk ve yanındaki heyet, 17.30'da hareket edecek olan trene bindi ve Ankara'ya doğru yola çıktı.[803]

---

[796] **Cumhuriyet,** 11 Şubat 1936, S. 4219, s. 1.
[797] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 469-471.
[798] **Akşam,** 20 Şubat 1936, S. 6230, s. 1.
[799] **Akşam,** 21 Şubat 1936, S. 6231, s. 1.; **Son Posta,** 21 Şubat 1936, S. 1996, s. 1.
[800] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 9 Şubat-10 Mart tarihi arasında gerçekleştirdiği İstanbul ziyaretinin gazete koleksiyonlarında yer almadığı dikkate çarpmaktadır. Bunun muhtemel nedeni ise, bu ziyaretin kış mevsiminde yapılmış olmasından dolayı hareket imkanının kısıtlanmış olması ve belli günlerde dışarı çıkılması fikrine bel bağlanabilir.
[801] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 400-401.
[802] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 475-477.
[803] **Akşam,** 11 Mart 1936, S. 6247, s. 1.; **Kurun,** 11 Mart 1936, S. 6523, s. 1.

Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirminci İstanbul ziyareti sona erdi.

II- Yirmi Birinci Gelişi (17 Mayıs-6 Haziran 1936)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, kız kardeşi Makbule Atadan ve Başyaver Mahmut Celalettin Üner ile birlikte 16 Mayıs 1936 Cumartesi günü trenle Ankara'dan yola çıktı ve 17 Mayıs 1936 Pazar günü İstanbul'a geldi.[804] Cumhurbaşkanı Atatürk'ü İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ile şehir komutanı Halis Bıyıktay karşıladı.[805] Cumhurbaşkanı Atatürk, il sınırında karşılandıktan sonra o gün Fenerbahçe semti yakınlarına bir gezinti yaptı. Gezintiden sonra Dolmabahçe Sarayı'na giden Cumhurbaşkanı Atatürk, burada biraz dinlendi ve akşam saatlerinde Florya'ya gitti. Florya'da bir süre bulunan Atatürk, saat 21.15'te tekrardan Dolmabahçe Sarayı'na gitti ve dinlenmeye çekildi.[806] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi birinci İstanbul ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 19 Mayıs 1936 Salı günü öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille çıkarak şehirde gezinti yaptı ve Florya'ya gitti. Burada yaklaşık 8 saat boyunca bulunan Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saat 20.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[807]

20 Mayıs 1936 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bütün ülkede kutlanan 19 Mayıs Bayramı'nda vatandaşların kutlamalarına teşekkür amacıyla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden bir tebrik mesajı iletilmesi talimatı verdi.[808]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 21-26 Mayıs tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve şehir içinde otomobille gezintiler yaparak geçirdi.[809] 27 Mayıs 1936 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, İngiltere Lordlar Kamarası Üyesi Lord Loyd'u saat 15.30'da Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[810] Bu görüşme bittikten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe

[804] **Akşam,** 18 Mayıs 1936, S. 6315, s. 1.
[805] **Ulus,** 18 Mayıs 1936, S. 5317, s. 1.
[806] **Son Posta,** 18 Mayıs 1936, S. 2080, s. 1.
[807] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 499.
[808] **Cumhuriyet,** 21 Mayıs 1936, S. 4316, s. 1.
[809] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 499-500.
[810] **Cumhuriyet,** 28 Mayıs 1936, S. 4323, s. 1 ve 6. Bu görüşmede muhtemelen 4 Eylül 1936'da Türkiye'ye gelecek olan İngiltere Kralı VIII. Edward'ın İstanbul programı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile olan görüşmeleri planlanmıştır.

Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.

28 Mayıs 1936 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Atatürk, 28 Mayıs 1936 günü İstanbul Harp Akademisi tarafından sabah saat 09.00'da Metris'te başlayan tatbikatı incelemek üzere 28 Mayıs'ı 29 Mayıs'a bağlayan günün ilk dakikalarında Metris'e geldi. Hem karadan hem de havadan[811] yapılan bu tatbikatı bizzat sahada takip eden Cumhurbaşkanı Atatürk, tatbikatın sonunda bütün subayları kutlayarak "*Gördüğüm vaziyetten çok memnun oldum*"[812] diyerek 29 Mayıs 1936 Pazar günü saat 09.30 sularında tatbikat alanından ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[813]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 3 Haziran tarihinde General Kazım Dirik[814] ile birlikte sabah saat 06.00'da otomobille İstanbul'dan ayrıldılar ve Çorlu'ya geldiler. Cumhurbaşkanı Atatürk, Çorlu Kolordu Karargahını ziyaret etti ve Kolordu Komutanı General Salih Omurtak[815] ile görüştü. Görüşme sonrası Çorlu çevresini gezen Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saat 20.15'te hareket eden özel trene binerek İstanbul'a döndü.[816]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 6 Haziran 1936 günü ikindi saatlerinde Ankara'ya gitmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan Kalamış Vapuru'na bindi ve Mudanya'ya doğru yol aldı.[817] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi birinci İstanbul ziyareti sona erdi. Cumhurbaşkanı Atatürk, Bursa'dan Ankara'ya geçecektir.[818]

---

[811] Hava harekâtına kadın savaş pilotumuz Sabiha Gökçen'de katıldı. (**Son Posta,** 30 Mayıs 1936, S. 2092, s. 1.).

[812] **Cumhuriyet,** 30 Mayıs 1936, S. 4325, s. 8; **Son Posta,** 30 Mayıs 1936, S. 2092, s. 5.

[813] **Tan,** 30 Mayıs 1936, S. 399, s. 1.

[814] Korgeneral Mehmet Kazım Dirik. 1881 yılında Manastır'da doğdu. 1912 yılında Harp Akademisinden mezun oldu. 3 Mayıs 1919'da Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın kurmay başkanı olarak görevlendirildi ve Onunla birlikte 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı. Millî Mücadele sonrası 1926 yılında İzmir Valisi oldu. 1928 yılında Korgeneral rütbesi ile emekliye ayrıldı. 1935'ten 1941 yılında vefatına kadarki süreçte Trakya Genel Müfettişliği görevini üstlendi. (**Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, s. 127-129.).

[815] Orgeneral Mehmet Salih Omurtak. 1889 yılında İstanbul'da doğdu. 1910'da Harp Akademisi'nden birincilikle mezun oldu. 30 Ağustos 1940'ta Yüksek Askeri Şûra Üyesi, 14 Ocak 1944'te Genelkurmay II. Başkanlığı ve 29 Temmuz 1946'da Genelkurmay Başkanlığı görevine getirildi. 1949 yılında sağlık sorunları nedeniyle 6 aylık izin aldı ve Amerika'ya tedaviye gitti. 1950 yılında emekli oldu. 1954 yılında vefat etti. (**Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, s. 253-255.).

[816] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 331; **Cumhuriyet,** 4 Haziran 1936, S. 4330, s. 1.; **Son Posta,** 4 Haziran 1936, S. 2097, s. 1 ve 3; **Ulus,** 4 Haziran 1936, S. 5334, s. 1.

[817] **Akşam,** 7 Haziran 1936, S. 6334, s. 1.; **Ulus,** 7 Haziran 1936, S. 5337, s. 1.

[818] **Akşam,** 9 Haziran 1936, S. 6336, s. 1.; **Ulus,** 9 Haziran 1936, S. 5339, s. 1.

III-Yirmi İkinci Gelişi (16 Haziran-28 Temmuz 1936)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 15 Haziran 1936 Pazartesi günü saat 12.00'de kalkan özel trene binerek Ankara'dan yola koyuldu ve 16 Haziran 1936 Salı günü saat 02.00 sularında İstanbul'a geldi.[819] Cumhurbaşkanı Atatürk'ü İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve şehir komutanı Halis Bıyıktay İzmit'te karşıladı.[820] Karşılama sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, sabah saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na geçti ve dinlenmeye çekildi. Böylelikle Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yirmi ikinci İstanbul ziyareti başladı.

15 Haziran 1936 Pazartesi günü, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul yolculuğu dışında bir yolculuk daha gerçekleşti. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Boğazlar meselesinin çözümlenmesi amacıyla Montrö'ye gitti.[821]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 16 Haziran 1936 Salı günü saat 13.30'a kadar yolculuğun yorgunluğunu Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. Akşam saat 19.00'da deniz motoru ile Florya'ya geçen Cumhurbaşkanı Atatürk, geceyi Florya'da geçirdi.[822]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 17 Haziran 1936 Çarşamba günü Ankara'dan uçakla gelen Başbakan İsmet İnönü ve bakanları Florya'daki köşkte ağırladı.[823] Köşkte çalışmalarda bulunan devlet erkanı, geceyi yine bu köşkte geçirdi.[824]

18 Haziran 1936 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, dün İstanbul'a gelen Başbakan İsmet İnönü ve bakanları bugün Ankara'ya yolcu etmek üzere Yeşilköy Havaalanı'na gitti.[825] 19 Haziran 1936 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, öğle saatlerinde Florya'da motorla bir gezinti yaptı. Daha sonra sahile yakın bir bölgede kürek çekerek Solariyum Plajı'na çıktı ve

---

[819] **Cumhuriyet,** 16 Haziran 1936, S. 4342, s. 1.; **Ulus,** 17 Haziran 1936, S. 5347, s. 1.
[820] **Ulus,** 17 Haziran 1936, S. 5347, s. 1.
[821] **Cumhuriyet,** 16 Haziran 1936, S. 4342, s. 1. Montrö Boğazlar Sözleşmesinin görüşmeleri 22 Haziran 1936 Pazartesi günü başlayacaktır.
[822] **Tan,** 17 Haziran 1936, S. 417, s. 1.
[823] Florya'da gerçekleşen bu toplantı, bir nevi 9 Haziran 1936 tarihinde yine İstanbul'da yapılan Bakanlar Toplantısı'nın devamı niteliğindedir. (**Anadolu,** 18 Haziran 1936, S. 6641, s. 1.; **Son Posta,** 18 Haziran 1936, S. 2111, s. 1.; **Ulus,** 18 Haziran 1936, S. 5348, s. 1.).
[824] **Ulus,** 18 Haziran 1936, S. 5348, s. 1.
[825] **Ulus,** 19 Haziran 1936, S. 5349, s. 1.

vatandaşlarla beraber bir süre burada bulundu.[826] Solariyum Plajı'nda bir süre dinlenen Cumhurbaşkanı Atatürk, saat 17.00'de bu bölgeden ayrıldı ve Florya'daki köşke geri döndü.[827]Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 20-27 Haziran 1936 tarihleri arasında vaktini Florya'daki köşkte dinlenerek, Dolmabahçe Sarayı'na uğrayarak[828] ve ayrıca şehirde ve denizde gezintiler yaparak geçirdi.[829]

22 Haziran 1936 günü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni uluslararası alanda ilgilendiren Montrö Boğazlar Sözleşmesinin görüşmeleri başladı. Bu Boğazlar sözleşmesinin altyapısını başlatan gelişme ise 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıydı. İmzalanan antlaşmanın hükümlerine göre Boğazlar'ın durumu, savaş gemisi olmayan gemilerin serbestçe geçmesini sağlamak amacıyla Boğazlar'ın ve adaların askerden izole edilmiş bölgelere dönüştürülmesi şeklinde verildi.[830] Antlaşmada belirtilen bu bölgelerin asayişini ve güvenliğini ise o dönemde Milletler Cemiyeti'nin dört daimî üyesi[831] üstlenecekti. Ancak ilerleyen yıllarda hem Japonya hem de İtalya'nın dünya siyasetindeki politika değişimleri sonucunda saldırgan tutumlar göstermesi ile sorunlar baş göstermeye başladı. Bu sorunlar barışın güvenliğini sağlama açısından sorumlu olan Milletler Cemiyeti'nin etkinliğini de düşürdü ve bu durum Boğazlar statüsünün korunması konusunda yeni adımların atılmasına olanak doğurdu.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923 yılında Lozan'da yapılan düzenlemeyi istemeden de olsa kabul etmiş ve Milletler Cemiyeti'nin verdiği güvencelere uygun bir strateji yürütmüştü. Ancak 1933 yılı itibariyle Avrupa merkezli bir dünya savaşına doğru adımların atılması, ülkeler arası silahlanma rekabetinin iyice yaygınlaşması ve Milletler Cemiyeti'nin bu süreçte pasif kalması gibi gelişmeler, Türkiye'nin Boğazlar meselesinde yeni bir strateji yürütmesine imkân

[826] **Cumhuriyet,** 20 Haziran 1936, S. 4346, s. 1.; **Son Posta,** 20 Haziran 1936, S. 2113, s. 1.
[827] **Kurun,** 20 Haziran 1936, S. 6624, s. 1.
[828] Bu yedi günlük süreçte Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'na sadece bir kere gitti, o da 22 Haziran 1936 Pazartesi günüdür. (Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 418.).
[829] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 508-511.
[830] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 149-159.
[831] Bu devletler İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya'dır.

sağladı.[832]

İtalya'nın saldırgan tutumu, Türkiye'yi harekete geçirdi ve Türkiye, Milletler Cemiyeti Toplantısında bu konunun tekrardan ele alınmasını istedi. Türk heyetinin Boğazlar ile ilgili talepleri ilgili ülkeler tarafından kabul edilebilir talepler olarak beyan edildi. Bu gelişme sonrası Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Barış Antlaşması'nda Boğazlar sözleşmesini imzalayan devletlere bir nota verdi. Verilen notada, Türkiye'ye Boğazlar konusunda verilen güvenlik garantilerinin artık uygulanamayacak olduğu, Türkiye'de bundan dolayı kendi sınır güvenliğini sağlamak amacıyla bu mevcut statünün değiştirilmesini talep edeceği ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de askerden izole edilmiş bölgelerde bulunması gerektiği yazıyordu.[833]

Türkiye'nin bu nota hamlesi, neredeyse her devlet tarafından destek gördü. Sovyetler Birliği, Boğazlar konusunda kendi lehine bir pay çıkartabilme hayali ile Türk tezini destekledi. Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya devletleri Balkan Paktı'ndan dolayı Türkiye'yi destekliyordu. Fransa ise Almanya'ya karşı ikili ilişkilerini geliştirdiği Sovyetler Birliği'nin yararına olabilecek bu duruma karşı bir söylemde bulunmayarak destek verdi. Burada en kilit hamle İngiltere'den geldi. İngiltere, Türkiye ile olan ilişkilerini son derece olumlu bir noktada sürdürüyordu. Uluslararası arenada güçlü bir Türkiye isteyen İngiltere hem gerektiğinde güçlü bir müttefik bulacak hem de bu tezi kabul ettiğinde Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nden de uzaklaştırıp yanına çekecekti. İngiltere'nin de bu konu hakkında olumlu beyanda bulunması ile görüşmeler 1936 yılında başladı.[834] Boğazlar meselesi ile ilgili görüşmeler 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'de görüşülmeye başladı.[835]

---

[832] Bu durumun Hukuk terminolojisindeki anlamı, "*Rebus Sic Stantibus*" yani koşullar değiştiği takdirde uygulanacak adımlardır. (Kudret Özsaray, **Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed: Baskın Oran, **I (1919-1980)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.371.).

[833] Alper Bakacak, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası*, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 222; Kudret Özsaray, **Montreux Boğazlar Sözleşmesi,** s. 371.

[834] Kudret Özsaray, **Montreux Boğazlar Sözleşmesi,** s. 372; Alper Bakacak, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 222; Zeynel Hacımustafaoğlu, Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesini Değiştirme Çabaları ve Türkiye'nin Geçişi Düzenleme Çalışmaları, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Ürekli), İstanbul, 2008, s. 14-15.

[835] Montrö Boğazlar Sözleşmesinin görüşmeleri 22 Haziran 1936'da başladı ve 20 Temmuz 1936 yılında imzalanması ile son buldu. Biz, bu süre zarfında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İstanbul'daki

28 Haziran 1936 Pazar günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Yeşilköy Havaalanı'nda kadın pilot Sabiha Gökçen'in[836] uçuşlarını izledi.[837] Cumhurbaşkanı Atatürk, 30 Haziran 1936 Salı günü Silifke Ziraat Bankası'na Silifke'de tarımla uğraşan birkaç kişi ile beraber "*Tarım Kredi Kooperatifi*" kuruluş dilekçesini sundu.[838]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 1-17 Temmuz 1936 tarihleri arasında vaktini Florya'daki köşkte dinlenerek ve gezintiler yaparak geçirdi.[839] Cumhurbaşkanı Atatürk, 18 ve 19 Temmuz 1936 tarihleri arasında Florya'daki köşkünde yakınları ile bir sohbet gecesi düzenledi. Bu sohbetin devam ettiği 20 Temmuz 1936 Pazartesi gününün ilk saatlerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uluslararası alanda bir zafer daha kazandı ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.[840] 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi,

---

zamanına devam edeceğiz. 20 Temmuz 1936'da sözleşmenin imzalandığı gün sözleşme ile ilgili bilgiler ve Atatürk'ün İstanbul'da bu gelişme ile ilgili sözlerine o tarihlerde değineceğiz.

[836] Sabiha Gökçen, 22 Mart 1913 tarihine Bursa'da doğdu. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetti. 12 yaşındayken Atatürk'ün Bursa ziyareti sırasında kendisi Atatürk ile tanıştı. Atatürk, Sabiha Gökçen'i evlatlık olarak aldı ve Ankara'da eğitimini tamamladı. Atatürk'ün yönlendirmesi ile pilotluk alanında eğitim alan Sabiha Gökçen, 1935 yılında eğitim almak üzere Sovyet Rusya'ya gitti. Eskişehir Askeri Tayyare Okulu'nda eğitimini tamamlayan Sabiha Gökçen, 1937 yılında Dersim'e düzenlenen askeri hareketlere havadan destek verdi. 1955 yılına kadar uçuş okulunda başöğretmenlik görevini üstlendi. Yaşamı boyunca 20'den fazla uçakla uçuş yaptı.22 Mart 2001 tarihinde kalp yetmezliğinden ötürü Ankara'da vefat etti. (Meral Balcı ve Yeşim Karadeniz, "*Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen*", **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, II/1, (2018), s. 4-5.).

[837] **Ulus,** 29 Haziran 1936, S. 5359, s. 1.

[838] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 361. Atatürk 1936 yılında İçel'in Tekir köyünde Atatürk'ün sahibi olduğu Tekir çiftliği civarındaki çiftçileri kooperatif kurmak için teşvik etti ve kendisi de bu kooperatife üye oldu. (https://isteataturk.com/g/icerik/Silifke-Tekir-Ciftligi-Tarim-Kredi-Kooperatifinin-1-sira-nolu-uyesi-M-Kemal-Ataturk-30061936/1490/ E.T.: 25.02.2023.). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 13 Temmuz 1936 Pazartesi günü İktisat Bakanı Celal Bayar'a Tekir Kooperatifi ile ilgili şu telgrafı gönderdi: *"Tarım Kredi Kooperatiflerinin ilki olan Tekir Kooperatifi işleminin bittiğini sevinerek öğrendim. Bu kooperatifte 1 sayılı ortak olarak bulunmamı sevgiyle anmanıza teşekkür ederim. Tarım Kredi Kooperatiflerinin az zamanda bütün yurdu kaplamasını, başarıcı gayretinizden bekliyoruz. Gözlerinizden öperim."* **(Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 653; **Ulus,** 14 Temmuz 1936, S. 5374, s. 1.). Gerekli işlemler 1936 yılının temmuz ayında tamamlandı ve 20 Temmuz 1936 yılında kooperatif oluşturuldu.

[839] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 512-518.

[840] **Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1936, S. 4377, s. 1.; **Ulus,** 21 Temmuz 1936, S. 5381, s. 1.; Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 268; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 509-526.Bu tarihlerde Atatürk'le beraber aynı ortamda bulunan Bolu Milletvekili Cevat Abbas Gürer, Montrö görüşmelerinin de söz konusu ortamda konuşulduğunu Cumhuriyet Gazetesinin 10 Kasım 1941 tarihli sayısında yayınladı. Sohbet gecesinde bu konu ile yaşanan gelişmeler şu şekildedir: *"...'Vakit gece yarısını geçmişti, saat ilerliyordu. Bu sırada Montrö'den haberler gelmişti. Atatürk bu esnada Ankara'da*

9 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe girdi. 29 maddeden oluşan bu sözleşmede, ticari faaliyette bulunan gemilerin bölgeden geçişleri serbest olurken, savaş gemilerinin geçişi konusunda ise yetkili merciinin Türkiye olduğu tescillendi. Türkiye Cumhuriyeti, herhangi bir savaşta tarafsız olsun ya da olmasın, savaş tarafındaki savaş gemileri boğazdan asla geçemeyecektir. Türkiye savaş tehdidi ile karşılaşırsa Boğazlar'ın kullanımında söz hakkı tamamıyla Türkiye'ye aittir. 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan bu sözleşme sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde kutlama telgrafları çekildi.[841]Bu sözleşme ile Türkiye Cumhuriyeti Boğazlar konusunda tam bağımsızlığını elde etti.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasının ardından şu demeci verdi:[842]

"Milletimin yüksek karakterine, ordumuzun bükülmez gücüne ve uygar insanlığın aldatılmaz sağduyusuna dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün insanlığın muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir kanıtı olan Montrö Konferansı eseri cidden sevinmeye ve sevindirmeye değer bir tarihi olaydır."

24 Temmuz 1936 Cuma günü Montrö Boğazlar Sözleşmesini imzalayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Heyeti Türkiye'ye döndü.[843] Bu heyeti[844] Sirkeci Garı'nda Cumhurbaşkanı Başyaveri Mahmut Celalettin Üner önderliğindeki grup karşıladı. Heyet, ikindi saatlerinde Florya Köşküne geçti ve burada

---

İnönü'ye "Zafer senindir gözlerinden öperim yarın uçakla bekliyoruz" ve Montrö'de heyette bulunan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'a, "Arkadaşlarla deniz evindeyiz. Kapı açıldı ve telgrafı getirdiler. Okumadan anladım… Boğazları kapamışız. Senin ve asker arkadaşlarımın gözlerinden öperim" şeklinde not ettirdi.*"* (**Cumhuriyet,** S. 6191, 10 İkinci Teşrin/Kasım 1941; Turgut Gürer, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 250.).

[841] 20 Temmuz 1936 gece saat 23.30'da başarı haberini alan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın Cumhuriyet Halk Partisine gönderdiği telgraf şöyledir: *"Boğazlar mukavelesinin imzalandığı haberini şimdi 23.30'da telefonla aldım. Tebşir eder (müjdeler) ve Türk milletini bu muvaffakiyetten dolayı tebrik etmenizi rica ederim."* Yine Şükrü Kaya, 22 Temmuz 1936 tarihinde de bir tebrik mesajı daha yayınladı: *"Boğazlar'ın emniyet ve hâkimiyetini temin eden Montrö Mukavelesinin imzası dolayısıyla tebrike ondan teşekkürlerimi arz ederken yurdun büyük ve ulusal işlerinde daima ön olmuş olan partimizin kıymetli mensuplarına aynı heyecanla tebriklerimi sunarım."* (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.3.13.6.). Bu kutlamalara ek olarak Boğazlar Sözleşmesi kararları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla zabıt ceridesi olarak basılıp köyler dâhil her yere gönderilmesi kararı da alındı. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.18.1.2.67.67.17.).

[842] **Anadolu,** 21 Temmuz 1936, S. 6669, s. 1.; **Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1936, S. 4377, s. 1.

[843] **Cumhuriyet,** 25 Temmuz 1936, S. 4381, s. 1.; **Ulus,** 25 Temmuz 1936, S. 5385, s. 1.

[844] Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi görüşmelerinde bulunan diğer heyet üyelerinin isimleri şöyledir: Asım Gündüz, Necmettin Sadak, Numan Menemencioğlu ve Suat Davaz.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından kabul edildiler.[845] Cumhurbaşkanı, Montrö heyeti ile görüştükten sonra dinlenmeye çekildi.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e 25 Temmuz 1936 Cumartesi günü İran Şahı Rıza Pehlevi'den Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili bir kutlama telgrafı geldi. Telgraf metni şöyledir:[846]

"Montrö konferansı müzakeratının neticelendiği hakkındaki mesut haber ve Ekselansınızın münevver önderliği altında asil Türkiye'nin kazandığı büyük muvaffakiyet, bizi fevkalade memnun etmiştir. Bu münasebetle Ekselansınıza en kalbi tebriklerimizi ve dost ve komşu Türkiye'nin tealisi hakkındaki samimi temennilerimizi bildiririz."

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Rıza Pehlevi'ye teşekkür cevabı ise şöyledir:[847]

"Montrö konferansı görüşmelerinin ulaştığı başarılı sonuç dolayısıyla Zatı Şahanelerinin bana göndermek lütfunda bulundukları nazikane telgrafı memnuniyetle aldım. Bu vesile ile gösterilen sevinçten ve gerek şahsıma gerek Türkiye'ye karşı gösterilen samimi hislerden dolayı teşekkürlerimi arz eder ve asil dost İran'ın refahı hakkındaki kalpten dileklerimi yenilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 26-27 Temmuz 1936 tarihleri arasında günlerini Florya Köşkü'nde dinlenerek geçirdi.[848] 28 Temmuz 1936 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Ankara'ya gitmek üzere saat 13.30'da Haydarpaşa Tren Garı'na hareket etti. Burada bekleyen 15.30 özel trenine binen Atatürk, Ankara'ya doğru yol aldı.[849] Böylelikle Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yirmi ikinci İstanbul ziyareti sona erdi.

IV- Yirmi Üçüncü Gelişi (3 Ağustos-6 Ekim 1936)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 2 Ağustos 1936 Pazar günü akşam saat 20.00'de Ankara Tren Garı'ndan yola çıktı ve ertesi gün Derince İstasyonu'na geldi.[850] Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindiye doğru Derince İskelesi'nden Heybeliada Vapuru'na bindi ve akşam saatlerinde Florya'daki köşküne gelerek dinlenmeye çekildi.[851] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa

[845] **Cumhuriyet,** 25 Temmuz 1936, S. 4381, s. 1 ve 7.
[846] **Ulus,** 26 Temmuz 1936, S. 5386, s. 1.
[847] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 653; **Ulus,** 26 Temmuz 1936, S. 5386, s. 1.
[848] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 521.
[849] **Cumhuriyet,** 29 Temmuz 1936, S. 4385, s. 1.; **Ulus,** 29 Temmuz 1936, S. 5389, s. 1.
[850] **Açıksöz,** 4 Ağustos 1936, S. 107, s. 1.; **Cumhuriyet,** 4 Ağustos 1936, S. 4391, s. 1.
[851] **Akşam,** 4 Ağustos 1936, S. 6392, s. 1.

Kemal Atatürk'ün yirmi üçüncü İstanbul ziyareti başladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4-8 Ağustos 1936 tarihleri arasında günlerini Florya'da denize girerek, dinlenerek ve çalışmalarda[852] bulunarak geçirdi.[853] 9 Ağustos 1936 Pazar günü Türk Spor tarihi, uluslararası alanda ilk büyük başarısını elde etti. 1-16 Ağustos 1936 tarihinde Berlin'de düzenlenen olimpiyatlarda erkekler grekoromen güreş 61 kg'da Yaşar Erkan altın madalya kazandı.[854] Bu tarihi zaferin haberini alan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Berlin'de bulunan güreşçimize şu tebrik telgrafını gönderdi:[855]

"Kendin küçüksün ama memleket için çok büyük bir iş yaptın. Artık ismin Türk spor tarihine geçti. Çok yaşa yaşar."

Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı gün Moda'daki deniz yarışlarını izlemek üzere ikindi saatlerinde Ertuğrul Yatı ile Florya'dan ayrıldı ve Moda'ya doğru gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk, yarışları Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İktisat Bakanı Celal Bayar ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı ile beraber takip etti.[856] Cumhurbaşkanı Atatürk, yarışların ardından Moda Kulübü tarafından Ege Vapuru'nda organize edilen Baloyu şereflendirdi. 10 Ağustos 1936 Pazartesi gününün ilk saatlerine kadar Baloda bulunan Atatürk, Ertuğrul Yatı ile Florya'ya gitti ve geceyi Ertuğrul Yatı'nda geçirdi.[857]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 10 Ağustos 1936 Pazartesi günü ikindi saatlerinde Yalova'ya gitti.[858] Cumhurbaşkanı Atatürk, 16 Ağustos 1936 Pazar gününe kadar Yalova'da kaldı ve Üçüncü Dil Kurultayı çalışmalarına yönelik hazırlıklarını Yalova'dan sürdürdü.[859] Cumhurbaşkanı, 13 Ağustos 1936 Perşembe günü Yalova'da bulunduğu sırada Trakya'da düzenlenen manevralar[860]

---

[852] Söz konusu çalışmalar, 24 Ağustos 1936 tarihinde başlayacak olan Üçüncü Dil Kurultayı'nın hazırlıkları amacıyla yapılan çalışmalardır.
[853] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 524-525.
[854] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 122-123; **Cumhuriyet,** 10 Ağustos 1936, S. 4397, s. 1 ve 7. Madalya töreni, 11 Ağustos 1936 Salı günü gerçekleşti. (Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 123.).
[855] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 123. Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 59.
[856] **Kurun,** 10 Ağustos 1936, S. 6675, s. 1.; **Tan,** 10 Ağustos 1936, S. 471, s. 1.; Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 124.
[857] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 525.
[858] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184.
[859] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 526-527.
[860] Bu askeri manevra, 9-13 Ağustos 1936 tarihleri arasında Edirne'de gerçekleştirildi. 9 Ağustos tarihini manevra başlangıcı olarak kabul etmemizin nedeni, Ulus Gazetesi'nin 14 Ağustos 1936

nedeniyle Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'ın telgrafına cevaben şu telgrafı gönderdi:[861]

"Manevraların gidişini bana gayet düzenli bir tarzda bildirerek aynı hayatı şevkle yaşamamı sağladınız. Sizin ve bütün kahraman ordumuzun sevgi ile gözlerinden öperim. Yarın, yorulmak bilmemiş ve bilmeyecek olan şanlı ordumuzun geçit törenini gözlerimin önünde canlandırarak mesut olacağım."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 16 Ağustos 1936 Pazar günü ikindi saatlerinde Yalova'dan ayrıldı ve akşam saat 19.30'da Dil Kurultayı çalışmalarına katılmak amacıyla Dolmabahçe Sarayı'na geldi.[862] Cumhurbaşkanı Atatürk, 17-21 Ağustos 1936 tarihleri arasında günlerini çalışmalarda bulunarak geçirdi.[863]

22 Ağustos 1936 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan'ın Üçüncü Dil Kurultayına katılacak yabancı dil bilginleri adına verdiği çay davetini saat 17.00'de onurlandırdı.[864] Cumhurbaşkanı Atatürk, dil bilginleri ile yaptığı görüşmelerin sonunda şu sözleri söyledi:[865]

"Dünya dil bilginlerinin Türk bilginleriyle beraber çalışmaları, dil biliminin şimdiye kadar çözemediği birçok güçlüklerin çözümünü kolaylaştıracaktır. Bundan büyük gerçekler meydana çıkacaktır."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, çay davetinden iki gün sonra başlayan dil kurultayının açılış törenine katıldı.[866] İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra Türk Dil Kurumu Başkanı Saffet Arıkan, kurultay açılışında şu nutku okudu:[867]

"Atatürk, Bayanlar, Baylar, Türk Tarihi ve Türk Dili, Atatürk rejimi kültür hareketinin en başındadır… Türk Tarih ve Dil kurumları, Atatürk'ün açtığı ilim ve kültür seferberliğinin kurmayları olarak onun ışıklı gözleri önünde, onun aydın yönergelerine göre çalışmaktadır. Üçüncü olarak bugün toplanan dil kurultayı, Türk Dil Kurumu'nun geçen iki yıl içindeki çalışmalarını, gelecek yılların çalışma yollarını kararlaştırmak gibi yüksek bir ödevi üzerine almış

---

tarihli sayısının ilk sayfasındaki haberde manevranın beş gün boyunca sürdüğü yazılmaktadır. (**Ulus,** 14 Ağustos 1936, S. 5405, s. 1.).

[861] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 653; **Ulus,** 14 Ağustos 1936, S. 5405, s. 1.

[862] **Tan,** 17 Ağustos 1936, S. 478, s. 1.

[863] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 443-447.

[864] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 362.

[865] **Ulus,** 23 Ağustos 1936, S. 5414, s. 1.

[866] **Cumhuriyet,** 25 Ağustos 1936, S. 4412, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 530.

[867] **Açıksöz,** 25 Ağustos 1936, S. 128, s. 6.; **Tan,** 25 Ağustos 1936, S. 486, s. 6.

bulunuyor. Kurultay'ın bu gayelerine kolaylıkla varacağına güvenerek üçüncü dil kurultayını açıyorum."

Açılış konuşmasından sonra sırayla kurultay başkanı ve asbaşkanlıklar seçildi. Kurultay başkanlığına Saffet Arıkan, kurultay asbaşkanlıklarına ise Afet İnan ve Nuri Conker seçildi.[868] Seçimler sonrasında saat 16.30'a kadar bir ara verildi. 16.30'da kurultay boyunca yapılacak olan çalışmalarda görev yapacak toplamda yedi idari komisyon belirlendi.[869] Kurultay komisyonları seçildikten sonra çalışmalara yarın devam edilmek üzere oturuma son verildi.[870]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 25 Ağustos 1936 Salı ve 26 Ağustos Çarşamba günleri Dil Kurultayı'nın oturumlarına katıldı. 26 Ağustos 1936 Çarşamba gününü 27 Ağustos Perşembe gününe bağlayan saatlerde Cumhurbaşkanı Atatürk, saat 02.00'da Taksim'de İş Bankası'nın kuruluşunun sene-i devriyesi münasebetiyle düzenlenen ziyafete katıldı. Cumhurbaşkanı Atatürk bu ziyafette, İş Bankası'nın kuruluş yıldönümüne ait şu sözleri söyledi:[871]

"İş Bankası kurumu, Cumhuriyet tarihinde ekonomi bakımında başlı başına yer alacaktır. Bu kurum, küçük bir servetin bile ekonomik yaşamda birey çıkarlarına adanmayıp ulus çıkarına

---

[868] **Tan,** 25 Ağustos 1936, S. 486, s. 6; **Ulus,** 25 Ağustos 1936, S. 5416, s. 1.

[869] Kurulan 7 komisyonun isimleri ve üyeleri şöyledir:
1-)Güneş-Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu: Profesör Abdülkadir İnan, Agop Dilaçar, Ahmet Cevad Emre, Anonostopulos, Doktor Baltarini, Ercümend Ekrem Talu, Esma Nayman, Doktor Gieze Gabucullin, Hasan Cemil Çambel, Profesör Hasan Reşid Tankut, Profesör Hillary dö Brenton, Hüseyin Namık Orkun, Profesör İbrahim Necmi Dilmen, İsmail Hakkı Cendey, İsmail Hakkı Danişment, Profesör Jean Deny, Doktor Kvergiç, Mehmet Ali Ağakay, Profesör Okubo, Profesör Meşçaninof, Doktor Miatteff, Mihri Pektaş, Muzaffer Muhittin Dalkılıç, Profesör Naim Onat, Profesör Nemeth, Profesör Saim Ali Dilemre, Profesör Samoiloviç, Sir Denisson Ross, Profesör Yusuf Ziya ve Profesör Zayonçovski.
2-)Gramer-Sentaks Komisyonu: Ali Ulvi, Besim Altay, Emin Dalkılıç, Fakihe Dalkılıç, Fazıl Ahmet Aykaç, Hakkı Süha, Hıfzı Tevfik, Behçet Yazar ve Yahya Saim Ozanoğlu.
3-)Lügat ve Filoloji Komisyonu: Ali Canip Yöntem, Behice Köprülü, Profesör Fuat Köprülü, Hasan Ali Yücel, Hasan Fehmi Turgal, İzzet Ulvi Akyurt, Kazım Nami Duru, Profesör Ragıp Hulusi Yöntem ve Reşat Nuri Güntekin.
4-)Terimler Komisyonu: Doktor Akil Muhtar, Avni Refik, Doktor Fatma Memik, General Fuat Erdem, Halil Vedat, Doktor Cemal Cenap, Naci Eldeniz ve Refet Ülgen.
5-)Önergeler-Dilergeler Komisyonu: Faik Reşid Unat, Hüseyin Namık Orkun, Hüseyin Pektaş, Saadet Zihni ve Şeref Aykut.
6-)Tüzük Komisyonu: Profesör Cemil Bilsel, İhsan Sungu, İsmail Müştak Mayakon, Nakiye Ergün ve Doktor Şükrü Şen Ozan.
7-)Bütçe Komisyonu: Ali Rıza, Benal Arman, Refik Ahmet, Salah Cimcoz ve Tahsin Berk. (**Açıksöz,** 25 Ağustos 1936, S. 128, s. 7; **Tan,** 25 Ağustos 1936, S. 486, s. 6; **Ulus,** 25 Ağustos 1936, S. 5416, s. 5.).

[870] **Akşam,** 25 Ağustos 1936, S. 6413, s. 1.

[871] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **II**, s. 324.

adanmasından çıkabilecek olan büyük sonuçları az bir zamanda ve özellikle yepyeni bir devlet kuruluşunun türlü devrim güçlükleri içinde dünya çapında bir surette fiilen göstermiştir."

31 Ağustos 1936 Pazartesi günü, bir haftadır çalışmalarını sürdüren Üçüncü Türk Dili Kurultayı, son toplantısını düzenledi. Kurultay Başkanı Saffet Arıkan şu söylevi ile çalışmalar son buldu:[872]

"Sayın arkadaşlarım. Kurultayımızı kapatacağım şu anda, hepimiz sizleri saygı ile selamlarken bütün Türkiye adına bir dilekte bulunacağım; Atatürk, en o eşsiz varlığınla güneş gibi başımızdan eksik olma."

1 Eylül 1936 Salı günü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkilerin devlet başkanları nezdinde yapılacak görüşmelerin başlangıcı olarak kayıtlara alındı. 1 Eylül 1936 Salı günü, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Cumhurbaşkanı Atatürk'ü 4 Eylül 1936 Cuma günü özel olarak İstanbul'da ziyaret edeceğine dair bir açıklama yapıldı.[873] Ülke basınında bu ziyaret ile alakalı olarak, Kral VIII. Edward'ın 4 Eylül 1936 Cuma günü İstanbul'a gelecek, Çanakkale'den itibaren konukçu olarak kendisine Orgeneral Fahrettin Altay eşlik edecek ve Kral, ziyaret süresi boyunca Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmelerde bulunacak ve İstanbul'u gezecektir.[874]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Eylül 1936 Salı günü Dolmabahçe Sarayı'nda akşama kadar vakit geçirdi ve 2 Eylül 1936 Çarşamba gününün ilk saatlerinde Park Otele bir gezi düzenledi.[875] Yine 1 Eylül 1936 günü Kral VIII. Edward'ın ziyareti öncesi hazırlıklar ile ilgilenmek üzere İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın başkanlığında bir komisyon kuruldu. Ardından mihmandarlık görevini üstlenen Orgeneral Fahrettin Altay ve heyeti Çanakkale'ye yol aldı.[876]

---

[872] **Ulus,** 1 Eylül 1936, S. 5423, s. 5.

[873] 1936 yılının ağustos ayında Akdeniz'de yat ile gezintide bulunan Kral VIII. Edward'ın Türkiye'ye ağustos ayının sonlarına doğru geleceği bizzat Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışişleri Bakanlığı'na bildirildi. Ancak iki ülke liderinin İstanbul'da buluşma tarihi ise 4 Eylül 1936 Cuma günü olarak planlandı. Bunun nedeni ise Kral VIII. Edward, Çanakkale Gelibolu'daki İngiliz mezarlıklarını ziyaret edecek ve oradan İstanbul'a gelecekti. (Tarık Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul, 2003, s. 10-11.

[874] **Akşam,** 29 Ağustos 1936, S. 6417, s. 1 ve 7; **Cumhuriyet,** 29 Ağustos 1936, S. 4416, s. 1 ve 4.).

[875] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 532.

[876] T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 12. Bu kısımdan itibaren Orgeneral Fahrettin Altay'ın 1 Eylül 1936 Salı günü Çanakkale'ye gitmesinden Kral VIII. Edward'ın 6 Eylül 1936 Pazar günü İstanbul'dan ayrılmasına kadarki süreçte Hem Cumhurbaşkanı Atatürk'ün hem de Kral VIII. Edward'ın günlük faaliyetlerinden bir arada bahsedilecektir.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 2 Eylül 1936 Çarşamba günü gece saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve 3 Eylül 1936 Perşembe günü saat 00.30'da Beylerbeyi Sarayı'nda düzenlenen Balkan Festivali Oyunları'na katıldı.[877] Cumhurbaşkanı Atatürk, festivalde bulunduğu sırada yanında bulunan General Kazım Dirik'e notlar yazdırttı ve bu notları orada bulunan kişilere Kazım Dirik tarafından okuttu. Okutulan metin şöyledir:[878]

"Bayanlar, baylar! Bu gece çok güzel ve yerinde bir rastlantıyla bütün Balkanlıların kalplerini birbirine sevgi ve aşkla bağlayan sembolün karşısında yüksek bir alem içinde bulunuyorum… Huzurunuzda konuştuğun, Balkanlılar, Bulgarlar, Helenler, Romanyalılar, Türkler, Yugoslavyalılar! Siz hepiniz ne kadar birbirinizden ayırt edilemez insanlar olduğunuzu, birbirine girmiş candan arkadaşlık ve içten yaşayışınızla bir defa daha göstermiş, kanıtlamış bulunuyorsunuz… Bu geceki birleşik durumumuz bu idealin en yüksek sevincidir. İşte bunun için ev sahibi olarak bütün değerli konuklarımıza derin sevinçlerimizi belirtirim."

Bu konuşma sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, bu seferde bir Türk gencine bazı notlar yazdırttı ve bu notları yine orada bulunan kişilere okuttu. Okutulan metin şöyledir:[879]

"Türk kardeşlerim; Sizleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yirminci Asrı dünyasına koyduğu insan olarak selamlarım. Siz Balkanlı kardeşlerim, memleketime onu kendi evleri gibi bilerek gelmiş olmanızdan ne kadar çok bahtiyarız… Bayanlar, baylar! Dans ediyorsunuz, müzik dinliyorsunuz. Bu oyunlardan ve müzikten hoşlandığınız besbelli… Bir millet çok şeyde inkılap yapabilir. Fakat musiki inkılabı, milletlerin yüksek gelişiminin belgesidir."

Cumhurbaşkanı Atatürk, bir süre daha Beylerbeyi'nde düzenlenen festivalde bulundu ve 3 Eylül 1936 Perşembe günü sabah saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na dönerek dinlenmeye çekildi.[880]

3 Eylül 1936 Perşembe günü sabah saatlerinde Çanakkale'de bulunan Orgeneral Fahrettin Altay ve heyetteki diğer kişiler[881] "*Nahalin Yatı*" ile gelen

---

[877] **Cumhuriyet,** 4 Eylül 1936, S. 4422, s. 1.
[878] Neşe Yeşilçayır, "*Atatürk'ün Yazdırdığı Bazı Notlar*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV/11, (1988), s. 500-501; **Cumhuriyet,** 5 Eylül 1936, S. 4423, s. 5.
[879] Neşe Yeşilçayır, "*Atatürk'ün Yazdırdığı Bazı Notlar*", s. 501; **Cumhuriyet,** 5 Eylül 1936, S. 4423, s. 5.
[880] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 532.
[881] Fahrettin Altay'ın başında bulunduğu heyette, Deniz Binbaşı Lütfi, Deniz Yarbay Mustafa, Dışişleri Memuru Bülent Uşaklıgil, İngiltere Elçiliği'nden Albay Woods ve Cumhuriyet Gazetesi foto muhabiri yer almaktadır. (**Cumhuriyet,** 2 Eylül 1936, S. 4420, s. 1.).

Dük dö Lanchester'ı[882] karşıladı.[883] Kral, VIII. Edward, Çanakkale'ye geldikten sonra Seddülbahir mevkiine giderek oradaki mezarlıkları ziyaret etti. Çanakkale'deki ziyaretler bittikten sonra akşam vakitlerinde tekrardan Nahalin Yatı'na çıkıldı ve İstanbul'a doğru hareket edildi. Kral VIII. Edward'a refakat eden iki torpido botu da bulunmaktaydı. Bu botların Boğazlardan geçmesi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ndeki ilgili maddenin de ilk kez uygulanması anlamına geliyordu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Boğazlar Sözleşmesi maddeleri uyarınca bu savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini sözleşmeyi imzalayan taraf devletlerine bildirmekle de yükümlüydü.[884]

4 Eylül 1936 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, saat 12.00 sularında İngiltere Kral VIII. Edward'ı karşılamak üzere Tophane Rıhtımına gitti.[885] Kral, Nahalin Yatı'ndan küçük bir motora bindi ve sahile motorla geldi. Kıyıya geldiğinde Cumhurbaşkanı Atatürk, Kral VIII. Edward'ın kıyıya çıkmasına yardım etmek üzere elini uzattı.[886] Cumhurbaşkanı Atatürk, Lacivert bir kıyafet giymiş ve elinde koyu yeşil bir fötr şapkası vardı. Kral Edward ise, koyu gri renkte beyaz çizgili bir kıyafet ve siyah bir boyun bağı takmıştı.[887]

Cumhurbaşkanı Atatürk ve Kral VIII. Edward, Tophane Rıhtımından beraber ayrıldılar. İki lider, aynı otomobile binerek Dolmabahçe, Beşiktaş, Akaretler, Nişantaşı, Harbiye, Taksim ve Galatasaray yolundan geçerek İngiltere

---

[882] Kral VIII. Edward, bu takma isimle Akdeniz seyahatini gerçekleştirdi. T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 15-16.

[883] Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 530-532.

[884] **Akşam,** 2 Eylül 1936, S. 6421, s. 1.

[885] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 532-533.

[886] **Açıksöz,** 5 Eylül 1936, S. 139, s. 1.; **Akşam,** 5 Eylül 1936, S. 6424, s. 1.; **Cumhuriyet,** 5 Eylül 1936, S. 4423, s. 1.; **Ulus,** 5 Eylül 1936, S. 5427, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145. T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 44-45. Bu karşılama anını Atatürk'ün uşağı olan Cemal Granda, anılarında şöyle anlatmaktadır: *" Atatürk, konuk Kralı Tophane rıhtımında karşıladı. Kralın motoru yaklaştığı zaman Atatürk , deniz kenarından elini uzatmış, Kral da denizden elini uzatarak, denizle karanın birleştiği yerde iki hükümdarın büyük eli birleşmişti. O anda garip bir şey olmuş, Kralın motoru, Boğaz'ın hiç dinmeyen dalgalarıyla bir inip bir çıkıyordu. Kral, tam rıhtıma atlamak üzereydi ki, eli birden yere değdi ve tozlandı. O sırada Atatürk, Kralı rıhtıma almak üzere elini uzatmış bulunuyordu. Kral, bir mendille elini silip, öyle uzatmak istedi. Fakat Atatürk buna meydan vermedi: "Vatanımın toprağı temizdir Ekselans, elinizi kirletmez."* Diyerek elinden tutup çıkarıverdi." (Turhan Gürkan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granda, s. 362.).

[887] **Cumhuriyet,** 5 Eylül 1936, S. 4423, s. 8.

Elçiliğine saat 12.30 sularında vardılar.[888] İki lider, bir süre elçilik binasında bulundu. Cumhurbaşkanı Atatürk, saat 12.55'te elçilik binasından ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na gitti. Kral Edward'da saat 13.15'te elçilik binasından ayrıldı ve Nahalin Yatı'na gitti.

Kral VIII. Edward, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün elçilik binası ziyaretine iade-i ziyaret olarak İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Percy Lorraine ile birlikte saat 14.45'te Dolmabahçe Sarayı'na geldi.[889] Yaklaşık 30 dakika süren Dolmabahçe Sarayı görüşmesi sonrası Kral VIII. Edward, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Nahalin Yatı'na gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk, yanındaki heyet ile beraber akşam saat 18.30'da Kral VIII. Edward'ın Nahalin Yatı'nda düzenlediği kokteyle katıldı.[890] Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 saat boyunca Nahalin Yatı'ndaki kokteylde bulundu ve saat 19.30 sularında Dolmabahçe Sarayı'na döndü. Böylelikle iki devlet adamının ilk günkü İstanbul programı böylece sona erdi.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 5 Eylül 1936 Cumartesi Dolmabahçe Sarayı'nda dinlendi ve Dil Cemiyeti için çalışmalar yaparak gününü geçirdi. Kral VIII. Edward ise 5 Eylül 1936 Cumartesi gününü turistik İstanbul gezisi yaparak geçirdi. Kral Edward ve dostları[891] saat 12.00 sularında Nahalin Yatı'ndan hareket eden deniz motoruna bindi ve Tophane Rıhtımına çıktı. Burada kendisini bekleyen otomobile binen Kral Edward, ilk ziyaretini Sultanahmet Camii'ne yaptı. Kral Edward ve heyeti, Sultanahmet Camii ziyareti sonrası sırayla Ayasofya ve Kapalıçarşı'yı gezdi. Saat 13.30 sularında Nahalin Yatı'na dönen Kral Edward, Boğazlar'a doğru gezinti düzenleyerek Kilyos, Heybeliada ve Büyükada'yı ziyaret etti. Bu ziyaretler sonrası Kral Edward, akşam yemeğini bir

[888] T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 45-46.
[889] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 330; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145.
[890] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145; T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 48; **Kurun,** 5 Eylül, 1936, S. 6701, s. 4; **Cumhuriyet,** 5 Eylül, 1936, S. 4423, s. 8.
[891] Kral VIII. Edward dahil toplamda sekiz kişi bu turistik gezide yer aldı. Niyazi Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 546.

otelde vatandaşlarla beraber yedi.[892] Kral Edward, akşam yemeği sonrasında tekrardan Nahalin Yatı'na geri döndü ve dinlenmeye çekildi.[893]

6 Eylül 1936 Pazar günü iki devlet adamı Moda Deniz Kulübü'nde düzenlenen yarışları izlemek üzere bir araya geldi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, öğle saatlerinde Moda'ya gitmek üzere Ertuğrul Yatı'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı.[894] Kral VIII. Edward'da Nahalin Yatı ile saat 16.15'te Moda'ya geldi. Cumhurbaşkanı Atatürk de saat 16.30 sularında yarışların yapılacağı alana ulaştı.[895] İki devlet adamı, yaklaşık bir saat boyunca süren yarışları izledi.[896] Yarışlar sona erdikten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk ile Kral VIII. Edward, birlikte Florya'ya gitmek üzere Ertuğrul Yatı'na bindiler ve Moda'dan ayrıldılar.[897] Florya Köşkü'nde bir süre vakit geçiren iki lider, akşam saatlerinde buradan ayrıldılar.

---

[892] **Son Posta,** 6 Eylül 1936, S. 2191, s. 1 ve 8; **Kurun,** 6 Eylül 1936, S. 6702, s. 1, 4 ve 6. Son Posta Gazetesi'nin 6 Eylül 1936 tarihli sayısında Kral Edward'ın Türk yemeklerine olan hayranlığı yazılmış olup en çok da şiş kebabı sevdiği yazılmıştır. (**Son Posta,** 6 Eylül 1936, S. 2191, s. 8.).

[893] T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 55.

[894] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 533.

[895] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 470.

[896] Haluk San, **Belgeleri ile Türk Spor Tarihinde Atatürk**, s. 126; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145; **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1936, S. 4425, s. 1.; T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 56-58.

[897] Ertuğrul Yatı ile Florya'ya gidilirken Cemal Granda'nın hatırasında şöyle bir olay yer almaktadır: *"...İngiltere Kralı Edward ve öbür konuklar Ertuğrul Yatı'nda iken kendilerine Türk kahvesi verildi. Servis, usulen konuklardan değil, ev sahibinden başlıyordu. Bu yüzden önce iki kahve getirdim. Atatürk'ün yüzüne baktım. Böyle zamanlarda O'ndan mimikle emir almayı alışkanlık haline getirmiştim. Başının değil, gözünün en küçük bir hareketiyle ne demek istediğini hemen anlar, ona göre hareket ederdim. Atatürk hemen gözüyle Kralı işaret etti. Götürüp kahveyi Krala sundum. İkinci kahveyi de Atatürk'e götürdüm. Fakat nedense kahveyi içmedi. Ayağa kalkarak Madam Simpson'a kendi eliyle sundu. Atatürk, kadınlara karşı her zaman nazik ve saygılıydı. Toplum içinde kadının rolünün önemini, fırsat buldukça savunurdu. Kahveyi misafire verdikten sonra da bana dönerek: "Bana da bir sade kahve getir." diye emir buyurdu. İşte Atatürk'ün eliyle kahve sunduğu kadının "Madam Simpson" olduğunu o zaman öğrendim. Kral da Madamla çok fazla ilgileniyordu. Fakat nedense çok düşünceliydi. Pek keyifli olan Atatürk'ün neşesine istemeyerek katılır gibi bir hali vardı. Onu neşelendirmek ve kederini dağıtmak için Atatürk tüm zekâsını kullanıyordu denebilir. Madam Simpson, bir ara elindeki dürbünle yerinden kalkınca, Kral da başıyla Atatürk'ten izin isteyerek yerinden kalkıp Madamın arkasından gitti. Bu ayrılık biraz uzayınca, Atatürk fısıltı halinde: " Kralın Madama karşı zaafı olduğunu görüyorum. Korkarım ki, tahtını bu kadın yüzünden kaybedecek" dedi. Nitekim zaman, İngiltere tahtının akıbetini daha önceden gören Atatürk'ü haklı çıkaracak, kısa bir süre sonra Yirminci Yüzyılın en büyük aşklarından biri ortaya çıkmış olacaktı. Dillere destan olan bu macera, İngiliz Kralı VIII. Edward'ın taht ve tacından çekilmesiyle mutlu bir sonuca erişecek, Madam Simpson, Windsor Dükünün eşi olacaktı."* **(**Turhan Gürkan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granda, s. 365-366.).

Cumhurbaşkanı Atatürk, buradan önce Dolmabahçe Sarayı'na geçti ve bir süre burada bulundu. Ardından Sirkeci Tren Garı'na gelen Atatürk, Viyana'ya doğru gidecek olan Kral Edward'ı yolcu etmeye hazırlandı. Akşam saatlerinde Nahalin Yatı'ndaki eşyalarını aldıran Kral Edward'da akşam saat 23.00 sularında Sirkeci Tren Garı'na geldi.[898] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile beraber Başbakan, bakanlar, şehir valisi ve Kral'ın İstanbul ziyaretinin en başından beri mihmandarlık görevini üstlenen Orgeneral Fahrettin Altay Sirkeci Tren Garı'nda Kral VIII. Edward'ı uğurlamak için bulunuyorlardı.[899]

Cumhurbaşkanı Atatürk, Kral Edward'ı akşam saat 23.45'te Viyana'ya gidecek olan trenle uğurladı.[900] Böylelikle İngiltere Kralı VIII. Edward'ın üç gün süren İstanbul ziyareti sona erdi. Kral VIII. Edward, 7 Eylül 1936 Pazartesi günü Viyana'ya giderken Cumhurbaşkanı Atatürk'e teşekkür amacıyla şu telgrafı gönderdi:[901]

"Türk topraklarından ayrılırken bana karşı gösterdikleri dostane kabul tarzından ve gerek ekselansları gerek resmi makamlar ve Türk ulusu tarafından şahsıma karşı gösterilip beni çok duygulandıran özenlerden dolayı ekselanslarına çok içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Türkiye'deki ilk ikametimden pek zevkli bir hatıra saklayacağım. Minnettarlık ifadelerime ek olarak size en iyi dileklerimi sunarım. Ekselansınızın cömertlikle bana ayırdıkları özel tren sayesinde büyük bir konfor içinde seyahat ediyoruz."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Kral VIII. Edward'a cevap olarak gönderdiği telgraf metni de şöyledir:[902]

"Majestelerinin, Türk topraklarından ayrılırken bana göndermek nezaketinde bulundukları telgraf, beni derin biçimde duygulandırmıştır. Majestelerinin, ülkemizde, bize çok kısa görünen ikametleri esnasında, Türk milleti, haklarında beslediği yüksek takdir ve ihtiramkâr sevgi duygularını ifade edebilmiştir. Majesteleri bütün kalpleri kendisine çekmiştir. Ben, şahsen, bu çekimi bütün genişliğiyle hissetmenin büyük zevkini duydum. Şerefli hükümdar hakkında

---

[898] T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 59.
[899] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145.
[900] **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1936 S. 4425, s. 1.; **Haber,** 7 Eylül 1936, S. 1669, s. 1.; **Kurun,** 7 Eylül 1936, S. 6703, s. 1.; **Tan,** 7 Eylül 1936, S. 499, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 145; T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 60-61.
[901] **Cumhuriyet,** 10 Eylül 1936, S. 4428, s. 1 ve 4; T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 61-62.
[902] **Cumhuriyet,** 10 Eylül 1936, S. 4428, s. 4. T. Saygı, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi Ziyareti ve Bu Ziyaretin İçteki ve Dıştaki Akisleri, s. 62; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 654.

beslemekte olduğum içten dostluk duyguları, bu ilk ve kısa buluşmanın bıraktığı unutulmaz anı ile belirmiş bulunuyor. Majestelerine bütün kalbimle, çok güzel bir seyahat ve başkentlerine mutlu bir dönüş diler, en içten dileklerimi kabul buyurmalarını rica ederim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 8-19 Eylül 1936 tarihleri arasında günlerini hem Florya'daki köşkte hem de Dolmabahçe Sarayı'nda kalarak, dil alanında çalışmalar yaparak, küçük gezintiler düzenleyerek ve denize girerek geçirdi.[903] Cumhurbaşkanı Atatürk, 20 Eylül 1936 Pazar ikindi saatlerinde Heybeliada'da bulunan Başbakan İsmet İnönü'yü ziyarete gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk, 21 Eylül Pazartesi günü saat 05.00 sularında Heybeliada'dan Dolmabahçe Sarayı'na döndü. [904]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 22 Eylül 1936 Salı günü Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı'nı Ankara'ya uğurlamak üzere Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[905] Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakanı ve Milli Eğitim Bakanını uğurladıktan sonra saat 19.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[906]

24 Eylül 1936 Perşembe günü hem Türk Silahlı Kuvvetleri'ni hem de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ü duygusal anlamda ilgilendiren bir gelişme oldu. 102 yıl boyunca Türk Ordusunun subaylarını yetiştiren ve 27 Eylül 1923 tarihinden itibaren İstanbul'un Pangaltı Semtinde bulunan Kara Harp Okulu binası ve öğrencileri tamamen Ankara'ya taşındı.[907]

25 Eylül 1936 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İzmir'de düzenlenen sanayi ve tüketim fuarının tamamlanması sonrası şehrin belediye başkanının kendisine gönderdiği telgrafa cevaben şu telgrafı gönderdi:[908]

"Uluslararası İzmir Fuarının kapanışı dolayısıyla bana gönderilen temiz duygulara teşekkür ederim."

26 Eylül 1936 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, denizde bir motor gezisi yaptı ve akşam saat 19.30 sularında Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[909] 27

---

[903] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 534-538.
[904] **Cumhuriyet,** 22 Eylül 1936, S. 4440, s. 1.
[905] **Açıksöz,** 23 Eylül 1936, S. 157, s. 1 ve 2.
[906] **Açıksöz,** 23 Eylül 1936, S. 157, s. 2.
[907] https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html/ Erişim Tarihi: 28.02.2023. Cumhuriyet Gazetesinin 25 Eylül 1936 tarihli sayısının ilk sayfasında Harbiyelilerin trenle Ankara'ya yola çıktığı yazmaktadır. (**Cumhuriyet,** 25 Eylül 1936, S. 4443, s. 1 ve 2.).
[908] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 187; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 38.
[909] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 540.

Eylül 1936 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, günübirlik olarak Büyükada'daki Yat Kulübünü ziyaret etmek üzere ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Büyükada'ya gitti.[910] Geceyi Yat Kulübü'nde geçiren Cumhurbaşkanı Atatürk, 28 Eylül 1936 Pazartesi günü akşam saat 18.45'te Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[911]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 29 Eylül 1936 Salı günü Dil Bayramı nedeniyle Millî Eğitim Bakanlığı Genel Müfettişi İbrahim Necmi Dilmen'den kendisine gönderilen telgraf metnine İstanbul'dan gönderdiği şu telgraf metni ile cevapladı:[912]

"Dil Bayramını mesai arkadaşlarınızla birlikte kutuladığınızı bildiren telgrafı teşekkürle aldım. Ben de sizi kutlar ve Türk Dil Kurumuna bundan sonraki çalışmalarında da başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 30 Eylül 1936 Çarşamba'dan Ankara'ya gideceği 6 Ekim 1936 Salı gününe vaktinin büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarda bulunarak geçirdi.[913] 6 Ekim 1936 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, bugün saat 16.30'da Dolmabahçe Sarayı'ndan yola çıktı ve Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi. Cumhurbaşkanı Atatürk, burada saat 17.00'de hareket eden özel trene bindi ve Ankara'ya doğru yol aldı.[914] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi üçüncü İstanbul ziyareti son buldu.

K- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 Yılı İstanbul Günleri

I- Yirmi Dördüncü Gelişi (31 Aralık 1936-5 Ocak 1937)

Cumhurbaşkanı Atatürk, 31 Aralık 1936 Perşembe günü saat 03.00 sularında Ankara'dan kalkan trene bindi ve İstanbul'a doğru yol aldı. Cumhurbaşkanı Atatürk'ü taşıyan tren, öğle saatlerinde Haydarpaşa Tren Garı'na

---

[910] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184; **Akşam,** 28 Eylül 1936, S. 6447, s. 2.
[911] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 540-541.
[912] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 655; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 38.
[913] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 541-543.
[914] **Cumhuriyet,** 7 Birinci Teşrin/Ekim 1936, S. 4455, s. 1.; **Tan,** 7 İlkteşrin 1936, S. 529, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184.

geldi. Cumhurbaşkanı Atatürk'ü tren garında İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve şehir komutanı Halis Bıyıktay'ın önderliğindeki heyet karşıladı.[915] Cumhurbaşkanı Atatürk, karşılama töreni sonrası Haydarpaşa'dan kalkan Kalamış Vapuru'na binerek Dolmabahçe Sarayı Rıhtımına çıktı ve orada çok fazla kalmadan otomobille Park Oteli'ne gitti. Yeni yılın ilk saatlerini vatandaşlarla birlikte Park Oteli'nde geçiren Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Ocak 1937 Cuma günü sabah saat 06.00'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[916] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi dördüncü İstanbul ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Ocak 1937 Cuma günü ikindi saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Pera Palas Oteli'ne gitti. Geceyi Pera Palas'ta geçiren Cumhurbaşkanı Atatürk, 2 Ocak 1937 Cumartesi günü ikindi saatlerinde Pera Palas'tan Florya'ya geçti. Burada bir süre bulunan Atatürk, akşam saat 18.30 sularında Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[917] 3 Ocak 1937 Pazar günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı kabul etti.[918] Bu görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Atatürk, Tevfik Rüştü Aras'ı Ankara'ya yolcu etmek üzere Haydarpaşa'ya gitti ve uğurlama sonrası akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[919]

4 Ocak 1937 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindi saatlerinde Vefa semtinde gezintiye gitti. Burada semtin meşhur içeceği olan boza içeceğinden içti ve gezinti yaptı. Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saat 18.30'da Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[920]

5 Ocak 1937 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, birkaç gün sürecek olan şehir ziyaretlerini gerçekleştirmek üzere Haydarpaşa Tren Garı'ndan kalkan trene

---

[915] **Açıksöz,** 1 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 255, s. 1.; **Haber,** 1 İkinci Kanun 1937, S. 1782, s. 1.
[916] **Açıksöz,** 1 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 255, s. 1.
[917] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 569.
[918] **Akşam,** 4 Kanunusani/Ocak 1937, S. 6543, s. 1.; **Tan,** 4 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 616, s. 1. Bu görüşmede Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Hatay meselesinin diplomatik yollarla çözülemeyeceğine kanaat getirdiği için Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açıklamada bulunmak üzere Ankara'ya göndertti. Atatürk, Tevfik Rüştü Aras'ın 5 Ocak 1937 tarihinde Meclis'te durum hakkında bilgilendirme yaparken Cumhurbaşkanı Atatürk de aynı gün Konya'ya doğru yol aldı. Konya'ya gidilmesinin arkasında ise şu stratejik önem olmaktadır. Konya, II. Ordu'nun merkezidir ve bu ordu Adana-Hatay mıntıkasından sorumlu komutanlıktır. Herhangi bir olumsuz durumun yaşanması ihtimalinde gerçekleşecek askeri girişimlerde ön ayak olacaktır.
[919] **Açıksöz,** 4 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 258, s. 1.
[920] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 570.

bindi ve Konya'ya doğru yol aldı.[921] Böylelikle beş gün süren yirmi dördüncü İstanbul ziyareti sona erdi. Cumhurbaşkanı Atatürk, 5 Ocak 1937 Salı gününden itibaren sırayla Eskişehir, Konya ve Ankara'da incelemeler yapacak ve 9 Şubat 1937 Cumartesi günü Ankara'dan trenle hareket ederek İstanbul'a gelecektir.

II- Yirmi Beşinci Gelişi (10 Ocak-9 Mart 1937)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 5 Ocak 1937 Salı günü İstanbul'dan ayrıldı ve sırayla Eskişehir, Konya ve Ankara'da incelemelerde bulunmak üzere bu şehirlere gitti. 9 Ocak 1937 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Ankara'dan saat 16.00'da hareket eden İstanbul trenine bindi ve 10 Ocak 1937 Pazar günü ikindi saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[922] Karşılama sonrası Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, burada bekleyen Kalamış Vapuru'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na yol aldı.[923] Böylece Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in İlanı sonrası geldiği İstanbul ziyaretlerinin yirmi beşincisi başladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 11-13 Ocak 1937 tarihleri arasında zamanının büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[924] 14 Ocak 1937 Perşembe günü Başbakan İnönü, Dışişleri Bakanı Aras ve İçişleri Bakanı Kaya, Hatay Meselesi ile ilgili Cumhurbaşkanı Atatürk ile konuşmak amacıyla İstanbul'a geldiler.[925]

Hatay'ın anavatana katılması, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleri ile başlayan ancak kendisinin vefatından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde başarıyla sonuçlanan milli bir olaydır. Bu meselenin başlangıcı ise Millî Mücadele Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. Millî Mücadele devam ederken Türkiye ile Fransa 1921 yılında Ankara Antlaşması'nı imzaladı ve Fransa, TBMM hükümetini tanıyan ilk itilaf devleti oldu. Bu antlaşmanın 7. Maddesi, İskenderun için bölgede yeni bir yönetim oluşturma, o bölgede yaşayan Türk halkı için kolaylık sağlama ve halkın dilinin resmileşmesi ibareleri yer almaktaydı.[926]

---

[921] **Açıksöz,** 6 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 260, s. 1.; **Haber,** 6 İkinci Kanun 1937, S. 1787, s. 1.
[922] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184; **Açıksöz,** 11 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 265, s. 1.; **Cumhuriyet,** 11 İkinci Kanun 1937, S. 4549, s. 1.
[923] **Akşam,** 11 Kanunusani/Ocak 1937, S. 6550, s. 4.
[924] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 572-573.
[925] **Son Posta,** 15 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 2320, s. 1.
[926] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 51.

1930'lu yıllardan itibaren özellikle Avrupa merkezli bir savaş tehdidinin belirmesi her Avrupalı devleti etkilediği gibi Fransa'yı da etkiledi. Bir de buna Suriye ve Lübnan'da ortaya çıkan sürekli huzursuzluk ortamı da eklenince Fransa her iki tarafla baş etme politikasını bıraktı. Fransa, sırayla Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık tanıdı. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesinin ardından böyle bir hamle Sancak bölgesinde de bekleniyordu. Ancak Fransızlar Sancak bölgesindeki haklarını Suriye'ye devretti.[927]

Bu hamle sonrası Sancak Bölgesi'nde yaşayan Türklerin durumundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni adımlara yöneldi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti hem Suriye'nin bağımsızlığını destekledi hem de Fransa'nın Avrupa-Orta Doğu ikilemi arasında kalmasını fırsat bilerek Fransa ile görüşmeleri sıklaştırdı. Dışişleri Bakanı Aras'ın başında olduğu bir heyet, 1936 yılının Eylül ayında Cenevre'ye gitti. Milletler Cemiyeti toplantısında konuşma yapan heyet üyesi İçişleri Bakanımız Şükrü Kaya, Fransa'nın bu kararının bizzat Türkiye'yi de ilgilendirdiğini ve bu konu hakkında her türlü diplomatik girişimlerde bulunulacağını belirtti.[928]

Cenevre'de diplomatik görüşmeler devam ederken Cumhurbaşkanı Atatürk, Ankara'da 1 Kasım 1936 Pazar günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Hatay ile ilgili şu demeci verdi:[929]

"... Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilgimizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabiî görürler..."

Fransa ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılan karşılıklı nota teatilerinden bir sonuç çıkmayınca Fransa, konunu Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesini teklif etti. Türkiye'nin bu teklifi kabul etti. Hatay Sancak Meselesi,

---

[927] Figen Atabey, "*Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci*", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, IV/7, (2015), s. 194; Sinever Esin Dayı, "*Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 19, Erzurum, (2002), s. 333.

[928] Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 198.

[929] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 410; Sinever Esin Dayı, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938-Aralık 1938)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2003, s. 117.

14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşüldü.[930] 15 Aralık 1936 tarihli toplantıda, önce Hatay'a üç kişilik bir gözlemciler kurulu gönderilmesine karar verildi ve Hollanda, Norveç ve İsviçre uyruklu üç kişiden oluşan bir gözlemci heyeti oluşturuldu ve bu heyet Sancak'a gitti.[931]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu gelişmenin ışığında aktif bir rol oynamak üzere 5 Ocak 1937 Salı günü İstanbul'da bulunduğu sırada Ankara'da bulunan devlet erkanı yetkililerini ve silahlı kuvvetlerin görevlilerini Eskişehir'e çağırdı ve kendisi de trenle İstanbul'dan Eskişehir'e gitti.[932] Cumhurbaşkanı Atatürk, Eskişehir'deki görüşmelerden sonra olağanüstü bir durum ortaya çıktığı takdirde Hatay'a gidecek silahlı kuvvetlerinde bulunduğu Konya'ya gitti. Konya'da Cumhurbaşkanı Atatürk, Hatay'ın mücadelesi hakkında şu sözleri söyledi:[933]

"Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım."

Cumhurbaşkanı Atatürk, yaklaşık beş gün boyunca süren İç Anadolu Bölgesi incelemeleri sonrası İstanbul'a döndü ve Hatay konusu ile ilgili çalışmalarını bu kez basın yolu ile sürdürdü.[934] Cumhurbaşkanı Atatürk bu arada Hatay meselesi ile ilgilenirken bir diğer tarafta da İstanbul ziyaretini de sürdürmekteydi. 16 Ocak 1937 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Yüksek Ticaret Okulu tarafından Pera Palas Oteli'nde düzenlenen toplantıya katıldı.[935]

---

[930] Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 135.
[931] Sinever Esin Dayı, "*Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*", s. 335; Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, s. 203.
[932] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 366; **Cumhuriyet,** 7 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 4545, s. 1.
[933] Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, M. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1972, s. 88.
[934] 10 Ocak 1937 Pazar günü İstanbul'a dönen Cumhurbaşkanı Atatürk, Hatay ile ilgili fikirlerini en iyi şekilde anlatmak amacıyla dönemin şehir gazetelerinden biri olan Kurun Gazetesi Başyazarı Asım Us'a 21 Ocak 1937 Perşembe gününde itibaren toplamda beş yazı yazdırdı. Biz şimdi Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 14-21 Ocak 1937 tarihleri arasındaki faaliyetlerine döneceğiz.
[935] **Cumhuriyet,** 17 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 4555, s. 1.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 17-20 Ocak 1937 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda Hatay konusu ile alakalı çalışmalarda bulunarak vaktini geçirdi.[936]

21 Ocak 1937 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Kurun Gazetesi Başyazarı Asım Us'a Hatay meselesi ile ilgili ilk makalesini yayınlattı.[937] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün birinci başyazısı şöyledir:[938]

"Fransa'nın dostlarına sesleniyoruz. Türk kamuoyu artık Fransız devlet ricalini Hatay sorununda muhatap olmak yeteneğinden uzak görüyor. Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi henüz Hatay sorununu konuşmaya başlamamıştır. Bunun nedeni ilk tahminlerin tersine olarak Türk ve Fransız tezleri arasında büyük bir ayrılık bulunmasıdır… Acaba Fransız devlet adamlarının bu işi böyle çıkmaza sokmaktan amaçları ne olabilir? Doğrusunu söylemek gerekirse biz bunu anlıyoruz. Anladığımızın açıklaması da şudur: Fransa'nın başına her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler, idare etmekte oldukları büyük Fransız Milleti'nin nasıl idare olunacağını bilmedikleri gibi Hatay sorunu ile millî alâka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve gereğinde onların yerine getirilmesi için göstereceği fiilî enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadırlar… Bizce bu sorumluluk bu dalgın ve aymaz Fransız devlet adamlarından çok Fransa'yı dünya barışı için değerli bir öğe durumunda bulundurmak düşüncesinde olan ve uluslararası barış dostluğu ile kendilerini göstermekte bulunan devletleri ilgilendirir. Onun için biz artık Fransız devlet adamlarına seslenmeye gerek görmüyoruz…"

22 Ocak 1937 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ikinci yazısı yayınlandı. Bu yazının metni şöyledir:[939]

"Paris'te Kedorseğ denilen bir yer vardır ki, Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı olarak tanınmıştır. Bu yer, acaba, Fransız Milleti'nin ve devletinin hakikî menfaatlerini, ciddi bir şekilde sezerek, yerinde müdahale eden uzak görüşlü diplomatların çalıştığı yer midir? Yoksa bir takım

---

[936] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 574.

[937] Kurun Gazetesi'nin o dönemki yazı işleri müdürü Niyazi Ahmet Banoğlu, bu makale hazırlığını şöyle anlatmaktadır: *" … Belirli saatlerde matbaaya gelen, belirli saatlerde masası başına oturan ve belirli saatte başmakalesini bitirip masamın üstüne koyan Asım Us, ilk defa alışkanlığını bozuyordu. Gerçekten oldukça geç saatte geldi. Garip bir telaş ve heyecanı vardı. Makaleyi elime tutuşturdu… Evet mesele anlaşılmıştı. Dün akşamki makalede bizzat Atatürk'ün idi. 24 Ocak 1937 günü Atatürk'ün huzuruna çıkma mutluluğu bana nasip oldu… 25 Ocak 1937(Atatürk'ün dördüncü yazısının yayımlandığı gün) günü bu makale ilk önce bizim Ankara Caddemizde bir bomba etkisi yaratmıştı. Kurun Gazetesi'nin birinci sayfasındaki başlık şöyle idi: Hükümetten Soruyoruz. 15 gün bekleyin dediniz, bekledik. 16'ncı gündeyiz. Vaziyet nedir? Ne oluyor ne olacak? Türk ulusunu yeniden aydınlatınız. Bu başlık sonrası bütün gazeteci arkadaşlar Asım Us muhalefete mi geçti diye soruyordu. Bende tabii geçer diyordum. Bir gazete hükümetten neden hesap soramasın, dördüncü kuvvet değil midir? Diye cevaplıyordum. Kimse bilmiyordu ki mu makaleler bizzat Atatürk'e aitti ve kendisi hükümete soruyordu. Sevgili Atatürk, itiraf edelim ki seni bütün cephelerinde çok güç anlıyoruz. Çünkü sen daima çok ileriyi gördün. Fakat emin ol, ulusun her geçen yıl sana olan aşkı ve inancı artarak senin çizdiğin yoldan gidecektir."* Niyazi (Ahmet Banoğlu, **Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri (1899- 1919/1927-1938)**, s. 577-578.).

[938] **Kurun,** 22 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 6838, s. 1.

[939] **Kurun,** 23 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 6839, s. 1.

anlamsız ve formüllere saplanarak hakikati, dosyaların içeriğine feda edecek kadar dalgın ve dar görüşlü bürokratların yeri midir? İsmi, asırların hatıraları arasına karışan Kedorseğ'in yeşil masasında oturanlar, İnsan Hakları Bildirgesi'ni yayınlayan büyük Fransız İnkılâpçılarının fikir, hürriyet aşkı ve ahlak varisleri için, telakki yolunda yükselen memleketlerde himayeye yeltenen ve onların muzır ve yakıcı faaliyetini müdafaaya çalışan mutaassıplar mıdır… Özgürlük ve bağımsızlık için çırpınan Hatay Türklerine ücretli Fransız askerlerinin yaptıkları zulümleri okurken, bu ve bunun gibi aha bir çok soru hatırıma hücum etti. Bir tarafta Fransızların dış siyaseti, diğer tarafta uzak görüşlülük ve suples, açık fikirlilik ve ilerleme, ulusların onuru. Ne çelişki. Kedorseğ'e bir isim vermek gerekirse: "Aymazlık ve inadı ile, hayalperestlik ve cakacılığı ile Fransız ulusunun yaşamsal çıkarlarını ayaklar altına alan kurum" adı uygun olur… Zavallı Fransa, bugün kendisine pek eğilimli bir dostunu daha kaybetmek üzeredir. "Akılsızlığından dolayı ulusuna hıyanet" koleksiyonu zenginleşecek diye Kedorseğ hakkıyla sevinebilir."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay meselesi ile alakalı üçüncü yazısı da 23 Ocak 1937 Cumartesi günü yayınlandı. Yayınlanan metin şöyledir:[940]

"Bu sütunlarda sık sık bahsettiğimiz bir gerçeği bir kere daha tekrar edelim: Fransa hükümetini zor duruma sokmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir zaman hatırından geçmez. Siyasetimizde şimdiye kadar böyle bir sanıya yer verecek hiçbir belirti yoktur… O halde biz de gerek Fransa'ya gerek Fransız siyasetini aydınlatmaya her nedense yanaşmayan o devletlere Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi şeref ve haysiyetini, kendi hak ve menfaatini korumanın yolunu bildiğini söylemek isteriz. Ancak işin bu biçime dökülmesi Türkiye'yi hiç de istemediği bir siyaset alanına yöneltebileceği ve bunun etkileri başka taraflara dokunabileceği endişesidir ki bizi, azami ihtiyatla harekete yöneltmektedir… Biz, dostluğa layık ve gerekli olduğu kadar saygıda, hak ve çıkarlara azami riayette kusur etmiyoruz. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nde eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bir uzantısı gözü ile bakılarak ona karşı dejenere bir politika izlendiği ve hala bu sevdada yaşayan diplomatların siyasette egemen olduklarını görürsek bunun yalnız yersiz değil, aynı zamanda tehlikeli bir tutum olduğunu söylemekten de kendimizi alamayız."

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Hatay meselesi ile alakalı 24 Ocak 1937 Pazartesi günü yayımlanan dördüncü başyazısı da şöyledir:[941]

"Başbakan İsmet İnönü, on beş gün önce CHP Meclis Grubu'nda Hatay sorunu üzerinde konuşurken "On beş gün bekleyiniz" demişti. Biz bu sözü, Cumhuriyet Hükümeti girişimlerinin ümit verici bir hedefe ulaşması amacıyla makul yollarda sessizlik, sabır ve ciddiyet ile çalışmasına engel olabilecek, genel bir Türk coşkusunu geçici olarak durdurmak için bir devlet emri olarak karşıladık… Türk Milleti güvendiği büyüklerinin ve devletinin her emrini yüksek güvenle karşılar, nitekim on beş gün bitmiş, on altıncı güne girmiş bulunuyoruz, yine bekliyoruz. Neyi? Türkiye Cumhuriyeti adına bütün Türk Milletine on beş gün beklemeyi tavsiye eden büyük devlet adamımız

[940] **Kurun,** 24 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 6840, s. 1.
[941] **Kurun,** 25 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 6841, s. 1.

İsmet İnönü'nün yeni sözlerini. Türk Milleti bugünden sonraki hareketlerini gene o sesin vereceği talimata uyduracaktır. Gerçi Cenevre'de Hatay meselesi üzerinde sürmekte olan temasların, müzakerelerin, tartışmaların varabileceği neticeler artık öteden beri gerçek üzerinde duran Türkiye görüşleri ile zaten gerçeği görebilecekleri tahmin olunan büyük devletlerin geniş ve derin görüşlerinin geniş ölçüde yaklaştığını göstermektedir… Şimdi ne olmuştur? Ne oluyor? Ve ne olacaktır? Buna dair henüz hiçbir şey bilmiyoruz. Hiçbir şey! Ve bu sorularımızın cevaplarını ne Fransız basınından, ajanslarından ve ne de dünya basın ve ajanslarından aldığımız haber ile tatmin edemeyiz… İşte bu nedenledir ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve onun hükümetine sesleniyoruz: "On altıncı gündeyiz. Durum nedir? Bizi, Türk ulusunu yeniden aydınlatınız."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 25 Ocak 1937 Salı günü Hatay meselesi ile alakalı beşinci ve son yazısını yayımlattı. Yayımlanan metin şöyledir:[942]

"Dün "Türkiye Aldatılamaz" başlığı altında yazdığımız yazılar milletçe okunmuştur. Bugün orada bahsettiğimiz sayılı günlerin on yedincisini yaşıyoruz. Yine bu sebepten bu yazılarımızın üstüne de "hâlâ bekleyiş" başlığını koyuyoruz. Bunda haksız olmadığımızı şu günlerde dünya kamuoyunca anlaşılacak gerçekler gösterecektir. Biz bu satırları yazarken şüphe edilmemelidir ki Cenevre'de sürmekte olan müzakere ve münakaşaları, bundan fazla olarak Ankara'nın Hatay meselesi üzerinde bütün ciddiyetle durum, düşünce ve kararını anlamamış ve sezmemiş değiliz. Cenevre'de Fransız delegeler kurulu ile karşı karşıya bulunan Türk delegeler kurulunun bütün devletler yüksek temsilcileri ile çevrelenmiş oldukları halde, hâlâ zor barikatlarla karşılaştıklarını ve gerçekte temelsiz olan bu engelleri yıkmak için kafa ve nefes tükettiklerini tahmin ediyoruz. Yoksa iş daha çok zaman önce aydınlatılır ve şüphesiz dünya bundan çok büyük huzur duyardı… Türkiye Cumhuriyeti çok haklı olduğu Hatay davasını ortaya atarken bunun bütün sonuçlarını düşünmemiş olduğunu kim iddia edebilir. Dava uluslararası olmuştur. Davasında haklı olan Türkiye'dir. Artık dinlenilecek sözün kimin ağzından çıktığına çok dikkat etmelidir. Türkün sözü, Türkün haklı ve yerinde sözü Türkün kendisidir. Ona uymamak, onu tanımamak, onu hiçe saymak, buna cesaret gösterenlerin düşünmedikleri sonla karşılaşacaklarına asla şüphe etmemelidir. İşte bizim bu defa da söyleyebildiğimiz bundan ibarettir."

Milletler Cemiyeti, Hatay meselesi hakkındaki kararını 27 Ocak 1937 Çarşamba günü açıkladı. Sancak bölgesi özerk bir bölge oldu. Yönetimsel anlamda Suriye'ye bağlı olan Sancak bölgesinin güvenliğini ise Türkiye ile Fransa beraber savunacaktı. Gerçekleştirilen bu görüşmelerden sonra Sancak bölgesine "*Hatay"* denilmeye başlandı.[943]

---

[942] **Kurun,** 26 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 6842, s. 1; Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım**, s. 159-161.

[943] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 556-567. Türkiye ile Fransa arasında özerk Sancak bölgesi hakkında imzalanan antlaşmalar (ek protokoller dâhil) incelemek için Bkz: (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.224.510.11; Figen Atabey, *Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci*, s. 196; Sinever Esin Dayı, "*Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*", s. 336-337.).

27 Ocak 1937 günü Hatay'ın bağımsızlığı ile ilgili alınan karar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin savunduğu tezin sonunda gerçekleşti. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün gerek ordunun hazırlanmasına yönelik faaliyetleri gerek İstanbul'da Kurun Gazetesi'ne verdiği yazılarla da bu başarıda son derece önemli bir noktada yer almaktadır. Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı tarihte bu başarıdan ötürü Başbakan İnönü'ye bir kutlama mesajı gönderdi. Mesajın metni şöyledir:[944]

"Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın konseyden çıkmış olduğunu Dışişleri Bakanımızın şimdi aldığım telgrafından anladım. Başarılmış olan ulusal davada izlenen uygar yönteme, uluslararası layık olduğu değerinin verileceğine şüphe yoktur… Bu kutlamalarımı teşekkürlerimi de ekleyerek, bütün bakanlar ve Büyük Genelkurmay Başkanı arkadaşlarımıza iletmenizi rica ederim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, yine aynı tarihte Cenevre'de bulunan Dışişleri Bakanı Aras'a da bir mesaj gönderdi. Mesaj metni şöyledir:[945]

"Hatay'ın varlığı Cenevre'de onaylanırken göndermiş olduğunuz telgrafı aldım. Türk ideal ve iradesinin, milletler arasında başka bir ufuk açarak kendini gösterdiği bu başarı dolayısıyla kıymetli çalışmanızın yüksek değerini bir kere daha takdir ettim. Sizi ve gayretli delege arkadaşları tebrik ederim."

Yaklaşık bir hafta boyunca Dolmabahçe Sarayı'nda Hatay'ın bağımsızlığına yönelik çalışmalar gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ocak 1937 Cuma günü yorgunluk atmak üzere akşam saatlerinde Fransız Tiyatrosu'na giderek orada sahnelenen opereti izledi.[946]

31 Ocak 1937 Pazar günü İstanbul'da Hatay'ın bağımsızlığı için gösteriler düzenlendi. Beyazıt Meydanı'nda gerçekleşen miting sonrası vatandaşlar vapurlara binerek Dolmabahçe Sarayı ve çevresinde kutlamalara devam etti. Cumhurbaşkanı Atatürk'te Dolmabahçe Sarayı'nın balkonuna çıkarak vatandaşların kutlama gösterilerine katıldı ve vatandaşları selamladı.[947]

---

[944] **Ulus,** 28 Son Kanun/Ocak 1937, S. 5569, s. 1.; **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 337; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.222.501.5.

[945] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 657.

[946] **Cumhuriyet,** 31 İkinci Kanun/Ocak 1937, S. 4569, s. 1.

[947] **Akşam,** 1 Şubat 1937, S. 6571, s. 1 ve 13; **Ulus,** 1 Şubat 1937, S. 5573, s. 1. Cumhuriyet Gazetesi'nin 1 Şubat 1937 tarihli sayısında İstanbul'da gerçekleşen kutlamalarda 100 bin kişi bulunurken ülkenin bütün kesimlerinde bu sayı 3 milyon kişi idi. (**Cumhuriyet,** 1 Şubat 1937, S. 4570, s. 1.).

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Şubat 1937 Pazartesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda'ya bir telgraf gönderdi:[948]

"Hatay'ın geleceğinin saptanmasının memnuniyete değer bulmuş olan Büyük Kamutay'ın hakkımızda taltif kararı vermiş olduğunu bildiren telgrafınızı büyük memnuniyetle aldım. Teşekkür ve minnetlerimi bildirmekle mutlu olduğumun Kamutay'a sunulmasını dilerim."

2 Şubat 1937 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Bursa Belediye Başkanı Neşet Kiper'e Bursa'da hissedarı olduğu Çelik Palas Oteli'ni ve otelin içinde bulunan köşkü Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bıraktığını bildiren bir beyan gönderdi.[949]Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 3-10 Şubat 1937 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve otomobille şehirde küçük gezintiler yaparak geçirdi.[950]

11 Şubat 1937 Perşembe günü hem Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasındaki ilişkileri güçlendiren hem de Cumhurbaşkanı Atatürk'ü duygusal yönden etkileyen bir olay yaşandı. Selanik Belediyesi, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evi mevcut sahibinden satın alıp Atatürk'e armağan etti.[951] Cumhurbaşkanı Atatürk'te bu jeste karşılık olarak şu telgrafı gönderdi.[952]

"Doğduğum ev hakkında Selanik Belediye Meclisinin gönül alıcı girişimini bildirmek için bana gönderdiğiniz telgraftan olağanüstü duygulandım. Selanik Belediyesinin lütufkâr düşüncesi beni derin bir biçimde etkiledi. Size hararetle teşekkür eder ve bu dostane kararı sizinle birlikte esinlenmek lütfunda bulunanların hepsi nezdinde içten sempatime tercüman olmanızı rica ederim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e armağan edilen eve ilk resmi ziyaret, 15 Şubat 1937 Salı günü Dışişleri Bakanı Aras tarafından yapıldı.[953] Atatürk'ün doğduğu bu ev, 19 Şubat 1937 Cuma günü Türkiye Cumhuriyeti Selanik Konsolosluğu'na verildi.[954]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 16-22 Şubat 1937 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek ve kısa süreli gezintiler

---

[948] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 658; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/16, Ankara, 1937, s. 3.
[949] Mehmet Önder, **Atatürk Evleri-Atatürk Müzeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s. 88-89.
[950] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 579-581.
[951] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 369.
[952] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 659; **Ulus,** 19 Şubat 1937, S. 5591, s. 1.
[953] **Son Posta,** 16 Şubat 1937, S. 2352, s. 3.
[954] http://selanik.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/249477/ Erişim Tarihi: 02.03.2023.

yaparak geçirdi.[955] 23 Şubat 1937 Salı günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, halkevlerinin beşinci yıl dönümü dolayısı ile kendisine bağlılık ve şükran telgrafı gönderen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teşekkür olarak şu telgrafı gönderdi:[956]

"Halkevlerinin beşinci yıldönümü dolayısıyla bana gösterilen yüksek duygulara teşekkür eder, halkevlerine başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 24 Şubat-9 Mart 1937 tarihleri arasında vaktini Dolmabahçe Sarayı'nda çalışarak, dinlenerek ve şehirde hem otomobil hem de vapurla gezintiler yaparak geçirdi.[957] 9 Mart 1937 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, öğle saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve istasyona geldi. Cumhurbaşkanı, buradan kalkacak 15.20 Ankara özel trenine bindi ve Ankara'ya doğru yol aldı.[958] Böylece Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi beşinci İstanbul ziyareti sona erdi.

III- Yirmi Altıncı Gelişi (5-8 Haziran 1937)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4 Haziran 1937 Cuma akşamı trenle hareket ettiği Ankara'dan 5 Haziran 1937 Cumartesi günü öğle saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[959] Cumhurbaşkanı Atatürk'ü Haydarpaşa'da İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve şehir komutanı Halis Bıyıktay önderliğindeki heyet karşıladı. Cumhurbaşkanı Atatürk'ü karşılayanlar arasında bu tarihlerde Türkiye'de bulunan ve ziyareti boyunca Beylerbeyi Sarayı'nda kalan Ürdün Emiri Abdullah'ta bulunmaktadır.[960]

Cumhurbaşkanı Atatürk, kendisini karşılamak için gelenler ile görüştükten sonra Emir Abdullah ile beraber Ertuğrul Yatı'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na doğru yol aldı.[961] Emir Abdullah, Dolmabahçe Sarayı'nda kendisi için hazırlanan

---

[955] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 582-583.
[956] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 188-189; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 39.
[957] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 583-587.
[958] **Açıksöz,** 10 Mart 1937, S. 317, s. 1.; **Cumhuriyet,** 10 Mart 1937, S. 4604, s. 1.
[959] **Tan,** 6 Haziran 1937, S. 767, s. 1.; **Ulus,** 6 Haziran 1937, S. 5695, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 146; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184.
[960] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 146. Cumhuriyet Gazetesi'nin 6 Haziran 1937 tarihli sayısında Cumhurbaşkanı Atatürk ile Emir Abdullah'ın Haydarpaşa'da birlikte fotoğrafları yer almaktadır. (**Cumhuriyet,** 6 Haziran 1937, S. 4692, s. 1.).
[961] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 540.

deniz motoruna bindi ve Beylerbeyi Sarayı'na gitti, Cumhurbaşkanı Atatürk ise Dolmabahçe Sarayı'na geldi ve dinlenmeye çekildi. Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 3 gün sürecek olan yirmi altıncı İstanbul ziyareti başladı.

6 Haziran 1937 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Beylerbeyi Sarayı'nda konaklayan Ürdün Emiri Abdullah'ı ikindi saatlerinde ziyaret etti.[962] Ziyaretten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'na döndü ve dinlenmeye çekildi. 7 Eylül 1937 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda vaktini dinlenerek geçiren Cumhurbaşkanı Atatürk, Doğu illerindeki iktisadi ve toplumsak durumu yakından incelemek üzere 8 Haziran 1937 Salı günü Trabzon'a hareket etmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan İzmir Vapuru'na bindi ve yola koyuldu.[963] Böylece üç gün boyunca süren Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İstanbul ziyareti sona erdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 10-12 Haziran tarihleri arasında Trabzon'da incelemelerde bulunacak ve ardından 12 Haziran 1937 Pazartesi günü Trabzon'dan İstanbul'a dönecektir.

IV- Yirmi Yedinci Gelişi (13 Haziran-16 Eylül 1937)

10-12 Haziran 1937 tarihleri arasında gittiği Trabzon'da incelemelerde bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 13 Haziran 1937 Pazar günü akşam saatlerinde İstanbul'a geldi.[964] Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket eden Cumhurbaşkanı Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan ile İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın başkanlığındaki heyet, İzmir Vapuru'na giderek Cumhurbaşkanı'nı karşıladı.[965] Cumhurbaşkanı Atatürk, karşılama töreni sonrası Dolmabahçe'ye gitti. Atatürk'ün özel isteği ile saraya gelen sanatçı Münir Nurettin Selçuk, aynı günün akşam saatlerinde Cumhurbaşkanına bir konser verdi.[966] Cumhurbaşkanı Atatürk, canlı müzik dinletisi sonrası Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasına dinlenmeye çekildi. Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yirmi yedinci İstanbul ziyareti başladı.

---

962 Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 619-620.
963 **Tan,** 9 Haziran 1937, S. 770, s. 1.; **Ulus,** 9 Haziran 1937, S. 5698, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 148; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184.
964 **Cumhuriyet,** 14 Haziran 1937, S. 4700 s. 1.; **Kurun,** 14 Haziran 1937, S. 6976, s. 1.
965 **Son Posta,** 14 Haziran 1937, S. 2467, s. 11.
966 Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, Haz: Oktay Verel, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 245.

Atatürk'ün İstanbul'a geldiği 13 Haziran 1937 Pazar günü bir yazışma gerçekleşti. Cumhurbaşkanı Atatürk, Trabzon'da bulunduğu 11 Haziran 1937 Cuma günü, kendi malvarlığındaki bütün çiftliklerini ve mallarını Türk Milleti'ne armağan ettiğini bildirmişti.[967] Başbakan İsmet İnönü'nün bu armağan sonrası gönderdiği teşekkür telgrafına Cumhurbaşkanı Atatürk şu telgrafla cevap verdi:[968]

"Hatırlarsınız, Türk köylüsü Türk'ün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin istek ve iradesi altında senelerden beri çalışmış olan bir hizmetkarım. Şimdi beni çok heyecana getiren olay Türk köylüsüne değersiz de olsa ufak bir görev yapmış olduğumdur. Ulusun yüksek temsilciler kurulu bunu iyi görmüş ve kabul etmişlerse benim için ne unutulmaz bir mutluluk anısını bana vermişlerdir. Bundan dolayı çok yüksek zevkle millet, memleket ve Cumhuriyet Hükümetine yapmaya mecbur olduğum görevlerden en basiti karşısında gösterilmiş olan teveccühten, takdirden ne kadar duygulandığımı ifadeye yeterli değilim. Söz konusu olan hediye yüksek Türk milletine benim asıl vermeyi düşündüğüm hediye karşısında hiçbir değere sahip değildir. Ben gerektiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 15 Haziran 1937 Salı günü Başbakan İsmet İnönü ile beraber Yeşilköy Havaalanı'na gitti ve Sabiha Gökçen'i uğurladı.[969]

---

[967] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/19, Ankara, 1937, s. 266-274. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün mallarını armağan etmesini Başbakan İsmet İnönü kendisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne duyurdu. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.12.7.). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'da bu bağışın uygunluğuna dair bir yazı yazdı. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.2.12.8.). 12 Haziran 1937 Cumartesi günü Atatürk'ün bu armağanından dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından samimi hislerin ve teşekkürlerin sunulmasına dair bir karar alındı. **(TBMMZC),** V/19, s. 275. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün bağışta bulunduğu malların envanter listesini incelemek için Bkz: (**Cumhuriyet,** 13 Haziran 1937, S. 4699, s. 7; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 668-672.).

[968] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 673; **Cumhuriyet,** 14 Haziran 1937, S. 4700, s. 1.

[969] Sabiha Gökçen, Eskişehir'e gideceği günden önceki günlerde Tunceli ve çevresinde meydana gelen "*Dersim İsyanı*" ile uğraşan Türk Silahlı Kuvvetlerine havadan destek vermekteydi. Dersim bölgesi, coğrafi konum olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bingöl, Elâzığ, Erzincan ve Malatya şehirleri ile komşu olan, içinden Karasu Nehri'nin geçtiği engebeli bir arazi olarak tanımlanmaktadır. Bu bölge, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminden Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadarki süreç boyunca isyanlara ev sahipliği yapan bölge olarak anılmaktadır. Bölgede Dersim Olayı öncesi gerçekleşen isyanlara karşı yapılan harekâtlar ise, 1892'den 1930 yılına kadar toplamda 9 tane harekât yapıldı. (Tuğba Doğan, "*Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı*", **History Studies International Journal of History**, IV/1, (2012), s. 158-159.). 1937 yılında gerçekleşen bu olayın nedeni, devletin bu bölgedeki merkezi otoritesini güçlendirmeye yönelik çalışmalara karşı bölgedeki aşiret liderlerinden Seyit Rıza'nın direnmesi olarak nitelendirilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendi otoritesini bölgeye yaymak için pek tabii bazı düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelerin en dikkat çekeni ise 1934 yılında çıkartılan 2510 sayılı İskân Yasasıdır. Yasa gereğince Dersim Bölgesi numaralandırılmış bölgelere ayrıldı. Dersim 4 numaralı bölge, yasak bölge olarak tanımlandı. Bölge halkının ise 1 ve 2 numaralı bölgelere nakli

Cumhurbaşkanı Atatürk, 19-26 Haziran 1937 tarihleri arasında kaldığı Yalova'dan 26 Haziran 1937 Cumartesi günü akşam saatlerinde ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na geldi.[970] 28 Haziran 1937 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ile beraber Florya'daki deniz köşküne gitti ve orada banyo aldı.[971] Cumhurbaşkanı Atatürk, 28 Haziran 1937 tarihinden Ankara'ya döneceği 16 Eylül 1937 tarihine kadarki sürede bazı günler Florya'daki köşkte

---

kararı alındı. Yasa gereği Türkçe konuşmayan ve Türk olmayanlar, iskâna uygun Türk köylerine yerleştirilmesi yönünde karar alındı. Ama bu düzenleme sadece metin üstünde kaldı, icraata geçirilemedi. (Mahmut Akyürekli, Dersim Sorunu (1937–1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan), Ankara, 2010, s. 103-104.). 1935 yılında ise Başbakan İsmet İnönü, bölgede incelemelerde bulunmak üzere Dersim'e geldi. Bölgede yapılan çalışmalar sonucu Ankara'ya dönen İsmet İnönü, bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de onay verdiği Tunceli'nin il olmasına yönelik kanunu 25 Aralık 1935 tarihinde meclise sunuldu ve kabul edildi. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** IV/7, Ankara, 1935, s. 175.). 37 maddelik kanun teklifine göre Tunceli'ye vali olarak seçilecek kişi korgeneral rütbesinde olup şehirde hem vali hem de kumandan olarak yer alacaktı. Seçilen vali gerek gördüğü takdirde bölge halkını başka bölgelere nakil etme hakkına sahipti. Her şey yolunda giderse bu kanun 4 yıl sonra yürürlükten kalkacaktı. (M. Akyürekli, Dersim Sorunu (1937–1938), s. 104-105.). 1935 yılında çıkartılan kanunda belirtilen ordu müfettişliğine Korgeneral Abdullah Alpdoğan getirildi. Bölgede imar faaliyetlerine yönelen Abdullah Alpdoğan, bölgedeki aşiret liderlerinin dikkatini çekmeye başladı. Kendi sistemlerinin bozulacağını anlayan liderler Seyit Rıza etrafında toplanmaya başladı. 21 Mart 1937 tarihinde ilk olay patlak verdi. Seyit Rıza'ya destek veren Demenan ve Hayderan aşiretleri Kahmut ve Pah (Kocakoç) köyleri arasındaki bağlantıyı sağlayan köprüyü yıktı. Kumandan Vali Abdullah Alpdoğan, bu olay üzerine bölgede tedbirleri arttırdı. Köprü yıkımından birkaç gün sonra da Sin Bucağındaki karakola taciz atışları başladı. Böylelikle aşiretler ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti, güvenlik görevlileri arasında silahlı mücadeleler başladı. 24 Mart 1937 tarihinde Sin Karakolu'na bir saldırı düzenlendi. Tunceli valisi kumandan Abdullah Alpdoğan tarafından 25 Nisan 1937'de gönderilen telgrafa göre 22 Nisan gecesi karakola saldırının planlandığı ve uygulamaya geçildiği yazılmaktadır. Telgrafta, karakol saldırıları devam ederken hava kuvvetlerinin bombalaması sonucunda olayların baş faili Seyit Rıza'nın evi bombalandı ve küçük oğlunun eli bombalama saldırısı sonrası koptu. Karakollara saldıran aşiretlerin halka yaptığı propagandalarda ise subaylara iftiralarda bulundukları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransızlarla savaşacağını ve Fransızlardan aşiretlerin yardım alacağı yazmaktadır. **(BCA),** 30.10.111.744.2.3, 30.10.111.744.2.4. , **(BCA),** 30.10.111.744.3.7, 30.10.111.744.3.8. 26 Nisan 1937 tarihli telgrafta da hangi aşiretin hangi bölgelere saldırıda bulunacağı hakkında istihbarat bilgisi verilmektedir. **(BCA),** 30.10.111.744.3.9. 27 Nisan 1937 tarihli telgrafta da hangi bölgelerin alındığı, güvenlik güçlerinin nerede nasıl çarpıştığı ve kaç kayıp verildiği belirtilmektedir. **(BCA),** 30.10.111.744.3.10, **(BCA),** 30.10.111.744.3.11. Karakola yapılan saldırılar savuşturuldu. 2 ay boyunca bölgede bulunan karakollara saldırılar düzenlendi. 3 Mayıs 1937 tarihinde ise Türk Hava Kuvvetleri, isyan eden aşiret liderlerinin toplantı yaptığı Keçikesen Köyü'nü bombaladı. Bombalama ekibinde ilk Türk kadın pilotumuz Sabiha Gökçende yer almaktaydı. (Tuğba Doğan, *Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı*, s. 162; **Tan**, 15 Haziran 1937, S. 775, s. 7.). 1937 yılının eylül ayı ortalarına kadar süren çatışmalar, 10 Eylül 1937 tarihinde Seyit Rıza'nın teslim olması ile son buldu. (**Kurun**, 13 Eylül 1937, S. 7067, s. 1.). Tunceli Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlayan yargılama, 15 Kasım 1937 tarihinde karara bağlandı. Karar sonucu, 11 kişi idama, 33 kişi de ağır hapse mahkûm edildi. İdam mahkûmlarından 4'ünün çok yaşlı olmaları sebebiyle ölüm cezaları 30'ar yıl hapis cezasına çevrildi. (Tuğba Doğan, *Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı*, s. 164; **Cumhuriyet,** 16 İkinci Teşrin/Kasım 1937, S. 4854, s. 1.).

[970] **Tan,** 27 Haziran 1937, S. 787, s. 1.

[971] **Cumhuriyet,** 29 Haziran 1937, S. 4715, s. 1.

bazı günler de Dolmabahçe Sarayı'nda konaklayacaktır.[972]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 1 Temmuz 1937 Perşembe günü İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Sağlık Bakanı Refik Saydam'ı Florya'daki köşke kabul etti.[973]

3 Temmuz 1937 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Ürdün Kralı Abdullah'tan kendisine gelen teşekkür telgrafına cevap olarak bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[974]

"Aziz ve muhterem dostum Emir Hazretleri, 20 Haziran tarihli mektubunuzu büyük bir memnuniyetle aldım. Hakkımda en cazip bir üslup ile ifade ettiğiniz muhabbet benim için çok önemlidir. Zatı Fahimanelerine bilhassa teşekkür ederim. Emin olabilirsiniz ki burada bırakmış olduğunuz hatıra size karşı olan dostluk ve kardeşlik duygularımız bir kat daha güçlenmiştir. Oğlunuz Emir Hazretlerinin burada en dostane bir kabul göreceğini onaya gerek görmem. Bunu Zatı Fahimaneleri tahmin edebilirsiniz. Ülkü, çok sevmiş olduğu Emir Hazretlerinin selamlarına fazlasıyla sevindi. Samimi dostluk duygumu bu vesile ile doğrularım Muhterem Emir Hazretleri."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 7 Temmuz 1937 Çarşamba günü Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ile beraber otomobille şehir içine bir gezinti yaptı ve akşam yemeği için Beyoğlu Tokatlıyan Oteli'ne gitti. Burada akşam yemeğini yiyen Atatürk, saat 21.00 sularında Florya'daki köşküne döndü.[975]

8 Temmuz 1937 Perşembe günü Türkiye Cumhuriyeti, İran, Irak ve Afganistan arasında "*Sadabad Paktı*" imzalandı.[976] Sadabad Paktının imzalanması

---

[972] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 625-652.

[973] İçişleri Bakanı ve Sağlık Bakanı ile gerçekleştirilen zirvedeki temel gündem, İstanbul'da yakın zamanda görülmemiş olan "*Tifo*" vakalarının görülmesi ve bu hastalığa karşı hangi tedbirlerin alınması gerektiği görüşülmüştür. Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Temmuz 1937 tarihli sayısında Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın hastanelerde ek yatakların temin edildiği ve vatandaşların bu hastalığa karşı aşılanması gerektiği şeklinde beyanı yer almaktadır. (**Cumhuriyet,** 2 Temmuz 1937, S. 4718, s. 1 ve 7.).

[974] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 357.

[975] **Kurun,** 8 Temmuz 1937, S. 7000, s. 1.

[976] 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve Almanya'nın da 1919 yılında imzalanan Versay Antlaşması hükümlerine aykırı hareketlerde bulunması sonrası dünyadaki diğer devletler güvenlik merkezli iş birliği kurma girişimlerinde bulundu. Orta Doğu Bölgesi'nde kritik önem taşıyan Irak ve İran devletleri Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliği kurma yolunda adımlar atmaya başladı. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Irak ve İran devletleri olan ilişkileri son derece ılıman ve olumlu ilerlemekteydi. Ancak Batı'da gelişen bu tehlike sinyalleri Irak ve İran liderlerini harekete geçirdi. İlk olarak 1931 yılında Irak Kralı Emir Faysal Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. (İbrahim Erdal, "*Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920–1938) Türk - Irak İlişkileri ve Sadabad Paktı*", **The Journal of Academic Social Science Studies**, V/5, (2012), s. 98-99.). Bu ziyaret sonrasında iki ülke arasında ilişkilerin güçlendirilmesi kararı alındı. Türkiye ile Irak, Ankara'da 10 Ocak 1932 tarihinde imzalanan Ticaret Antlaşması ile ilişkileri iyice güçlendirdi. Bu antlaşma ile hem ticari alanda ilişkiler ilerledi hem de Irak'ta yaşayan Türkmenlerin yaşadıkları

sonrası dört ülke lideri arasında tebrik telgrafları trafiği gerçekleşti. İran Şahı Rıza Pehlevi, Cumhurbaşkanı Atatürk'e şu telgrafı gönderdi:[977]

"Şark anlaşmasını tespit eden ve açıklayan dört dost memleket arasında imzalanmış Sadabad Paktının imzası nedeniyle siz ekselansa en hararetli tebriklerimizi bildirmekle bahtiyarız. Bundan sonra çözülmez bir bağla birleşmiş olan memleketlerimiz, bu hadise yolu ile, samimi ve verimli işbirliklerini barışın hizmetine koyabileceklerdir. Siz ekselansın saadeti ve Türk Milleti'nin refahı hakkına en samimi temennilerimizi ifade için bu fırsattan yararlanıyoruz."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Şah Rıza Pehlevi'ye gönderdiği telgraf metni de şöyledir:[978]

"Dört dost devletlerimizin Sadabad'ta imza ettikleri saadet veren şark Misakı dolayısıyla göndermek lütfunda bulunduğunuz hükümdar telgrafını memnuniyetle aldım. Memleketlerimizin, barış idealinde, ortak bir eseri olan bu misakın hepimiz için ve dünya barışı için kutsal olmasını dilerim. Bundan dolayı zatı şahinşahlarını samimi tebrik ederken şahsi saadetiniz temennilerimi sunar ve büyük himmet ve başarılarınızı candan dilerim aziz, muhterem kardeşim şahinşah Hazretleri."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün, Irak Kralı Gazi bin Faysal'a gönderdiği telgraf metni ise şöyledir:[979]

"Sadabad Misakının imzası dolayısıyla göndermek lütfunda bulundukları dostane telgrafı büyük bir memnuniyetle aldım. Birbirine kardeşlik ve dostluk ilişkileriyle bağlı dört devletin dünya

---

bölgede daha fazla imkâna sahip olunması sağlandı. (İbrahim Erdal, *Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920–1938) Türk - Irak İlişkileri ve Sadabad Paktı*, s. 99.). İkinci olarak, İran Şahı Rıza Pehlevi, 1934 yılında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi ve iki ülke arasında işbirliğinin önü iyice açıldı. Üçüncü ve son olarak, Irak-İran arası sınır anlaşmazlığının çözümü için hazırlıklar yapıldı. Bu iki devletin uyuşmazlık çözümü konusunda Türkiye Cumhuriyeti, arabuluculuk görevi üstlendi. Türkiye'nin girişimleri sonucunda üç ülke, 2 Ekim 1935 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde üçlü bir protokol imzaladı. (Alper Bakacak, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası,* s. 223.). İtalya'nın işgalci tutumu ve 1935-1936 İtalya-Habeşistan savaşı, 1935 yılında imzalanan üçlü protokolün bir an önce revize edilip yeni bir antlaşmaya dönüştürülmesine olanak verdi. 1937 yılında bu üç devlete Afganistan'da eklendi. İran-Irak arasındaki sınır krizi de çözüldükten sonra 8 Temmuz 1937 tarihinde pakt imzalandı. Pakt, Tahran'da bulunan Sadabad Sarayı'nda imzalanmasından ötürü "*Sadabad Paktı*" olarak anıldı. (Alper Bakacak, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 223; Serdar Kartal, Atatürk Döneminde Türkiye-İran İlişkileri, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahri Sakal), Samsun, 2017, s. 91; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 592-595; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/22, Ankara, 1938, s. 137-141; **Cumhuriyet,** 9 Temmuz 1937, S. 4725, s. 1.; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1997, s. 179.).

[977] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 359; **Ulus,** 11 Temmuz 1937, S. 5730, s. 1.

[978] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası** (Millî Mücadele Dönemine ait 100 belge) 1923-1938, **II**, s. 359; **Ulus,** 11 Temmuz 1937, S. 5730, s. 1.

[979] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 194; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 43.

barışı yolunda verimli bir işbirliği sağlayacak olan bu misakı memleketlerimiz için çok hayırlı bir eser olarak karşılar, hepimize mübarek olmasını dilerim. Bu mutlu vesile ile Zat-ı Malükânelerinin kişisel mutlulukları ve kardeş Irak'ın refah ve yükselişi için en içten dileklerimi belirtmekle mutluyum."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün, Afganistan Padişahı Zahir Han'a gönderdiği telgraf metni ise şöyledir:[980]

"Sadabad Misakının imzası dolayısıyla göndermek lütfunda bulundukları telgrafı büyük bir memnuniyetle aldım. Dört kardeş millet arasında mevcut en sıkı dostluk bağlarını bir kat daha doğrulayarak dünya barışının esaslı desteklerinden birisini oluşturan bu önemli eserin, milletlerimizin barışseverliği sayesinde meydana gelmiş olması hepimiz için övünülecek bir olaydır. Sadabad Misakının milletlerimize kutlu olmasını dilerken bu hayırlı vesile ile Zat-ı Hümayunlarının sağlık ve mutluluğunu ve kardeş Afganistan'ın refah ve yükselişini yürekten dilemekle mutluyum."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 11-15 Temmuz tarihleri arasında günlerini Florya'daki köşke dinlenerek ve denize girerek geçirdi.[981] 15 Temmuz 1937 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindi saatlerinde Angurya Çiftliği ile Yakuplu köyüne bir gezinti yaptı ve saat 19.30 sularında Florya'ya döndü.[982]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 16-24 Temmuz 1937 tarihleri arasında vaktini Florya'daki köşkünde dinlenerek, yüzerek ve gezintiler yaparak geçirdi.[983] 25 Temmuz 1937 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, ikindi saatlerinde Florya'dan ayrıldı ve saat 17.30 sularında Moda Deniz Kulübü tarafından düzenlenen deniz yarışlarını izlemek üzere Moda'ya gitti. Yarışlar sona erdikten sonra yine Moda Deniz Kulübü tarafından düzenlenen baloyu onurlandıran Atatürk, 26 Temmuz 1937 Pazartesi günü sabah saatlerinde Florya'ya döndü.[984]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 27 Temmuz-14 Ağustos 1937 tarihleri arasında günlerini hem Florya'daki köşkünde dinlenerek geçirdi hem de

---

[980] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 194; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 43.
[981] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 628-629.
[982] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 581.
[983] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 630-633.
[984] **Son Posta,** 26 Temmuz 1937, S. 2509, s. 1.; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 374.

İstanbul'un çeşitli ilçelerindeki okullara, köylere ve çiftliklere ziyaretlerde bulundu.[985] Atatürk, 14 Ağustos 1937 Cumartesi günü akşam saatlerinde Tokatlıyan'da Emekli Albay Ruşen Ali'nin kızı Müzeyyen ile müteahhit Suat çifti için düzenlenen düğüne katıldı.[986]

Cumhurbaşkanı, Başbakan, bazı bakanlar ve komuta kademesi ile beraber 16 Ağustos 1937 Salı günü Florya'dan kalkan trene bindi ve Çerkezköy'de 17-20 Ağustos 1937 tarihleri arasında düzenlenecek olan Trakya Manevralarını takip etmek üzere Çerkezköy'e doğru yol aldı.[987] 17 Ağustos 1937 Çarşamba günü manevra bölgesinde bulunan ve tatbikatları izleyen Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam saatlerinde Çorlu'dan kalkan trenle Florya'ya döndü.[988]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 22 Ağustos-3 Eylül 1937 tarihleri arasında Florya'daki köşkte günlerini dinlenerek, denize girerek, gezintiler yaparak ve eylül ayının sonlarına doğru İstanbul'da yapılacak olan tarih kongresi için çalışmalarda bulunarak geçirdi.[989]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4 Eylül 1937 Cumartesi günü ikindi saatlerinde Florya'dan ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na gitti. Cumhurbaşkanı Atatürk, 6 Eylül 1937 Pazartesi günü akşam saatlerine kadar Dolmabahçe Sarayı'nda bulundu ve aynı gün saat 19.00'da Florya'daki köşke

---

[985] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 633-639. Cumhurbaşkanı Atatürk, 27 Temmuz 1937 Salı günü Polonez ve Cumhuriyet köylerini ziyaret etti ve bölge halkı ile sohbet etti. (**Son Posta,** 29 Temmuz 1937, S. 2512, s. 1 ve 11.). Cumhurbaşkanı Atatürk, 7 Ağustos 1937 Cumartesi günü Halkalı Ziraat Okulu'na bir ziyaret düzenledi. (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 637.). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 10 Ağustos 1937 Salı günü Mimar Sinan Köyü'nü ziyaret etti. (**Akşam,** 11 Ağustos 1937, S. 6759, s. 1.). Cumhurbaşkanı, son olarak 11 Ağustos 1937 Çarşamba günü İskeçe Çiftliği'ni ziyaret etti. (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 638-639.).

[986] **Cumhuriyet,** 15 Ağustos 1937, S. 4761, s. 1.

[987] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 184-185; E. Kostak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar, s. 175-176; **Cumhuriyet,** 17 Ağustos 1937, S. 4763, s. 1.

[988] 17-20 Ağustos 1937 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde gerçekleştirilen manevrayı detaylıca incelemek için Bkz: (E. Kostak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar, s. 177-189.). Dört gün boyunca süren manevranın haberlerini gazetelerde incelemek için Bkz: (**Ulus,** 18 Ağustos 1937, S. 5768, s. 1.; **Kurun,** 19 Ağustos 1937, S. 7042, s. 1.). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevra süresi boyunca her gün bölgede bulundu ve incelemeler yaptı. Cumhurbaşkanı Atatürk, manevranın sonunda Mareşal Fevzi Çakmak'ı başarısından dolayı kutladı ve "*Orduya memnuniyet ve selamlarımın iblağını rica ederim.*" beyanını söyledi. (**Cumhuriyet,** 21 Ağustos 1937, S. 4767, s. 6.).

[989] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 601-607.

dönüş yaptı.[990]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 7-14 Eylül 1937 tarihleri arasında günlerini Florya'daki köşkünde tarih kongresi hakkında çalışmalar yaparak ve dinlenerek geçirdi.[991] 15 Eylül 1937 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, dün İstanbul'a gelen Cenevre Üniversitesi Antropoloji Profesörü Eugene Pittard'ı[992] Florya'daki köşkünde ağırladı.[993] Kongre öncesi dil ve tarih konuları merkezli bu görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Atatürk, dinlenmeye çekildi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 16 Eylül 1937 Perşembe günü Ankara'ya gitmek üzere akşam saat 19.00'da Haydarpaşa Tren İstasyonu'na gitti. Burada saat 19.28'de kalkacak özel trene binen Atatürk, Ankara'ya doğru yol aldı.[994] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'da düzenlenecek tarih kongresini yerinde takip etmek için Ankara'da bir gün kalacak ve 18 Eylül 1937 Cumartesi günü trenle İstanbul'a doğru yola koyulacaktır.

V- Yirmi Sekizinci Gelişi (19 Eylül-3 Ekim 1937)

Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ve İçişleri Bakanı Kaya ile 18 Eylül 1937 Cumartesi akşamı Ankara'dan yola koyuldu ve ertesi gün öğle saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi.[995] Haydarpaşa'da Cumhurbaşkanı Atatürk'ü kız kardeşi Makbule Atadan ve şehir komutanı Halis Bıyıktay'ın liderliğindeki heyet karşıladı.[996] Cumhurbaşkanı Atatürk, karşılama sonrası buradan deniz motoruna bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na giderek dinlenmeye çekildi. Böylece iki hafta sürecek olan yirmi sekizinci İstanbul ziyareti başladı.

---

[990] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 647-648. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Bükreş'te düzenlenen antropoloji ve etnografya kongresine katılan Afet İnan'ı 6 Eylül 1937 Pazartesi günü Florya'ya gitmeden önce Yeşilköy Havaalanı'nda karşıladı. (**Akşam,** 7 Eylül 1937, S. 6786, s. 1.).

[991] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 648-651.

[992] Cenevre Üniversitesi'nde Antropoloji Profesörü olan Profesör Pittard, 1867 yılında doğdu. 1919 yılında Ordinaryüs Profesör olmuş olan Pittard, aynı üniversitenin Bilim Fakültesinin dekanlığını ve üniversitenin de rektörlüğünü yaptı. Profesör Pittard, 12 Mayıs 1962 tarihinde 95 yaşında vefat etti. (Şevket Aziz Kansu, "*Eugene Pittard 1867-1962*", **Belleten**, XXVII/105, (1963), s. 105.).

[993] **Cumhuriyet,** 16 Eylül 1937, S. 4793, s. 1 ve 5.

[994] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 651; **Kurun,** 17 Eylül 1937, S. 7071, s. 1.

[995] **Tan,** 20 Eylül 1937, S. 870, s. 1.; **Ulus,** 20 Eylül 1937, S. 5801, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 185.

[996] **Akşam,** 20 Eylül 1937, S. 6799, s. 1 ve 4.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 20 Eylül 1937 Pazartesi programı oldukça yoğundur. Cumhurbaşkanı Atatürk, ilk olarak Dolmabahçe Sarayı'nda başlayan II. Türk Tarihi Kurultayı'na katıldı.[997] Cumhurbaşkanı Atatürk, kongreye katıldıktan yine Dolmabahçe Sarayı'nda açılışı yapılan resim ve tarih sergilerini ziyaret etti.[998] Aynı tarihte Türkiye Cumhuriyeti Devleti Başbakanı İsmet İnönü, sağlık sebeplerinden dolayı kırk beş gün izin aldı ve yerine vekaleten Ekonomi Bakanı Celal Bayar atandı.[999]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 21-25 Eylül 1937 tarihleri arasında günlerini Florya Köşkü'nde dinlenerek, Dolmabahçe Sarayı'ndaki tarih kurultayı oturumlarına katılarak ve şehirde gezintiler yaparak geçirdi.[1000] Cumhurbaşkanı Atatürk, 26 Eylül 1937 Cumartesi günü Beylerbeyi Sarayı'nda öğretmenler adına verilen çay ziyafetine katıldı.[1001]27 Eylül 1937 Pazar günü, Başbakan İsmet İnönü'nün rahatsızlığı nedeniyle vekaleten Başbakanlık görevine gelen Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın yeni görevine başladığı bildirildi.[1002]

---

[997] **Cumhuriyet,** 21 Eylül 1937, S. 4798, s. 1. II. Türk Tarih Kurultayı, 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Bu kurultaya 10'dan fazla ülkeden toplamda 30'dan fazla yabancı bilim adamı katıldı. Kongrenin başkanlığını Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan üstlendi. Bu kongrede, yabancı bilim adamlarının katılmasına ek olarak bir resim sergisi de yine Dolmabahçe Sarayı'nda açıldı. Kongre çalışmalarını incelemek için Bkz: (Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, **V**, s. 2018-2021; Ahmet Kuşçi, "*Arşiv Belgelerine Göre İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)*", **Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, III/2, (2021), s. 177-191.).

[998] **Haber,** 20 Eylül 1937, S. 2041, s. 1.; **Ulus,** 21 Eylül 1937, S. 5802, s. 1 ve 6. Afet İnan, "*Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*" adlı eserinde Atatürk'ün bu sergiye verdiği önemden şöyle bahseder: *" Türkiye'nin sahip olduğu ilk resim galerisi, 20 Eylül 1937 günü Atatürk'ün eliyle açıldı. Osmanlı devrinin Dolmabahçe Sarayı'ndaki Veliaht Dairesi bu iş için çok uygun oldu. Bu galeri, bir yüzyıldan beri resim konusuna emek veren Türk sanatkarlarının malıdır… Bir ulusun, tarihinde kültür eserleri çok önemli rol oynar. Devletlerin siyasi hayatını en çok etkileyen, toplumsal bünyedeki düşünsel gelişmeler ve ekonomik düzendir. Bunlar o ulusun yükselişinde en büyük etken olurlar. Bireylerde ve toplumda düşünce yaşamı, her şeyin temelini oluşturur. Bunu da bilim ve güzel sanatlar diye iki cepheye ayırabiliriz… Resim galerisi, bizim neslimize esin ve hız verecek bir kaynaktır. Milli Eğitim Bakanı, bu konuda Atatürk'ten aldığı emri çok az bir zamanda başardı ve galeri kuruldu. Türk ressamları, sanatlarının beğenilmesini ve korunmasını Cumhuriyet devrinde kazanmış oldu…"* **(**Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 228-229.).

[999] **Cumhuriyet,** 21 Eylül 1937, S. 4798, s. 1.; **Tan,** 21 Eylül 1937, S. 871, s. 1. İsmet İnönü, 25 Ekim 1937 tarihinde başbakanlıktan istifa edecek ve yerine Celal Bayar gelecektir.

[1000] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 653-655. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 25 Eylül 1937 Cuma günü tarih kurultayının kapanış oturumunda da yerini almıştır. (**Akşam,** 26 Eylül 1937, S. 6805, s. 1.).

[1001] **Kurun,** 27 Eylül 1937, S. 7081, s. 1 ve 4.

[1002] **Son Posta,** 28 Eylül 1937, S. 2573, s. 1. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Celal Bayar'a yeni görevini bildirdiği mektup ise şöyledir: *"Başbakan Malatya Mebusu İsmet İnönü şiddetli sürmenaj (fazla çalışmanın sebep olduğu yorgunluk) neticesi olarak mutlak istirahat şeklinde izne ihtiyaç hissetmekte olduğundan bahisle tedavisini bitirebilmek üzere bir buçuk ay müddetle izin istemiş*

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 26 Eylül 1937 Cuma günü kutlanan Dil Bayramı nedeniyle kendisine sevgi ve bağlılıklarını sunan dil kurumuna ve kurumun genel sekreterine 29 Eylül 1937 Salı günü şu telgrafı gönderdi:[1003]

"Dil Bayramı dolayısıyla Türk Dil Kurumunun hakkımdaki duygularını bildiren telgrafınızdan çok duygulandım. Teşekkür eder, değerli çalışmalarınızda başarılarınızın devamını dilerim."

Cumhurbaşkanı, Dışişleri ve İçişleri Bakanları ile beraber 1 Ekim 1937 Perşembe günü Pera Palas Oteli'ne gitti ve öğlen yemeğini orada yedi. Yemekten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, boğazda tekne gezintisi yaparak Dolmabahçe'ye döndü.[1004]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 3 Ekim 1937 Cumartesi günü Ankara'ya gitmek üzere sabah saat 11.00'de Ertuğrul Yatı'na bindi ve Dolmabahçe Sarayı'ndan Yalova'ya gitti. Yalova'da bir süre bulunan Cumhurbaşkanı Atatürk, Derince İstasyonu'ndan akşam 19.00'da hareket eden özel trene bindi ve Ankara'ya doğru yol aldı.[1005] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 yılındaki beşinci ve toplamda yirmi sekizinci İstanbul ziyareti sona erdi.

L- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 Yılı İstanbul Günleri

I- Yirmi Dokuzuncu Gelişi (22 Ocak-1 Şubat 1938)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 20 Ocak 1938 Perşembe akşamı trenle Ankara'dan Yalova'ya doğru yola koyuldu. Ancak tren, Bozüyük noktasından geçerken o bölgedeki raylarda hasar olmasından dolayı Cumhurbaşkanı Atatürk, Eskişehir'deki İnönü Tren İstasyonu'nda bir gün geçirmek durumunda kaldı. Cumhurbaşkanı Atatürk, bu gecikmeden dolayı 22 Ocak 1938 Cumartesi günü öğle saatlerinde Derince Tren İstasyonu'na geldi.

---

ve isteği uygun bulunarak Başbakanlık Vekaletine sizin atanmanız uygun görülmüştür. Durum Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve kendisine bildirilmiştir." **(Kurun,** 28 Eylül 1937, S. 7082, s. 1.).

[1003] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 678; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 44.

[1004] **Son Posta**, Birinci Teşrin/Ekim 1937, S. 2577, s. 12.

[1005] **Cumhuriyet,** 4 Birinci Teşrin/Ekim 1937, S. 4811, s. 1.; **Ulus,** 4 Birinci Teşrin/Ekim 1937, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 185.

Cumhurbaşkanı Atatürk, buradan Akay Vapuru'na bindi ve Yalova'ya saat 15.30'da geldi.[1006] Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yirmi dokuzuncu İstanbul ziyareti başlamış oldu. Cumhurbaşkanı Atatürk, Yalova'da açılan termal otelin ilk müşterisi oldu ve İstanbul'dan ayrılacağı 31 Ocak 1938 Pazartesi gününe kadar termal otelde kaldı.[1007]

22 Ocak 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e Yalova'da Profesör Doktor Nihat Reşat Belger tarafından bir muayene gerçekleştirildi. Muayene sonucunda Cumhurbaşkanı Atatürk'e "*Siroz*" teşhisi konuldu.[1008] 23 Ocak 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, bu seferde İstanbul'dan gelen Profesör Doktor Neşet Ömer İrdelp tarafından muayene edildi. Profesör İrdelp de Profesör Belger gibi aynı teşhisi verdi.[1009]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 24 Ocak 1938 Pazartesi günü Yalova'da Başbakan Bayar ve İçişleri Bakanı Kaya ile görüştü.[1010] Cumhurbaşkanı Atatürk, Yalova'da bulunduğu sırada 26 Ocak 1938 Çarşamba günü yapımları tamamlanan denizaltı gemilerimize "*Saldıray, Batıray, Atılay ve Yıldıray*" isimlerini verdi.[1011]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, on gün boyunca Yalova'daki kaplıca sularından yararlandı. Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Şubat 1938 Salı günü öğle saatlerinde kaplıcadan ayrıldı ve otomobille Bursa'ya doğru yol aldı.[1012] Böylece Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 1938 yılındaki ilk ve toplamdaki yirmi dokuzuncu ziyareti sona erdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 3 Şubat 1938 Perşembe günü akşam saatlerinde Bursa'dan ayrılacak ve saat 4 Şubat 1938 Cuma gününün ilk dakikalarında İstanbul'a gelecektir.

[1006] **Cumhuriyet,** 23 İkinci Kanun/Ocak 1938, S. 4920, s. 1.; **Kurun,** 23 İkinci Kanun 1938, S. 7197, s. 1.
[1007] 10 gün sürecek Yalova kaplıcaları ziyaretinin nedeni Atatürk'ün sağlığının iyi olmamasından ve mevcut rahatsızlığına şifalı kaplıca suyunun iyi gelebileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.
[1008] Mazhar Leventoğlu, **Atatürk Yürür Dururken**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1971, s. 91-93; Cemal Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, İklim Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 49; Ruşen Eşref Ünaydın, **Atatürk'ün Hastalığı, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'le Mülakat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, s. 9-12.
[1009] Mazhar Leventoğlu, **Atatürk Yürür Dururken**, s. 93-94. Atatürk'ün Yalova'daki ziyaretleri ile alakalı ülke basınında bir haber bulunmamaktadır.
[1010] **Cumhuriyet,** 25 İkinci Kanun/Ocak 1938, S. 4922, s. 1. Bu ziyaret ile ilgili gazete haberlerinde Atatürk'ün ismi geçmemektedir.
[1011] **Son Posta,** 27 İkinci Kanun/Ocak 1938, S. 2692, s. 1.
[1012] **Cumhuriyet,** 2 Şubat 1938, S. 4930, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 185.

II- Otuzuncu Gelişi (3-24 Şubat 1938)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 3 Şubat 1938 Perşembe günü Bursa'dan Ege Vapuru ile ayrıldı ve 4 Şubat 1938 Cuma gününün ilk saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na geldi. Geceyi vapurda geçiren Atatürk, cuma günü öğle saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'na çıktı.[1013] Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün otuzuncu İstanbul ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 4-5 Şubat 1938 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi. 6 Şubat 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, akşam yemeğini yemek için Park Otel'e gitti.[1014] Park Otel dönüşü kendisini iyi hissetmedi ve Profesör Belger tarafından muayene edildi. Muayene sonucunda Cumhurbaşkanı Atatürk'e "*Zatürre*" teşhisi konuldu ve istirahat tavsiyesi verildi.[1015] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'dan ayrılacağı 24 Şubat 1938 Perşembe gününe kadar vaktinin çok büyük bir kısmını Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirecektir.[1016]

19 Şubat 1938 Cumartesi Cumhurbaşkanı Atatürk, İsmet İnönü ve Celal Bayar ile Dolmabahçe Sarayı'nda görüştü.[1017] Aynı tarihte Halkevlerinin kuruluşunun 6. Yıldönümü nedeniyle ülke genelinde kutlamalar yapıldı.[1018] İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yıldönümü töreninde şu sözleri söyledi:[1019]

"Halkevleri bugün altıncı çalışma yılına giriyor. Bu yıl yurtta kırk iki ev daha açıyoruz. Kırk iki şehrimiz daha, milli ülkünün, bilgi ve görgü ışığına kavuşacak… Ulu şefimizin emir ve müsaadeleriyle hepinizi ve sizin yüksek şahsiyetlerinizde büyük milletimizi, ulusal önderimizin ulu adına hürmetle ve muhabbetle selamlarım…"

İçişleri Bakanı Kaya, bu konuşmayı yaptıktan 3 gün sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e halkevlerinin kuruluş yıldönümü nedeniyle bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1020]

"Yarattığınız büyük idealler içinde çalışarak gösterdiğiniz yüksek hedefe bir an evvel varmak isteyen halkevleri bugün altıncı yıldönümünü gösteriyle kutladılar. Bu güzel vesile ile de büyük şeflerine inanmayı ve bağlılıklarını bir daha coşkunluklarla tekrarladılar. Halkevlerimizin

[1013] **Cumhuriyet,** 4 Şubat 1938, S. 4932, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 185.
[1014] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 699-700.
[1015] Mazhar Leventoğlu, **Atatürk Yürür Dururken**, s. 100.
[1016] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 700-705.
[1017] **Tan,** 20 Şubat 1938, S. 1008, s. 1.; **Ulus,** 20 Şubat 1938, S. 5947, s. 1.
[1018] **Tan,** 20 Şubat 1938, S. 1008, s. 1.; **Ulus,** 20 Şubat 1938, S. 5947, s. 1.
[1019] **Tan,** 21 Şubat 1938, S. 1009, s. 9.
[1020] **Kurun,** 23 Şubat 1938, S. 7225, s. 4.

bu candan bağlılıklarını arz ederken yüce saygılarımın kabulünü rica ederim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, Şükrü Kaya'nın gönderdiği sevgi ve bağlılık telgrafına şu telgraf ile cevap verdi:[1021]

"Kültür sahasındaki gelişimimizde önemli bir vazife gören halkevlerinin yıldönümü dolayısıyla gönderdiğiniz telgraftan çok duygulandım. Teşekkür eder ve halkevlerine şuurlu ve nurlu çalışmalarında başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 24 Şubat 1938 tarihinde İsmet İnönü ile beraber ikindi saatlerinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'na geldi. Cumhurbaşkanı Atatürk ve İsmet İnönü, buradan saat 17.00'de hareket eden özel trene bindi ve Ankara'ya yol aldı.[1022] Böylece Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün otuzuncu İstanbul ziyareti 24 Şubat 1938 Perşembe günü sona erdi.

III- Otuz Birinci ve Son Gelişi (27 Mayıs-10 Kasım 1938)

Cumhurbaşkanı Atatürk, yanındakiler ile beraber 26 Mayıs 1938 Perşembe günü akşam saat 18.15'te hareket eden trene bindi ve Ankara'dan İstanbul'a doğru yola koyuldu. Cumhurbaşkanı Atatürk, ertesi gün sabah saatlerinde Haydarpaşa Tren Garı'na geldi.[1023] Cumhurbaşkanı Atatürk'ü Haydarpaşa'da karşılamak üzere İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın başında olduğu bir heyet bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Atatürk, karşılama töreni sonrası Haydarpaşa Rıhtımında kendisini bekleyen deniz motoruna bindi ve Dolmabahçe Sarayı'na giderek dinlenmeye çekildi. Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün beş aydan fazla kalacağı son İstanbul ziyareti başladı.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 28 Mayıs 1938 Cumartesi günü akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobiliyle çıktı ve Florya'daki

---

[1021] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 197; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 44.

[1022] **Cumhuriyet,** 25 Şubat 1938, S. 4950, s. 1.; **Kurun,** 25 Şubat 1938, S. 7227, s. 1.; Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s. 185. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, zatürre sonrası istirahatte bulunması gerektiği halde hem çözümlenmemiş olan Hatay meselesi ile ilgilenmek hem de Ankara'da düzenlenecek olan Balkan Konseyi toplantısına katılacak yabancı delegeler ile görüşmek üzere istirahatine ara vermiştir. Özetle Atatürk, ülkesinin sorunlarının çözümünü kendi sağlığından çok önde tutmaktadır.

[1023] **Akşam,** 28 Mayıs 1938, S. 7044, s. 1.; **Cumhuriyet,** 28 Mayıs 1938, S. 5042, s. 1.; **Kurun,** 28 Mayıs 1938, S. 7319, s. 1.; **Son Posta,** 28 Mayıs 1938, S. 2810, s. 1.; **Tan,** 28 Mayıs 1938, S. 1105, s. 1.; **Ulus,** 28 Mayıs 1938, S. 6043, s. 1.; **Yeni Sabah,** 28 Mayıs 1938, S. 23, s. 1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ölüm tarihine kadar İstanbul'da kaldı ve yurtiçindeki diğer şehirlere ziyaretler yapamadı. Bundan dolayı 27 Mayıs 1938'teki İstanbul yolculuğu, Atatürk'ün yapmış olduğu son yolculuktur.

köşke gitti.[1024] Cumhurbaşkanı Atatürk, Florya dönüşü Beyoğlu ve Şişli'yi de ziyaret ederek oradan Dolmabahçe Sarayı'na döndü.[1025]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 29-31 Mayıs 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[1026] Cumhurbaşkanı Atatürk, 31 Mayıs 1938 Salı günü istirahat sonrası Başbakan ile bir görüşme gerçekleştirdi.[1027] Cumhurbaşkanlığı için alınmış olan "*Savarona Yatı*", 1 Haziran 1938 Çarşamba günü İstanbul'a geldi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ikindi saatlerinde gelen yatta incelemelerde bulundu.

Savarona Yatı, Amerikalı mühendis John Roebling'in torunu Emily Roebling Cadwallader tarafından Almanya'da yaptırıldı. 29 Temmuz 1930

[1024] **Cumhuriyet,** 29 Mayıs 1938, S. 5043, s. 1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Florya Deniz Köşküne bu tarihte son kez gitmiştir.

[1025] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı dönüş yolunda rahatsızlık geçirdi. Kılıç Ali, eserinde bu rahatsızlık anını ve sonrasını şöyle anlatmaktadır: *"... Bakırköy civarına, şimdiki Bahçelievler'e yaklaşmıştık. Bakırköy hastanesinin yanındaki kaviste birdenbire Atatürk'ün otomobili durdu. Otomobilin içerisinde bir telaş vardı. Derhal biz de koştuk. Meğer Atatürk fena halde sancılanmış. Bu o kadar şiddetli bir sancıydı ki otomobili durdurmaya mecbur olmuşlardı. Sancı göğsüne doğru vurduğu için Salih Bozok'ta şaşırmıştı. Kendisi bir kalp krizi geçirdiği için yanında daima Trinitrin diye bir ilaç taşır ve lüzumunda bu ilacı kullanırdı. Atatürk'ün sancısı da kalp sancısı zannederek derhal yanındaki o ilaçtan bir tane vermişti. Bir müddet orada telâş içinde durmaya mecbur olduk. Sancı nispeten hafifledikten sonra tekrar yolumuza devam ederek Karagümrük — Şehzadebaşı — Beyazıt — Divan yolu — Köprü — Karaköy — Şişhane — Altıncı daire yanından tünele oradan İstiklal caddesini takiben saraya geldik… Atatürk'ün bu vaziyeti bizi her zamandan daha fazla telaşlandırdı. Başyaver Mahmut Celalettin Üner, derhal Profesör Neşet Ömer İrdelp'i arattırdı ve bulup saraya getirtti. Biz bu sancıyı bir kalp krizi zannediyorduk. Keşke öyle olsaymış. Neşet Ömer İrdelp, gelir gelmez uzun uzadıya muayenesini yaptı. Olayın kesinlikle kalp krizi olmadığını, karaciğerin gösterdiği bir arıza olduğunu söyledi."* **(**Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 28-29; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 741-742.).

[1026] Cumhurbaşkanı Atatürk,28 Mayıs 1938 Cumartesi akşamı geçirilen rahatsızlık sonrası yapılan kontroller sonrası doktor tarafından verilen istirahat tavsiyesi sonucunda üç gün boyunca Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkmadı. Yapılan kontroller sonucunda Cumhurbaşkanı Atatürk'ün karaciğerinde su toplamasının başladığı görüldü. (Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 742.).

[1027] **Yeni Sabah,** 2 Haziran 1938, S. 28, s. 1. Başbakan Celal Bayar'ın İstanbul'a gelme amacını Kılıç Ali şöyle anlatmaktadır: *"... O muayene gecesi Salih Bozok büyük bir üzüntü içinde evine gitmişti. Gece yarısından sonra saat 02.00'de Ankara'da olan Başbakan Celal Bayar'ı aramış ve üzüntü içinde yazdığı bir notu kendisine okumuş. Bu not, Atatürk'ün sağlık durumundaki önemini bütün açıklığıyla bildiriyordu. Celal Bayar bu notu dinledikten sonra şunu söylemiş: "Yarın hareket ediyor, oraya geliyorum." Celal Bayar gerçekten ertesi gün Ankara'dan hareket etti. Kendisini Pendik İstasyonu'nda karşıladım. Bayar'la Haydarpaşa Garı'na gelinceye kadar trende özel olarak Atatürk'ün ağırlaşmakta olan sağlık durumunu konuştuk. Avrupa'dan Prof. Fissenger'den başka tıp otoritelerinin çağrılmasını rica ettim. Bayar da aynı düşüncedeydi. Birlikte Haydarpaşa'dan motorla Dolmabahçe'ye geldik. Bayar, o sırada Savarona Yatı'na geçmiş olan Atatürk tarafından kabul edildi."* **(**Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 624-625.).

tarihinde yatın yapımına başlandı ve 28 Mart 1931 tarihinde denize indirildi. Bu gemi sahibine 4 milyon dolara mal oldu. Ocak 1932'de Bayan Cadwallader, Güney Amerika'ya bu yatla yolculuk yaptı ve Mayıs 1932'de Hamburg'a döndü. Amerika Birleşik Devletleri'ne gidilecekken Amerikan hükümeti tarafından istenen gümrük vergisi bedelini ödemeyen Bayan Cadwallader, Savarona'yı Amerikan limanlarına sokamadı. Pahalı gümrük vergisi nedeniyle yat satılığa çıkarıldı, ancak o dönemde alıcısı olmadı. Bu nedenle 1938'e kadar Alman ve İngiliz limanlarında alıcısını bekledi. O sırada, eski bir gemi olan Ertuğrul gemisi, Türkiye'de devlet yatı olarak kullanılıyordu. 1936 yılında Kral VIII. Edward İstanbul'u ziyaret ettiğinde Ertuğrul'da Mustafa Kemal Atatürk'ün konuğu oldu. Eski geminin bacasından dökülen kurum Kral Edward'ın beyaz giysilerini öylesine kirletti ki Atatürk Ertuğrul gemisini hurdaya gönderdi ve yeni bir devlet yatı araştırılması emrini verdi.

Yapılan araştırmalar sonucu Savarona Yatı'nın alınmasına karar verildi. Yat maliyetinin çok altında bir fiyata 1 milyon dolara Türk Hükümeti'nce alındı. 24 Mart 1938'de Devletçe Cumhurbaşkanı yatı olarak alınan Savarona Yatı'na İngiltere'de Türk bayrağı çekildi. Burada Londra Büyükelçisi Ali Fethi Okyar ile Ankara'dan gelen heyet gemiyi teslim aldı. Savarona, teslim alındıktan sonra yaklaşık iki ay Almanya'da kaldı ve tadilatı yapıldı. Savarona Yatı, Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı dönemde, 1 Haziran 1938'de İstanbul'a geldi ve aynı gün saat 15.30'da Atatürk yata geçti.[1028] Cumhurbaşkanı Atatürk, rahatsızlığının arttığı 25 Temmuz 1938 tarihine kadar Savarona Yatı'nda kalacaktır.[1029]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 2 Haziran 1938 Perşembe günü Savarona'da Başbakan Celal Bayar'ın önderliğindeki heyeti Savarona'da kabul etti.[1030] Bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, doktorluk yapan

[1028] **Son Posta,** 2 Haziran 1938, S. 2815, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 162. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/savarona-yati/?pdf=3382/ Erişim Tarihi: 06.03.2023.
[1029] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 164.
[1030] **İkdam,** 20 Ağustos 1939, S. 7, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4.

milletvekillerini Savarona Yatı'nda ağırladı ve rahatsızlığı ile ilgili görüşler aldı.[1031] 3 Haziran 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Savarona Yatı ile Boğaz'da beş saat süren bir gezinti yaptı ve akşam saatlerinde Savarona Yatı, Dolmabahçe Sarayı önüne demir attı.[1032]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4-6 Haziran 1938 tarihleri arasında günlerini Savarona Yatı'nda dinlenerek geçirdi.[1033] 7 Haziran 1938 Salı günü Ankara'dan İstanbul'a gelen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Savarona Yatı'nda Atatürk tarafından kabul edildi.[1034] 8 Haziran 1938 Çarşamba günü, Türk Hükümeti'nin daveti üzerine Avrupa'dan Türkiye'ye gelen Profesör Fissenger, Savarona Yatı'nda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ü muayene etti.[1035]

9 Haziran 1938 Perşembe günü Profesör Fissenger, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün emri ile Ankara'ya gitti ve Ankara'da safra kesesinden rahatsızlığı olan eski Başbakan İsmet İnönü'nün tedavisi ile ilgilendi ve aynı gün akşam saatlerinde İstanbul'a döndü.[1036] 10 Haziran 1938 Cuma günü Profesör Fissenger, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün tedavi programını belirledi ve gerekli işlemlerin nasıl yapılacağını anlattıktan sonra ülkeden ayrıldı.[1037]

11 Haziran 1938 Cumartesi günü Başbakan Celal Bayar Atatürk ile bir görüşme yaptı.[1038] 12 Haziran 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile Başbakan Celal Bayar arasında ikili görüşme gerçekleşti. Görüşmedeki ana konu Hatay'a Türk Ordusu'nun gelmesi ve Fransız kuvvetler

---

[1031] **İkdam,** 20 Ağustos 1939, S. 7, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4. Doktor milletvekilleri ile yapılan görüşme neticesinde 28 Mart 1938'de Ankara'ya tedavi için gelen Profesör Fissenger'ın İstanbul'a çağırılması fikri kabul edildi. Profesör Fissenger, 8 Haziran 1938'de Savarona'da Atatürk'ü muayene edecektir. (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 386.).

[1032] **İkdam,** 20 Ağustos 1939, S. 7, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4.

[1033] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 728-729.

[1034] **Son Posta,** 8 Haziran 1938, S. 2821, s. 1 ve 5.

[1035] Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 36-37; Nejat Saner, **Atatürk Dönemi, 19 Yılın Altın Öyküsü**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 242; Cemal Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 89-92.

[1036] Nejat Saner, **Atatürk Dönemi, 19 Yılın Altın Öyküsü**, s. 245; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 755; **Akşam,** 10 Haziran 1938, S. 7057, s. 1.

[1037] Cemal Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 92; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 43-44. Belirlenen plana göre Profesör Fissenger, üç ay sonra İstanbul'a gelecek ve Cumhurbaşkanı Atatürk'ü bir kere daha muayene edecektir. (Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 44.).

[1038] **Son Posta,** 12 Haziran 1938, S. 2825, s. 1.; **Tan,** 12 Haziran 1938, S. 1120, s. 1. Bu dönem gazetelerindeki ana gündem maddesi ise Hatay'da yaşanan gelişmelerdir. Hatay'da güvenliğin oluşturulması için kurulması planlana müşterek Türk-Fransız birlikleri kurulmasına yönelik alınan karar ve askeri heyetlerin bir araya gelmesi gibi konular ülke basınında yer almaktadır.

ile ortak güvenlik hareketi kurulmasıdır.[1039]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 13-15 Haziran 1938 tarihleri arasında günlerini Savarona Yatı'nda dinlenerek geçirdi.[1040] 16 Haziran 1938 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan, İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanları ile Savarona'da bir görüşme yaptı.[1041] Görüşme sonrası Cumhurbaşkanı, Balkan ülkelerini tek başına uçakla gitmek üzere Türkiye'den ayrılacak olan Sabiha Gökçen'i Savarona'da kabul etti ve gitmeden önce Sabiha Gökçen'e şu sözleri söyledi:[1042]

"Birkaç saat sonra senin büyük bir Balkan turuna çıktığını ve Türk kadınlığını göklerde şerefle temsil ettiğini bütün dünya radyoları yayınlayacaklar, herkese duyuracaklar… Seni geçirmeye gelmek isterdim Gökçen. Ama ne yazı k ki bacaklarımda, dizlerimde derman bulamadım. Bu hastalık beni iyiden iyiye yatağa yapıştırdı. Uykuyu, uykuda geçen zamana hiç sevmediğimi bilirsin. Oysa durmadan uyumak istiyorum. Ya da doktorların verdikleri ilaçlar beni uyutuyor. En büyük, en sonsuz ve en dönülmez uykunun yavaş yavaş kapımı çalmakta olduğunu hissediyorum dersem yalan söylememiş olurum. Ama bu sözlerime sakin üzülme… Haydi Gökçen. Gitme zamanın geldi. Başbakan Celal Bayar'a söyledim, seni uğurlamaya o gelecek. Balkan turun hepimiz için hayırlı olsun çocuğum…"

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 19 Haziran 1938 Pazar günü Savarona Yatı'nda İçişleri ve Dışişleri Bakanları ile görüştü.[1043] Aynı gün Cumhurbaşkanı Atatürk, Romanya Kralı Karol ile Savarona Yatı'nda görüştü.[1044] Bir saatten fazla süren görüşmede iki devlet adamının Avrupa'daki gerilimler ve iki devlet arasındaki dostluk ilişkileri gündemde yer aldı.[1045]

[1039] **Cumhuriyet,** 13 Haziran 1938, S. 5058, s. 1.; Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 703.
[1040] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 730; **Cumhuriyet,** 15 Haziran 1938, S. 5060, s. 1.
[1041] **Son Posta,** 17 Haziran 1938, S. 2830, s. 1.
[1042] Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, s. 272-275.
[1043] **Akşam,** 20 Haziran 1938, S. 7067, s. 1. Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Hatay Meselesinden kaynaklı Türk-Fransız gerginliği ve Milletler Cemiyeti'nin Hatay ile ilgili 15 Temmuz 1938'de alacağı karara kadar İstanbul'da bulundular ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile sürekli görüşmelerde bulundular..
[1044] **Ulus,** 21 Haziran 1938, S. 6067, s. 1.; **Yeni Sabah,** 21 Haziran 1938, S. 47, s. 1.; Turhan Gürkan, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Anlatan: Cemal Granda, s. 374-378.
[1045] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 707.

20 Haziran 1938 Pazartesi günü Savarona Yatı'nda Atatürk'ün önderliğinde olağanüstü Bakanlar Kurulu oturumu yapıldı.[1046] Cumhurbaşkanı Atatürk, 21-23 Haziran 1938 tarihleri arasında zamanını Savarona Yatı'nda dinlenerek geçirdi.[1047]

24 Haziran 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Erdek'te bulunan donamayı ziyaret etmek üzere saat 14.00 sularında Savarona Yatı ile Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrıldı ve Erdek'e gitti.[1048] Donanma'nın Savarona Yatı'nı selamlamasının ardından Amiral Şükür Okan, Savarona Yatı'nda Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüştü.[1049] Cumhurbaşkanı Atatürk, bu görüşme sonrası Erdek'ten ayrıldı ve Dolmabahçe Sarayı'na doğru yol aldı.[1050] 27 Haziran 1938 Pazartesi gününe kadar Büyükdere'de dinlenen Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı gün öğle saatlerinde Büyükdere'den Dolmabahçe'ye gitmek üzere yola koyuldu.[1051]

1 Temmuz 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, gününü Savarona Yatı'nda dinlenerek geçirdi.[1052] Aynı gün Hatay meselesi kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Fransa arasında hem dostluk antlaşmasının imzalanmasına hem de Hatay'da emniyeti sağlamak amacıyla ortak harekete ve eşitliğe dayalı askeri birliğin kurulması kararı alındı.[1053] Bu antlaşma 3 Temmuz 1938 Pazar günü imzalandı.[1054] Antlaşma hükümleri gereği Türk

---

[1046] **Akşam,** 21 Haziran 1938, S. 7068, s. 1.; **Cumhuriyet,** 21 Haziran 1938, S. 5066, s. 1. Bakanlar kurulu toplantısının ana gündem maddesi Hatay'daki gelişmelerdir. (Sinever Esin Dayı, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938-Aralık 1938)**, s. 120.).

[1047] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 731.

[1048] **Akşam,** 25 Haziran 1938, S. 7072, s. 1.; Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 162-164; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 743; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 48.

[1049] **Akşam,** 25 Haziran 1938, S. 7072, s. 1.

[1050] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Erdek'ten döndüğü 24 Haziran 1938 akşamı Savarona Yatı'nda iken şiddetli bir rahatsızlık geçirdi. (**İkdam Halk Gazetesi,** 13 Temmuz 1939, S. 179, Atatürk'ün Savarona'da Son 56 Günü, s. 5.). Savarona Yatı, 27 Haziran 1938 Pazartesi gününe kadar Cumhurbaşkanı Atatürk'ün emri ile Büyükdere yakınlarında demir attı. Cumhurbaşkanı Atatürk, deniz havası almak ve yükselen ateşine karşı böyle bir önlem almak için bu emri verdi. (Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 387; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 732.).

[1051] Cumhuriyet Gazetesi'nin 28 Haziran 1938 tarihli sayısında "*Büyük Şefin İstirahat Günleri*" manşetli bir haber ve iki resim bulunmaktadır. Bu resimler Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal basında yayımlanmış olan son fotoğraflarıdır. (**Cumhuriyet,** 28 Haziran 1938, S. 5073, s. 1.).

[1052] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 733.

[1053] **Ulus,** 2 Temmuz 1938, S. 6078, s. 1.; **Yeni Sabah,** 2 Temmuz 1938, S. 58, s. 1.

[1054] **Cumhuriyet,** 5 Temmuz 1938, S. 5080, s. 1 ve 7; **Ulus,** 5 Temmuz 1938, S. 6081, s. 1.

askeri, iki gün sonra Hatay'a giriş yaptı.[1055] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Hatay'da yaşanan gelişmeleri Başbakan Celal Bayar ile beraber Savarona Yatı'nda takip etti.[1056] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 6 Temmuz 1938 Çarşamba Hatay'da istenen sonuca ulaşılması nedeniyle ülkenin her tarafından kendisine gönderilen telgraflara cevap verdiği beyanı şöyledir:[1057]

"*Hatay milli meselemizin dostça tedbirlerle olumlu sonuca ulaştırılmasından duyulan sevinç yerindedir."*

Cumhurbaşkanı Atatürk, Hatay'da yaşayan Türklerin kendisine gönderdiği sevgi, saygı, bağlılık ve teşekkür telgraflarına da şu beyanıyla cevap verdi:[1058]

"Sizin için artan saadet ve refah dilerim."

Cumhurbaşkanı, 8 Temmuz 1938 Cuma günü Londra'dan izin alarak gelen Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile Savarona Yatı'nda görüştü.[1059] 9 Temmuz 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında Savarona Yatı'nda ikindi saatlerinde Bakanlar Kurulu toplantısı düzenlendi.[1060] Bu bakanlar toplantısı, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlık yaptığı son toplantı oldu.

10 Temmuz 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, öğle saatlerinde Savarona Yatı'ndan ayrıldı ve deniz motoru ile Florya ve Boğaz'da gezinti yaptı ve akşam saatlerinde Savarona Yatı'na döndü.[1061] Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı günün akşam saatlerinde Savarona Yatı'nda ateşi yükselmeye başladı ve rahatsızlandı. Yapılan kontroller sonucunda Atatürk'e "*Zatürre*" başlangıcı teşhisi

---

[1055] **Akşam,** 6 Temmuz 1938, S. 7083, s. 1.; **Ulus,** 6 Temmuz 1938, S. 6082, s. 1.; Sinever Esin Dayı, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938-Aralık 1938)**, s. 120.
[1056] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 733.
[1057] **Kurun,** 7 Temmuz 1938, S. 7359, s. 1.
[1058] **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1938, S. 5082, s. 1.
[1059] **Tan,** 9 Temmuz 1938, S. 1147, s. 1.; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 388. 9 Temmuz 1938 tarihli gazetelerde Türk Ordusu'nun Hatay'a hangi noktalardan gireceği ve nerelerde konuşlanacağı yer almaktadır. (**Akşam,** 9 Temmuz 1938, S. 7086, s. 1.; **Ulus,** 9 Temmuz 1938, S. 6085, s. 1.). Ulus Gazetesinin 9 Temmuz 1938 tarihli sayısının ilk sayfasında Türk Ordusu, Payas ve Hassa'dan Hatay topraklarına girecek, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye ve Antakya'da konuşlanacaktı. (**Ulus,** 9 Temmuz 1938, S. 6085, s. 1.).
[1060] **Cumhuriyet,** 10 Temmuz 1938, S. 5085, s. 1.; **Son Posta,** 10 Temmuz 1938, S. 2853, s. 1.; **Yeni Sabah,** 10 Temmuz 1938, S. 66, s. 1.
[1061] **İkdam,** 28 Ağustos 1939, S. 15, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 51-52; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 744.

konuldu.[1062] Teşhis sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Savarona Yatı'nda dinlenme ve tedavi günleri başladı.

10-16 Temmuz 1938 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün bir hafta boyunca yüksek olan ateşi düşürülmeye çalışıldı. 16 Temmuz 1938 Cumartesi günü Profesör Fissenger, Paris'ten üçüncü kez geldi ve Savarona Yatı'nda Cumhurbaşkanı'nı muayene etti.[1063] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün bir hafta boyunca devam eden yüksek ateşi, 18 Temmuz 1938 Pazartesi günü kontrol altına alındı.[1064] Cumhurbaşkanı Atatürk, 18-23 Temmuz 1938 tarihleri arasında vaktini Savarona Yatı'nda rahatsızlıklara karşı dinlenerek ve tedavi olarak geçirdi.[1065]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 23 Temmuz 1938 Cumartesi günü Savarona Yatı ile Dolmabahçe kıyılarından ayrıldı ve Moda'ya hareket etti. Moda'dan Florya'ya gitmeden önce Atatürk'e Moda'da bulunan Başbakan Celal Bayar'da katıldı ve ikili Florya sahilinde gezinti yaptı. Akşam saatlerinde Florya'dan Büyükdere'ye geçildi ve Başbakan Celal Bayar, buradan motorla ayrıldı. Cumhurbaşkanı Atatürk, geceyi Büyükdere'de geçirdi.[1066]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 24 Temmuz 1938 Pazar günü ikindi saatlerinde Büyükdere'den Marmara'ya doğru yol aldı. Bu gezinti sonrası 25 Temmuz 1938 Pazartesi günü saat 01.00 sularında Dolmabahçe kıyılarına döndü.[1067] Bu gezinti, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Savarona Yatı ile yaptığı son gezintidir.

25 Temmuz 1938 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, sağlık sorunlarına karşı tedavisini Dolmabahçe Sarayı'nda devam edilmesi önerisi ile Savarona Yatı'ndan Dolmabahçe Saray'ına taşındı. Böylelikle iki aya yakın

---

[1062] **İkdam,** 29 Ağustos 1939, S. 16, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4.
[1063] **İkdam,** , 13 Temmuz 1939, S. 179, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5.
[1064] **İkdam,** 14 Temmuz 1939, S. 180, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5. 10-18 Temmuz 1938 tarihleri arasında Atatürk'ün sağlık durumu şöyle anlatılmaktadır: *"Fissinger, müteakip günlerde de muayenelere iştirak etti. 18 Temmuz Pazartesi gününe kadar Ebedi Şefin yatakta iki hastalıkla mücadelesi sürdü. Bu müddet zarfında Atatürk hiç kimseyi kabul etmedi, kimse ile görüşmediler… 18 Temmuz günü, akşam üzerine doğru zatürree rahatsızlığı tamamen bertaraf olmuş, Atatürk yalnız sirozun tesirlerine tabi bulunmuşlardı. Müdavi hekim sabah vizitesinde hararetin alçaldığını, ateşinin tabii derece olan 36,5'a doğru muntazam bir düşüşle fark ettiğini gördüler."* (**İkdam,** 14 Temmuz 1939, S. 180, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5.).
[1065] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 735-736.
[1066] **İkdam,** 16 Temmuz 1939, S. 182, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5.
[1067] **İkdam,** 18 Temmuz 1939, S. 184, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5.

süren Savarona günleri sona erdi.[1068] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'na geçtiği dönemde eski Başbakan İsmet İnönü'yü telefonla arattı ve Lozan Barış Antlaşması'nın 15. yıl dönümü nedeniyle iyi dileklerini ve takdirlerini iletti.[1069]

26 Temmuz 1938 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Ege Bölgesi'ndeki askeri birlikleri denetlemesini bitirip İstanbul'a gelen Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile görüştü.[1070] Aynı gün eski Başbakan İsmet İnönü, birkaç gün önceki telefon görüşmesi sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk'e şu mektubu yazdı:[1071]

"Lozan günü vesilesiyle iltifatınızı söylemek lütfunda bulundunuz. Kendi acınızı unutarak bana yeniden sağlık, mutluluk verdiniz. Şükran ve minnetlerimi kabul buyurunuz. Velinimetim Atatürk, kesinlikle eminim ki bu hastalık günlerini geçireceğiz. Siz bütün afiyet ve neşenizle ve şerefle daha çok uzun seneler millet ve memleketi idare edeceksiniz. Derin saygımla ve dayanılmaz bir hasretler ellerinizden öperim velinimetim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 27-29 Temmuz 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatte bulundu.[1072] Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 30 Temmuz 1938 Cumartesi günü programı oldukça yoğundu. Cumhurbaşkanı ilk olarak, sabah saatlerinde Romanya'nın başkenti Bükreş'teki temasları tamamlayan Dışişleri Bakanı Aras'la ve İstanbul'a gelen İçişleri Bakanı Kaya ile ayrı ayrı Dolmabahçe Sarayı'nda görüştü.[1073] Atatürk, bu görüşmelerin ardından Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nı birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1074] Bu görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, gece saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[1075]

31 Temmuz 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Viyana'dan İstanbul'a gelen Profesör Eppinger tarafından muayene edildi.[1076] 1 Ağustos 1938

[1068] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma**, s. 164; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 746; **İkdam,** 13 Ağustos 1939, S. 210, Atatürk'ün Savarona'da 56 Günü, s. 5; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 55-57; Cemal Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 108-111.
[1069] Gülsün Bilgehan, **Mevhibe**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 262.
[1070] **Cumhuriyet,** 27 Temmuz 1938, S. 5102, s. 1 ve 8; **Ulus,** 27 Temmuz 1938, S. 6103, s. 1.
[1071] Gülsün Bilgehan, **Mevhibe**, s. 262-263.
[1072] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 737.
[1073] **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1938, S. 5107, s. 1.
[1074] **Tan,** 1 Ağustos 1938, S. 1170, s. 1.
[1075] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 737.
[1076] Haluk Çağlar, **Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetlerinin Türk Basınındaki Yansımaları (1 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)**, s. 731; Eren Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nil Sarı), İstanbul, 2000, s. 193.

Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, doktorları tarafından birden fazla kez muayene edildi. İlk muayeneyi Almanya'dan gelen Profesör Bergmann tek başına yaptı.[1077] Bu muayeneden sonra Atatürk, Profesör Eppinger ve Profesör Bergmann'nında olduğu doktorlar heyeti tarafından muayene edildi ve konsültasyonu[1078] yapıldı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e yapılan muayene ve konsültasyon işlemleri 5 Ağustos 1938 Cuma gününe kadar devam etti.[1079] 4 Ağustos 1938 Perşembe günü Profesör Eppinger ve 6 Ağustos 1938 Cumartesi günü de Profesör Bergmann, gerekli işlemler yapıldıktan sonra Türkiye'den ayrıldılar.[1080]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 7 Ağustos 1938 Pazar günü Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ı[1081] Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1082] Cumhurbaşkanı Atatürk, 8-9 Ağustos 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda hiç kimse ile görüşmedi ve dinlendi.[1083] 10 Ağustos 1938 Çarşamba günü harf devriminin onuncu yıldönümünden dolayı ülkenin her yerinde kutlamalar gerçekleştirildi.[1084] Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan,

---

[1077] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 389. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün iki günde iki farklı doktor tarafından muayene edilmesi durumunu, Eren Akçiçek çalışmasında şöyle anlatmaktadır: *"Atatürk, Profesör Eppinger'ın kaba vasıflarından dolayı ondan hoşlanmadı, ayrıca Eppinger'ın tavsiye ettiği meyve kürü de kendisini rahatsız etti. 31 Ağustos 1938 günü Berlin'den davet edilen Profesör Bergmann da İstanbul'a gelir ve Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ü muayene eder."* **(**E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 193.).

[1078] Bir hastalığa, alanlarında uzman birkaç hekimin bir araya gelerek tanı koyması işi.

[1079] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün doktor kontrolleri hakkında ulusal basında hiçbir haber bulunmamaktadır.

[1080] E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 196.

[1081] 1881 yılında doğdu. 1898 yılında Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. Ardından da hukuk eğitimi aldı. Hariciye Nezareti Ticaret Müdürlüğü, müsteşar vekilliği gibi görevler sonrasında, 1921 yılında Ankara'ya geçerek Millî Mücadele Hükümeti'ne katıldı. Dışişleri Bakanlığı'nın ilk müsteşarı olan Davaz, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1923'ten 1932'ye kadar Roma Büyükelçiliği, 1932-1939 yılları arasında da Paris Büyükelçiliği yaptı. 1939 yılında Tahran Büyükelçiliği'ne atanan Davaz, bu görevi sırasında 23 Ağustos 1941 tarihinde kalp krizi geçirerek yaşama veda etti. (**Vakit,** 24 Ağustos 1941, S. 8483, s. 1.).

[1082] **Cumhuriyet,** 8 Ağustos 1938, S. 5114, s. 1.

[1083] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 739. İngiltere'nin "*Times (Taymis) Gazetesi*", Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni anlatan özel bir sayı çıkardı. Son Posta Gazetesi de 9 Ağustos 1938 Salı günkü sayısında bu haberi paylaştı. Haberde, Atatürk önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen yenilikleri, uluslararası alandaki faaliyetleri, ülke siyaseti ve geçmiş dönemde çalışmış ve Türkiye'de görev yapmış İngiliz diplomatlar ile Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın mesajları yer almaktadır. (**Son Posta,** 10 Ağustos 1938, S. 2884, s. 1 ve 11; Sinever Esin Dayı, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk (Ağustos 1938-Aralık 1938)**, s. 2-3.).

[1084] **Son Posta,** 10 Ağustos 1938, S. 2884, s. 1.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e harf devriminin yıl dönümü nedeniyle bir saygı telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1085]

"Okuyup yazma bilmeyen vatandaş bırakmamak, tarihini ve tarihinde başardığı medeniyet önderliğini aşıladığınız asil Türk Milletinin sizce en iyi bilinen zekâ ve kapasitesine sınırsız gelişme iradesi ile Türklüğe hediye ettiğiniz harf devriminin onuncu yıldönümünü kutlamakla mutluyuz. Bu on yıllık en büyük eserden kutsal bir heyecan duyan ve ulu şefimiz başımızda olarak daha çok gelişmeli yıldönümleri ile mutlanmak samimi dileğinde bulunan kültür ailesinin ve vatanın bir ferdi sıfatı ile büyük şefime en derin minnet duygularımı sunar, saygıyla ellerinizden öperim."

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, Milli Eğitim Bakanı'nın saygı telgrafına cevap olarak gönderdiği telgraf ise şöyledir:[1086]

"Türkün kültür sahasındaki kabiliyetinin gelişimine temel olan harf devriminin onuncu yıl dönümü münasebeti ile gönderdiğiniz telgrafı memnuniyetle aldım. Teşekkür eder ve milletimize kültür sahasında sonsuz başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 11-15 Ağustos 1938 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenerek geçirdi.[1087] Cumhurbaşkanı Atatürk, 15 Ağustos 1938 Pazartesi günü İstanbul'a gelen Tevfik Rüştü Aras ile bir görüşme yaptı.[1088]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 18 Ağustos 1938 Perşembe günü Hatay'dan İstanbul'a gelen Tayfur Sökmen'i[1089] Dolmabahçe Sarayı'nda kabul

---

[1085] **Son Posta,** 11 Ağustos 1938, S. 2885, s. 11.

[1086] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 682; **Son Posta,** 11 Ağustos 1938, S. 2885, s. 11.

[1087] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 739-740

[1088] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 390; **Cumhuriyet,** 16 Ağustos 1938, S. 5122, s. 1.

[1089] Tam adı Tayfur Ata olan Tayfur Sökmen, 1891'de Antep'te doğdu. I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunda görev aldı. 1920 yılında 2. Kolordu Emrinde Kuvayı Milliye Kumandanı olarak bölgede faaliyetlerde bulundu. 1922-1923 yılları arasında İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu ve Başkanlığı görevini yaptı. 1927 yılı sonrası Sancak Bölgesi için çalışmalarında özgür olmak amacıyla 1935 yılında Antalya'dan milletvekili seçildi ve 1950 yılına kadar Antalya'dan seçilmeye devam etti. 2 Eylül 1938'de, yani Hatay Millet Meclisi'nin açıldığı gün milletvekilleri tarafından oybirliği ile devlet başkanlığına seçilen Tayfur Sökmen, 3 Eylül 1938'de de yemin ederek görevine başladı. Avrupa'daki savaş tehdidinin artması ve Fransa'nın Türkiye'yi kaybetmek istememesi Hatay konusundaki anlaşmazlığı ortadan kaldırma yolunu gitti. Türkiye ile Fransa arasında yapılan görüşmeler sonunda 23 Haziran 1939'da Hatay'ın anavatana katılmasını öngören anlaşma imzalandı. Tayfur Sökmen, Hatay'ın anavatana katılmasında katkısı bulunan bütün görevlilere, basına, orduya ve Türk milletine teşekkür ettikten sonra devlet başkanlığı görevinin sona erdiğini açıkladı. Hatay Millet Meclisi'nin aldığı Türkiye'ye katılma kararı 30 Haziran 1939'da TBMM tarafından kabul edildi ve 23 Temmuz 1939'da son Fransız askerlerinin de bölgeden ayrılmasıyla Hatay, Türkiye'nin bir ili oldu. Tayfur Sökmen, 1950-1954

etti.[1090] Bu görüşmede Hatay Meclisi'nin 30 Ağustos'ta açılması ve açılış günü başbakan ve dört milletvekili ile toplamda beş kişilik bir kabine kurulacağına yönelik bir karar alındı.[1091]

19 Ağustos 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, izinli olarak Türkiye'ye gelen Moskova, Varşova, Tahran, Brüksel, Sofya ve Bağdat Büyükelçileri ile toplu olarak Dolmabahçe Sarayı'nda bir görüşme yaptı.[1092] Büyükelçiler ile olan görüşmede, Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili ülkelerin ilişkileri konuşuldu. Cumhurbaşkanı Atatürk, bu görüşmelerin ardından Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmeye çekildi.[1093]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 20 Ağustos 1938 Cumartesi günü İzmir'de açılışı yapılan 8. İzmir Fuarı kapsamında Başbakan Celal Bayar'ın kendisine saygı telgrafına karşı bir kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1094]

"Sekizinci İzmir enternasyonal fuarını açtığınızı ve halkın hakkımdaki duygularını bildiren telgrafınızı aldım. Özellikle fuarın seneden seneye ayrı bir gelişme eseri gösterdiğine dair olan yazınızdan çok memnun oldum. Görevlilere takdirlerimin ve sayın halka teşekkür ve sevgilerimin ulaşmasını diler, gözlerinizden öperim."

22 Ağustos 1938 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 8. İzmir Fuarı'nın açılışından dönen Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1095] Bu görüşmenin nedeni Cumhurbaşkanı Atatürk'ün hem İzmir Fuarı nedeniyle Başbakan Bayar'ı kutlaması hem de bir yıl önce Tunceli'de yaşanan isyan girişimlerinin yeniden gelişmesini önlemek amacıyla Celal Bayar'a konu ile alakalı talimat vermesidir. Başbakan Bayar'da bu talimat dahilinde 23 Ağustos'ta Ankara'ya ve 24 Ağustos'ta da Elazığ'a gidecektir.[1096]

---

yılları arasında meclise Hatay'dan milletvekili olarak girdi. 1968-1974 yılları arasında Cumhuriyet Senatosunda cumhurbaşkanınca seçilen üye olarak bulundu. 1980 yılında vefat etti. (**TBMM ALBÜMÜ 1920-2010**, **IV (1960-1983)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 1751.).

[1090] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 155. Bu görüşmede 2 Eylül 1938 tarihinde açılacak olan Hatay Meclisi'nin yapısı konuşuldu.

[1091] **Son Posta,** 23 Ağustos 1938, S. 2897, s. 1.

[1092] **Cumhuriyet,** 20 Ağustos 1938, S. 5126, s. 1.

[1093] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 740.

[1094] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 682; **Cumhuriyet,** 21 Ağustos 1938, S. 5127, s. 9.

[1095] **Son Posta,** 23 Ağustos 1938, S. 2897, s. 1.; **Ulus,** 23 Ağustos 1938, S. 6130, s. 1.

[1096] **Akşam,** 24 Ağustos 1938, S. 7132, s. 1.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 23 Ağustos 1938 Salı günü Başbakan Bayar, Dışişleri Bakanı Aras ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı ile bir görüşme gerçekleştirdi.[1097] Bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, 24-28 Ağustos 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda hiç kimse ile görüşmedi ve dinlenmeye çekildi.[1098]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 26-28 Ağustos 1938 tarihleri arasında düzenlenen ve Başbakan Celal Bayar'ın da bulunduğu Doğu Manevralarının bitmesi ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a 28 Ağustos 1938 tarihinde bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1099]

"Ordumuzun yüksek ve her vakit olduğu gibi milletin emniyetine cidden layık kıymet ve kudretle dolu manevrasının çok başarılı safhalar göstererek bittiğini bildiren telgrafınızı aldım. Türk ordusunun yarattığı zaferin bu yıl dönümü günlerinde kalbim orduya karşı takdir ve şükran hisleriyle doludur. Sizin ve tercümanı olduğunuz aziz silah arkadaşlarımın hakkımda gösterdikleri samimi ve asil duygular, o günlerdeki hatıralarımı canlandırdı, heyecanlarımı artırdı. Başta siz olduğunuz halde cümlenize candan sevgi ve saygılarımı sunar, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da daima artan kutlu başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 29 Ağustos 1938 Pazartesi günü Tunceli'den dönen Başbakan Bayar ve Milli Savunma Bakanı Orgeneral Kazım Özalp ile görüştü.[1100] Cumhurbaşkanı Atatürk, bu görüşme sonrası İtalya'nın Türkiye'ye atadığı Büyükelçi Ottovio de Peppo'nun güven mektubunu kabul etti.[1101]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 30 Ağustos 1938 Salı günü Zafer Bayramı 16. yıldönümü dolayısıyla orduyu kutlama mesajı amacıyla Mareşal Fevzi Çakmak'a bir kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1102]

"Türk ordusunun büyük Zafer Bayramı; başta siz olmak üzere bütün silah arkadaşlarıma kutlu olsun."

Cumhurbaşkanı, aynı gün İstanbul'daki Zafer Bayramı kutlamaları işleyişi hakkında bilgi almak amacıyla Başbakan ile bir görüşme gerçekleştirdi.[1103]

[1097] **Cumhuriyet,** 24 Ağustos 1938, S. 5130, s. 1.
[1098] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 741.
[1099] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 683; **Ulus,** 29 Ağustos 1938, S. 6136, s. 1.
[1100] **Son Posta,** 30 Ağustos 1938, S. 2904, s. 10.
[1101] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 391; **Ulus,** 30 Ağustos 1938, S. 6137, s. 1.
[1102] **Cumhuriyet,** 31 Ağustos 1938, S. 5137, s. 1.; **Kurun,** 31 Ağustos 1938, S. 7414, s. 1.
[1103] **İkdam,** 9 Eylül 1939, S. 27, Atatürk'ün Son Günleri, s. 4; Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 391.

Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan Celal Bayar ile beraberken Sabiha Gökçen'i de kabul etti ve Zafer Bayramı ile ilgili ülkedeki tüm gazetelerde çıkan haberleri Sabiha Gökçen'e okuttu.[1104] Cumhurbaşkanı Atatürk, son Zafer Bayramı'nı Başbakan Celal Bayar ve Sabiha Gökçen ile kutladı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1-2 Eylül 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda istirahat etti.[1105] 2 Eylül 1938 Cuma günü Hatay Millet Meclisi açıldı ve görevine başladı.[1106] Meclis, 34 Türk, 6 Arap, Ermeni ve Rum toplamda 40 mebustan oluşuyordu.[1107] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Hatay zaferi sonrası ilk olarak Başbakan Celal Bayar'a bir tebrik telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1108]

"Bugün Hatay Millet Meclisinin açılma ve devlet başkanı seçimi ve bu nedenle Hatay Devletinin kurulduğuna Dışişlerinden verilen bilgi üzerine bilgilendirildim. Cumhuriyet Hükümetinin bu başarısını tebrik ederim. "

Cumhurbaşkanı, aynı gün açılışı gerçekleşen Trans İran demiryolu nedeniyle İran Şahı Rıza Pehlevi'ye bir kutlama telgraf gönderdi. Telgraf metni aynen şöyledir:[1109]

"Trans İran demir yolunun açılma merasimini büyük bir sevinçle öğrendim. Kardeş millet için refah ve saadet kaynağı olan verici ve kudretli idarelerinin bu büyük eseri yalnız Zatı biraderaleri için değil kendilerine karşı candan rabıtalarla bağlı olan benim için de bir iftihar mevzuudur. Bu yüksek eseri Türk ve İran milletlerini birbirine bağlayan idealde yeni bir kazanç addeder ve Zatı Hümayunlarına en samimi ve en hararetli tebrik ve temennilerimi sunarım."

2 Eylül 1938 Cuma günü Hatay Cumhurbaşkanı seçilen Tayfur Sökmen, Atatürk'e bir bağlılık telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1110]

"Hatay Millet Meclisi tarafından bugün Hatay Reisliğine seçildiğimi ve bu göreve

---

[1104] Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, s. 295-296.
[1105] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 742.
[1106] 24 Ağustos l 938 'de Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da Millet Meclisi seçimi yapıldı ve 2 Eylül l 938 günü Hatay Millet Meclisi toplandı. Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen seçildi. Cumhurbaşkanı Sökmen, başbakanlığa Abdurrahman Melek'i atadı. (Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s. 155; Sinever Esin Dayı, "*Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*", s. 339; **Ulus,** S. 6141, 3 Eylül 1938; Alper Bakacak, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 225; Figen Atabey, *Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci*, s. 198.).
[1107] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s. 155.
[1108] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 684.
[1109] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 683; **Cumhuriyet,** 4 Eylül 1938, S. 5141, s. 3.
[1110] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s. 156; **Ulus,** 5 Eylül 1938, S. 6143, s. 8.

başladığımı yüksek huzurunuza arz etmekle şereflenirim. Türkiye'nin Ulu Önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde istiklaline kavuşmuş olan Hatay'ın, Ulu Şef Atatürk'e ve Büyük Millet Meclisi'ne karşı beslediği minnet, şükran ve bağlılık hislerini ve bu vesileyle de arz etmekle son derece bahtiyarım. Vazifemin ifası sırasında yüksek alaka ve irşatlarınızın esirgenmemesi dileğiyle candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı arz ederim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'e 4 Eylül 1938 tarihinde gönderdiği telgraf ise şöyledir:[1111]

"Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliğine seçildiğinizi bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım. Bu kıymetli diyarın en yüksek makam ve vazifesini elde etmiş ve üstlenmiş olmanızdan dolayı sizi tebrik ederken gelişimini daima alaka ve muhabbetle takip edeceğim. Hatay'daki faaliyetinizde başarılarınızı temenni eyler ve Hatay'ın yeni idare altında pek çok saadet ve refahlar görmesini yürekten temenni ederim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 5 Eylül 1938 Pazartesi günü vasiyetini yazdı.[1112] Cumhurbaşkanı Atatürk'ün vasiyet metni şöyledir:[1113]

"Sahip olduğum bütün para ve hisse senetleriyle Çankaya'daki taşınır ve taşınmaz mallarımı Cumhuriyet Halk Partisine aşağıdaki şartlarla, terk ve vasiyet ediyorum:

1-) Para ve hisse senetleri, şimdiki gibi, İş Bankası tarafından faizlendirilecektir.

2-) Her seneki faizden, bana nispetleri şerefi saklı kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda 1000, Afet'e 800, Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200 lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki 100'er lira verilecektir.

3-) Sabiha Gökçen'e bir ev de alınabilecek ayrıca para verilecektir.

4-) Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya' da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.

[1111] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, s. 156; **Ulus,** 5 Eylül 1938, S. 6143, s. 1; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 684.

[1112] Hasan Rıza Soyak'ın eserinde vasiyetnamenin yazılmasının arka planı şöyle anlatılmaktadır: *"... Bu yolda konuşmak, benim içinde senin içinde ağır bir şey; ama başka çaremiz yoktur, konuşmaya mecburuz çocuk. Hani seninle ara sıra bir işimizden bahsederdik; hatta bunun içinde bir hususi kanun çıkarılmıştı (12 Haziran 1933 tarihinde 2307 sayılı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Medeni Kanun'un 452. Maddesi gereği dairesindeki tasarrufları, mahfuz hisseler hakkındaki hükümden müstesna olduğuna dair kanun). Şu vasiyetname meselesi. Bugün, yarın o işi bitirmeliyiz. Nasıl olsa bir gün karnımdan su alınacaktır ne olur ne olmaz. Bağırsaklardan biri delinebilir, başka bir arıza olabilir; herhalde ihtiyatlı olalım..."* **(**Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 753-756.**).**

[1113] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.269.808.1; Hulusi Turgut, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 642-643; Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, s. 301-302; Salahi Sonyel, "*İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Atatürk'ün Son Günleri*", **Belleten**, XXXV/140, (1971), s. 583-584; Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, s. 49.

5-) İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek öğrenimlerini tamamlamaları için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.[1114]

6-) Her sene faizden arta kalan miktar yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir."

Aynı gün Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Paris'ten dördüncü defa İstanbul'a gelen Profesör Fissenger tarafından muayene edildi.[1115]

7 Eylül 1938 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün karnında biriken sıvının (mayi) şırınga yöntemi ile alınması işlemi gerçekleşti. Bu işlemi Profesör Mim Kemal Öke gerçekleştirdi. Profesör Fissenger da bu işlemi yapan heyete katıldı.[1116] Bu işlemden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, Hatay Meclisi ile Hataylıların şükran ve sadakatini gösteren Hatay Millet Meclisi Başkanı Abdülgani Türkmen'in gönderdiği mesaja cevaben bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1117]

"Hatay Millet Meclisinin ve temsil ettiği Hatay halkının hakkımdaki güzel duygularını bildiren telgrafınızdan pek duygulandım. Hatay Millet Meclisine başladığı mühim vazifede başarılar ve Hatay halkına yeni idare altında mutluluklar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 8 Eylül 1938 Perşembe günü Dolmabahçe Sarayı'nda dinlendi.[1118] 9 Eylül 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1119] Aynı gün Başbakanlığa Atatürk'ün sağlık durumu hakkında bilgi verildi.[1120]

[1114] Atatürk'ün bu maddeyi vasiyetnameye koymasının nedeni, o dönemde İsmet İnönü'nün de rahatsızlığının olmasındandır. Eğer ona bir şey olursa çocuklarına bakacak kimsenin olmamasından dolayı Atatürk, vasiyetine bu maddeyi koydu. (Sadi Borak, **Bilinmeyen Yönleri ile Atatürk**, s. 118.).

[1115] Salahi Sonyel, " *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Atatürk'ün Son Günleri*", s. 550-551.

[1116] E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 213.

[1117] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 685; **Kurun**, 8 Eylül 1938. S. 7422, s. 1. Hatay ile ilgili gelişmeler Atatürk'ün vefatı sonrasında İsmet İnönü döneminde de devam etti. İsmet İnönü döneminde Hatay Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmak istediğine dair bir beyanda bulundu. Tabii bunun için Fransa'nın onayı gerekiyordu. Fransa bu konuya ilk başta olumsuz yaklaşsa da hem Avrupa'daki savaş hem de iyi şekilde ilerleyen Türkiye-İngiltere ilişkileri Fransızlara geri adım attırdı. 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında "*Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma*" imzalandı. (İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, s. 581-589.). Bu antlaşma ile Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılması konusunda hiçbir engel kalmadı. Hem Hatay Meclisi'nin hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararlar sonucunda Hatay, 7 Temmuz 1939 yılında anavatana katıldı. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** VI/4, Ankara, 1939, s. 190.).

[1118] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 743.

[1119] **Cumhuriyet,** 10 Eylül 1938, S. 5147, s. 1.

[1120] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.5.

10 Eylül 1938 Cumartesi günü Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yurtdışına gitmeden önce Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüştü.[1121] Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı günün akşam saatlerinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Macaristan Büyükelçisi Behiç Erkin'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1122] Ayrıca dün gibi bugünde Başbakanlığa Atatürk'ün sağlık durumu hakkında bilgi verildi.[1123]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 12 Eylül 1938 Pazartesi günü İzmir'in kurtuluşunun 17. yıldönümünden ötürü İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Behçet Uz'a kutlama telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1124]

"*Güzel İzmir'in Kurtuluş gününün yıldönümünü huzur ve neşe içinde kutlarken İzmirlilerin hakkımda gösterdiğini bildirdiğiniz samimî duygulardan çok duygulandım. Teşekkür, muhabbet ve iyi dileklerimin sayın halka ulaştırılmasını dilerim.*"

13 Eylül 1938 Salı günü Cumhurbaşkanı Atatürk'ün sağlık durumu hakkında Başbakanlığa bilgi verildi.[1125] 15 Eylül 1938 Perşembe günü yine Başbakanlığa sağlık durumu bilgilendirmesi yapıldı. Bilgilendirmede vücut ısısının 36,7 dereceye düştüğü yer almaktadır.[1126]

17 Eylül 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, İstanbul'a gelen Başbakan Bayar ve İçişleri Bakanı Kaya ile görüştü.[1127]

18 Eylül 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan Bayar ve Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Celal Bayar'ın 4 yıllık yeni ekonomi planı anlatılırken Atatürk, yaklaşmakta olan Dünya Savaşı'nın da muhtemel başlangıç tarihi hakkında şu sözleri söyledi:[1128]

"... Bununla beraber bilesiniz ki, şimdi harp olmayacaktır. İhtilafı mutlaka bir pamuk ipliğine bağlayacaklardır. Çünkü, Almanlar henüz hazırlıklarını tamamlayamamışlardır.

[1121] Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 392; **Ulus,** 11 Eylül 1938, S. 6149, s. 1.
[1122] **Son Posta**11 Eylül 1938, **,** S. 2916, s. 1.
[1123] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.6.
[1124] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 197; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 45; **Akşam,** 13 Eylül 1938, S. 7152, s. 2.
[1125] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.7. Bugünkü beyanda Atatürk'ün vücut ısısının ideal seviyeye yakın zamanda geleceği konusunda beyan yer almaktadır.
[1126] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.8.
[1127] **Son Posta** 18 Eylül 1938, S. 2923, s. 3.
[1128] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 752.

İtalyanlar ise hiç hazır değillerdir. Bundan dolayı bir genel harp bu yıl değil gelecek yıldan beri beklemelidir. Bu görüşümü hükümetteki arkadaşlara da söyle! Telaş etmesinler…"

Nitekim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bu konudaki düşüncesinde de yanılmayacak ve II. Dünya Savaşı 1939 Sonbaharında başlayacaktı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 19-21 Eylül 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatte bulundu.[1129] 21 Eylül 1938 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Atatürk'ün karnında biriken sıvı, Profesör Mim Kemal Öke tarafından ikinci kez şırınga ile boşaltıldı.[1130] Cumhurbaşkanı Atatürk, 22-26 Eylül 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe'de istirahat etti.[1131]

26 Eylül'ü 27 Eylül'e bağlayan günde Cumhurbaşkanı Atatürk, hafif bir koma geçirdi.[1132] Fakat bu koma hali uzun sürmedi ve Atatürk, 27 Eylül 1938 Salı günü komayı atlattı. Cumhurbaşkanı Atatürk'e komadan uyandıktan sonra doktorları tarafından muayene ve konsültasyon gerçekleştirildi.[1133] Doktor kontrolleri sonrası Cumhurbaşkanı Atatürk, Dil Bayramı'nın 7. yıldönümü nedeniyle Türk Dil Kurumu'na bir tebrik telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1134]

"Dil Bayramı münasebetiyle bana karşı gösterilen temiz duygulardan çok duygulandım. Teşekkür eder, verimli çalışmalarınızda sürekli başarılar dilerim."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 28 Eylül 1938 Çarşamba günü Preveze Deniz Savaşı zaferinin 400.'ncü yıldönümü münasebetiyle Barbaros Hayrettin Paşa'yı anma töreni kapsamında İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'a bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1135]

"Büyük Türk amirali Barbaros için yapılan törende sayın halk tarafından hakkımda gösterildiğini bildirdiğiniz samimi hislerden çok duygulandım. Teşekkür ederim."

[1129] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 745.
[1130] Salih Bozok ve Cemil Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, s. 262. Bu seferki işlemde lokal anestezi uygulandı ve 10 litre su boşaltıldı. Atatürk, doktorlara şu sözü de söyledi: *"Hepsini alın hiç kalmasın, vaziyetimi değiştirin de orada burada kalanlarda alınsın."* (E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 217.).
[1131] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 745-746.
[1132] Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 21; Salih Bozok ve Cemil Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, s. 263; E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 222-223.
[1133] E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 196.
[1134] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 198; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 45.
[1135] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, **IV**, s. 686; Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, s. 45.

Cumhurbaşkanı, 29 Eylül-2 Ekim 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatte bulundu.[1136] 2 Ekim 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Atatürk, yurtdışından dönen Dışişleri Bakanı Aras ile görüştü.[1137] Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı günün ilerleyen saatlerinde Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ'ı Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1138] Bu görüşmelerin ana hedefi, olası dünya savaşında Milletler Cemiyeti'nin göstereceği tutum ve Almanya'nın savaşa yönelik faaliyetlerini büyükelçilik nezdinde öğrenme olarak gösterilebilir.

3 Ekim 1938 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda iki kişi ile görüştü. İlk görüşme, öğle saatlerinde Cumhurbaşkanı Atatürk ile Başbakan Celal Bayar arasında yapıldı.[1139] Bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı Atatürk, Atina Büyükelçisi Ruşen Eşref Ünaydın'ı kabul etti.[1140]

4 Ekim 1938 Salı günü Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Makbule Atadan, Afet İnan ve Sabiha Gökçen'i birlikte kabul etti.[1141] Bugün eski Başbakan İsmet İnönü'den Cumhurbaşkanı Atatürk'e bir mektup gönderildi. Mektuptaki metin şöyledir:[1142]

"Sevgili Atatürk! Muhterem Celal Bayar bana sizin selamınızı getirdi. Çok sevindim. Sizin bir an evvel sağlığınıza kavuşmanız yegâne ve en samimi dileğimdir. İki mübarek ellerinizden, sevgili ve can verici yüzünüzden, doymadan binlerce öperim, sevgili Atatürk, büyük Atatürk, velinimetim Atatürk!

6 Ekim 1938 Perşembe günü Cumhurbaşkanı, Dolmabahçe Sarayı'nda üç kişiyi kabul etti. İlk olarak Afet İnan ile görüşen Atatürk, bu görüşme sonrası Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ı kabul etti.[1143] Son olarak

---

[1136] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, Alaca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 18-19.
[1137] **Akşam,** 3 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7172, s. 1.; **Son Telgraf,** 3 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 566, s. 1.
[1138] **Cumhuriyet,** 3 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5170, s. 1.; **Son Telgraf,** 3 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 566, s. 1.
[1139] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 747; **Kurun,** 4 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7448, s. 1.
[1140] **Son Posta,** 4 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 2939, s. 1.; Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 19. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, 1 Ekim 1938'den derin komanın başladığı 7-8 Kasım 1938 tarihine kadarki süreçte gün boyu yediği yemekler Özel Şahingiray'ın eserinde kayda alındı. 1 Ekim-6 Kasım 1938 tarihleri arasında Atatürk'ün gün boyu yediği yemeklerin ismi ve kalori değerlerini incelemek için Bkz: (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 109-176.).
[1141] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 22.
[1142] Gülsün Bilgehan, **Mevhibe**, s. 264-265.
[1143] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 26.

Cumhurbaşkanı Atatürk, İstanbul Altıncı Noteri İsmail Kunter'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti ve kendisine 5 Eylül 1938 tarihinde yazdığı vasiyetini teslim etti.[1144] Ardından İsmail Kunter'e şu sözleri söyledi: "*Bu benim vasiyetnamemdir. İcap ettiği zaman lütfen kanuni muamelesini yaparsınız.*"[1145]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 7 Ekim 1938 Cuma günü İstanbul'un kurtuluşu nedeniyle İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'dan kendisine gönderilen teşekkür ve saygı telgrafına cevap olarak şu telgrafı gönderdi:[1146]

"Güzel İstanbul'umuzun kurtuluş gününün yıldönümünü kutlarken sayın halkın bana karşı gösterdiklerini bildirdiğiniz samimi hislerden çok duygulandım. Aziz İstanbullulara candan teşekkür ve sevgilerimin ulaştırılmasını rica eder, cümleye daima artan refah ve saadetler dilerim."

Cumhurbaşkanı, aynı gün Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile Avrupa'da yapılan tatbikat sonrası ülkeye gelen II. Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar'ı kabul etti.[1147] 8 Ekim 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk'ü daimî ve danışman hekimler birlikte ziyaret ettiler ve yanında yaklaşık yarım saat kaldılar.[1148] Doktorların ziyaretinin ardından Cumhurbaşkanı Atatürk, sırayla Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Makbule Atadan, Afet İnan ve Sabiha Gökçen ile görüştü.[1149]

9 Ekim 1938 Pazar günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, demiryollarının Erzincan'a ulaşması nedeniyle Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'ya bir tebrik telgrafı gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1150]

"Ankara-Erzurum demiryolunun Erzincan'a ulaştığı haberini büyük memnuniyetle aldım. Muhterem halkın bu önemli ve mutlu olaydan pek yerinde olarak duyduğu sevinç hislerini

---

[1144] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 759-760; Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, s.20.

[1145] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 760. Vasiyetnamenin teslimi hakkında Hasan Rıza Soyak'ın eserinde "*Emrettiği gün ve saatte sayın noter İsmail Kunter'i davet ettik…*"şeklinde bir cümle bulunmaktadır. (Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 759. Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, s. 21.).

[1146] **Kurun,** 8 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7452, s. 1.

[1147] **Son Posta,** 8 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 2943, s. 1 ve 3.

[1148] Atatürk'ün yanında her zaman bulunan daimî (müdavi) doktorlar: Profesör Doktor Neşet Ömer İrdelp, Profesör Doktor Mim Kemal Öke ve Doktor Nihat Reşat Belger'dir. Danışman (müşavir) doktorlar ise Profesör Doktor Akil Muhtar Özden, Profesör Doktor Hayrullah Diker, Profesör Doktor Süreyya Hidayet Serter, Doktor Abrevaya Marmaralı ve Doktor Mehmet Kâmil Berk'tir. (Mazhar Leventoğlu, **Atatürk Göçüp Giderken**, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1971, s. 47; **Cumhuriyet,** 18 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5185, s. 1.).

[1149] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 30.

[1150] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V, Tamim ve Telgrafları**, s. 198-199; **Kurun,** 10 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7454, s. 1.

belirtirken bana karşı gösterdiğini bildirdiğiniz duygulardan çok duygulandım. Kendilerine selâm ve sevgilerimle iyi dileklerimin ulaştırılmasını rica ederim. Sizi tebrik ve başarılarınızın devamını diler, muhabbetle gözlerinizden öperim."

Cumhurbaşkanı Atatürk, 11-15 Ekim 1938 tarihleri arasında günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda daimî ve danışman doktorları tarafından ziyaret edildi. Bu ziyaretlerden sonra Cumhurbaşkanı, Afet İnan, Sabiha Gökçen ve Makbule Atadan ile de ayrı ayrı görüşmelerde bulunarak günlerini geçirdi.[1151]

15 Ekim 1938 Cumartesi günü Başbakan Celal Bayar, belediye seçimlerinin tamamlandığını ve Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının başarılarını Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e bildirdi.[1152] Cumhurbaşkanı Atatürk, bu başarıdan dolayı Başbakan Celal Bayar'a tebrik telgrafı gönderdi. Telgraf metni şu şekildedir:[1153]

"Belediye seçimlerinin bittiğine dair olan telgrafınızı aldım. Oy sahibi vatandaşlarımızın büyük bir istek ve şevkle seçime katıldıklarına ve oylarını Cumhuriyet Halk Partisi adaylarına verdiklerine büyük memnuniyetle haberini aldım. İstiklal Savaşı ve Türk İnkılabı, her hamlesinde ve her aşamasında milletimizin yüksek siyasi ve medeni karakter ile memleket işlerindeki bilinci birliğine dayanarak başarılı olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideali, programı ve Cumhuriyet hükümetinin icraatı da ancak milletimizin bu yüksek alaka ve yaratılışa dayanarak her gün feyizli bir eserini gösterebilmektedir. Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi memleket ve millet için yegâne kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılap prensiplerinin ve Cumhuriyet rejiminin tatbikatı üzerinde fikir ve emirliğinin bu yeni belirtisinden dolayı aziz vatandaşlarımıza ve başta siz olduğunuz halde parti ve hükümet teşkilatına tebrik, teşekkür ve muhabbetlerimizin ulaştırılmasını rica ederim."

16 Ekim 1938'i 17 Ekim 1938'e bağlayan saatlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ilk şiddetli komaya girdi.[1154] 18 Ekim 1938 Salı günü Atatürk'ün koma hali devam etmesine rağmen nabız ve vücut ısısı değerleri ideal seviyelerdedir.[1155] 19 Ekim 1938 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Atatürk,

---

[1151] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 36-44.

[1152] 1 Ekim 1938 günü başlayan seçim sonucunda 23 yeter sayı sağlanmadığından seçim uzatıldı. Cumhuriyet Halk Partisi adayları 544 seçim bölgesinde ittifakla seçildiler. (Erdal Aydoğan ve Tansu Barış Mahmutoğlu, "*Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri*", **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 10, (2013), s. 139.).

[1153] **Akşam,** 16 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7187, s. 13.

[1154] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 49; E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 225-226; **Cumhuriyet,** 18 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5185, s. 1.; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 762-763.

[1155] **Cumhuriyet,** 19 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5186, s. 1.; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.9.

komadan yavaş yavaş çıktı ve akşam saatlerinde kendine geldi.[1156] 20 Ekim 1938 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün koma hali tamamen ortadan kalktı.[1157] 22 Ekim 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda en küçük manevi kızı Ülkü Adatepe'yi kabul etti ve görüştü. Bu görüşme, Atatürk ile Ülkü Adatepe arasındaki son görüşmedir.[1158]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 23-26 Ekim 1938 tarihleri arasında günlerini doktorlarının muayeneleri, görüşmeleri ve konsültasyonlarıyla geçirdi.[1159] 27 Ekim 1938 Perşembe günü Cumhurbaşkanı, Başbakan Bayar ile görüştü. Bu görüşmede, 1 Kasım 1938 Salı günü meclisin beşinci dönem dördüncü toplantı yılının açılış nutkunda düzenlemeler ve eklemeler yapıldı.[1160]

28 Ekim 1938 Cuma günü Başbakanlığa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün rahatsızlığından dolayı Ankara'ya gelemeyeceği ve Ankara'daki törenlere de katılamayacağına dair bir yazı gönderildi.[1161] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, akşam saatlerinde Dolmabahçe Sarayı'nda Sabiha Gökçen'i kabul etti ve kendisine şu sözleri söyledi: "*... Yarın bayram, değil mi Gökçen? Ama ben bugünü halkımla, halkımın içinde kutlamak isterdim Gökçen. Beni Cumhuriyet Bayramı'nda halkımdan uzak tutan bu hastalığa lanet ediyorum.*" Şeklinde bir söylemi vardır. Sabiha Gökçen ise kendisine "*Gelecek Bayram…*" diye bir cümleye başlayacaktı ki Atatürk, kendisini susturdu ve şöyle dedi: "*Bana gelecek bayramdan bahsetme. Hatta gelecek aydan da. Ekim ayını çıkarabilirsem bile kasım ayını çıkarabileceğimi hiç sanmıyorum.*" Diyerek sözlerini tamamladı.[1162] Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, sağlık durumunun kötü olduğunun farkındaydı.

[1156] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 56-59; E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 226.

[1157] Cumhuriyet Gazetesi'nin 23 Ekim 1938 tarihli sayısında Atatürk'ün koma halinin tamamen sona erdiği yazmaktadır. (**Cumhuriyet,** 23 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5190, s. 1.).

[1158] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 62.

[1159] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 65-72.

[1160] Cumhurbaşkanı Atatürk, her yıl 1 Kasım tarihlerinde meclisin açış nutkunu kendisi okurdu. Ancak sağlık durumunun iyi olmaması ve Ankara'ya gitme imkanının olmamasından ötürü bu görevi 1 Kasım 1938'de Başbakan Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası'nın 36. Maddesi (Cumhurbaşkanı, her sene kasım ayında hükümetin geçen seneki faaliyetine ve o sene alınması uygun gereken tedbirlere dair bir nutuk söyler veya Başbakana okutur.) kapsamında gerçekleştirecektir. (**Son Posta,** 28 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 2963, s. 1.).

[1161] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.18.1.2.85.94.7.

[1162] Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, s. 302-303.

29 Ekim 1938 Cumartesi günü tüm ülkede Cumhuriyet Bayramı'nın 15. yıldönümü büyük bir coşkuyla kutlandı.[1163] Ankara'da düzenlenen törende Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Atatürk adına tebrikleri kabul etti.[1164] Ankara'da düzenlenen resmi geçit töreninde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile beraber hazırladığı orduya hitap mesajını Başbakan Celal Bayar okudu. Hitap metni şöyledir:[1165]

"Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu,

Memleketini en buhranlı ve güç anlarda zulümden, felaket ve musibetlerden ve düşman istilasından nasıl korumuş ve kurtarmış isen cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de askerlik tekniğinin bütün modern silah ve vasıtaları ile donanmış olduğun halde vazifeni ayni bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün, cumhuriyetin 15'inci yılını mütemadiyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrak eden büyük Türk milletinin huzurunda kahraman ordu, sana kalbi şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini dahili ve harici her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahşettiği en son sistem fabrikalar ve silahlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir feragati nefs ve istihkarı hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğunuza eminim. Bu kanaatle kara, deniz ve hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanlarıyla subay ve eratını selamlar ve takdirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.

Cumhuriyet Bayramının 15'inci yıldönümü hakkınızda kutlu olsun."

İstanbul'da askeri lise öğrencileri, 29 Ekim töreninden vapurla dönerken Dolmabahçe Sarayı'nda durdular, ulusal marşı okudular ve Atatürk'ü selamladılar. Cumhurbaşkanı Atatürk, sesi duyunca odasının balkonundan çıktı ve öğrencileri selamladı.[1166]

Cumhurbaşkanı Atatürk, 30-31 Ekim 1938 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatte bulundu.[1167] 27 Ekim 1938 Perşembe günü, İstanbul'da

---

[1163] **Cumhuriyet,** 30 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 5197, s. 1.; **Ulus,** 30 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S. 6197, s. 1.
[1164] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 768.
[1165] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 768; **Kurun,** 30 Teşrinievvel/Ekim 1938, S. 7474, s. 1.
[1166] Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 74-76; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 769.
[1167] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 79-82.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte açış nutkunu düzenleyen Başbakan Celal Bayar, 1 Kasım 1938 Salı günü Ankara'da meclisin açış nutkunu kürsüden okudu. Nutkun metni şöyledir:[1168]

"Teşkilatı Esasiye kanununun 36'ncı maddesi hükmü gereği Cumhurbaşkanı Atatürk'ten aldığımız emir üzerine bu seneye ait nutuklarını okuyorum. Sayın milletvekilleri! Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım. Geçen sene aziz kamutay arkadaşlarıma millet ve memleket için ne gibi feyizli işler başarmak istediğimizi izah etmiştim. Bugün de bunlardan hangilerinin yıl içinde yapılacağını bildirmek isterim… Büyük Kamutay, şimdiye kadar olduğu gibi bütün işlerinizde başarılar dilerim."

2 Kasım 1938 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Atatürk'ün daimî doktorlarından Profesör Doktor Neşet Ömer İrdelp, Atatürk'ü ziyaret etti.[1169] Cumhurbaşkanı Atatürk, aynı gün 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Fransa, Japonya, Belçika, İran, Mısır, Bulgaristan, Afganistan, Yunanistan, Salvador, Irak, Polonya, Meksika, Arnavutluk, Hicaz, İtalya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri hükümdarlarından, Macaristan, Yugoslavya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Çek Cumhuriyeti naiplerinden ve Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'den tebrik telgrafları aldı. Cumhurbaşkanı Atatürk, gelen bütün telgrafları içtenlikle cevapladı.[1170]

4 Kasım 1938 Cuma günü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, daimî ve danışman doktorlar tarafından ziyaret edildi.[1171] Cumhurbaşkanı Atatürk, 5 Kasım 1938 Cumartesi günü Başbakan Bayar ile görüştü.[1172] 6 Kasım 1938 Pazar günü doktorlar Cumhurbaşkanı Atatürk'ü saat 10.30 sularında ziyaret etti. Ziyaretten sonra Atatürk, Afet İnan, Sabiha Gökçen ve Makbule Atadan'ı birlikte Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etti.[1173]

7 Kasım 1938 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Atatürk, sabah saat 10.30 sularında doktorları tarafından muayene edildi. Saat 12.20'de Doktor Mehmet Kâmil Berk tarafından üçüncü kez karın bölgesinde biriken sıvı şırınga ile

---

[1168] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, **I**, s. 423-428; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/27, Ankara, 1938, s. 3-7.
[1169] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri** (**1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 84.
[1170] **Son Posta,** 3 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 2969, s. 1 ve 11.
[1171] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri** (**1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 88.
[1172] **Ulus,** 6 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 6204, s. 1.
[1173] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri** (**1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 92.

boşaltıldı.[1174] Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Kasım 1938 tarihinde yasama yılının açılışında meclis adına şükranını bildiren Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya bugün bir telgraf gönderdi. Telgraf metni şöyledir:[1175]

"Büyük Millet Meclisi'nin yeni yıl çalışmalarına başlarken hakkımda gösterdiğiniz yüksek duygulardan çok duygulandım. Kamutay'a teşekkür ve derin saygılarımı arz ederim."

8 Kasım 1938 Salı günü akşam saat 19.00 sularında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ikinci kez derin komaya girdi.[1176] Ulusal gazetelerin manşetlerinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterlikten yayınlanan mesaj yer almaktadır. Bu mesajda Atatürk'ün sağlığının akşam saat 18.30'dan sonra normal seyrinden çıktığı ve sağlık durumunun ciddiyet kazandığı belirtildi.[1177]

9 Kasım 1938 Çarşamba günü Atatürk'ün sağlık durumu hakkında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden mesaj yayınlandı. Mesajda durumun ciddiyetinin sürdüğü ve koma halinin devam ettiği yer almaktadır.[1178]

10 Kasım 1938 Perşembe günü sabah saat 09.05'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 57 yaşında hayatını kaybetti.[1179] Atatürk'ün vefatı sonrası yayımlanan resmi rapor şöyledir:[1180]

"Atatürk'ün Müdavi ve Müşavir tabipleri tarafından verilen rapor suretidir: Reisicumhur Atatürk'ün umumî hallerindeki vahamet dün gece saat 24'de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bu gün 10 İkinci Teşrin (Kasım) 1938 perşembe günü sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir."

[1174] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 95-96; E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 230; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 770.

[1175] **Kurun,** 8 Teşrinisani/Kasım 1938, S. 7483, s. 1.

[1176] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 97; Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 770; E. Akçiçek, Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü, s. 231; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 85; Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 23.

[1177] **Akşam,** 9 Teşrinisani/Kasım 1938, S. 7209, s. 1.; **Cumhuriyet,** 9 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 5207, s. 1.; **Kurun,** 9 Teşrinisani 1938, S. 7484, s. 1.; **Son Posta,** 9 İkinci Teşrin 1938, S. 2975, s. 1.; **Son Telgraf,** 9 İkinci Teşrin 1938, S. 603, s. 1.; **Tan,** 9 İkinci Teşrin 1938, S. 1206, s. 1.; **Ulus,** 9 İkinci Teşrin 1938, S. 6207, s. 1.

[1178] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.10.1.4.11.

[1179] Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Son Nöbet Defteri (1 Ekim 1938-10 Kasım 1938)**, s. 105; Kılıç Ali, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 87; Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 23; Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, **II**, s. 773; Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, **II**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 1074.

[1180] **Resmî Gazete,** S. 4059, (10 Kasım 1938), s. 1.

Atatürk'ün vefatı sonrası Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından resmi bir bildiri yayımlandı. Bildirinin metni şöyledir:[1181]

"Müdavi ve Müşavir tabiplerinin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hadise ile Türk vatanı büyük yapıcısını, Türk Milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyamdan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız.

Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki, ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiye'sidir.

Hükümetiniz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bu güne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu da Büyük Türk Milletinin, Hükûmetiyle tek vücut olarak teyit ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teşkilâtı Esasiye Kanununun 33'üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Reisicumhur vekâleti vazifesini deruhde etmişlerdir.

Yine Teşkilâtı Esasiye Kanununun 34'üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisicumhuru intihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük Makamına Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre geçecek olan zatın etrafında Hükümetiyle, şanlı ordusuyla ve bütün kudret ve kuvvetiyle Türk Milleti sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesinde devam edecektir.

Bu gün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk, her vakit Türk Milletine güvendi, eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal ederek güvenle Büyük Milletimize bıraktı. Ebedî Türk Milleti onun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır.

Türk gençliği onun kıymetli vediası olan Türkiye Cumhuriyet'ini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir.

Kemal Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır."

1-Yerli ve Yabancı Basında Atatürk'ün Vefat Haberleri

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası ülke gazeteleri manşetlerini Atatürk'e ayırdı. Akşam Gazetesi, " *Bütün memleket matem içinde, Atatürk bu sabah dokuzu beş geçe gözlerini dünyaya kapadı*" başlığını attı.[1182] Cumhuriyet Gazetesi, "*Büyük Milli Matemimiz*" manşeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda'nın meclisin toplanacağı ve yeni

[1181] **Resmî Gazete,** S. 4059, (10 Kasım 1938), s. 1. Özel Şahingiray'ın eserinde 10 Kasım 1938 günü şöyle bir ifade yer almaktadır: "*Atatürk…*" Üç nokta her zaman bizimle olduğunu ve olacağını belirtmektedir. (Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, s. 750.).
[1182] **Akşam,** 10 Teşrinisani/Kasım 1938, S. 7210, s.1.

cumhurbaşkanının seçileceği yazmaktadır.[1183] Haber Gazetesi, "*Ulu Şefimiz Atatürk bu sabah 9.5'de öldü. Türk Milleti! En büyük Türk Atatürk öldü! Onun sonsuzluğa kavuşan büyük ruhu karşısında aziz emaneti olan Cumhuriyete ebedi bekçi olacağına bir defa daha and iç! Atamız öldü. Yaşasın Cumhuriyet!*" başlığı yazmaktadır.[1184] Son Posta Gazetesi, "*Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti Onun hatırasına ilelebet sadık kalmağa and olan Türk milleti sağ olsun!*" başlığını attı.[1185] Tan Gazetesi, "*Babamızı Kaybettik. Büyük Şefimiz Atatürk Dün Sabah Hayata Gözlerini Yumdu*" başlığını yazdı.[1186] Ulus Gazetesi, "*Kurtarıcını ve En Büyük Evladını Kaybettin Türk Milleti Sen Sağ Ol!*" başlığını kullandı.[1187] Yeni Sabah Gazetesi de "*Aziz Atatürk'ümüzü Kaybettik*" başlığını attı.[1188]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı dış basında da yankı buldu. Fransa'da yayım hayatını sürdüren "*Ce Soir*" Gazetesi, "*Kemal Ataturk Est Mort. L'extraordinaire existence du fondateur de la nouvelle Turquie (Kemal Atatürk öldü. Yeni Türkiye'nin kurucusunun olağanüstü varlığı)*" başlığı ile çıktı.[1189] Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinden biri olan "*Chicago Tribune*", "*Kemal Ataturk Dead. Maker of Modern Turkey (Modern Türkiye'nin yaratıcısı Kemal Atatürk öldü)*" başlığını yazdı.[1190] Yine Fransa'da yayınlanan "*Excelsior*" Gazetesi, "*Kemal Ataturk fondateur de la Turquie moderne qui est mort hier matin (Modern Türkiye'nin kurucusu Kemal Atatürk dün sabah hayatını kaybetti)*" başlığı ile yayınlandı.[1191] Fransa'da yayınlanan bir başka gazete olan "*Le Figaro*" Gazetesi'nde, "*La mort du president Ataturk (Cumhurbaşkanı Atatürk öldü)*" başlığını kullandı ve Atatürk'ün dürbünle etrafı incelediği bir resmi habere ekledi.[1192]

[1183] **Cumhuriyet,** 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 5209, s. 1.
[1184] **Haber,** 10 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 2431, s. 1.
[1185] **Son Posta,** 10 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 2976, s. 1.
[1186] **Tan,** 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 1208, s. 1.
[1187] **Ulus,** 11 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 6209, s. 1.
[1188] **Yeni Sabah,** 11 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 190, s. 1.
[1189] **Ce Soir,** 11 Novembre/Kasım 1938, s. 1.
[1190] **Chicago Tribune,** 11 November/Kasım 1938, s. 1. https://www.chpbelediyeleri.com/2019/11/10/dunya-basini-ataturkun-olumunu-boyle duyurmustu/Erişim Tarihi: 12.03.2023.
[1191] **Excelsior,** 11 Novembre/Kasım 1938, s. 1. https://journo.com.tr/10-kasim-mansetleri-haberler/ E.T.: 12.03.2023.
[1192] **Le Figaro,** 11 Novembre/Kasım 1938, s. 1.

Avusturya'da yayımlanan "*Neue Freie Presse*" Gazetesi, "*Kamal Ataturk gestorben (Kemal Atatürk öldü)*" başlığı ile okuyucularıyla buluştu.[1193] Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinden biri olan "*The New York Times*" Gazetesi, "*Ataturk dies At 58; Turks will elect a successor today (Atatürk 58 yaşında öldü. Türkler bugün varis seçecek)*" başlığını kullandı.[1194] Birleşik Krallık'ta yayımlanan "*The Sunday Times*" Gazetesi, "*Premier of Turkey Dies at Istanbul (Türkiye'nin başı İstanbul'da öldü)*" başlığı ile yayınlandı.[1195] Almanya'da yayın hayatını sürdüren "*Volkischer Beobachter*" Gazetesi, "*Kemal Ataturk Gestorben (Kemal Atatürk öldü)*" başlığını kullandı.[1196]

11 Kasım 1938 Cuma günü Ankara'da TBMM'nde yapılan seçim sonucunda Malatya Milletvekili İsmet İnönü, 348 milletvekilinin tamamının oyunu alarak Cumhurbaşkanlığına seçildi.[1197] 11 Kasım 1938 Cuma günü Atatürk'ün naaşına, defin tarihine kadar korunması için tahnit[1198] işlemi uygulandı ve işlem sonrasında naaş, kefenlenerek tabuta koyuldu.[1199] Atatürk'ün naaşı, 14 Kasım 1938 Pazartesi günü Dolmabahçe'de katafalka konuldu.[1200] 19 Kasım 1938 tarihindeki cenaze namazına kadar Atatürk'ün naaşı, Dolmabahçe Sarayı'nın tören salonunda halkın ziyaretine açık şekilde hazırlandı.

15 Kasım 1938 Salı günü Cumhurbaşkanlığı'ndan Atatürk'ün vefatı nedeniyle ülkenin tamamında uyulması gereken kurallar açıklandı. Kurallara göre, Ankara'daki 21 Kasım 1938 tarihinde yapılacak törende tüm kurumlar ve okullar kapanacak, bayraklar yarıya indirilecek, eğlence mekanları kapalı tutulacak, 11 Aralık 1938 tarihine kadar memurlar akşam yemek davetlerine katılmayacak ve düzenlemeyecek ve cenaze töreninin yapıldığı gün şehirlerdeki halkevlerinde Atatürk'ün hayatı hakkına söylevler düzenlenecektir.[1201]16 Kasım

---

[1193] **Neue Freie Presse,** 11 November/Kasım 1938, s. 1.
[1194] **The New York Times,** 11 November/Kasım 1938, s. 1.
[1195] **The Sunday Times,** 11 November/Kasım 1938, s. 1.
[1196] **Volkischer Beobachter,** 11 November/Kasım 1938, s. 1.
[1197] **Cumhuriyet,** 12 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 5210, s. 1.; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC),** V/27, s. 17.
[1198] Ölüyü, bozulmaması için muayyen formül dahilinde ilaçlama. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 1990, s.1221.).
[1199] Tunç Boran, "*Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 47, (2011), s. 490.
[1200] **Akşam,** 14 Teşrinisani/Kasım 1938, S. 7214, s. 9.
[1201] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.18.1.2.85.98.11.

1938 Çarşamba günü Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Refik Saydam tarafından Ankara'da ve Türkiye'de Atatürk'ün cenaze töreninin nasıl yapılacağı hakkında bir genelge yayımlandı.[1202]

Genelgede, cenaze töreni günü halkevlerinde yapılacak faaliyetler, tören sonrası belli aktivitelerin bir ay sonra itibariyle gerçekleştirilmeye başlanması ve Ankara dışındaki şehirlerde cenaze töreninin nasıl ilerleyeceği yer almaktadır.[1203]

19 Kasım 1938 Cumartesi günü Atatürk'ün cenaze namazı kılındı ve İstanbul'da tören düzenlendi.[1204] Cenaze namazı sonrası Atatürk'ün tabutu, Yavuz zırhlısı ile önce İzmit'e götürüldü, İzmit'ten de trenle Ankara'ya gönderildi.[1205] 20 Kasım 1938 Pazar günü Atatürk'ün naaşı trenle Ankara'ya geldi ve naaş Türkiye Büyük Millet Meclisi binası önünde hazırlanan katafalka konuldu.[1206] 21 Kasım 1938 Pazartesi günü Ankara'da Atatürk için cenaze töreni düzenlendi.[1207] Atatürk'ün naaşı geçici olarak Etnografya Müzesi'ndeki mermer lahite konuldu.[1208]

28 Kasım 1938 Pazartesi günü Ankara'da, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 5 Eylül 1938 tarihinde yazdığı vasiyeti, Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimi Osman Selçuk tarafından açıldı.[1209] Mustafa Kemal Atatürk'ün anıt mezarı için, 9 Ekim 1944 Pazartesi günü Ankara Akdeniz Caddesi'nde günümüzde Anıtkabir olarak

---

[1202] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.4.19.15; **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu No: 26, Sıra No: 50, Belge No: 34.**

[1203] **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 490.1.4.19.15.1, 490.1.4.19.15.2, 490.1.4.19.15.3, 490.1.4.19.15.4 ve 490.1.4.19.15.5; **TİTEA, Kutu No: 26, Sıra No: 50, Belge No: 34.**

[1204] DİA, *Mustafa Kemal Atatürk Kronolojisi*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, **XXXI**, Ankara, 2020, s. 341; Tunç Boran, "*Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet*", s. 505. İstanbul'daki cenaze törenine katılacak olan yabancı heyetlere, İstanbul'a gelmeden önce bir talimatname yayınlandı ve bu talimat hem İstanbul hem de Ankara'daki törenler için uygulandı. (**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),** 30.18.1.2.85.99.10.).

[1205] **Cumhuriyet,** 20 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 5218, s. 1.

[1206] **Ulus,** 21 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 6219, s. 1.

[1207] **Ulus,** 21 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 6219, s. 1 ve 7; Ankara Gençlik Parkı'nda düzenlenen törende yerli-yabancı heyetlerin dağılımını ve cenazenin gidiş istikametini incelemek için Bkz: (**Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu No: 93, Sıra No: 535, Belge No: 19.**).

[1208] **Cumhuriyet,** 22 İkinci Teşrin/Kasım 1938, S. 5220, s. 1.

[1209] **Ulus,** 29 Son Teşrin/Kasım 1938, S. 6227, s. 1.; Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, s. 51-53.

bilinen yerin temeli atıldı.[1210] 10 Kasım 1953 Salı günü yapımı tamamlanan Anıtkabir'e aynı gün Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'nden büyük bir törenle getirildi ve ebedi istirahatgâhına defnedildi.[1211]

[1210] **Ulus,** 10 İlk Teşrin/Ekim 1944, S. 8332, s. 1.
[1211] **Ulus,** 11 Son Teşrin/Kasım 1953, S. 11628, s. 1.; **Cumhuriyet,** 11 Kasım 1953, S. 10518, s. 1.

SONUÇ

İlkçağdan itibaren dünyanın sayılı merkezlerinden biri olan İstanbul, tarih boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarında yer aldı. Jeopolitik konumu itibariyle her zaman ilgi çekici olan İstanbul kenti, 29 Mayıs 1453 tarihinden itibaren Hristiyanlardan alındı ve Müslüman ve Türk olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oldu. XX. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar İstanbul'a egemen olan Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan ateşkes antlaşması sonrası 1918 ve 1920 tarihinde iki kere işgal edildi.

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk milleti, Millî Mücadele Dönemi'ni kazandıktan sonra zaferini tescilleyen barış antlaşmasını 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzaladı. Bu antlaşma sonrası, İstanbul'u işgal eden unsurlar şehirden tamamen arındırıldı ve 6 Ekim 1923 tarihinde Türk Ordusu'nun kontrolüne geçti. Artık yeni bir dönem başladı. Bu dönemde İstanbul'un rölü biraz geri planda kaldı. Nedeni ise yeni devletin başkenti olmamasıydı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul ile alakalı her zaman olumlu ve güzel ifadeleri bulunmasının yanında onun nezdinde İstanbul'un önemi son derece fazladır. Bunun nedeni ise, Mustafa Kemal Atatürk 1899 yılında Harp Okulu'nda eğitim almak üzerine geldiği İstanbul'dan 16 Mayıs 1919 tarihinde ayrıldığı ana kadarki 20 yıllık sürede İstanbul'da belli dönemlerde de olsa bulundu. İstanbul'dan ayrı kaldığı süre zarfında Mustafa Kemal Atatürk'ün aklının bir köşesinde her zaman İstanbul bulunmaktaydı.

Nitekim 1923 yılında ilan edilen yeni devlet biçimi ile Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'nun belli bölgelerine gerçekleştirdiği gezilerde kendisi ile gezilere katılan gazetecilerin İstanbul ile alakalı sorularına her zaman içten bir şekilde cevaplar verdi ve şehri ziyareti konusunda her zaman olumlu ifadeler kullandı. Ancak İstanbul'da ittihatçılar ve saltanat yanlılarının faaliyetleri, Atatürk'ün o dönemde İstanbul'a gelmesini engellemekteydi. Nitekim bu durum 1927 yılının ortalarında tamamen düzeltildi ve İstanbul, Atatürk'e kavuşmak üzere hazırlandı.

1 Temmuz 1927'den 10 Kasım 1938 tarihine kadarki süreç boyunca Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, şehir gezileri arasında en fazla ziyaretini İstanbul'a gerçekleştirdi. Bu durum, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve onun kurduğu Cumhuriyet rejimine karşı duran kişilerin tezlerine karşı verilmiş en güzel cevaptır. Bir kişi eğer bir şehre karşı soğuk bir tavır sergilemek istese neden o şehre 31 defa ziyaret yapmış olsun ki? Ya da bu şehre gerçekleştirdiği ziyaretlerde, Osmanlı Devleti'nden miras kalan eserlerin korunması ve düzenlenmesi ile neden ilgilenmiş olsun ki? İşte en temel problem bu idi, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu yanlış algıyla olan mücadelesi her zaman yaşandı.

İstanbul, 12 yılda yapılan otuz bir ziyarette hem ulusal hem de uluslararası alanda konumu ve görevi dolayısıyla Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün olduğu önemli gelişmelere şahit oldu. İstanbul'da düzenlenen dil ve tarih kongreleri, harf çalışması, çok partili yaşama geçiş denemesi, Hatay'ın Anavatana katılma sürecindeki faaliyetler, uluslararası antlaşmalara katılma süreci, yabancı devlet adamları ve temsilcileri ile görüşmeler ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Başbakanları ve bakanları ile toplantılar, her zaman gerek Ankara gerek İstanbul merkezli gazetelerde ana gündem oldu. Kısacası dünyanın sayılı şehirlerinden biri olan İstanbul'da Atatürk'ün her çalışması kıymetli bir habere dönüştü.

Atatürk, 1928 yılında İstanbul'da Latin harfleri ile oluşturulan alfabeyi tanıtırken, 1932 ve 1936 yıllarında düzenlenen zengin Türk dili ile ilgili kurultaylara gerek katılımcı gerek bülten hazırlayıcı olarak katılırken ve 1937 yılında dünyanın en eski milletlerinden biri olan Türk Milleti'nin tarihi hakkında bir kurultay düzenlenmesine yönelik çalışmalarda bulunurken ki amacı, okuryazarlık oranını daha kolay ve anlaşılabilir bir şekilde arttırmak ve Türk Milleti'nin zengin dili ve tarihi hakkında gelişmelere ön ayak olmaktı.

Modern devlet sistemlerinde çok seslilik esastır. Birden fazla fikir, kendini özgürce ifade etmelidir, bu durum pek tabii siyasette de geçerlidir. Cumhurbaşkanı Atatürk, bu mesele ile ilgili hem CHF'nı denetleyecek hem de yeni fikirlerin özgürce anlatılmasına öncülük edecek yeni bir parti kurulması için 1930 yılında Fethi Okyar ile çalışmalara başlamıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, ülke dinamiklerinin çok partili sisteme ayak uyduramaması ve dini kullananların kendisini siyasette gösterme gayesi gibi nedenlerden dolayı tıpkı 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi aynı kaderi yaşadı ve kapandı.

Bu gelişme, Atatürk'ün hayatı boyunca göremediği iki gelişmeden biri olarak kayıtlarda yerini aldı. Atatürk'ün hayattayken göremediği ikinci şey ise Hatay'ın anavatana katılması idi. Cumhurbaşkanlığı boyunca bu mesele ile uğraşan ve hatta "*Hatay benim şahsi meselemdir*" beyanı ile bölgenin önemine dikkat çeken Atatürk gerek güney sınırı teftişleri gerek İstanbul'da Kurun Gazetesi'ne verdiği yazılarla bu konu hakkında aktif bir rol oynadı. Atatürk, bu çabaları ile istediği sonucu tam olarak elde edemese de Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1939 yılında bu meseleden büyük bir zaferle ayrıldı.

Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin idari merkezi olan başkent Ankara'da bulunmadığı zamanlarda dahi ülke içi meseleleri dikkatlice takip etmekteydi. İstanbul'da bulunduğu sürelerde kendisinin döneminde Başbakanlık yapan İsmet İnönü ve Celal Bayar ile sürekli istişarelerde bulundu, bir konu hakkında ilgili bakanlar ile toplantılar düzenledi. Atatürk, Cumhuriyet'in ilanı sonrası İstanbul'a ilk gelişinde Milletvekili Seçimleri ile ilgili 1927 yılında, on dokuzuncu gelişinde Başbakan İnönü'nün Karadeniz ve Doğu Anadolu incelemeleri ilgili 1935 yılında ve son gelişinde Hatay Meselesi ile ilgili 1938 yılında İstanbul'da düzenlenen Bakanlar Kurulu toplantılarına da başkanlık etti.

Bir ülkenin Cumhurbaşkanı sadece ülke içi meseleler ile ilgilenmez, ülkesinin yabancı ülkeler ile olan ilişkilerini düzenlemek, diplomasi bilimini kullanmak ve uluslararası alanda ülkesini pek mükemmel bir şekilde tanıtmak ve anlatmak ister. İşte bu konuda Atatürk'ün İstanbul'da kaldığı süre zarfında Milletler Cemiyeti'ne katılması, Balkan Antantı'na gidiş sürecinde diplomasi trafiği, ülkenin Doğu ve Güneydoğu sınırlarını güvenceye alan Sadabad Paktı sonrası imza eden ülke liderleri ile görüşmesi, İstanbul'un stratejik konumuna prestij katan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması sonrası yaptığı beyanlar, 12 yıl boyunca İstanbul'da bulunduğu sırada dış ülke temsilcileri ile görüşmeler yapması ve Yugoslavya, İran, İngiltere, Romanya ve Ürdün Devlet Başkanları ile ikili görüşmeler gerçekleştirmesi, Atatürk'ün "*Yurtta barış dünyada barış*" prensibine paralel olarak yapılmış hamlelerdir. Bu gelişmeler ışığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk dönemi dış politikasında prestijli bir noktada bulundu.

İstanbul, en kısa gelişinde 2 gün, en uzun gelişinde 167 gün ve toplamda 4 yıla yakın bir süre kaldığı en kıymetli misafirini, 19 Kasım 1938 tarihinde göz yaşlarıyla Ankara'ya uğurlarken, arkasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim biçimini, Atatürk'ün ilkelerini ve inkılaplarını koruyan ve muhafaza eden bir miras aldı.

Son olarak, Atatürk'ün 1927-1938 yılları arasındaki İstanbul'daki faaliyetleri araştırılırken elde edilen en büyük sonuç, 13 Kasım 1918 tarihinde Adana'dan İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Atatürk, I. Dünya Savaşı yenilgisi sonrası pes etmedi ve ülkenin kurtuluşu için 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan harekete koyuldu. Milli Mücadele Dönemi'ni başarıyla sonuçlandıran Mustafa Kemal Atatürk, 1 Temmuz 1927 yılında bir Cumhurbaşkanı olarak İstanbul'a döndü. 1 Temmuz 1927 tarihinde başlayan ve 10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatına kadar ki süreçte Atatürk'ün İstanbul'a yaptığı ziyaretler, Türkiye Cumhuriyeti'nin incisi olan İstanbul'un tarihi, askeri, siyasi, kültürel, eğitim ve sosyal hayatına çok önemli ve büyük katkılar sağladı.

Bu çalışma ile, Atatürk'ün her zaman kalbinde ayrı bir yerde olan İstanbul, Atatürk için neler yaptığı ve Atatürk'ün İstanbul için neler yaptığı sorularına cevaplar arandı ve verilmeye çalışıldı.

Türk ve Dünya tarihi açısından son derece kıymetli olan bir liderin ve bir şehrin bir araya gelmesi sonrası yaşanan gelişmeler, gerek siyasal gerek kültürel ve gerek eğitim anlamında tarihte yerini aldı. Bizlere düşen görev ise hem Atatürk'ü hem de İstanbul'u doğru anlamak ve anlatmaktır.

ATATÜRK VE İSTANBUL KRONOLOJİSİ

2 Haziran 1927: Gazi Paşa'nın, 1 Temmuz 1927'de İstanbul'a geleceğinin İstanbul şehri idarecilerine bildirilmesi

1 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, Ankara'dan trenle İzmit'e gelişi, İstanbul'a gitmek üzere harekete geçişi. Gazi Paşa'nın, İzmit'ten Ertuğrul yatı ile İstanbul'a gelişi

2 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, İstanbul'daki yabancı konsolosları kabulü

3 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, İstanbul'daki Edirnekapı Şehitliği'ni ziyaret edişi

7 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayında İstanbul Öğretmenler Heyeti'ni kabulü

9 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, İstanbul 'da Komutanlık, Valilik ve Belediye Başkanlığı ziyaretleri

10 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın İstanbul'da Cumhuriyet Halk Partisi ve Tayyare Cemiyeti şubesini ziyareti ve aynı gün Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmut Tarzi Han'ı kabulü

13 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, Abdülhak Hamit (Tarhan), Samipaşazade Sezai ve Danıştay Başkanı Nusret Bey'i kabulü

15 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan hareketle Mudanya üzerinden Bursa'ya gelişi, burada İsmet Paşa ile görüşmesi, gece tekrar İstanbul'a dönüşü

24 Temmuz 1927: Gazi Paşa'nın, Lozan Antlaşması'nın 4. yıldönümü nedeniyle Dolmabahçe Sarayında kendisini ziyaret eden İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi Heyeti'ni kabulü

1 Ağustos 1927: Gazi Paşa'nın, Bursa'dan İstanbul'a gelen Başbakan İsmet Paşa'yı Dolmabahçe Sarayı'nda kabulü ve görüşmesi

10 Ağustos 1927: Gazi Paşa'nın, tedavi amacıyla gittiği Avrupa'dan dönen Fevzi (Çakmak) Paşa'yı Dolmabahçe Sarayı'nda kabulü ve görüşmesi

24 Ağustos 1927: Gazi Paşa'nın, Üsküdar Yangınında açıkta kalanlara yardım olmak üzere 5.000 lira bağışta bulunması

28 Ağustos 1927: Gazi Paşa'nın başkanlığında İstanbul'da Bakanlar Kurulu toplantısının gerçekleşmesi

29 Ağustos 1927: Gazi Paşa'nın, milletvekili seçimi nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi programındaki esasları açıklayan seçim bildirgesini açıklaması

18 Eylül 1927: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Lahey'den dönen Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Beyi kabulü ve aynı tarihte Dolmabahçe Sarayı'nda Trakya bölgesini teftişten dönen Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) Beyi kabulü

30 Eylül 1927: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan Mudanya'ya hareketi, 1 Ekim 1927 tarihinde Bursa'ya gelişi ve Bursa'dan 10 Ekim 1927 tarihinde de Ankara'ya gidişi

15 Ekim 1927: Gazi Paşa'nın Genel Başkanı bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi II. Büyük Kongresi'nin Ankara'da toplanması (Sivas Kongresi 1. Kongre kabul edilmiştir). Gazi Paşa'nın, İstanbul'da tamamladığı söylevini okumaya başlaması (Cumhuriyet Halk Partisi II. Büyük Kongresi'nde 36 saat 33 dakika sürdü).

20 Ekim 1927: Gazi Paşa'nın, Parti Kongresi'nde okuduğu söylevini bitirişi

4 Haziran 1928: Gazi Paşa'nın, Ankara'dan İstanbul'a hareketi

5 Haziran 1928: Gazi Paşa'nın Ankara'dan İstanbul'a gelişi

11 Haziran 1928: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda Avrupa'dan dönen Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Celal (Bayar) Beyi kabulü

20 Haziran 1928: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Paris'ten gelen Büyükelçi Fethi (Okyar) Bey'i kabulü

10 Temmuz 1928: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Kabil Elçiliğine atanan Hikmet (Bayur) Bey'i kabulü

24 Temmuz 1928: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Lozan Barış Antlaşması'nın 5. yıldönümü nedeniyle gençliğin teşekkür ve bağlılık duygularını ileten İstanbul Darülfünunu Heyeti'ni kabulü

1 Ağustos 1928: Gazi Paşa'nın, Latin Harfleri Komisyonu üyelerinden Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Cevat (Emre) ve Mehmet Emin Beyleri kabulü, alfabe ve gramer konuları üzerinde görüşmesi

9 Ağustos 1928: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Sofya Elçisi Hüsrev (Gerede) Bey'i kabulü

22 Ağustos 1928: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Yüksek Askerî Şûra üyelerinden Yakup Şevki (Subaşı) ve Cevat (Çobanlı) Paşaları kabulü

29 Ağustos 1928: Gazi Paşa'nın huzurunda Dolmabahçe Sarayı salonunda yeni Türk harflerinin okunuş ve yazılışı ile ilgili tartışmalı konferansın düzenlenmesi

30 Ağustos 1928: Gazi Paşa'nın, Büyük Zaferin 6. yıldönümü nedeniyle basın temsilcilerine demeç vermesi

14 Eylül 1928: Gazi Paşa'nın, İzmir vapuru ile İstanbul'dan Karadeniz'e hareketi

6 Ağustos 1929: Gazi Paşa'nın, trenle Ankara'dan İstanbul'a gelişi

31 Ağustos 1929: Gazi Paşa'nın, 30 Ağustos Zaferi'nin 7. yıldönümü nedeniyle Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın tebrik telgrafına cevabı

17 Eylül 1929: Gazi Paşa'nın Ankara'da toplanan 3. Milli Türk Tıp Kongresi'nin saygılarını ileten Sağlık Bakanı Refik Bey'in telgrafına cevabı

1 Ekim 1929: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya dönüşü

9 Haziran 1930: Gazi Paşa'nın, Ankara'dan İstanbul'a hareketi

11 Haziran 1930: Gazi Paşa'nın, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

12 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan Yalova'ya gidişi

21 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın Yalova'da, Tahran'a Elçi olarak atanan Hüsrev (Gerede) Bey'i kabulü ve Türk-İran ilişkileri ve dostluğu üzerine talimat vermesi

24 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın, Lozan Barış Antlaşması'nın 7. yıldönümü nedeniyle Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'ya telgrafı

26 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın, demiryolunun Sivas'a ulaşması nedeniyle Bayındırlık Bakanı Recep (Peker) Bey'e telgrafı

28 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın, Yalova' da yakın arkadaşlarıyla sohbeti ve Fethi (Okyar) Bey'e söyledikleri (Serbest Cumhuriyet Fırkasının oluşumunun temelinin atıldığı konuşma)

29 Temmuz 1930: Gazi Paşa'nın, gece Fethi (Okyar) Bey'le beraber, Ertuğrul yatı ile Yalova'dan İstanbul'a hareketi

9 Ağustos 1930: Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'in Gazi Paşaya yeni bir parti kurulması isteğiyle ilgili mektubu

10 Ağustos 1930: Gazi Paşa'nın, yeni bir parti kurulması isteği hakkında Fethi Bey'in mektubuna cevabı

9 Eylül 1930: Yunus Nadi Bey'in Cumhuriyet gazetesinde, Serbest Cumhuriyet Fırkası Başkanı Fethi Bey' in İzmir seyahati esnasında Cumhuriyet Halk Partisi aleyhine gelişen gösteriler sebebiyle Gazi Paşa'dan bir açıklama yapmasını isteyen mektubu

10 Eylül 1930: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın Yunus Nadi Bey' in Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan mektubuna cevabı

13 Eylül 1930: Gazi Paşa'nın, Bakanlar Kurulu'nun teklifiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Hükümetin milli para siyasetine yön vermek üzere 22 Eylül 1930 günü olağanüstü toplantıya çağırması

19 Eylül 1930: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

20 Eylül 1930: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

16 Kasım 1930: Fethi (Okyar) Bey'in, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kendisini feshettiğine dair beyannameyi Gazi Paşa'nın bilgisine sunması (Fesih bildirgesinin ilan tarihi 17 Kasım 1930'dur)

17 Kasım 1930: Gazi Paşa'nın, yurt gezisine çıkmak üzere Ankara'dan ayrılması

29 Kasım 1930: Gazi Paşa'nın, Ege vapuruyla Trabzon'dan ayrılışı

1 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın Trabzon'dan İstanbul'a gelişi

2 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın, İstanbul'da Harp Akademisi, Harp Okulu, Mülkiye ve Galatasaray Lisesi'ni ziyaretleri

14 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın, İstanbul'da Cerrahpaşa ve Haseki Hastanelerini ziyareti

15 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın İstanbul Darülfünunu ziyareti

18 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın, İstanbul'da Kolordu Komutanlığı, Vilayet, Belediye, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkocağı'nı ziyareti

19 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın, Kırklareli ve Edirne'yi ziyaret etmek üzere akşam İstanbul'dan Trakya'ya hareketi

23 Aralık 1930: Menemen' de Kubilay adlı yedek subay öğretmenin şehit edilmesi

25 Aralık 1930: Gazi Paşa'nın Trakya bölgesinden İstanbul'a hareketi

27 Aralık 1930: Dolmabahçe Sarayında Gazi Paşa'nın başkanlığında İsmet, Fevzi, Kazım (Özalp) Paşalar ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın katılmalarıyla Menemen olayı ile ilgili bir toplantı yapılması

6 Ocak 1931: Gazi Paşa'nın Ankara'ya dönüşü

21 Temmuz 1931: Gazi Paşa'nın Ankara'dan İstanbul'a gelişi

18 Eylül 1931: Gazi Paşa'nın, "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*" adlı iki ciltlik eser hakkında Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'ya yazısı

26 Eylül 1931: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

11 Ocak 1932: Gazi Paşa'nın, Ankara'dan trenle İstanbul'a hareketi

12 Ocak 1932: Gazi Paşa'nın İstanbul'a gelişi

18 Ocak 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul Öğretmenler Birliği Kongresi Başkanı Prof. Fuat Köprülünün öğretmenler adına saygı telgrafına cevabı

20 Ocak 1932: Gazi Paşa'nın Ziraat Mezunları Kongresi'nin saygı ve bağlılık telgrafına cevabı

1 Şubat 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul'da Balkan Konferansı Konseyi üyelerine verilen ziyafete katılımı

4 Mart 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

5 Mart 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

16 Temmuz 1932: Gazi Paşa'nın trenle Ankara'dan Derince'ye gelişi, buradan Ertuğrul yatı ile Yalova'ya geçişi

31 Temmuz 1932: Gazi Paşa'nın, Yalova'dan İstanbul'a hareketi ve Dolmabahçe Sarayı'na gelişi, aynı tarihte Gazi Paşa'nın, Prof. Malche'ın İstanbul Darülfünunu ile ilgili raporu üzerine not yazması

2 Ağustos 1932: Gazi Paşa'nın Keriman Halis'in dünya güzeli seçilmesi nedeniyle Cumhuriyet gazetesi başyazarına demeci

12 Eylül 1932: Gazi Paşa'nın, İktisat Vekili Celal (Bayar) Bey' in göreve başlaması nedeniyle kendisine çektiği telgrafa cevabı

20 Eylül 1932: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda Dil Encümeni toplantısında bulunması

26 Eylül 1932: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarına başlayan Birinci Türk Dil Kurultayı'nın açılışını izlemesi

27 Eylül 1932: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda Amerika Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'u kabulü

4 Ekim 1932: Gazi Paşa'nın, Diyarbakır gazetesi sahibine Dolmabahçe Sarayında demeci

6 Ekim 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul 'da Macar tarih bilgini Prof. Zayti Ferencz'i kabulü

18 Ekim 1932: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Ponsot ve Fransa Büyükelçisi Comte de Chambrun'u kabulü

22 Ekim 1932: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

23 Ekim 1932: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

6 Şubat 1933: Gazi Paşa'nın Bursa'dan İstanbul'a gelişi

8 Şubat 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayında eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, Berlin Elçisi Kemalettin Sami Paşa, Pertev (Demirhan) Paşa ve Şair Abdülhak Hamit'i kabulü

10 Şubat 1933: Gazi Paşa'nın Topkapı Sarayı'nı ziyareti, Sarayın muhtelif bölümlerinde incelemeleri ve Müze Müdürü Tahsin (Öz) Bey' den bilgi alışı

22 Şubat 1933: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

27 Şubat 1933: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan trenle Ankara'ya gelişi

29 Haziran 1933: Gazi Paşa'nın Ankara Hukuk Fakültesi sınavlarında bulunması ve aynı gün Ankara'dan İstanbul'a hareketi

30 Haziran 1933: Gazi Paşa'nın trenle Ankara'dan İstanbul'a gelişi

1 Temmuz 1933: Gazi Paşa'nın İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ni ziyareti ve sınavlarda bulunuşu

2 Temmuz 1933: Gazi Paşa'nın, İstanbul Darülfünunu ziyareti ve Hukuk Fakültesi sınavlarında bulunuşu

24 Temmuz 1933: Gazi Paşa'nın Lozan Barış Antlaşmasının 10. yıldönümü nedeniyle İsmet Paşa'ya telgrafı

27 Temmuz 1933: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda eski Afgan Kralı Amanullah Han'ı kabulü

1 Ağustos 1933: Kanunla kapatılan İstanbul Darülfünununun yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması

17 Ağustos 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyeti'nin toplantısına başkanlık edişi

20 Ağustos 1933: Gazi Paşa'nın, Sovyet Rusya'dan ithal edilen bazı malların yerli mallardan düşük fiyatla satılması üzerine, önlem alınması hususunda Başbakanlığa telgrafı

21 Ağustos 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda eski Fransız Başbakanı Herriot'u kabulü ve görüşmesi

26 Ağustos 1933: Gazi Paşa'nın, Türkiye İş Bankası'nın 9. kuruluş yıldönümü nedeniyle Yalova'da İş Bankası Heyeti'ni kabulü ve demeci

7 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

8 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın, trenle İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

11 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın Ankara'dan trenle İstanbul'a hareketi

12 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın Ankara'dan İstanbul'a gelişi

15 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın Türk-Yunan Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle Başbakan İsmet Paşa'ya tebrik telgrafı

25 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın, Bulgaristan'dan dönen Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'i Dolmabahçe Sarayı'nda kabulü ve Sofya görüşmeleri hakkında bilgi alışı

26 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda eski Yunan Başbakanı Venizelos'u kabulü ve görüşmesi

27 Eylül 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda İngiliz Büyükelçisi George Clerck'in veda ziyaretini kabulü

4 Ekim 1933: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda İstanbul'a gelen Yugoslavya Kralı Alexandre ile Kraliçe Mari'yi kabulü

9 Ekim 1933: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan trenle Ankara'ya hareketi

10 Ekim 1933: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

30 Nisan 1934: Gazi Paşa'nın, İsmet Paşa'yla beraber trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

1 Mayıs 1934: Gazi Paşa'nın İstanbul'a gelişi

5 Mayıs 1934: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan trenle Ankara'ya hareketi

6 Mayıs 1934: Gazi Paşa'nın, Ankara'ya gelişi

16 Haziran 1934: Gazi Paşa'nın, trenle Samsun'dan Ankara'ya gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'yi istasyonda karşılaması(3 Temmuz 1934 tarihine kadar Atatürk ile Rıza Pehlevi ülkemizde birlikte seyahatlerde bulunmuşlar ve ilgili kurum ve kuruluşları birlikte incelemişlerdir).

25 Haziran 1934: Gazi Paşa'nın Rıza Pehlevi ile beraber Ankara'dan İstanbul'a hareketi

26 Haziran 1934: Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi'nin İstanbul'a gelişi

6 Temmuz 1934: İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Gürcübulak'ta Türkiye'den İran sınırına geçişi ve Şah'ın teşekkür telgrafına Gazi Paşa'nın cevabı

7 Temmuz 1934: Gazi Paşa'nın İstanbul'dan trenle Ankara'ya hareketi

8 Temmuz 1934: Gazi Paşa'nın Ankara'ya gelişi

18 Temmuz 1934: Gazi Paşa'nın trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

19 Temmuz 1934: Gazi Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve Haydarpaşa'dan Dolmabahçe Sarayı'na geçişi

31 Temmuz 1934: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda dil işleri ve II. Türk Dil Kurultayı hazırlıklarıyla meşgul olması

12 Ağustos 1934: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Dili Tetkik Cemiyeti toplantısına başkanlık edişi

18 Ağustos 1934: Gazi Paşa'nın, Dolmabahçe Sarayı salonunda açılan İkinci Türk Dil Kurultayının çalışmalarını izlemesi

29 Ağustos 1934: Gazi Paşa'nın, Uluslararası IV. İzmir Fuarı'nın açılışı nedeniyle Başbakan İsmet Paşa'nın telgrafına cevabı

4 Eylül 1934: Gazi Paşa'nın Alman Devlet Başkanlığına seçilmesi nedeniyle Adolf Hitler'e tebrik telgrafı

9 Eylül 1934: Gazi Paşa'nın, İzmir'in 12. kurtuluş yıldönümü nedeniyle kendisine gönderilen saygı ve kutlama telgrafına cevabı

20 Eylül 1934: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

21 Eylül 1934: Gazi Paşa'nın, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

24 Kasım 1934: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Kendisine "*Atatürk*" soyadı verildiğine dair Kanun'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabulü

21 Ocak 1935: Atatürk'ün, İsmet İnönü ile beraber trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

22 Ocak 1935: Atatürk'ün Ankara'dan İstanbul'a gelişi

2 Şubat 1935: Atatürk'ün, milletvekili seçimi nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi örgütüne ve ikinci seçmenlere bildirgesi

4 Şubat 1935: Atatürk'ün, milletvekili genel seçimi nedeniyle millete bildirgesi

8 Şubat 1935: Atatürk'ün, milletvekili seçimlerini takiben akşam, millete bildirgesi

16 Şubat 1935: Atatürk'ün, Ege vapuru ile İstanbul'dan Ege'ye doğru yolculuğa çıkması

25 Şubat 1935: Atatürk' ün Ege vapuru ile Çanakkale'den geçerek İstanbul'a gelişi ve Dolmabahçe'ye çıkışı

27 Şubat 1935: Atatürk'ün trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

28 Şubat 1935: Atatürk'ün İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

17 Mayıs 1935: Atatürk'ün trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

18 Mayıs 1935: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

26 Mayıs 1935: Atatürk'ün, Büyükada Yat Kulüp'te Amerikalı kadın gazeteci Gladis Baker'ı kabulü

27 Mayıs 1935: Atatürk'ün, Amerikalı kadın gazeteci Gladis Baker'in sorularına cevapları

3 Haziran 1935: Atatürk'ün, İstanbul'dan trenle Ankara'ya hareketi

4 Haziran 1935: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

27 Haziran 1935: Atatürk'ün; Ankara'dan trenle İstanbul'a hareketi

28 Haziran 1935: Atatürk'ün İstanbul'a gelişi

2 Temmuz 1935: Atatürk'ün, Denizcilik Bayramı nedeniyle İstanbul'da tertiplenen Ankara vapuru gezintisine katılması

12 Temmuz 1935: Atatürk'ün, Türk Dil Kurumu'nun 3. kuruluş yıldönümü nedeniyle kendisine gönderilen saygı telgrafına cevabı

22 Ağustos 1935: Uluslararası 5. İzmir Fuarı'nın açılışında Başbakan Celal Bayar'ın Atatürk'ün devletçilik İlkesini açıklayan mesajını okuması

21 Eylül 1935: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda Piatakof başkanlığında Sovyet Sanayi Heyeti'ni kabulü, aynı tarihte Atatürk'ün, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'la beraber trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

22 Eylül 1935: Atatürk'ün, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'la beraber İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

8 Şubat 1936: Atatürk'ün trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

9 Şubat 1936: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

10 Şubat 1936: Atatürk'ün, Topkapı Eski Eserler Müzesini ziyareti ve incelemelerde bulunması

16 Mayıs 1936: Atatürk'ün trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

17 Mayıs 1936: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

6 Haziran 1936: Atatürk'ün, İstanbul'dan Mudanya'ya gidişi

8 Haziran 1936: Atatürk'ün vapurla Mudanya'dan Haydarpaşa'ya geçişi, buradan trenle Ankara'ya hareketi

15 Haziran 1936: Atatürk'ün, trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

28 Haziran 1936: Atatürk'ün, İsmet İnönü ile beraber Yeşilköy Hava Alanına gelişi ve Sabiha Gökçen'in, uçağıyla yaptığı uçuşları izlemesi

30 Haziran 1936: Atatürk'ün, Silifke Ziraat Bankası'na, Tekir Köyü'nden 6 kişiyle beraber bölgede "*Tarım Kredi Kooperatifi*" kurmak istediklerini bildiren dilekçesi

13 Temmuz 1936: Atatürk'ün, Tekir Tarım Kredi Kooperatifi'nin 1 sayılı kurucusu olması nedeniyle kendisini kutlayan Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın teşekkür telgrafına cevabı

20 Temmuz 1936: Boğazların Türk Hükümetinin egemenliğine geçişini sağlayan Montreux Sözleşmesi'nin imzalanması

28 Temmuz 1936: Atatürk'ün, trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

29 Temmuz 1936: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

2 Ağustos 1936: Atatürk'ün, akşam trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

3 Ağustos 1936: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

22 Ağustos 1936: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda 3. Türk Dil Kurultayı'na gelen yabancı dil bilginlerini kabulü ve söyledikleri

24 Ağustos 1936: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı salonunda toplanan Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın açılış törenini ve çalışmalarını izlemesi

26 Ağustos 1936: Atatürk'ün, Türkiye İş Bankası'nın 10. kuruluş yıldönümü nedeniyle demeci

4 Eylül 1936: Atatürk'ün, İstanbul'a gelen İngiliz Kralı VIII. Edward'ı Tophane rıhtımında karşılayışı (Kralın ziyareti 7 Eylül tarihine kadar sürmüştür).

29 Eylül 1936: Atatürk'ün, Dil Bayramı'nın 4. yıldönümü nedeniyle Türk Dil Kurumu tarafından çekilen saygı telgrafına cevabı

6 Ekim 1936: Atatürk'ün, trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

7 Ekim 1936: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

30 Aralık 1936: Atatürk'ün, trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

31 Aralık 1936: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi ve Dolmabahçe Sarayı'na geçişi

4 Ocak 1937: Atatürk'ün trenle İstanbul'dan Konya'ya gidişi

9 Ocak 1937: Atatürk'ün, trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

10 Ocak 1937: Atatürk' ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi ve Dolmabahçe Sarayı'na geçişi

22 Ocak 1937: Atatürk'ün Kurun (Vakit) gazetesinde Hatay davasıyla ilgili olarak Asım Us imzasıyla çıkan başyazısı (Toplamda 5 yazı vardır: Bu yazılar 22-27 Ocak 1937 tarihleri arasında yazılmıştır).

27 Ocak 1937: Cenevre'de Milletler Cemiyeti toplantısında Hatay'ın bağımsızlığının kabul edilmesi, aynı tarihte Atatürk'ün, Milletler Cemiyeti toplantısında Hatay'ın bağımsızlığının kabul edilmesi üzerine Başbakan İsmet İnönü'ye telgrafı

29 Ocak 1937: *"Hatay davasının başarılması nedeniyle Atatürk'e, İsmet İnönü Hükümetine ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a teşekkür edilmesi*" ve "*Kahraman Ordu'ya selam gönderilmesi*" hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları

1 Şubat 1937: Atatürk'ün, Hatay davasının başarılması nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin teşekkürlerini ileten Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya cevabı

2 Şubat 1937: Atatürk'ün, Selanik'te doğduğu evin, sahibinden satın alındığını ve kendi emirlerine verilmesinin kararlaştırıldığını bildiren Selanik Belediye Başkanı Marcuriu'ye teşekkür telgrafı

13 Şubat 1937: Atatürk'ün doğduğu evin anahtarlarının, Selanik Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu'na teslimi

15 Şubat 1937: Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evi ziyareti

9 Mart 1937: Atatürk'ün, trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

10 Mart 1937: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

4 Haziran 1937: Atatürk'ün, trenle Ankara'dan İstanbul'a hareketi

5 Haziran 1937: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

8 Haziran 1937: Atatürk'ün vapurla İstanbul'dan Trabzon'a hareketi

13 Haziran 1937: Atatürk'ün Trabzon'dan İstanbul'a vapurla gelişi

22 Haziran 1937: Atatürk'ün Yalova'da, isteği üzerine Prof. Dr. Nihat Reşat Belger tarafından muayene edilmesi

23 Haziran 1937: Atatürk'ün, İbn-i Sina'nın 900. doğum yıldönümü nedeniyle Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen törende kendisine gönderilen saygı telgrafına cevabı

8 Temmuz 1937: Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Paktı'nın imzalanması

16 Eylül 1937: Atatürk'ün, trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

17 Eylül 1937: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

18 Eylül 1937: Atatürk'ün, İsmet İnönü ile beraber trenle Ankara Çiftlik İstasyonundan İstanbul'a hareketi

19 Eylül 1937: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelişi

20 Eylül 1937: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayı'nın açılışını ve çalışmalarını izlemesi, aynı tarihte İsmet İnönü'nün dinlenmek üzere bir buçuk ay izin alarak Başbakanlıktan ayrılması ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın Başbakanlık Vekilliğine atanması

21 Eylül 1937: Atatürk'ün, İktisat Bakanı Celal Bayar'a mektubu

3 Ekim 1937: Atatürk'ün, trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

4 Ekim 1937: Atatürk'ün, trenle Ankara'ya gelişi, İsmet İnönü ve Celal Bayar tarafından karşılanışı

21 Ocak 1938: Atatürk'ün trenle Ankara'dan Yalova'ya hareketi

22 Ocak 1938: Atatürk'ün Yalova'ya gelişi ve bazı şikâyetleri üzerine Yalova'da Prof. Dr. Nihat Reşat Belger tarafından muayenesi ve ilk kez siroz başlangıcı teşhisinin konması

3 Şubat 1938: Atatürk'ün, Bursa'dan Mudanya'ya geçişi, Mudanya'dan Ege vapuruyla İstanbul'a gelişi ve geceyi vapurda geçirişi

7 Şubat 1938: Atatürk'e Prof. Dr. Nihat Reşat Belger tarafından zatürree teşhisinin konulması

19 Şubat 1938: Atatürk'ün, Ankara'dan İstanbul'a gelen İsmet İnönü'yü kabulü

24 Şubat 1938: Atatürk'ün, İsmet İnönü ile beraber trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareketi

25 Şubat 1938: Atatürk'ün, İstanbul'dan Ankara'ya gelişi

26 Mayıs 1938: Atatürk'ün, son olarak Ankara'dan İstanbul'a hareketi (Ölüm tarihine kadar İstanbul'da kaldı)

28 Mayıs 1938: Atatürk'ün gece Florya'dan Dolmabahçe Sarayı'na dönerken bir fenalık geçirmesi

31 Mayıs 1938: Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda Başbakan Celal Bayar'ı kabulü

1 Haziran 1938: Devlet tarafından Cumhurbaşkanı için satın alınan Savarona Yatı'nın İstanbul'a gelişi

2 Haziran 1935: Atatürk'ün Savarona'da, Başbakan Celal Bayar, içişleri Bakanı Şükrü Kaya, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ı kabulü ve İstanbul imar projesi üzerinde görüşmesi, aynı tarihte Atatürk'ün Savarona'da Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu Kol Başkanlarını kabulü ve görüşmesi

16 Haziran 1938: Atatürk'ün Savarona'da, Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve daha sonra Maliye Bakanı Fuat Ağralı'yı kabulü ve görüşmesi

19 Haziran 1938: Atatürk'ün, Savarona Yatı'nda Romanya Kralı Karol'u kabulü ve görüşmesi

20 Haziran 1938: Atatürk'ün, Hatay sorunu nedeniyle Savarona Yatı'nda Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı dört buçuk saat süren Bakanlar Kurulu olağanüstü toplantısına katılımı

4 Temmuz 1938: Antakya'da 3 Temmuz 1938 günü Türk ve Fransız Askeri Heyetleri arasında imzalanan Askeri Antlaşma gereğince her iki hükümetin Hatay'da eşit sayıda asker bulundurmayı kararlaştırmaları üzerine birliklerimize ait öncü müfrezelerin Hatay'a girişi

8 Temmuz 1938: Atatürk'ün, Savarona Yatı'nda izinli olarak İstanbul'a gelen Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ı kabulü

9 Temmuz 1938: Atatürk'ün, Savarona Yatı'nda Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık edişi (Bu toplantı Atatürk'ün, Bakanlar Kuruluna son başkanlık yapışıdır).

10 Temmuz 1938: Atatürk'ün rahatsızlık geçirmesi (Zatürree başlangıcı teşhisi konulmuştur).

25 Temmuz 1938: Atatürk'ün, Savarona Yatı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na geçişi

30 Temmuz 1938: Atatürk'ün sabah, Bükreş'ten dönen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı, öğleden sonra da Ankara'dan gelen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı kabulü ve görüşmesi

6 Ağustos 1938: Times gazetesinin, Atatürk ve Atatürk Türkiye'sine ait özel sayı yayımlaması

10 Ağustos 1938: Atatürk'ün, harf inkılâbının 10. yıldönümü nedeniyle Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın telgrafına cevabı

18 Ağustos 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda Hatay'dan gelen Tayfur Sökmen'i kabulü

19 Ağustos 1938: Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda, izinli olarak Türkiye'de bulunan büyükelçileri toplu olarak kabulü, görüşmesi ve direktifleri

29 Ağustos 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda Elâzığ'dan İstanbul'a dönen Başbakan Celal Bayar'ı kabulü

30 Ağustos 1938: 30 Ağustos zaferinin 16. yıldönümünün bütün yurtta coşku ile kutlanması

3 Eylül 1938: Atatürk'ün, Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve Devlet Başkanı'nın seçilmesi üzerine Başbakan Celal Bayar'a telgrafı

4 Eylül 1938: Atatürk'ün, Hatay Devlet Başkanlığına seçilen Tayfur Sökmen'e tebrik telgrafı

5 Eylül 1938: Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda vasiyetini yazması

8 Eylül 1938: Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda, bir gün sonra Milletler Cemiyeti toplantısına katılmak üzere Cenevre'ye gidecek olan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı kabulü ve görüşmesi

10 Eylül 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Budapeşte Büyükelçisi Behiç Erkin'i kabulü ve görüşmesi

12 Eylül 1938: Atatürk'ün, İzmir'in kurtuluş yıldönümü nedeniyle Belediye Başkanı Behçet Uz tarafından çekilen 9 Eylül 1938 tarihli saygı telgrafına cevabı

18 Eylül 1938: Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda, Başbakan Celal Bayar'ı kabulü, hükümetçe hazırlanan 4 yıllık yeni ekonomik plan hakkında bilgi alışı ve söyledikleri

26/27 Eylül 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda gece hafif bir koma atlatması

27 Eylül 1938: Atatürk'ün, Dil Bayramı'nın 7. yıldönümü nedeniyle Türk Dil Kurumu'na tebrik telgrafı

3 Ekim 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda Başbakan Celal Bayar ve Atina Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın'ı birlikte kabulü ve görüşmesi

5 Ekim 1938: İsmet İnönü'nün Atatürk'e mektubu

16 Ekim 1938: Atatürk'ün, ilk ağır komaya girişi

19 Ekim 1938: Atatürk'ün zaman zaman komadan çıkışı ve akşama doğru komanın tamamen açılışı

20 Ekim 1938: Komayı atlatan Atatürk'ün tamamen kendine gelişi ve durumunun düzelmeye başlaması

25 Ekim 1938: Atatürk'ün, Cumhuriyetin 15. yıldönümü nedeniyle orduya göndereceği mesajı, 3 saat süre ile Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a dikte etmesi

26 Ekim 1938: Atatürk'ün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde adına okunacak söylev üzerinde Başbakan Celal Bayar'la 40 dakika görüşüp metin üzerinde düzeltme ve ilaveler yapması

29 Ekim 1938: Cumhuriyetin 15. yıldönümünün yurdun her yerinde coşku ile kutlanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tören yapılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda'nın Cumhurbaşkanı Atatürk adına tebrikleri kabulü

1 Kasım 1938: Atatürk'ün, Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. dönem, 4. Toplantı Yılının açılış konuşmasını Başbakan Celal Bayar tarafından okunması

8 Kasım 1938: Atatürk' ün ikinci defa ağır komaya girişi (Bu koma anı ölümüne kadar devam etti)

10 Kasım 1938: Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı'nda saat dokuzu beş geçe vefatı, Atatürk'ün ölümü üzerine müdavi ve müşavir hekimlerin raporu ve Atatürk' ün ölümü üzerine Hükümet bildirisi

11 Kasım 1938: Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Malatya milletvekili İsmet İnönü'nün seçilmesi

16 Kasım 1938: Atatürk'ün Türk bayrağına sarılı tabutunun, Dolmabahçe Sarayı'nın büyük tören salonunda bir katafalk üzerine yerleştirilerek milletin ziyaretine bırakılması

19 Kasım 1938: Atatürk'ün cenaze namazının kılınması

20 Kasım 1938: Atatürk'ün cenazesinin saat 10.00'da başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, Bakanlar, Genelkurmay Başkanı, milletvekilleri, devlet ve ordu ileri gelenleri tarafından Ankara İstasyonu'nda törenle karşılanması

21 Kasım 1938: Atatürk'ün tabutunun Türkiye Büyük Millet Meclisi önündeki katafalktan alınarak büyük törenle geçici kabir olarak ayrılan Etnografya Müzesi'ne getirilişi ve hazırlanan mermer lahittin üzerine konuluşu

28 Kasım 1938: Atatürk'ün vasiyetinin Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Hâkimliği tarafından açılması

9 Ekim 1944: Rasattepe'de Anıtkabir inşaatına başlanılması ve ilk harcı Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun koyması

10 Kasım 1953: Atatürk'ün tabutunun Etnografya Müzesi'nden alınarak büyük bir törenle Anıtkabir'e nakledilmesi

EKLER

BELGELER

B.1: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Eylül 1929 Çarşamba günü Yalova'dan İstanbul'a dönüşü (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 9, Sıra No: 28).

B.2: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Temmuz 1930 tarihinde Başbakan İsmet Paşa'ya Lozan Barış Antlaşmasının 7. Yıldönümü münasebetiyle gönderdiği tebrik telgrafı (BCA Fon No: 30.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 6, Sıra No: 13).

B.3: 10 Eylül 1930 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın SCF-CHF ikilemi hakkında verdiği ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandığı bildirinin ilk sayfası (BCA Fon No: 490.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 17).

B.4: 10 Eylül 1930 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın SCF-CHF ikilemi hakkında verdiği ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandığı bildirinin ikinci ve son sayfası (BCA Fon No: 490.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 17, s. 2.).

B.5: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1930 tarihinde Trabzon'dan İstanbul'a döneceğine dair telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 9, Sıra No: 38).

B.6: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Temmuz 1932 tarihinde Derince'den Yalova'ya Ertuğrul Yatı ile gittiğini bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 2).

B.7: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur ile yaptığı görüşmenin özeti (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 3, Sıra No: 1).

B.8: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'da yaşanan Arapça ezan okuma sonrası ortaya çıkan gelişmeleri incelemek üzere 5 Şubat 1933 tarihinde Bilecik'ten Bursa'ya vardığını bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 11).

B.9: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Şubat 1933 tarihinde Mudanya'dan İstanbul'a Gülcemal Vapuru ile gittiğini bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 12).

B.10: Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması sonrası 22 Temmuz 1936 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığına gönderdiği kutlama telgrafı (BCA Fon No: 490.10.0.0, Kutu No: 3, Gömlek No: 13, Sıra No: 6).

B.11: 10 Ağustos 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle ilgili ülkenin her yerine Büyük Millet Meclisi zabıt ceridesi dağıtılması kararı (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 67, Gömlek No: 67, Sıra No: 17).

B.12: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın Milletler Cemiyeti Konseyi'nden çıkması üzerine 22 Ocak 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği tebrik telgrafı. (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 222, Gömlek No: 501, Sıra No: 5).

B.13: 11 Haziran 1937 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sahip olduğu çiftlikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne hediye etmesinin Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM'ne ilanı (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 12, Sıra No: 7).

B.14: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 5 Eylül 1938 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda yazdığı vasiyeti (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 269, Gömlek No: 808, Sıra No: 1).

B.15: 9 Eylül 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 5).

B.16: 18 Ekim 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 9).

B.17: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet Bayramı ve Türkiye Büyük Milet Meclisi açılış merasimlerine rahatsızlığından dolayı katılamayacağına dair 28 Ekim 1938 tarihinde yayınlanan duyuru (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 94, Sıra No: 7).

B.18: 9 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 11).

B.19: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sebebiyle 15 Kasım 1938 tarihinde ilan edilen ve bütün yurtta uyulması gereken esaslar (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 98, Sıra No: 11).

B.20: 16 Kasım 1938 Çarşamba günü Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Refik Saydam tarafından Ankara'da ve Türkiye'de Atatürk'ün cenaze töreninin nasıl yapılacağı hakkında yayınlanan genelge (TİTEA, Kutu No: 26, Sıra No: 50, Belge No: 34).

B.21: Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze törenine katılacak bazı yabancı heyetleri İstanbul'a getirecek harp gemileri ve mürettebatı hakkında 28 Kasım 1938 tarihinde yayınlanan beyanname (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 99, Sıra No: 10).

B.22: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişiyle ilgili Belediye Reisi Muhittin Bey'in İstanbul halkına yayınladığı beyanname (Milliyet, 28 Haziran 1927).

B.23: 28 Ağustos 1927 tarihinde İstanbul'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı gazete haberi ve resmi (Cumhuriyet, 29 Ağustos 1927).

B.24: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın millet mektebi mezunlarına 1924 Anayasası armağan ettiğine dair haber (Cumhuriyet, 13 Ağustos 1929, s.1.).

B.25: SCF'nın olaylı İzmir mitingi sonrası Cumhuriyet Gazetesi'nin haberi (Cumhuriyet, 6 Eylül 1930, s. 1.).

B.26: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 21 Eylül 1931 Pazartesi günü Yeşilköy'ü ziyaret ederken o bölgede bulunan satıcılardan pazarlıklar sonucu aldığı kavun ve üzümün haberi (Vakit, 24 Eylül 1931).

B.27: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne katılmasının haberi (Milliyet, 19 Temmuz 1932).

B.28: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 26 Eylül 1932 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda başlayan Türk Dili Kurultayı çalışmalarını dinlerken (Cumhuriyet, 27 Eylül 1932).

B.29: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur ile beraber 27 Eylül 1932 Salı günü Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden Türk Dili Kurultayı çalışmalarını dinlerken (Milliyet, 28 Eylül 1932).

B.30: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Şubat 1933 tarihinde Bursa'da meydana gelen olay hakkında verdiği beyan (Cumhuriyet, 7 Şubat 1933).

B.31: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Şubat 1933 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya gelişi ve 22 Şubat 1933 tarihinde İstanbul Beyoğlu'nda yaşanan Vagon-Li olayının içeriği (Vakit, 27 Şubat 1933, s. 1.).

B.32: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a on birinci gelişinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan çıkarken (Cumhuriyet, 1 Temmuz 1933, s. 1.).

B.33: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1933 Cumartesi günü Galatasaray Lisesi'ni ziyaret ederken (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1933).

B.34: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İran Şahı Rıza Pehlevi, 26 Haziran 1934 tarihinde Gülcemal Vapuru ile Çanakkale'den İstanbul'a gelirken (Cumhuriyet, 27 Haziran 1934).

B.35: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda 18 Ağustos 1934 tarihinde başlayan İkinci Dil Kurultayı'nın açılış töreninde (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1934).

B.36: 24 Kasım 1934 tarihinde Türkiye Büyük Milleti Meclisi tarafından Soyadı Kanunu gereği ülkenin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Paşaya "*Atatürk*" soyadı verildiğine dair gazete haberi (Hakimiyet-i Milliye, 25 İkinci Teşrin/Kasım 1934).

B.37: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 4 Temmuz 1935 tarihinde Florya Plajı'nda Kılıç Ali, Salih Bozok ve vatandaşlarla yüzerken, sandal gezisi yaparken ve kurulanırken (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1935, s. 7.).

B.38: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında Florya'da 21Ağustos 1935 tarihinde düzenlenen Bakanlar Kurulu'nun haberi (Ulus, 23 Ağustos 1935).

B.39: 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin ülke basınındaki yankısı (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1936).

B.40: 8 Temmuz 1937 Perşembe günü imzalanan Sadabad Paktı'nın ülke basınındaki yankısı (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1937).

B.41: 27 Eylül 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün rahatsızlığı nedeniyle vekaleten Başbakanlık görevine Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın getirilmesi (Son Posta, 28 Eylül 1937).

B.42: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün hayattayken basında olan son fotoğrafı (Cumhuriyet, 28 Haziran 1938).

B.43: 10 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Resmî Gazete'de yayınlanan resmi rapor ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümeti'nin resmi tebliği (Resmî Gazete, S. 4059, 10 Kasım 1938, s. 1.).

B.44: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Akşam Gazetesinin ilk sayfası (Akşam, 11 Teşrinisani/Kasım 1938).

B.45: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Cumhuriyet Gazetesinin ilk sayfası (Cumhuriyet, 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938).

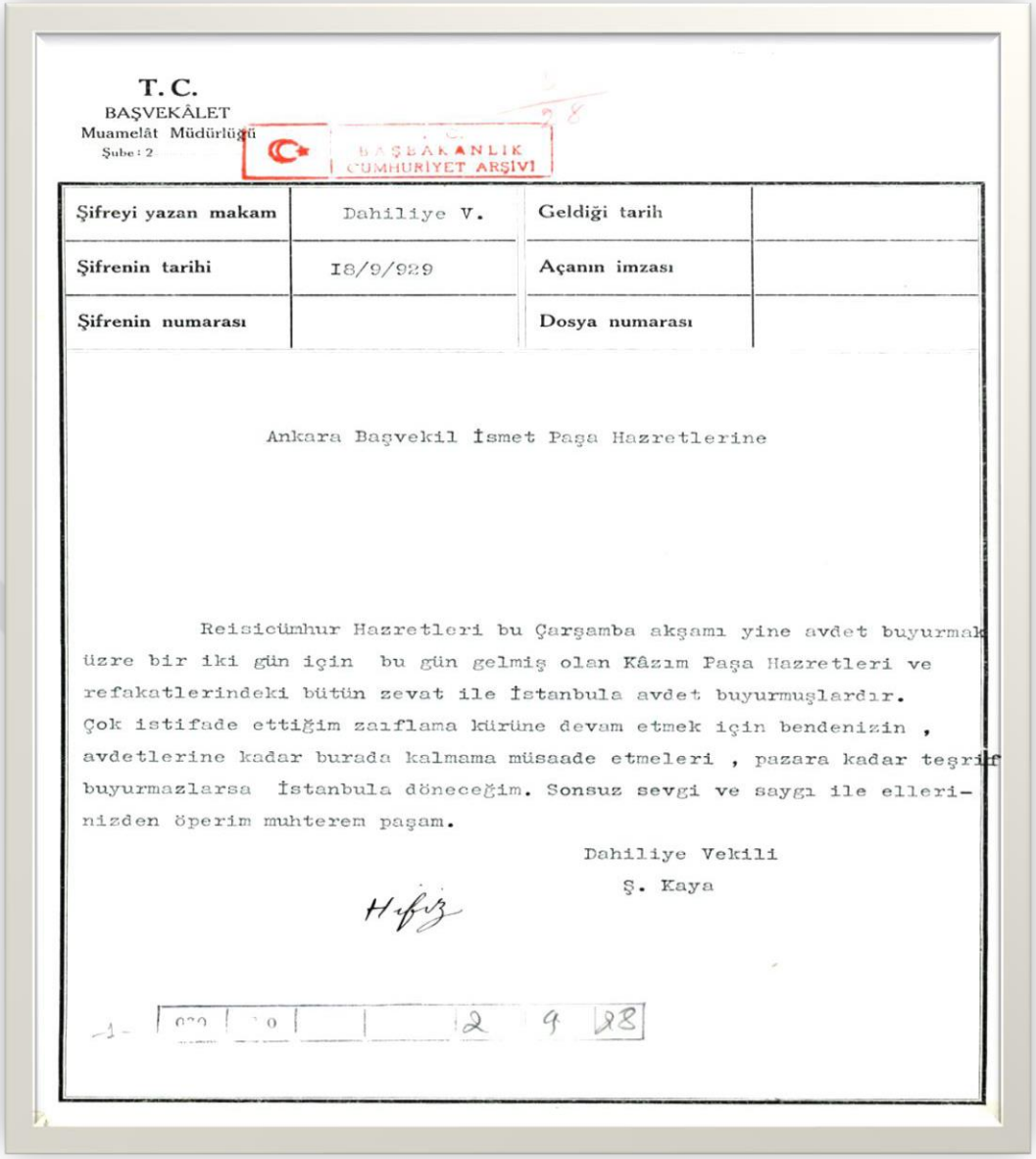
B.46: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Tan Gazetesinin ilk sayfası (Tan, 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938).

B.47: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Ulus Gazetesinin ilk sayfası (Ulus, 11 Son Teşrin/Kasım 1938).

B.48: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinden The New York Times'ın başlığı (The New York Times, 11 November 1938).

B.49: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Birleşik Krallık gazetelerinden The Sunday Times'ın başlığı (The Sunday Times, 11 November 1938).

B.50: Milliyet Gazetesi yazarı Önay Yılmaz'ın 10 Kasım 1998 tarihli yazısının manşeti (Milliyet, 10 Kasım 1998).

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube: 2

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şifreyi yazan makam	Dahiliye V.	Geldiği tarih	
Şifrenin tarihi	18/9/929	Açanın imzası	
Şifrenin numarası		Dosya numarası	

Ankara Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

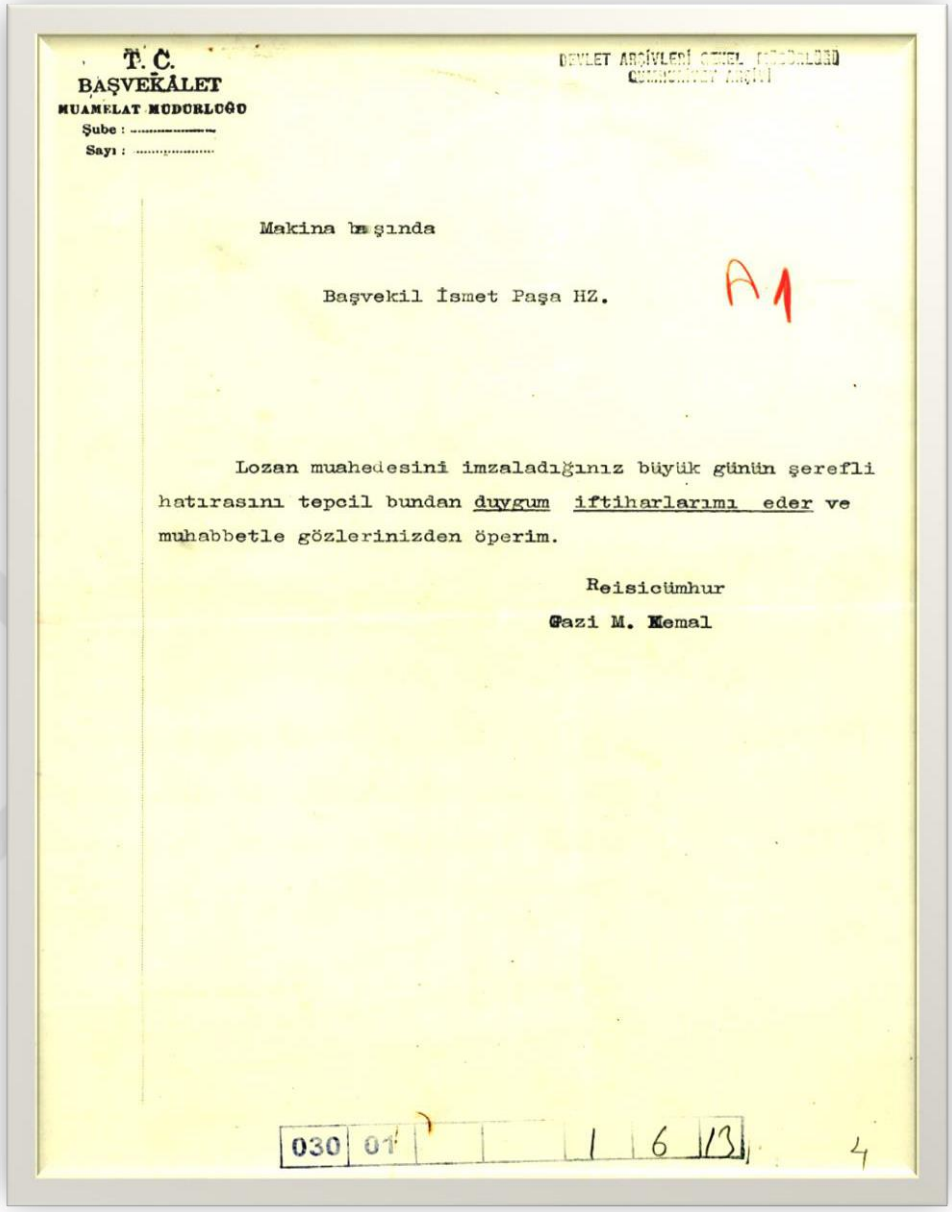
Reisicümhur Hazretleri bu Çarşamba akşamı yine avdet buyurmak üzre bir iki gün için bu gün gelmiş olan Kâzım Paşa Hazretleri ve refakatlerindeki bütün zevat ile İstanbula avdet buyurmuşlardır. Çok istifade ettiğim zaıflama kürüne devam etmek için bendenizin , avdetlerine kadar burada kalmama müsaade etmeleri , pazara kadar teşrif buyurmazlarsa İstanbula döneceğim. Sonsuz sevgi ve saygı ile ellerinizden öperim muhterem paşam.

Dahiliye Vekili
Ş. Kaya

Hafiz

1- 929 | 0 | | | 2 | 9 | 28

B.1: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Eylül 1929 Çarşamba günü Yalova'dan İstanbul'a dönüşü (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 9, Sıra No: 28).

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube : .....
Sayı : .....

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL [illegible]
Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Makina başında

Başvekil İsmet Paşa HZ.

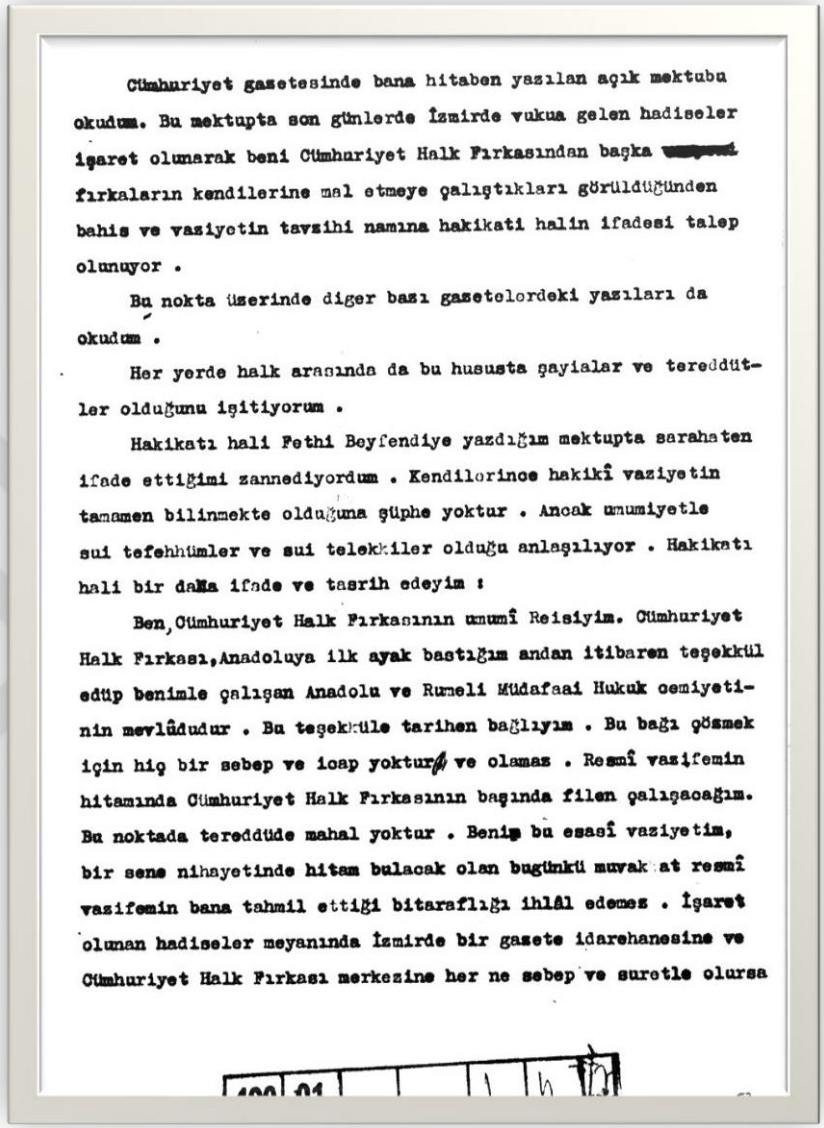
A1

Lozan muahedesini imzaladığınız büyük günün şerefli hatırasını tecdil bundan duygum iftiharlarımı eder ve muhabbetle gözlerinizden öperim.

Reisicümhur
Gazi M. Kemal

030 01 1 6 13 4

B.2: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Temmuz 1930 tarihinde Başbakan İsmet Paşa'ya Lozan Barış Antlaşmasının 7. Yıldönümü münasebetiyle gönderdiği tebrik telgrafı (BCA Fon No: 30.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 6, Sıra No: 13).

Cümhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmirde vukua gelen hadiseler işaret olunarak beni Cümhuriyet Halk Fırkasından başka [redacted] fırkaların kendilerine mal etmeye çalıştıkları görüldüğünden bahis ve vaziyetin tavzihi namına hakikati halin ifadesi talep olunuyor .

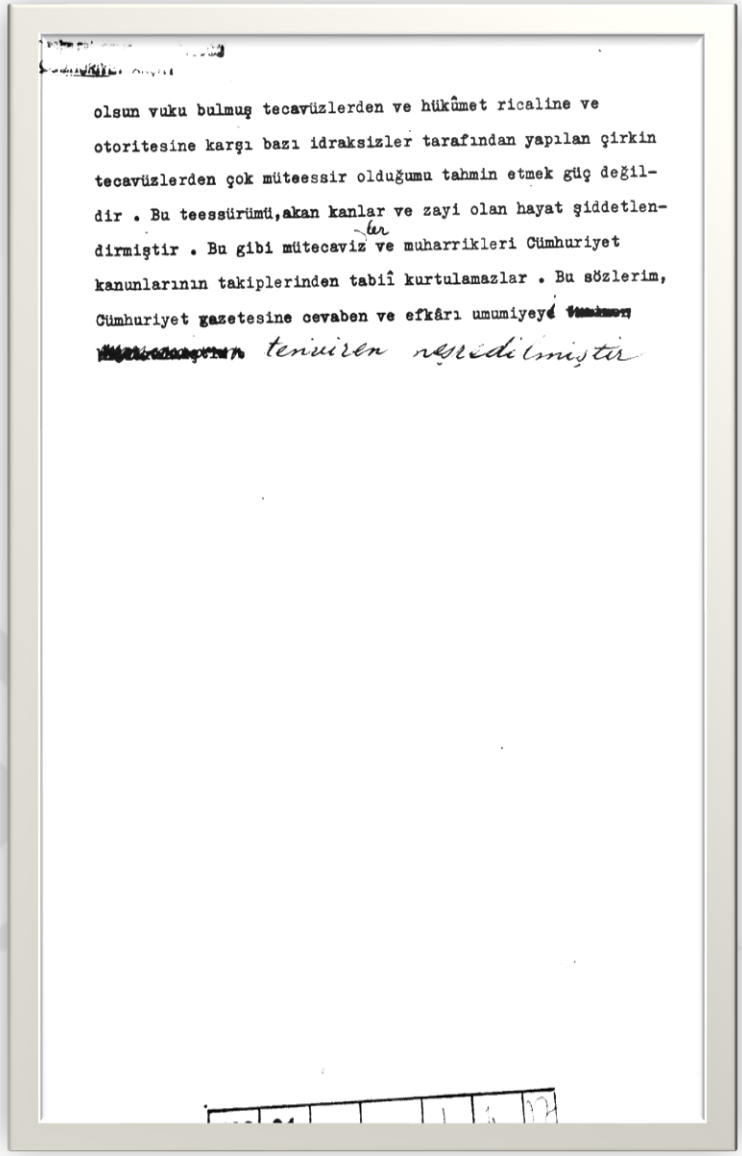
Bu nokta üzerinde diger bazı gazetelerdeki yazıları da okudum .

Her yerde halk arasında da bu hususta şayialar ve tereddütler olduğunu işitiyorum .

Hakikatı hali Fethi Beyfendiye yazdığım mektupta sarahaten ifade ettiğimi zannediyordum . Kendilerince hakikî vaziyetin tamamen bilinmekte olduğuna şüphe yoktur . Ancak umumiyetle sui tefehhümler ve sui telekkiler olduğu anlaşılıyor . Hakikatı hali bir daha ifade ve tasrih edeyim :

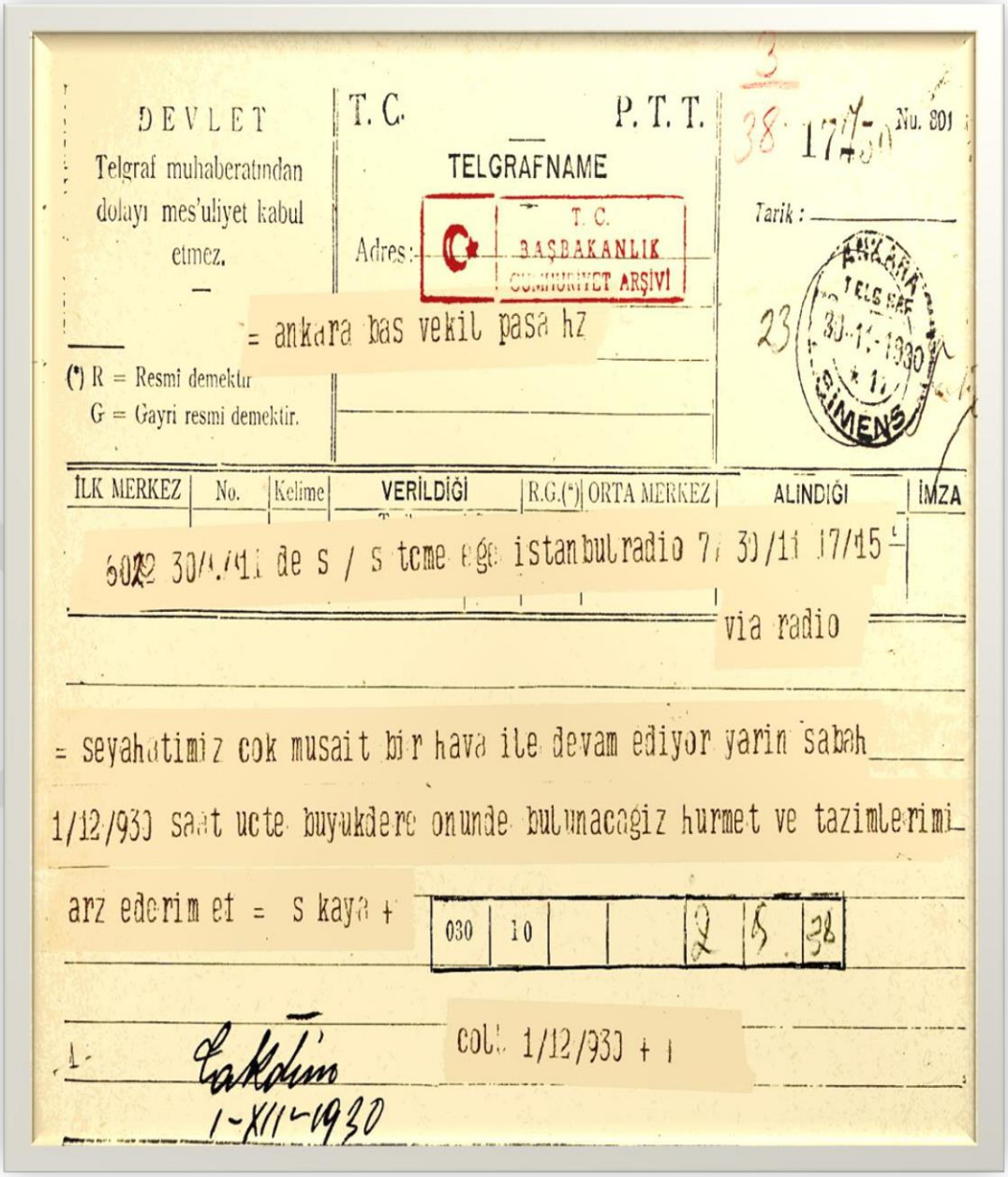
Ben, Cümhuriyet Halk Fırkasının umumî Reisiyim. Cümhuriyet Halk Fırkası, Anadoluya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edüp benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetinin mevlûdudur . Bu teşekküle tarihen bağlıyım . Bu bağı çözmek için hiç bir sebep ve icap yoktur ve olamaz . Resmî vazifemin hitamında Cümhuriyet Halk Fırkasının başında filen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur . Benim bu esasî vaziyetim, bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmî vazifemin bana tahmil ettiği bitaraflığı ihlâl edemez . İşaret olunan hadiseler meyanında İzmirde bir gazete idarehanesine ve Cümhuriyet Halk Fırkası merkezine her ne sebep ve suretle olursa

B.3: 10 Eylül 1930 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın SCF-CHF ikilemi hakkında verdiği ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandığı bildirinin ilk sayfası (BCA Fon No: 490.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 17, s. 1.).

olsun vuku bulmuş tecavüzlerden ve hükûmet ricaline ve
otoritesine karşı bazı idraksizler tarafından yapılan çirkin
tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değil-
dir . Bu teessürümü,akan kanlar ve zayi olan hayat şiddetlen-
dirmiştir . Bu gibi mütecaviz ler ve muharrikleri Cümhuriyet
kanunlarının takiplerinden tabiî kurtulamazlar . Bu sözlerim,
Cümhuriyet gazetesine cevaben ve efkârı umumiyeye [redacted]
[redacted] teniren neşredilmiştir

B.4: 10 Eylül 1930 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın SCF-CHF ikilemi hakkında verdiği ve Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlandığı bildirinin ikinci ve son sayfası (BCA Fon No: 490.1.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 17, s. 2.).

DEVLET
Telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.

T. C. P. T. T.

TELGRAFNAME

Adres:

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Tarik :

= ankara bas vekil pasa hz

(*) R = Resmi demektir
G = Gayri resmi demektir.

İLK MERKEZ	No.	Kelime	VERİLDİĞİ	R.G.(*)	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA

de s / s tcme ege istanbulradio 7 30/11 17/15

via radio

= seyahatimiz cok musait bir hava ile devam ediyor yarin sabah

1/12/930 saat ucte buyukdere onunde bulunacagiz hurmet ve tazimlerimi

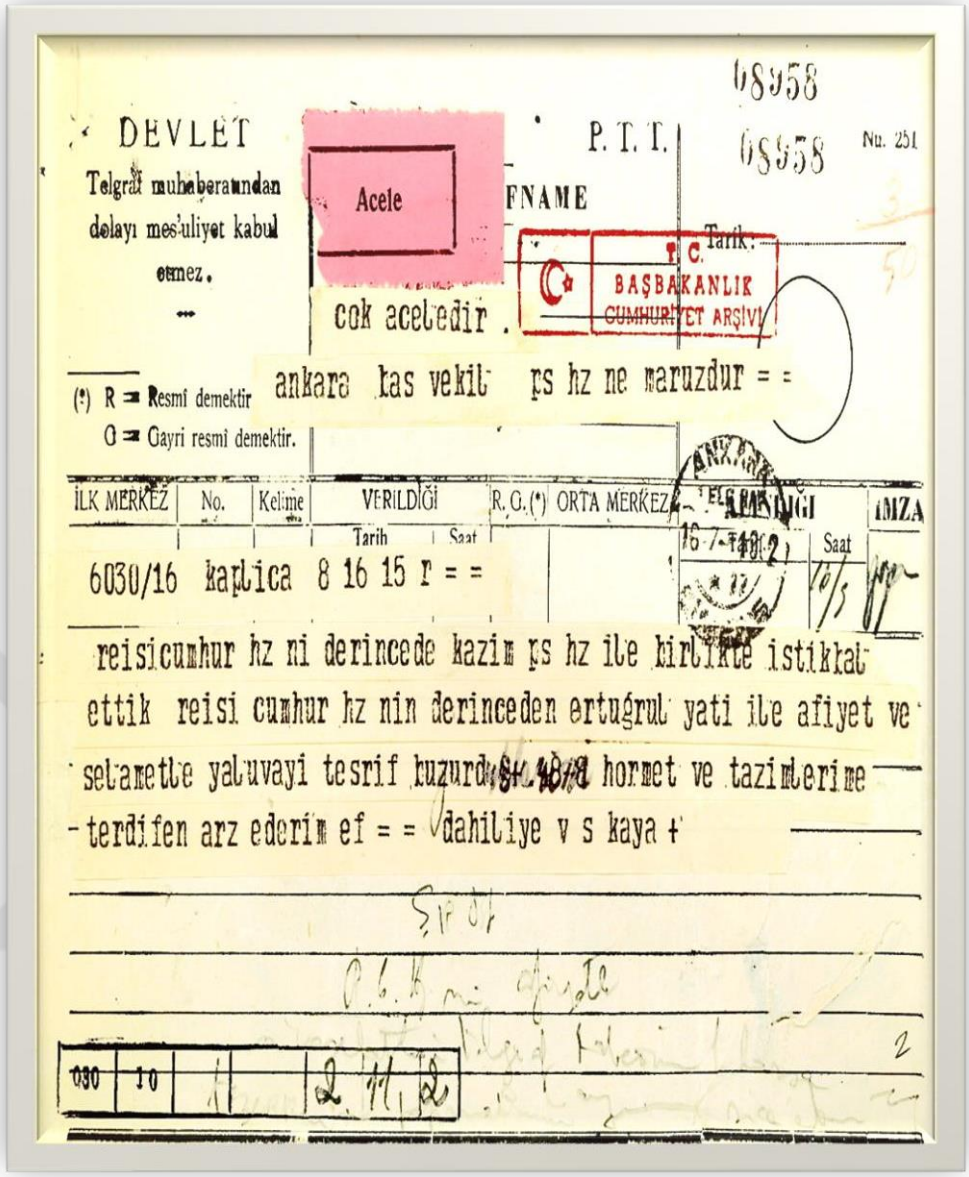
arz ederim et = S kaya +

030	10			2	5	38

cob 1/12/930 + 1

1-XII-1930

B.5: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1930 tarihinde Trabzon'dan İstanbul'a döneceğine dair telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 9, Sıra No: 38).

DEVLET P. T. T. Nu. 251

Telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul olunmaz.

Acele

FNAME

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Tarih:

cok aceledir .

ankara kas vekil ps hz ne maruzdur = =

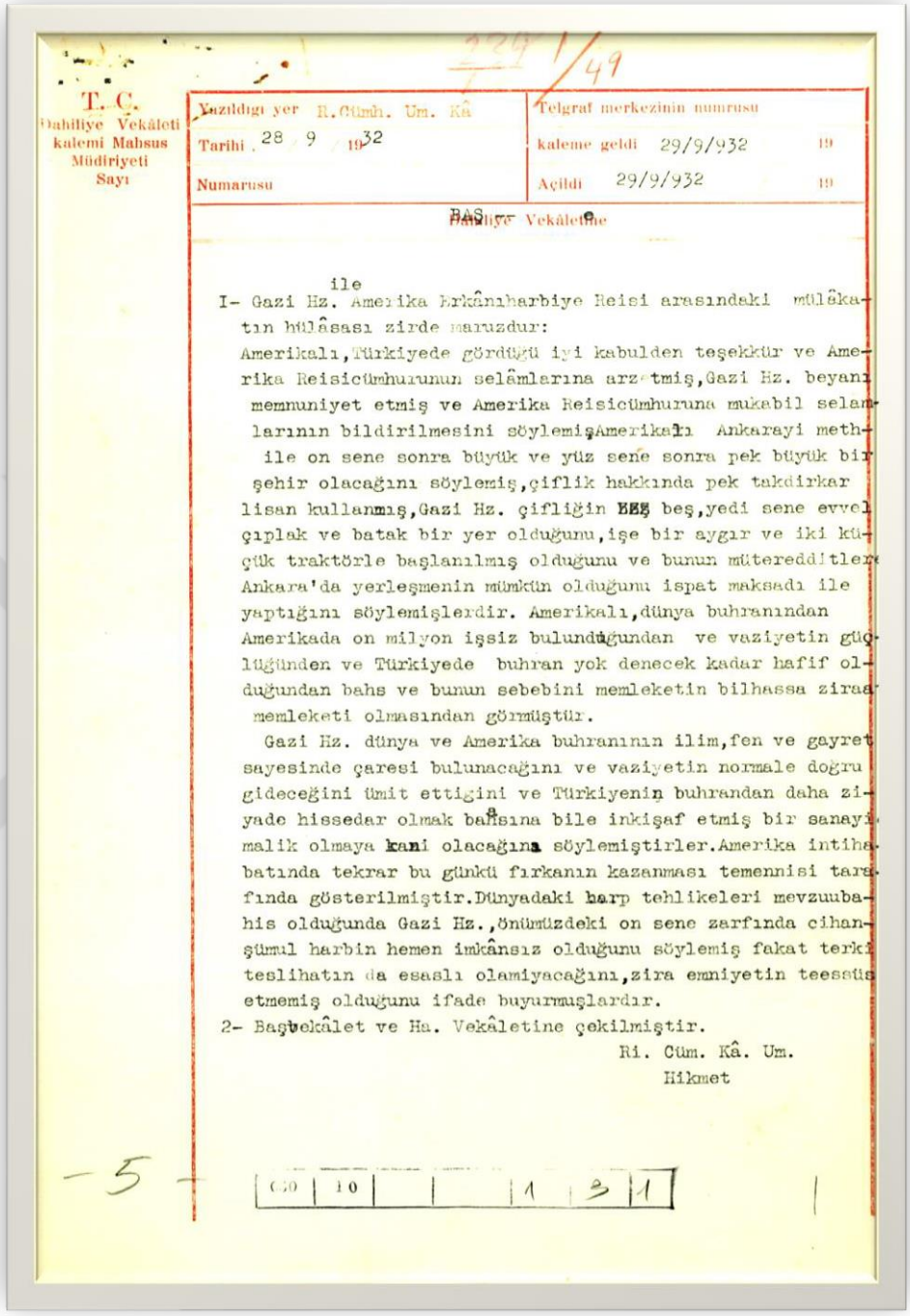
(*) R = Resmi demektir
G = Gayri resmi demektir.

İLK MERKEZ	No.	Kelime	VERİLDİĞİ Tarih	Saat	R. G. (*)	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	Saat	İMZA
6030/16 kaplica		8	16	15	r	= =	16-7-1932	10/5	

reisicumhur hz ni derincede kazim ps hz ile birlikte istikbal ettik reisi cumhur hz nin derinceden ertuğrul yati ile afiyet ve selametle yalovayi tesrif buzurda hormet ve tazimlerime terdifen arz ederim ef = = dahiliye v s kaya +

030	10			2 11 2

B.6: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Temmuz 1932 tarihinde Derince'den Yalova'ya Ertuğrul Yatı ile gittiğini bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 2).

T. C.
Dahiliye Vekâleti
kalemi Mahsus
Müdiriyeti
Sayı

Yazıldığı yer R.Cümh. Um. Kâ
Tarihi 28 / 9 / 1932
Numarusu

Telgraf merkezinin numarusu
kaleme geldi 29/9/932 19
Açildi 29/9/932 19

BAŞ
Dahiliye Vekâletine

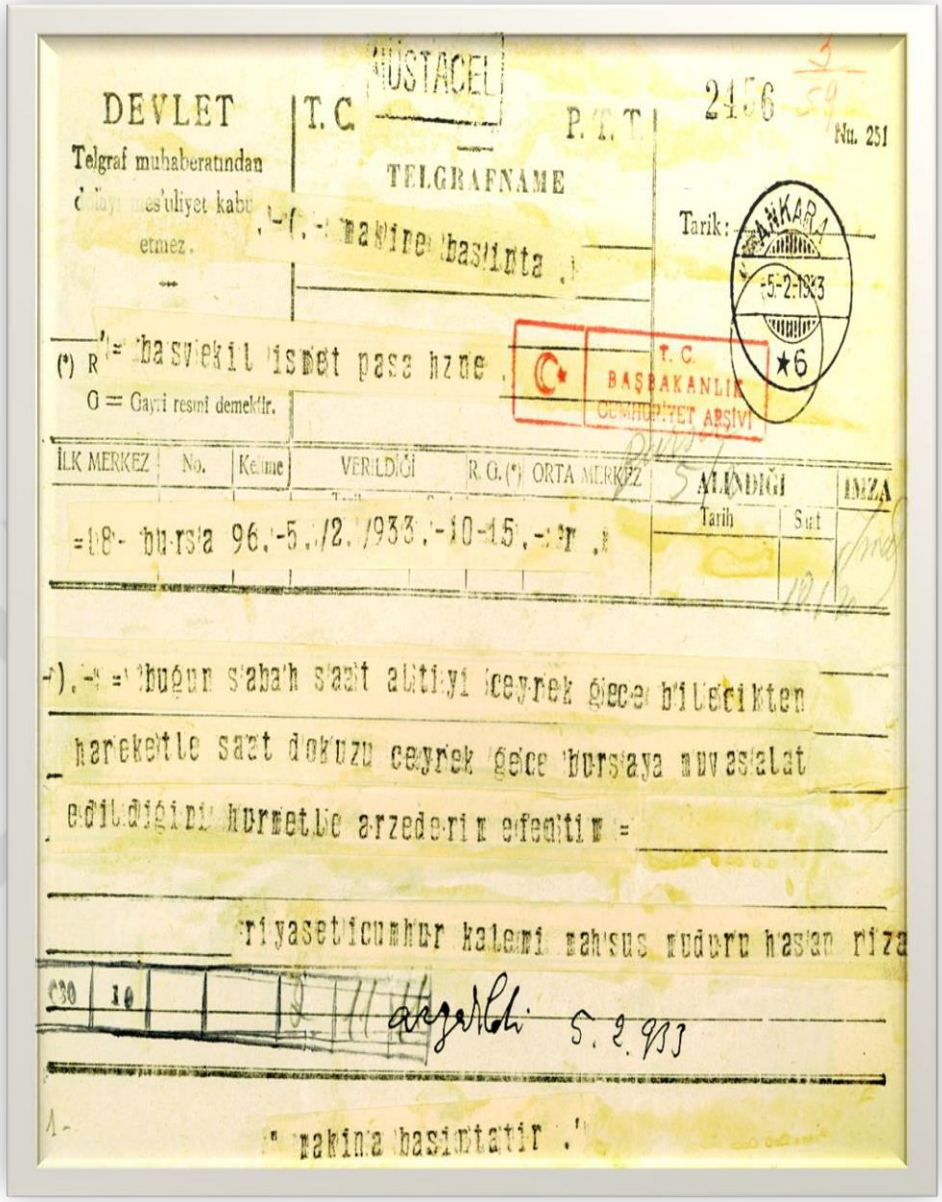
ile
I- Gazi Hz. Amerika Erkânıharbiye Reisi arasındaki mülâkatın hülâsası zirde maruzdur:
Amerikalı,Türkiyede gördüğü iyi kabulden teşekkür ve Amerika Reisicümhurunun selâmlarına arz etmiş,Gazi Hz. beyanı memnuniyet etmiş ve Amerika Reisicümhuruna mukabil selamlarının bildirilmesini söylemiş Amerikalı Ankarayi methile on sene sonra büyük ve yüz sene sonra pek büyük bir şehir olacağını söylemiş,çiflik hakkında pek takdirkar lisan kullanmış,Gazi Hz. çifliğin beş,yedi sene evvel çıplak ve batak bir yer olduğunu,işe bir aygır ve iki küçük traktörle başlanılmış olduğunu ve bunun müteredditler Ankara'da yerleşmenin mümkün olduğunu ispat maksadı ile yaptığını söylemişlerdir. Amerikalı,dünya buhranından Amerikada on milyon işsiz bulunduğundan ve vaziyetin güçlüğünden ve Türkiyede buhran yok denecek kadar hafif olduğundan bahs ve bunun sebebini memleketin bilhassa ziraat memleketi olmasından görmüştür.
Gazi Hz. dünya ve Amerika buhranının ilim,fen ve gayret sayesinde çaresi bulunacağını ve vaziyetin normale doğru gideceğini ümit ettiğini ve Türkiyenin buhrandan daha ziyade hissedar olmak bahsına bile inkişaf etmiş bir sanayi malik olmaya kani olacağına söylemiştirler.Amerika intihabatında tekrar bu günkü fırkanın kazanması temennisi tarafında gösterilmiştir.Dünyadaki harp tehlikeleri mevzuubahis olduğunda Gazi Hz.,önümüzdeki on sene zarfında cihanşümul harbin hemen imkânsız olduğunu söylemiş fakat terki teslihatın da esaslı olamiyacağını,zira emniyetin teessüs etmemiş olduğunu ifade buyurmuşlardır.
2- Başvekâlet ve Ha. Vekâletine çekilmiştir.

Ri. Cüm. Kâ. Um.
Hikmet

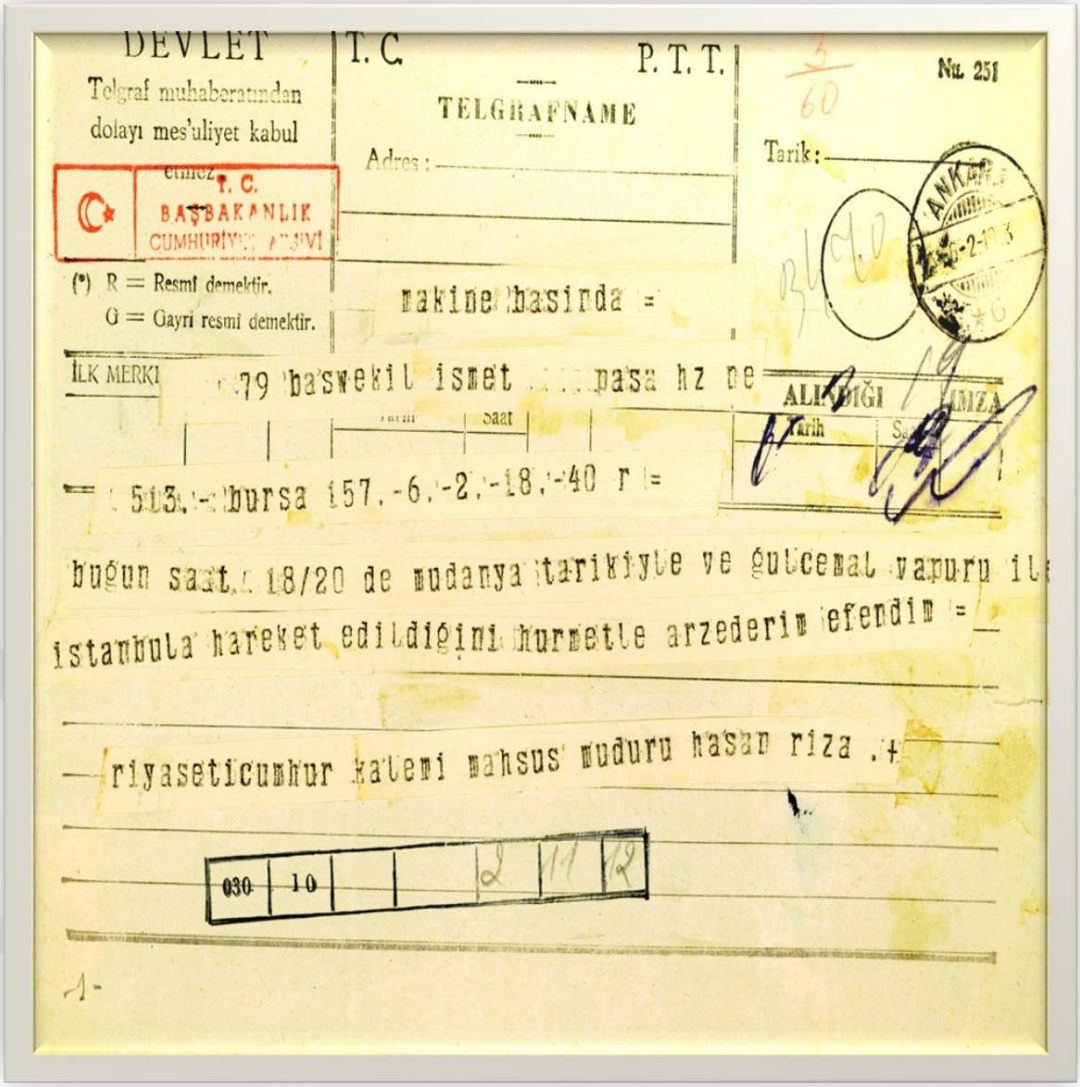
-5-

C.O | 10 | | 1 | 3 | 1

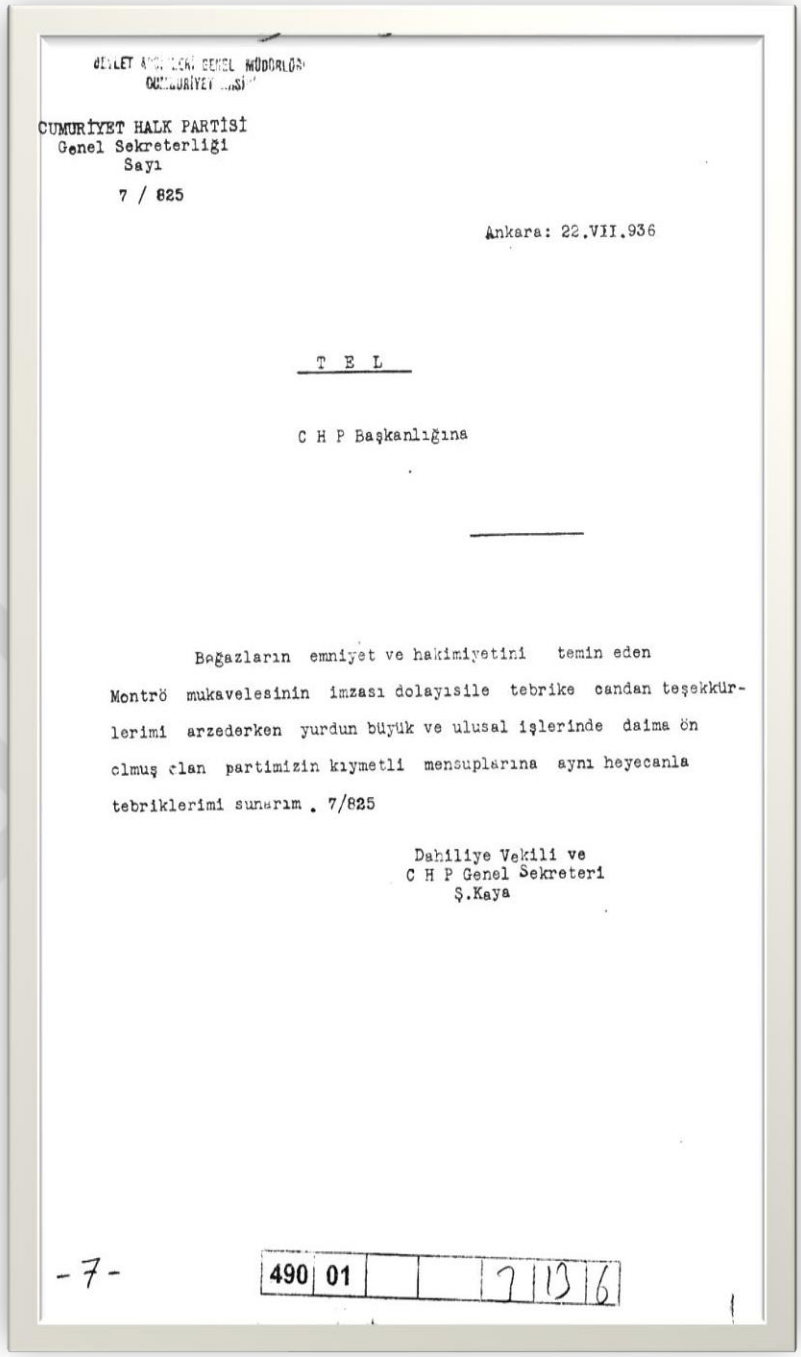
B.7: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda ABD Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur ile yaptığı görüşmenin özeti (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 3, Sıra No: 1).

DEVLET
Telgraf muhaberatından
etmez.
T.C.
MÜSTACEL
P. T. T.
TELGRAFNAME
2456
Nu. 251
Tarik:
ANKARA
-5-2-1933
★6
T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
(*) R
G = Gayri resmi demektir.
İLK MERKEZ | No. | Kelime | VERİLDİĞİ | R.G.(*) ORTA MERKEZ | ALINDIĞI Tarih | Saat | İMZA
bursa 96 5 2 933 10 15
bugün sabah saat altıyı ceyrek gece bilecikten
hareketle saat dokuzu ceyrek gece bursaya muvasalat
edildiğini hürmetle arzederim efendim
riyaseticumhur kalemi mahsus müdürü hasan riza
C30 | 10
5. 2. 933
makina basılıdır.

B.8: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'da yaşanan Arapça ezan okuma sonrası ortaya çıkan gelişmeleri incelemek üzere 5 Şubat 1933 tarihinde Bilecik'ten Bursa'ya vardığını bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 11).

DEVLET
Telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.
T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
(*) R = Resmî demektir.
G = Gayri resmî demektir.
T. C.
P. T. T.
TELGRAFNAME
Adres :
Tarih :
Nu. 251
makine basında =
İLK MERKEZ
79 baswekil ismet ... pasa hz de
ALINDIĞI
İMZA
Tarih
Saat
513.- bursa 157.-6.-2.-18.-40 r =
bugun saat 18/20 de mudanya tarikiyle ve gulcemal vapuru il
istanbula hareket edildigini hurmetle arzederim efendim =
riyaseticumhur kalemi mahsus muduru hasan riza .+
030 10 2 11 12
-1-

B.9: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Şubat 1933 tarihinde Mudanya'dan İstanbul'a Gülcemal Vapuru ile gittiğini bildiren telgraf (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 11, Sıra No: 12).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
7 / 825

Ankara: 22.VII.936

T E L

C H P Başkanlığına

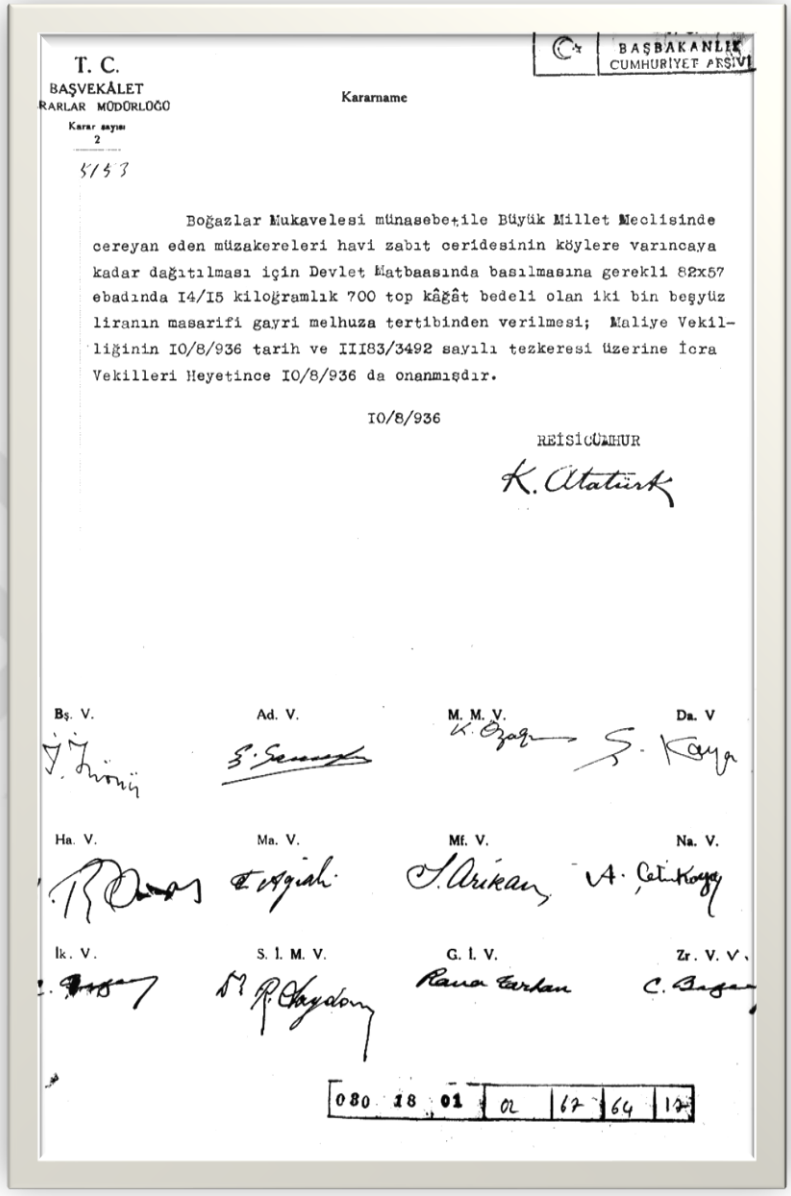
Boğazların emniyet ve hakimiyetini temin eden Montrö mukavelesinin imzası dolayısile tebrike candan teşekkürlerimi arzederken yurdun büyük ve ulusal işlerinde daima ön olmuş olan partimizin kıymetli mensuplarına aynı heyecanla tebriklerimi sunarım. 7/825

Dahiliye Vekili ve
C H P Genel Sekreteri
Ş.Kaya

-7-

490 01 7 13 6

B.10: Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması sonrası 22 Temmuz 1936 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığına gönderdiği kutlama telgrafı (BCA Fon No: 490.10.0.0, Kutu No: 3, Gömlek No: 13, Sıra No: 6).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
5153

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Boğazlar Mukavelesi münasebetile Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakereleri havi zabıt ceridesinin köylere varıncaya kadar dağıtılması için Devlet Matbaasında basılmasına gerekli 82x57 ebadında 14/15 kiloğramlık 700 top kâğât bedeli olan iki bin beşyüz liranın masarifi gayri melhuza tertibinden verilmesi; Maliye Vekilliğinin 10/8/936 tarih ve III83/3492 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10/8/936 da onanmışdır.

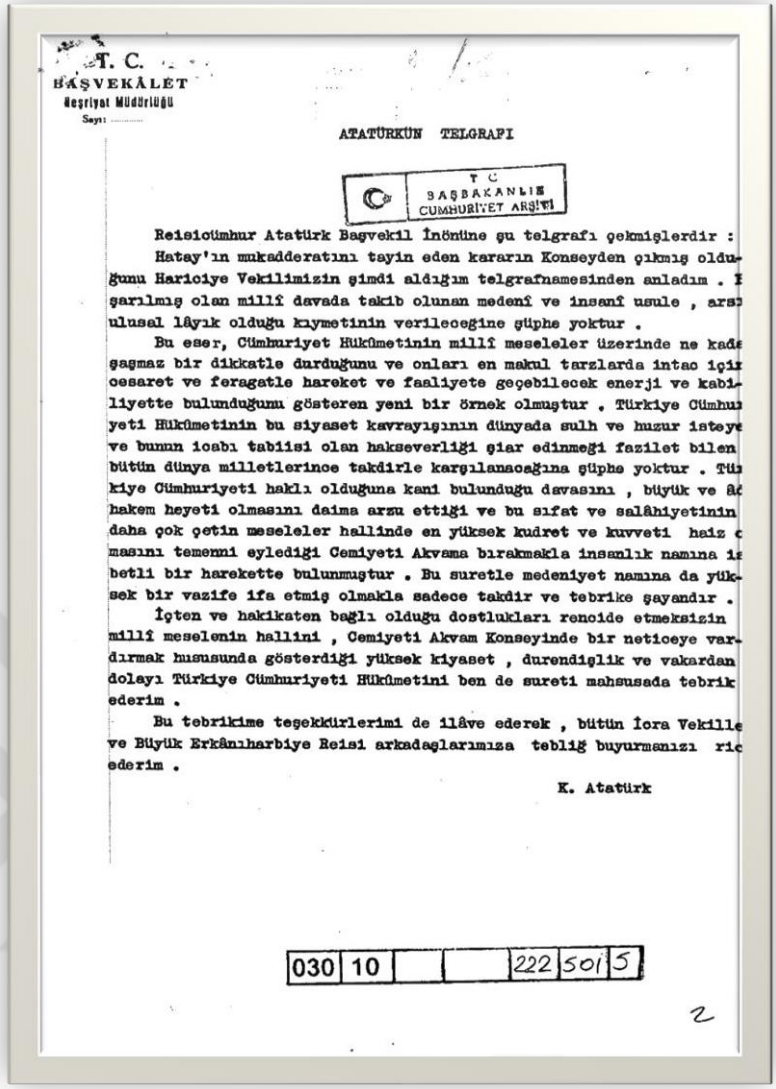
10/8/936

REİSİCÜMHUR
K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.
İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V. V.

080 18 01 | 02 | 67 | 64 | 17

B.11: 10 Ağustos 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle ilgili ülkenin her yerine Büyük Millet Meclisi zabıt ceridesi dağıtılması kararı (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 67, Gömlek No: 67, Sıra No: 17).

T. C.
BAŞVEKÂLET
Neşriyat Müdürlüğü
Sayı:

ATATÜRKÜN TELGRAFI

T C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Reisicümhur Atatürk Başvekil İnönüne şu telgrafı çekmişlerdir :

Hatay'ın mukadderatını tayin eden kararın Konseyden çıkmış olduğunu Hariciye Vekilimizin şimdi aldığım telgrafnamesinden anladım . İ şarılmış olan millî davada takib olunan medenî ve insanî usule , arzı ulusal lâyık olduğu kıymetinin verileceğine şüphe yoktur .

Bu eser, Cümhuriyet Hükûmetinin millî meseleler üzerinde ne kadı şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en makul tarzlarda intac içir cesaret ve feragatle hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve kabiliyette bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur . Türkiye Cümhuı yeti Hükûmetinin bu siyaset kavrayışının dünyada sulh ve huzur isteyı ve bunun icabı tabiisi olan hakseverliği şiar edinmeği fazilet bilen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağına şüphe yoktur . Tür kiye Cümhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını , büyük ve âd hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salâhiyetinin daha çok çetin meseleler hallinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz c masını temenni eylediği Cemiyeti Akvama bırakmakla insanlık namına iş betli bir harekette bulunmuştur . Bu suretle medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır .

İçten ve hakikaten bağlı olduğu dostlukları renoide etmeksizin millî meselenin hallini , Cemiyeti Akvam Konseyinde bir neticeye vardırmak hususunda gösterdiği yüksek kiyaset , durendişlik ve vakardan dolayı Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetini ben de sureti mahsusada tebrik ederim .

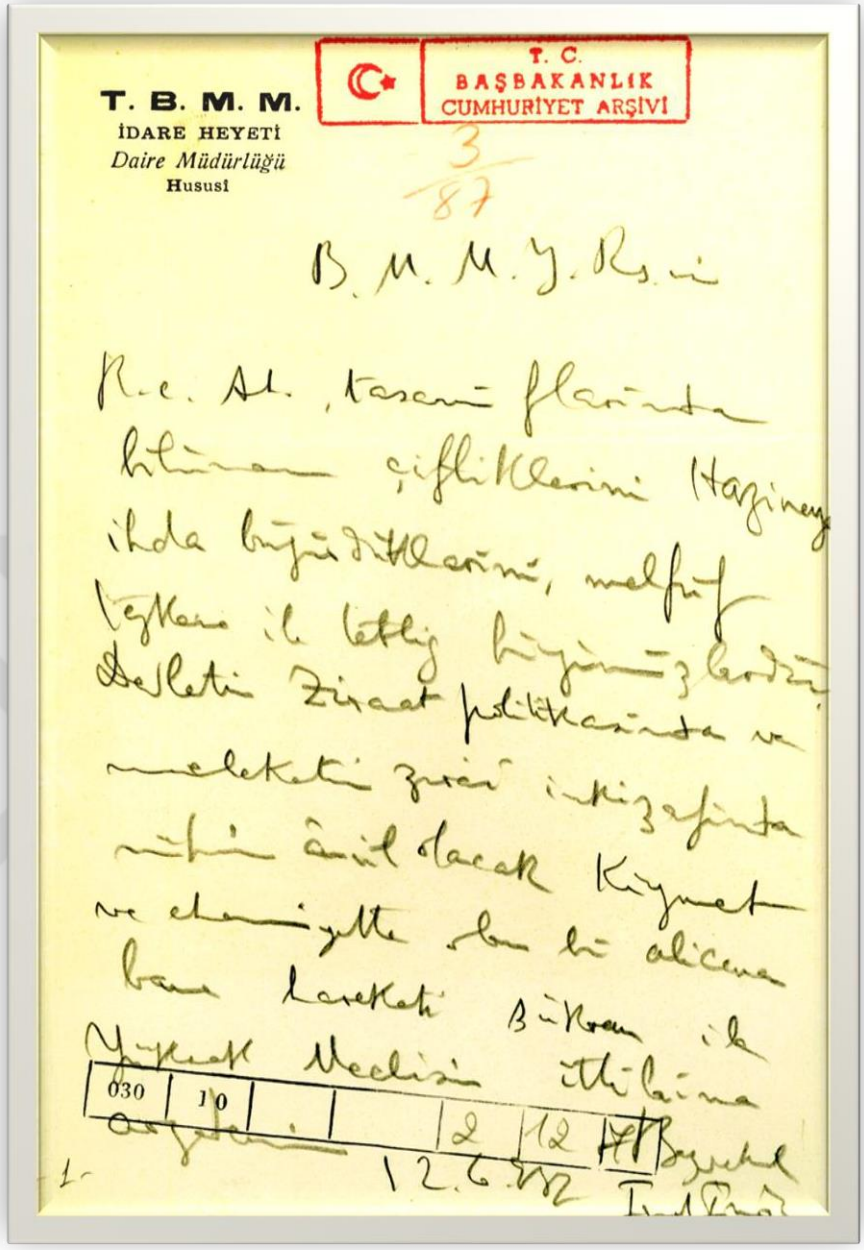
Bu tebrikime teşekkürlerimi de ilâve ederek , bütün İcra Vekille ve Büyük Erkânıharbiye Reisi arkadaşlarımıza tebliğ buyurmanızı ric ederim .

K. Atatürk

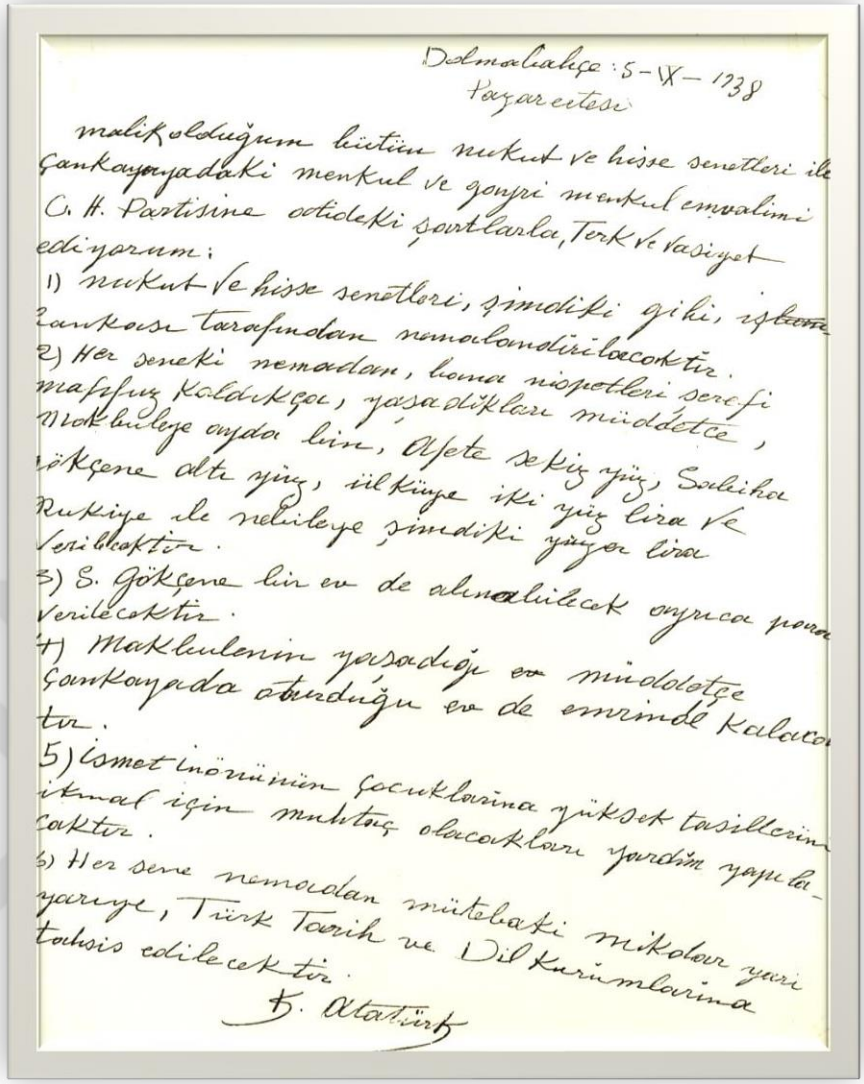
030 | 10 | | | 222 | 501 | 5

2

B.12: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın Milletler Cemiyeti Konseyi'nden çıkması üzerine 22 Ocak 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği tebrik telgrafı. (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 222, Gömlek No: 501, Sıra No: 5).

B.13: 11 Haziran 1937 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sahip olduğu çiftlikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne hediye etmesinin Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM'ne ilanı (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 2, Gömlek No: 12, Sıra No: 7).

Dolmabahçe : 5-IX-1938
Vaşar cuması

Malik olduğum bütün nukut ve hisse senetleri ile Çankayadaki menkul ve gayri menkul emvalimi C. H. Partisine aşağıdaki şartlarla, Terk ve vasiyet ediyorum:

1) Nukut ve hisse senetleri, şimdiki gibi, işletme bankası tarafından nemalandırılacaktır.

2) Her seneki nemadan, hemşirem Nüzhetleri sereften mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye aylığı lira, Afete sekiz yüz, Sabiha Gökçen'e altı yüz, Ülkü'ye iki yüz lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir.

3) S. Gökçen'e bir ev de alınacak ayrıca para verilecektir.

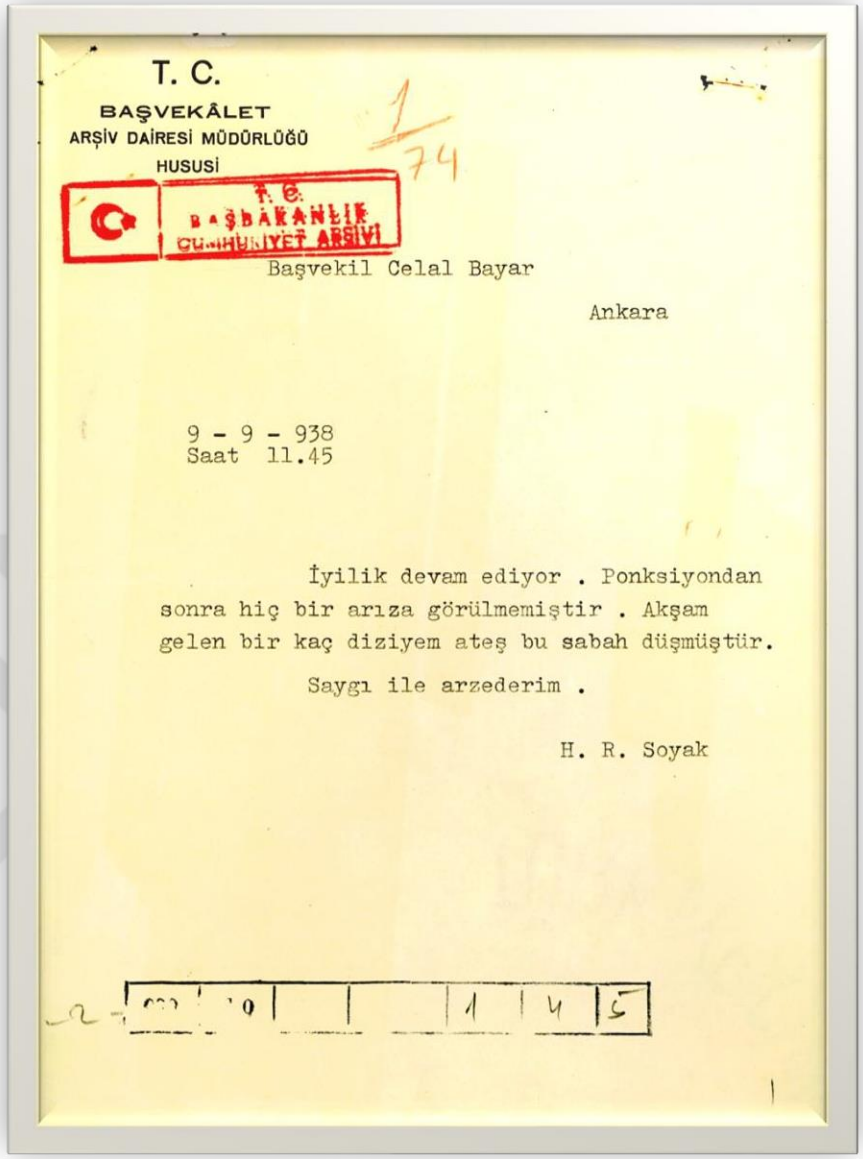
4) Makbule'nin yaşadığı ev müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.

5) İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacaklara yardım yapılacaktır.

6) Her sene nemadan mütebaki miktarın yarısı, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.

M. Atatürk

B.14: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 5 Eylül 1938 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda yazdığı vasiyeti (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 269, Gömlek No: 808, Sıra No: 1).

T. C.
BAŞVEKÂLET
ARŞİV DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
HUSUSİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1/74

Başvekil Celal Bayar

Ankara

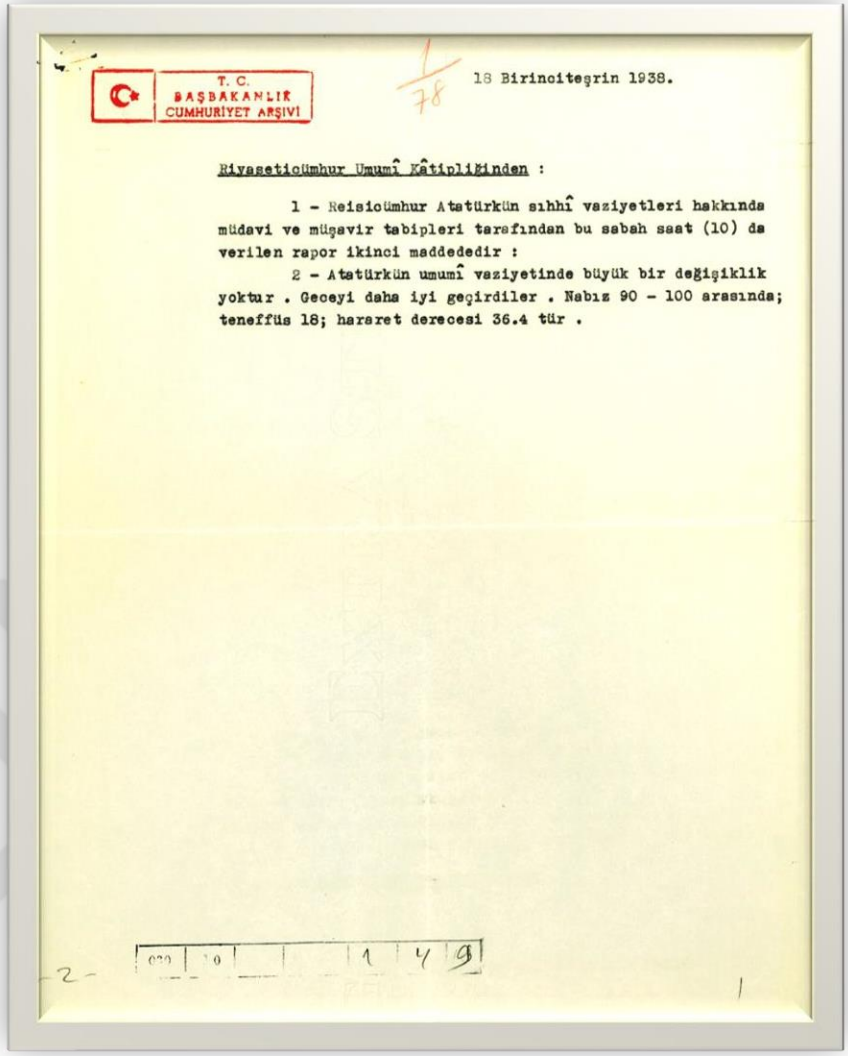
9 - 9 - 938
Saat 11.45

İyilik devam ediyor . Ponksiyondan sonra hiç bir arıza görülmemiştir . Akşam gelen bir kaç diziyem ateş bu sabah düşmüştür.

Saygı ile arzederim .

H. R. Soyak

B.15: 9 Eylül 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 5).

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1/78

18 Birinciteşrin 1938.

Riyaseticümhur Umumî Kâtipliğinden :

1 - Reisicümhur Atatürkün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavi ve müşavir tabipleri tarafından bu sabah saat (10) da verilen rapor ikinci maddededir :

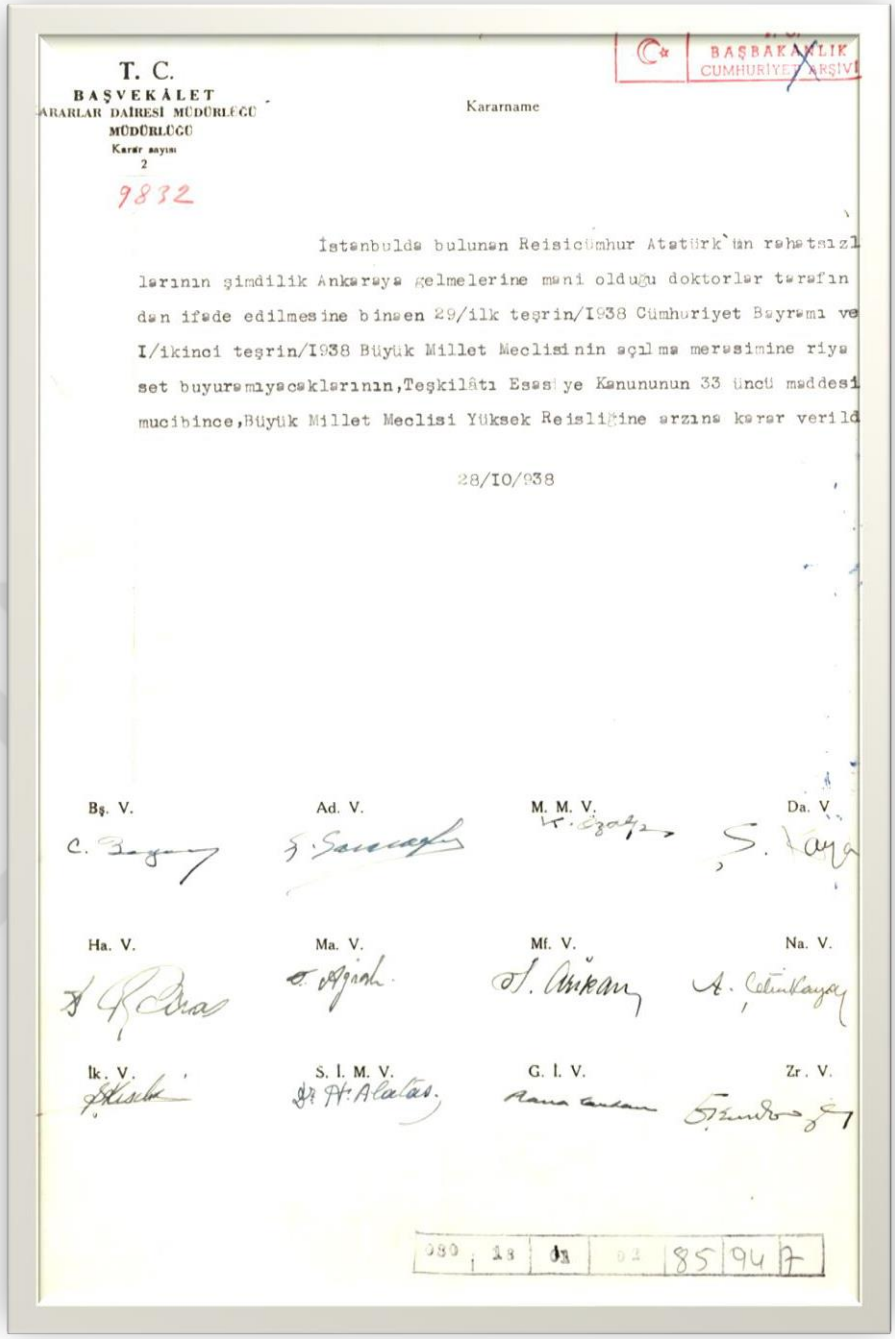
2 - Atatürkün umumî vaziyetinde büyük bir değişiklik yoktur . Geceyi daha iyi geçirdiler . Nabız 90 - 100 arasında; teneffüs 18; hararet derecesi 36.4 tür .

-2-

030 | 10 | | | 1 | 4 | 9

1

B.16: 18 Ekim 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 9).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

9832

Kararname

İstanbulda bulunan Reisicümhur Atatürk'ün rahatsızl
larının şimdilik Ankaraya gelmelerine mani olduğu doktorlar tarafın
dan ifade edilmesine binaen 29/ilk teşrin/1938 Cümhuriyet Bayramı ve
I/ikinci teşrin/1938 Büyük Millet Meclisinin açılma merasimine riya
set buyuramıyacaklarının,Teşkilâtı Esasiye Kanununun 33 üncü maddesi
mucibince,Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine arzına karar verild

28/IO/938

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

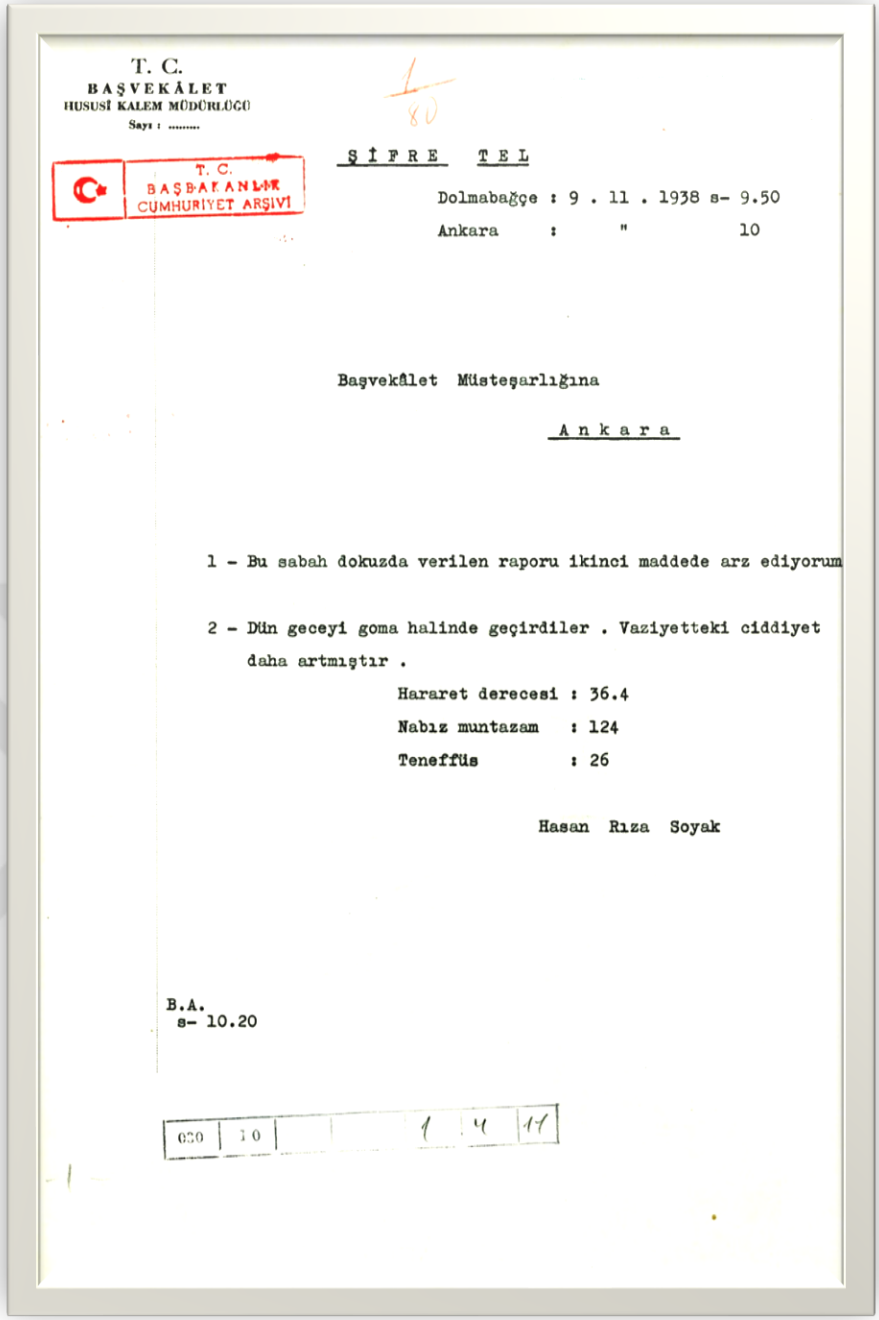
Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

030 . 18 01 02 85 94 7

B.17: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet Bayramı ve Türkiye Büyük Milet Meclisi açılış merasimlerine rahatsızlığından dolayı katılamayacağına dair 28 Ekim 1938 tarihinde yayınlanan duyuru (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 94, Sıra No: 7).

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı : .....

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

ŞİFRE TEL

Dolmabağçe : 9 . 11 . 1938 s- 9.50
Ankara : " 10

Başvekâlet Müsteşarlığına

Ankara

1 - Bu sabah dokuzda verilen raporu ikinci maddede arz ediyorum

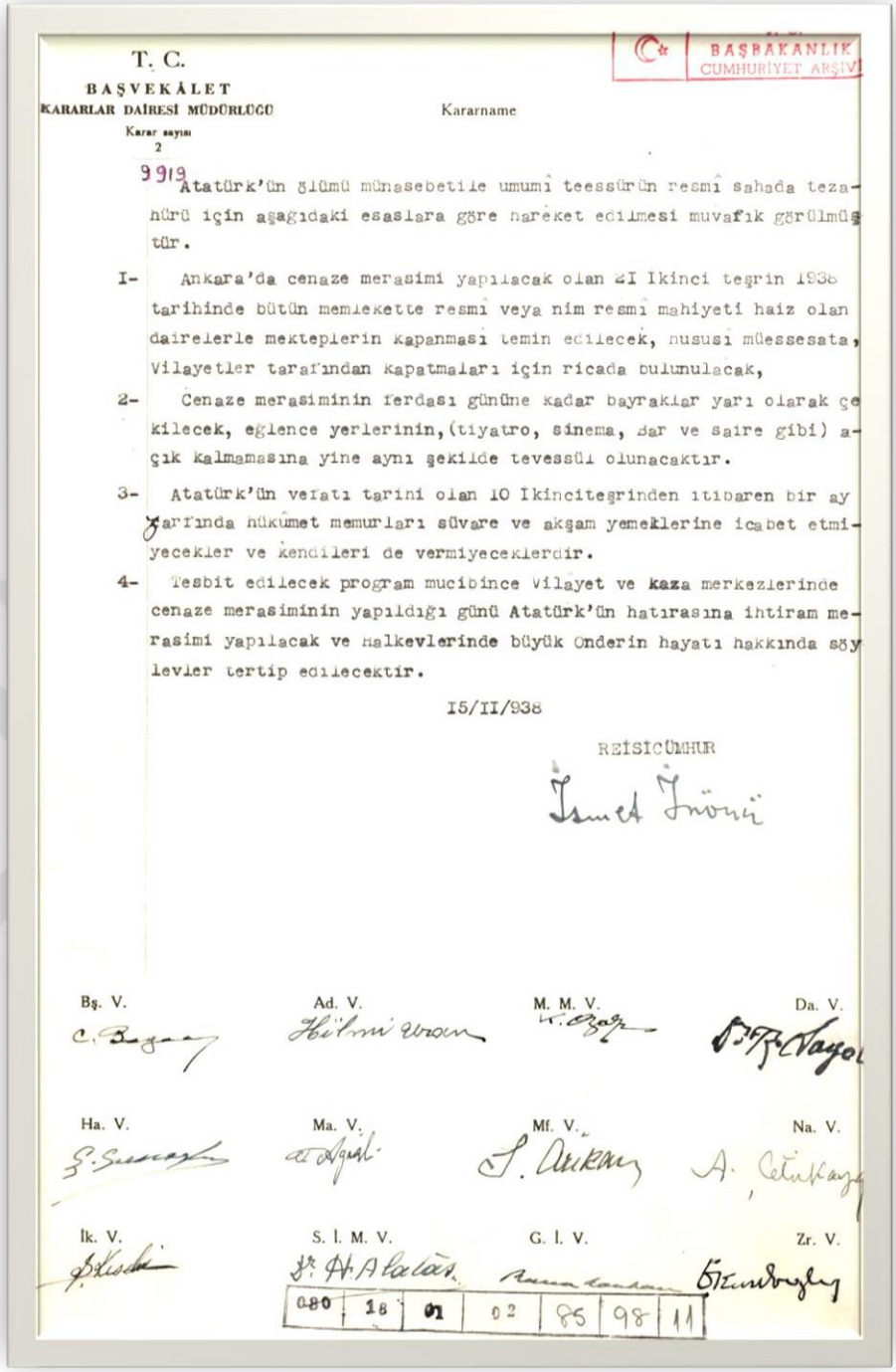
2 - Dün geceyi goma halinde geçirdiler . Vaziyetteki ciddiyet daha artmıştır .

Hararet derecesi : 36.4
Nabız muntazam : 124
Teneffüs : 26

Hasan Rıza Soyak

B.A.
s- 10.20

B.18: 9 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Başbakanlığa verilen bilgi (BCA Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 1, Gömlek No: 4, Sıra No: 11).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

9919

Atatürk'ün ölümü münasebetile umumî teessürün resmî sahada tezahürü için aşağıdaki esaslara göre hareket edilmesi muvafık görülmüştür.

1- Ankara'da cenaze merasimi yapılacak olan 21 İkinci teşrin 1938 tarihinde bütün memlekette resmî veya nim resmî mahiyeti haiz olan dairelerle mekteplerin kapanması temin edilecek, hususi müessesatın Vilayetler tarafından kapatmaları için ricada bulunulacak,

2- Cenaze merasiminin ferdası gününe kadar bayraklar yarı olarak çekilecek, eğlence yerlerinin, (tiyatro, sinema, bar ve saire gibi) açık kalmamasına yine aynı şekilde tevessül olunacaktır.

3- Atatürk'ün vefatı tarihi olan 10 İkinciteşrinden itibaren bir ay zarfında hükümet memurları süvare ve akşam yemeklerine icabet etmiyecekler ve kendileri de vermiyeceklerdir.

4- Tesbit edilecek program mucibince vilâyet ve kaza merkezlerinde cenaze merasiminin yapıldığı günü Atatürk'ün hatırasına ihtiram merasimi yapılacak ve halkevlerinde büyük Önderin hayatı hakkında söylevler tertip edilecektir.

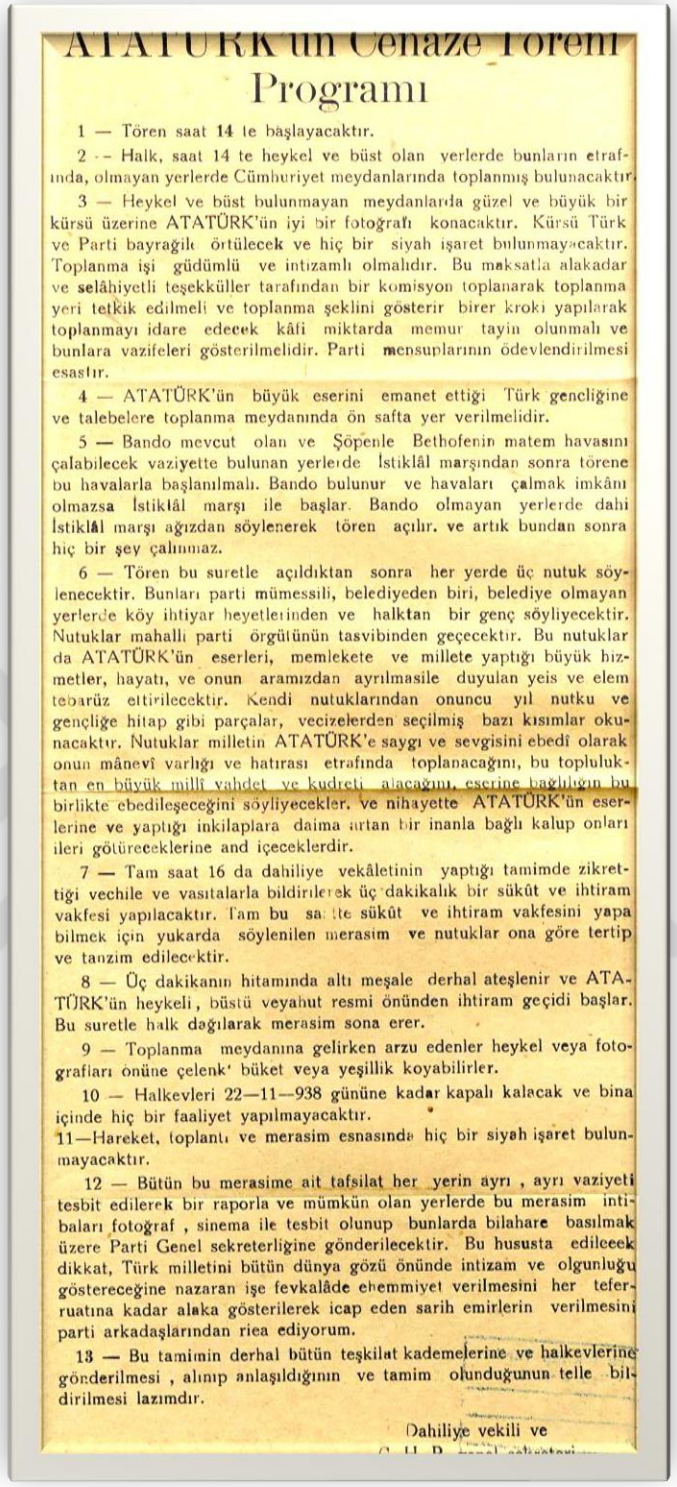
15/II/938

REİSİCÜMHUR
İsmet İnönü

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V.
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.
İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V.

080 | 18 | 01 | 02 | 85 | 98 | 11

B.19: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sebebiyle 15 Kasım 1938 tarihinde ilan edilen ve bütün yurtta uyulması gereken esaslar (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 98, Sıra No: 11).

ATATÜRK'ün Cenaze Töreni
Programı

1 — Tören saat 14 te başlayacaktır.

2 — Halk, saat 14 te heykel ve büst olan yerlerde bunların etrafında, olmayan yerlerde Cümhuriyet meydanlarında toplanmış bulunacaktır.

3 — Heykel ve büst bulunmayan meydanlarda güzel ve büyük bir kürsü üzerine ATATÜRK'ün iyi bir fotoğrafı konacaktır. Kürsü Türk ve Parti bayrağile örtülecek ve hiç bir siyah işaret bulunmayacaktır. Toplanma işi güdümlü ve intizamlı olmalıdır. Bu maksatla alakadar ve selâhiyetli teşekküller tarafından bir komisyon toplanarak toplanma yeri tetkik edilmeli ve toplanma şeklini gösterir birer kroki yapılarak toplanmayı idare edecek kâfi miktarda memur tayin olunmalı ve bunlara vazifeleri gösterilmelidir. Parti mensuplarının ödevlendirilmesi esastır.

4 — ATATÜRK'ün büyük eserini emanet ettiği Türk gençliğine ve talebelere toplanma meydanında ön safta yer verilmelidir.

5 — Bando mevcut olan ve Şopenle Bethofenin matem havasını çalabilecek vaziyette bulunan yerlerde İstiklâl marşından sonra törene bu havalarla başlanılmalı. Bando bulunur ve havaları çalmak imkânı olmazsa İstiklâl marşı ile başlar. Bando olmayan yerlerde dahi İstiklâl marşı ağızdan söylenerek tören açılır. ve artık bundan sonra hiç bir şey çalınmaz.

6 — Tören bu suretle açıldıktan sonra her yerde üç nutuk söylenecektir. Bunları parti mümessili, belediyeden biri, belediye olmayan yerlerde köy ihtiyar heyetlerinden ve halktan bir genç söyliyecektir. Nutuklar mahalli parti örgütünün tasvibinden geçecektir. Bu nutuklar da ATATÜRK'ün eserleri, memlekete ve millete yaptığı büyük hizmetler, hayatı, ve onun aramızdan ayrılmasile duyulan yeis ve elem tebarüz ettirilecektir. Kendi nutuklarından onuncu yıl nutku ve gençliğe hitap gibi parçalar, vecizelerden seçilmiş bazı kısımlar okunacaktır. Nutuklar milletin ATATÜRK'e saygı ve sevgisini ebedî olarak onun mânevî varlığı ve hatırası etrafında toplanacağını, bu topluluktan en büyük milli vahdet ve kudreti alacağını, eserine bağlılığın bu birlikte ebedileşeceğini söyliyecekler. ve nihayette ATATÜRK'ün eserlerine ve yaptığı inkilaplara daima artan bir inanla bağlı kalup onları ileri götüreceklerine and içeceklerdir.

7 — Tam saat 16 da dahiliye vekâletinin yaptığı tamimde zikrettiği vechile ve vasıtalarla bildirilerek üç dakikalık bir sükût ve ihtiram vakfesi yapılacaktır. Tam bu saatte sükût ve ihtiram vakfesini yapabilmek için yukarda söylenilen merasim ve nutuklar ona göre tertip ve tanzim edilecektir.

8 — Üç dakikanın hitamında altı meşale derhal ateşlenir ve ATATÜRK'ün heykeli, büstü veyahut resmi önünden ihtiram geçidi başlar. Bu suretle halk dağılarak merasim sona erer.

9 — Toplanma meydanına gelirken arzu edenler heykel veya fotoğrafları önüne çelenk' büket veya yeşillik koyabilirler.

10 — Halkevleri 22—11—938 gününe kadar kapalı kalacak ve bina içinde hiç bir faaliyet yapılmayacaktır.

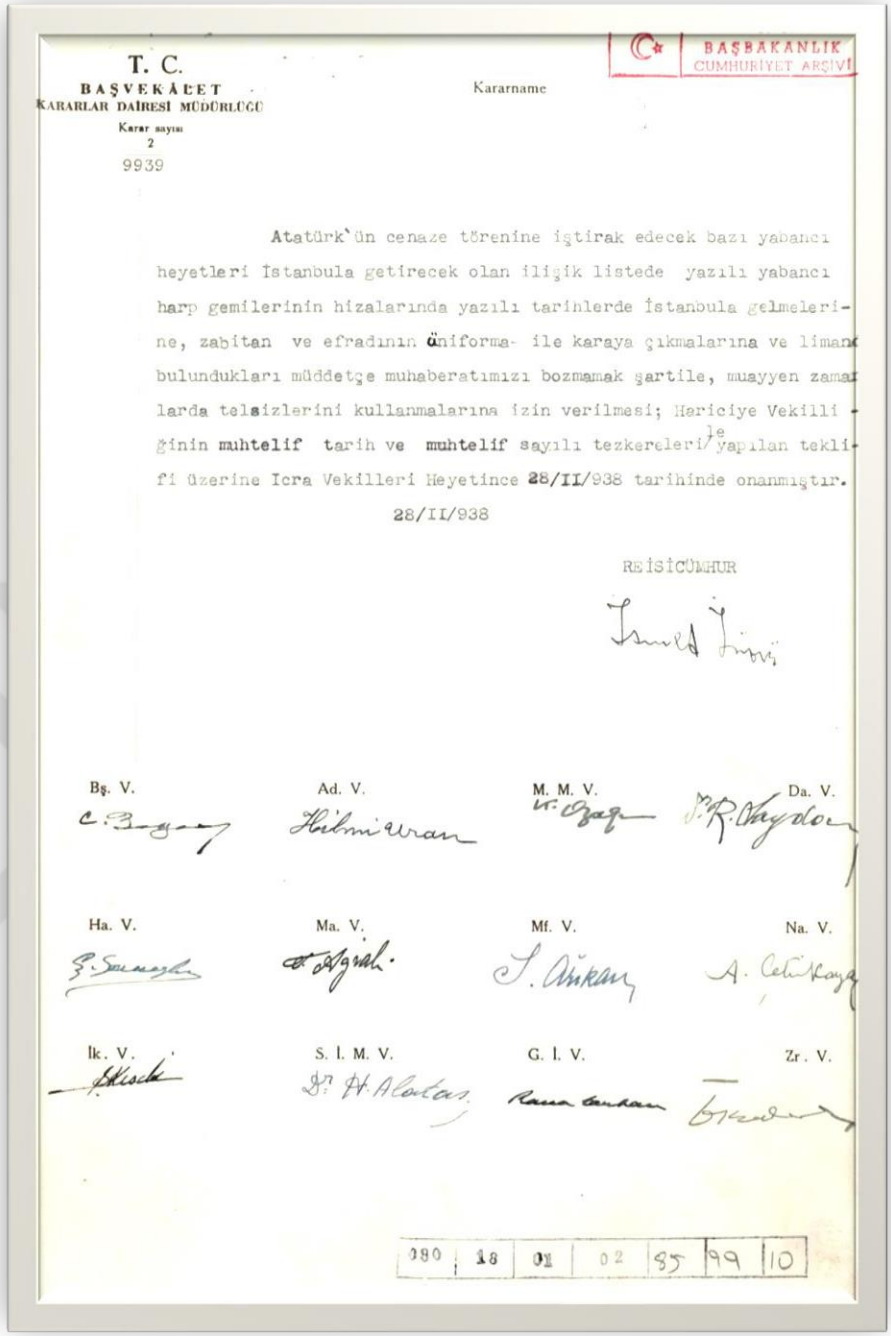
11—Hareket, toplantı ve merasim esnasında hiç bir siyah işaret bulunmayacaktır.

12 — Bütün bu merasime ait tafsilat her yerin ayrı, ayrı vaziyeti tesbit edilerek bir raporla ve mümkün olan yerlerde bu merasim intibaları fotoğraf, sinema ile tesbit olunup bunlarda bilahare basılmak üzere Parti Genel sekreterliğine gönderilecektir. Bu hususta edilecek dikkat, Türk milletini bütün dünya gözü önünde intizam ve olgunluğu göstereceğine nazaran işe fevkalâde ehemmiyet verilmesini her teferruatına kadar alaka gösterilerek icap eden sarih emirlerin verilmesini parti arkadaşlarından rica ediyorum.

13 — Bu tamimin derhal bütün teşkilat kademelerine ve halkevlerine gönderilmesi, alınıp anlaşıldığının ve tamim olunduğunun telle bildirilmesi lazımdır.

Dahiliye vekili ve

B.20: 16 Kasım 1938 Çarşamba günü Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Refik Saydam tarafından Ankara'da ve Türkiye'de Atatürk'ün cenaze töreninin nasıl yapılacağı hakkında yayınlanan genelge (TİTEA, Kutu No: 26, Sıra No: 50, Belge No: 34).

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9939

Kararname

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Atatürk'ün cenaze törenine iştirak edecek bazı yabancı heyetleri İstanbula getirecek olan ilişik listede yazılı yabancı harp gemilerinin hizalarında yazılı tarihlerde İstanbula gelmelerine, zabitan ve efradının üniforma ile karaya çıkmalarına ve limanı bulundukları müddetçe muhaberatımızı bozmamak şartile, muayyen zamanlarda telsizlerini kullanmalarına izin verilmesi; Hariciye Vekilliğinin muhtelif tarih ve muhtelif sayılı tezkereleri ile yapılan teklifi üzerine Icra Vekilleri Heyetince 28/II/938 tarihinde onanmıştır.

28/II/938

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

190 | 18 | 01 | 02 | 85 | 99 | 10

B.21: Mustafa Kemal Atatürk'ün cenaze törenine katılacak bazı yabancı heyetleri İstanbul'a getirecek harp gemileri ve mürettebatı hakkında 28 Kasım 1938 tarihinde yayınlanan beyanname (BCA Fon No: 30.18.1.2, Kutu No: 85, Gömlek No: 99, Sıra No: 10).

B.22: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişiyle ilgili Belediye Reisi Muhittin Bey'in İstanbul halkına yayınladığı beyanname (Milliyet, 28 Haziran 1927).

جمهوريت

هيئت وكيله ، دون غازى حضرتلرينك رياستلرنده طقوز ساعت دوام ايدن مهم بر فوق العاده اجتماع عقد ايتمشدر

طيارة بارامى

هيئت وكيلك دونكى فوق العاده اجتماعنده انتخابات مسائلنك قونوشولدوغى تحمين ايديلمكده در

سوريه نابيبقه كيملر

ليمانده بنزآتمه بوجه رانى باشمدى ، فجار مادونالرده بكلديكن مالكى جفارا جيو بر بولدوماليور

جنوبده وكى ايتلر فنا !

جمعيت اقدامه كى فرانسز مرخصلرنى صوكره انكليز مرخصلرى ده چيكيدى !

دوده تمنه وفرجيلر بمز مرهم بر قونفرانس عقد ايتديلر

تزيه محى الدين خانم والى بك آرمنده فره كدى !

مصر قره الوسى نازلى خانم حقنده مرافعى نقصبدت

نازلى خانم وكيلى فرانسه دن مصره عودت ايدرلرسه فرانسز ضابطلرك احافدنى ايتش

Cumhuriyet

HER GÜN SABAHLARI ÇIKAR, SİYASİ TÜRK GAZETESİ

anlılar M. Papayı Azlettiler Ve Mahkemeye Verdile

Millet mektepleri Başmuallimi-nin talebesine hediyesi

Gazi Hz. mezunlara teşkilâtı esasi-yeden bir nüsha hediye ediyor

M. Papa Sefirlikten azledildi ve mahkemeye verildi

Yunan hükûmetinin cevabî notası gelecek hafta kuriy ile Ankaraya gönderilecek

Şehitlere borcumuz!

Maarif Vekili Cemal Hüsnü Beyin kıymetli bir nutku

Amerikalı talebe Boğazı yüzerek geçti

İsmet Paşa Hz.nin nezdinde

İngiliz Maliye Nazırı tahkir mes'elesini tevil ediyor

Güzellik Müsabakamız

34 güzelden henüz idarehanemize müraca etmiyenlerin, müracaatlarını rica ederi

Cumhuriyet

ZMIRDE KANLI NÜMAYİŞLER

ki kişi öldü, on beş yaralı var, "Anadolu„ matbaası taşlandı, geç vakit sükûnet iade edildi, Fethi Bey nutkunun iradını tehir etti

Hadiselerin tafsilâtı

Zabıta kuvvetinin müdahelesini icap ettiren kanlı hadiseler nasıl oldu?

Gazi Hz. dün akşam Yalova'dan geldiler

İsmet ve Kâzım Paşalar İzmire davet edildiler

Kraliçe kim olacak?

Başvekil İsmet Pş Hz. nin İzmir hâdisesi münasebetile beyanatı

B.25: SCF'nın olaylı İzmir mitingi sonrası Cumhuriyet Gazetesi'nin haberi (Cumhuriyet, 6 Eylül 1930, s.1.).

Balkan konferansı hakkında
RuşenEşrefB.in verdiği malûmat

VAKIT

14 üncü Yıl • Sayı: 4924 İdare yeri: İstanbul, Ankara cd. Vakıt Yurdu Perşembe 24 Eylül (9 uncu ay) 1931

Halkalıda köylüler arasında

Büyük Gazi kavuncu Receple nasıl pazarlık etti ?

Yaşlı köylü tanıyamadığı Reisicümhura dedi ki: "Yahu sen ne diyorsun, bir araba kavun 15 liraya verilir mi? „

Büyük Reisimiz köylü ile dostça pazarlık ederek bir araba kavunla altı küfe üzüm aldılar ve köylülere şu adresi verdiler: "Dolmabahçe Sarayında Gazi Paşa „

Millî takımımız bu akşam Sofyaya hareket ediyor

İzmirlilerin haklı tecessürü devam ediyor

Millî takımımızı teşkil edecek on kıymetli oyuncularımızdan Nihat, Hakkı, Muzaffer, Fikret, Robii Beyler, antrenörle birlikte (Aşağıda tafsilâtı)

B.26: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 21 Eylül 1931 Pazartesi günü Yeşilköy'ü ziyaret ederken o bölgede bulunan satıcılardan pazarlıklar sonucu aldığı kavun ve üzümün haberi (Vakit, 24 Eylül 1931).

NUSHASI 5 KURUŞTUR

ETEM İZZET

Dostluk Sesi

Türkiye Cemiyeti Akvamda..

M. Hymans'ın nutkundan: "Avrupanın müntehasını teşkil eden Türkiye, medeniyetin bir ifadesidir,,

Türkiye murahhasları meclis müzakeratına iştirak ettiler

CENEVRE, 18 A.A. — Cemiyeti Akvam büyük meclisi Türkiyenin Cemiyeti Akvama kabulüne müteallik karar verdi. Türk murahhasları Meclis salonuna alındıktan sonra Reis M. Hymans Türkiye Cümhuriyetine hayırlı başarılı etmiş, Türkiyenin Cemiyeti Akvama İştirakinin milletler camiyetinin ilerlemesi bir mühim adım olduğunu söyledi. Briand - Kellogg misakından bahsetti ve Türkiyenin kuvvet ve vazifelerinin ehemmiyet taşıdığını söyledi. Türkiyenin Bern sefiri vardi- ği cevapta Briand - Kellogg misakından bahsile hakkında beyanı ve Türkiyenin kuvvet ve vazifelerinin ehemmiyet taşıdığını söyledi. Türkiyenin Bern sefiri vardi- milli sesine iştirak edeceğini beyan eylemiştir. Bundan sonra Büyük meclis, (Devamı 6 ıncı sahifede.)

Gazi Hz. İtalyan amiralini kabul ettiler

Misafirler yarın Cümhuriyet abidesine çelenk koyacaklar

Dün Gazi Hz. tarafından kabul edilen İtalyan amiralı

Amiral ardet etti

Gazi Hazretleri tarafından kabul edilen İtalyan filosu umi amiralı ve vefir emsalleri dün akşam geç vakit mütekabilen ardet etmişlerdir. Ayni mevkiden Büyükelçimiz Hüsnü Hikmet Bey de şehrimize gelmiştir.

Telefon şirketi abonelerden 20den 200 liraya kadar ne parası alıyor?

Şirket kendi noktai nazarını izah ediyor..

"Ankara-Avrupa telefon hatlarında vukuu melhuz mükâleme ücretlerine karşılık"

Telefon şirketi umumi müdürü

Darülfünunun Islahı..

Maarif vekili, Vekiller heyetinde tetkikat yapıldığını söylüyor

ANKARA, 18 — İstanbul Darülfünununun vaziyeti ve memleketimiz için açılmaz düğümlerin darülfünun sanlar hakkında Maarif vekili Esat Bey ile konuşmuştur. — İstanbul Darülfünunu hakkında bir memleket hususi Heyeti vekil tedadır. Hükümet bu işi yakın da neticelendire- cektir. Ankara- da bir darülfünun yapmağa ise sekiden beri düşünüyoruz. Bu iş başımızda emeliminde. Esasen burada bunun mevcuttur. Halbuki fakültelerine ilâveten bir tıp fakültesi bunu talebin edebiyat fakültesi açılacaktır. Memleketimizin diğer bir yerinde üçüncü bir darülfünun tesisine gelince, bu hususta henüz alınmış kat'i bir karar yoktur. Ancak bâzı olduğu za- manda bu da yapılacaktır.»

ESAT BEY

Şehrimizde devrana eden bir rivayete göre darülfünunda yapılacak tetkikat neticesinde, mevcut ve muallimler arasında bir tasfiye icrası da kuvvetle muhtemeldir.

Başmuharririmiz

Başmuharririmiz Süreyya Mahmut Bey, dün Sirkeciden hareket eden Sakarya vapuru ile Zonguldağa gitmiştir. Ayni vapurda Zonguldak mebusu Raşit, İş Bankası müdürlerinden Sami ve İsmail Hakkı Beyler de vardır. Mahmut Bey Zonguldakta bazı tetkikatta bulunacak ve bir hafta içinde avdet edecektir.

Kontenjanda Tadilât

Heyeti vekilenin bazı değişiklikler yapması muhtemel

ANKARA, 18 — Yakın heyetinin Avrupadaki tetkikatına dair hazırladığı raporla muhtelif devletlerle aktedilen mukavele esasları bu günlerde heyeti vekile de tetkik edilecektir. Bu münasebetle verilecek kararlar meyanında kontenjan tatbikatında mühim tadilât vukua getirileceği tahmin edilmektedir.

Dün de Bunaldık!

Memleketin her tarafında sıcaklar var

İstanbul dün de en sıcak ve bunaltıcı günlerden birini yaşamıştır. Üç günlerdenberi esmekte olan hafif rüzgârı her gün biraz daha fazla sıcak olarak estiğinden dün hararet tahammülü müşkül bir raddeye gelmiş ve gölgede 36 dereceye yükselmiştir. Vaktiyle vaset mevkiinde

verdiği haberе göre bugün hava gene sıcak olarak devam edecektir. Dün İstanbulda bazı hastalarda bulgulara görülmüştür.

Dün hararet İzmirde 36, Kütahyada 36, Simavda 35 derece idi.

EDİRNE, 18. A. A.— Bugün gül gibi bir sıcak hüküm sürüyor. Hararet gölgede 35 derecedir.

Ädliye vekili Edirneye gitti

Şehrimizde bulunan Adliye vekili Yusuf Kemal Bey dün E. dirneye gitmiştir.

Yusuf Kemal Beye Edirne umum Jandarma müfettişi Nedim Beyler refakat etmektedir.

Adliye vekilimiz Edirnede bir, iki gün kalacak, vekil mumaileyh, hapishaneleri teftiş edecek, hapisane teftişi hakkında adan yeni kaideler görecektir.

Uşak şeker fabrikası

ANKARA, 18 (Telefon) — Uşak şeker fabrikası tasfiye halinin halka ait hisseler bedel lerinin verilmesi hakkındaki kanun layihası vekâletince tasvip olunmuştur.

Şimendifer ve tayyare yolcularının sigortası

Sigorta şirketlerinin çoğu bunu mümkün görüyor

Sigorta nasıl ve kim tarafından yapılabilir?

Denizcilik heyetinin yeni bir kararı

M. Kemal'in cezası refedildi

Denizcilik heyetince cezası refedilen Kemal Bey

Alman numuneli teknik mektebi İstanbulda.

Güzel san'atler akademisi dün bir sergi açtı. Yazısı muayir haberleri altındadır.

B.27: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne katılmasının haberi (Milliyet, 19 Temmuz 1932).

Cumhuriyet

ATTİLA

Birinci Dil Kurultayı Büyük Merasimle Açıldı

Kurultay'ın küşat merasimi

içtimaa şeref veren Büyük Gazi'miz müzakereyi sonuna kadar takip ettiler

Kurultayı güzel bir hitabe ile Samih Rifat B. açtı, Kâzım Pş. riyasete intihap edildikten sonra Reşit Galip B. beklenen nutkunu söyledi

General Mac Arthur Ankara'dan Dönüyor

Cekil Bey geliyor

Kararnameler çıktı

Yeni Kontenjan listesi gayet müsaadekâranedir

Listeye bir çok ihracat eşyamız lehine mühim kayıtlar konmuştur

M. Venizelos muzaffer!

Liberal fırkası bütün fırkaların kazandığı yekûndan 20 meb'us fazla kazandı

B.28: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 26 Eylül 1932 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda başlayan Türk Dili Kurultayı çalışmalarını dinlerken (Cumhuriyet, 27 Eylül 1932).

Gazi Hz. iktısat Vekili ile Başbaşa!

Dil inkılâbı hamlesi tasavvur edildiğinden daha mühim ve muazzamdır

Büyük Dâhi şimdi de milletin medenî, içtimaî ve lisanî varlıklarını ortaya koymak mücadelesine girmiştir..

İkinci Gün

Dünkü toplanışta bazı hakikatler meydana kondu

KURULTAY başka salon. da toplanıyor

Müthiş Zelzeleler!

Köyler yıkıldı, 120 ölü var!

Hikmet B. Nereye gitti?

Paris zabıtasını meşgul eden esrarlı bir gaybubet

Gazi Hz. dün İktısat Vekili ile uzun bir mülâkat yaptılar

Mülâkat Reisicümhur Hz. nin mesai bürolarında ve yalnızca cereyan etmiştir

Vekil B. İstanbulda bir çok müessesatı, fabrikaları gezecek, tetkikatta bulunacaktır

Yeni üç aylık umumî liste ve A cetveli..

Kontenjan kararnamesi ve listeler dün tebliğ edildi

Yeni listeler iktısadî mahafilde fevkalâde memnuniyet uyandırdı

ROMAN

1 Teşrinievvel Cumartesi başlıyor

Gazi Hz. Ceneral Mac Arthur'ü kabul etti

Ceneral Gazi Hz. ile birlikte kurultayda hazır bulunmuştur

Bugün abideye çelenk konacak

B.29: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Douglas Mac Arthur ile beraber 27 Eylül 1932 Salı günü Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden Türk Dili Kurultayı çalışmalarını dinlerken (Milliyet, 28 Eylül 1932).

Hayat Ansiklopedisi 25 inci cüzü çıktı

Cumhuriyet

Dokuzuncu sene: No. 3145 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Salı 7 Şubat 933

Dil inkılâbı hakkında bazı düşünceler — KÖPRÜLÜZADE FUAT — Üçüncü sahifede

Gazi Hz. Dün Gece İstanbul'a Şeref Verdiler

Gazi Hz. nin irtica hâdisesi hakkında beyanatları

"Hâdise haddizatında fazla ehemmiyeti haiz değildir, herhalde cahil mürteciler cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamıyacaklardır,,

Bursa 6 (A.A.) — Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Adliye Vekili Yusuf Kemal Beyler saat 13,30 da Bilecik üzerinden Bursa'ya geçmişler ve doğruca Gazi konağına giderek Reisicumhur Hz. tarafından kabul buyurulmuşlardır.

Bursa 6 (A.A.) — Bazı mürtecilerin ezan ve kametin türkçe okunmasından dolayı 7 şubatta sebebiyet verdikleri hâdise üzerine dün Bursa'yı teşrif eden Reisicumhur Hz. bu ate kadar mes'ele ile meşgul olmuşlardır. Bugün kendilerine ihtibak edenler ve hâdisenin hükûmet namına tetkiki ile meşgul olan Adliye ve Dahiliye Vekilleri de öğleden sonra müzakerede bulunmuşlardır.

Bursa'dan ayrılmadan evvel Gazi Hz. Anadolu Ajansına şu tebliği yaptırmışlardır.

«Bursa'ya geldim. Hâdise hakkında alâkadarlardan malûmat aldım. Hâdise haddi zatında fazla ehemmiyeti haiz değildir. Her halde cahil mürteciler cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamıyacaklardır. Hâdiseye tıkkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi, dini siyaset ve her hangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmiyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Mes'elenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kat'i olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır.

Gazi Hazretleri Şehirimizde

Bursa 6 (A.A.) — Reisicumhur Hz. Mudanya üzerinden İstanbul'a hareket buyurmuşlardır.

Gazi Hz. ne Adliye ve Dahiliye Vekilleri refakat etmektedirler.

* * *

Reisicumhur Hz. refakatlerinde Adliye ve Dahiliye Vekilleriyle, Umum jandarma kumandanı ve bazı meb'usler olduğu halde dün gece saat 12 ye doğru Gölcük vapurile Mudanya'dan şehrimizi teşrif ederek Dolmabahçe sarayına çıkmışlar ve istirahat buyurmuşlardır.

Cumhuriyet Türkiyesinde Büyük Bir adı ve Demirli Büyük Gazi'miz

Bursa'daki çok ayıp İrtica hâdisesi

Bursa'da vuku bulan hâdiseyi tevsine hacetolduğunu için onun ve hoş ve sakîleri hakkında hâfî malûmat edinmeği lâzım saymışık. Şimdi daha ziyade mütalâaya sevkedilmesi gereken bir nok'a karşısında bulunduğumuzu kabûlmelidir. Adliye, bir taraftan mesûl ve gayr'i halkı türkçe yapılan ezâna müdahil hareket addiyorsunuz diye fakirten bir kaç kişi üzerine parmağını koymuştur. Tahkikat etrafı olarak temik edilmektedir.

Tetkik seyahati ile İzmir'de bulunmakta olan Cumhuriyet Gazi Hz. Afyonkarahisar'da Başvekilin ifadi raporunu dinledikten sonra bilhassa bu hâdiseye ehemmiyet vermek lüzumunu Bursa'ya gitmeği muvafık bulmuş ve ayrıca gelmiş olduklarını gibi Ankara'dan Adliye ve Dahiliye Vekilleri de Bursa'ya hareket etmişlerdir.

Cumhuriyet Türkiyesinde dini fesat ateşi itibarî ehemmiyeti haiz bir yerde vuku bulduğu için mes'eleyi bizim nazarımızda sadece cezaya muciz bir suç olmaktan daha fena bir şe olmak üzere ayrı bir sayfa'nın ikmal gelişini. Yeni Türkiye'nin her nahiye tetkik ettiği inkılâplarına yüzdelik üçlerle bi kanlara her hangi bir zaffiyetine hatta fena niyetin olmasında acı gaflet ve cehaletle de olsa nasıl tez kandırılabileceğine ahzi ormek. Hele din sebebine dayanılarak çıkarılmağa çalışılacak her hangi devrende bir yarış hâdisesi bütün milletçe cidden ayıp sayılmalıdır, ve eğer bir memuru olduğumuz büyük ve asil milletin yüksek idrak ve kabiliyetini çok iyi takdir etmekte hata etmiyorsak - bi etmediğimize - kanâ'at getirdiğimize - bu türlü küçük hâdiselerin bu büyük millet nazarında umumun ve her şeyden evvel ayıp teşkil ediyeceğini tereddütsüz beyan edebiliriz.

Müslüman Türk halkı ibadetlerini hangi dilde yapar? Aklını başına kavrıyanlar bi ibadetin dehi insanın kendi konuştuğu ve anladığı bir dilde yapılması tabiî daha iyi ve daha münasip değil, hatta İskandar bile demiştir. İslâmın şartlarından biri dil ile ikrar ve kalb ile tasdik olmak değil midir? Yahasın bir dilin mevcut anlamadığımız sözlerile nasıl tasdik ve ikrar etmiş olabiliriz? Ve manasını anlamadığımız sözlerle niyetimiz öyle de olsa hatta Tanrıya ibadet etmiş sayılabilir miyiz? Eğerden olmadığımız sözlerin manaları sadır ki onlarla bir yere Tanrıya hulûk vazifesi ifa etmiş sayılacak mıyız?

Bize din işlerinde kemal derecesini bulmuş yüksek âlimlerin ilk hallerdendir, mes'ele burasıdır, ve bizce bu mes'ele makul ve mantıkî surette ancak her milletin ibadetleri dahi anladığı bir dilde ve bittabi tercihen kendi dilinde yapacağı hükmüne ve kararına hallolunabilir.

YUNUS NADİ

(Devamı 3 üncü sahifede)

Bursa hâdisesinin şümullü ve mühim olmadığı anlaşıldı

Dahiliye ve Adliye Vekillerinin tahkikatı neticesinde, ihmali görülen Müddeiumumiye işten el çektirildi - Tahkikatı Emniyeti Umumiye Müdürü idare ediyor

Elebaşlar kimler?

Bursa'daki tahkikatı idare etmekte olan Emniyeti Umumiye Müdürü Tevfik Hadi Bey

Bursa 6 (Telefonla, suret mahsusa da gönderdiğimiz arkadaşımızdan)— Dahiliye ve Adliye Vekilleri Şükrü Kaya ve Yusuf Kemal Beyler bugün öğleyin doğruBursa'ya vasıl olduklar. Doğruca Halk Fırkası binasına geldiler. Bir müddet sonra Gazi Hz. Vekil Beylerî kabinlerine davet ederek kendilerile uzun müddet görüştüler. Sükût Kaya ve Yusuf Kemal Beyler bundan sonra kâbinin evvelce hâdise sırasında tahkikatla meşgul olduğu ve işin adım emirleri verdiler.

Müddeiumumiye işten el çektirildi

1 şubat hâdisesinin başlıcalı tahkikat neticesinde vazifesinden ihmal ve tevânî görülen Bursa müddeiumumisi Sabip Bey işten el çektirilmiştir.

Hâdise şümullü değil

Tahkikatla bağlama Emniyeti Umumiye Müdürü Tevfik Hadi Bey meşgul olmaktadır. Tahkikatın bir hafta sonra bitmesi ve hâdisenin şümullü olmadığı anlaşılması muhtemeldir.

Maznunlar ne diyorlar?

Bursa Ağır Ceza Mahkemesinde müddeiumumi vekilliğinde bulunan Sabip Bey'in işten el çektirilmesi hakkında Bursa müddeiumumiliğine tayin edilen Ankara Ağır Ceza Mahkemesi müddeiumumi muavini Ali Rıza Bey dün Bursa'ya gitmiştir.

Bursa'da bulunan

Bugünkü sayımızda :
"Hatıralar ve Vesikalar" tefrikamızın 10uncu formasını takdim ediyoruz

VAKIT

Bugünkü sayımızda:
Sinema, Mizah sayfaları

16 ncı Yıl • Sayı: 5437 Tahrir Telefonu: 24379 Pazartesi, 27 ŞUBAT - 1933 İdare Telefonu: 24370 Sayısı 5 Kuruş

Kontenjan Listesindeki Esaslar

Yataklı vagon hadisesi

Yataklı vagon idaresinin Beyoğlu şubesi şefi Dr. Gaetan'ın memurlarına türkçe konuşmayı menetmesi ve bu memnuiyete muhalif hareket edenlere ceza vermesi bütün Türk muhitlerinde haklı bir teessüf mucip oldu. Bu arada Darülfünun talebelerinin tezahürü oldu. Talebe arasında vuku bulan bu tezahüratın mahiyetini tahlil etmezden evel yataklı vagonlar idaresi Beyoğlu şefinin hareketini tetkik etmek lâzımdır.

Yataklı vagon memurlarının türkçe konuşması menedildiği şeklinde bir haber aksettiği zaman biz birden bire buna inanamamıştık. Çünkü bu tarzda bir memnuiyet kafamızı o kadar mantıktan uzak bulmuştuk.

Ancak bu hususta tahkikat yaparak neticeyi yazmakla beraber alâkadarlar tarafından bu işi bir dereceye kadar makul göstermebilecek bazı izahat verilmesini beklemiştik.

Bizim bu yolda beklediğimiz izahat, neşriyattan sonra iki gün geçtiği halde, gene gelmedi. Buna mukabil evelki günkü hâdise vukua [illegible]. Ancak hâdiseden sonra hâdisede [illegible] yataklı vagon şefinin sözleri işidildi.

Doğrusunu söyliyelim: Dr. Gaetan isimindeki bu zatın hadiseden sonra kendi vaziyetini izah için söylediği sözler bile Türk efkârı umumiyesini tatmin edecek mahiyette değildir. Çünkü o sözlerin heyeti umumiyesinden bizim çıkardığımız mâna şudur: İstanbulda yataklı vagon idaresinin yeni şefi olan bu zat vazifesine iki ay evel başladığı zaman işleri çok karışık bulmuş. Bu karışıklıkları düzeltmek için de bütün memurların hareketlerini şahsen kontrol etmesi lâzım gelirmiş. Kendisinin türkçe bilmemesi buna mani oluyormuş. Bundan dolayı türkçe öğrenmeğe başlamış. Fakat türkçeyi iyice öğrenmiyince kadar da vazifesini yapmak, binaenaleyh memurları sıkı bir kontrol altında bulundurmak için hepsinin türkçe değil, fransızca konuşmalarını iltizam etmiş.

Bizce işin mühim olan cihetibudur. Bu idare müdürünün kendisi türkçe öğreninceye kadar memurları mutlaka fransızca konuşmağa mecbur edişidir. Yoksa her hangi bir memurun vazifesi hakkında türkçe bilmiyen şefinin izahat istemesi, izahat vermek istemiyen memur hakkında da idari bir ceza tertip edebilmesi tabii bir haktır.

Yataklı vagonlar şirketi beynelmilel bir müessesedir. Bu müessesenin merkezi ile şubeleri arasındaki muhaberatını ve dahili muamelâtını fransızca ile idare edebilir. Fakat bu beynelmilel şirketin fransızcayı kendisine resmî dil almaası muamelede bulunduğu memleketlerde bu dili bütün memurları

Mehmet Asım

Reisicümhur Hz. dün akşam Ankaraya döndüler

Reisicümhur Hazretleri dün Ankaraya gitmek üzere Dolmabahçe sarayından ayrılırlarken

Reisicümhur Hazretleri refakatlerindeki zevatla birlikte dün akşam saat 18,25 de hususi trenle Ankaraya dönmek üzere şehrimizden ayrılmışlardır.

Gazi Hazretleri Haydarpaşa istasyonunda vali ve belediye reisi Muhittin Ilgaz, Kolordu kumandanı Şükrü Naili Paşa, şehrimizdeki meb'uslarla Vilâyet ve C. H. Fırkası erkânı, polis müdürü, matbuat erkânı ve halk tarafından uğurlanmışlardır.

Reisicümhur Hz. nin refakatinde Ankaraya dönenler arasında Sıhhat ve içtimai muavenet vekili Dr. Refik Beyle mebuslarımızdan Ali (Afyon), Saffet (Erzincan), Kılıç Ali (Gaziantep), Salih (Bilecik), Hasan Cavit (Rize) Beyler ve İzmir mebusu Kâzım paşa, riyaseti cümhur umumi kâtibi Hikmet Bey bulunmaktadır.

Gazimiz halkın samimî tezahüratı ve şehirmizden ayrılmalarından doğan teessür içinde teşyi edilmiştir.

Türklüğü tahkir eden ecnebi hakkında takibat yapılacaktır

Yataklı vagonlar şirketinin camlarını kıranların hareketlerinde [illegible]uku u[illegible]ye suçu mahiyeti yoktur, şirket dava açmamıştır

Yataklı vagonlar şirketi, hâdiseye sebebiyet veren müdürünü azlediyor

Şirket binasının dünkü manzarası ve meraklılar

Darülfünun ve yüksek mekteplerin talebesinin evelki akşamki tezahüratını dünkü sayımızda yazmıştık.

Yaptığımız tahkikat neticesinde hâdise etrafında yeni malûmat elde ettik. Bunları da karilerimize bildiriyoruz:

Hâdisenin nasıl başladığını anlıyabilmek için gençliğin ne gibi bir heyecan içinde bulunduğunu izah etmek lâzımdır. Gençler son zamanlarda İstanbulun bazı semthane camekânlarındaki yazılarla ve ayrı lisanlarla konuşmalardan ve bu suretle Türk diline, Türklüğe yapılan hakaretten çok müteessir ve heyecan içinde bulunuyordu. Yataklı vagonlar şirketinde bir Türk memurun hakarete uğramasını ilk olarak gazetemizde okuyan gençler, çok asabileşmişler heyecan ve galeyanlarını kulaktan kulağa arkadaşlarına bildirmişlerdir. Şirkette geçen çirkin hâdiseden, pek hassas olan Türk gençliği arkadaşlarının biribirlerine haber vermelerile harekete geçmiye karar vermiş ve bu hareketin şirketin Beyoğlu şubesi önünde bir nü-

(Alt tarafı 4 üncü sayfamızda)

Bursa gençliği

Dün dilimizin yüceliğine hürmet yolunda tezahüratta bulundu

BURSA, 26 (Husust, telefonla) — İstanbulda Yataklı vagonlar şirketi meselesinden çıkan hâdise Bursada gençlik ve halk üzerinde çok şiddetli bir tesir uyandırdı. Gençler bu akşam saat 21 de Bursa Halkevinde toplanarak heyecanlı tezahüratta bulundular. Havanın serin olmasına rağmen bahçe, hattâ sokak çok kalabalıktı. Talebe hararetle söz söyledi-

(Devamı 2 inci sayfamızda)

Madenciliğimiz nasıl inkişaf edebilir

Ticaret ve Sanayi odaları kongresinin dünkü içtimaı[illegible]

Kontenjan

Yeni kararnamenin hususiyetleri

İthalât 100 milyon olarak tesbit edildi ve liste buna göre hazırlandı

ANKARA, 26 (Husust) — Vekiller heyeti tarafından tetkik olunarak yeni altı aylık kontenjan listesi tabedilmektedir. Liste Nisandan Eylûle kadar muteber olacaktır.

Yeni listede bir çok fevkalâdelikler vardır. Başlıca esaslarını bildiriyorum:

İhracat çoğalıyor

Yeni listede ithalâtı azaltmak yerine ihracatı çoğaltmak esas kabul edilmiştir. İthalât yekûnu 100 milyon liralık olarak tesbit edildi ve liste de buna göre tanzim edildi. Yeni listede geçen kontenjan listesindeki 80 kalem kontenjan harici ithalât listesile iptidai maddeler listesi birleşti-

İktisat vekili Celâl B.

rilmiş ve bu iki liste yani geçen defaki A ve D listeleri birleştirilerek 63 kalem ilâvesile 143 kalem eşyanın serbest liste addile kontenjan harici ithaline müsaade verilmektedir.

Memleketler arasında

Memleketler arasındaki taksimat listesi 14 maddeye hasredilmiştir. Bunların tarife numaralarını şunlardır:

106 B, 377 B, 377 C, 381 B, 381 C, 831 D, 494 A, 520 A, 529 B, 530, 531 A, 531 B, 522 B.

Hangi memleketler bize daha fazla mal ithal ediyorlarsa, ithal ettikleri mal nisbetinde bizden mal almaları temin edilecektir. Ve yahut iptidai maddeleribizde olmıyan mallara karşı bize getirdikleri nisbette mal verilecektir.

İktisat vekâleti devletlerle gümrük muahedelerinin neticesi teayyün etmeden uzun vadeli kontenjana girişmiyecektir. Hükümetlerle yapılan 14 maddelik taksim bunun için üç aylık yapılmıştır. Bu suretle istikbal için ümit bekliyen memleketlerle daha çabuk müzakereye geçilmiş olacaktır.

B.31: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Şubat 1933 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya gelişi ve 22 Şubat 1933 tarihinde İstanbul Beyoğlu'nda yaşanan Vagon-Li olayının içeriği (Vakit, 27 Şubat 1933, s. 1.)

Hayat Ansiklopedisi 35 inci cüzü çıktı

Cumhuriyet

Onuncu sene: No. 3286 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Cumartesi 1 Temmuz 933

Hayat Ansiklopedisi Büyük bir kütüphaneyi bir arada evinize getiren en faydalı eserdir. Her evde bir tane bulunmak lâzımdır.

Gazi Hz., Dün, İstanbulu Şereflendirdiler

Gazi Türkiyesinde İnkılâp ve Üniversite

Reisicumhur Hz. şehrimizde

Büyük Gazi dün öğleden sonra 4,5 a doğru İstanbula muvasalat ettiler ve derin bir sevinçle karşılandılar

Gazi Hazretleri Haydarpaşa garından çıkarlarken

Londrada telâş artıyor!

Dolar düşüyor, Amerika enflâsyona hazırlandı

Altın esasını bırakmıyan devletler vaziyeti kurtarmak için bir beyanname neşredecekler

Tevfik Rüştü B. Avdet ediyor

Bugün Pariste M. Pol Bonkurla görüşecek

M. Venizelos nutkunu 50 bin kişi önünde söyledi

Eski Başvekil, hükümeti Kralcılıkla itham etti. Nutkun sonunda Venizelos ta, halk ta ağlıyordu

Her Mısırlı merakla soruyor:

Sahiden İskenderiye seferleri kaldırılacak mı?

Dün gelen Ankara vapuru İskenderiyeden 200 e yakın yolcu almış ve çoğunu buraya getirmiştir

KENDİ KENDİMİZİ TENKİT

İskenderiye seferi kalkıyor mu?

Galatasaray - Fener maçı yarım kaldı

25 inci dahiliyesinde tatil edilen maçtan sonra halk hapılara hücum ediyor

(Maçın tafsilâtı 8 inci sahifede spor sütunlarımızdadır)

B.32: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a on birinci gelişinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan çıkarken (Cumhuriyet, 1 Temmuz 1933, s. 1.).

Hayat Ansiklopedisi 35 inci cüzü çıktı

Cumhuriyet

Onuncu sene: No. 3287 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Pazar 2 Temmuz 933

Hayat Ansiklopedisi Büyük bir kütüphaneyi bir arada evinize getiren en faydalı eserdir. Her evde bir tane bulunmak lâzımdır.

Türk-Fransız münasebatında yeni bir devre

Dış ticarette Deniz nakliyeciliği

İskenderiye seferleri münasebetile, Bazıcıbi Hz.ne mazeretimiz

Gazi Hz. Galatasaraydaki imtihanlarda hazır bulundular

Reisicumhur Hz. Lise talebesinden bir çocuğu tarih, coğrafya ve yurt bilgisinden bizzat imtihan ettiler

Reisicumhur Hz. Galatasaraydaki imtihanları takip buyururlarken

Londrada işler karışıyor

Beş devletin Amerikaya yaptıkları teklif

Amerika heyetinin ültimatom dediği bu teklif Mr. Ruzvelti alelâcele Vaşingtona döndürüyor

Hariciye Vekilimizin Konferanstaki Nutkunun metni

Şeker meselesi

Verdiğimiz kararı dün konferansa bildirdik

Teklif

Mısır seferleri ilga edilmemelidir

Yalnız biz değil; rakiplerimiz de böyle söylüyor

«Bugün kâr getiren hat yoktur. Bütün hükümetler dışhatların zararlarını kapatmaktadırlar»

Seferler bir hafta daha temdit edildi

Hayırlı bir kararla işe başlamış olan Dışhatlar Umumî Müdürü Sadettin Bey

Görülmemiş Bir hava seferi

24 İtalyan tayyaresi birden Amerikaya hareket etti

Tevfik Rüştü Bey M. Pol Bonkur ile görüştü

Hariciye Vekilimiz dün tayyare ile Londraya döndü, yarın tekrar Parise gidecek

Fransız gazetelerinin Mühim neşriyatı

Fransız gazetelerinin neşriyatı

Buğday için yeni kararlar

Ziraat Bankası alacaklarını buğday olarak istifa edecek, mubayaa mahalleri fazlalaştırılıyor

Alım fiyatı nasıl Takdir edilecek?

Ziraat Vekili Muhlis Bey

İngiliz gazeteleri Balon uçuruyorlar!

Türkiye, Rusyadan sadece makine alacaktır

İş Bankası Kadıköy tâli şubesi açıldı

Hakkı Şinasi Paşanın açtığı yeni şube, tasarruf, cari hesaplar ve havale muamelâtı yapacaktır

Bankanın Kadıköy tâli şubesinin küşat merasiminden bir intiba. Yanlarında, içinde İş Bankasının İstanbul şubesi müdürü kıymetli bankacı gençlerimiz den Yusuf Ziya Bey

SPOR ve MİLLET

Spor mu? Spor!

Bolu mebusu Hasan Cemil Beyin gayet güzel bir yazısı

Yarınki nüshamızda

B.33: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1933 Cumartesi günü Galatasaray Lisesi'ni ziyaret ederken (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1933).

Cumhuriyet

İstanbul dün hakikî bir bayram günü yaşad

İki Devlet Reisi emsalsiz tezahürat arasında İstanbulu şereflendirdiler

Rıhtımlara ve sokaklara dökülen halk büyük Gazi ve aziz misafiri coşkun bir sevinçle selâmladı

Türk - İran Münasebetlerinin Hal ve istikbali

İtalyan filosu Arnavutluk sularında

Ankaradaki rüşvet hâdisesi

Ne diyorlar?

B.34: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İran Şahı Rıza Pehlevi, 26 Haziran 1934 tarihinde Gülcemal Vapuru ile Çanakkale'den İstanbul'a gelirken (Cumhuriyet, 27 Haziran 1934).

HAYAT Ansiklopedisi 62 nci cüzü çıktı

Cumhuriyet

Onbirinci sene No 3695 — ISTANBUL — CAĞALOĞLU — Pazar 19 Ağustos 1934

HAYAT Ansiklopedisi 6 nci cilt hazırdır. Cüzlerinizi bir an evvel cilttiletiniz

İkinci Dil Kurultayı dün saat 2 de Dolmabahçede büyük merasimle açıldı

İkinci Kurultayın ilk içtimaından bir intiba Ondeki resimde Reisicumhur Hazretlerile Kâzım, İsmet ve Salih Paşalar merasim esnasında hazul mahallerinde

Türk dilinin İkinci Kurultayı

Maarif Vekilinin küşat nutkundan sonra riyasete seçilen Kâzım Paşa kıymetli bir hitabe irat etti

Riyaset divanı ve encümenler intihabını müteakip müzakerata başlandı ve ilk tez olarak Ahmet Cevat Beyin tetkikleri Kurultaya arzedildi

Sağda Maarif Vekili Abidin Bey açma nutkunu irat ederken, ortada Başvekilimiz ana arasında müzakerata takip ediyorlar, sol da Kurultay Reisi Kâzım Paşa çok kıymetli nutkunu söylüyorlar

Dünkü Kurultay içtimaından başka bir intiba

Ziraat Vekilimizin Bursadaki tetkikatı

Vekil Bey gazetemize beyanatta bulundu

Ziraat Vekili Muhlis Bey

İsmet Paşa Hz. dün geldi

Başvekilimiz «Kömür istihsalâtımızı 5 milyon tona çıkarmalıyız» diyor

İsmet Pş. Hz. ne Zonguldak, Ayancık ve Sinop seyahatlerinde refakat eden muharririmizin intiba'arı

İsmet Paşa Hazretleri, Başmuharririmiz Yunus Nadi ve Trabzon meb'usu Hasan Beylerle «Gülcemal» in güvertesinde

İsmet Paşa Hazretlerile İktisat Vekilimizin Ayancık seyahatlerinden bir intiba: Zingal Şirketinin ormanlardan kesilen ağaçları nakletmek tesisatı tetkik etmeleri

Kaçak eşya davası

Dün müdafaalar yapıldı, Rauf Hayri B. kendini tutamıyarak birkaç defa ağladı, karar yarın verilecek

Almanyadaki reyiâm

Almanya, M. Hitlerin devlet reisliğile Başvekilliği şahsında birleştirmesine razı olup olmadığını bugün rey vererek bildirecek

M. Hitler, Marşal Hindenburgun ö ümünden sonra topladığı Reyiştaga nutuk söylem ege giderken

M. Hitler beklenen nutkunu söyledi

Almanya Reisicumhuru Marşal Hindenburgun ölümünden sonra Başvekil

M. Hitler devlet reisliğile Başvekilliği şahsında cemetmişti. M. Hitler bütün Almanya milletinin tasvibine müstenit de ayrıca kararlaş ırmış bulunuyordu. Reyiştaga için tesbit olunan tezih bu

B.35: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda 18 Ağustos 1934 tarihinde başlayan İkinci Dil Kurultayı'nın açılış töreninde (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1934).

HAKİMİYETİ MİLLİYE

25 İkinci teşrin 1934 PAZAR

ON BEŞİNCİ YIL. No: 4791 — Her gün sabahları Ankarada çıkar — Her yerde 5 kuruş

ATATÜRK

"Kemal„ Öztatlı önderimiz bu soyadını aldı

Büyük Millet Meclisi dün bunun için bir kanun çıkardı

ATATÜRK

Soyatlarımız

Fransız Meclisi

Harp bütçesini kabul ederken Avrupa siyasal durumunu da konuştu

Yugoslav teşebbüsü ve İtalyan görüşü

1639

FALİH RIFKI

NECİP ALI

5 Temmuz 1935 CUMHURİYET 7

Salon adamı olmaktan bıkan genc artist: Adolf Volbrük

San'atkâr kahramanca roller oynamak istiyor. Yakında «Mişel Strogof», «Ben Jak Mortimar idim!», «Pragh talebe» filimlerini çevirecek

Berlin, haziran (Husus) — Rezsan Haydenekin atölyesindeyim, pardon, artist Adolf Volbrükün evindeyim. «Maskeli Kadın» daki rolünü o kadar seyretti oynadı ki kendisini ne zaman filmden artist Adolf Volbrük olarak değil, rezsan Haydenek olarak hatırlıyorum.

Ziyadan güzel tanıtın edilmiş, her tarafı nevkle düşünmüş bir salondayız. Ötekî odada emektar hizmetçisi Frida bize çay hazırlamakla meşgul.. Ben de etrafıma ne sual sorayım diye düşünüyorum.

— Çocukluğunuzda derslerinize çalışır mıydınız?

— Ne zaman artist olmaya karar verdiniz?

Fakat bunların hiçbirini sormaya lüzum kalmadığını için ne yapacağımı bilmiyorum. O benim bir müşkül vaziyetimi anlamıştı. Elime bir albüm tutuşturdu. Orada Adolfun hal tercümesi başından sonuna kadar resimlerle yazılıydı. Çocukluğu, delikanlılığı ve şimdiki hali..

Hep resimleri seyrederken de o anlatmağa başladı:

— Bizim soyumuzda artist olan sade ben değilim. Büyük babam da evvelâ bir ara artistliğe girmiş ve sonra komik - bir yapmış. Babam ise atsomabasmcı - bir yapmış. Bu filmin sirkinde uzun müddet çalışmış. Eğer ben o zamanki mesleğimi kabaydım, muhakkak bir sirkbaz olurdum. Çünkü atlara ve hayvanlara bayılırım.

İlk tahsilimi Viyanada yaptım. Fakat sonra Berlinde bitirdim. Aktör olmaya da orada karar verdim. Annem, babam dostlarını de o yolda çekirdekten yetiştirdikleri için benim bu kararıma pek sıkılıkları için benim bu kararıma sevinmişlerdi. Derhal «Alhambra» tiyatrosuna angaje olmuş, ilk defa küçük bir kısmetlik, Fransız, talebe rolünü oynamıştım. O sıralarda artist olmak için çıkmaz da talihim yardım etti. Alman tiyatrosunda angaje olmuş, ilk defa boy resmi'n

ULUS

23. AĞUSTOS 1935 CUMA

Bakanlar kurulu dün Atatürk'ün yanında toplanmıştır. — İzmir panayırı Ekonomi Bakanı tarafından açıldı. — İngiltere habeş meselesini Uluslar Sosyetesi paktına göre kotarmak istiğindedir.

ON ALTINCI YIL. No: 5055 — Adımız, andımızdır — Her yerde 5 kuruş

Kabine Atatürkün yanında toplandı

Lüzumlu tedbirler hemen alınacak ve gerekenler için kamutaym bu devresinde kanunlar çıkartılacaktır

İstanbul, 22 (A. A.) — Başbakan İsmet İnönü, doğu ve Karadeniz bölgelerinde yaptığı etüdleri, görüştükleri, dönüşte hal yapılması lâzım gelen işleri Cumur Başkanına anlatmıştı.

Tedbirleri hakkında Atatürkün yüksek onamını aldıktan sonra bakanları İstanbul'a çağırmıştır.

Dün 21 ağustos çarşamba günü Florya denizevinde Atatürk'ün huzurunda toplanan bakanlara Başbakan, gördükleri ve yapılması gereken işleri anlatmıştır.

Devlet yönetiminin her noktasını ilgilendiren işlerden bakanlar, yetkilerinin içinde olanlarının derhal yeritilmesi, yapılması kanunla ve bütçe ile ilgili olanların da şimdiden hazırlanarak kamutaym ilk toplantısında kanunlaştırılması uygun görüldü.

Atatürk, Başbakan'ı ve bakanları akşam yemeğine alıkoymuştur.

İTALYA - HABEŞ ANLAŞMAZLIĞI

Negüs. harbın kesin bir habeş utkusu ile biteceğini söyledi

İngiliz kabinesi kararını verdi: Irklar arasındaki harp, İngiltere'nin ekonomik ve say asal asığlarını baltalayacaktır. Büyük Britanya Uluslar Sosyetesi paktına kesin olarak bağ eğilmesi lüzumuna varmıştır.

İmparator Hayle Selâsie

...ondra, 22 (A.A.) — Habeş imparatoru, Deyli Telgraf gazetesine verdiği bir diyevde demiştir ki:

" — Bir italyan - habeş harbının, diğer devletler arasında, 1914 harbına benzer bir harba sebep olduğuna görmek benim için çok acı olacaktır.

Habeşler yeter derecede cesur ve dayanıklıdır, tinel tarafları, savaş yükünü yalnız başlarına taşımalarına yetecek kadar kuvvetlidir.

Şayet barış yolundaki gayretler maalesef boşa gidecek olursa, ordumun yapacağı harbın zaferle biteceğinden hiç şüphe etmiyorum.

Ekonomik tedbirler alınacak mı

Londra, 22 (A.A.) — Kabine ileri gelenleri hükümet ve parlamento partileri arasında Cenevrede düzenli bir yol tutmak hususunda tam bir anlaşma yapılmış gibi görünmektedir. Fakat ekonomik tedbirlere baş vurulmasının kabul edilip edilmiyeceği meselesinde, kabine üyesi arasında bile fikir ayrılıkları görülmektedir. Bazı kabine üyesi bu gibi tedbirlerin harb demek olacağı düşüncesindedir.

İtalya İngiltereye meydan mı okuyor

Londra, 22 (A.A.) — Taymis gazetesi, uluslar sosyetesinin italyan - habeş işinde külten tedbirler yeritmesini istemekte ve şimdilik 16 ıncı maddenin yeritilmesi düşünülmüyorsa, buna karşı İtalya'ya harb için zoraglı olan petrol, kömür, nikel, kauçuk, pirinç gibi maddelerin gönderilmesinin yasak edilmesi kabilinden menfi veya baskıyıcı tedbirler alınması gerektir demektedir.

Diğer zoraglı tedbirler bundan sonra düşünülebilir.

Deyli Herald gazetesi de, bu gibi tedbirlerin yeritilmesini uygun bulmakta fakat Morning Post, İtalya'nın aldığı durumu İngiltere'ye karşı meydan okuma mahiyetinde görerek Süveyş kanalının kapanması gibi radikal tedbirler yeritilmesini istemektedir. Bununla beraber, bazı, genel olarak kamuyu sükünete çağırmaktadır.

(Sonu 2 inci sayfada)

Baymdırlık Bakanımızın İstanbul telefon sosyetesinin satın alınması hakkındaki diyevi

İstanbul, 22 (Telefon) — Baymdırlık Bakanı B. Ali Çetinkaya İstanbul Telefon mukavelesinin imzası ve sosyetenin satın alınması hakkında şunları söyledi:

" — Bundan bir müddet evel reisicümhurda toplanan heyetle şirket delegeleri arasında asıl esaslı nokta olan telefon tesisatının satış bedeli üzerinde uyuşulmuştu. Birkaç gün evvel murahhasların ve hukuk müşavirlerinin karşılıklı çalışmaları sonunda esaslı noktalardan artakalan teferruat üzerindeki konuşmalar tamamlandı ve tam bir anlaşma hasıl oldu. Şirket hesablarının tetkikatı ve bütün malzemesini, devralacağımız kısımlar ile şirket hesabına bırakacağımız kısımlar tamamen tesbit edildi. Bundan başka şirketin bize geçtikten sonra alacağı vaziyet üzerinde çalışılmış, bazı idari kısımlarla ecnebi memurların vaziyetleri gözden geçirilmiştir.

(Sonu 2 inci sayfada)

Ekonomi bakanımız beşinci arsıulusal İzmir panayırını dün bir söylevle açtı.

Saat yirmide halka açılan panayırı iki saatte yirmi bin kişi gezdi - Bu yılki panayır geçen yıllara göre çok güzeldir

İzmir, 22 (Panayır için İzmir'e giden aytarımızdan) — İzmir bir bayram günü manzarası gösteriyor. Saat sekizde halka açılan panayırı iki saat içinde yirmi bine yakın insan gezdi. Şehre dışardan gelenlerin sayısı elli binden fazladır. Otellerde boş yatak kalmamıştır. Bu seneki sergi şimdiye kadarkilerinin hepsinden kat kat güzeldir. Sümer Bank'ın Ziraat ve İş Bankalarının pavyonlarını başta saymak lâzım. Sovyet pavyonu en muvaffak eserlerden biridir.

* * *

İzmir, 22 (A.A.) — 9 eylül arsıulusal panayırının açılma töreni bugün 18,30 da yapılmıştır. Tören-

(Sonu 3 üncü sayfada)

Ekonomi Bakanımız ve panayırın geçen yılki açılma töreni

C.H.P.

Genyönkurul toplantısı

İstanbul, 22 (A.A.) — C. H. P. Genel Sekreterliğinin bildirdiği:

C. H. Partisi genyönkurulu İstanbul ilyönkurulu kurağında belli toplantısını yaptı. Çanakkale'nin Lapseki ve Gelibolu başkanlıklarına seçilenlerin ödevini onayladı. Partinin iç işleri üzerinde görüşüler yaparak kararlar verdi.

Gençler Birliği bugün Eskişehire gidiyor

Grup birinciliklerinde Afyon, Eskişehir ve Isparta ile karşılaşacak

Ankara şampiyonu Gençlerbirliği bugün Eskişehir'e gidecektir. Orada Afyon ve Eskişehir, Isparta bölgeleri şampiyonları ile karşılaşacaktır. Bu maçların sonunda "Eskişehir grupu,, şampiyonu belli olacaktır. Geçen yıl Afyon şampiyonunun Konya'da yaptığı maçları görmüştük. Bu oyunlar Afyon sporunun futbolda henüz Ankara ve Eskişehirle karşılaşacak kuv-

(Sonu 2. inci sayfada)

Yüzmeye çıkan Gençler Birliği takımının eski bir resmi

B.38: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında Florya'da 21Ağustos 1935 tarihinde düzenlenen Bakanlar Kurulu'nun haberi (Ulus, 23 Ağustos 1935).

Çanakkale sayısı: 16 sahife

Cumhuriyet

Onbirinci yıl sayı: 4377 — İSTANBUL - CAĞALOĞLU — Salı 21 Temmuz 1936

Atatürke ithaf

İsmet İnönüne

Boğazlar Mukavelesi Dün Akşam imzalandı

13 yıllık bir ayrılıktan sonra ebediyete kadar sürecek bir kavuşma...

Boğazlar Davasının Bilânçosu

Türk milleti, üzerine düşen vazifenin ehemmiyetini pek iyi biliyor

Ordumuz dün Gece Karadeniz Boğazına girdi!

Çanakkale bugün öğle yin işgal edilecek, bütün donanma Boğazlara gitt

Memlekette büyük bayram

Dün, bütün Türkiye muazzam tezahüratla yeni zaferi kutluladı

Montröde yapılan imza merasimi

Mukavele dün gece saat 10 buçukta büyük merasimle imza edildi

Atatürkün sözleri

B.39: 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin ülke basınındaki yankısı (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1936).

Cumhuriyet

Onüçüncü yıl sayı: 4725 — İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU — Cuma 9 Temmuz 1937

İÇ SAHİFELERDE

Yerli Mallar Pazarları

Hatayda atlatılan bir baskın

Vataniler Iskenderunu yağmaya teşebbüs ettiler, şehirde panik çıktı

Zabıta kuvveti çapulculara ateş açtı

Netice: Tifoya karşı devamlı mücadele lâzımdır

Fransanın Suriyedeki manda idaresini, ipka etmesi çok muhtemel

Mütecavizler iki jandarmayı linç etmeğe kalkıştılar

Çoluk çocuk toplanmıştı meğer boğazın iki kıyısı seyredilyorlarmış

Suya düşen hayaller

Şamda meşhur Iskenderun gününün iflâsı!

Suriye halkı bütün tahrikâta, aleyhimizdeki bütün propagandalara rağmen görülüyor ki Hatay işindeki emri vakii kabul etmiştir

Şam - Haziran 1937

Benzin ihtikârı cezrî surette halledildi

Kumpanyalar tenzilâtın eski fiatlara göre olmasını kabul ettiler

Bugünden itibaren üç hafta devam edecek olan müddet zarfında hükümet ve şirketler maliyet fiatlarını tetkik edecekler

Bu yıl inşa ve tamir edilecek mektebler

Hazırlanan projeye bu işler için 750,000 lira tahsisat konuldu

Filistinin bölünme kararından sonra...

Arablar da, Yahudiler de vaziyetten memnun değil

Şark Misakı dün imzalandı

İmza töreni Sa'dabad sarayında yapıldı

Efgan Hariciye Nazırı Tahranda büyük merasimle istikbal edildi

General Franco Ingiltere ile anlaşmak istiyor

Büyük Britanyanın iktısadî ve malî muzaheretini temin etmek için Portekiz Basvekili vasıtasile Edene müracaat etti

Pekin civarında Japon ve Çin harbi gene başladı

İlk musademelerde Çinliler çok zayiat verdiler. Pekinde örfî idare ilân edildi

B.40: 8 Temmuz 1937 Perşembe günü imzalanan Sadabad Paktı'nın ülke basınındaki yankısı (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1937).

Bugün 16 Sayfa

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DİLİ

Son Posta

Sene 8 — No. 2573 | Yazı işleri telefonu : 20203 | SALI 28 — EYLÜL 1937 | İdare işleri telefonu : 20203 | Fiatı 5 kuruş

Celâl Bayar Başbakan Vekilliğine tayin edildiğini Devlet teşkilâtına bildirdi

CUMHURREİSİNİN TEZKERESİ

Bir buçuk ay mezuniyet isteyen Başvekil İnönünün talebi tasvib edilmiş, Başvekâlet Vekâletine Celâl Bayarın tayini muvafık görülmüştür

Ankara, 27 (Hususî) — Cumhurreisi Atatürkün Başbakan Vekili Celâl Bayara gönderdiği tezkerenin suretini bildiriyorum. Aynen şudur:

"Başvekil Malatya meb'usu İsmet İnönü Sürmenaj neticesi olarak mutlak istirahat şeklinde mezuniyete ihtiyaç hissetmekte olduğundan bahisle tedavisini bitirebilmek üzere bir buçuk ay müddetle mezuniyet istemiş ve talebi tensib edilerek Başvekâlet Vekâletine sizin tayininiz muvafık görülmüştür.

Keyfiyet Büyük Millet Meclisi Riyasetine ve kendisine tebliğ olunmuştur.

Başvekâlet Vekilinin dünkü meşguliyetleri

Ankara, 27 (Hususî) — Başvekâlet Vekili Celâl Bayar bugün öğleden evvel ve sonra Başbakanlığa gelerek günlük işlerle meşgul olmuştur.

(Devamı 2 nci sayfada)

Başvekil Vekili Celâl Bayar Ankarada

İstanbul - Londra yolu Üzerinde 187 köprü bulunan İstanbul Lüleburgaz yolu açıldı

Yolun uzunluğu 155,5 kilometre genişliği 7 metredir
Nafıa Vekâletine 3,350,000 liraya malolmuştur

Yolun açılma merasimine aid bir intiba, köyde Nafıa Vekili Ali Çetinkaya nutkunu söylerken

Dün, İstanbul - Edirne - Londra yolunun inşası bitirilmiş olan İstanbul - Lüleburgaz kısmının açılma töreni, çok parlak bir şekilde yapılmıştır.

Bu merasimi yapmaya giden heyetimizin başında, Nafıa Bakanımız Ali Çetinkaya bulunuyordu.

(Devamı 2 nci sayfada)

İstanbul - Lüleburgaz yolunun açılma merasiminde bulunan arkadaşımızın yazısı 11 inci sayfamızdadır.

Türk parasının kıymetini düşürmek isteyenler dün meydana çıkarıldı

Türk parasının kıymetinin düşürülecegine dair şayia çıkaranlar hakkında borsa komiserliğince yapılan tahkikat bitmiş ve dün tanzim olunan rapor Maliye Vekâletine gönderilerek Başvekâlete arzedilmiştir.

Tahkikat neticesinde bu şayiaları çıkarmakla borsa memurlarından hiç birinin alâka, kusur ve kabahati olmadığı görülmüştür. Tesbit edildiğine göre bu hainane manevraları çevirmek istiyen-

(Devamı 11 inci sayfada)

Parisi heyecana düşüren esrarengiz hâdise

Kaybolan eski Rus Generalinin bürosunda bir mektup bulundu

General Skobline — General Miller

Paris, (Hususî) — Son günlerde arka arkaya vukua gelen hâdiseler, bütün Parisi heyecan içinde bırakmaktadır.

(Devamı 11 inci sayfada)

İş müddeti önümüzdeki yıl tekrar tayin edilecek

İzmirde tetkikatta bulunan İş dairesi müdürü: "Biz iş kanununu yumruk yumruğa gelmeğe lüzum görmeden başarmış bulunuyoruz„ dedi

İzmir, 27 (Hususî) — İktisad Vekâleti iş dairesi müdürü Enis Behiç bugün Ticaret Odasında iş veren mümessiller mü-

dürlerile hasbıhalde bulundu. İş kanununun hedeflerini ve icaklarını izah edenler dedi ki: (Devamı 11 inci sayfada)

Nankin tekrar bombardıman edildi

Şimali Çinde Japon müfrezelerinden biri harekât sahasında
Çin - Japon harbine aid tahkikat 3 üncü sayfamızdadır.)

Eminönündeki binaların istimlâkine başlanıyor

İş Bankası önünde yapılmakta olan asfalt yol tramvay caddesi arkasındaki yollardan geçirilerek Divanyoluna kadar uzatılacak

Eminönü meydanının bugünkü hali

Belediye, Eminönünde, içinde iki de binaların istimlâkine karar vermiştir. banka binası bulunan geniş bir sahadır. (Devamı 11 inci sayfada)

Ortamektebler kaldırılacak

Buna mukabil ilkmektebler sekiz seneye çıkarılıyor

Maarif Vekâleti, memleketimizde son senelerde maarif seviyesi yükselmiş olduğundan bizzarure maarif teşkilâtı ka-

(Devamı 11 inci sayfada)

B.41: 27 Eylül 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün rahatsızlığı nedeniyle vekaleten Başbakanlık görevine Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın getirilmesi (Son Posta, 28 Eylül 1937).

FOTO MAGAZİN
Türkiyenin en büyük san'at ve salon mecmuası

Cumhuriyet

Onbeşinci yıl sayı: 5073 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Salı 28 Haziran 1938

HER YERDE ARAYINIZ
Viyana Dönüşü
M. TURHAN TANIN EN GÜZEL ESERLERİNDEN BİRİDİR.

Yüzellilikleri affedebilirmiyiz

Onların suçu, şahıslar şöyle dursun, hatta nesillerin çerçevesini aşmıştır; tarihin malıdır. Tarihin affedemiyeceği bir suç üzerinde münakaşa ederken son derece dikkatli ve hassas bulunmak vazifemizdir.

Umumî af projesi

Yarın görüşülecek olan kanunda, Yüzellilikler ve emsalinden salâh bulmıyanlar için Dahiliye Vekâletinin teb'id salâhiyeti tanınmaktadır

Büyük Şefin istirahat günleri

Ulu Önderimiz Atatürk, Savarona yatile yaptıkları Erdek gezintisinden avdet buyurduktan sonra. Boğazda bir temennîhte bulunmuşlardır. Alınmasına müsaade edilmeyi fotoğraflarımız Büyük Şefi yatta göstermektedir.

İhracat mallarımızın kıymetlendirilmesi için sarfedilen faaliyet

Dün yapılan toplantıda İç Ticaret Umum Müdürü Vekâletin, ihracatın standardizasyonuna ve kontroluna dair hazırladığı esasları izah etti

İstanbul Ermenileri infial içinde

Suriyeli rahibin fena maksadlarla dolu beyanatı vatandaşlarımızı asabiyete sevketti

Piskopos Aslanyanın izahatı

Mecliste hararetli müzakereler

Avukatlık kanunu dün uzun münakaşalardan sonra kabul edildi

Adliye Vekili, muhtelif hükümler üzerinde izahat verdi – Dün Meclisten 10 kanun daha çıktı

Lise müdürüne saldıran talebeler

Üç suçlu da altışar ay yirmişer gün hapse mahkûm edildiler

Avusturya Nazileri arasında ihtilâf

Zais İnkuart, Hitler'in bizzat vaziyete müdahale etmesini istedi

Ispanyada iki Ingiliz gemisi daha bombalandı

Yeniden teşebbüslerde bulunan İngiltere, Franko'nun cevabını bekliyor

«İlâ Edirne!» diyen dost Bulgaristan!

HATAY MÜZAKERELERİ

Havas'a göre, bütün meseleler halledilmiştir

Beyetler arasındaki konuşmalara aid haberler (3) üncü sahifede

B.42: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün hayattayken basında olan son fotoğrafı (Cumhuriyet, 28 Haziran 1938).

T.C.
Resmî Gazete

Tesis tarihi : 7 Teşrinievvel 1336 - 1920

İdare ve yazı işleri için: Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğüne müracaat olunur	10 TEŞRİNİSANİ 1938 PERŞEMBE	SAYI : 4059

Resmî Rapor

10 ikinciteşrin 1938

Atatürk'ün Müdavi ve Müşavir tabipleri tarafından verilen rapor suretidir:

Reisicümhur Atatürk'ün umumî hallerindeki vehamet dün gece saat 24 de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bu gün 10 ikinciteşrin 1938 perşembe günü sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.

Müdavî Tabipler : *Prof. Dr: Neşet Ömer İrdelp*
Prof. Dr: Mim Kemâl Öke
Dr: Nihat Reşad Belger

Müşavir Tabipler : *Prof. Dr: Akil Muhtar Özden*
Prof. Dr: Hayrullah Diker
Prof. Dr: Süreyya H. Serter
Dr: M. Kâmil Berk
Dr: Abrevaya Marmaralı

Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetinin resmî tebliğidir

Müdavî ve Müşavir tabiplerinin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hadise ile Türk vatanı büyük yapıcısını, Türk Milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmıyan zıyaından dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki, ölmez olan onun büyük eseri Cümhuriyet Türkiyesidir.

Hükûmetiniz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bu güne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müesses olan nizamı ve vaziyeti idame hususunu da Büyük Türk Milletinin, Hükûmetile tek vücut olarak teyid ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teskilâtı Esasiye Kanununun 33 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Reisicümhur vekâleti vazifesini deruhde etmişlerdir.

Yine Teşkilâtı Esasiye Kanununun 34 üncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisicümhuru intihab edecektir.

Türkiyenin en büyük Makamına Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre geçecek olan zatın etrafında Hükûmetile, şanlı ordusile ve bütün kudret ve kuvvetile Türk Milleti sarsılmaz bir varlık olarak toplanacak ve yükselmesinde devam edecektir.

Bu gün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk, her vakit Türk Milletine güvendi, eserlerini bu güvenle yaptı, idamesi esbabını da istikmal ederek güvenle Büyük Milletimize bıraktı. Ebedî Türk Milleti onun eserlerini ebediyetle yaşatacaktır.

Türk gençliği onun kıymetli vediası olan Türkiye Cümhuriyetini daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir.

Kemâl Atatürk, Türkün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.

10/11/1938

B.43: 10 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Resmî Gazete' de yayınlanan resmi rapor ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümeti'nin resmi tebliği (Resmî Gazete, S. 4059, 10 Kasım 1938, s. 1.).

Parti Grupu bugün toplanarak Reisicümhur namzedini seçti

AKŞAM

Yeni Reisicümhur bugün saat üçte Vekil ve mebusları kabul edecek

Sene 21 — No. 7211 — Fiati her yerde 5 kuruş — CUMA 11 Teşrinisani 1938 — Telefon: Başmuharrir: 20563 — Yazı işleri: 20765 — İdare: 20681 — Müdür: 20497

Türk Milleti! Kurtarıcını ve en büyük evlâdını kaybettin. Sen sağ ol!

Mukaddes vazifen, Onun eserini yaşatmak ve devam ettirmektir

Türk milleti, onun tarihinin kaydetmediği derin bir matemin ıstırabı içinde hıçkırıyor. Sanki kader, Atatürk devrinde yaşamak talihini tadan neslin saadetini çok gördü, onun yüreğine tahammül edilmez bir ye'sin acısını katt.

Bütün bir vatan baştanbaşa ağlıyor; Türk milleti en büyük evlâdını kaybetti. Bu matem karşısında her teselli boştur. Hiç bir felâket haberi bir memleketi bu kadar canevinden vurmamıştır. Hiç bir ayrılık bu derece kalbimizi parçalıyamadı. Hiç bir ölümde tahlil bu kadar kör, ecel bu derece insafsız olmamıştır.

Atatürk öldü!...

Her şeyi yenmeğe, en müthiş düşmanları alt etmeğe alışmış olan o sönmez ve tükenmez hayat ve kuvvet kaynağının yanında, ölüm bile ne kadar cılız ve âciz görülürdü! Atatürk ölür müydü?

Binlerce yılın derinleştirdiği kökleri, sonsuza bakan yüksek ve asil gövdesi ile en şiddetli kasırgalar karşısında eğilmiyen ağaçların asalet ve heybeti, umulmadık bir rüzgârın saldırışına ram olur mu? Tarihe ve tabiate göğüs geren, dünyalara sığmıyan, mehîb bir varlığı fırtınalar nasıl sarsabilirdi? Bir memlekette bir insan ölmedi, tabiatin ortasında koca bir dev yıkıldı...

Fakat ağlamıyalım. Onun, ilâhlara nasib olan sonsuz hayatı yanında ölüm bile korkunç bir düşman değildir. Ölmek, geride kalıp arkadan ağlıyanların elem ve ıstırabı bakımından bir faciadır. Asırların tahrib etmeğe muktedir olamadığı manevî varlıkları ölüm yok etmekten âcizdir.

Atatürk, zaman ve mekânın fevkinde, fikirlerimizin ve ruhlarımızın içinde, ebediyete yerleşmiş bir varlıktır. Atatürk, maddî bir insan değil, yaptığı koca bir vatan, yarattığı koca bir millet demektir. Eğer O, bir gün birdenbire yok olıvermeğe mahkûm fanilerden olsaydı, sade Onun ebedî hayatına değil, vatan, millet, inkılâb, medeniyet gibi en büyük ve en hakikî kıymetlerin asla ölmiyeceğine inanmamak lâzımgelirdi.

Atatürk, bugünün ve yarının dünyasını hayrette bırakan muazzam bir eser yarattı: Yeni Türkiye. Onun tek ideali, Türk milletini refah ve medeniyet ufuklarının en ilerisine götürmekti. Bize bugün düşen mukaddes vazife, Onun yürüdüğü yolda yürümek, başladığı eserini tamamlamak, kurduğu, kurtardığı Türkiyeyi daima yükselte yaşatarak, Atatürkü ebediyen yaşatmaktır.

Yaşı dinmiyen gözlerimiz geriye değil ileriye, Onun bize hep ellerile işaret ettiği o mukaddes hedefe bakacak; sızlıyan, kan ağlıyan yüreklerimiz, daha büyük inkılâbların hasreti ile teselli bulacak.

Düşüneceğimiz ve kendi kendimize daima söyliyeceğimiz söz şu olacaktır: «O öyle isterdi!»

Büyükadanın eseri etrafında daha fazla toplanıp, daha sıkı birleşmek Onun isine aynî hızla hiç sarsılmadan devam etmek... Onun ulu hatırasına ancak bu suretle layık olabiliriz.

Parti Grupu toplandı

İsmet İnönü Reisicümhur namzedi seçildi

Yeni Reisicümhur bugün saat 15 de Vekil ve mebusları kabul edecek

Reisicümhur namzedi İsmet İnönü Büyük Şefle birlikte

Ankara 11 (Telefonla) — **Bugün Büyük Millet Meclisi Halk Partisi grupu saat 9,5 da Celâl Bayarın riyaseti altında toplanmıştır. Başvekil müteessir sesile Türk milletinin büyük matemini ve Atatürkün miras bıraktığı büyük eserin yaşıyacağını söylemiş ve aziz hatırasını taziz için mebusları 3 dakika ayakta durmağa davet etmiştir.**

İçtimaın derin sükûtu içinde yalnız mebusların hıçkırıkları duyuluyordu.

Başvekil bundan sonra teşkilâtı esasiye kanunu mucibince yeni Reisicümhur intihap edileceğini beyan ederek fırkanın bir Reisicümhur namzedi göstermesini ve bunun için tayini esami ile reyi hafi verilmesini söylemiştir. Reylerin tasnifi neticesinde Malatya mebusu İsmet İnönü, 323 reyle Halk Fırkası grupunun Reisicümhur namzedi alkışlar arasında ilân edilmiştir.

Bu sabah saat onbirde meclis toplanarak yeni Reisicümhuru intihap edecektir.

Yeni Reisicümhur saat on beşte, Meclis reislerini, hükûmet ve meclis azasını kabul edecektir.

Meclis içtimaa davet edildi, yeni Reisicümhur bugün intihab edilecek

Reisicümhur Atatürkün milleti mateme gark eyliyen ziyaı dolayısile teşkilâtı esasiye kanununun 34 üncü maddesi mucibince yeni Reisicümhur intihabı edilmek üzere fevkalâde Meclisi içtimaa davet ederim.

Reisicümhur Vekili ve B. M. Meclisi reisi: Abdülhalik Renda

[Otuz dördüncü madde şudur: — Cümhur Riyasetinin inhilâlinde Meclis müçtemi değilse reis tarafından hemen içtimaa davet edilerek Reisicümhur intihab edilir. Meclisin intihab devresi bitam bulmuş veya intihabatın tecdidine karar verilmiş

Bırakınız... Son kanlı damlasına kadar, gönyaşlarının onun yanında ülkesiniz; Atatürkün ölümünü görmüş olanlar, bir daha kime ağlıyacaksınız?

Aylardanberi, on yedi milyon, Onun başucunda, bu faciayı geciktirmek için çırpındı, durdu. Bir tanrı veya kahraman mı, bir baba, dost veya kardeş mi Onunla kaybediyorduk? Hayır, Onsuz nemiz kalacaktı?

Boş sözü bırakalım: Atatürk ölmüştür, Hakikat bu! Müthiş olan bu! On yedi milyon bir günde, bir balondan öksüz kaldı.

En mesud Türkler, Atatürk yaşarken ölmüş olanlardır. Ömrümüzün ve Türk tarihinin en acı yasını tutmak talihsizliği bize düştü. Halk, en büyük Türk kahramanını, ordu, en büyük Türk başbuğunu, tarih en büyük Türkü kaybetti. Acının derinliğini, sıcak ruh yaramız soğumağa ve uyuşan beynimiz yeniden işlemeğe başladığı zaman anlıyacağız.

Benden sonra... Benden sonra... Nesilerdenberi, hepimiz, böyle bir kara günün ıstırabını, bu iki kelime ile gönlümüzden uzaklaştırıyorduk. Düşünmekten korkuyorduk. İşte Onsuz kaldık...

Onsuz... Fakat ona bin kere verdiğimiz bir tek namus sözile kaldık: Eserini ve davasını korumak ve yükseltmek! Bizler için hayatın bir manası varsa, bu yemini yerine getirmek için yaşamaktır.

Bugün ona ağlayıp yarınak için bir fırsat saltık; yarın onun eserini ve davasını müdafaa etmek için bir tek irade gibi kaynaşacağız.

Atatürk, şimdiye kadar bilmiyenler, bu milletin seni ne kadar sevdiğini, senden sonra, ismin ve eserin üzerine türlerken anlıyacaklar!

Aklımızın ve kalbimizin vazifelerini ayıralım: Ey bütün ağlıyanlar, gönyaşlarımızın birbirine kattığımız gibi, ellerimizi birbirine verinız Atatürke, yaşarken, verdiğimiz sözü unutmayınız. *FALİH RIFKI ATAY*

Vekiller Heyeti

Dün gece Büyük Millet Meclisinde toplandı

Ankara 10 (A.A.) — Başvekil Celâl Bayar bu akşam saat 23,5 te İstanbuldan şehrimize dönmüştür.

Başvekil Celâl Bayar istasyonda Reisicümhur vekili, B. M. M. reisi B. Abdülhalik Renda, Dahiliye Vekili ve Parti genel sekreteri B. Şükrü Kaya, vekiller, mülkî ve askerî erkân tarafından karşılanmıştır.

Kendisini karşılamağa gelen zevat ile ayrı ayrı selâmlaştıktan sonra garın kabul salonuna giren Başvekil Celâl Bayar, burada büyük matemimiz karşısında duydukları teessürün bir ifadesi olmak üzere heyet halinde kendisini beklemekte olan büyük ve orta elçilerle, ataşemiliterlerin tazıyetlerini kabul eylemiştir.

Başvekil Celâl Bayar, istasyondan doğruca Büyük Millet Meclisine gelerek Reisicümhur vekili ve Büyük Millet Meclisi reisi Abdülhalik Rendayı ziyaret eylemiştir.

Bu ziyaretî müteakip Vekiller Heye-

B.44: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Akşam Gazetesinin ilk sayfası (Akşam, 11 Teşrinisani/Kasım 1938).

Cumhuriyet

Onbeşinci yıl sayı: 5209 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Cuma 11 ikinc'teşrin 1938

Benim naçiz vücudüm bir gün elbette toprak alacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.
K. ATATÜRK

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz.
K. ATATÜRK

Büyük Millî Matemimiz

Büyük Şefin ölümü önünde

Ankara, 10 ikinciteşrin (Başmuharririmizden telefonla)

Büyük Türk milleti her manasile büyük evlâdı Atatürkün ölümile büyük matem içindedir. Gözlerden kanlı yaşlar akarak ifade ettiği bu hakikatin sonuz temsilleri arasında Atatürkün mütemadiyen karşısında yükselen, çepeçevre her taraftan duyulan boğuş ve asil sinesile avunabiliyor. Memleket ve millet onun manevi eserlerine o kadar kaynaşmuştur ki her tasanın ve emrinin güzerek; okuyor; Atatürkümüştür, o işte bütün canlılığile onların içinde yaşıyoru diyeceğimiz geliyor. Halbuki aziz Ulu Şefimiz fani vücudünün güçlerini kapamuştur. Bu bir hakikattir, acı ve acı bir hakikat. Demek ki bu hakikat arasında bocalıyoruz. Bu hakikat içinde bu hayal kuru bir teselli arıyoruz, bir avuntu bir malûlüya değildir. Atatürk fani olan şahsiyetile değilse ebedî olan eserlerine nakşolunmuş maneviyetile içinde yaşıyor ve yaşıyacaktır. Türk milleti ölümü müdebbirce, yani sonsuz zaferlerin bütün istidadında.

Onun ulaşarak fikirden önce ve tahlil ederek her düşünceye takaddüm eden bir sezgisile, etüs, kemikten ve sinirden geçirmekle, Atatürk sergisile o kadar ölümsüz bir eserdir ki, onun beyhude artık bir ölüm haberile sarsılmıyacağını, ölümü haberile sarsılmamız tutulacağını ve aklımıza durgunluk gelecek vaziyetlerde.

Dün saat 9,25 te Ankara garına giren hususî trenile Ankaraya çıktıktan sonra ancak birkaç dakikalarında kimse yüksek sesle düşünce bitab edemiyor, hatta herkes birbirile konuşmaktan müthiş bir hayret gibi geziyordu. Alınmasından sonra bu acı haber nihayet, bütün memleketin ve nasıl, bir kâbus gibi üzerinde ağır düşüp düşmüş değil de adeta çöktü. Bu ağır bir sarsıntı ile uğradığımız Meclisin ayaklarının bozarak yürüyen arkadaşların yüzleri bulutlu, ağızları kenedi, boğazları kurumuş, gözlerinde ise hafakandan boğulacak bir hıçkırıklarına tahammül etmek için yıldız. İnsanın üstüne dağlar gibi yıkılmıyorsa bu kadar akabilir ve ölebilir? İşte et, kemik ve his tarafından derin ve yüksek olarak ölümsüz bir eserdir ki, onun beyhude artık bir ölüm haberile sarsılmıyacağını, ölümü haberile sarsılmamız tutulacağını ve aklımıza durgunluk gelecek vaziyetlerde.

Bununla beraber Atatürkün ölümünde şu hususiyet var ki bir onu zamandan sökülüp gitmesi elemile bir teselli bulmıyacak gibi sakındırken Büyük Şef kâh şen ve kâh vakur ve kâmil çehresile karşımızda tecelli ederek, etrafımızı alarak, benliğimizi ihata ederek hep bize sakılıp durmamak, sızlanıp durmamak lüzumunu ihtar ediyor. Burada varlığımızın fikrî ve manevî tarafına gösterdiği hürmetle bir Atatürk etrafında yaşıyan büyük memleket.

YUNUS NADİ

(Arkası 2nci sütun 3 de)

Meclis bugün toplanıyor

Yeni Cumhurreisi intihabı ruznamenin yegâne maddesini teşkil etmektedir

Ankara, 10 (a.a.) — Reisicumhur Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisinin tebliği :

Reisicumhur Atatürkün milleti mateme garkeyliyen elim zıyaı dolayısile Teşkilâtı Esasiye Kanununun 34 üncü maddesi mucibince yeni Reisicumhur intihab edilmek üzere teşrinisaninin on birinci cuma günü saat 11 de Büyük Millet Meclisini içtimaa davet ederim.

Reisicumhur Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi
M. A. RENDA

Onu kaybetmiş olmanın ıstırabı

Ağlıyoruz!

Kadın, erkek, genç ihtiyar, ayni yaranın acısını duyan tek bir ferd gibi, hep beraber ağlıyoruz.

Beyaz mendillerile ıslak yanaklarını kurulamaya çalışan genç kızlar, göğüslerini yüreklerine akıtan vakur çehreli Üniversite gençleri, çavuş üniformalı içinde, dudaklarını ısıran yağız Mehmetcikler ve yeleri doldurun koca halk kütleleri, hüsranlarına düşen kederi payının yükü altında içlerinin erdiğini duyuyorlar.

İstanbulda, yüreklerinden taşan ve sokaklara sığmıyan bir matem var.

Türk milleti, 16 mart 1920 denberi bâzan acıyı bu kadar bir ve bu kadar beraber olarak duymamıştı.

Büyük zaferlerin ışık dolu ufuklarına kavuştuktan sonra, yalnız sevinçli günler yaşamaya alışmıştık.

Heyhat ki hayat, fertleri olduğu gibi milletleri de ölüme geçilemiyecek talih darbelerine uğratıyor. Ve kudretli bir milletin acısı da sevinci gibi derin oluyor, ve bırakmadan geçmiyor.

Ebedî emniyetlerin mukadderatı budur ve bu hakikati biz vaktile Atatürkten öğrendik.

Mütarekenin kara günlerinde, eli kolu bağlanmış bir millet halinde yarınsızca ağladığımız sıralarda kulaklarımızda onun güçlü sesi çalınıştı:

— Kurtulacaksın, diyordu. İstiklâl büyüğü, hayatiyetin ve hasasiyetin timsalidir. Mademki sana vurulmak istenen zincirlerin acısını bu kadar derin bir kudretle duyabiliyorsun, elbette kurtulacaksın!

Ve büyük Türk milleti, bu sözlerin vaadettiği hakikati anladığı içindir ki istikbale hazırlandığı enerji kaynaklarını Atatürkün yüksek iradeli kumandası altına toplamakta bir an bile tereddüd etmedi.

Fakat ah ne yazık ki, Onun tutuluşu, ışık ve saadet yazılan meş'ale önünde daima yükselecek ilerleyen Türk milleti, gönlün birinde, Onu kaybetmiş olmanın acısı etrafında toplanacaktır.

Ağlıyoruz!

Gözyaşlarımızı içimize akıtarak, ruhumuz kanayarak ağlıyoruz.

Ümitsiz değiliz.

— Ne olursa, bu kara günü bizden sonrakiler görecekler!

Diye hayıflanmıyoruz. Bizden sonra yetişecek çocuklarımızın matemi bizimkinden farklı olmıyacağına göre, neslimizin talihine isyan etmiyor, fakat ruhumuzun sonsuz acizle sarsılarak ağlıyoruz.

Istırabımız, Türk bütünün, Türk kudretinin aramızda mütemadiyen, Ancak büyük milletlerde ki, sevinçleri gibi ıstırapları da derin olur.

İnsanlık tarihinde üzerimize düşen vazifenin kudretini müdrik ve vakur ağlıyoruz.

CUMHURİYET

Başvekil Ankarada

Ankara 10 (a.a.) — Başvekil Celâl Bayar bu akşam saat 23,5 te İstanbuldan şehrimize dönmüştür.

Başvekil Celâl Bayar istasyonda Reisicumhur Vekili B. M. Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Vekiller, mülkî ve askerî erkân tarafından karşılanmıştır.

Kendisini karşılamağa gelen zevatla ayrı ayrı selâmlaştıktan sonra garın kabul salonuna giren Başvekil Celâl Bayar, burada büyük matemimiz karşısında duydukları teessürün bir ifadesi olmak üzere heyat halinde kendisini beklemekte olan büyük ve orta elçilerle, ataşemiliterlerin tâziyetlerini kabul etmiştir.

Başvekil Celâl Bayar, istasyondan doğruca Büyük Millet Meclisine gelerek Reisicumhur Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Rendaya ziyaret eylemiştir.

Bu ziyareti müteakib Vekiller Heyeti B. M. Meclisinde bir içtima akdetmiştir.

Dolmabahçenin, bayrağı yarı inik hazin manzarası

Dün İstanbuldan bir köye: Kara haber okuyucu

B.45: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Cumhuriyet Gazetesinin ilk sayfası (Cumhuriyet, 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938).

CUMA
11
İKİNCİ TEŞRİN
1938

TELGRAF:
TELEFON:
DÖRDÜNCÜ
5 KURUŞ

TAN

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

İç sayfalarda:

Bir dehanın tarihi: 5 incide
Büyük Kemalin hayatından hatıralar: 7 'ncide
Kırka kilitlyen adam: 9 uncuda
Atatürke ait emin hatıralar: 9 uncuda

Babamızı Kaybettik

Büyük Şefimiz Atatürk Dün Sabah Hayata Gözlerini yumdu

Büyük Matemimiz

Yazan: M. Zekeriya SERTEL

Ölüm denilen zalim kuvvet nihayet içimizden en büyüğümüzü, en çok sevdiğimizi de aldı. Türkiyeye ve Türklere nur saçan ışığı söndürdü. Ruhlarımızı ve gönüllerimizi karanlığa boğdu.

Evvelki akşam birdenbire ağırlaşan Ulu Şefimiz, 24 saat süren bir mücadeleden sonra, nihayet aramızdan ayrıldı.

Zaten aylardanberi kalplerimiz endişe ve ıztırap içinde idi. Atatürkün, yatağa değil eliana sığmayan büyük adamın yatağa esir düşüşü ruhumuzu eziyor, gözümüze yaş dolduyor, içimiz ağlıyordu.

Mekteplerde çocuklar, evlerde analar, hepimiz, herkes milletce aylardanberi yas tutuyorduk. Bu ışığın sönmemesi için bütün ümidimizi bir mucize ye bağlamıştık. Bir ay evvelki buhrana muvaffakıyetle mukavemet etmiş olması, bu ümidimizi kuvvetlendirmişti.

Fakat ölüm, her şeyden kuvvetli ölüm, bu yaftalara sığmayan büyük iradenin muazzam bir enerjisini kırdı ve hepimizi babasız ve yetim bıraktı.

Dün sokaklarda herkes ağlıyor, mekteplerde çocuklar, evlerde kadınlar ağlıyordu. İşler durmuş, memleketin üstüne ağır, karanlık bir matem havası çökmüştü.

★

Fakat unutmayalım ki Atatürk dünyanın en bahtiyar dehalarından biridir. Ordularını tâ Hindistana kadar götüren Büyük İskender 32 yaşında öldüğü zaman arkasında ne bırakmıştı? Bir hiç.

Avrupayı bir kasırga gibi altüst eden, ve Moskovaya kadar uzanan Napolyon ölümünden sonra arkada ne bıraktı: Yıkık dökük bir Avrupa, Fransaya karşı kinle dolu bir dünya.

Hattâ müstakil bir millet kuran Vaşington bile arkasında nihayet müstakil bir millet bırakmıştı.

Halbuki Atatürk idealini hayatında hakikat sahasına çıkaran nadir bahtiyarlardan ve ender dehalardan biridir. O, eşsiz eserini tamamlamış ve onu bizlere ebedi miras olarak bırakmıştır.

O bize müstakil bir vatan bırakıyor.
Genç ve zinde bir Cumhuriyet bırakıyor.
Hamleli ve atılgan bir inkılâp bırakıyor.
Milletine bu kadar büyük bir miras bırakarak hayata gözlerini rahatça kapayan pek az adam yetişmiş veya hiç yetişmemiştir.

★

Atatürkün ikinci bahtiyarlığı gözlerini ebediyen kaparken, hayatı bahasına kurduğu bu büyük eserin muhafaza edileceğinden emin olmasıdır. Yetiştirdiği yeni nesil bu eserin bekçisidir. 17 milyon Türk onun bekçisidir. Ve bütün Türk milleti, Türk gençliği Atatürkün cenazesi arkasında onun büyük eserini korumağa ve yaşatmağa yemin edecektir.

Zaten büyük matemimizi bize unutturacak yegâne kuvvet de budur.

Millet Meclisi, Bugün Saat 11 de Bir Toplantı Ya[illegible] Yeni Reisicumhuru Seçecek

B.46: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Tan Gazetesinin ilk sayfası (Tan, 11 İkinci Teşrin/Kasım 1938).

Cuma
11
SONTEŞRİN
1938
5 KURUŞ

Ulus Basımevi
Çankırı Caddesi, Ankara
Telgraf : Ulus - Ankara
TELEFON
Başmuharrir 1371
Yazı işleri 1092-1563
Matbaa müdürü 1051
Ulus

ADIMIZ ANDIMIZDIR

BUGÜN
İKİNCİDE: Hasanâli Yücel, Burhan Belge, Nurettin Artam, Yaşar Nabi'nin
ÜÇÜNCÜDE: A. Şükrü Esmer, Kemal Ünal'ın
DÖRDÜNCÜDE: Sevki Yaşman, İbrahim Alâettin, Kemal Zeki'nin
BEŞİNCİDE: N. Baydar'ın Ölümleri ve 5, 7, 8 inci sayfalarımızda Atatürk'ün hayatından notlar...

KURTARICINI VE EN BÜYÜK EVLÂDINI KAYBETTİN

Türk milleti sen sağ ol!

Meclis Bugün yeni Cümhurreisini seçiyor

F. R. ATAY

Bırakınız, son kanlı damlasına kadar, göz yaşlarınızı onun yanında tüketiniz; Atatürk'ün ölümünü görmiş olanlar, bir daha kime ağlıyacaksınız?

Aylardanberi, on yedi milyon onun başucunda, bu facıayı geciktirmek için çırpındı, durdu. Bir tanrı veya kahraman mı, bir baba, dost veya kardeş mi, onunla ne kaybediyorduk? Hayır.. onsuz nemiz kalacaktı ?

Boş sözü bırakalım: Atatürk ölmüştür, hakikat bu! Müthiş olan bu! On yedi milyon bir günde, bir bakıma okuma kitabı.

En mesut türkler, Atatürk yaşarken ölmüş olanlardır. Ömrümüzün ve türk tarihinin en acı yasını tutmak talihsizliği bize düştü. Halk, en büyük Türk kahramanını, ordu, en büyük Türk Başbuğunu, tarih, en büyük Türk'ü ve asrımız en büyük insanını kaybetti. Acının derinliğini, sıcak ruh yaramız soğumağa ve uyuşan beynimiz yeniden işlemeğe başladığı zaman anlıyacağız.

Benden sonra.. Senelerdenberi, hepimiz, böyle bir kara günün ıstırabını, bu iki kelime ile gönlümüzden uzaklaştırıyorduk. Düşünmekten korkuyorduk. İşte onsuz kaldık..

Onsuz.. Fakat ona bin kere verdiğimiz bir tek namus sözüyle kaldık: Eserini ve davasını korumak ve yükseltmek! Bizler için hayatın bir mânası varsa, bu yemini yerine getirmek için yaşamaktır.

Bugün ona ağlayıp yanmak için bir tek kalbiniz yarın onun eserini ve davasını müdafaa etmek için bir tek irade gibi kaynaşmıyacak mı?

Atatürk, şimdiye kadar bilmiyenler, bu milletin seni ne kadar sevdiğini, senden sonra, ismin ve eserin üzerine titrediğini anlıyacaklar !

Ahlımızın ve kalbimizin vasıflerini ayıralım: Ey bütün ağlaşanlar, göz yaşlarınız biribirine karıştığı gibi, elleriniz birbirine kenetlensin. Atatürk'e yaşarken, verdiğiniz sözü unutmayınız.

TÜRKİYE ÇÜMHURİYETİ HÜKÛMETİNİN RESMİ TEBLİĞİ

Müdavi ve müşavir tabiplerinin neşredilen son raporu Atatürk'ün dünyaya gözlerini kapadığını bildirmektedir.

Bu acı hâdise ile Türk vatanı büyük yaşıyorsunu. Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmıyan ziyamdan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız.

Kederlerimizin teselliisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde arırız.

Şurasını da her şeyden evel beyan etmeliyiz ki, ölmez olan onun büyük eseri Cümhuriyet Türkiye'sidir.

Hükümetimiz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bugüne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır. Müessesesi olan nizamı ve vaziyeti idâme hususunu da büyük türk milletinin hükümetiyle tek vücut olarak teyit ve temin edeceğine şüphe yoktur.

Teşkilâtı Esasiye kanununun otuz üçüncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Reisicümhur vekâleti vazifesini deruhte etmişlerdir.

Gene Teşkilâtı Esasiye kanununun otuz dördüncü maddesi mucibince Büyük Millet Meclisi derhal yeni Reisicümhuru intihap edecektir.

Türkiye'nin en büyük makamına Teşkilâtı Esasiye kanununa göre geçecek olan zatın etrafında hükümetiyle, şanlı ordusiyle ve bütün kud-

(Sonu 5 inci sayfada)

Resmî tebliğ

10 İkinciteşrin 1938 — Atatürk'ün müdavi ve müşavir tabipleri tarafından verilen rapor suretidir :

Reisicümhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet dün gece saat 24 te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 ikinciteşrin 1938 perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terkihayat etmişlerdir.

Müdavi tabipler :
Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp,
Prof. Dr. Mim Kemal Öke,
Dr. Nihat Reşat Belger.

Müşavir tabipler :
Prof. Dr. Akil Muhtar Özden
Prof. Dr. Hayrullah Diker
Prof. Dr. Süreyya H. Serter
Dr. M. Kâmil Berk
Dr. Abrevaya Marmaralı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetinden:

Reisicümhur Atatürk'ün milleti mateme gark eyliyen ayrı dolayısiyle Teşkilâtı Esasiye Kanununun 34 üncü maddesi mucibince yeni Reisicümhur intihap edilmek üzere teşrinisaninin on birinci cuma günü saat on birde Büyük Millet Meclisini içtimaa davet ederim.

Reisicümhur Vekili ve
Büyük Millet Meclisi Reisi
M. A. Renda

C. H. P. Kamutay grupu toplantısı

Büyük Millet Meclisi C.H.P. Grupu bu sabah saat dokuzda toplanacağından âtanın bulunmaları rica edilmektedir.

BAŞVEKİLİMİZ GELDİ

Vekiller heyeti toplandı

İki gün evel, Büyük Atatürk'ün birdenbire vehamet kesbeden hastalıkları dolayısiyle İstanbul'a gitmiş

(Sonu 5 inci sayfada)

B.47: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Ulus Gazetesinin ilk sayfası (Ulus, 11 Son Teşrin/Kasım 1938).

ATATURK DIES AT 58
TURKS WILL ELECT
A SUCCESSOR TODAY

National Assembly Expected to Name Gen. Ismet, Former Premier, as President

NATION GOES IN MOURNING

Peaceful Transition to New Era Seen—Unity is Stressed Under Ideal of Founder

B.48: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Amerika Birleşik Devletleri gazetelerinden The New York Times'ın başlığı (The New York Times, 11 November 1938).

Premier of Turkey
Dies at Istanbul
KEMAL ATATURK

B.49: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası Birleşik Krallık gazetelerinden The Sunday Times'ın başlığı (The Sunday Times, 11 November 1938).

Gizli kalan suikast

Atatürk'ün, 1927'de kendisine yönelik suikast girişimini barış adına gizlediği ortaya çıktı

Gülersoy araştırdı

Türkiye'nin 19. yüzyıldaki otellerini yazmak için kaynak tarayan Turing Genel Müdürü Çelik Gülersoy, Atatürk'e, devrin ünlü oteli Tokatlıyan'a yürürken suikast hazırlandığını saptadı.

Ermeni çetesi

Kitaplarda yeralmadığı belirtilen olayı, Mercan Altunyan yönetimindeki komünist bir Ermeni çetesinin hazırladığı ve Atatürk'ün otele girişinde bomba atmayı planladığı öğrenildi.

Elçinin anıları

Gülersoy, ABD'nin o dönemdeki Büyükelçisi C. Grew'un yayınlanmamış anılarında yer alan suikastın, aynı gün ortaya çıkarıldığı ve üç kişinin öldürüldüğü bilgisine ulaştığını açıkladı.

Polisi kutladı

Araştırmalarını derinleştiren Gülersoy, Kurtarıcı'nın günlük temaslarını yazan bir kaynaktan Ata'nın 19 Eylül'de İçişleri Bakanı aracılığıyla İstanbul polisini kutladığını belirledi.

Önay YILMAZ'ın haberi 12. sayfada

1927'de İstanbul'da anılarını tazelemek isteyen Atatürk'ün programında Tokatlıyan Oteli'ni ziyaret de vardı.

B.50: Milliyet Gazetesi yazarı Önay Yılmaz'ın 10 Kasım 1998 tarihli yazısının manşeti (Milliyet, 10 Kasım 1998).

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

F-1: Gazi Paşa, İstanbul'a Cumhuriyet'in ilanı sonrası ilk kez geldiği gün Ertuğrul Yatı'ndan vatandaşlara mendil sallarken (1 Temmuz 1927).

F-2: Gazi Paşa Ertuğrul Yatı'nda (1 Temmuz 1927).

F-3: Gazi Paşa'nın kardeşi Makbule (Atadan) Hanım, Dolmabahçe Sarayı merdivenlerinde abisini karşılayıp elini öperken (1 Temmuz 1927).

F-4: Gazi Paşa'nın İstanbul'a geldiği anlarda Boğaz'da sevinç gösterileri düzenleyen vatandaşlar (1 Temmuz 1927).

F-5: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Valiliği binası ziyareti sonrası valilik binasından ayrılırken (9 Temmuz 1927).

F-6: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Ertuğrul Yatı'nda Moda'da yapılan deniz yarışlarını izlerken (5 Ağustos 1927).

F-7: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a ikinci kez geldiği gün Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndan çıkarken (5 Haziran 1928).

F-8: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İş Bankası'nın Eminönü şubesi ziyaretinde fotoğraf imzalarken (16 Haziran 1928).

F-9: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İş Bankası'nın Eminönü şubesini ziyaret ettikten sonra ayrılırken (16 Haziran 1928).

F-10: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda, TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa ve Başbakan İsmet (İnönü) Paşa ile yeni Türk harfleri konulu toplantıda (29 Ağustos 1928).

F-11: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, İstanbul'da TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa ve Başbakan İsmet (İnönü) Paşa tarafından karşılanırken (6 Ağustos 1929).

F-12: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, yaveri Salih (Bozok) Bey ile birlikte Ankara'ya gitmek için Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken (30 Eylül 1929).

F-13: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Cumhuriyet'in ilanı sonrası beşinci defa geldiği İstanbul'da (11 Haziran 1930).

F-14: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Yalova'da bulunduğu sırada tanıştığı çoban Mustafa (Sığırtmaç Mustafa) ile Dolmabahçe Sarayı'nda sohbet ederken (16 Haziran 1930).

F-15: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa (Sağda ortada), İstanbul Gülhane Parkı'nda Başbakan İsmet Paşa (Gazi Paşa'nın sağında) ve Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali (Gazi Paşa'nın solunda) ile beraber otururken (6 Eylül 1930).

F-16: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndan Ankara'ya doğru uğurlanırken (19 Eylül 1930).

F-17: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'dan İstanbul'a dönüşü (1 Aralık 1930).

F-18: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Kara Harp Okulu'nda (2 Aralık 1930).

F-19: Gazi Paşa, Afet (İnan) Hanım (soldan birinci), kız kardeşi Makbule Hanım ve İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey (en sağda) ile Elhamra Sineması'nda (3 Aralık 1930).

F-20: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, İstanbul Darülfünunda Hukuk Fakültesi öğrencileri ile birlikte ders dinlerken (15 Aralık 1930).

F-21: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, İstanbul Darülfünun hatıra defterini yazarken (15 Aralık 1930).

F-22: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Merkezi binası ziyareti sonrası binadan ayrılırken (18 Aralık 1930).

F-23: Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, İstanbul Türk Ocağı ziyaretinde (18 Aralık 1930).

F-24: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da (21 Temmuz 1931).

F-25: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yalova'da Amerikalı havacılar Boardman ve Polando'yu kabul ederken (1 Ağustos 1931).

F-26: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Yalova'da (30 Temmuz 1932).

F-27: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Yalova'dan İstanbul'a dönerken (31 Temmuz 1932).

F-28: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa ile Ankara'ya gitmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken (22 Ekim 1932).

F-29: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi öğrencileri ile (2 Temmuz 1933).

F-30: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Dolmabahçe Sarayı'nda (14 Eylül 1933).

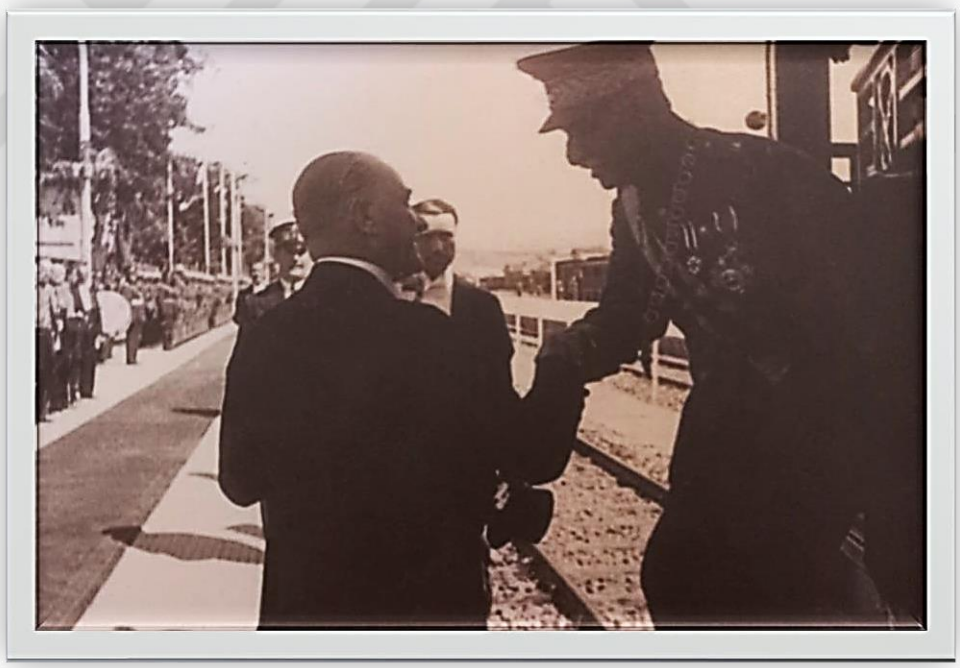
F-31: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişi İzzettin (Çalışlar) Paşa'nın kızının düğün töreninde (15-16 Eylül 1933).

F-32: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Yugoslavya Kralı Alexander'i Dolmabahçe Sarayı Rıhtımında karşılarken (4 Ekim 1933).

F-33: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Yugoslavya Kralı Alexander, Dolmabahçe Sarayı önünde birlikte yürürken (4 Ekim 1933).

F-34: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin trenden inmesine yardım ederken (26 Haziran 1934).

F-35: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa (Gazi Paşa'nın solunda) ve İran Şahı Rıza Pehlevi, Suadiye Plajı'nda otururken (29 Haziran 1934).

F-36: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Afet (İnan) ve İsveçli Profesör Eugene Pittard ile beraber Türk Dili Kurultayı ile ilgili çalışmalarda bulunurken (18 Ağustos 1934).

F-37: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5 Eylül 1934 tarihinde Yalova'ya gitmeden önce aynı gün manevi kızı Ülkü (Adatepe) ile İstanbul'da gezerken (5 Eylül 1934).

F-38: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa ile İstanbul'dan Ankara'ya trenle giderken (20 Eylül 1934).

F-39: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 22 Ocak 1935 tarihinde on altıncı kez geldiği İstanbul'dan Ege Bölgesi'ndeki şehirleri ziyaret etmek amacıyla yola koyulurken (16 Şubat 1935).

F-40: 3 Haziran 1935 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı Afet İnan'ın kendisini Ankara'ya uğurlamaya geldiği Haydarpaşa Tren Garı'nda (3 Haziran 1935).

F-41: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan ile beraber Florya'da yapımına başlanan köşk inşaatını denetlerken (28 Haziran 1935).

F-42: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar ile tekneden deniz yarışlarını izlerken (1 Temmuz 1935).

F-43: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Florya'da yüzerken (4 Temmuz 1935).

F-44: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Moda Deniz Kulübü açılışında (9 Temmuz 1935).

F-45: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'a gelişinde Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda (17 Mayıs 1936).

F-46: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı Ülkü Adatepe ile beraber Fenerbahçe'yi gezerken (17 Mayıs 1936).

F-47: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Harp Akademisi tatbikatında (28 Mayıs 1936).

F-48: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul Şehir Komutanı Halis Bıyıktay Paşa (sağda kasketli) ile beraber tatbikatı incelerken (28 Mayıs 1936).

F-49: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ilk kadın savaş pilotumuz Sabiha Gökçen ile beraber tatbikat alanında (28 Mayıs 1936).

F-50: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü'yü Ankara'ya uğurlamak için Yeşilköy Havaalanı'nda (18 Haziran 1936).

F-51: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü'yü yolcu ettikten sonra Dolmabahçe Sarayı'na dönerken (18 Haziran 1936).

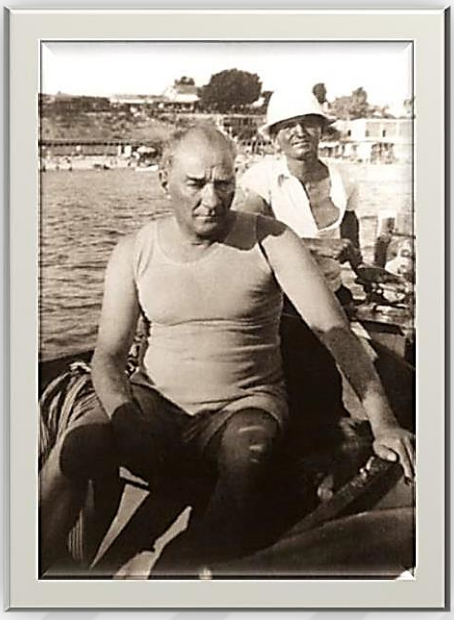
F-52: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Florya'da (11 Temmuz 1936).

F-53: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı Ülkü Adatepe ile Florya'da (14 Temmuz 1936).

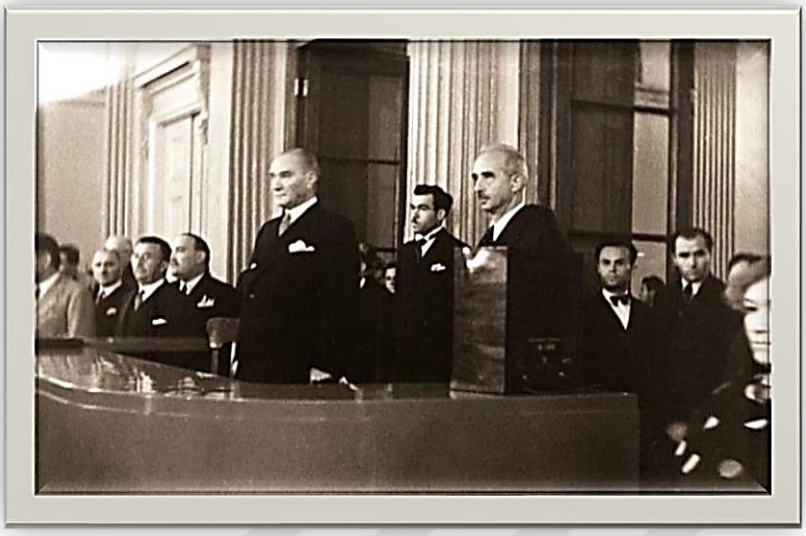
F-54: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 28 Temmuz 1936 Salı günü İstanbul'dan Ankara'ya yolculuğu sonrası Ankara'da kendisini karşılayanlar (29 Temmuz 1936).

F-55: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Florya'da sandal gezisi yaparken (6 Ağustos 1936).

F-56: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü (Atatürk'ün solunda) ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya (Atatürk'ün sağında) ile beraber Moda Deniz Kulübü tarafından düzenlenen yarışları izlerken (9 Ağustos 1936).

F-57: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Üçüncü Dil Kurultayı'nın açılış töreninde (24 Ağustos 1936).

F-58: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Üçüncü Dil Kurultayı'nın ikinci gününde konuşulacak tasarıları incelerken (25 Ağustos 1936).

F-59: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Üçüncü Dil Kurultayı'nın üçüncü gününde Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen ile görüşürken (26 Ağustos 1936).

F-60: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Beylerbeyi Sarayı'nda düzenlenen Balkan Festivali'nde temsil edilen oyunları izlerken (2-3 Eylül 1936).

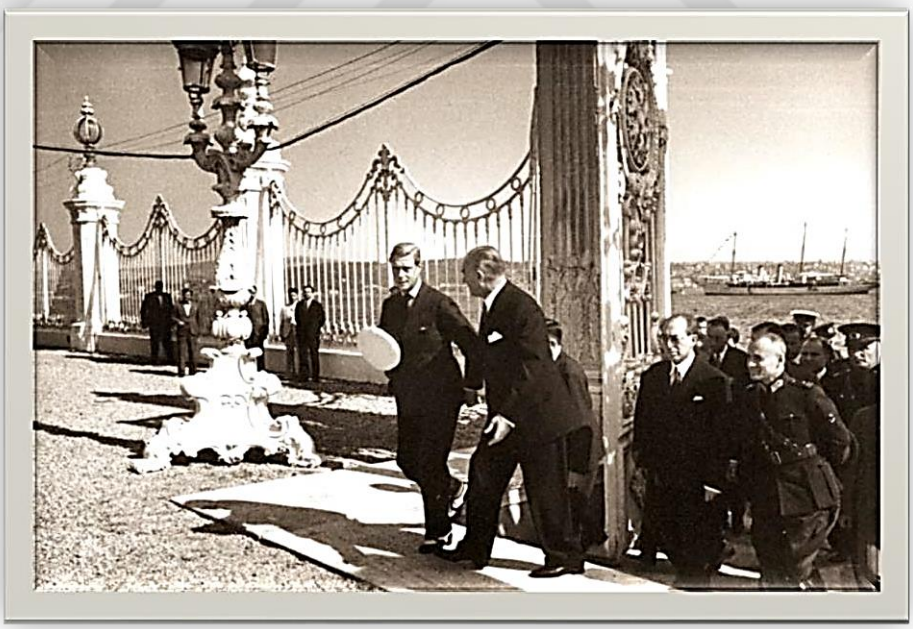
F-61: Cumhurbaşkanı Atatürk, Festival'de dans ederken (2-3 Eylül 1936).

F-62: Cumhurbaşkanı Atatürk, Festival'de halay çekerken (2-3 Eylül 1936).

F-63: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İngiltere Kralı VIII. Edward'ın karaya çıkmasına yardım ederken (4 Eylül 1936).

F-64: İki ülke lideri Dolmabahçe Sarayı'na girerken (4 Eylül 1936).

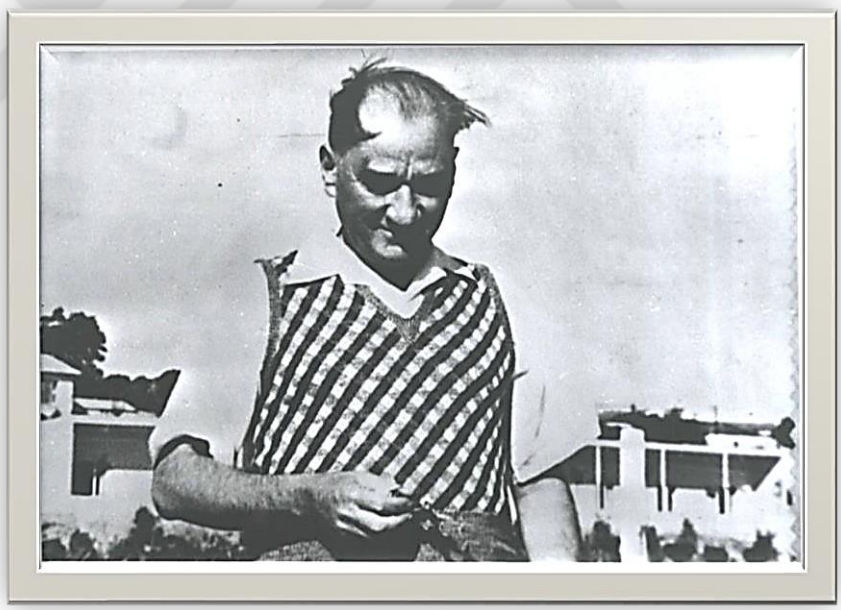
F-65: İki ülke lideri İngiltere'nin İstanbul Elçiliği binasına otomobille giderken (4 Eylül 1936).

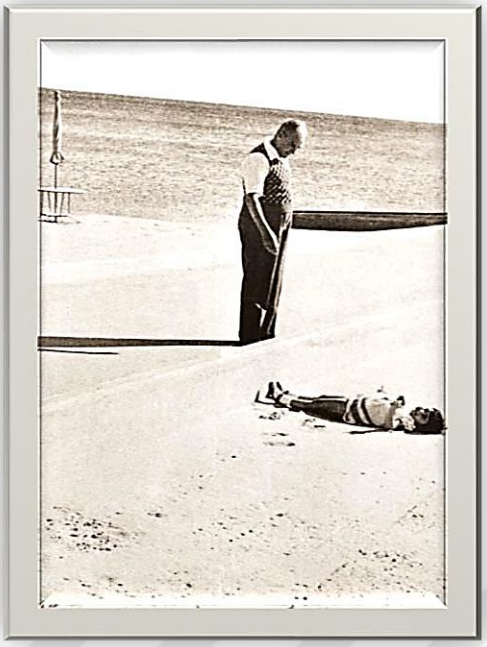
F-66: İngiltere Kralı VIII. Edward onuruna Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen kokteylden bir görüntü (4 Eylül 1936).

F-67: İki devlet lideri, Moda Deniz Kulübü'nde düzenlenen yarışları Ertuğrul Yatı'ndan takip ederken (6 Eylül 1936).

F-68: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Florya'da (12 Eylül 1936).

F-69: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı Ülkü Adatepe ile Florya'da (12 Eylül 1936).

F-70: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilanı sonrası yirmi altıncı İstanbul ziyaretinin ilk gününde, o tarihlerde İstanbul'da bulunan Ürdün Emiri Abdullah ile beraber Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda (5 Haziran 1937).

F-71: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Ürdün Emiri Abdullah ile Ertuğrul Yatı'nda sohbet ederken (5 Haziran 1937).

F-72: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Trakya Manevralarını incelemek için Tekirdağ'da (17 Ağustos 1937).

F-73: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile manevra alanında (17 Ağustos 1937).

F-74: (Soldan sağa İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve manevra komutanı Orgeneral Fahrettin Altay) Manevralar hakkında konuşurken (17 Ağustos 1937).

F-75: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen II. Tarih Kurultayı çalışmalarında (20 Eylül 1937).

F-76: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda açılışı yapılan tarih sergisini gezerken (20 Eylül 1937).

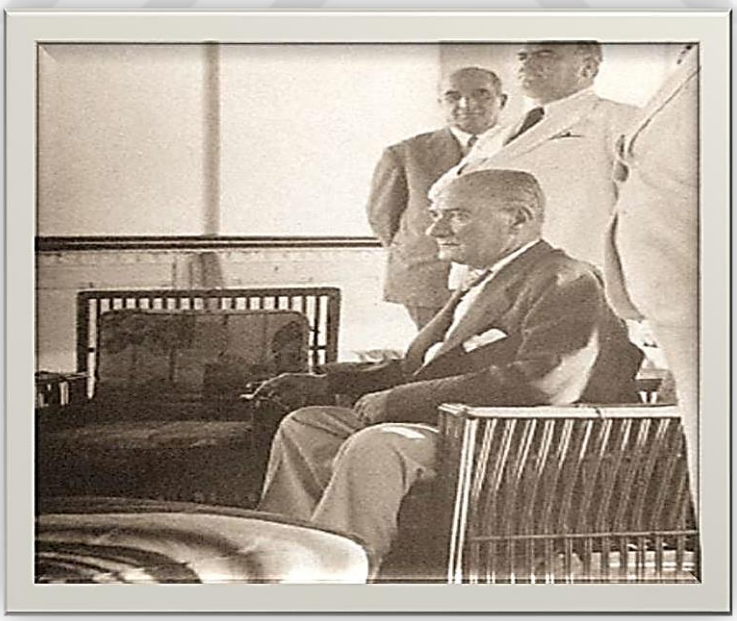
F-77: (Sağdan sola Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu) Dolmabahçe Sarayı'ndaki tarih sergisini incelerken (20 Eylül 1937).

F-78: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı tarihçi Afet İnan ile beraber 26 Eylül 1937 tarihinde Beylerbeyi Sarayı'nda düzenlenen çay ziyafetine katılırken (26 Eylül 1937).

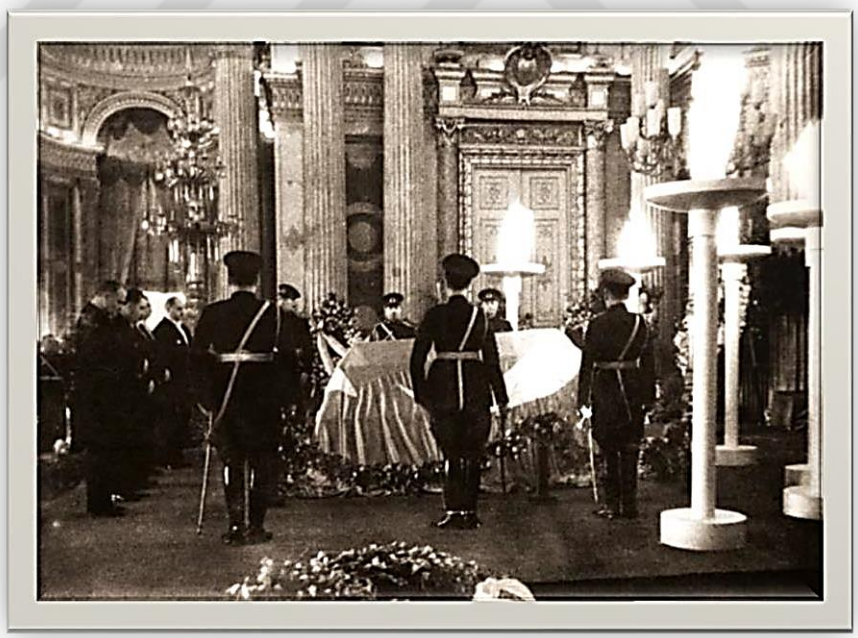
F-79: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanı sonrası İstanbul'a otuz birinci ve son gelişi (27 Mayıs 1938).

F-80: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Savarona Yatı'nda (1 Haziran 1938).

F-81: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk (10 Kasım 1938).

F-82: Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün tabutu önünde nöbet tutan askerler (16 Kasım 1938).

F-83: Önderini kaybeden Türk Milleti (19 Kasım 1938).

F-84: Atatürk'ün naaşı Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken (19 Kasım 1938).

F-85: Atatürk'ün naaşı Sarayburnu'ndan Zafer Muhribi'ne nakledilirken (19 Kasım 1938).

F-86: Zafer Muhribi (19 Kasım 1938).

F-87: Atatürk'ün naaşı Yavuz Zırhlısına nakledilirken (19 Kasım 1938).

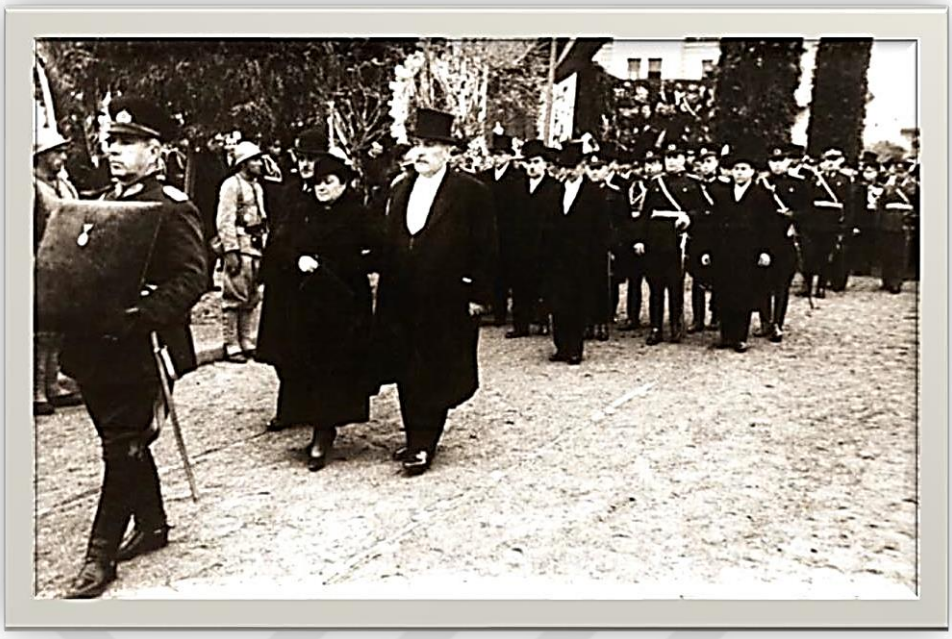
F-88: İzmit Tren İstasyonu'nda yapılan tören (19 Kasım 1938).

F-89: Atatürk'ün naaşını taşıyan özel trenin Ankara'da karşılanışı (20 Kasım 1938).

F-90: Atatürk'ün naaşı özel trenden alınırken (20 Kasım 1938).

F-91: Atatürk'ün cenaze kortejinde önde kız kardeşi Makbule Atadan, arkasından Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yürürken (20 Kasım 1938).

F-92: TBMM'deki katafalkın önünde ordu erkânının Atatürk'e saygılarını sunuşu (20 Kasım 1938).

F-93: Atatürk'ün naaşı, Etnografya Müzesi'ne götürülürken (21 Kasım 1938).

F-94: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü (önde), Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak (en sağda) ve TBMM Başkanı Abdülhalik Renda (sağdan ikinci) ve devlet erkânı (21 Kasım 1938).

F-95: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün naaşını Etnografya Müzesindeki yerine yerleştirirken (21 Kasım 1938).

F-96: Atatürk'ün naaşı, Etnografya Müzesine yerleştirildikten sonra (21 Kasım 1938).

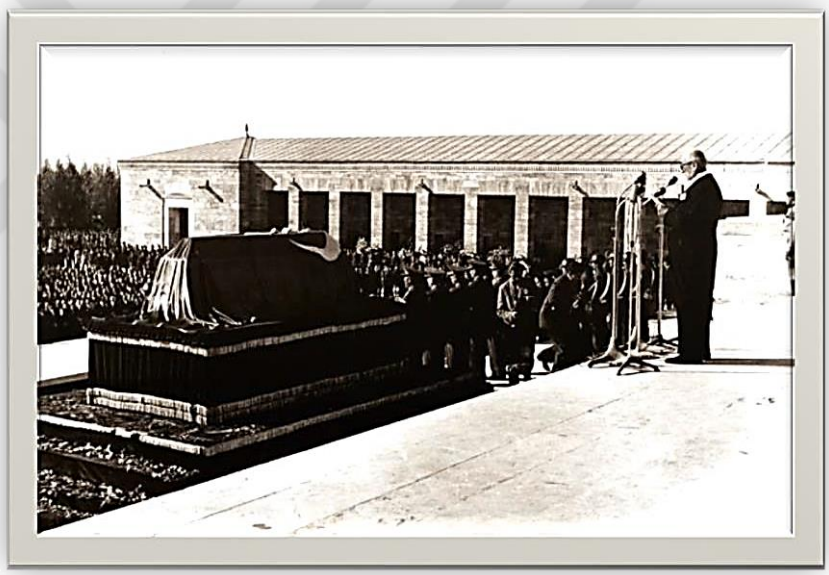
F-97: Atatürk'ün 21 Kasım 1938'den 10 Kasım 1953 tarihine kadar Etnografya Müzesinde yattığı yer.

F-98: Atatürk'ün naaşı ebedî istirahatgâhı Anıtkabir'e getirilirken (10 Kasım 1953).

F-99: Atatürk'ün naaşı kürsüde (10 Kasım 1953).

F-100: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, cenaze töreninde konuşma yaparken (10 Kasım 1953).

HARİTA VE KROKİLER

H-1: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1927 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-2: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1928 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-3: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1929 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-4: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-5: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-6: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1932 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-7: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1933 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-8: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-9: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1935 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

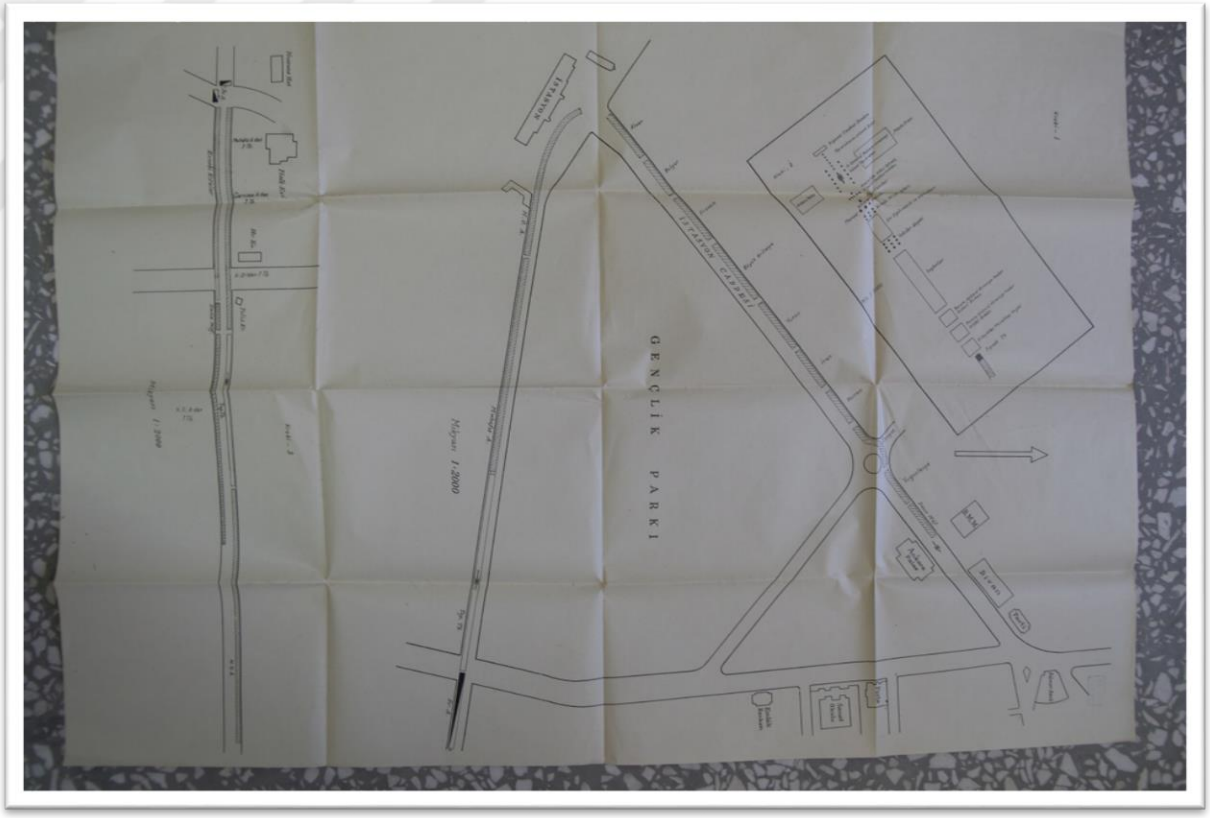
H-10: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1936 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-11: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gösterir harita

H-12: Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri ve Atatürk'ün naaşının Ankara'ya geldiği tarihi gösterir harita

K-1: Atatürk'ün 21 Kasım 1938 tarihinde Ankara'da düzenlenen cenaze töreninde Gençlik Parkı çevresinde konuşlanacak yerli ve yabancı katılımcıların tören yeri dağılımı (TİTEA, Kutu No: 93, Sıra No: 535, Belge No: 19).